C IX
111

la q̄ la matarian. E acabo de siete años o por ellos: τ libro los dela enfermedad. viendo el diablo q̄ no le aprouechaua nada lo q̄ hazia tomo la semejança de Justina por tal dela enfermar: τ fuesse para Cibrian mostrādo le que le auia gran amor. Y el pensando q̄ era Justina estaua muy gozoso τ dixo le. Bien seas venida Justina la mas hermosa de quātas enel mundo son. Y el diablo no pudo suffrir el nombre dela virgen: τ luego desaparecio como fumo. Y cebrian viendose engañado quedo muy triste. E viendo se el diablo del todo vēcido: vino se para Cibrian: τ dixo le Cibriā. E tu mezquino ya vēcido eres: y q̄ fortaleza es la tuya q̄ te vencio vna niña. Empero ruego te q̄ digas en que ha tan gran fortaleza. Y el diablo le dixo. Si me jurares q̄ no te apartaras de mi dezir te he yo la su fortaleza con q̄ nos vēce: τ Cibriandixo. Yo te juro. E luego el diablo le conto como con la señal dela cruz los alongaua de si: τ dixo le cibriā: pues el crucifixo mayor es q̄ tu: τ dixo el. Sin dubda mayor q̄ todos nosotros. Ca el nos puede encender en fuego: τ dixo cibrian: pues q̄ assi es yo deuo ser su amigo porq̄ no aya tal pena en algun tiēpo: τ dixo el diablo. Ya me juraste q̄ no partirias de mi: τ dixo Cibrian. Reniego de ti: τ d̄ tus virtudes que tu fazes: τ yo te digo d̄ parte dela señal dela sctā cruz q̄ te partas de mi. E luego desaparecio el diablo cōfundido: τ Cibriā fuesse para el obispo: τ contole como le acaesciera: τ hizo se baptizar. E despues hizo vida muy santa. Y el obispo muerto hizieron a el obispo. E justina fizo se monja: τ despues fue abadessa de otras muchas virgines sanctas. E cibrian embiaua muchas vezes cartas de esfuerço y de consolacion a los martyres que se esforçassen enlas passiones. Y el cōde de aq̄lla tierra: oyēdo la fama de cibrian τ Justina: fizo los lleuar ante si: τ demādo les: q̄ si queriā sacrificar. Y ellos estando muy firmes enla fe mando los poner ambos en vna caldera llena de pez y de grosura: mas por la gracia de dios no les empecio nada. E saliēdo dende sin lision dierō sentēcia que los degollassen. E los sus cuerpos son agora en Plazencia.

❡ La vida: τ martyrio de sant Cosme τ sant Damian.

Sant Cosme τ sant Damian fueron hermanos: τ fueron dela cibdad de Egeas: τ su madre fue muy sancta. Y ellos fueron muy complidos dela gracia del espiritu sancto: q̄ sanauā todas enfermedades: no tan solamēte delos hombres: mas avn delas bestias. Y heliseo adelantado mādo los venir ante si y demandando les que de donde eran: τ como les dezian: y ellos dixeron. A mi dizen Cosme τ a este Damian: τ somos de Arabia: y tenemos otros dos hermanos: τ al vno dizen Acurio: τ al otro dizen Lencio. E mādo les traer aquellos sus hermāos: τ dixo que todos sacrificassen alos ydolos. Y ellos no queriēdo: mādo los atormētar muy mal en los pies: y enlas manos. [illegible] los atar en vna cadena: y echar los en cormas. Y el angel libro los de mal: τ otra vez pusieron los delante del juez: τ dixo les. Nigromanticos τ falsos encantadores despreciays alos tormentos: τ a mi por los vuestros maleficios: mas yo vos perseguire enel nombre de Adriano. Y esto dicho vinierō los diablos: τ açotarō muy mal al juez: y el dādo bozes dixo. hōbres sctōs ruego vos q̄ rogueys al vuestro dios por mi. Y ellos rogaron a dios por el: τ luego fue sano. Y el dixo les. Veys como se ensañaron los dioses cōtra mi porq̄ pensse de vos dexar. E por ende no suffrire de oy mas q̄ digays mal de los mis dioses. E mando los echar en vn fuego: mas no les empescio: τ salto la llama

De santa justina: & sant Cibrian obispo.

Sancta Justina virgen: fue dela cibdad de Anthiochia: & fue hija de vn sacerdote delos gentiles y estando ella a vna finiestra: oyo dezir vn euangelio a vn diachono que la conuertio despues ala fe. E vn dia yaziendo ella & su padre durmiendo: aparecioles Jesu christo conlos angeles que les dixo. Venid vos empos de mi: & daruos he el reyno delos cielos. E despertando luego se baptizaron ambos. y esta Justina perseguia la Cibrian orador: en cabo ella lo conuertio a la fe de Jesu cristo. y este Cibrian era grand letrado: ca hauiendo siete años: sus padres offrecieron lo al diablo & parecia que tornaua las buenas dueñas en figura de bestias por su arte mala. E hauiendo el gran amor de justina virgen: tornose a sus encantamentos por auer la para si. E amaua la esso mismo otro hõbre que deziã Claudio: & porende començo allamar al diablo que se viniesse para el. y el diablo viniẽdo: dixole Aque me llamaste. E dixo le Cibrian. yo amo mucho ala hija de hulano: & tu puedes me ayudar porque la aya. E porque cumpla mi voluntad conella. E dixo el diablo. yo que pude echar el hombre del parayso: & procure que Cayn matasse a su hermano Abel. y hize que los judios matassen a Jesu cristo: no podre yo fazer esto tal. E dixo Toma tu este vnguento & derramalo fuera de su casa: & yo verne y encendere el su coraçon en tu amor. y el diablo entro a ella vna noche & trabajo se de la encender en suzio amor. E sintiendo lo ella: santiguosse muy deuotamente: y el diablo huyo muy espantado quando vido la señal dela Cruz: & vino se a cibrian: & dixole Cibrian: porque no me truxiste ala virgen. E dixo el diablo. Vi vna señal enella: & fallesciome toda mi fuerça. E dexo cibrian a este: & llamo otro mas ligero. y el diablo dixo oy tu mandamiẽto: & vi la flaqueza del otro. Mas yo lo enmendare todo & cumplire toda tu voluntad. E yre & atare el coraçon della enla luxuria. y tu vsaras conella como quisieres. E trabajose el diablo de la traer a esto: mas ella encomendandose a dios: & haziendo la señal dela cruz: echo de si esta tentacion. y el diablo muy espãtado: fuesse para cibrian. E dixole cibrian: do es la virgen porque te embie. y dixo el diablo. Digo te que soy vencido: ca vi enella vna señal: cõla qual luego perdi toda mi fuerça. E cibrian escarnesciendo del dexo lo yr. E conjuro al principe delos diablos: & quando vino dixo le cibrian. Que fortaleza es la vuestra quando vna niña sola vos vẽce a todos. y dixo el diablo. Cata que yo voy alla: & hare al su coraçon encenderse muy fuertemente en luxuria & hazer la he fenetrica: tãto fuego porne enella. E ala media noche tomo el diablo semejança de vna virgen. E fuesse para ella do estaua: & dixole. Vengo me a ti por biuir contigo en castidad: mas empero ruego te que me digas: que merced hauremos por este trabajo. E dixo justina. La merced es muy grande: y el trabajo es pequeño. E dixo el diablo: Pues porque mãdo dios crescer: & multiplicar y hẽchir la tierra: & porende buena cõpañera he miedo que si guardamos la virginidad: q̃ passaremos el mandamiento de dios & vernemos a mal juyzio assi como despreciadoras & desobedientes: y en lugar de gualardõ que sufriremos grãdes penas. E començo el coraçon dela virgen a tremer con pẽsamiento: & arder en cobdicia de luxuria muy fuertemente: en tal manera que la leuãtaua para yr su camino. Entõces la virgẽ tornãdo en si. y entendiendo: do le venia tal pensamiento: soplo contra el diablo: & santiguose: & luego se regalo assi como era: & nunca jamas sintio aq̃lla temptacion. y despues el diablo tomo figura de mancebo muy hermoso. y entro de noche enla cama do yazia la virgẽ: sin verguença ninguna: queriẽdo la abraçar. y ella se santiguo & luego desaparecio el diablo. y el entonces por consentimiento de dios que lo quiso encendio enella gran fiebre. y el diablo predicaua por las bocas delos demoniados: que auia de venir gran mortandad en anthiochia si Justina no casasse: y enfermaua toda la cibdad. y vino la gente toda ante la puerta del padre de Justina: diziendo que hiziesse casar a su hija: & assi sera librada la cibdad: mas ella no queriendo consentir en ningũa manera amenaza-

ñorio de roma. y estas letras vinierõ dellas al pueblo d̃ thebea. y este pueblo fazia segũ el mãdamiento de nr̃o señor q̃ dixo. Dad lo de dios a dios: τ lo d̃l emperador al emperador. y este pueblo ayunto muy escogida cõpaña de caualleros q̃ erã. vj. mill τ seysciẽtos y sessenta y seys. y embiarõ los alos emperadores porq̃ los ayudassen enla batalla derecha mas q̃ no lidiassen contra los xp̃ianos mas q̃ los defendiessen. y ẽsta cõpañia tan sancta era caudillo Mauricio: τ los alferez erã Candido τ Innocencio. E diocleciano embio a maximiano cõ su hueste sin cuenta cõtra los franceses: τ acõpañarõ lo delos alebones. E a estos castigo sant marcelo papa q̃ antes muriessen q̃ no desamparassen la fe de jesu xp̃o q̃ auian tomado. y el emperador mãdo q̃ todos los q̃ erã con el q̃ sacrificasen alos ydolos: y q̃ ayudassen todos contra los rebeldes τ mayormẽte contra los xp̃ianos. E oyẽdo lo estos caualleros partieron se dela hueste q̃nto. viij. mill hõbres: τ assentarõ se en vn cãpo muy deleytoso cerca d̃l ruedano: τ oyẽdo esto el empador ẽbioles dezir q̃ viniessen alos sacrificios ayna. y ellos respõdierõ q̃ no lo podiã fazer: ca erã xp̃ianos. y entõce el empador mãdo yr alla muchos caualleros: y q̃ les forçassen en tal manera q̃ sacrificassen de diez vno. E los sctõs parando las cabeças con gran alegria yuã ala muerte vno empos de otro. y entõce se leuanto sant mauricio τ dixo. mucho me gozo cõpañeros porq̃ vos veo yr a morir de grado por Jesu xp̃o. E guardays el mãdamiento q̃ dixo nr̃o señor a sant pedro diziendo. Torna el cuchillo en su lugar. Ca los q̃ cõ cuchillo fieren: con cuchillo pereceran. Pues hermanos sigamos los martyres: τ si vos plaze embiemos al enperador esta respuesta. Tus caualleros somos y venimos por deffender el tu señorio τ no caymos en traycion: mas no queremos desamparar nr̃a fe q̃ tenemos. y oyendo esto el empador mando q̃ matassen otra vez de diez vno. E despues el empador sin piedad muy sañudo torno a d̃zir a sus caualleros caudillos del diablo q̃ matassen toda aq̃lla cõpaña q̃ no q̃dasse ni vno. E vinierõ los caualleros del diablo: τ cercarõ alos caualleros de Jesu christo: y en tal manera que los açotaron con las riendas delos cauallos τ cõ muchos tormẽtos: τ assi fueron martyres de Jesu xp̃o: mas por la voluntad de dios escaparõ algunos: porq̃ predicassen la fe de Jesu xp̃o enlas tierras y q̃ tomassen gloriosas muertes en otros lugares: por el su amor. E los que matarõ repartierõ el despojo entre si. E assentarõ se a comer. y ellos comiẽdo passaua por ay vn hõbre grãde anciano q̃ yua su camino: y ellos cõbidarõ lo a comer. y el dixo. Marauillome como podeys comer estãdo entre tantos muertos: τ sabiẽdo el como murierã por amor de Jesu xp̃o: començo a sospirar diziẽdo. Ay q̃ bienauenturado yo seria si muriesse como ellos: y ellos conociẽdo q̃ era xp̃iano arremetieron se a el τ matarõ lo. y el cuerpo de sant inocẽcio q̃ estaua cõ esta cõpaña echarõ lo enl ruedano: mas tomarõ lo los xp̃ianos τ soterrarõ lo cõ los otros xp̃ianos sctõs. ¶ Cuẽta la escriptura que en borgoña fue vn clerigo soberuio τ cobdicioso q̃ tomo vn dedo de sant Mauricio por fuerça: τ algunas sus cosas τ cantando la missa vn dia fallo enel euangelio aq̃llo que dize. Quien se ensalça sera abaxado: τ quiẽ se humillare sera ensalçado. y este clerigo mezquino dixo entonces. Esto es mentira: ca si yo me humillara ante mis enemigos no ouiera esto τ tantas riquezas. E luego le entro enla boca cõ que blasfemo τ vino vn rayo de fuego como cuchillo q̃ lo mato luego.

¶ La vida τ martyrio d̃ sctã justina virgen: y de sant cibrian obispo

Blondi Flauii Forliuiēsis De Roma Instaurata.

Libri tres Ad eugenium.iiii.pontificem maximum.

Blondi Flauii Forliuiensis de Italia illustrata opus: tum propter historiarum cognitionem: tum propter locorum descriptionem. Valde necessarium.

Blondi Flauii Forliuiensis de Gestis Venetorum ad Franciscum Foscari Serenissimum Ducē: Inclytumq; Senatum. cæterosq; Venetæ Reipublicæ Patritios.

Chaues

Blondi Forliuiensis uiri præclari Romæ Instauratæ Primi libri index.

Libri secundi index.

Index Libri tertii.

a iii

Blõdi Flauii Forliuiẽsis. In Romã Instauratã Præfatio ad Eugẽiũ. iiii. põ. max.

VRbis Romæ rer̃ dñe ruinar̃ poti⁹ q̃ ædificior̃ q̃ nũc cernũt̃ noticiã p uirib⁹ inouare Euge. põ. san. multa suadẽt mihi. Sed illd̃ maxĩe ĩpellit: q̃ tãta fuit p̃ teritor̃ diu sæculor̃ hoĩb⁹ studior̃ hũanitatis ignoratio: ut quom pauca singulis ĩ urbis ipsi⁹ ædificior̃ ptib⁹ q̃ o'ĩ fuerit: nõ ab ĩpita solũ multitudĩe: sed ab his ẽt q doctrĩa cultiores sũt sciãt: tũ multa ac pene oĩa falsis: & barbaris appellatõib⁹ ĩqnata: uel poti⁹ ĩfamata cernam⁹. Vñ breui futur̃ appet ut Rõa ĩgenior̃ parens: uirtutũ alũna: celebritatis spẽm laudis & gl'ie columẽ: ac oĩum q̃ uniuersus orbis ubiq; hẽt bõar̃ rer̃ seminariũ in suis obscurata structuris maiorẽ celebritatis & famæ iacturã faciat: q̃ ĩ reb⁹ p̃dẽ factã ac potẽtia uideam⁹. Cõfirmauit ẽt nr̃m describẽdi p positũ tu⁹ ĩ ipsam põtificat⁹ tui sedẽ reddit⁹ adeo illi⁹ cõseruatiõi utilis atq; necessari⁹ ut cõstet: eã senio calamitatibusq; cõfectã: si altero abfuisses decẽnio pene fũdit⁹ piturã. Neq; n. sola comitãtis curiæ p̃ñtia: qd̃ sp ciuitatis opulẽtiæ plurimũ pfuit: rõanos foues. Sed collapsa deformataq; ædificia: multis ĩ locis maxĩo ĩstauras reficisq; ĩpẽdio. Decor̃ certe & magnanimo p̃ncipe dignissimũ facin⁹: & q̃d oẽs florente olĩ Rõa iactas moles: factasq; ædificior̃ structuras laude & gl'ia tãto supet: q̃to nr̃a hui⁹ sæculi tẽuitas ĩmani illor̃ affluẽtiæ opũ cedit. Q ñ itaq; ego oĩa q̃ mihi adsũt tuæ scitati dẽo: cur & nõ ĩpe cõtẽdã: ut sic tu Romã p ĩgenioli mei lr̃ar̃ monumẽta: sicuti cemẽtarior̃: fabrorũq;: lignarior̃ opa pgis ĩstaurare. Accedit n. nr̃æ huic urbis ĩstauratiõi: q̃ dignitatis tuæ scĩmoniã ĩ p̃mis deceat: & tuã gl'iã maxĩe cumulẽ põtificũ romãor̃ q te p̃cesserĩt ĩnouata oper̃ cõmemoratio: dũ urbis ptes ad ueterẽ nouãq; noĩationẽ describẽs: basilicas quoq; templa & sacra q̃s uocam⁹ ecclesias loca: p quos põtifices & alios xpiãos uel fũdatæ p̃ĩo uel auctæ uel fuerĩt ĩstauratæ oñdã. Et qñ ĩ describẽda urbis oper̃ magnificẽtia multos romãos p̃stãtes certe uiros: sed idolatras gẽtilesq; merita laude nõ fraudabo: ẽ aĩus nr̃or̃ quoq; martyr̃ gl'iã: ubi qdã. s. patiẽdo uicerĩt & libidini ĩsaniæq; tyrãnor̃ succũbẽdo triũphauerint ĩdicare. Aggrediar itaq; assumptũ mihi tuã in gl'iã mun⁹ futurũ cõfisus: ut posteri aliqñ diiudicẽt utrũ ne resarcita & magna ex pte ĩnouata basilicæ pricipis ap'lor̃ & lateranẽsis palatii tecta: uel additæ ex aere ædi celeberrimæ sci Petri maiores ualuæ: aut palatii mœniũq; uaticani suburbior̃ restitutio: & stratæ urbis uiæ: Vtrũue unq̃ tãto facta ĩpẽdio opa uel rudi stilo potuerim imitari: & calce latericio materia lapide aut ære an lr̃is facta solidior diuturniorue mãeat ĩstauratio. Sed iã immẽso operi manũ apponamus.

Blondi Forliuiensis Romæ Instauratæ Liber primus.

i Vrbis sit°. Romam in latio ad Tyberim amnem sitam:& quintodecimo
ab infero mari passuum miliario maiores scripsere. Nomen
eius a Romulo conditore. M. Varro& Titus Liuius patauiꝛ
ii Nois cã. nus Salustiusq; affirmant:& Romulũ a ficulnea arbore sub
qua eũ & fratrẽ Remũ alluuio Tyberis destituerit: scribit in
fastis Ouidius his carminibus, Arbor erat: remanẽt uestigia
quæq; uocatur, Romula uel ficus Romula ficus erat. Ambi
iii Ambitus mensura. tũ eius urbis quom Arcadii & Honorii imperatorũ tẽporibus a Visigothis anno
tũc mille trigesimo tertio fuit capta:maiorẽ fuisse eo q̃ nũc cernit᷑:multi uolunt.
Et nos quidem scimus mœnia urbis sæpe a barbaris alicubi aperta:sæpeq; a maꝛ
ioribus instaurata. Sed orbem ipsum inter instaurandũ strictiorẽ factum: nec leꝛ
gimus:nec hoc tempore ab aliquo ruinarum signo nisi parua parte post longã inueꝛ
stigationẽ potuimus intelligere. Quãq̃ enim muri partem collapsi & corrosi sint:
partim ruinam multis in locis minentur, in ipso tamen permanet prisco uestigio
ueteris fundamenti, fuitq; ambitus Plinii temporibus:sicut ipse ex Augusti traꝛ
ditionibus scribit milia passus uiginti. Et Flauium Vopiscum scribere uidemus
Aurelium imperatorem qui prope annos ducentos ante Visigothorum irruptio
nem fuit ambitum Romæ ad quinquaginta milia passus ampliasse. Huius autẽ
ingentis differentiæ quam Plinii Veronensis, Flauiiq; Vopisci in urbis amplituꝛ
dine assertiones uidemus habere causam nostro iudicio certã:& quæ omnes tolꝛ
lat ambiguitates:quin nullatenus hi duo scriptores discordent. In iuris ciuilis di
gestorum libris reperimus. Marcellus nãq; de uerborum significatione. Vrbs in
quit est Roma quæ muro cingeretur, ut Alphenus ait. Roma est etiam quantũ
continentia ædificia essent, nam Romã non murotenus existimari ex consuetuꝛ
dine quottidiana posse intelligi: quom diceremus, Romam nos ire, & si habitare
mus extra urbem. Et Paulus eodem titulo urbis appellatio muris, Romæ aut cõꝛ
tinentibus ædificiis finitur, quoq; latius patet, ædificia Romæ fieri etiam ea uiꝛ
dentur quæ in continentibus Romæ ædificiis fiant. Et Terentius demẽs. Vrbis
in continentibus qui non sunt Romæ nati intelliguntur. Plinium itaq; dum uiꝛ
ginti milia passus scribit urbis murorũ ambitum & Vopiscum dum quinquaꝛ
ginta Romæ & ædium continentium amplitudinem iuxta legum diffinitiones
cõsiderasse crediderim, & quidem Plinii uerba sunt de urbe:quom Vopiscus de
Roma dicat. Nostri autem temporis circuitus urbis cui illarum respondeat ampliꝛ
tudini:nec scimus, nec ea rõne iudicamus scire posse:quia nostra ætatis nostræ meꝛ
tiendi ratio a priscorum dimensione multũ uariat. Quandoquidẽ Marcus Antoꝛ
nius in itinerario infinitorum pene locorum ab urbe Roma distantiam multis passuũ
milibus designat pluribus q̃ nunc homines nostri faciant, quæ quidem mensura
tionis disparitas non ex Antonii magis q̃ ex aliorum scriptis facile intelligit᷑. Sed si
ad nostræ ætatis consuetudinẽ metiri uolemus uix passuũ milia quattuordecim
oĩs Romæ & Ianiculi siue trãstyberinæ regionis & uaticani ambitus implebit.

portas

Portas urbis Plini⁹ trigĩta aptas & septẽ clausas tẽ fuisse scribit. Eaꝝ oĩum iiii
noĩa nec ipse põit: nec nos satis ĩuenire potuim⁹. q̃q̃ oĩa inuestigare noĩs Portaꝝ uo-
uetusti portaꝝ loca hinc sup̃fluũ esse scimus: quod apud Liuiũ & alios cabula.
scriptores aliq̃ inueniunẽ noĩa portaꝝ q̃ olim dum aucta fuit urbs Roma in me
dio ciuitatis remanentes: & formã portæ & usum simul amisere. & q̃dẽ noĩa quæ
apud priscos fuerũt hæc ĩuenimus. Flumẽtana: Collatina: Collina: QVirinalis:
Exqlina: Viminalis: Neuia: Q uerculana siue Q uerq̃culana: Gabiusa: Lauer
ualis: Rudusculana: Rutumena: Saginalis: Latina: Appia: Capena: Trigemina:
Aurelia: Fontinalis: Carmẽtalis q̃ Scelerata: Pãdana uel libera: Mugonia q̃ & tri- v
gillia Catularia: triũphalisq̃. Quaꝝ pleraq̃ ethymologiã uocabuloꝝ hãc Festus Portaꝝ ro-
Põpeius fuisse scribit. Flumẽtana appellata ꝙ Tyberim eam qñq̃ influxisse affir- mæ ethy-
mãt. Collatina a collatia oppido ꝓpe Romã: in q̃d aliaꝝ ciuitatũ opes fuerũt col mologia.
latæ. Collina ægonẽsis appellabaẽ: erat in monte qrinali q̃ ægonos appellabaẽ: q̃
pri⁹ Quirinalis dicta fuit: ꝙ ea in collẽ Quirinalẽ itur: siue ꝙ ꝓxime eã Q uirini
sacellũ. Querqueculana ꝙ q̃rcum ĩtra muros iuxta se hẽat. Lauerniones fures an
tiq̃ dicebãt: ꝙ sub tutela Deæ lauernæ eẽnt in quouis loco obscuro abditoq̃. hinc
& lauernalis porta. Rudusculana appellata q̃si rudis & ĩpolita sit relicta. Rutu-
mena a noĩe cuiusdã aurigæ sic appellata. Fõtinalia fontiũ sacra: unde & Romæ
fontinalis porta. Catularia porta romæ dicta q̃a haud lõge ab ea ad placãdũ Ca-
niculæ sidus inimicũ frugibus ruffæ canes ĩmolabanẽ: ut fruges maturescẽtes ad
maturitatẽ ꝓducerenẽ. Viminalis porta & collis appellaẽ: quia ibi uiminũ sylua
fuisse diciẽ. q̃q̃ Marcus Varro de lingua latina collem ipm a tẽplo dei ulmini in
illo siti appellatũ scribit. Quãtũ uero attinet ad portã Capenam Solinus dicit Ita
lum regẽ de insula Siciliæ cũ Syracusanis ad Ianũ puenisse: ac eius cõsilio auxi- vi
lioq̃ ciuitatẽ iuxta albulã condidisse Capenã noĩe: a qua postmodũ portæ Cape Tres portæ
næ nomẽ fuit. Iam uero tres quas ultimo posuimus loco Carmẽtalem Pãdanã q̃ urbis.
& libera: Mugoniã q̃ & trigillia. Primã habuit urbs a Romulo ædificatam. quã q̃
Varro Pãdanã oñdit Saturniæ urbis & nõ romæ fuisse. aliæ ãt duæ. Roma post- Pãdana
modũ aucta sine forma & usu portæ nomẽ aliquãdiu retinuerũt. Dicitq̃ Festus
Carmentalẽ portã uocatã sceleratã ꝙ per eam sex & trecenti Fabii cũ clientibus Scelerata
qnq̃ milibus egressi aduersus etruscos ad amnẽ cremerã: omnes interfecti sunt. porta.
Et Ouidius in fastis: Carmentis portæ dextro est uia Iãno: Ire per hãc noli q̃squis Carmenta
es: omen hẽt. Illa fama refert Fabios ꝓxĩa exisse trecentos: Porta uacat culpa: sed lis.
tñ omen hẽt. Et Vergilius in. viii. Et Carmentalẽ Romano noĩe portã. Attulim⁹
a uetustissimis petita trium & uigĩti portarum nomĩa. & nostra ætate Roma oĩs
tresdecim tantũmodo habet: nisi forte suburbii uaticani, quã ciuitatẽ Leoninam
fuisse oñdemus: portas quoq̃ uelimus addere: q̃s omniũ nouissimas: noua quoq̃ vii
hẽre noĩa suo docebimus loco. Satis ergo atq̃ opossimũ fuerit romãæ urbis & De porta
Ianiculi portas q̃ ætate nostra cernũẽ: uetustate appellatiõis noĩbus applicare. populi q̃

Incipiendũ est autẽ a Flamineæ uiæ porta quæ sinistræ Tyberis ripa apposita Flumenta-
aliquãdo Flaminea: & nouissimæ porta populi est dicta. Eã uero esse quã prisci na.

Flumētanā dixere:& Festus Pompeius diffinit:ipsa indicat positio ꝙ nulla inter
oēs urbis portas ita Tyberi est apposita:ut eā aliquādo is fluuius potuerit influe-
re: cuius meminit Titus liuius in sexto ab urbe condita in hæc uerba: Ita prædi-
cta die in Petilinū lucū extra Portā flumentanā unde conspectus in Capitolium
non est conciliū populi indictū,& in bello Macedonico: Circa portā flumētanā
collapsa quædam. Item eodē in bello Liuius eā de cœlo tactam fuisse narrat.

viii Secunda illi & ꝓximo in colle posita multos ante annos Pinciana est dicta a
De porta palatio sibi ꝓpinquo: cuius demolita marmora rex Ostrogothoꝝ primus Theo-
Pĩciana q̄ doricus sicut Cassiodori ep̄la ostendit Rauēnā portari curauit. Ea priscis tp̄ibus
collatina. dicta est collatina. Oppidū.n.a quo est dicta fuisse e regiōe illius oñdit Liui⁹ in
primo ab urbe cōdita. Collatia & qcqd circa illā agri erat Sabinis adēptum. Ser-
uat quoq; ætas nostra morē appellādi ĩ collatia qcqd a regione eius portæ habet
ix ager romanus. Tertiā q̄ nūc Salariā fuisse Quinnalē postea Collinā dicimus,
De porta & qdē q̄tū attinet ad Quirinalē Festus Pompeius dicit. Quirinalis dicta ꝙ ea in
salaria q̄ collē quirinalē itur: siue ꝙ ꝓxime eā quirini sacellum. Et Ouidius in fastis de qui
collina. rino: Hunc igitur ueteres donarunt æde Sabini: Inq; Quirinali constituere iugo.
Quirinalis aūt uiæ porta dicta est Salaria: quā Festus sic appellatam affirmat ꝙ
Sabini sal a mari deferebāt: Quod aūt postea a Quirinali mutatū sit nomen in
Collinā indicat. Marcus Varro cū dicit Quirinalē collem aliquos existimare di-
ctum a quirino alios a quiritibus. qui cū. T. Tacio curribus uenerūt ꝙ ibi habuere
castra.& plura sint in eo noīa colliū. Nam collis tricepscis ubi quirini ædes: collis
salutaris qui qnticepsis: collis pollinaris q est ad ædē salutis: & collis mutialis ad
ædem dei diffidii. ab qua colliū uarietate quā quirinalis habuerit collis dicta est
porta collina.& Liuius id manifestū facit in libro ab urbe condita q̄dragesimo: q
& de bello Macedonico ultimus appellat᷑. A quaꝝ quoq; inūdatio ĩ regiōe uersa.
Nā ita undauit Tyberis ut ludi Apollinares circo ĩundatos extra portā Collinā
ad ædē ericinæ Veneris portari sunt. Cæteꝝ ludoꝝ ipso die subita serenitate orta
pōpa duci cœpta ad portā Collinā reuocata. ductaq; in circū est cū decessisse in
de aquā nunciatū est: læticiā quoq; populo & ludis celebritatē addidit sedes sua
solēni spectaculo reddita. Circū autē Flāminiū in quo celebrant᷑ ludi Apollina-
res cōstat nobis.& infra in spectaculoꝝ ædificiis ostendemus fuisse locū cui nūc
Agoni tritū est uocabulū. Et tēplum Veneris Ericinæ extra portā Collinā finisse
ex fastis ouidii his uersib⁹ oñdit᷑: Tēpla frequētari collinæ ꝓxīa portæ. Nūc decet
a siculo noīa rege tenet. Et ĩsta: Vtq; syracusias aretusas abstulit armis Claudi⁹:
& bello te quoq; cœpit erix: Sicq; ex loci ꝓpinqtate coniicim⁹ ludos q tunc Circo
Flāminio nūc agone ob aqꝝ Tyberis inūdationē non poterāt celebrari, cū ad Col
linā nūc salariā portā parati eēnt: postea aqs decedētib⁹ ad circū fuisse reductos.

x Quartā portā nūc sanctæ Agnetis aut Numētanā aut Dñæ. Est.n. ætate no
De porta.s. stra tri nomina prisco more uiminalē.& qntā nūc sancti Laurentii: olim exqlinā.
Agnetis q̄ Sextam quæ maior dicit᷑ Neuiam. Septimam quæ pridē asinariam nunc sancti
uiminalis. Ioannis a priscis fuisse Celimontanā. Et octaua quæ abdito in angulo clausa cer

nitur &

nitur & Metrodi porta dicit᷑: Gabiusam fuisse a maiorib⁹ appellatā cū cæteris in locis cū magna ex pte unico in Liuii loco oñdere cōfidimus. quo ĩ loco Collinā et q̄ fuerit certius oñdet᷑. Nāq; secūdo ab urbe cōdita Liuius Porsennæ obsidionē q̄ Romā pressit descrıbēs ita dicit: Porsenna prīo conatu repulsus cōsiliis ab oppugnāda urbe ad obsidēdā uersis p̄sidio ĩ Ianiculo locato ipse ĩ planonpisq; Tyberis castra posuit nauib⁹ undiq; accitis & ad custodiā ne qd frumēti Romā subuehi sineret. & ut prædatū milites trās flumē p occasiones alıis atq; locis traiiceret: breuiq; adeo ĩfestū oēm agꝝ Romanū reddidit: ut nō cætera solū ex agris: sed pecus quoq; omne in urbē cōpelleret᷑. nec qsq̄ extra portas ꝑpellere auderet. Hoc tātū licētiæ etruscis nō metu magis q̄ cōcilio cōcessum. Nāq; Valerius cōsul intentus in occasionē multos simul & effusos ĩprouisos adoriēdi in paruis rebus negligēs ultor grauē se ad maiora uindicem seruabat. Itaq; ut eliceret p̄datores edicit suis: Postero die frequētes porta exqlīa q̄ auersissima ab hoste erat repelleret pecus: scituros id hostes rat⁹ ꝙ in obsidione & fame seruitia infida transfugerēt. & sciuere perfugæ indicio. multoq; plures ut in spem uniuersæ p̄dæ flumē traiiciūt. Publi. Valerius Marcū herminiū cū modicis copiis ad secūdū lapidē uia Gabinia occultū cōsidere iubet: Spuriū Largū cū expedita iuuētute ad portā Collinā stare donec hostis p̄tereat. Deīde se obiicere ne sit ad flumē reddit⁹. Cōsul alter. T. Lucreti⁹ porta Neuia cū aliquot manipulis militū egressus: ipse Valeri⁹ Celimōtana cohortes delectās educit: hiq; primi apparuere hosti. Herminius ubi tumultū sensit concurrit ex insidiis: uersisq; in lucretiū etruscis terga cedit. dextra læuaq; hinc a porta Collina: illic ab Neuia reddit⁹ clamor ita cæsi in medio p̄datores. neq; ad pugnā uirib⁹ pares & ad fugā: Septis oīb⁹ uiis finisq; ille tā effuse uagādi etruscis fuit. Ostēsun quo applicem⁹ mō supradictis priscis nouas portaꝝ noīatiōes: primū illis quos scimus cōtētiose dictutos nō Sallariā sed Flaminiā fuisse illā ad quā Spurius Largus ne hosti ad flumē pateret reddit⁹ se opposuerit uidemus: Pontē Miluiū p tēpis nō fuisse, Quod & si Liui⁹ satis ĩdicat: nos alia rōne certū hēmus ꝙ Ammianus Marcellinus in reꝝ gestaꝝ lib. xxvi. illū dicit ab Aemylio Scauro fuisse ædificatū: & Scauri multa post sæcula fuisse cōstat: q Cn. Pōpeio adolescēte senex erat. Cū itaq; ad portā ab hoste auersissimā quæ fuit Exqlina nūc sancti Laurentii: aut Tiburtina essent exposita in prædā pecora: nō credim⁹ traiecisse etruscos ea rectitudine Tyberis quæ a porta nūc populi usq; ad locū Miluii pōtis intercedit. cū sint oēs ascēsus in montē & topho scabri & altitudine. armatis insupabiles: Sed ut ꝓpinqore a nauib⁹ cursu ferrerent᷑ in pecora ad eū pene Tyberis locū. quo Anio ipm ĩfluit fuisse delatos. Et sic extra portā tūc Collinam nūc Sallariā opportūe locati sūt. q etruscos a reditu ad naues fluuiūq; arcerēt. Alia aūt rōne libet oñdere Collinā portā esse nō posse illā quæ aut Flaminia p̄dē aut nūc Populi est dicta. Liuius ĩ libro. iii. ubi plebis secessionem narrat in q̄ Tribuni primū ĩ Auētino creati sunt hæc hēt uerba. Neq; ĩ sabinis qeuit exercitus. Ibi quoq; auctore Iulio Numitorio: q̄ secessio facta ab decēuiris. Et ĩfra:

x Quādo & a quo pōs miluius.

Et ipse

Et ipse priusq̃ iret ad urbẽ pari ptãte eũdẽ numerũ ab suis errandũ curat: porta Collina urbẽ intrauere: q itaq; a Sabinis uenit exercitus frustra ad portã Flaminiã flexisset: cũ rectior expeditiorq; eẽt in urbẽ qua redit Sallaria tũc Collatina. Sitr Cornelius Tacitus ingressum Vitelii ĩpatotis militũ in urbẽ describẽs dicit: Tertiũ agmẽ p Sallariã Collinæ portæ appropinq̃bat. Indicat ẽt Liuius aduẽtũ Hãnibalis ad Aniené describẽs sexto punici belli secũdo libro: Collinã Exquilinãq; satis ꝓximas fuisse. In hoc tumultu Fuluius Flaccus porta capena cũ exercitu Romã ingressus media urbe p carinas exqliasq; cõtẽdit. Inde egressus inter Exqlinã collinãq; portã posuit castra. Et paulo ĩfra: Inter hæc Hãnibal ad anienẽ fluuiũ tria milia passuũ ab urbe castra ad mouit. Itaq; romanorũ castra Hãnibali ad anienẽ sedẽti opposita: si ad Collinã exqlianãq; portas posita erãt: nullo alio loco q̃ ad Sallariã nunc & ad sancti Laurenti portas esse potuerunt.

xii Ex p̃dictis igit constare credit cũ tertia eẽt collina quartã fuisse Viminalem
De porta. s & qntã Exquilinã nũc sãcti Laurẽtii: quã aliqñ Taurinã a capite tauri: quod illi
Laurẽtii q̃ insculptũ ẽ legimus appellatã fuisse. Eius uero quã priscis tẽporibus Viminalẽ
exquilina. fuisse affirmamus: cur Liuius supiori in etruscorũ inuasiõe nõ fecerit mentionẽ: nihil est aliud ꝗ uideamus: q̃ ita a casu & cõsulũ Romanoꝝ consilio factũ eẽ ut aliis portis fuerit satis: aut struere insidias: aut pecora in prædam exponere: aut turmas præsidiaq; ĩmittere. Sed cũ uiminalem describemus collem illum fuisse qui hanc eiusdẽ nominis portam habuerit ostendemus.

xiii Neuiam uero fuisse sextam quæ nunc maior dicitur.

De porta Et pariter septimã q̃ nũc Asinaria seu sancti Ioãnis Celimontana: q suptadi
maiore. cta Liuii uerba attente cõsiderabit certum intelliget. q̃q̃ locus ipse edocet cæliũ montẽ a quo celimontana est dicta: nullã quæ tuo nõ dirimat aliam habuisse.

xiiii Octaua quæ Gabiosa fuit quã abdito in angulo ad nouũ eugenianũ Latera
De porta nense monasteriũ clausam diximus: nihil est rationis aut coniecturæ quod affe-
sctĩ Ioãnis. ramus aliud q̃ ꝗ recta ducere in Gabios oppidũ cui ætate nostra demolito Gal-
xv licano multis sæculis fuerat appelatio. Liuius in bello Macedonico Gabiusam
De porta portam fuisse tactam de cælo commemorat.
Methodi. Latina & ĩmutatũ retinet uocabulũ: quod tñ apud priscos nõ inuẽimus: aut
xvi aliud habuit ex supradictoꝝ uigintitriũ nominibus quod nõdũ potuimus ĩtel-
De porta ligere: eã aũt Latinã ab ãnis mille uocatã fuisse m!toꝝ testimõio ꝓbare possem.
Latina. Portã aũt q̃ dicit Appia nunc olim fuisse Capenã Iulius Frõtinus de aquæductibus ostendit his uerbis. Anio nonus Marco Valerio Publio Decio Murena. ãno uigesimo post initiũ Sãnitici belli inducta est Appio Claudio Cẽsore:
xvii quì etiã uiã Appiã a porta Capena usq; ad urbẽ Capuã muniẽdã curauit. Iuue-
De porta nalis aqnas Satyricus uale dicturus amico Cumas ꝓficiscẽti: illũ scribit cũ rhe-
Appia da q̃ cõpositã domũ totã ꝓferebat substitisse ad ueteres arc⁹ madidaq; Capenã

xviii Arcus uero ueteres quos Romulus latericios posuit: & florẽtes postea opib⁹
Arcus ue- Romani nunq̃ passi sũt in marmoreos mutari: ne cõditoris urbis suæ memoria
teres. depiret: ætate nostra collapsos fuisse ubi nũc sũt ecclesiæ sãctæ Mariæ de gratia.

& sanctæ

& sanctæ Mariæ de inferno:& eā uiā ituro cū rheda ad portā Appiā esse expeditissimā uidemus. Nec īmerito appellat eā portā humidā Iuuenalis:q, inter cæteras depressio sit in loco aqs in Tyberim labētibus abundāte. Liuius in bello Macedonico Cēsores uiā sternēdā a porta Capena ad Martis ædē locauerūt. Itē idē Liuius in secūdo bello punico. Viscebant' ab oībus externis ad portā Capenā dedicata a Marcello tēpla:legationes omniū Siciliæ ciuitatū ad eū ueniebāt. Et infra libro.ix. Aedē uirtutis eo anno ad portā Capenā Marcellus dedicauit. Ea uero oīa tēpla eas ædes uidemus in uetusta urbis Romæ descriptione:cuius auctorē librarioꝝ īcuria suppressum nos ī Cassinēsis monasterii Bibliotheca legimus fuisse Sextū Ruffum cōsularē uiꝝ:positas esse in prima regione porta Capena. Et Solinū supradiximus uelle eā portā sit dictā a ciuitate capena:q ab Italo fuit ædificata. Vltima restat intra Tyberim Trigemina quā aliqñ hostiensem q, hostiā uersus:aliqñ sancti Pauli q, ad celebertimā eius basilicā ducat uidimus appellatā. Trigemina aūt cur sit prius dicta nōdū reperi. Liuius in bello Macedonico: Aediles eo anno porticū unā extra portā Trigeminā emporio ad Tyberim addito fecerūt. Et infra de mulcta dānatoꝝ aliā porticū extra portā Trigeminā inter lignarios fecerūt. Lignarios aūt q ad Tyberim essent cōmode apud eā quæ nūc est sancti Pauli uel hostiēsis dicit' portā fuisse locatos uerisile iudicamus. Et Liuius lib.iiii. Trigeminā extra portā boue aurato Minutius Donatus. Nec stare pōt quod uolūt aliq eā portā a Trigeminis fratribus Horatiis q, Curiacios añ albā ciderint dictā:q, hi fratres q exiuerint porta mētio nulla fit a Liuio:q eos forte in castris fuisse dicit:& tertiū q fuent supstes porta Capena redisse. Idē Liuius ē auctor. Trigeminā itē portā fuisse eā q nūc sancti Pauli dicit' ōndit Iulius Frontinus dū aqꝰ Appiæ finē describit his uerbis: Ductus eius hēt longitudinem usq, ad Salinas q locus est ad portā Trigeminā. Salinas aūt sub Auētino ad Tybetim fuisse ōndemus. Est alia intra Tyberim porta:cuius apud pnscos frequēs est memoria Carmētalis dicta q nedū nostra sed nec Titi Liuii ætate ullū portæ usum habuisse ōndemus. Fuit uero ad cliuū q ducebat p sublicium pontē in Ianiculū. Is locus uidet' esse ultra ecclesiā sanctæ Mariæ de schola græca:quæ hac ut appellāt in Cosmedim ad primas Auētini radices:qs is mons uergit ad pontes ubi nūc uetustissimos arcus marmoreos ut in calcē decoquerent' dolentes uidimus a fūdamētis excidi. Quos arcus fama fuit & qbusdā indicātibus litteris appebat. Horatii Coclis honori fuisse a maioribus excitatos indicat eā portā Liuius in secūdi punici belli lib.iiii. Fœdū incendiū inter Salinas & portā Carmentalē cū eqmelio iugarioq, uico ī tēplo fortūæ ac matris Matutæ extra portā late uagatū Salinas uero in Tyberis ripa q in ponte nūc sanctæ Mariæ ad Auentinū ptinet & eqmeliū sub ipsa rupe tarpeia. Iugariūq, uicū sub Capitolio supra foꝝ Boariū fuisse etiā alio ōndemus in loco. Quare ignis q sub Capitolio & urbe tarpeia p ripā Tyberis debacchatus fuisset cū extra portā uagatus a Liuio dicit':nō extra urbis Romæ mœnia quæ multū inde distabant. Sed extra Carmētalē portā ad Auētinū usq, mediū ubi Matutæ matris ædes erat opposita Tyberi ædificia

xix De Trigemina porta

xx De porta Carmētali.

xxi Arcus Horatii Coclitis.

conflagrauit. Pandanam portam infra ubi de capitolio dicitur ostendit Varro
xxii fuisse sub tarpeia rupe.
Trãstybe/ Ed iam Tyberim trãseamus. Eam urbis Romæ partẽ uulgus pridẽ trã-
rĩa regio q̃ styberinã appellat regionẽ quam ab ipso initio & longo post tpe maiores
Ianiculũ. Ianiculũ dixere. Fallit uero plærosq; ẽt ætatis nostræ doctissimos editionis ea ĩ re-
gione loci prima appellatio q ipso ĩ collis calumnie ubi nunc sacre ĩhabitãt uir-
gines Iani tẽplũ fuerit: de quo Verg. in. viii. Hanc Ianus pater hãc Saturnus cõ-
didit urbẽ. Ianiculũ huic illi fuerat Saturnia nomẽ. Et Ouidius ĩ fastis. Arx mea
xxiii collis erat quẽ cultrix nomine nři. Nũcupat. hæc ætas Ianiculũq; uocat. Liuius
Pons subli aũt primo ab urbe cõdita in Anci Marci rebus gestis sic habet. Ianiculũ quoq;
cius adiectũ nõ inopia loci: sed ne qñ ea arua hostiũ essent: id nõ muro solũ: sed etiam
ob cõmoditatẽ itineris ponte sublicio tũ primũ in Tyberi facto iungi urbi pla-
cuit. Si igiť moenia ad pontẽ ptinuerũt nõ solus collis multũ ab ipso distans flu-
uio qđ aliq uolũt ab anco. Sed tota Ianiculi nũc transtyberina regio est munita.
Liuius ĩ secũdo libro. Cũ captũ repẽtino ĩpetu Ianiculũ atq; inde citatos decur-
xxiiii rere hostes. Er paulo ĩfra: Amplius hostẽ ĩ palatio capitolioq; q̃ ĩ Ianiculo fore.
Tres por- Ea regio tres hẽt portas: quaꝶ q̃ ad occidẽtẽ solẽ Tyberi est ppĩqua: nũc dictæ
tæ Ianiculi Portuẽsis olim q̃ fuerit ignoramus. Alia q̃ edito in loco nũc sancti Pãcratii pus
Aurelia. Tertia in Vaticanũ dimittẽtes: & nũc subtus Ianũ dicta: a priscis Fonti
xxv nalis appellata. Et primã qdẽ postquã Claudius ĩpator Romanũ fecit portũ q
De porta ĩ illũ dimittat fuisse ab eo factũ portuẽsem appellatã cõstat. Aurelia porta utrũ
portuensi a uia an ab ea uia nomẽ hẽat incertũ hẽmus. Præsens uero nomẽ a pximo sancti
xxvi Pancratii ecclesia habet. Fontanilẽ ex festo Põpeio oñdimus q deabus fontiũ
De porta fuerit sacrata dictã: extãt aũt magnæ molis mun scatẽtiũ adhuc fontiũ recepta
pancratii. cula sub mõte q aureus diciť ipsi portæ pximo: & haud longe ad Vaticani mœ
nia ptinẽte. Liuius ĩ bello Macedonico. Aediles alterã porticũ ad portã fontani
xxvii lem ad Martis arã q̃ in cãpos iter esset pduxere. Dici aũt subtus Ianũ eã portã q
De porta Ianiculo: uel mõti uel regiõi subiaceat minus q̃ cæteræ nostræ ætatis corruptela
subt' Ianũ tolleret ẽ absurdũ. Quod uero hæc sola possit esse fontanilis inde ĩcertũ hẽmus:
quia nulla ẽ porta alia q̃ in campos Vaticani iter eẽ posset: pſertim cũ nullũ tũc
xxviii tpis aliũ ad Tyberim pontẽ q̃ Subliciũ Roma haberet. Esset mihi nũc ad Va-
De ædifi- ticani suburbia transeũdũ: sed postquã Ianiculi siue transtyberinæ regiõis is est
ciis Ianicu situs ut a cæteris partibus urbis flumine muroq; dirimatur opa illius siue a prin
li. cipibus siue a pontificibus aut populo facta q̃ olim habuerit: & q̃ nũc cernũtur
xxix aut indicari possint explicabo. Et primo de ponte sublicio hẽt Plinius ipsum q
Pons subli esset ligneus sine ferreo clauo ita dispositus cõtignatiõe ut trabes eximerenť sine
cius fulturis ac reponerenť: qđ quidẽ sic facere religiosum fuerit. Postq̃ Coclite Ho
ratio defendẽte ægre reuulsus fuit. Eũ uero põtẽ prius ab Anco Marco sicut ex
Liuio oñdimus factũ. Antonius pius imperator marmoreũ fecit cuius uestigia eẽ
tenemus q̃ hĩc ad pmas auẽtini radices inde ad nostra ætatis nostræ naualia cer
nunť. Scribit Helius Spartianus Seueꝶ ĩpetatorẽ ex Aphrica oriundũ fecisse

Transtyberina

Tranſtyberina in regione ſui noīs Thermas: fecit & alias impator Aurelianus q̄ xxx
eēnt hiemales. Sed cū late pateat trāſtyberinæ regiōis appellatio ſub quā campus DeTher-
ſuburbiūq; Vaticani: & ipſius Ianiculi munitio cōpræhendit᷑ utrū ne ipſaꝝ ther mis ſeue-
maꝝ ueſtigia ſint q̄ intra Ianiculū ad diui Frācīſci ædē: an illa q̄ medio in Vati- tianis &
cani cāpo ubi nūc prata dicimus cernūtur ignoramus, Sed ea pquirere quoꝝ oīs Aureliāis.
perit noticia ſupfluū fuerit: ad notiora ueniamus. Eam urbis Romæ Ianiculi ſi xxxi
ue regionis trāſtyberinæ partē a noſtris q martyꝝ geſta ſcripſerūt aliqn̄ Rauēna Ianiculū.
tiū urbē appellan ſæpe oſtendimus, Eſt q̄ eius rei ratio altius repetēda, Octauia
nus Auguſtus ip̄io poſt Marcū antoniū Cleopatrāq; interfectos qete potitus: in
ter multa q̄ prudētiſſime ꝓuidit: binā inſtituit claſſem: Vnā apud Miſſenū, Lu
caniæ portū: qua Italiæ īſulas horāq; galliaꝝ maritimā: hiſpanias: aphricā: mauri
taniaſq;: & ſeptētrionalis oceani plagā tutaret᷑: altera apud Rauēnā in loco nunc. xxxii
Cardiano in quo fuit poſtea Claſſenſe oppidū: cuius claſſis partes eēnt Adriati De claſſi-
ci ſinus: Illyrici: Dalmatiæ: Epiri: Greciæ: Traciæ: Ponti: Meotidæ: & Aſiæ in no bus apud
ſtrū mare uergētis: atq; ægyptiorū neceſſitatibus ſubuenire, Tantas uero claſſes miſenū &
quātas eſſe oportuit qbus maxīa Romāi impii tutelæ cura eſſet cōmiſſa magno rauennas.
indiguiſſe exercitu: nullus q Romanas lectitauerit hiſtorias ambiget, Cum itaq;
Romano ſenatui Romaniſue principibus ea in primis fuerit cura: ut quod mul
tis oñdimus in locis nulla poſſet Romā frequentare multitudo: cui nō eēt habi
tandi locus publicæ aſſignatus: attributa eſt Rauēnatis claſſis militiæ regio tran xxxiii
ſtyberina: q̄ poſtea exinde urbs rauēnatiū dicta fuit, Hinc ubi papa Calixtus pri- Calixtus ī
mus eccleſiā ſanctæ Mariæ trāſtyberinæ. quā nunc inſignē cernimus ædificauit: uia aurelia
Tēplū rauēnatiū & tabernā fuiſſe legimus rauēnatiū meritoriā: eiuſdēq; in regio-
nis uia celeberrima aurelia miliario tertio. Calixtus poſtea moriēs ē ſepultus: nec xxxiiii
longe ab eo miliario uidelicet ſecundo ab urbe. Fœlix primus eius nominis ponti Fœlix p̄m⁹
fex romanus cum baſilicā extruxiſſet in illa cui nomē ſuū fuit inditium ſepultus eccleſiam
fuit. Et papa Honorius primus baſilicā ſancti Pancratii a qua portæ diximus eē ſui nomīs.
nomen muro urbis ad ſtadiū ꝓpinquā a ſolo ædificauit: quā ſtructura ornamē
tiſq; inſignē breui niſi ſuccurrat᷑ appet ruiturā. Eccleſia ſancti petri q̄ uia portuē xxxv
ſi ad pontem meruli dirupta cernit᷑ Adeodati primi pontificis opus fuit: nec fu Adeodat⁹
it illo in operꝝ magnificentia fœlicior. Hadrianus p̄mus pō. ro. q inter multa ſuis eccleſia.
narrāda formas aquaꝝ Sabbatinam Iouiāq; magno impēdio maioreq; ppl̄i ro. la xxxvi
bore reſtituit. Quaꝝ una fornicibus centū ad principis apoſtoloꝝ baſilicā ipſūq; Hadrian⁹
Vaticani ſuburbiū: altera p aureliæ portæ & uiæ cliuū: partim ad pōtem aurelium primus.
cui demolito nūc rupto eſt nomē ut in urbem laberet᷑: partim ut molis deſeruiret xxxvii
ſunt pductæ. Mirūq; in paulo plus minuſue ſexcētis annis q̄ abinde effluxerunt Duæ tur-
nulla tāti opis aut in Ianiculo aut in Vaticano ueſtigia apparere. Leonē. iiii. pon. res ad na-
manet in uaticani ſuburbio gloria: eius tñ ī Ianiculo cernūt᷑ opa. Turres duæ nūc ualia.
in naualiū faucibus deſtitutæ: quas poſt cōmiſſū a ſaracenis eccleſiæ p̄ncipis apo xxxviii
ſtoloꝝ & ipſius Ianiculi incendiū eo excitauit in loco ne barbaris ultra per Tybe Quid uati
rim ſicut tunc acciderat pateret acceſſus. Reſtat uaticanus de quo feſtus pom canus.

peius sic scribit. Vaticanus collis appellatus est ꝗ eo potius sit Po.Ro.natū respō
so pulsis ethruscis. Sed Au. Gellius in noctibus atticis lib.xviii. de eodē sic dicit.
Et agrū Vaticanū & eiusdem agri deū ꝑsidē appellatū accepimus a Vaticiniis q̄
uia atq; instinctu dei eius in eo agro fieri solita eēnt. Sed ꝑter hāc cām Mar. Varro
in libris diuinaꝝ aliā eē tradidit istius noīs rōnē. Nā sicut arius inqt Deus appella
tus araq; ei statuta q̄ est in fima noua uia ꝗ eo in loco diuinitus uox edita erat: ita
uaticanus deus nominatus penes quem eēt uocis humanæ initia: qm̄ pueri simul
atq; parti sunt eam primā uocē edūt q̄ prima in uaticano syllaba est. Iccircoq; ua-
xxxix gire dicuntur exprimente: uerbo sonū uocis recētis. Hanc nūc urbis Romæ partē
Vaticani primū Leo papa eius noīs quartus muro cinxit. & ciuitatem Leoninā de suo noīe
regionem. appellauit. Eius uero muniēdæ cā quā supiore diximus loco ne sicut paulo añ cō
Leo cinxit. tingerat principis apostoloꝝ basilicā ultra possēt cape īqnare diripere sarraceni.
xl Habuitq; ea munitio sex portas etiā nūc extātes quaꝝ prima Ianiculū dimittens
Portæ ciui ab ecclesia cui subiacet sācti spiritus nomē retinet, alia edito ī colle sita dicit̄ ptu
tatis Leoni sa. tertiæ cui pallatio pontificis subiectæ a uiridario contiguo nūc est nomē. Leo
næ. pōtifex sācti peregrini ad cuius ecclesiā itur ea uia appellationē dedit. q̄rtā nunc
clausā q duceret ad scholā lōgobardorū saxonūq; posterulā appellauit. q̄q̄ eodē
noīe. qn̄tā quoq; sepulcro Hadriāni impatoris nūc arci sācti Angeli qua ī cāpos
xli itur subiectā uocauit. Sexta dicit̄ porta ænea q̄ in Hadriani pōtē urbēq; ꝑducit.
Porta triū Libet aūt postq̄ portas urbis q̄ ætate nostra extāt ꝑ posse descripserimus locū in
phalis. dicare unius quā oīum celeberrimā Roma habuit ea est Triūphalis p quā & nul
Pons triū lā aliā triūphi agebant̄. & ut rem quasi hoīum opa qcqd solidi haberēt oportue
phalis. rit æterna claritate fulgere tenebris: in qbus oīno pierat certiore abstrahamus mō
qd & ubi fuerit ꝑmo dicemus. Deinde testimonia qbus assertio nostra cōstet affe
remus. pons cuius pillaꝝ fundamenta nunc ad sci Spūs hospitale in Tyberi cer-
nunt̄. & porta ad īnrimā Tyberis ripā cuius fūdamētoꝝ moles extat. & uia ab eo
pōte ad Cæsaris Obeliscū ad areāq; basilicæ sci Petri subiectā secundū radices
mōtis Vaticani ꝑtotēsa triūphali noīe appellabātur nec ulterius q̄ ad beati Petri
basilicā ea uia ꝗ coniicere potuerim ꝑtendebat̄. qn mihi cōstat uiā ipsam nullate
nus fuisse largiorēq;: qcqd soli ꝑdictā basilicā aut obeliscū & Appollinis tēplum
adiacebat triūphale appellabat̄. De porta aūt quod diximus clare & copiose pro
bat Iosephus in libro. vii. de captiuitate iudaica. Vbi Vespasiani & Titi īpatorū
describit triūphū. Dicit. n. ipsos impatores q non in palatio maiori sed in isidis tē
plo nocte qeuerant ad octauianas ambulationes transiuisse ubi eos senatus & ho
norati eqtes ꝑstolabant̄. Et cū fauor militaris eosdē meritis ornasset laudibus uo
tis rite celebratis ad portā recessisse: q̄ ab eo ꝗ ꝑ illā semp triūphoꝝ pompa duce
ret̄ nomē accepit. finisq; pompæ fuit Capitolini Iouis tēplū. territorii ēt triūpha-
lis non leue testimoniū hēt uita btī Petri apostoloꝝ principis a beato Hieronymo
ꝑsbytero ut titulus ꝑfert. siue ut aliq uolūt a Damaso papa scripta. ubi dicit̄ beatū
Petrū fuisse sepultū in ecclesia sui noīs q̄ ad tēplū appollnis iuxta territoriū triū-
phale fuerit ædificata: & cōstātē retinet famā ætas nostra pōtē de quo diximus no

bilium

biliũ fuiſſe nec illo unquã ruricolas trãſiuiſſe habẽt ẽt ĩcidẽter monumẽta cõmu
tationis facte Calẽdis mẽſis Augusti ſiue ſextilis a memoria uictoriæ Octauiani
Cæſaris Augusti de Antonio & Cleopatra ad liberationẽ btĩ Petri a carcere & ca
thenis Herodis: unĩ feſtũ ipſius beati Petri ad uincula celebramus, Cineres. C. Cæ
ſaris Obeliſco inſigni poſitos q cernit᷑ in territorio triũphali. Iſidis uero tẽplũ in
Sexti Ruffi deſcriptiõe urbis Romæ coniicimus fuiſſe Mineruã ĩter cui⁹ adhuc
durat uocabulũ: tũc cognomine Calchidicã: & uiã latã & ambulationes Octauia
nas docet Sue. Trãqllus in hæc uerba. Reliqas ſuas Mauſoleo cõdiderũt: id opus
inter Flaminiã uiã ripãq; Tybetis ſexto cõſulatu ſuo extruxerat, circũiectaſq; ſyl
uas & ambulationes in uſum ppl̃i iã publicaret. pauloq; ſupra eũ locũ Suetonius
portæ triũphalis meminit ubi quoſdã Senatores cẽſuiſſe dicit augusti funus por
ta triũphali ducẽdũ. Veſpaſianus itaq; & Titus cũ ad Iſidẽ uia lata qeuiſſent ad
Augusti ambulationes ubi nũc augusta dicit᷑ deſcẽderũt: & inde traiecto Tyberi
p ꝓximũ põtem cuius cernunt᷑ coſſaꝝ fundamenta ad uiã portãq; triũphalẽ ubi
nũc eſt ſancti Spũs in Saxia hoſpitale receſſerũt. Sed iã hoſpitalis in Saxiã cogno xlii
minationis cãm redditurι multas loco factas mutationes oſtendamus. Bello lon Hoſpitale.
gobardoꝝ qđ ducẽtis & quattuor annis Italiã afflixiſſe in Romanoꝝ ĩpii inclina .ſ. ſpũs ĩ ſa
tionis hiſtoria oñdimus p Carolũ magnũ frãcoꝝ regẽ finito: Hadrianus primus xia
pon. ro. Saxones primo & breui poſt lõgobardos multitudinem haud nequaquã
contẽnendã ciuitate a romanis donari curauit: qbus gẽtibus romanis cũ non eẽt
uiſũ ſatis tutũ intra urbis mœnia dare ſedẽ: aſſignauerũt in uaticano tunc immu
nito: ut cũ pons triũphalis tunc ẽt dirutus eſſet uiæ illius ædificia a tyberi ad terri
toriũ triũphale cõtinuata habitarẽt. Innuũt hæc & non parua ex parte narrant Ha
driani ipſius & poſtea Leonis. iiii. ponti. ro. geſta: quoꝝ Hadrianus longobardos
& Saxones fæderatos ſubditoſq; recipi curaſſe dicit᷑. Leonis aũt geſtoꝝ narratio
hẽt illũ appellaſſe portã mediã muroꝝ a mole Hdriani ad pallatium pductoꝝ: q
duceret ad uiã Lõgobardoꝝ & Saxonũ noĩe Poſterulã: hinc factũ eſt ut celeberri
mũ illud hoſpitale ab Innocẽtio. iii. ædificatũ a uico Saxonũ in quo ædificatum xliii
fuit in Saxia appellet᷑. Implicat uero erroribus Multos ẽt non indoctos fama per Quid fuit
multos annos multorũq; ſcriptis cõtinuata fuiſſe in monte q arduus ſupradictũ mons q in
hoſpitale Vaticani ſuburbio includit᷑ pallatiũ Neronis: qđ qdẽ falſiſſimũ eẽ nõ uaticano.
dubitamus: oñdemuſq; ubi Neronis pallatiũ fuerit: cũ ad priuata urbis ædificia
uẽtũ erit. Cornelius Taci. apud quẽ Neronis geſta pticulari narratiõe hẽnt᷑ dicit
illũ clauſiſſe in ualle Vaticani ſpaciũ in quo equos regeret, haud ꝓmiſcuo ſpecta
culo: & paulo ĩfra addit eũ dẽ apud nemus q nauali ſtagno circũpoſuit extruxiſſe
cõuẽticula & cauponas: Fuit ergo in mõte illo Vaticani dei tẽplum: qđ ſupra ab
Bugellio deſcriptũ oñdimus. Nauale aũt ſtagnũ ſiue ut græco uocabulo appellãt xliiii
Naumachiã fuit ſecus ipſũ montem ſub aurei montis radicibus quã ad portam Nauma-
Pertuſam itur: & ubi nup hortos exicato limo uidimus ĩchoatos. unĩ in multis q̃ le chia ubi
gimus apocriſis magna Vaticani pars Naumachia appellat᷑: & in uita beati Petri fuerit.
de q̃ diximus ẽt habet᷑ eccleſiã ſancti petri extructã fuiſſe apud naumachiã pari-

terq; hospitale qđ Leo pa.iiii.ædificauit e regiõe ecclesiæ .s. ãdreæ a Simacho.i.pa.
xlv dedicata:& scẽ Petrõile q̃ tẽplũ appollinis ĩ obeliscũ uergit ad naumachiã appel
Loca martyrii beati Petri. latũ ẽ.Sed iã cũ sit uẽrũ ad scõꝝ opa de btĩ Petri apostoloꝝ pncipis loco martyrii
& passionis q̃ nos opinemur in mediũ pferamus. Nã cũ ad therebinthũ ĩter duas
metas illũ fuisse passũ cõstãs sit fama:qs sit is locus oĩno ignorat̃ nec desũt q Ia-
niculũ falso ea gl'ia ornare q̃ritãt:afferemus ãt ad tãtã rẽ nr̃o iudicio demõstrãdã
testimonium q; eo maiorẽ hr̃e debebit auctoritatẽ quo ab hostib⁹ fidei sũptum oĩ
adulationis suspitiõe carebit. Cor. Tacitus post narratum ĩcẽdium illud mirabile
quo Neronis tpibus septẽ diebus Roma arsit:de causis illius ĩcẽdii multa dispu-
tãs hæc uerba habet. Sed nõ ope humana:nõ largitionibus pncipis aut Deum pla
camẽtis decedebat infamia:qn iussum incẽdium crederet̃. Ergo abolẽdo rumori
Nero subdidit reos:& exq̃sitissimis pœnis affecit:quos p flagitia inuisos uulgus
christianos appellabat: auctor eius noĩs Christus. Tyberio impãte p pcuratorẽ
Pontium pilatum suplicio affectus erat:repressaq; in precis exitialis superstitio
rursum erũpebat.nõ modo p Iudæam originẽ eius mali.sed p urbẽ etiã quo cũcta
undiq; atrocia aut pudẽda cõfluũt celebrãturq;. Igit̃ primũ correpti qui fateban
tur deinde indicio eoꝝ multitudo ingens haud proinde crimine incendii q̃ odio
humani generis coniũcti sunt:& pereuntibus addita ludibria ut feraꝝ tergis con
tecti laniatu canum interirent:aut crucibus affixi:aut flãmæ ui.aut ubi defecisset
dies in usu luminis nocturni uterent̃. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat
& Circense Ludicrum ædebat habitu aurige pmixtus plebi uel circulo insistens.
Vnde quãq̃ aduersus fontes & nouissima exẽpla mentos aĩaduerteret̃ miseratio
oriebat̃ tanquã non utilitate publica, sed ĩsceuitiã unius absumerẽtur. Oñdimus
aũt supra Corneliũ scripsisse. Neronẽ clausisse in ualle Vaticana spacium in quo
equos regeret haud pmiscuo spacio.& hoc in loco dicit hortos illũ suo spectacu
lo suplicii christianoꝝ obtulisse ac circense ludicrum ædidisse. Clausum itaq; in
xlvi ualle Vaticana spaciũ illud nõ dubitamus esse cuius nunc multis in partibus de-
Circus Neronis moliti muros & sediliũ dimidiatos fornices p uineas q̃ moli Hadriani subiacent
cernuntur. Quãq̃ Pli. semp ubi de obelisco q est in Vaticano mentionẽ facit:illũ
xlvii designatĩ Cai & Neronis circo positũ fuisse. Et cũ neq; ipsa Hadriani moles neq;
Q ñ sepulcrũ hadriãi cõiunctus pons tũc eẽnt:q̃ anno ab inde centesimo Hadriani ĩpatoris opa fuerũt
non ĩmerito ut mihi uideor crediderim circũ Cai & Neronis partẽ suburbii qui
xlviii nunc est uaticani occupasse:& hortos a Circi illius clausura ad Tyberĩ ptinuisse.
De hortis neronis. Quibus ĩ hortis eoꝝ ĩ loco ubi nũc ẽ ecclesia scẽ Mariæ in trãstyberina cũ multi
fuissẽt.torti occisi lãiatiq; xpiani. Petrus fuit cruci affixus. Terebĩthũ uero arborẽ
q̃ sicut gũmi sui noĩs exudat.sic est humoris appetẽtissima fuisse ad eã tyberis ri-
pã cui dicta est ecclesia ppinqua uerisimile crediderim. Quæ ãt hñt aut picturæ
aut scripturæ de duab⁹ metis ĩter q̃s martyrũ Petri dr̃ fuisse cõmissũ nostrã cõfir
mat opinionẽ. Nã licet Hadriãi moles metaꝝ una tpib⁹ Petri & Neronis sicut oñ
dim⁹ nõ fuerit:tñ tenemus illos q lõgo post Petri mortẽ tpe id factũ lr̃is mãdare
aut pictura idiotis oñdere uoluerũt.signũ id metaꝝ quo nullũ erat certi⁹ accepisse

altera aũt.

altera aũt moles q̃ marmoribus spoliatã cernimus, utrũ Neronis tpe fuerit ignoramus. xlix
Sed iã ad alias Vaticani ptes redeamus bti Petri basilicã Flauii Cõstãtini imp. cui Eccles.s.P.
magno cognomẽtũ fuit opus esse multi scripserũt. Symachus aũt a quo diximus L
ecclesiã sci Andreæ dedicatã fuisse pallatia epalia p ãnos ferme sexcẽtos añ Leonis Symach⁹
q̃rti tpa ad dexterã læuãq; ipsius ecclesiæ p̃mus extruxit. Et Honorius p̃mus oẽm fecit pala
ipsã basilicã tegulis æneis, cuius magna ps ẽt extat coopuit: q̃s tegulas ex Romu tiũ.s. Petri.
li tẽplo ĩ qd prim mutata: ptim ædificata est scorũ Cosmæ & Damiani ecclia ĩpa li
toris Phocæ cõsensu accepit. Et Donus primus põtifex Ro. areã dictæ basilicæ Honorius
cui paradiso est appellatio marmoribus ẽt extãnb⁹ strauit. q̃ marmora famæ in eccles.s.P.
hærẽtes crustas fuisse credimus metæ illius: quã spoliatã cuius monumẽtũ fuerit æneis coo
diximus ignorare. Post Leonẽ q̃rtũ Nicolaus q̃rtus ex gẽre Vrsina põtifex Ro. petuit. lii
palatiũ epale bti Petri auxit: qd ad annũ ab inde circiter cẽtesimũ Bonifacius. ix. Donus pa
nõ leui ĩpẽsa ornauit. Sed ad Leonẽ q̃rtũ iterato reuertamur. Is pontifex magna radisũ mar
nimus cĩctã ut diximus muro eã a se Leoninã appellatã ciuitatẽ Corsis repleuit. more stra
qui sarracenorũ psecutionẽ fugiẽtes populariter emigrauerũt: magnãq; suscipiẽs uit. liii
ipsius & basilicæ bti Petri curã multa fecit. q̃ ĩ hoc ãnorũ uix dũ sexcẽtorũ quor in Nicolaus
hæc tpa ĩtercesserũt spatio ĩueterata iã oĩno corruerant: breui ad nihilũ puẽtura: Vrsin⁹ pa
nisi tua beatissime pr̃ Eugeni opa factũ eẽt ut illa nũc læremur cernam⁹ ĩnouata. latiũ auxit.
Vbi enim Leo donis ecclesiã ornauit: tu illam supellectile sacrorũ ministerio pa liiii
riter donatã tecto ĩsup maiori ex parte ĩnouato nouisq; sacristiæ cameris ex ædi Bõifacius
ficatis reddidisti meliorẽ: sola una re uideris a Leone supatus q̃ ualuas ille argẽ ix. ornauit.
teas, tu Aeneas basilicæ dedisti: nisi par uideat̃ magnificẽtia pro argenteis nullo lv
exquisitiori artificio factis Aeneas posuisse inauratas tantisq; insculptas historiis Leo ciuita
uniõis Græcorũ, armeniorũ æthiopũ iacobinorũ & aliorũ populorũ tua opa tuaq; tẽ leoninã
ĩpẽsa ecclĩæ cõciliatorũ: ut q̃druplo æris auriq; ĩpẽdiũ merces opificis supauerit. corsis reple
Quid q̃ ubi Leo cãpananã turrim quæ oĩum prima in orbe terrarũ fuit: tu æra uit. lvi
riũ officinã & pxime portam palatii speciosissimã extruxisti. Strata pallatii area Eugenius
& ipsa quæ in urbẽ ducit uia in multas ptes postea urbis diuisa tanti sunt deco eccle.s.Pe.
ris: ut alia ab ea quæ multis retro sæculis fuit urbs Roma uideatur reddita. Genti supellecti
lium quæ extent alie Vaticanus ager nulla hẽt opa præter q̃ Cai obeliscũ: de quo le donauit
quia unicus ex maioribus nunc stat plura dicere nequaq̃ absurdũ iudicamus. eas lvii
lapideas moles nullius Romani opa aut cura fuisse excisas cõstat. nam ipsos qui Idẽ sacris.
Romæ ĩtegræ corrupti aut fuerint aut nũc cernũtur a Thebis aut aliis Aegypti tectũ ĩno
urbibus fuisse pductos Plinius Veronẽsis Ammianusq; Marcellinus ostendũt. uauit. lviii
Hunc aũt q in Vaticano uisitur Plinius in. xxxvi. tertiũ ex maioribus qui fuerint Idẽ portas
aduecti ponit libro. xvi. ubi de magnitudine arborũ tractat hæc hẽt uerba: Abies æneas. lix
admiratiõis p̃cipuæ uisa est in naui: quæ ex ægypto Cai principis iussu obeliscũ Idẽ ærarii
in uaticano circo statutũ quattuorq; truncos lapidis eiusdẽ ad sustinẽdũ eũ ad officinã. lx
duxit: qua naue nihil admirabilius uisum in mari certũ est. Centũ uiginti modii Idem areã
lentis pro saburra ei fuere. Lõgitudo spatiũ obtinuit magna ex pte hostiẽsis por pa. lxi
tus latere læuo. Ibi nãq; demersa est a Claudio principe. Arboris eius crassitudo d̃ obel. ua.

q̃ttuor hominũ ulnas cõplectentiũ implebat. Ammianus uero Marcellinus reꝝ
lxii gestaꝝ libro.xvii.iocũdissimã hẽt Obeliscis narrationẽ q̃libet eius urbis inserere.
De obeli- Administrãte adhuc Orpheo ꝑfecturã obeliscus Romæ ĩ circo erectus est ma
scis oibus. ximo: sup quo nũc qa tẽpestiuũ est pauca discurrã. Vrbẽ priscis sæculis conditã
ãbitiosa mœniũ structura: & portaꝝ cẽtũ quõdã aditib⁹ celebrẽ hecatõpylon the
bas instituto ex fcõ cognoĩauerũt: cuius uocabulo ꝓuĩcia nũc usq; thebais appel
laẽ. Hãc ĩter exordia pãdẽtis se late Carthaginis ĩprouiso excursu duces oppres-
sere pœnoꝝ. Posteaq; repatã Persaꝝ rex ille Cãbyses quoad uicerat alieni cupid⁹
& ĩmanis ægypto ꝑrupta aggressus est: ut opes exinde rapet: ĩui dẽdasq; ne Deoꝝ
q̃dẽ donanis parcens: q dũ ĩter ꝑdatores turbulẽter cõcurrit. laxitate ꝑpeditus in-
dumẽtoꝝ cõcidit ꝓnus: ac suomet pugiõe quẽ aptatũ femori dextro gestabat: su
Cornelius bito ui ruinæ nudato uulnerat⁹ pene letaliter ĩteriisset. Lõge ãt postea Cornelius
Gallus. Gallus Octauião res tenẽte romanas ægypti ꝓcurator exhausit ciuitatẽ plurimis
ĩterceptis: reuersusq; cũ furtoꝝ accersiretẽ: & populatæ ꝓuinciæ metu nobilitatis
acriter ĩdignatæ cui negociũ spectãdũ dederat ĩpator stricto incubuit ferro. Is si
recte existimo est Gallus poeta: quẽ flens quodãmõ in postrema bucolicoꝝ parte
Vergil. carmine leni decãtat. In hac urbe ĩter labra ĩgẽtia: diuersasq; moles figmẽ
ta ægyptioꝝ numinũ exprimẽtes obeliscos uidimus pl'es: aliosq; iacẽtes & cõminu
tos: quos antiq reges bello domitis gẽtibus aut ꝓsꝑitatib⁹ sũmaꝝ reꝝ elati mõtiũ
Forma obe uenis uel apud extremos orbis incolas ꝑscrutantes excisos erectos diis supis in re
lisci. ligiõe dicarũt. Est ãt Obeliscus asꝑimus lapis in figurã metæ cuiusdã sensim ad
lxiii ꝓceritatẽ cõsurgẽs excelsam: utq; radiũ ĩmiteẽ gracilescẽs paulatim specie q̃dra-
De obeli- ta in uerticẽ ꝓductũ angustũ manu leuigatus artifici. Formaꝝ ãt ĩnumeras no-
scorum fi- tas Hieroglyphices appellatas: q̃s ei undiq; uidimus incisas initialis sapiæ uetus
guris. in signiuit auctoritas. Volucrũ. n. ferarũq; ẽt aliena mũdi gñã multa sculpẽtes ad
æui quoq; sequẽtes ætates ĩpatoꝝ uulgatius ꝑuenire memoria ꝓmissa uel soluta
regũ uota mõstrabãt. Nõ. n. ut nũc lr̃aꝝ numerus ꝑstitus & facilis exprimit q̃cq̃d
hũana mẽs cõcipe põt. Ita prisci quoq; scriptitarũt ægyptii: sed singulæ lr̃æ singu
Vultur ꝓ lis noibus seruiebãt. & uerbis nõnũq̃ significabãt integros sensus: cuius rei scĩa in
natura. his interim duobus hẽt exẽplũ. Per uulturẽ naturæ uocabulũ pandũt: qa nullos
Apis pro mares posse inter has alites inueniri rõnes memorant physicæ: per quẽ spẽm apis
rege. mella conficiẽtes indicãt regẽ moderationi cũ iocũditate aculeos quoq; innasci
debere his signis oñdẽtes & similia plura. Octauianus Augustus cũ obeliscos du
lxiiii os ab Heliopolitana ciuitate trãstulisset ægyptia: quoꝝ unus ĩ circo maxĩo alter ĩ
De Obeli- cãpo locatus est Martio. Hũc recẽs aduectũ difficultate magnitudinis territus:
sco. nec cõtractare ausus est nec mouere. Discãt qui ignorãt ueterẽ principẽ trãslatis
aliq̃bus hunc intactũ ideo ꝑteriisse q, Deo soli speciali munere dedicatus fixusq;
intra ambitiosi tẽpli delubra: quæ cõtingi nõ poterãt tanq̃ apex oĩum eminebat.
Veꝝ Cõstãtinus id parui ducens auulsam hãc molẽ sedibus suis nihilq; cõmit-
tere in religionẽ recte existimãs si ablatũ uno templo miraculũ Romæ sacraret.
idem in templo mũdi totius iacere tã diu ꝑpessus est dum translationi pararẽtur
utensilia

utensilia: quo cõuecto p alueũ Nili: piectoq; Alexandriæ nauis amplitudinis añ hac inusitatæ ædificata ē sub trecẽtis remigib⁹ agitãda. qbus ita puisis digressoq; uita pricipe memorato urgẽs effectus ītepuit: tãdẽq; sero īpositus naui p mana fluẽtaq; Tyberis uelut pauentis ne qd pene ignotus miserat Nilus: ipse pa⁊ sub meatus sui discrimine mœnibus alũnis īferret: defert᷑ ī uicũ Alexãdri tertio lapi de seiũctũ: uñ cunulis īpositus tractusq; lenius p hostiẽsem portã piscinãq; publicã circo illatus est maximo. Sola post hæc restabat erectio: q̄ uix aut ne uix quidẽ spabat᷑ posse cõpleri. erectisq; ita paulũ altis trabib⁹ ut machina⁊ cerneres nem⁹ īnectunt᷑ uasti funes & lõgi ad speciẽ multipliciũ licio⁊ dẽsitate nimia subtexẽtes: qbus colligatis mõs ipse effigiat᷑ sculptilibus elemẽtis paulatimq; id p arduũ mane ptẽtus diu pẽsilis hoĩum milibus tãq̄ molẽdinarias rogãtibus metas cauea locat᷑ in media: cui spa supponit᷑ ænea aureis laminibus nitẽs: q̄ cõfestim in ignis diuũ cõtacta deoq; sublata facis imitamẽtũ & figura æreũ itidẽ auro ī bractea⁊ uelut abũdãti flãma cãdẽtis. Sicutæq; ætates alios trãstulerũt: quo⁊ unus in uaticano alter ī hortis Salustii: duo in Augusti monumẽto erecti sunt. De litteris aũt hierographicis pter ea q̄ supius scripta sunt. Marcellinus itẽ lib. xxii. ubi de pyramidibus ægypti tractat infrascripto dicit modo. Sũt & Syringes subterrariei quidã & flexuosi secessus: quos ut fert᷑ piti rituũ uetusto⁊ aduẽtare diluuiũ psci: metuentesq; ne cerimonia⁊ oblitteraret᷑ memoria penitus operosis digestos fodinis per loca diuersa struxerũt: & excisis parietibus uolucrũ ferarumq; genera multa sculpserũt: & animaliũ septies īnumeras quas hierographicas litteras appellarũt. Et Cornelius Tacitus sic scribit. Primi per figuras animaliũ ægyptii sensus mentis effingebant: & antiquissima monumẽta memoriæ humana impressa saxis cernuntur. Satis uero iam satis extra uetusta urbis Romæ mœnia uagati sumus. Ad ipsa prisco⁊ monumenta cæterasq; urbis partes redeundum est.

m Ontes in urbe septẽ nũerant᷑ Capitolinus q & Tarpeius, Auẽtinus, Pal lxv
latinus Cælius. Exqlinus uiminalis, & Quirinalis: octauoq; loco Iani- De mõtib⁹
culẽsis postea adnũeratus ẽ. Capitolinus mõs sicut Varro de lingua latina scribit lxvi
dictus ẽ q hic cũ fũdamẽta ædis Iouis foderent᷑: caput hũanũ īuẽtũ dr. Hic mõs De capito
postea Tarpeius dictus a uirgine uestali Tarpeia: q̄ ibi a Sabinis necata armis & se lio.
pulta: cuius noĩs monumẽtũ relictũ: q ẽt nũc eius rupes Tarpeiũ appellat᷑ saxũ.
Hũc antea mõtẽ Saturniũ appellatum pdiderunt: & ab eo late Saturniã terrã: ut
ẽt Enius appellat: antiquũ oppidum in hac fuisse Saturnia scribit᷑: & ẽt uestigia
nũc manẽt tria: q Saturni phanũ in faucibus: q Saturnia porta quã Liuius scri-
bit ibi: quã nũc pãdanã uocãt. Verg. ī. viii. Hinc ad Tarpeiã sedẽ & capitolia du-
cit Aurea nũc: olī siluestribus horrida dumis. Alia de Capitolio ẽt nũc notissima lxvii
afferre prisco⁊ testimonia supfluũ indicamus. De Auẽtino sic hẽr. M. Varro: De auenti-
Auẽtinũ aliquot de cãis dicũt. Neuius ab auibus q eo se a tyberi ferrẽt aues. alii no.
ab rege auẽtino albano q ibi sit sepultus. alii auẽtinũ ab aduẽtu hoĩum q cõe La lxviii
tino⁊ ibi Dianæ tẽplũ sit cõstitutũ. Ego maxĩe puto q ab aduẽtu. Nã olĩ paludi De Pallati
bus mõs erat ab reliqs disclusus ita ab urbe aduehebant᷑ ratibus. Pallatini mõtis no.

causam

cām uocabuli hāc affert Marcus Varro. Quartæ regiõis palatiũ ꝙ Pallātes cum
euādro uenerũt:q & pallatini aborigenes ex agro reatino q appellat̃ palatium ibi
cõsederũt. Sed hoc alii ab Pallāta uxore Latini putauerũt. Eundẽ hũc locũ a pe-
lxix core dictũ putāt qdā. Itaq; Neuius Ballatiũ appellat Vergili⁹ ĩ.viii.arcades has
De cælio. horas genus a pallāte ꝓfectũ. Qui regẽ Euādrũ comites q signa secuti Delegere
lxx locũ & posuere ĩ mõtibus urbẽ: Pallantis ꝓaui de noĩe pallanteũ. De Cælio mõte
De exqliis. sic habet̃ apud uarronẽ. Cælius mõs a cælio uieno Thusco duce nobili q cũ sua
manu dicit̃ Remulo uenisse auxilium cõtra Latinũ regẽ. Exqlini mõtis ꝙ oĩum
sit maximus lõgã ponit. M. Varro noĩs expositionẽ. & q̃ multas hẽat ptes noĩum
ẽt ipsius uarronis ætate obscuratoꝝ nequaq̃ intelligibiles. q̃ autẽ ad rẽ nostrã fa-
ciant: sunt hæc. Secũdæ regiõis exqliæ alii eas scripserũt ab excubiis regis dictas.
lxxi alii ab eo ꝙ excultæ a rege Tullo eẽnt. Et infra exqliæ duos mõtes habiti. Sequit̃
De q̃rinali rõ simul de duobus quos ob paruitatẽ colles nõ mõtes appellat ĩ hæc uerba. Ter-
& uimĩali. tiæ regionis colles qnq; ab deoꝝ phãis appellati eqs nobiles duo colles uimialis
lxxii ab Ioue uimineo cuius ubi arcæ sunt. Collis quirinalis a Quirini phano sunt q
De urbe a a quiritibus qui cũ Tatio cumbus uenerunt Romã ꝙ ibi habuerunt castra.
Romulo m Ontiũ noĩbus explicatis urbẽ ꝑmã a Romulo cõditã ne multis post hãc
ædificata. narratiõibus officiat eius ignoratio indicemus. Eã Capitolinũ siue Tarpe
ium & pallatinũ auẽtinũq; mõtes solũ. Curis q̃s ĩtercedere uidemus cũ uallibus
cõpræhẽdisse hinc cõstat. ꝙ oẽs alios qnq; mõtes & colles additos Titus Liuius
oñdit. Sũt n. illius de Tulli hostilii rebus gestis hæc uerba libro .i. Roma interim
crescit Albæ ruinis duplicat̃ ciuiũ numerus. Cælius addit̃ urbi mons. quo fre-
quẽtius habitaret̃ eã sedẽ Tullius regiæ capit ibiq; hĩtauit. Secundus nouæ urbi
additus mõs fuit Ianiculẽsis. Liuius in Anci Marci gestis rebus. Ianiculũ quoq;
adiectũ nõ inopia loci sed ne quom ea arua hostiũ essent. Alii tres postea simul
a Seruio regi additi. Liuius itẽ primo. Vrbs quoq; amplificãda uisa est. Addidit
duos colles Quirinalẽ Viminalẽq; inde deĩceps auget exqlias inibiq; ipse ut loci
dignitas fieret hĩtat: aggere & fossis & muro circũdat urbẽ. Sed Cornelius Taci
tus aliter de urbis primæ ambitu sentire uidet̃: cuius sunt hæc uerba. A foro Boa
rio ubi æreũ taurũ aspicimus: qa id genus aĩaliũ aratro subdit̃. sulcus designãdi
oppidi cœptus ut magnã Herculis arã amplecteret̃. inde certis spaciis interiecti
lapides per ima mõtis Pallatini ad arã Consucii mox ad curias ueteres tamẽ ad
sacellũ larẽ forũq; romanũ: & Capitoliũ nõ a Romulo sed a Tito Tatio additũ.
Progressuri ad eã inquã tendimus ædificiorum locorũq; urbis descriptionem.
qui nunc sint octo mõtes. quidq; integrũ habeant uel demolitum aut uestitum
aut nouum ostendere pergamus. Sic enim fiet ut postea in cliuis & conuallibus
lxxiii ac cæteris urbis partibus quæ reliqua sunt facile ostendamus.
Capitoliũ Pudet uero pigetq; a Capitolio incipiẽtẽ eius deformitatẽ referre. Is etenĩ mõs
quẽ Deoꝝ domiciliũ Marcus Cicero cũ sæpe alias tũ maxĩe in oratiõe ad QVui ri
tes habita pridie q̃ iret in exiliũ appellat. Et Vergilius: Aureum dicit q̃lis etiã an-
no post functos uita Ciceronẽ: & Vergiliũ trecẽtesimo fuerit Ammianus Mar-
cellinus

cellinus ĩ Cõstantis filii Flauii Cõstantini magni gestis rebus oñdit. Cõstans.n. ex Cõstantinopoli in qua natus & educatus erat: tũc primũ Romã ueniens ipsa urbe inspecta obstupuit. Sũtq; de illo hæc Ammiani uerba lib.xvi. Deinde ĩtra septẽ montiũ culmina ꝑ accliuitates planiciẽq; posita urbis membra collustrans & suburbana.qcqd erat primũ eminere inter alia cuncta spectabat. Iouis tarpei delubra q̃tũ terrenis diuina ꝓcellunt. Et infra idẽ ammianus lib.xxii. desctibens ægypti mirabilia sic hẽt: His accendunt altis suffulta fastidiis tẽpla: inter q̃ eminet Serapeũ: quod licet minuat᷑ exilitate uerboꝝ: atriis tñ colũnaribus amplissimis: & spirãtibus signoꝝ figmẽtis: & reliq̃ opeꝝ multitudine ita est exornatũ: ut post Capitoliũ quo se uenerabilis Roma in æternũ attollit: nihil orbis terraꝝ ambitiosius cernat. Eãdẽ imitatus sñiam Doctissimus optimusq; uir Cassiodotus ĩ edicto Theodorici primi astrologoꝝ regis ꝑ quod formas aquaꝝ urbis Romæ iussit reparari: hæc hẽt uerba. Traiani foꝝ uel sub assiduitate uidere miraculũ ẽ capitolia celsa cõscendere: hoc est humana ingenia supata uidere. Nũc uero ꝓter latericiã domũ a Bõifacio.ix. ruinis supædificatã q̃lẽ medioctis olim fastidisset Romãus ciues usibus Senatoris & causidicoꝝ deputatã præter aræ cœli fratrũ btĩ Frã.ecclesiã ĩ feretrii Iouis tẽpli fundamẽtis extructã.nihil hẽt is capitolinus tarpeiusue mons tãtis olim ædificiis exornatus. Quæ aũt Capitoliũ hũerit loca supfluũ scribere iudicamus. Nã cũ fuerit rei diuinæ ĩ primis deputatus aras. sacella. delubra. ædes. & tẽpla habuit supra.lx. quoꝝ noĩa si opi nr̃o expedire existimaremns ex maioꝝ scriptis facile fuerit recensere. Et ne uulgi ĩpitorũq; cõtendẽtiũ eã fuisse nobiliũ imꝑatorũq; & senatus habitationẽ opitioni sine testimonio aduersemur. Valerii maximi lib.vi. sumpta afferamus. M. Mãlius un̄ Gallos depulerat inde ipe ꝓcipitatus est: q̃a fortiter defensam libertatẽ nefarie opprimere conatus est: cuius iustæ ultionis nimirũ hæc ꝓfatio fuit. Mãlius eras cũ mihi ꝓcipites agebas Senones. Postq̃ imitari cœpisti unus factus es ex senonibus. Huius supplicio æternæ memoriæ nota inserta est. Propter enĩ illud lege sancitũ ẽ ne q̃s patritius in arce aut capitolio habitaret: q̃a domũ eo loci hũerat ubi nunc lxxiiii ædẽ monetæ uidemus. Sed de sacris locis q̃ is habuerit mons uel pauca dixisse nũc magis apparẽtia satis erit. Celeberrimũ ea in arce Iouis optimi maximiq; tẽplũ ad eã sitũ fuit ptẽ ubi nunc dicit᷑ Saluator in maximis. Et tẽplũ Iani custodis capitolinæ arcis fuit ubi nũc est facinorosoꝝ custodiæ & carceris locus: quã cãcellariã appellãt. Fuit ẽt celebris famæ in capitolio & ipsi tarpeiæ rupi ꝓxima Iunõis monetæ ædes: de q̃ Liuius li.vii. sic hẽt. Dictator ædẽ Iunoni monetæ uouit cuius dãnatus uoti cũ uictor romã reuertisset dictatura se abdicauit. Senat᷒ duos uiros ad eã ædẽ pro amplitudine reipublicæ faciẽdã creari iussit: locũ in arce destinat᷒ q̃ area æditũ. M. Mãlii capitolini fuerat. Aedes ãt Mãlii fuisse ad saxũ rupis tarpeiæ supra oñdimus: & Vergilius ĩdicat. In sũmo custos tarpeiæ Mãlius arcis. Magna est ẽt cliui capitolini ꝑ quẽ publicus eẽt ĩ arcẽ ascẽsus nostroꝝ hoĩum inq̃sitio. Is uero ubi fuerit docet Liuius ĩ.vi. belli macedõici. Cõsules trãsfugas numidaꝝ q tũ in auẽtino ad mille & ducẽti erãt media urbe trãsire ex q̃ia iusserũt:

De sacris locis capitolii Iouis tẽplũ Iani templum.

Iunonis monetæ ædes.

iusserũt:nullos aptiores ĩtra cõualles tectaq; hortorꝶ & sepulchra & cauas undiq;
uias ad pugnandũ futuros rati. Quos cũ ex arce capitolii q cliuo publico in eqs
decurrentes qdã uidissent: captũ auentinũ inclamauerũt. itaq; hinc cõstare dici
mus cliuũ capitolinũ publicũ fuisse ad eã arcis ptẽ q̃ uersa in auẽtinũ nũc eccle
lxxv siã scĩ Georgii ad uellũ aureũ e regiõe respicit. De Auẽtino pauciora & ĩcertio-
De Auẽtino ra dicere possumus· multa is mons hũit ædificia quorꝶ notiora fuerũt q̃ Liuius ĩ
libro primo dicit primã in Auẽtino herculi ab Euãdro positã. Et Iunonis tẽplũ
Iunonis tẽplum qđ iuxta Liuiũ libro secũdo belli pũici secũdi. Camillus Deæ illius simulacro qa
ĩterrogata uellet ne romã ire uelle nidit a Veis romã pducto dedicauit. Aedesq;
Matuta ab eodẽ Camillo post actũ triũphũ Matutæ matri dedicata fuerũt ĩ eodẽ ĩ mõte
mr. Dianæ tẽpla Dianæ & Mineruæ. Itẽ Lucinæ de quo Ouidius ĩ fastis. Luna reget mẽses:
tẽplũ Fõs huius quoq; tẽpora mẽsis. Sciuit Auẽtino luna colẽda iugo. Fuit & fons de quo
Fauni & bibebãt Faunus & Picus satyri. & Nũma Popilius uinũ posuit satyrosq; inebria
Pici. uit. Vñ Ouidius. Lucus auẽtino suberat niger illicis umbra. Quo posses uiso di
cere numẽ inest, In medio gramẽ muscoq; adopta uirẽti. Manabat saxo uena pe
rẽnis aquæ. Fuit & maioris famæ spelũca Caci q̃ nũc uisit supra ecclesiã sanctæ
Caci spelunca Mariæ in schola græca q̃ auẽtinus spectat in mõtẽ Pallatinũ. De q̃ re sic hẽt Ver
gilius in. viii. Hic spelũca fuit uasto summota recessu. Semi hoĩs Gãti. & infra:
Alcides aderat taurosq; hac uiator agebat. Ingẽtes uallẽq; boues amnẽq; tenebãt
At furiis Caci mẽs effera: & ĩfra. Reddidit una boũ uocẽ uastoq; sub antro. Mu
gĩit & Caci spẽ custodita fefellit. & infra: At specus & Caci detecta apparuit in
gẽs regia. Ouidius in fastis: Cacus auẽtinæ timor atq; infamia syluæ. Fuit etiã in
Aedes libertatis. auẽtino sicut Plinius in naturalis historiæ. xvi. scribit. Laurẽtũ sylua Ioui sacrata
in q̃ Valẽtinianus. ii. Cõstãtini comitis & Gallæ Placidiæ filius fuit interfectus
Fuit quoq; ædes libertatis quã Gracchus sicut hẽt Liuius de secũdo bello pũico
ex mulctaticia pecũia faciẽdã curauit. horꝶ oĩum multorũq; ædificiorꝶ & locorꝶ
a maioribus scripto celebratorũq; facillimũ fuit cõmẽorare: nullũ penitus extat
uestigiũ: sed qđ maiori nobis est miraculo Aq̃rꝶ Claudiæ & Martiæ ductus q stu
pẽdo ope ĩ illũ mõtẽ fuerũt pducti parua ac nulla pene ĩ pte cernunt. Iulius Frõ
tinus lib. ii. de aq̃ ductibus hæc hẽt uerba. Et sedula deinde partitiõe distributa re
giõibus qbus singulæ seruiebãt aq̃ plures darent tanq̃ Celio & auẽtino ĩ quos so
la claudia p arcus neronianos ducebat. quo fiebat: ut quotiẽs defectio aliq̃ inter
uenisset celeberrimi colles sitirẽt: qbus nũc plures aq̃ & in primis martia reddita
ãpliore ope usq; ĩ auẽtinũ pducit. De eadẽ aq̃ Claudiæ forma Cassiodorus ubi
Theodoricus iubet collabẽtes aq̃ ductus instaurari scribit. Quis posset sermoni-
bus idoneis talia explicare. claudiã aquã p tantã fastigiu molẽ sic ĩ auẽtini caput
esse pductã. ut cũ ibi ex alto lapsa ceciderit cacumẽ illud excelsum q̃si unã uallẽ
Monasteriũ. s. Sabi. rigare uideat. Habet uero nũc is mons monasteriũ sanctæ Sabinæ: qđ Sixti ter-
tii papæ tpibus qdã Petrus eps ab illyrico ueniẽs ppria ĩpensa ædificari curauit.
Monasteriũ. s. Bõi. hẽt & aliud scĩ Bonifacii monasteriũ: q̃ duo mõasteria sunt ædificiorꝶ sumptuo
sitate ornamẽtisq; ẽt nostra ætate cõspicua. Reliquus mõs aut ruinis aut uineis ẽ

præter & sancti Alexii zenobiũ quod inibi uetustissimũ conspicit᷑ contectus est.
Multo aũt pauciora hẽt integra Pallatinus mons q̃ Capitolinus aut auentinus.
Na p̃ter sancti Nicolai ecclesiã a Calixto papa ædificatã q̃ ẽt male integra cernit᷑
nullũ is celeberrimus mons hẽt ædificiũ. Qualis aũt & quãta olim fuerit ea ædi-
ficioꝝ moles indicãt ruinæ inter cæteras urbis cõspiciẽdæ. Hũc mõtem incoluisse
& postea cõmuniisse Euãdrũ testis est Liuius in primo. Sed cũ reges primo deĩde
consules & postea ĩpatores maiori ex parte eã habuerũt certã sedẽ: q̃s tanta ædifi
cia auxerit nullus scribit. Quod q̃dẽ nulla alia rõe factũ crediderĩ: q̃ q̃ unusq̃sq;
nulla insigni cõstructiõe facta particulas addidit: q̃s scriptores ut paꝝ dignas mã
dare litteris omiserũt. Habet aũt Liuius lib. iii. Aedes Vari ducis quõdã ĩ pallatio
fuisse: q̃ Vari prata dirupto ædificio publicatoq; appellata fuerĩt. Et ĩ bello Ma-
cedonico Marcus Iunius Brutus ædem magne matris deũ in pallatino dedicauit.
Et ludos ob eã dedicationẽ factos megalesia appellaros. Suetonius autẽ Cæsarẽ
tẽplum Apollinis in pallatio extruxisse. Et Liuius in. viii. de bello secũdo punico
Matrẽ magnã deũ a græcia auectã in ædem uictoriæ q̃ est in pallatino perduxere.
Et Helius Lampridius scribit Variũ Heliogabalũ ĩpatorẽ cõsecrasse in pallatino
mõte ibiq; tẽplũ fecisse. Ipsũ uero montem q̃ sicut supra ex Varrone ostendimus
triplicẽ habuit noĩs cãm Ballatiũ nũc posse appellari uidemus: q̃ ubicũq; nõ ĩpe
diũt magnæ molis ruinæ aut ubi uinera excelsis in fornicibus pensilia nõ occupa
rint totus ager pascuus non ouibus magis q̃ caballis bubalis & capris est factus.
Qua ex re aliqñ in uarias cogitationes uenimus q̃d de cætera licet Roma suspi-
cari cũ tres illos montes q̃ primi & soli in prima urbe ab Romulo cõpræhensi fue
rint. Nũc si absint ruinæ uidemus pene ad eã deductos ædificiorũ nuditatẽ: qua
Roma nõdũ cõdita habuerunt: Fuit aũt in ea parte pallatii quã septemtiones uer
sus in triũphalẽ Flauii Cõstantini ĩpatoris arcũ uergentẽ uidemus locus Palladii
cuius insignes extant ruinæ binas hñtes pene integras ex marmore portas facile
supantes ædificii pulchritudine cæteras oẽs q̃s uetusti ac noui opis. Roma nunc
hẽt: Eoq; in muroꝝ ambitu. q̃ nũc uulgo pallaꝝ correpte pro Palladiũ appellant:
ecclesiã cõcludit᷑ sãcti Andreæ de pallara: ĩ q̃ q̃dẽ parua sed ornata sepulchrũ est
Ioãnis papæ eius noĩs octaui. Cæteras Palladii partes alto circũdatus muro uinea
implet p̃diũ summi uiri Dñici Capranicẽsis tituli sanctæ crucis sanctæ Romanæ
ecclesiæ p̃sbyteri cardinalis: quẽ litteris ornatissimũ: prudẽtia & cõsilio altitudo
haud quãq̃ minus q̃ cardinalatus dignitas celebrẽ reddũt. Id Palladii uerbũ q̃d si
bi uelit exponẽdũ uidet᷑. Palladẽ poetæ dicũt Iouis fuisse filiã sine matre: ita ut cũ
uideret Iuppiter uxorẽ Iunonẽ esse sterilẽ p̃cusso sibi capite Palladẽ armatã emise
rit. Vñ Lucanus lib. ix. Hanc & pallas amat patrio q̃ uertice nata est. Et Oui. fasto-
rum tertio. An q̃a de capitis fert᷑ sine matre paterni Vertice cũ clypeo p̃siliuisse
suo. Hãc eã dẽ Cicero de natura deoꝝ libro inuẽtricẽ ac principẽ belli fuisse dixit
ob q̃d a nõnullis Bellona uocata est soror. s. & auriga martis dicẽte Statio Regit
atra iugalis Sanguinea Bellona manu longaq; fatigat cuspide: Nãq; torua oculis
& armis ĩsignis: ferre lõgã hastã cũ chrystallio clypeo & pictũ hẽre peplũ a poetis

S. Alexii zenobium.
lxxvi
QVid pallatini⁹ habuit. S. Ni. ecclesia.
Aedes Vari ducis.
Aedes magnæ matris
Megalesia ludi
Apollinis templum.
Aedes uictoriæ.
Loc⁹ palla.
Ecclesia sci Andreæ de pallata.
palladium quid sit.
Bellona.

dicit᷑.qn & uirgo fingit᷑ & innupta: ut Verg.æneidos secũdo: Pars stupet ĩnuptæ
donũ exitiale Mineruæ.Sed cũ uirgini palladi pallas gigas Titani filius deotum
ĩmitissimus:& sicut Cicero uult eius pater uini ĩferre attẽtaret eũ illa pemitia quo
Pallas ut q̃dã asserũt pallas & ipsa uocata est. Nam eadẽ primo Tritonia uocabatur: q̃a
Tritonia ꝑmit᷒ circa Tritonis palludẽ cõspecta fuit. Alii aũt uolũt palladis uerbũ a græco
qđ uibro latinæ ĩterꝑte: hĩc dictũ ꝙ hastat᷑ uibrare cõsueuerit atq̧ docuerit. Fuit
Minerua. etiam cognominata Minetua q̃si uim minetur. sicut apud Cice.lib.ii.de natura
deoꝝ interꝑtatus est Balbus: uel ut quidã uolũt q̃a sit minuẽs neruos eo ꝙ q opti/
mis artibus ueꝝ laborẽ ĩpẽdũt uites corpis minuere uidẽt᷑. Nã ipsa eadẽ Sapiẽtiæ
dea & oĩum attiũ ĩuentrix dicit᷑.eo ꝙ teste Seruio suꝑ secundã Verg.æglogam de
capite Iouis nata est.& Oui.fastoꝝ tertio uult lanifices fullones textores & alios
artifices illi sacrificiũ facere his uersibus. Hãc cole q læsis maculas de uestibus au
fers. Hãc cole uellenbus q̃sqs ahena.paras. Idem libro de sine titulo: Artifices ĩ te
Templum uerre minetua manus. Verg.in.iii.ægloga: Pallas q̃s cõdidit artes ipa colat. Eius tẽ
Palladis. plũ apud milesios teste Herodoto libro historiaꝝ ꝑmo: admirãdũ fuit ꝙ ab Ali/
palla assi/ ate igne cõsũptũ est.& apud illos pallas assisia dicebat᷑.a pallade palladiũ est dcm̃
sia. qđ fuit ĩ urbe troiana antiq̃ssimũ palladis signũ e ligno mouẽs oculos & hastam:
sicut dixit Seruius suꝑ æneidos secũdũ. Nã cũ apud Troiã ĩ honotẽ palladis ars
est in eius sũmo tẽplũ illi ædificaret᷑ e cœlo cecidit & locũ sibi in eo tẽplo statuit
nõdũ coopta æde: moxq̧ ab apolline datũ fuit oraculũ eius ciuitatis futurum exi
tiũ si id simulacrũ extra mœnia portaret᷑.qđ Oui.lib.vi.fastoꝝ eloquẽtissime per
secutus est.uñ cũ tpe belli Troiani Vlyxes & Diomedes cuniculis in arcẽ penetras
sent occisis custodib᷒ simulacrũ abstulerũt.hoc cũ postea teste Seruio Diomedes
haberet oraculo monit᷒ troianis restituere uoluit. Et trãseũti ad Italiã Aenæ offer
re cõatus ẽ. Quẽ cũ sacrificãtẽ uellato capite cõpisset ne sacrificii ordinẽ peruerte
ret accepit Palladiũ nautes q̃dã.uñ Mineruæ sacta nõ Iulia gẽs habuit: sed nauto
rum. Hinc Verg.li.v.ait. Vnũ tritonia pallas quẽ docuit. Seruius aũt grãmaticus
dicit quosdã scripsisse palladiũ a troianis tpe belli Mittidatici cõptũ, Et a.G.Fim
bria Romã delatũ ꝙ a ĩ unica tñ sacetdote custodiri consuetũ fuit. Vñ Lucanus
Troianã soli cui fas uidisse mineruã. Palladiũ aũt Romæ ĩ æde ueste fuisse oñdit
Pli.lib.vii.naturalis historiæ. Qui cũ laudes sũmas.L.Metelli suã iudicãtes fœlici
tatẽ enarasse.q̃ nulli alii post Romã cõditam cõngerũt.subdit. Hæc oĩa abunde
uno casu cõfutari pñt.q̃m his metellus orbã luminibus exegit senectã amissis ĩcẽ
dio cũ palladiũ rapet ex æde ueste memorabili cã sed euẽtu misero. QVo fit ut ĩ
fœlix q̃dẽ dici nõ dẽat: fœlix tñ esse nõ possit.& ĩfra. Tribuit ei Ro.po.ꝙ nulli alii
abscõdito æuo ut quotiẽs ĩ senatũ iret curru ueheret᷑ ad curiã magnũ ei & sublime
sed pro oculis datũ. De eodẽ Metello ĩtellexit Iuue.ĩ Satyra. Da testẽ Romæ tã sã/
ctũ q̃ fuit hospes. Numinis idæi: Procedat uel numa uel q̃ suauit trepidã flagrãti
ex æde Mineruã: Nã hospes numinis idæi Scipio nasica fuit: quẽ Pli.vii. natura/
lis historiæ.& nepos eius de uiris illustrib᷒. Cũ adolescẽs eẽt oĩum Romanoꝝ ui
rũ optimũ Senatus & ppli iudicio laudatũ fuisse scribunt.q̃re Ideã matrẽ Pessi/

murite uenientẽ nõ mõ ĩ urbẽ uerũ a mari ĩ pallatiũ detulit. Numã uero quẽ Liuius
lib. primo ab urbe cõdi. secundum fuisse Romanorũ regẽ e curib⁹ Sabinis natum
Põpilii filium suo sæculo iusticia & religiõe clarissimã oñdit. Oui. Metamor. ii. De
stinat ĩpio clarũ pnuncia ueri Fama numã Tertius itaq; quẽ Iuuenalis dicit fuas
se palladiũ exigne fuit Metellus de quo Iuuena. in Satyra: Credo pudiciciã. Dici
te uos neptes lepidi cæciue Metelli. s. cæcati cũ ex flagranti æde seruaret palladiũ.
Quod celeberrimo postea in pallatii magni loco positũ fuit: cuius ruinas ut dixi-
mus cõspicuas familia Capranicẽsis ætate nostra possidet. Sed ut unde supra di
gressi sumus reuertamur quãquã magua sit admirabilisq; mutatio. quã pallatio
auẽtino capitolinoq; mõtibus Romã fecisse diximus: multas tñ maioresq; tũ cir
ca hominũ uirtutẽ ac mores. tũ circa publicã priuatãq; gubernationẽ mutationes
fecit. q̃s nec huius tpis nec ppositi omittemus. Similiũ aũt mõtiũ nuditari est sin
gulis ĩ ptibus Romæ quã nũc hẽmus nimia opũtium solicitudo. cuius oppositũ
ppulcre Iuuenalis ĩ Roma sui tpis oñdit his uersib⁹. Occurrit q marmora donat.
Cõferat ĩpẽsis hic nuda & candida signa. Hic aliqd pclarũ euphranoris & polycle
ti. Fecasianorũ uetera ornamẽta maiorũ. & ĩfra. Inde caput morbi rhedarũ trãsitus
arcto uiarũ ĩ flexu & stãtis cõuitia mãdræ: eripiũt somnũ druso uitulisq; marinis.
Itẽ ĩfra: Scindũtur tunicæ sartæ mõ lõga coruscat Sarraco uenĩete abies atq; alte
ra pinũ plaustra uehũt: nutãt alte populoq; minãt Nã si pcubuit q saxa ligustica
portat Axis ut euersam fundit sup agmina montẽ. Quid superest de corporibus
q̃s mẽbra. q̃s ossa ĩuenit. obtritũ uulgi pit oẽ cadauer. De mõte Cælio scribit Liui lxxvii
us lib. primo. Cælius addit urbi mons: & quo frequẽtior habitaret eam sedẽ Tul Mõs Cæli⁹
lius hostilius regie capit: ibiq; habitat. & infra curiã fecitq; hostilia usq; ad patrũ Curia hos
nostrorũ ætatẽ appellata est, & adhuc ĩfra: Albanos eũ ĩcoluisse mõtẽ. Suetonius stilia.
uero scribit Vespasianũ impatorẽ tẽplũ diui claudii in monte cælio ædificasse. &
Iulius Capitolinus ĩ rebus gestis Tetrici tyrãni: Tetricorũ domus fuit ĩ mõte Cæ Tetricorũ
lio cõtra Lisiũ Metellinũ. hẽnt ẽt Marci Cice. officia lib. iii. ubi uitia in uendendis domus.
pdiis ĩdicãda ne sint disputat. Cũ in arce auguriũ augures acturi eẽnt: iussissentq;
T. Claudiũ cẽtimanũ q ædes ĩ Cælio mõte hẽbat demoliri eas: quarũ altitudo offi
ceret auspiciis emit Calphurnius Lanarius. Fuerũt quoq; eo ĩ mõte Fauni Vene Fauni Ve-
ris & Turpitudinis aliorũq; deorũ ædes aræ & tẽpla. Et urbis descriptio quã Sexti neris ædes.
Ruffi fuisse diximus credere: Multa ponit publica ĩ eo mõte ædificia Macellũ
magnũ: Lupanarios: Antrũ Cecropis: Cohortes qnq; uigilũ: Castra pegrina: Spo
liariũ & armamẽtariũ. De q̃bus qd hẽamus cõptũ ĩ posterioribus dicemus. Nũc lxxviii
uero nostris xpiani ritus ecclesiis mõs ipse ĩ pmis ẽ ornatus. Nã ea ĩ pte ad quã in De ecclesi
pallatinũ mõtẽ uergẽs cliuũ Scauri hẽt: hic monasteriũ est bti Gregorii ĩ paternis is q̃s habet
ædibus ab eodẽ ædificatũ. Inde est scõrũ Ioãnis & Pauli ecclesia. cuius supbi olim mõs Cæli⁹
ædificii pallatio qd ex Romanis põtificibus inhabitauerint nõnulli: & nũc pene
fũditus diruto cõtinẽt curiæ hostiliæ fũdamẽta. Medio aũt ĩ eius montis dorso lxxix
binæ aquæductus formæ supbissimi sũptuosissimiq; opis ẽt nũc extant: q̃rũ uniã De forma
cubitales lr̃e Caracalæ Antõini: quã ĩ Capitoliũ pduxit: Alterã a Claudio ĩ auẽ- antoniana

tinū pductā tituli eius ĩpatoris marmorea ĩcisi tabula q̃ iuxta lateranense xenodo
lxxx chiū cernit̃ fuisse ostendunt. QVãquam ueteres illas fuisse credimus formas a
Hadrianus Claudio Antonioq; instauratas. Claudiã uero cū maiori ex parte corruisset: Ha
Claudiam drianus papa eius noĩs primus ãno nunc sexcẽtissimo uigesimo ĩstaurauit. Sunt
formam. ad ipsas formas extructas hospitale quod dicit̃ Saluatoris: & ecclesia sanctæ Ma
riæ in dominica: breui ut apparet ruitura. Alteraq; ecclesia sãcti Stephani rotũda
lxxxi de ipso monte Cælio cognomen hñs: quã tecto nũc carẽtẽ marmoreis colũnis &
Hospitale crustatis uarii coloris marmore parietibus musinoq; ope inter primas urbis eccle
Saluatoris. sias ornatissimã fuisse iudicamus. eaq; in Fauni æde prius fũdata fuit. Sĩplicius
Ecclesia sã primus papa aut extruxit: aut q̧ magis credimus exornauit. Cernit̃ nunc integra
ctæ Mariæ. ad eius montis sinistrã sãctoꝝ q̃ttuor coronatoꝝ ecclesia: quã Honorius primus
Ecclesia scĩ papa romanus in castris pegrinis a fũdamentis extruxit. Sed cũ postea ad annum
Stephani. christi octuagesimũquintũ supramillesimũ ab Henrico secũdo impatore theoto
lxxxii nico destructa fuisset: Pascalis secũdus papa eã instauratã pallatio quod nũc cer
Ecclesia scĩ nit̃ insigni decorauit. Et sancti Erasmi monasteriũ quod in forma antoniana cer
.iiii. corona. nit̃ Adeodati primi papæ opus fuit. Proximũ noui opis in monte Cælio est. xeno
lxxxiii dochium Lateranẽse: quod romanoꝝ ciuiũ cura impẽsaq; ædificatũ hospitalita
Hospitale tẽ seruat, Ventũ est ad uenerabilẽ ecclesiã Lateranensem capitũ Apostolorũ quæ
magnũ La seruat cæteraq; sanctimonia & basilice ædiũq; supbissimaꝝ structura toto orbe
teranense. celeberrimã: Ipsa ædes q̧ a Flauio Cõstãtino data fuit btõ Siluestro põtifici. Con
lxxxiiii stãtiniana basilica ẽ appellata. ideo lateranẽsis quoq; dicta q̧ lateranẽsiũ nobilissi
De ecclesia mæ gẽtis illa fuerint pallatia. Iulius nãq; Capitolinus de Marco Anto. Aurelio
lateranensi dicit: Educatus est in eo loco in quo natus in domo aui sui iuxta ædes Laterani
& beatus Hieronymus ad Marcellã: QVis credat mulierẽ nobilẽ & potentem in
lxxxv domibus laterani qui Neroniano trũcatus est gladio publicæ pœnitẽtiam egisse
Eugenius Credimusq; illũ fuisse: de quo Cornelius Tacitus in hæc uerba scribit. Suelio Cæ
palatiũ ĩ la sonio & Plaucio laterano mors remittit̃. & paulo infra: Proximã necẽ Plãcii Late
terañ. ĩstau rani cõsulis designati Nero adiũgit: adeo ꝓpere ut nõ amplecti liberos non illud
rauit. breue more arbitriũ pmitteret. Ea sicut Romanoꝝ pontificum primaria est sedes
lxxxvi sic ab eoꝝ plurimis olim habitata fuit. Nup uero pallaria tãto principatu dignis
Idem mo. sima: qb⁹ circũdatã fuit basilica maiori ex parte corruerãt breui nullũ alicubi pas
ædificauit sura habitatorẽ. Sed tu Eugenii beatissime pater aulæ uestigia primũ: deinde alias
sũptuosissi circa particulas magno ĩstauratas ĩpẽdio pficere pgis. Monasteriũq; magni ac ut
mum. in ætate nostra insani opis addidisti: cuius fũdamẽta cũ in uineis altius effoderẽt̃
lxxxvii quãtã ibi olim fuerit opeꝝ magnificẽtia ostẽderunt: quandoquidem octenos de
Amphithe nosq; pedes sua uinea & horto defossa tellus aperuit. fornices cameras pauimẽta
atrũ Statilii & iacentes diuersi coloris colũnas: exsectasq; marmore tabulas ingeniosiq; operis
Thauri. statuas & alia q̃ nõ mõ ætate nostra: sed multis ante sæculis excitata cæteris in Ita
lxxxviii. liæ urbibus supãt ædificia. Visit̃ quoq; in Cælio monte portã inter nũc dictam
Ecclesia. s. maiorẽ: quã diximus olim fuisse Neuiã & amphitheatrũ semi dirutũ: quod Stati
crucis. lii Thauri maiores appellauerũt scẽ Crucis in Hierusalẽ eccl'ia Helenæ Cõstãtini

Flauii

Flauii genitricis opus. Cõiũctumq; est monastenũ quod carthusiẽsibus nunc in lxxxix
colitur. Nã ecclesiã in pallatio Sosoriano ædificatã scribit in Romanoꝝ pontifi Carthusiẽ
cum rebus gestis Petrus lateranensis ecclesiæ Bibliothecarius:& alios scriptores ses.
affirmare uidemus Veneris & cupidinis tẽpla simul eo in loco fuisse coniuncta.
Exquiliatũ deinceps ædificia inuestigemus. Exquilias esse mõtes duos ex Marco lxxxx
Varrone ostendimus. celebrior tamen pars fuit q̃ a foro Traiani & turribus quas Quid in ex
nunc comitum & militiæ appellamus incipiẽs per mõtem cui caballo nũc est ap quiliis sit.
pellatio ad thermas Dioclitiani protẽditur: desinit ad portã olim exquilinã nũc
sancti Laurẽtii aut taurinam. Ab Dioclitiani uero thermis cõtinuat altera exqui-
liarum pars p montem q nũc habet celeberrimã sãctæ Mariæ maioris basilicã pro
tendit per sancti Antonii sanctæ Praxedis sancti Viti in macello sancti Eusebii
ecclesiarũ fines ad ipsa. C. marii trophæa quousq; Lauicanã offẽdit uiã: q̃ ab am-
phitheatro siue ut nunc dicit collosseo incipiẽs: & ad sanctoꝝ quadraginta mar
tyrũ: Clæmẽtisq; ac petri & Marcellini ecclesias cõtinuans priusq̃ Neuiam olim
nunc maiorẽ attingat portã: Cæliũ montem dirimit ab ipsis exquiliis: Nec tamẽ
mõs qui secũdum eã uiã hinc ad sanctoꝝ quadraginta martyꝝ & Clæmẽtis ĩde
ad uincula Petri & Martini in mõtibus perducit. Ad. C. Marii trophæa in exqui
liaꝝ parte admiratus est. sed primũ habuit Carinaꝝ nomẽ. Esset nobis nunc insti
tutũ supra morẽ secuturus qd exqliæ uel uetusti uel noui operis ædificioꝝ hẽant
explicãdum. Sed q nõnullos fore nõ ambigimus qui aliã exqliaꝝ designationis
q nostrã auctoritatẽ exquirant. Duos q sunt ex uniuersa urbe reliq colles ostendi
mus certa quoꝝ descriptio certissimas oñdet exquilias. Vidimus a Marco Varro
ne & Tito Liuio Capitoliũ Auẽtinũ Pallatinũ Cæliũ & Ianiculũ montes partim
in primã urbẽ conclusos partim a regibus additos. Scribit uero Liuius lib. primo.
Seruiũ regẽ cũ amplificandæ urbi animũ adiecisset: addidisse duos colles Quiri
nalẽ Viminalẽq;. Inde deinceps auxisse exquilias: ibiq; ipsum ut loco dignitas fie
ret habitasse: aggere fossis & muro circũdedisse urbẽ. Cũ ergo Quirinalem collẽ lxxxxi
satis supra oñdenimus illũ eẽ qui a porta Flamẽtana: nũc populi ad Collinã usq; Quirinalis
nũc Salariã ptinet: cõstaret est necesse Viminalẽ qui simul cũ illo urbi additi fuit & Vimina
cõiunctũ fuisse. Et sic collis q post sanctã Susannã secundũ hortos Salustii ptẽ lis.
dit: Et uiminalis fuit: & portæ in quã desinebat nũc partim dñæ partim sanctæ
Agnetis partim Numẽtanæ uiminalẽ dedit appellationẽ: Cõsequẽsq; & necessa
rius fiet ut postq̃ Seruius qrinali & uiminali addito deinceps auxit exqlias: cœpe-
rit bifurcatũ qui ad Cælium interiacebat montem. nec illi alii q̃ duo exquiliarum lxxxxii
montes esse ullatenus potuerunt. Interiacentes uero bifurcatas sicut diximus ex- Quid Sub
quilias monticulus in cuius parte sancti Laurẽtii in panis pna monasteriũ uisit. urra. mo. s.
Suburræ uocabulo cõprehensus fuit. Nec uero nos fugit descriptos supra mõtes Laurentii.
adeo inter se alicubi continuatos ut nec ab intentius inspiciente nunc eorum di- lxxxxiii
uisio secerni nec satis intelligi possit. Quamobrẽ uelim mecũ peritiores cõsiderẽt Mõtes q̃re
tales eiusmodi cõtinuationis montiũ causas fuisse a quibus urbẽ Romam supra secerni nõ
illoꝝ qui ipsas ignorant causas fidẽ obstupẽdam admirabilemq; fuisse. Primum possunt.

quia QVitinalē collem ad portā usq; olim flumētanā uel flāmineā quæ nūc po-
puli dicit protendi diximus. Nos ita corrigimus ut collis quē QVintes appellati
quirinalē fecerunt tumulū fateamur a Tarquino Prisco additū de quo Plinius.
lxxxiiii libro tertio describens inquit. Clauditur Roma ab oriēte aggere Tarquini supbi
Quid ager inter prima opa mirabilia. Nāq; eum muris æquauit qua maxime patebat aditu
Tarquinii. plano. estq; is tumulus quē monasterio nūc sanctæ mariæ in populo supeminētē
ad Pinciani usq; pallatii fundamēta ptendi uidemus. QVēadmodū uero QVi-
rinali iugo qui omniū urbis montium parte una caput erat: agger ille mirabili ac
insano ope est additus: ita cōualles riuiq; qbus alii dirimebātur montes iactis for
nicibus sunt æquati. & nedum riuis ipsis & depressis locis superim positi sunt am
plissimi fornices amplioribus postea ædificiis onerati: sed ipsis ēt montiū uisceri
lxxxxv bus excauatis pfossisq; tota pene urbs Pensilis est facta. Sunt. n. Liuii. ii. ab urbe
Vrbs Pensi cōdita libro hæc uerba. Tarquinius foros in circo faciēdo & cloacā quæ maximā
lis. receptaculū purgamentoꝝ omniū urbis sub terrā agēdā: qbus operibus uix noua
hæc magnificentia qcq̄ adæquare potuit. Et Plini. libro tricesimo sexto: Præterea
cloacas opum omniū ductu maximū suffossis montibus atq; ut paulo añ rettuli-
mus: urbe Pensili subtusq; nauigata. Id Marcus Agrippa fecit in ædilitate post
cōsulatum cornuatis. septē amnibus cursu præcipiti torrētum modo raderē atq;
lxxxxvi auferre omnia coactis.
QVid exq Ed iā montis exquiliaꝝ qrinalis & uiminalis colliū ac carinaꝝ & suburræ
liis fuerit. s monticuloꝝ uetusta ac noua describemus ædificia: futuꝝ confisi ut pri
dē nobis sicut & multis eē uidemus obscurā clarissimoꝝ olim locoꝝ noti
ciā nō patua ex parte añ oculos ponamus. Eā exqliaꝝ partē quā ad turres comitū
lxxxxvii militiarūq; diximus īchoare nūc omittemus. & ad fori Traiani cuius pars fuerūt
Cornelioꝝ descriptionē ipsā reseruabimus. Prima eius montis ædificia quaꝝ ad dexterā ma
domus. xime cernūt ruinæ Cornelioꝝ gentis domus fuerunt. nec facile tota in urbe cuius
piā priuati uiri aut alterius familiæ domus tā certa cognoscit retinet priscum no-
Vicus cor mē uicus cornelioꝝ dictus. retinent ruinæ q̄s uulgo cornelioꝝ thermas appellant.
neliorum. & ingētia quæq; ædificia thermas nūc ab impitis appellan fecit magnitudo ther
Thermæ marū Antonini & Diocliciani impatoꝝ de qbus suo loco diffuse dicemus. Visūt
cornelioꝝ ea in corneliotū uia ad sinistrā statuæ ingētes due Colosseæ senū seminudoꝝ q cū
lxxxxviii. reliquo iacēt corpe pectus astrato caputq; brachioꝝ altero sustētat: altero cornu
Statuæ ia- copiæ muniunt. Eas Saturni Bacchiq; statuas fuisse Appollodorus qdā q Ro
cētes in mo mā āno añ cētesimū descripsit affirmat: additq; pximis ī ruinis quoꝝ frōtispitiū
tibus. nō oīno corruit eoꝝ Deoꝝ tēpla fuisse. Proximo ac pene cōtiguo loco sūt lapidei
lxxxxix Caballi Praxitelis unus alter Phidiæ ut tituli indicant opa sane tantis opificibus
Caballi pra digna q nullus añ actis sæculis inuētus est: q nedū ea magnitudine oēm uiuētiū
xitelis & formā supante: sed uel minima aut mediocri statura equū similem uel saxo exci
phidiæ. dere uel æramēto fūdere aut cudere nouerit. Tiridiatis eos regis Armēiorū fuisse.
Sex. Ruffi descriptio īnuit. Fuitq; is Tiridiates rex quē ut Romā uenturū Nero
ante excipet theatrū Pompei unius diei opa totū inaurasse: Cornelius Tacitus &
plinius

Plinius sunt auctores.& qdē Praxitelis & Phidiæ opa multas statuas multa signa Romā a multis & ab ipso Tiridate ex Asia Græciaq; fuisse aduecta Plinius sæpe ac diffuse scribit. Eadē in exquiliaꝝ pte qua eo ex monte ꝓspectus est inde pres- c
sam urbis partē hortoꝝ Mecœnatis uisunt reliquiæ adeo etiā nūc supbe ut cæte- Horti me
ra quæ ubiq; habet Italia noui opis superetit ædificia.ut non immento Horatius cœnatiani.
Mecœnatē in Odis redargueritq; nimis sumptuosus esset in ædificādo maxime cū esset senex. Suntq; hi uersus. Non ebur neq; aurū mea renidet domo Lacunar: nō trabes himeticæ pmūt colūnas ultima recisas Aphrica.& in eadē Oda Tu se canda marmore locas sub ipm funus.& sepulchri immemor struis domos. In alia aūt Oda. Molē ꝓpinquā nubibus arduis omitte mirari beate. Extatq; pene inte- Turris ex q̃
gra turris ex qua. Suetonius trāquillus Nerone scribit spectasse urbis incendium incēdiū spe
& in scenico habitu decantasse. Quā turrim uulgo nūc uerbo ut ferme in oībus ctauit nero.
multaꝝ syllabaꝝ noībus assolet syncopato Mesam pro Mecœnatianā appellant. Sicut pontē miluiū pari corruptela molem dicunt. Nec est in ea regione femella quæ qd fuerint illæ ingentes ruinæ interrogata:non dicat eā fuisse turrim ex qua Nero crudelis urbē incendio flagrantē ridens gaudesq; spectauit: cernere nec est alius in Roma locus e quo tota urbs sub aspectu ueniat. Incolit ea hortoꝝ mecœ natis ædificias:& quantū opes suppetunt instaurat alteri nostri sæculi mecœnas summæ humanitatis liberalitatisq; uir:& studiorum humanitatisq; apprime do ctus cultorq; amātissimus Prosper Columnēsis sanctæ Romanæ ecclesiæ cat dinalis:adeoq; purgādo & instaurādo illis in ædibus profecit.ut subiectæ montis exquiliaꝝ radicibus areæ & incipiētis ab ea in summā ædiū partē ascēsus pauime ta marmoreis uarii coloris texellis compacta uisantur. & ab omnibus quotquot Romanam curiā aut inhabitant aut adeuntant uiris ingenio doctrina & uirtute prædictis summa cū delectatione calcent. Nec moueat quēq̃ cui Romanoꝝ reꝝ monumēta minus sit familiana qd diximus hortos tā supbis ædificiis esse orna tos: QVod.n. Plinius quasi indignater lib.xix.scribit. Cū pnus horti agri paupis ē cōsueuisset Romani hortoꝝ nōie tūc in ipsa urbe delitias agros uillaq; possi de- ci
bāt.ibq; nō solū in mecœnanianis. sed in Salustianis Seruilianisq; hortis apparet Hitauit.
q̄bus pauca in urbe Roma pari magnitudinis ædificii fuisse uidemus. Habuit Virgilius
tertiū ista exquiliaꝝ ps maximiq; ornamētū qd inter Cornelioꝝ & Mecœnatis do in exqliis.
mos Virgiliū poetā mātuanū habitasse cōstat. Scribit.n.Donatus grāmaticus in cu
illius uita.habuit domū Romæ in exqlis iuxta hortos Mecœnatis. QVāq̃ secessu Malæ for
Cāpaniæ & Siciliæ plurimū delectaret: cōtracq; ad eū q sequitur ut conicio locum tunæ fanū
infamia duo monumēta exqliæ hūerūt. Malæ fortunæ fanū de quo Plutarchus lib.ii. Vicus sce
scribit & sceleratū uicū quē qui Liuiū primo libro accurate perleget sub eadē exq leratus.
liarū.parte & ubi nūc Intumæ corrupte dicta triuii regio incipit intelliget fuisse. cuii
Prius uero quā urbs Roma luxū haberet:quē īperatores urbē triūphantes inuexe QVi ex
rūt:ornatę fuerunt exquiliæ rusticis uiris tertā egregie ac summa cū illis tēpons Romanis
laude colentibus. Nā Plinius cū libro.xix.dixisset. Agrū male colete Censorium boni colo
probum iudicabatur.atq; ut refert Cato cum uirum bonum colonūq; dixisset: ni.

amplissime

amplissime lau das se existimabãt.inferius addit rusticæ tribus laudatissime eorum
qui rura habitabãt.Itaq; quattuor solæ erãt a partibus urbis quas habitabant di-
ctę suburrana:pallatina:collina:exqlina. Sed q̃primũ cœpe uiri triumphales aut
ipsi impatores insanæ molis extruxere ædificia:quorum nũc ruinas tantope admi-
ramur.cesserunt coloni & in agros suburbanaq; delati:alterã pene Romã q̃ esset
extra mœnia in circuitu cõstruxere. quod enim in hortorum Mecænatis desctiptio
ne supra dicere omisimus cũ Horatius in odis multis uerbis dissuadere conatus
esset Mecænati ne tã insanas domorum extructiões faceret:addit hos uersus. Quid
q usq; ꝓximos reuellis agri terminos & ultra limitẽ clientiũ salis auarus pellitur:
paternos in sinu ferens deos. Et uxor & uir sordidosq; natos. Quãmultos etiã in
ciiii agros suburbanaq; cõpulisse credimus siue honestos natos loco siue plebeios &
de thermis rusticos. Dioclitianũ imperatorẽ ut thermas in exqliis ædificaret quas nunc bar-
Dioclitiãi. bari uictores irati nec uetustas nec improba manus eorum qui lapides ac marmora
in alias sordidissimas extructiones asportarunt:ita p annos mille & supra centũ
triginta post Romani impii inclinationẽ demoliri potuerũt:ut nõ admirabile ẽt
nũc extet ædificiũ.& tale cui q̃ttuor simul maiora q̃ nunc hẽat alibi Italia princi-
pũ uirorum palatia magnitudine & opis sumptuositate nullatenus æquipãda sint.
Nec satis tñ scimus si Trebellius Pollio recte opinatus erit:qui in triginta tyran-
norũ gestis rebus de Pisone scribit quadrigas eius cum statuis ex marmore fuisse
ubi postea Dioclitiani thermæ sũt ædificatæ tam æterni q̃ sacrati nominis. Ipsis
Ecclesia .s. in Dioclitiani thermis ecclesia nũc est pene destructa sancti Cyriaci quæ cardia
Cyriaci. latus est titulus:fuitq; a principio in ipsarum thermarum ædificationi cũ Maximinus
a Dioclitiano Cæsar dictus festũ christianis diẽ celebrare uidisset q̃õnibus subie
ctos & idola spernẽtes occidit.Sed dicẽda de thermis quæ multa sunt in hũc li-
brum congerere nimis fuerit.Igitur ea in aliud uolumen ducimus reseruanda.

Flauii Blondi Forliuiensis Romæ Instauratæ Liber Secundus.

De Thermis in genere. I

THermas in urbe duo decĩ fuisse cõpertũ hẽmus Agrippinas
Neronianas. Titi Vespasiani Domitianas. Antõianas. Ale
i xãdrinas. Gordianas. Seuerianas/Dioclitianas. Aurelianas;
Thermæ quot. Cõstãtinianas:& nonatianas.Quarũ loca pro posse indicabi
mus:quom aliq̃ prius de earum istitutiõis rõne fuerit explicata.
Diffinitio Primũ thermæ uerbũ a græco q calidũ significat tractũ hñt.
thermarũ. Vnde thermas ꝓprie a latinis appellatas uidemus loca q̃ ca-
lẽtibus aqs:aut ip so sine aqs fornice igne calefacto lauãdi sudãdiq; usibus depu-
tata sunt.Romãis ãt siue adhuc scã i morum seueritate illa quã rei.p.tẽpora hũerũt:
siue sub pñcipũ fastu frequẽtẽ ac ꝓpe quottidianũ fuisse lauãdi usũ oĩbus q illo
rũ gesta plegerũt est notissimũ.hic & si unusq; uel medio criter diues ciuis ꝑua
tũ hũerit:multa tñ balnea publice sunt instituta. in qbus plebs ad libitũ lauaret.
Extat.M.C.epistola p quã Terentianã uxorẽ monet ut curet labrũ in balneo esse.
Extant etiã aliæ eiusdẽ ad.Q. fratrẽ Asiæ ꝓconsulẽ. Quibus illũ facit certiorẽ
de balneis

de balneis quas in arpinate extrui curabat. Primus uero omniũ stante re pu. Ser-
gius orata sicut Valerius maximus lib.vi.scribit. Balnea pensilia facere instituit.
Re postmodũ ad principũ luxuriã pducta: nihil magis populare factitarunt illi
q̃ quom pmiscue cũ uulgo laudabãt. Hinc est illud Helii Spartiani de Hadria-
no publice & frequenter & cum oĩbus lauit: ex quo ille iocus balnearis innotuit.
Nã quom quodã tẽpore ueteranũ quendã notũ sibi in militia dorsum & cæteras
ptes corporis uidisset atterere p cõtactus cur se marmoribus distringẽdũ daret,
ubi audiuit hoc iccirco fieri ꝗ seruũ nõ haberet: seruis eũ donauit & sumptibus.
Verũ quom alio die cõplures senes ad prouocandã liberalitatẽ principis parieti
se atterrerẽt: euocari eos iussit: & aliũ ab alio inuicem defricari. & Iulius Capitoli-
nus scribit. M. Aureliũ Antoniũ philosophũ modestiæ consulentẽ tria principa
liter correxisse ꝗ matronaꝝ mores defluentes composuit in ciuitatibus sideri in
equis aut uehiculis phibuit: & lauacra mixta submouit. Cõmodũ aũt imp. scri-
bit ipse Capitolinus septies in die lauasse: & ibi comedisse: eiusq; successorẽ in im
perio Pertinacẽ: quom in multis esset modestissimus: tamẽ in balneis publice die
natalis urbis cõmodianis ministris lauisse. Idq; Capitolinus Gordianũ iuniorem
lauisse in die septies æstate: hieme bis uel tertio. additq; infra. Quom iret ad hor-
tos sui noĩs omnia officia sequebant̃. Ibant pfecti & magistri officioꝝ oẽs adhi-
bebant̃ cõuiuiis & natationibus lauabãt: simul cũ principe admittebant̃ etiã sæ-
pe mulieres pulchræ & puellæ & cũ his anus deformes. idq; quom faceret: se io-
cari dicebat. Principiũ ergo ea luxuria perducta ut nulla in re modestiã sobrieta-
temq; seruarent thermaꝝ illi & balneoꝝ sicut prius hortoꝝ multi ciues fecerant
modũ mensurãq; excesserũt. Itaq; thermaꝝ nomine insana sunt extructa a mul-
tis ædificia. de qbus dicit Ammianus Marcellinus libro.xvi. Lauacra in modum
puinciaꝝ extructa. Erant uero ipsis in thermis ad lauãdi usus balnea. & ne dum
plano in solo undiq; exposita: sed etiã pensilia: quod facile adhuc poterit ĩtellige- ii
re qui fuliginosos fornicũ canales a qbus emissa defluebat aqua in Diocliitianis Erãt ĩ ther
thermis inspexerit prĩcipibus ut credo indignũ existimãtibus luxui impatorio: mis balnea
si quod auxus est Sergius Orata ciuis ipsi ad luxuriã omisissent. Erant ẽt in ther-
mis areæ amplissimæ porticibus circũdatæ spaciosissimis. camerataq; superbissi
mis fornicibus ædificia in circuitu hñtes in quis colũnaꝝ diuersi coloris marmo
reaꝝ ordines ĩmensaꝝ fuisse hinc cõstat: ꝗ ẽt nũc nõnullæ stant. nõnullæ iacẽtes iii
colũnæ ptim ĩtegræ ptim cõminutæ loco cernunt̃: nõnullas alias ĩ basilicaꝝ ædi Erant Na
ficia scimus fuisse trãslatas. Erãt ẽt nemora: erãt natatoria ppli ludis delitiisq; ex tatoria.
posita. Licet uero eã extructionũ ĩsaniã a luxu sicut diximus pfectã sciamus: ipa iiii
tñ nõnullos prĩcipes bñ & utiliter usos eẽ uidemus. Quod dũ popu.ro. ĩ eas cõue Thermis
niẽs ædes lauat & ludit: colludẽtes spectat & iterum hieme frigora æstate cauma aliq bñ usi
ta mitigat. qetiorẽ ubiq; ciuitatis statũ reddit. Qua rõne circos: theatra: ãphitea- fuerunt.
tra a prĩcipio ĩstituta: suo oñdem⁹ loco. Quãtũ ãt attinet ad thermas Helius spar v
tian⁹ ĩ Alexãdri Seueri prĩcipis pstãtissimi uita multa dicit. Ex qb⁹ q̃ta thermaꝝ Thermaꝝ
ãplitudo: & quẽ ĩ usũ a prĩcipio fuerit ĩstituta: meli⁹ ẽ q̃ alibi ĩtelligere. & q̃ Spar- ãplitudo.
tiani uerba

tiani uerba ptibus dispsa locis libet inserere: Alexāder balnea mixta Romæ exhi
beri phibuit. quod qdē phibitū iam añ Heliogabalus fieri pmiserat. Bracteariorū
vi uitriariorū pellionū claustrariorū argētariorū aurificū cæterarūq; artiū uectigal
Thermæ pulcherrimū instituit ex eo q; iussit thermas q̄s ipse fundauerat & supiores ppli
q̄n populi usibus exhiberi. Siluas in thermis publicas deputauit: addidit & oleū luminibus
usibus per thermarū: quom antea non añ aurorā paterēt & clauderent añ solis occasum. Et in
missæ. fra opera ueterū principū instaurauit: ipse noua cōstruxit. In his thermis sui nois
iuxta eas q̄ neronianæ fuerant: nemus thermis suis depriuatis ædibus q̄s emerat
dirutis ædificiis fecit. Antonini Caracali thermas additis natatoriis pfecit & or-
nauit. Alexādrinū opus de duobus marmoribus hoc ē porphiritico & Lacedæ-
vii monico pmus istituit ēt pallatio exornato. & alibi thermis & suis & ueterū freque
Alexādri ter cū populo usus est. æstate maxīe balneari ueste ad pallatiū reuertens. ppostero
næ therme itaq; ordine sicut in Diocliciani thermis incepimus i istis cōtinuātes Alexādri-
nas eas fuisse thermas quarū ingētes ruinæ ab ecctia sci Eustachii & ædibus Ioā-
nis Barōcelli iurisconsulti. Et a cāpo scē Mariæ rotundæ: hinc ad Enobardorū siue
ut uulgus appellat lōgobardorū plateā. & Circū Flāmineū nūc agonē inde ad bi-
nas pene turres Ioānis moroni ptonotarii reatini uanis in locis uidemus attolli.
Q uīdāt Alexādrinæ fuerit hæ & nō aliæ colligimus ex descriptiōe Sex. Ruffi no
næ regiōis circi Flāminii in q̄ Pātheonē & binas thermas agrippinianas & alexā-
drinas ponit. Itaq; coacti binarū hmōi thermarū rōne præpostero itē ordīe utrasq;
viii indicabimus. Marcū Agrippā ædificasse pātheon: q̄ nunc est scā Maria rotūda:
Agrippi- & si ppe uulgo notonū estiti suo oñdimus loco. Q ñ itaq; ad pātheon & Circū
næ therme flāminiū binas fuisse thermas agrippinianas & Alexādrinas Sex. ruffi descriptio
urbis hēt: uerisimile ē agrippinas fuisse q̄s nūc pātheon cōtiguas e regione miner-
uæ cōspicuas ædes portiorū & Cincii rustici collegæ nri & Baptistæ lenis atq; ēt
Georgii Cæsarini ptonotarii uidemus eē cōplexas. Quibus qdē in agrippinianis
thermis scribit Pli. lib. xxxvi. Marcū Agrippam cōditorē arcus: & pauimēta ex ui
ix tro posuisse. Itaq; reliquīt eas quæ pātheō & Circū flaminiū itercedāt. Supiores
Antōianæ apud scm Eustachiū oñs as hmōi ingētiū thermarū ruinas fuisse sicut dix mus ale
thermæ. xādrinas. Antōianæ thermæ Bassiani Antonini Caracalæ opus: q̄rū fupiori loco
ex Helio Spartiano fcā ē mētio: nūc ēt sunt nonsimæ. sunt q; in regione olim pi-
scina publica & ad uiā ardeatinā ubi hinc ad septētrionalē plagā ecctia ē scē Pri-
scæ: inde ad oriētē solē scōrū Nerei & Achilei ecclesia atq; sci Syxti monastenū
ipsas thermas e regiōe respiciūt. de his Spartianus i ipsius Antōini Caracalæ uita
x scribit. Opa romæ reliqt thermas nois sui eximias quarū cællam Soleure archite-
Neroīanæ cti negāt posse ulla rōne fieri nisi qua fcā est. Nā ex ære uel cupro cāgelli suppo-
thermæ. siti eē dicunt: qbus cameratio rota cōcredita est. & tantū est spacii ut ad ipm po-
xi tuisse fieri negēt docti mechanicis Thermis iā quattuor ordine quod incidentia
Titi Ves- exegerūt puerso indicatis alias ostēdere aggrediamur. Et primum de neronianis
pasiāi ther id solū hēmus quod supra Helius Spartianus dixit: Alexādrū ubi neronianæ fu
mæ. erant suas ædificasse. De Titi Vespasiani thermis q̄n describemus amphitea-
trum nunc

trũ nũc Colosseũ apud qd eas Suetoni⁹ fuisse scribit. qd hẽmus cõptũ apiemus. xii
Certã uero & amplã Domitiani siue thermaꝝ siue operum noticiã hẽmus. Nãq; Thermæ
Petrus bibliothecari⁹ Siluestrũ papã dicit ecclesiã ædificasse: q̃ postea fuit ĩ ther- domitiani
mis sui noĩs domitianis. & Suetonius scribit domitianũ edidisse nauales pugnas &alia opa.
pene iustaꝝ classiũ effosso & circũstructo iuxta Tyberim lacu. Et inferius Flauiæ
tẽplũ gẽns ex methodiũ & naumachiã ab eodem fuisse extructas. nos uero q̃dra-
tos lateres amplissimos ex ruinis q̃ ecclesiã sc̃i Siluestri eiusq; monialiũ nũc cele-
bre monasteriũ sepiũt, extractos uidim⁹: quoꝝ ps lr̃as hẽt a figulo priusq̃ cemẽtũ xiii
exsiccaret̃ ĩpræssas in hæc uerba. Domitiana maior ps: domitiana minor. uñ cõie Nauma-
cim⁹ qcqd siue thermæ siue ex methodiũ siue Naumachia fuerit Domitiani opa chia Do-
teneri debere oĩa q̃ ad sc̃m Siluestrũ undiq; nũc cernunt̃: q̃q̃ effossi circa uel ꝓpe mitiani.
tyberi locus ĩ quo ꝓliũ nauale & naumachiã ediderit: uestigia extrãt certissima ui xiiii
neis tecta ĩter flamineã uiã & collẽ nũc Pincianũ ad ĩpm sc̃i Siluestri monasteriũ Arcus do
ꝑtinẽtia. Nec dubitamus qn triũphalis ex marmore arcus ill'e q nũc pene integer mitiani tri
cernit̃ triũphali dictus: eccl̃ias ĩter scõꝝ Siluestri & Laurẽtii ĩ lucina uiã ãplexus umphalis.
flaminiã domitiani fuerit honori positus: in quo ĩpm cernere est q̃lis a Suetonio
describit̃ statura ꝓceꝝ: sed tũc sedẽtẽ dormiẽtẽq;: & Mineruã quã supstitiose co-
lebat somniãtẽ excedere sacrario: negantẽq; se ultra eum tueri posse ꝙ exarmata
eẽt a Ioue. Vt cõsequẽs ẽt sit magnos fornices & ãplissima fundamenta sup qbus xv
ædificatũ est nobile pallatiũ: qđ Ioãnes ex Gallus. Picardus cardinalis morinẽsis Palatiũ. s.
nũc hĩtat Domitiani opeꝝ ptẽ eẽ id pallatiũ ad annũ salutis trecentesimũ supra Laurentii
millesimũ a cardinale anglico in ꝑdictis Domitiani opeꝝ ruinis ædificatũ: Ioã- in lucina.
nes cardinalis Rothomagẽsis ãno nũc. xx. multa ĩpẽsa adauxit: qđ nuprime Ioã-
nes cardinalis morinẽsis supradictus tãto ãpliauit ornauitq; ĩpẽdio: ut nullã ꝑter xvi
põtificale palatiũ sc̃i Petri domũ urbs Roma nũc hẽat pulchriorẽ. De thermis Thermæ
seuerianis nihil aliud certi hẽmus, q̃ Seueꝝ Afrũ impallas ĩ trãstyberina regione seuerianæ.
sicut Helius spartianus scribit ædificasse. De Gordianis uero thermis Iulius Ca xvii
pitolin⁹ pauca scribit: sed ualde admirãda. Nã quom dixisset domũ gordianoꝝ Thermæ
tũc extasse ꝑnestina uia ducẽtas colũnas uno stilo habẽtẽ addidit & thermas ibi gordianæ.
fuisse quales ꝑter urbẽ tũc nusq̃ hẽret orbis terraꝝ. Cũ itaq; ꝑnestina uia fuerit q̃
ad portã exqlinã nũc sc̃i Laurentii ducit: & domũ speciosissimã & thermas gor- xviii
dianoꝝ fuisse oportebit. Vbi nunc post sc̃m Eusebiũ multæ & maximæ cernunt̃ Aureliane
ruinæ. Scribit Flauius Vopiscus syracusanus Aurelianũ principẽ thermas fe- thermæ.
cisse in regiõe trãstyberina hiemales ꝙ aq̃ frigidi aens illic deessent. Cõstantia- xix
nas thermas ab Apollodoro traditũ legimus fuisse in exqliis ubi nũc eq marmo- Constanti
rei Praxitelis & Phidiæ opa cernunt̃. Extant uero in porticu eqs illis cõtigua sta- nianæ ther
tuæ q̃ttuor marmoreæ pedestres: q̃ꝝ basibus Cõstãtini nomẽ ĩscriptũ ẽ. sed apud mæ.
nullũ ueterũ scriptorẽ ĩuenim⁹ Cõstãtini thermaꝝ mẽtionẽ eẽ factã, ꝑter q̃ apud
Ammianũ marcellinũ li. xxvii. quõ multa dixisset de Lãpadio urbis ꝑfecto hæc
ponit uerba: Hic ꝑfectus ẽ motib⁹ crebris urbis agitat⁹ uno oĩum maxĩo, quom
collecta plebs ĩfima domũ ei⁹ ꝓpe cõstãtinianũ lauacrũ iniectis facib⁹ ĩcẽderat.

Thermarum

xx Thermaꝝ q̄s ultio loco Nouatianas appellati diximus, meminit Petrꝰ Lateraṅ.
Nouatia- ecclesiæ bibliothecarius: siue ille scriptor btūs Hierony. siue btūs Damasus papa
ne thermæ fuit in uita Pii papæ: q pria Aqleieṅ. fuit: a btō Petro. iii. pō. ro. ipm. n. Piū pontifi
cē scriptū est rogatu scē Praxedis dedicasse ecclesiā thermas nouati ī uico pricii ī
xxi honorē scē Pudētianæ sororis suæ. Sed in gestis martyrii btī Laurētii legimus mo
Ecclesia. s. nastenū monialiū scī Laurētii ī pane & pna ædificatū eē in thermis olympiadis.
Pudentia- Videmus unas atq; easdē ruinas q̄ certe sūt maxīe & insignes dictū monasteriū
næ. scī Laurētii & simul scē Pudētianæ ecclesiā pallatiūq; fuisse cōplexas: ut unæ po
xxii tiꝰ q̄ duæ fuerīt thermæ. Quāq̄ ī tāta tāq; mirabili ruinaꝝ cōfusiōe quā nūc hēt
Thermæ urbs romana ubi duo aut pluta aut multa fuerint ædificia discerni nō pōt. Sicq;
olympia- aliaꝝ ruinaꝝ multitudo q̄ in mōte suburræ a monasterio scī Laurētii pdicto hic
dis. in uia olim pricii uicū dictā q̄ itur ad sanctā Mariā maiorē: inde uergit in plana
Suburræ. Si Decii īpatoris sicut Apollodorus tradit pallatiū fuerūt binas nouati
xxiii & olympii thermas puas fuisse relinqt᷑. Sed de thermis satis supraq; multa sunt
Trophœa dicta: ad exqliaꝝ mōtē uṅ discessimus redeūdū est. Trophœa. C. Marii de Iugur
.C. Marii. ta: deq; Cymbris atq; theutonis q̄ nūc ecclias ītei scī Eusebii & scī Viti ī macello
cernunt᷑. Et Cymbra dicūt᷑. C. Cæsarē īstaurasse: quom a Sylla fuissent disiecta.
auctorē Suetoniꝰ: quoꝝ uocabuli exposita rō faciet, ut multi ignorātes q̄d ea fu
Trophœū erint ītelligāt᷑. Quosdā. n. ex his q pitiores eē credūt᷑ tenere & affirmare uidimus
unde. illa marmora duo ī qbus scuta, thoraces, galeæ, & alia cernunt᷑ arma, Marii eē at
mati statuas uetustate cōmiutas. Sed Noniꝰ marcellus hæc hēt uerba. Trophœi
significationē primā uarro in humarco oṅdit. Fuga hostiū græce uocat᷑ strophes
xxiiii hinc spolia capta fixa stipitibꝰ appellant᷑ trophœa. Alias hn̄t exqliæ uetustas spe
Basilica ctādasq; insigni olim ædificii ruinas: ī qbus rṅ cameratus fornix est pene īteger.
Caii & Lu quo post Pātheō nullus nūc ī urbe uisit᷑ excelsior. Eas uulgo Gallutii thermas ap
cii. pellari uidemus. fuitq; ea īsignis basilica quā Suetoniꝰ scribit. C. Cæsarē Caio &
xxv Lucio nepotibus extruxisse. Macellū itē q̄d lidiæ dictū ē in exqliis fuisse hinc cō
Macellum stat, q ecclesia scī Viti & arcus illi cōtiguus uiā cōplexus pnestinā in macello co
ubi & qd. gnoiat᷑. affert āt. M. uarro eius uerbi hāc expositionē. Hæc oīa postq̄ cōtracta in
unū locū q̄ ad uictū ptinebāt, & ædificatus locus macellū appellatus: ut qdā scri
bunt: q ibi fuerit hortus. alii q ibi domus fuerat cui cognomē fuerat macellū q̄
ibi publice sit diruta. & q̄ ædificatū hoc q̄d uocet᷑ ab eo macellū. hic Helius Spar
tianus dicit heliogabalū īpatorē luxu insaniētē quōp macellū trāsiret miserātū
ppli cōditionē q. s. eo inauditis incredibilibusq; debacchate cōuiuiis q̄ ītegrū cō
tinuabāt᷑ diē ps romāi populi emēdis uēdēdisq; pui pcii olusculis: aut aliis minu
xxvi tis rebꝰ adulādo blādiēdoue, aut garriēdo fallaciasq; struēdo ī macello detinent᷑
Arcus. f. ui Fuit uero arcus ille ut extātes adhuc indicāt lr̄æ positus honori Galieni īpatoris.
ti. xxvii Post exqlias reliquū est ut Viminalis collis ædificiaq; q̄ hūerit dicamus nihilq;
Quid fue aliud certū est q̄ tres illū collē oīum totius urbis speciosissimas domos: sicut Pli.
rit in uimi lib xvii. scribit hūisse. M. Crassi oratoris unā: aliāq; pstātiorē. Q. Catuli illius q
nali colle. cū. C. Mario cymbros fudit, ac postea tegulas capitolii inaurauit. ipmq; capito-
liū spoliis

lium ſpoliis Cymbricis adornauit. Tertiã multo pulcherrimã. C. Aquilii equitis Lex aqui-
Romani quẽ clariſſimũ fecit iuris ciuilis ſcientia. Iſq; fuit quem Marcus Cice. in lia.
officiis dicit legẽ de dolo malo tuliſſe: cuiuſq; ad legẽ aquiliã extãtiũ adhuc legũ
particula eſt notiſſima. Eaȝ uero inſigniũ domoȝ quidẽ fundamẽtorũ ſubterra
nei uinetis cõtecti nũc ad ſanctã Suſannã cernũtur. Sed nec ipſaȝ nec alioȝ ædi
ficioȝ multæ ipſis in uinetis eminentes ſuperſunt reliquiæ. Saluſtiani autẽ horti xxviii
quoȝ ingentiũ ut in tota ruinarũ urbe uulgo nomẽ eſt notũ in uiminali ne an in Horti Sa-
quirinali colle: an in utroq; fuerint: non ſatis indicare poſſumus. Magnæ autẽ & luſtiani.
obſtupẽde ſunt ipſoȝ hortorũ quas adhuc extare uidemus murorũ fornicũq; re
liquias q̃ a uiminali olim: nunc ſanctæ Agnetis porta in collinã nunc Salanam:
ad ſãctã Suſannã propemodũ extendunt. In Quirinali colle qd olim fuerit ſitq; xxix
ad preſẽs ſatis diximus: quom portæ Collinæ certitudinẽ loci oſtẽdere conati fui Quid fue-
mus. & præterea Liuius in bello macedonico dicit Aedem fortunæ primogeniæ rit in quiri
fuiſſe in colle Quirinali: quã bello punico uotã Cn. Domitius p̃tor urbanus de- nali colle.
dicauit. Vrbis Romæ mõtibus thermiſq; ſimul quoad potuimus indicatis cari- xxx
nas ſuburrãq; ac tabernolã ſacrãq; uiã ſimul oſtẽdere cogemur: q̃ q̃ttuor ea cele- De carinis
berrima urbis loca. M. Varro etiã ſimul deſcribit. Nam quom libro. iiii. de lingua ſuburra ta
latina de partibus urbis multa diceret: q̃ non minus tunc uetuſtæ abſoluerint q̃ bernola ſa-
nobis nunc pene perierint: ea q̃ ipſius Varronis ætate noua & integra erant aliqua cra uia.
ſcribit ex quibus elicit ea loca q̃ fũt plana exquilias inter & montẽ cæliũ ubi nunc
monaſteriũ eſt monialiũ ſancti Andreæ: quã. ſ. lauicanã uiã interſecat cliuꝰ a ma
rii trophæis ad Lateranẽſe palatiũ ducens: fuiſſe tabernolã urbis regionẽ ſic appel
latã: q̃ pars tota uineis cannetiſq; plena proximũ ſatis priſco merulanæ nomen
habet: a quo tabernolæ loco uult Varro incipere Carinas: quarũ lõgitudinis pars xxxi
poſtrema ſit: ad quã uiæ ſacræ caput incipiebãt: quã quidẽ uiã inde dicit ſacram Via ſacra
fuiſſe appellatã: q; p eã ab arce ad augures ſacra quot menſibus ferebãt. & addit unde.
ſacræ uiæ p̃tẽ ſolã tunc fuiſſe uulgo notã: q̃ eſt a foro eũti primo cliuo. hinc p̃xi-
me uidemus poſuiſſe Petrũ lateranenſẽ bibliothecariũ: quom in uita Felicis tertii
pontificis romani ſcribit illũ eccleſiã ſanctoȝ Coſmæ & Damiani feciſſe uia ſa-
cra in tẽplo Romuli uel urbis Romæ. is enim prius eſt cliuus qui a foro romano
ad p̃ximã Coſmæ & Damiani porticũ: & inde ad ſanctã Mariã nouam per. T. xxxii
Veſpaſiani arcũ ducebat ad curiã ueterẽ in quã augures ſedẽ habẽtes inaugurari Curia ue-
cõſueuerant. Eam nãq; in Carinarũ partẽ ubi nunc apud eccleſiã ſancti petri ad tus.
uincula fornices maximos inter ruinarũ uaſtitatẽ cõtra amphitheatrũ nũc coloſ- xxxiii
ſeum extare uidemus: Curia uetus fuit: atq; ẽt hoc in tabellionũ monumẽtis & ab Via ſacra
incolis appellatur. Vt ſacrã uiã fuiſſe cõſtet q̃ a curia ueteri p̃ficiſcẽtes ſecus am- ubi.
phitheatrũ ad ſeptẽtrionalẽ plagã ſubtus p̃dictos. T. Veſpaſiani arcus ad ſanctũ xxxiiii
Hadrianũ uſq; & ad arcẽ capitolii p̃ximã p̃ducebat. In Carinis autẽ præter curia In Carinis
ueteris ruinas eccleſiã ſancti Petri ad uincula nunc & celebrẽ & ſpacioſam ſunt quid.
ſancti Martini in montibus & ſanctæ Luciæ ẽt inſignes eccleſiæ: quarũ q̃ eſt ad xxxv
uincula ſancti Petri exinde traxit originem ſicut Beda p̃ſbyter ſcribit q; Eudoxia Eccl'ia. ſ. pe.

quæ Atchadii ſupioris uxor fuerat quom apud hieroſolymā cathenas tepiſſet:
quibus Apoſtoloꝝ princeps Petrus in carcere ab Herode uinctus ſeruatus fuerat
eas Romā detulit.& quom ægre ferret gētilitatis ritū celebrādæ diei calēdarum
ſextiliū in memoriā uictoriæ ab auguſto de Antonio Cleopatra habitæ:a Roma
no pontifice & Romano ſenatu & populo obtinuit ut dies calēdarum ſextilis mē
ſis qui tamē auguſtus ꝑ annos quadrīgētos fuerat appellatus in memoriam libe-
rationis beati Petri celebraret᷑.& ubi dies ipſa ludis per theatra fora & cōpita cum
dapiū euiſceratione exhibitis coronatum populum lætificabat īdulta a ſūmo pō.
ꝓ dñici corporis & ſanguinis cōmunicationē peccatoꝝ oīum remiſſio pœniten-
tiū & cinere aſpſoꝝ animas ea in ecclesia ad id ædificata ſpūalibus epulis ſagina-
ret.Eccleſiā uero ſanctæ Luciæ Honorius primus papa extruxit & Leo.iiii.ruentē
inſtaurauit.Sergius autē primus quē ferūt ꝙ porci os uocatus fuit:& ea rōne no-
xxxvi mē & cauſā fuiſſe ꝙ omnes poſtea Ro.pōtifices mutarent. Eccleſiā ſancti Mar-
Eccleſia ſā tini ædificauit & multis martyrū reliquiis ibi cōditis celebrē reddidit. Carinis q̄
ctæ Luciæ. fuerint oſtenſis Suburrā cognoſcere in ꝓmptu eſt:ꝙ Varro Suburrā inde dictā
xxxvii affirmat ꝙ ſub muro cannaꝝ fuerit.hinc manifeſtū erit uiā nūc ſatis habitatori
Eccleſia ſā bus frequētē q̄ a ſancta Lucia uſq; ad ſanctū Hadrianum protendit᷑:in cuius ap
cti Martini pendices fuerint quas exquiliarum montibus diximus interpoſitas.eſtq; certiſ-
ī mōtibus. ſimū eius noſtræ aſſertionis teſtimoniū in uita beati Gregorii papę in qua Petrus
xxxviii Bibliothecarius lateranēſis dicit ipſū pontificē ordinaſſe eccleſiā Gothoꝝ:q̄ eſt ī
Suburra Suburra in nomine uirginis Agathæ:eā nāq; eccleſiam uidemus eſſe in tumulo
ubi. qui a ꝓtima exquiliarū parte poſt Corneliorum domus in plana Suburræ uergit
xxxix Ipſius etiā dedicationis eccleſiæ meminit idem ſanctus Gregorius in dialogo ſuo
Eccleſia ſā dicens:ꝙ quom eā quæ a regibus oſtrogothoꝝ arriana labe diu fuerat inquinata
ctæ Aga cōciliaturus miſſam celebraret:exiuit altari in porci formā demoniū frequēti in
thæ: ſpectāte populo q ad diuina conuenerat profugūq; nuſq̄ cōparuit.Partibus urbis
q̄ facilius ꝓmptiuſq; certis terminis & finibus deſignari undiq; potuerūt deſcri-
ptis;aliā oſtēdi reliq̄ cogimur rōne. Nam in tāta rerū uetuſtate & infinitaꝝ tātæ
urbis partiū innumerabiliūq; ædificioꝝ a nullo dū etiā integra fuerūt:quod qui-
dem legerimus deſcriptoꝝ multitudine certū ordinē ſeruare nec poſſe ſperamus
neq; etiā ducimus intētandū.Itaq; ut ſingula ſparſim quodā tñ ordine cōpreſſa
xl poſſumus explicare:quadripartita diſtributiōe qcqd eſt reliquū complectemur.
De his q̄ Vt primo loco ſicut q̄ ad religionē cerimoniaſq;:Secūdo q̄ ad reipublicæ admini
ſpectaue- ſtrationē:Tertio quæ ad ſpectacula & ludos ꝑtinuerunt.Quarto minutiora q̄dā
rūt ad reli- partim ſuperioꝝ declarationi/partim implēdæ intētioni noſtræ plurimū faciētia
gionem in QVibus de partibus nō tñ aliter dicere eſt animus q̄ ut ſingulos actus tātiſꝑ de-
genere. ſcribamus:q̄ ad loci in quo gereret᷑ id munus iudiciū fuerit neceſſarium.
xli e T qdē quātū attinet ad religionē primā arā in auētino ab Euādro poſitā
Ara quid. & ab Hercule dicatā Liuius in principio eſt auctor. Aræ autem uocabuli
uidelicet ita exponit.M. Varro ubi frumēta ſecta ut terāt᷑ in area ꝑp horū ſimili-
tudinē in urbe loca pura areæ:a quo poteſt ēt ara deum:qđ pura niſi potius ab ar-
dore ad

dore ad quẽ sic fit. Primum itẽ tẽplũ fuisse dicimus a Romulo dedicatũ ubi aræ xlii
cœli fratrũ minorꝝ ecclesiã nũc uidemus. M. Varro quom de uocabulo tẽpli mul Quid tem
ta diseruisset: cõcludit tẽplũ ac cõtẽplãdo dictũ. Alterius tẽpli Ioui statori a Ro- plum.
mulo uoti bello Sabinorꝝ in quo opima ferebant̃ spolia: descriptio loci multa ha xliii
bet cognitu digna. Primo locũ nõ dubitamus esse in collis Pallatini radicibus Iouis Sta-
ad occidentalẽ plagã & ꝓpemodũ e regione Capitolii nũc habiti: ubi spõdas mu tons tẽplũ.
rorꝝ stare uidemus altissimas: cui loco subiectas ꝓximasq; esse diximus artiũ ue-
terꝝ a Romulo positorꝝ. ruinas fuisse aũt illi tẽplo ꝓpinquã portã pallatii ex qua xliiii
in forꝝ romanũ et ꝓpinquũ iret̃. Liuius itẽ in primo dicit. In quo Liuii loco oñ- Porta Pal-
dit̃ Lacũ Curtiũ ubi primũ ex profunda emersus palude equos Curtius in uado latii.
statuit ad auersam fori portã fuisse ubi nũc Tyberis est q̃ uulgo Pallara appellat̃ xlv
& qdẽ locus depressus q lacũ ipsũ & Faustinæ tẽplũ ĩ quo sancti Laurentii imi- Lacus cur
rãda ẽ ecclesia atq; ĩpatoris Neruæ monumẽta ubi nũc dicit̃ Noe arca ĩteriacet tius.
Pallus nũc appellat̃. Sed de lacu Curtio plura q̃ Liuius. M. Varro hẽt: cuius hæc
sunt uerba. In foro lacũ Curtiũ a curtio dictũ extat & de eo triceps historia. Nam
Procilius nõ idẽ ꝓdidit quod Piso. nec qđ is Cornelius a Procilio relatũ in eo lo-
co dehisse terrã. & id ex senatuscõsulto ad aruspices relatũ eẽ rnsum. Deum Ma
nio pestilionẽ postulare idest ciuẽ fortissimũ eodẽ mitti tum quẽdã uirꝝ fortẽ ar- Pestilio.
matũ ascẽdisse in equũ: & a cõcordia uersum cum equo in eo ꝑcipitatũ eo facto
locũ cohisse: atq; eius diuinitus humanasse: & reliquisse genti suæ monumẽtum.
Piso in ãnalibus scribit. Sabino bello quod fuit Romulo & Tacio uirum fortissi-
mũ Metiũ Curtiũ Sabinũ quom Romulus cũ suis ex supiori parte impressionem
fecisset: Curtius in locũ palustrẽ q tũ fuit ĩ foro anteq̃ cloacæ sũt factæ secessisse:
atq; ad suos in capitoliũ recepisse ab eo locũ inuenisse nomẽ: huicq; opinioni Li-
uius in. vii. lib. assentiri uidet̃. Cornelius & Luctatius scribũt eũ locum eẽ Fulguri-
tium: & ex senatuscõsulto septũ eẽ. id qa factũ est a Curtio cõsule cui. M. Megẽtius
fuit collega curtiũ appellatũ. Numã pompilium regno potitũ dicit Liuius in pri xlvi
mo. Quom urbẽ romã ui & armis cõditã iure legibus ac moribus cõdere parasset De Iani tẽ
Ianũ ad infimũ argiletũ indicẽ pacis belliq; fecisse ut aptus in armis eẽ ciuitatem plo.
clausus pacatos circa oẽs populos significaret. Idẽ nũc tẽplũ qđ cãdido marmo
re extructũ patẽtibus quadrifariã portis ad sanctum Georgiũ in uelo aureo extat
pene integrũ: cuius alio loco diximus Liuiũ meminisse quom Fabios dextro Iano
ꝓfectus dicit: ut autẽ id tẽplũ certiori testimonio indicemus libet ponere uersus xlvii
Oui. de fastis in qbus tẽpli locus cã ædificãdi demõstrat̃ eruntq; simul rõnes red Nũmisma
ditæ latiæ & Saturniæ uocabulorꝝ atq; ẽt nũmismatis Iani cusi cuius sculpturæ Iani.
unũ ꝓximis diebus in urbe nacti sumus. Ouidius itaq; Ianũ loq faciẽs sic incipit:
Noscere me duplici posses imagine dixit: Ni uetus ipsa dies extenuasset opus.
Erat aũt pictus bifrons: q̃ rõe dicit Satyricus Iane patet primũ quẽ nulla ciconia
pinsit. ad alterã nũmi partẽ cusa erat forma nauis: q̃ Saturnũ in Italiã ꝑduxit: uñ xlviii
hæc regio de q̃ nũc agimus primo & specifice Latiũ appellata est: Ouidii uersus Latiũ ubi
Cã ratis supest thuscũ rate uenit ad amnẽ: Añ perrato falcifer orbe de⁹: Hac ego primo fuit:

Saturnū meminit tellure receptum: Cælitibus regnis a Ioue pulsus erat: Inde diu
genti mãsit saturnia nomẽ: Dicta quoq; est Latiū terra latẽte deo: QVo bona po
steritas puppim seruauit i ætce. Hospitis aduẽtum testificata dei. Ipse solū coluit
cuius placidissima læuū. Radit harenosi tybridis unda latus: Hic ubi nunc roma est in
cædua sylua uirebat: Tantaq; res paucis pascua bobus erat. Et quom Ouidius ia
niculi ratione reddidisset: quã supiori posuimus loco uenit ad nostrū de quo agi
mus Ianum: QVom tot sint Iani cur stas sacratus in uno. Hic ut iuncta foris tẽ
xlix pla duobus habes. Duo aũt fuisse fora Boarium uidelicet & Piscarium: iter q tem
Boariū fo plum fuit ædificatum: docet Varro i hæc uerba. Secundum Tybriʼ ad ianū for͡
rum. piscarium uocãt. de Boario dicemus isra. Eius uero ædificandi tẽpli cã fuit q̃. T.
l Tacitus ob raptū Sabinaɋ romanis bellum iferẽs Tarpeia uirgine uiciara potitus
Piscarium arce postea cū romanis ibi cõflixit: & iani auxilio q aquas terris euomuit supatus ẽ
forum. unde Ouidius eodẽ lib. Vtq; leuis custos armillis capta Sabinis: ad summæ taci-
tos duxent arcis iter. Inde uelut nunc est p quẽ descẽditis inqt. Arduus i ualles &
fora cliuus erat. & infra. Oraq; qua polles ope sum: fontana reclusi: Sumq; repẽti
nas eiaculatus aqs: Cuius ut utilitas pulsis pcepta sabinis. Quæ fuerat tuto reddi
ta forma loco est. Claudebat aũt Iani tẽplū pacis tpe. & apiebatʼ fathiscẽte bello
ut populo reditus pateret ad bella pfecto. Tota patet dẽpta ianua nia fera. Pace
fores obdo ne qs discedere possit. Cæsareoq; diu noie clausus ero. QVãdo autem
li supra sãcti Georgii ecclesiæq; cardinalis columnæ Mecœnatis nostri titulus exti
De uelabri tit: suborta est mẽtio ondã corruptã eẽ eius nois appellationẽ. Nõ enim in uelo au
nois rõne. reo sed in uelabro dici debet. Nam. M. Varro montis auẽtini reddens cãm uoca
Auẽtinus buli dicit se maxime existimare q auentinus a uehiculo sit dictus: q quom mons
unde. ipse a cæteris partibus urbis palludibus esset exclusus uehebantʼ ad illū nauibus
oẽs hoies cuius uestigia q ea pars q diciʼ uelabrū & ab eo uehendi actu uelatura
lii a uehẽdo sicut merces a merẽdo & aere. Vidimus supra ex Ouidio cliuū per quẽ
De cliuo a Capitolio i fora descẽdebatʼ fuisse apud Ianū qdʼ uersus illi dicunt: Inde uelut
Capitoli nũc est p quẽ descẽdĩtis inqt. Arduus in ualles & fora cliuus erat. cui cliuo ẽt rñ-
no. det: quasi e regione Capitolii porta ingẽs ruinis supra medietatẽ obruta ad eccle-
siã Saluatoris i maximinis q cliuus erat estq; nũc ornamentis spoliatus Ianum
inter & uelabrū siue ecclesiã sci Georgii: quã i uelabri ruinis ædificatã affirmamʼ.
Innuit huius uerbi locū Sueto. Trãq. in uita Cæsaris i hæc uerba. Gallici triũphi
die uelabrū pteruehẽs pene curru excussus est asse diffracto. ascẽdit q; Capitoliū
ad limina. lx. elephãtis dextra & sinistra lychnos gestãtibus. Iani templo: ut mihi
uideor: ample cõsto. Argiletū ad quẽ locū Liuius illud fuisse ædificatū dicit: qd
fuerit dicamus. Varro Argiletū sunt q scripserũt ab Argo q is huc uenerit: ibiq;
si sepultus. alii ab argilla q ibi id genus terræ sit.ʼ Ad supius dicta sancti Georgii
ecclesiã cõtinẽt insignis ædificii qdʼ uelabrū fuisse diximus reliquiæ. Extitq; i por
tæ cuiuspiã marmoreæ frontispicio litteræ hmõi: Impatoribʼ Lucio Seuero septi
mio & M. Aurelio Antonino: & Iuliæ augustæ matri negociãtes boarii eoɋ numi
ni. Vñ uʳ for͡ boariū qdʼ ibi pximũ ac subiectũ fuit a bobus quos illi uẽderẽt eme
rentq;

rentq; negociatores fuisse dictum. Idq; M. Varro affirmat p hæc uerba: Quo qd genera cõferẽt foꝝ appellatũ additũq; ab eo cognomẽ: ut foꝝ Boanũ. Sed quom satis uerisimile nõ uideat̃ ĩ tantæ celebritatis loco: quẽ hĩc Iani tẽplũ inde capitolii cliuiũ publicũ & alia parte pallatii augustoꝝ radices circũsepirẽt boues fuisse uenũdatos. aliã afferem⁹ eius fori noĩs rõnẽ: Cornel. tacitus ꝑmariũ colẽdæ urbis initiũ referẽs illud ĩ foro Boario fuisse dicit: quo ĩ loco tauri ac sulcũ signãdi ambitus faciẽdum adhibiti æneũ simulacrum fuisse oñdit: ut non absurde ĩnuat ab eo boue boanũ foꝝ fuisse appellatũ: cuius ænæi bouis memoria nos opinari facit capita boũ: q̃ oĩbus in ædificiis multa uidemus insculpta ab optimo bouis augurio: qđ ĩ designãda urbe habuerit tãtæ uenerationi habita fuisse. Sũt hæc Cornelii uerba: Sed ut plæraq; eo in libro mutilata. Igit̃ a foro Boario ubi æneũ tauri simulacrũ aspicimus: qa id genus aĩaliũ ei aratro subditũ sulcus designãdi oppidi cœptis ut magnã Herculis arã cõplecteret̃. De eodẽ tauro & fori cognominis rõne Ouidius certiora hẽt multis in uersibus in qbus uult tauꝝ ibi fuisse ĩmolatũ atq; cõsecratũ ob memoriã uictoriæ: quã Hercules de Caco ibidẽ habuit ꝓst tauroꝝ recupationẽ quos Cacus abegerat. Cacus auẽtinæ timor atq; ĩfamia syluæ. & ĩferius ĩmolat. Et illi tauꝝ tibi iuppiter unũ Victor: & Euãdrũ ruricolasq; uocat: Cõstituitq; sibi q̃ maxima dicit̃ arã. Hic ubi pars urbis de boue nomẽ hẽt. Hac eadẽ ĩ urbis pte apud quã Latii originẽ fuisse & uetustũ extare Iani tẽplũ oñdimus. Duo itẽ extãt uetustiorẽ Iano originẽ hñtia & nõ minus q̃ Ianum maiori ex parte integra. Sed quoꝝ pñtia famã minuat unũ est Vestæ: aliud Asyli templum. Et q Vestæ tẽplũ fuisse añ cõditã Romã ĩ quo Aeneas deos ĩposuit ab incẽsa Troia adductos Oui. ĩ. ii. fastoꝝ ostẽdit: Iã pater æneas & sacra altera pte affer, & iliacos excipe uesta deos. In libro aũt. iii. Conceptum Romuli de marte & Syluia uestali ostẽdere uolẽs: Vestæ tẽplũ tyberi ꝓpinquũ fuisse ostẽdit his uersibus: Syluia uestalis qđ. n. uetat in de mouen Sacra: lauaturas amne petebat aqs: Vẽtũ erat ad molli decliuẽ tramite ripã. Ponit̃ e summa fictilis urna coma: Fessa resedit humi: uẽtosq; accepit, apto pectore turbatas restituitq; comas: Dũ sedet umbrosæ salicẽs uolucresq; canoræ, Fecerunt somnos & leuæ murmur aq̃. q autẽ Tyberi & monumẽtis Nũmæ ꝓpinquũ fuerit tẽplũ Vestæ ostẽdit ẽt Horatius ĩ Odis his carminibus. Vidimus flauũ tyberĩ rhetoris, Littore ethrusco uiolẽter undis, Ire deiectũ monumẽta regis: Tẽplaq; uestæ, Ille dũ se nimiũ q̃reti iactat ultorẽ, uagus: & sinistra, Labit̃ ripa Ioue nõ ꝓbãte Vxorius amnis. Liuius ẽt in prĩo dicit Nũmã Põpiliũ posuisse sacerdotiũ uestæ alba aduectũ: & uirgines instituisse, sed locũ nõ indicat. Sed qñ supra ex Varrone uidimus foꝝ piscanũ fuisse inter Iani tẽplum & Tyberim ĩtelligere possumus ex Liuio, in. vi. de bello punico secũdo, Tẽplũ uestæ apud tyberim & ad dictũ foꝝ fuisse. Nã quom Liuius ĩcẽdiũ describeret quo tabernæ argẽteæ arserũt subiũxit. Cõpræhẽsa postea priuata ædificia: neq;. n. tũc basilicæ erãt: Cõpræhẽsæ latumiæ forũq; piscariũ ac atriũ regiũ: ædes uix uestæ defẽsa ẽ. Q ñ itaq; ĩ nũmis æneis argẽteisq; Mãmeæ gẽitricis Alex. imp. & Liuiæ genitricis aurelii antonini ædẽ uestæ sculptã uidem⁹ rotũdã colũnis ĩ circuitu altaræ

Ivi Vestæ templum.

lvii munientibus:nõ dubitamus eã fuisse q̃ nũc ad tyberim cõtra Iani tẽplũ ꝓpemo
Asylũ ubi. dũ integra extat. Asylũ aũt qd fuerit oñdit Liuius in primo ꝑ hæc uerba:locum
qui nũc sceptris densis sẽtibus inter duos lucos est asylũ appellãt: eo ex finitimis
populis turba oĩs sine discrimine liber an seruus esset auida nouaꝝ rerum ꝑfugit
Idq; primũ ad cæptã multitudinẽ roboris fuit. Ouidius autẽ in secũdo fastorum
oñdit illud fuisse extra tyberim Capitoliũ inter & Nũmæ penetralia:q̃ carmentis
tẽplũ fuerunt ad auẽtini radices ubi carmẽtalẽ portã fuisse docuimus. Tũ quoq;
uicini lucus celebratur asyli, Qua petit æquoreas aduena Tyberis aq̃s. Ad pene
trale nummæ capitolinumq; tonãtẽ aduenã autẽ dici tyberĩ & sacris exclusum
patris quãdo extra pomœriũ labit᷑. Macrobius ex Massurio innuit:& ꝑtem urbis
Ianiculum appellatum:q̃ Tibris ad eum cõclusus est:locum cõtra primas Auẽti
lviii ni radices finiri uidemus. Ouidius itẽ in.iii.clare oñdit asylum fuisse sub saxo ru
Pars rupis pis tarpeiæ:cuius pars maxĩa domus ãplæ magnitudini æqpanda ꝓximis diebus
tarpeiæ cor colapsa est:& q̄nq; mortales ĩ hospitatoria taberna oppressit:sicut Liuius in bello
ruit nup. macedonico alias simile saxũ & ꝓximo eidẽ loco uico iugario fecisse scribit. Oui-
dius enĩ quom de ancylibus mulra dixisset hos ponit uersus: Romulus ut saxo
lucũ circũdedit alto, QVilibet huc inqt cõfuge tutus eris. Asylũ igit᷑ dicimus oĩa
occupasse loca q̃ nũc a collapso Tarpeiæ saxo ad scẽ Mariæ põtẽ & hic uestæ:ĩde
Iani tẽplo ĩ auẽtini radices a ꝓstitutis mulieribus nunc maiori ꝑte habitata uide-
mus:ut mulieribus ĩpudicis a parẽtibus uirisq; ꝓfugis:alteꝝ nũc asylũ uideatur
lix ĩstitutũ. Nec ab surde uidemur opinari uetustũ illud tẽplũ:qd᷑ saxo ingẽti q̃drato
Tẽplũ asy extructũ scẽ Mariæ ægyptiacæ dedicatũ ad areã põtis sactæ Mariæ ex asyli tem-
li quid. plũ fuisse:Sed tẽpla describere oĩa fuerit oposissimũ.nec nũc qdẽ expedit quom
lx aliis ĩ singuloꝝ locoꝝ descriptionibus sæpenumero sit occasio affutura. Aliud in
Curia ue- urbe celeberrimũ religio habuit ædificiũ, Curias ueteres quaꝝ supra locum ĩ Ca-
tus ad qd. rinis cõtra ãphitheatrũ oñdim᷒. Varro sic de eis hẽt. Curiæ duoꝝ generꝝ ubi cura
rẽt sacerdotes res diuinas:ut curiæ ueteres.& ubi senatus humanas.ut curia hosti-
lia. Et alio loco idẽ Varro curare a cura dictũ.& cura q̃ cor urat. Curiæ ubi senatus
lxi rẽpublicã curat.& illa ubi cura sacrorum publica. De is q̃ ad rẽpublicã spectaue-
De his q̃ runt dicturi illud prosequamur, Nos politica scribere non instituisse:Sed locoꝝ
spectaue- descriptionẽ in q̃bus rei publicæ cura uel aliq̃ ex parte a maioribus gerebatur. Pri-
rũt ad rẽp. mus autẽ locus fuisse uidet᷑ asylum:ĩ quo Liuius ĩ.i.Romulum dicit creasse cẽtũ
Cẽtũ Sena- Senatores.siue qa is numerus satis erat.siue qa soli cẽtũ erãt q creare patres possẽt.
patricii uñ. Patres certe ab honore patriciiq; ꝓgenies eoꝝ appellati. Locũ aũt ꝑmũ q̃ dictis cẽ
tũ patribus cõsultã di prius fuerit assignat᷒. Varro oñdit multis aliis ĩplicitũ locis
lxii q̃ oĩa simul duxim᷒ iudicãda. Varro nãq; quom dixisset Tullũ hostiliũ regẽ curiã
De rostris hostiliã ædificasse.sic seqt᷑. Añ hãc rostra sub dextra hui᷒ Comitio loc᷒ substru-
cõitio græ ctus ubi nationũ subsisterẽt legati q ad Senatũ eẽnt missi hic, Græcostasis apte ut
costasi & multa senaculũ supra Græcostasĩ ubi ædes cõcordiæ & basilica opima. Senaculũ
senaculo. uocatũ ubi senat᷒ aut ubi seniores cõsisterẽt. Quattuor hic rostra. Comitũ. Græco
stasi:& Sẽaculũ:q̃ ĩ reip.administratiõe maxĩo semp usui fuerũt ĩdicaturi ordinẽ

uarronis

uarronis seq̄mur. Rostra qd fuerit Liuius ī lib. viii. oñdit. Naues antiatū ptim in lxiii
naualia pductæ pti īcēsæ rostrisq; eaꝝ suggestū ī foro extructū adornari placuit Rostra qd
rostraq; id tēplum appellatū. Qui ergo descriptū supra a nobis foꝝ romanū co- & ubi.
gnoscit. & uarronis uerba cōsiderat facile ītelliget rostra tēplū ad radices pallatii
fuisse q̄ is mōs e regiōe opponit' ætatis nīæ capitolio. Et ubi nūc est parua scē Ma
riæ de inferno ecclesia. ꝙ aūt dicit rostra fuisse ante curiā hostiliā sic accepimus
ut partim curia hostili a cœlio mōte in quo eā fuisse certissimū est pro sui magni lxiiii
tudine rostra uersus ptim rostra a palatino mōte in illā ptēdit'. Græcostasis autē Græcostasis ubi.
subductus ad dextera rostroꝝ a Comitio ꝓculdubio fuit ī mōtis pallatini angu
lo q cōtra Antonini & Faustinæ uxoris extāte titulo notissima in q̄bus scī Laurē
tii īmirāda ecclesia est ædificata īsurgit uineis q̄tum ruinæ nō īpediūt cōtectus. lxv
Senaculi autē locus supra græcostasim extructus ubi fuerit ultra dicere non expe Senaculū
dit quom utriusq; ædificii ruinas in uineis coniunctas cōfusasq; cernamus ædē ubi.
cōcordiæ ex p̄dictis fuisse apparebit eodē ī pallatino colle cōtra tēplum Romuli lxvi
siue scōꝝ Cosmæ & Damiani in illo extructā ecclesiā. sicq; melius intelligit' ꝙ ex Cōcordiæ
Varrone de lacu curtio diximus ubi armatū equo insedētē Curtiū ut rapidi ore templum.
cursu inhiatū se p̄cipitaret a Cōcordia uenisse dicit. s. a loco ubi postea fuit Con
cordiæ tēplū. Quod Liuia Germanici mr̄ ædificauit. Id Ouidius in fastoꝝ libro
oñdit primo. Hāc tua cōstituit genitrix & rebus & ara: Tēplaq; fecisti q̄ colis ipsa lxvii
deæ. Eāq; ædē a Tiberio imp. dicatā fuisse Suetonius oñdit. Comitiū fuisse in Comitiū
foro Romano inter turrim q̄ pallaria appellat' & lacus Curtii locū collisq; palla- ubi.
tini quē foro īminere uidemus radices & Faustinæ monumēta siue scī Laurentii
īmirādā ecclesiā facile ītelligi poterit ex supius dictis. De quo qd fuerit priusq̄ di
camus doloris īpetu nos trahēte nr̄is & futuroꝝ sæculoꝝ hoibus notū fore uolu-
mus. porcos nūc ex publico ætatis nīæ instituto ibi & nullo alio ī loco qd sæpe ui
dimus uenūdari. Is locus quē multis sæculis nullū hūisset tectū eo āno pmū ex
quo Hānibal in Italiā uenisset sicut Liuius in. vii. de secūdo bello punico scribit
tectus fuit. eūm deniq; a Caio Cæsare instauratum fuisse Suetonius est auctor. lxviii
Comitii uocabulū sicut Agellius in noctibus atticis oñdit & loco & actui come Ad qd co-
fuit. De loco qdē q̄n satis dictū est: de actu plura dicamus. Duobus ī locis supra mitium in
dicto. s. & Cāpo martio oēs deligebant' siue dictatores siue consules & p̄tores siue stitutum.
alii magistratus. Fuitq; triplex deligendi modus de q̄bus in Agellii lib. xvi. sic ha-
betur. In Iulii Felicis libro scriptū est quom ex generibus oīum suffragiū ferat' cu
riata comitia esse quō ex sensu & ætate cēturiata: quō ex regionibus & locis tribu-
ta. hinc uidemus ī Liuii ab. v. c. secūdo. ea in cōtētione quā patres cū plebe p ānū
hūerūt: nec effugere potuerūt qn uolero ex plebe tribunus reficeret', rogationē illū
tulisse ad populū ut plebei magistrat' tributis comitiis fierēt. Per illū. n. comitioꝝ
tributoꝝ modū cōuenientibus ex regiōib' & locis ad suffragia oibus cuiuscūq; æta
tis & cōditiōis plebis multitudo suffragiis præualebat. ubi in comitiis cēturiatis q̄
ad eā diē fuerāt patris p cliētes et plebeios quē uellent creari faciliter impetrabāt.
Itaq; p̄ter senatus cōsulēdi grauitatē nihil a romanis factitatū uidemus q̄ comi-

tiorum

tioꝝ hñdoꝝ institutiõi æqperãdũ ducamus. Comitiaq; uerus solidissime reip &
libertatis neruus eã uim hũerũt: ut tñ libertas ĩ detrimẽti fecerit: qtũ sensũ comi-
tiis est detractũ. C. Cæsar ærario expilato & dictatura p factiosos in ppetuũ assũ-
pta. Comitia in totũ auferrenõ ausus est ea cũ pplo sicut Suetonius scribit sorti-
tus est, ut exceptis cõsulatus cõpetitoribus de cætero numero cãdidatoꝝ pro pte
media quos populus uellet ,pnũciarent' ,p pte altera quos ipse dixisset. Hic dici-
mus qd pridẽ a nobis multi desiderauerũt cõsueuisse q magistratus petere insti-
tuissent ptãtẽ petendi a senatu & populo sibi fieri ĩpetrare. & quõ Comitioꝝ dies
aduenisset, eos ut cõspicui eẽnt cãdidatos ,pdire singulos ꝑhẽsando orare ut suæ
lxix dignitatis hẽrent rõnẽ. Quod autẽ in cãpo martio ẽt hẽrent' comitia: & qliter tri-
Comitia ẽt bus ad suffragia citarent': ĩnuit in uita Cæsaris Suetonius ubi de cõiuratoꝝ a q-
in campo bus Cæsar interfectus cõsiliis disserẽs dicit. Qui primũ cunctati utrũ ne in cam-
martio so- po martio p comitia tribus ad suffragia uocantẽ partibus diuisis pontẽ deiicerẽt.
lita hẽri. Pons uero qs & ubi fuerit quo Cæsarẽ cõiurati deiicere cogitauerant: tantũ abest
lxx ut extet aut sciat' q campi martii de quo infra diffuse dicemus comitioꝝ locus
Locus cã- ignorat'. Sed qñ res postulat eo in loco dicemus ubi nũc colũna Coclis extat: quã
pi martii p Antoninũ piũ Aureliũ posuisse constat. Campi martii ,ppriũ fuisse locũ in quo
comitiis. suffragio deligẽdis magistratibus ferebãt': & tumulũ q post eã colũnã est occidẽ-
lxxi talẽ plagã uersus corrupte nũc acceptoꝝ dici quom fuerit mõs citatoꝝ. eoꝝ sci-
De monte licet postq̃ citati tulerãt suffragia ne laturis se imiscerẽt: & cui fauissẽt dicere pos-
citatorum sent p dictũ trãseuntes pontẽ sepabant'. De Augusto ãt scribit Suetonius in hæc
uerba: Comitioꝝ quoq; ius pristinũ reduxit: ac multiplici pœna coercito ambitu
Fabianis & Scaptẽsibus tribubus suis die comitioꝝ ne qd a quoq cãdidato desi-
derarẽt singula milia nũmũ asse diuidebat. & infra: Quotiens magistratuũ comi-
lxxii tiis interfuisset tribus cum cãdidatis suis circuibat supplebatq; more solẽni fere
Campus bat & ipse suffragiũ ĩ tribub' ut unus e populo. Cãpus martius ne ultra ,pmissũ
marti' qd. moremur: sic a Liuio describit' ĩ secũdo: Ager Tarqnioꝝ q ĩter urbẽ & tyberĩ fuit
cõsecratus Marti: Martius deinde cãpus fuit. ea Liuii uerba cõsiderãtes uidemus
qcqd capitolium & tyberĩ ĩterfuit fuit cãpum martiũ. Nã urbs prima ad capito
lium finiebat'. hoc idẽ oñdit Ouidius: Iuturnæ ædẽ describẽs quã uult fuisse ea ĩ
lxxiii pte q̃ cãpus martius uirgĩea ambit' aq̃ his uersibus: Te quoq; lux eadẽ Turni so-
Vbi aq̃ uir ror æde recepit. Hic ubi uirginea cãpus obit' aq̃. Iuturnã. n. fuisse Turni sororẽ q̃
ginea. lacui ĩ quo submersa obiit id dedit nomẽ satis cõstat: Fuitq; is lac' ubi ,ppe aquã
uirgineã nũc pro Iuturna q corrupte dr Lotreglio. Virgineã ãt aquã p qrinalis ca
uernas cãpum olĩ martiũ di illabi. Certũ quõ nulla alia aq̃ urbẽ romã nunc illabi
tur. in cuius forma titulus ex marmore excisus hæc retinet uerba: Tyberius Clau-
dius Drusi filius Cæsar Augu. ductus aq̃ uirginis destinatos p Cæsarẽ a fũdamẽ
tis nouos refecit ac restituit. q̃q̃ Suetoni' aq̃ uirginis in urbẽ pductæ. M. Agrippæ
laudẽ attribuit. quẽ secut' ẽ Iuli' Frõtin' de aq̃ductib' tractãs his uerbis: Id agrip
pa quõ iã tertio cõsul fuisset. G. Sẽtio. P. Lucretio cõsulib' post ãnũ tertiũ decimũ
quã Iuliã deduxerat aquã uirginẽ ĩ agro lucullano collectã Romã pduxit. Dies
quo primũ

quo primũ in urbe miderit.v.Idus Iunias.Inuenit̃ uirgo appellata ꝙ quærẽtibus Virginea
aquã militibus puella uirgũcula uenas q̃sdã mõstrauit:q̃s secuti q fo derũt ĩgẽtẽ aqua.
aq̃ modũ ĩuenerunt.habuit uero cãpus martius multa quoꝝ minimas nũc ac ꝓ
pe nullas extare reliqas miraculum est.Nã ea pte quã qa depſſior erat uallẽ mar-
tiã appellarũt ubi naumachiã illã Cæsarẽ edidisse infra indicemus.Postea Octa lxxiiii
uius Augustus Mausoleũ extruxit qđ eẽt nõ suũ mõ sed oĩum ĩpatoꝝ sepulcrũ: De mauso
de quo Suetonii sunt hæc uerba.Reliqas mausoleo cõdiderũt id opus ĩter flami leo augu-
neã uiã ripãq; tyberis sexto cõsulatu suo extruxerat. Eius mausolei opa pulchri- sti.
tudinẽq; Suetonius q ĩspexit qa id æternũ putauit futuꝝ describere neglexit.Cas
siodorus uero oĩum ultimus q de reb⁹ romãis scripserũt dũ adhuc starẽt:talia de
mausoleo scripsit:q̃ nullo mõ uel ea rõne omittẽda duximus.qa nũc solus fornix
fũdamẽta inde ꝓssa ualle sustẽtas ubi augusta uulgo dr̃ extat:ita herbibus ut nũq̃
destitutus ĩ pascua aĩalibus careat.Sũtq; hæc cassiodori uerba:Sed mũdi dñs ad
potẽtiã suã opus extollẽs mirãdũ romanis ẽt erigẽs fabricã in uallẽ martiã teten-
dit Augustus ĩmẽsa moles firmiter ꝑcicta mõubus cõtinet̃ ubi magnaꝝ reꝝ ĩdi-
cia clauderent̃.Bissena qppe hostia ad.xii.signa posuerũt.Addit quoq; alia Cas
siodorus q̃ ĩ spectaculoꝝ describẽdis locis dicemus.& tñ ĩfra dicit duos ibi fuisse
obeliscos:quoꝝ unus minor & loco altior q pinciano nũc ĩ colle ꝓstratus cernit̃ lxxv
Lunæ:alter Soli dicatus fuit.de quo Pli.sic scribit:Is obeliscus q est in cãpo mar- De obeli-
tio cẽtũ decẽ pedũ est a Merosodide inscriptus ãbo reꝝ ĩterpraetationẽ ægyptioꝝ scis campi
phiæ cõtinẽt.Eidẽ q ẽ ĩ cãpo martio Diuus augustus addidit mirabilẽ usũ ad de martii.
præhẽdẽdas solis umbras dierũq; ac noctiũ horas:strato lapide ad magnitudinẽ
obelisci cui par fieret umbraꝝ effectus:dies & horas paulatim p regulas quæ sunt
ex ære inclusæ singulis diebus decrescere & augescere. digna cognitu res & ĩgenio
fœcũdo.Manilius mathematic⁹ apicis auratã pilã addidit,cuius uertice umbra
colligeret̃ ĩ seipsa aliã solẽ imitari iaculãte apice rõne ut ferũt a capite hoĩs ĩtelle-
cta.Hæc trigĩta fere ãnis nõ cõgruit siue solis ipsius dissono cursu & cœlo aliq̃ rõ
ne mutato:siue uniuersa tellure a cẽtro suo dimota ut dephẽdi & ĩ aliis accipio si
ue orbis tremoribus.Ibi terra gnomone ĩ torto siue inũdatiõibus tyberis ẽ ĩmersa
fundo molis in terrã quoq; dicant̃ iacta fundamẽta. Et Iulius capitolinus ĩ triũ
Cordianoꝝ gestis rebus & eoꝝ ultimi uita scribit: Eũ instituisse porticũ in cãpo
martio sub colle pedũ mille ita ut ab altera pte mille pedũ porticus fieret:atq; in
ter eas spaciũ pariter & pedũ quingentoꝝ cuius spactum hinc atq; inde uiridaria
essent lauro myrto & busso frequentata.mediũ uero licostratũ breuibus colũnis
altrinsecus positis & singulis per pedes mille quod esset deambulatoriũ ita ut in
capite esset basilicũ pedũ quingentoꝝ.Cogitauerat ꝑterea cum Misitheo ut post
basilicũ thermas æstiuas sui nominis faceret:ita ut hiemales & in principio por-
ticus poneret suo usu eẽnt:uel porticus uel uiridaria.Sed hæc oĩa nũc & priuatis
possessiõib⁹ & hortis occupata sũt atq; ædificiis,Multa adduximus teꝝ cãpi mar
tii testimonia:quod tñ supra affirmauimus locũ ubi ꝓprie cãpus martius appel-
labat̃ ĩ deligẽdis magistratibus suffragia ferebant̃ fuisse ubi nũc est Coclis An-

tonini colũna ex ſupioribus Iulii capitolini uerbis cõiectura aſſecuti ſumus. Nã quom Martia augusti opibus mauſoleo adiectis plena eẽt: & alia ſupiora loca pt̃i domitiani thermis ſupra ſcm̃ Siluestrũ: prim Iuturnæ tẽplo & aq̃ uirgineæ ductibus abſq; cãpi martii memoria notiſſima eẽnt. Nullus relinqt̃ in cãpo martio collis ſecundũ quẽ porticus illa mille pedũ cõſtrui poſſet pter illum quẽ Coclidi co

lxxvi De columnas Coclide Antonini. lumnæ ad occidẽtẽ ſolẽ proximũ in media ſui parte citrarũ diximus appellatũ. Colũnã aũt Coclidẽ Antonini Pii fuiſſe honori poſitã cõſtat quod facies ſua nobis multiſq; ætatis noſtræ ad nũmiſmatũ imaginibus notiſſima illis in rebus geſtis: qbus cẽtũ ſeptuagintaqnq; pedes alta inſignit̃ colũna inſculpta cernit̃. Sexti etiã Ruffi urbis deſcriptio quom duas tñmõ in urbe Roma fuiſſe coclides colũnas dicit hãc in ara flaminii regiõe ſitã Antonini Pii appellat. Nec potuit minor q̃ mille pedũ porticus fieri q̃ pte una clauderet cãpũ: quẽ ea rõne ampliſſimũ eſſe oportuit q multa milia hoĩum in illũ deligẽdis deſignãdiſq; magiſtratibus cõcederẽt.

lxxvii Italos ad comitia Romã uenisse plurimos. Non.n. ſolæ tribus qnq; & triginta oẽm populum qui Romæ eẽt ſiue intra moenia ſiue in ſuburbanis & agro cõplexæ. Sed par ppe numerus ex Italia ad ferenda ſuffragia comitiorũ tpibus confluebat. Hæc aũt qa paucis nota ſunt: libet teſtimoniis cõfirmare. Suetonius in Octauii uita ſic hẽt: Vrbe urbaniſq; rebus adminiſtratis Italiã duo de uiginti coloniarũ numero deductarũ refrequẽtauit: operibuſq; ac uectigalibus publicis plurifariã inſtruxit ẽt iure ac dignitate urbi quodãmõ pro pte aliq̃ adæquauit. Excogitato genere ſuffragiorũ q̃ de magiſtratibus urbicis decuriones colonici in ſua qſq; colonia ferrent: & ſub die comitiorũ obſignata Romã mitterẽt. Aſconius aũt pedianus Ciceronis orõnes exponens oñdit multis Italiæ ciuitatibus pter illas uigintiocto colonias ferẽdi in cãpo martio ſuffragii ius fuiſſe. Video.n. inqt in annalibus eorũ qui punicũ ſecũdũ bellũ ſcripſerunt tradi Placentiã coloniã deductã pridie calendas Ianuarias primo anno eius belli Cornelio Scipiõe patre aphricani prioris. T. Sẽpronio longo cõſulibus. neq; illud dici põt. ſic eã coloniã deductã eſſe quẽadmodũ p plures ãnos Cn. Pompeius Strabo pater Cn. Põpei magni tranſpadanas colonias deduxerat. Põpeius enĩ nõ nouis colonis eas inſtituit: ſed ueteribus incolis manentibus ius dedit Latii ut poſſent hẽre ius quod cæteræ Latinæ coloniæ: id eſt ut petẽdi magiſtratus iure ciuitatẽ Romanã adipiſcerẽt̃. Placẽtiã aũt ſex milia hominũ noui coloni deducti ſunt: in qbus equites deducẽdi fuit cauſa ut opponerent̃ gallis: qui etiã partẽ Italiæ tenebãt. Deduxerunt triũuiri. P. Cornelius Aſina. P. Cornelius Muſo: Cornelius Scipio. Eãq; coloniã qnquageſimã tertiã deductã eſſe inuenimus. Nec uero Italicis ſolũ ciuitatibus: ſed externis quoq; & remotiſſimis a populo principibuſue romanis ius Latii datũ fuit. quod qdẽ & ſi multis teſtimõiis docere poſſimus: unico nũc oñdiſſe cõtenti erimus. Vlpianus nãq; iuriſcõſultus ille egregius in digeſtorũ libris titulo de Cẽſibus ſic habet: Phœnice ſplẽdidiſſima Tyriorũ colonia eſt in Syria. unde mihi origo eſt nobilis regiõibus Syriæ ſiculorũ antiqſſimæ armipotẽs fœderis quod cũ Romanis pcuſſit tenaciſſima. Huic diuus Seuerus & ĩpator noſter ob gratiã. in. R. P. ĩpiũq; romanũ ob inſignẽ fidem ius italiũ dedit.

Campi

Campi martii descriptio ad alia duo Equriã.s.& Iouis insulã describ ẽdi nos tra- lxxviii
hit.Sed equriã spectaculoꝝ loco relinqmus. Insulæ Iouis originẽ Liuius post cã- De insula
pi martii descriptionẽ ondit his uerbis:Martius deinde cãpus fuit forte ubi tunc quã ĩ urbe
seges fatris dicit fuisse maturæ messi:quẽ cãpi fructũ qa irreligiosum erat consu facit Tybe
mere desectã cũ strameto segetẽ:magna uis hoĩum simul ĩmissa cornibus fudere ris.
in tyberim tenui fluenté aqua ut mediis calonbus solet/ita in uadis esitantis fru-
menti aceruos sedisse illitos limo.inde insulã paulatim & aliis quæ fert temere flu
men eodẽ uectis factã.Postea credo additas moles manuq; adiutũ ut tã eminẽs
ara firmaq; tẽplis ac porticibus sustinẽdis esset.Ea aũt in insula duo fuerũt tem- Tẽpla Io-
pla Iouis.s.& Aesculapii nepotis sui ex Phœbo:de quibus sic est in primo fastoꝝ uis & Ae-
Ouidii:Quod tñ ex illis licuit mihi dicere fastis. Sacrauere pres hæc duo templa sculapii.
die:Accepit Phœbo nymphaq; Coronide natũ insula diuidua quã præmit am-
nis aqua:Iuppiter in pte est.cœpit locus unus utrũq;:Iũctaq; sũt magno tẽpla ne- lxxix
potis auo.Legimus aũt ipsam insulã aliqñ Licaoniã appellatã esse:in qua Gela- Gelasi⁹ ec-
sius.ii.pon.ecclesiã sancti Bartholomei uel extruxit:uel quod magis credimus in- clesiam .s.
staurauit. Pontẽ qui ipsam insulã iungit urbi indicat titulus marmore excisus Bartholo-
Quintũ lepidũ &.M.Curriũ ædiles:aliũ ueto per ipsam insulam Janiculo iungit mei.
Valentinianũ supiorẽ & Valentẽ:qui romanũ impiũ primus ad ruinã pduci adi lxxx
uit extruxisse.Quos nup tua pontifex Eugeni opa instauratos:& tiburtino lapi- Pons insu-
de stratos uidemus.Postq̃ de Senatus & comitioꝝ locis q̃ duo reipu.& libertatis læ.
maxima fuerũt fundamenta satis est dictũ. De ærario quod caste & integre cu- lxxxi
stoditũ fuit libertatis neruus est dicẽdũ.Eius locus est in Tarpeia rupe-cuius nõ Eugenius
paruã partẽ:& quã ærarii fundamẽta substituisse tenemus p hos dies collapsam põtẽ Valẽ
uidimus:supiori loco docuimus Varronẽ uoluisse Tarpeiũ montẽ Saturniã a pri tiniani in-
scis appellatã:& in eo Saturni ædẽ fuisse.Et Macrobius in Saturnalibus sic scri- staurauit.
bit.Romani ædẽ Saturni ærariũ esse uoluerũt:q tẽpore quo Italiã ĩcoluit-fertur lxxxii
in eius finibus nullũ furtũ esse cõmissum. Varro ẽt ad libri quarti de lingua lati- De ærario
na finẽ sup uerbo Trutina:Vestigiũ ẽt nũc manet in æde Saturni:quod ẽt nunc ubi.
ppter pensurã trutinã hẽt positã ærariũ ab eo appellatũ.Ex qbus oĩbus colligitur lxxxiii
ærariũ fuisse ubi nũc saxũ uidemus ædificiis denudatũ cõtra Tyberim & eccle- Aerarium
siam sancti Nicolai ĩ tulliano carcere supereminens. Sed multa de illo libet scri- ad quid.
bere loci dignitatẽ cunctis admirabilẽ reddit ura:quæ ex trigesimo tertio Plinii li-
bro ordine excerpsimus:Populus romanus ne argẽto qdẽ signato ante Pyrrhum
regẽ deuictũ usus est.Libralis unde etiã nũc libella dicit̃ & dipondius appende-
batur assis.Quare æris grauis pœna dicta:& adhuc expẽsa in rõnibus dicuntur.
qn etiã militũ stipendioꝝ:hoc est stipis põderãdæ pensatores libripẽdes dicunt̃. Libripen
Seruius Primus signauit æs ante rudi usos romæ Timæus tradit signatũ est nota des.
pecudũ.uñ & pecunia appellat̃.argẽtũ signatũ est anno urbis qngentesimo octo Pecunia
gesimoqnto.Q .Fabio cõsule qnq; ãnis añ bellũ primũ punicũ.Et placuit dena Denarius
rius pro decẽ libris æris.QVinarius pro qnq;.Sestertiũ pro dipondio ac semisse. Sestertiũ.
Libræ ãt põdus æris imminutũ bello loco prĩo quõ ĩpẽsis res publica nõ sufficeret.

Nota

lxxxiiii *Primi æris cusi nota. Ianus bifrons.* Nota æris fuit ex altera pte Ianus geminus, ex altera rostrum nauis. In triente uero & q̃drãte besquadrãs antea triuncis uocabat̃ a tribus uncis. Postea Hãnibale urgẽte. Q. Fabio maximo dictatore asses unciales facti: placuitq; denariũ sexdecim assibus pmutari. Quinariũ octo bis: Sestertiũ quaternis: ita res publica dimidiũ lucrata est. In militari tamẽ stipendio semp denarius pro decẽ assibus datus.

lxxxv *Primi argẽti signati nota.* Nota argenti fuere bigæ atq; q̃drigæ: & inde bigati quadrigatiq;: mox lege papiniana semiũciales facti asses. Lucinius Drusus in tribunatu plebis octauã partẽ æris argento miscuit. Aureus nũmus post annũ sexagesimũ secũdũ pcussus est. Sed p̃ter alia miror populũ Romanũ uictis gẽtibus semp in tributo argentum nõ

lxxxvi *Argẽtum Romãi in tributis imperauerũt.* aurũ ĩpasse: sicut Carthagini Hãnibale uicto argẽti põdo annua in qnq̃ginta annos nihil auri. & infra: Auri in populi romani ærario fuere Sexto Iulio Lucio Aurelio cõsulibus septẽ ãnis añ bellũ punicũ ternũ põdo septingẽta uiginti sex: argẽti nonagintaduo milia & extra numeꝝ trecenta & septuagintaqnq; milia: Itẽ Sex. Iulio Lucio Aureliũ cõsulibus hoc ẽ belli socialis initio: octingẽta q̃dragĩtaseptẽ auri põdo. Cæsar in primo introitu in ciuili bello ex ærario protulit lateꝝ aureoꝝ

lxxxvii *Iudiciorũ loca.* triginta sex milia: & in nũmis põdo trecẽta. Nec fuit aliis tpibus res publica locupletior. His q̃ ad ærariũ spectauere perscriptis iudicia magnam in rei.p. administratione uim hñtia ubi habita fuerint scribẽda nobis fuit: nisi satis supra de illis fuisset dictũ. In curiis. n. ueteri & hostilia põtificii & ciuilis iuriũ causæ agitabant̃ q̃q̃ pro rostris & in comitio & diuersis ĩ ædibus tẽplisq; multas aliqñ actas fuisse cãs legerimus: Sed quom ea abũde docuerimus loca passim minora q̃q; iudicare pgamus. Res militaris cuius disciplina rẽ auxit & tutata est Romanã nullũ ante

lxxxviii *Castra Rauẽnatium.* uiolatã a prĩcipibus libertatẽ locũ in urbe hũit. Nã & si Capitoliũ arcẽ uidemus ubiq; appellari: illa tñ Romani nullo unq̃ p̃ter inuasionis galloꝝ senonũ tpe pro munitiõe & tutela sunt usi. Etsi uero Octauius Augustus locũ castris in urbe primus oĩum prĩcipũ cõstituit: nulla tñ alia rõne id fecit q̃ ne milites uagi & p urbẽ dispsi rapinis tumultu cõtẽtionibusq; ciuitatẽ redderẽt inq̃etã. Hinc Rauẽnatiũ de qbus diximus in Ianiculo & Missenatiũ pegrinorũq; militũ in cœlio mõte castra sunt ab illo cõstituta. Tyberius aĩ pniciosissimã libertatiq; ẽt impiorẽ exorsus castra sicut Suetoni⁹ Romæ cõstituit: qb⁹ p̃torianæ cohortes uagæ añ id tps

lxxxix *Castra p̃toria.* & p hospitia dispsæ cõtinerent̃. fuitq; ei⁹ arcis & tyrãnidũ fomitis loc⁹ quẽ apud scm̃ Sebastianũ uia appia uel caput bouis appellant. Primus aũt q hoꝝ castroꝝ & corruptæ p̃mio eius militiæ p̃sidio cõsulibus senatuq; renitẽnbus ĩpiũ assũpsenit fuit Claudius: q; Suetonii uerbis oñdere libet Claudiũ latentẽ forte discutiẽs gregarius miles aĩaduersis pedib⁹ ex studio sciscitãdi q̃s nã eẽt agnouit: exauctũq; & præ metu ad genua sibi accedentẽ ĩpatorẽ salutauit. hinc ad alios cõmilitones fluctuãtes nec qcq̃ adhuc q̃ fremẽtes pduxit ab his læcticæ ĩpositus. & qa sui diffugerãt uicissim succolãnbus in castra delatus est tristis ac trepidus miserãte obuia turba q̃si ad pœnã rapet̃ insons. Receptus intra uallũ inter excubias militum pnoctauit aliq̃to minore spe q̃ fiducia. Nã cõsules cũ senatu cohortibus urbanis foꝝ capitoliũq; occupauerãt asserturi Romã in libertatẽ: accitusq; & ipse p tribunos

bunos plebis in curiã ad suadẽda q̃ uiderẽť ui & necessitate teneri respõdit. Verũ postero die & senatu segniore in exequẽdis conatibus p tædium ac dissensionẽ diuersa crescẽtium & multitudine q̃ circunstabat unum rectorẽ iam & noĩatum exposcẽte armatos pro cõtione in nomẽ suum iurare passus est. pmisitq; singulis q̃n dena sextertia primus Cæsar; fidẽ militis etiã p̃mo pigneratus. Si qs autẽ castra p̃toriana utrum ĩ urbe sicut aliqui cõtẽdunt an extra urbẽ sicut diximus fuerint certius nosse cupit Cornelium Tacitum legat: ubi de Galbæ morte & nouo Ottonis ĩpio tractãs prælium narrat: quod acerrimum est cõmissum ĩ circo maxĩo & in capitolio: & pallatio ubi aptissime apparet p̃torianos milites munimento castror; innixos cõsulibus senatui & Ro. po. aliter sentientibus: quos uoluerunt tyrannos effecisse & multor; bonor; ædẽ in urbe cõmisisse. Helius Spartianus ingressum Seueri imp. in urbẽ Romã talẽ describit. QVom Romã uenisset Seuerus p̃torianos quom sub armalibus inermes iussit sibi occurrere: eosdẽ sic ad tribunal uocauit armatis undiq; circundatus. Eo autẽ pcessit prætorianor; militum siue auctoritas siue audacia ut quẽ uellẽt impatorẽ facerẽt. factumq; impio deturbarẽt. Helius Lãpridius narratis Heliogabali flagitiis talia scribit: p q̃ ondit impii ac uitæ & necis illius arbitrium in p̃torianis fuisse cõstitutum. Suntq; hæc Lãpridii uerba. In castris uero milites precãti p̃fecto dixerũt se parsuros eẽ heliogabalo sicut ĩpuros hoĩes & aurigas ab se dimoueret: atq; ad bonã frugẽ rediret. Et Iulius Capitolinus ĩ Maximor; uita ostẽdit ædẽ fuisse ĩ p̃torianis castris: ĩ quã senatus aliq̃ndo uocari cõsueuerit: p̃sertim quom de abrogãdo alicui impio agẽdum eẽt. Sicq; abrogato impio Maximinis patri & filio Gordiani duo: pater item & filius ĩ æde castror; declarati sunt Augusti: cuius senatuscõsulti hãc formã Lampridius põit: Quom uentũ esset in ædẽ castror; sexto calendar; Iuliar; & cætera. Iulius Capitolinus Pupieni & Balbini impator; gesta describens quãtum castra p̃toria Romæ obfuerint: ostendit his uerbis: Et maximino quidem ad bellum profecto Romæ prætoriani remãserunt: inter quos & populũ tanta sediuo fuit ut ad bellũ ueniretˀ intestinũ: Romæ pars maxima incenderetˀ: tẽpla fœdarentˀ: omnes plateæ cruore pollurentˀ: & infra. Interea Romæ iterũ seditiones inter populum & milites ortæ: ut nec quom edicta pponeret Balbinus audiretˀ. Veterani se in castra p̃toria contulerunt cũ ipsis p̃torianis quos cœpit populus obsidere. nec unquã ad amicitiã essent reducti nisi phystulas aquarias populus incidisset. Et idẽ Capitolinus prædictor; impator; uitæ exitum narrans: hæc habet uerba: Quæ castra p̃toria extra urbẽ fuisse demonstrant. In hac cõtradictione illis cõtendentibus milites superuenerunt: atq; eos nudatos ambos uestibus regalibus de pallatio cũ iniuriis perduxerunt: & per mediã ciuitatem ad castra raptare uoluerunt magna ex parte laniatos. Sed ubi cõpertũ est germanos ad defensionẽ illor; superuenire ambos occiderunt: & in itinere medio reliquerunt. Inter hæc Gordianus Cæsar sublatus a militibus impator est appellatus Augustus: q̃a nõ erat alius ĩ p̃senti ĩsultantibus militibus Senatui & Po. Ro. q se statim in castra receperunt. Idem quoq; Capitolinus scribit senatuscõsultũ de ĩpio Valeriani prĩcipis optimi ĩ p̃torianis castris fcm̃ fuisse.

lxxxx Aedes castror; qd.

lxxxxi De portu romano, Portũ romanũ in reipu. ædificiorũ partibus poni debere non ambigo: de quo sic ait in Claudii uita Suetonius: Portũ hostiæ extruxit circundato dextra sinistraq; brachio & ad introitũ ꝓfundo iã solo moleo biecta: quã quo facilius fũdaret nauem ante demersit: qua magnus obeliscus ex ægypto fuerat auectus: congestisq; pilis supposuit. altissimã turrim in exẽplũ alexãdrini phari ut ad nocturnos ignes cursum nauigia dirigerẽt. Eã aũt nauim de qua dicit hic Suetonius supra ostendimus fuisse illã qua obeliscus qui nũc est in uaticano fuit aduectus. & turris illius

lxxxxii De põtib⁹. phareæ partẽ nõ minimã marmoribus: tñ qbis olim crustata fuerat spoliatam extare uidemus. Pontes item ponere possemus in hac reip. ædificioꝝ pte. Sed quom

lxxxxiii De arcub⁹. octo illos fuisse inuenerimus in urbe: nõ satis est nobis certa noticia plurimum q̃ quos supra ex incidenti necessitate descripsimus triũphali aurelio sublicio: & eo qui iouis insulã urbi iũgit. Pariter dicimus de arcubus triũphalibus: quorum per pauci nũc integri uel nõ maiori ex parte cõminuti cernunt᷑: nec dignum saris censuimus loca ubi magna illoꝝ pars fuerit ĩuestigare. QVattuor uero ex ipsis nunc extantiũ quos cõstat fuisse triũphales: unũ Domitiani ad sanctũ Siluestrũ descripsimus: reliquos tres Cõstãtini. L. Septimi Seueriq; &. T. Vespasiani accõmodatiori describemus tpe. Hac etiã in parte aquæductus oñdere expediẽs uidet᷑. Iuli⁹

lxxxxiiii De aquæ ductibus. Frontinus curãdis aqs ꝑfectus a nerua impatore institutus elegans de aquæductibus scripsit opus ex quo nõnulla ad rẽ nostrã faciẽtia hic excerpsimus. Ab urbe cõdita pannos q̃draginta & unũ supra quadrĩgẽtos: cõtenti fuerunt Romani usu aquaꝝ: quas aut ex tyberi aut ex puteis aut ex fontibus hauriebant: nũc in urbẽ influũt Appia anio uetus Martia Tepula Iulia Virgo Alsietina: q̃ eadẽ uocat᷑ augusta Claudia anio nouus. Quæ aũt fuerint istæ aq̃ & unde: quodq; passuum milibus uel sub terrã uel arcubus ducerent᷑: & si Frontinus copiose scribit paꝝ nobis intelligibile est: q; & ipse formæ maiori ex pte corruerunt: Et noĩa locoꝝ p quæ illoꝝ fines decursumq; descripsit interierunt. Formaꝝ aũt magnificẽtiã totius orbis & ipsius urbis miracula superasse infrascripta oñdũt Frõtino excerpta: Q. m̃ auctores cuiusq; aquæ ætatis ꝑterea ordines & longitudines riuoꝝ & ordinẽ libræ persecutus sum: nõ alienũ mihi uidet᷑ etiã singula subiicere: & oñdere quãta sit copia quæ publicis priuatisq; nõ solũ usibus & auxiliis: ueꝝ etiã uoluptatibus sufficit. Er p quot castella: quibusq; regionibus deducat᷑: quantũ extra: q̃ intra urbem & ex eo quantũ lacubus: quãtũ muneribus: quãtũ opibus publicis: quantũ nunc Cæsaris: quãtũ priuatis usibus eroget᷑: eoꝝ Frontini uerboꝝ duo tãtũmodo diximus exponẽda. Quid castellũ lacusq; fuerint ea in iuris ciuilis parte quam dige-

Castellũ receptaculũ aquarum. stos appellant libros Vlpianus titulo de aqua quotidiana & æstiua: castellũ inqt est receptaculũ quod aquã publicã suscipit. Et Iabolenus ẽt iurecõsultus Castellum ex quo fystulis aqua duceret᷑. Quom itaq; ducttus aquaꝝ ad uiarũ diuortia uel regionũ urbis fines pducti erant castella in formaꝝ summitate erant: ex quibus aqua p digitos uncias & modulos ædificiis opibusq; & muneribus publicis ac priuatoꝝ usibus diuidebant᷑. In solo aũt lacus erant alia aquaꝝ receptacula ex quibus cũ Romanæ plebis & fullonũ coriarioꝝ aliorumq; opificũ necessitatibus

satisfieret

satisfieret: tum horti irrigabant᷑ .& quod plane ostendit Frontinus inter plurima A q̄ cōfert
aquarꝫ cōmoda illud non extremū erat ꝙ aeris salubritati maxime conferebant, aeris salu-
Suntq; hæc Frontini lib.ii.uerba. Sentit hanc curā impatoris piissimi Neruæ pri- britatis
cipis sui Roma regina orbis & terrarum domina cui par nihil secūdum: & magis
sentit salubritas eiusdē æternæ urbis auctor castellorꝫ operꝫ mūerꝫ & lacuū nume
ro: nec minus ad priuatos cōmodū ex incremento beneficiorꝫ eius diffinitur. Illi
quoq; qui timidi illicitā aquā ducebant securi nunc ex beneficiis fruunt᷑: nec per
euntes quidē aquæ ociosæ sunt: alia mūdiciarū facies purior spiritus & causæ gra
uioris cœli quibus apud ueteres aer urbis infamis erat remotæ sunt. Licet uero Iu Roma aer
lius Frōtinus aquas urbis tantūmodo nomē suis tpibus fuisse scribat. Sex. Ruffus infamis.
uir cōsularis qui Frontino posterior Diocli tiani tpibus urbem Romā descripsit lxxxxv.
aquas ipsas ad.xix. enumerat. Traianā anianā arhicā martiā claudiā ceruleam iu Aqua mar
liā augustā appiā algētiā cuminiā Sabbatinā aureliā Dānatā uirgineā Tepulam tia.
seuerianā antonianā alexandrinā: quarꝫ unica nunc ut diximus supra uirgo urbē
influit. De earꝫ aliquibus sic habet in.xxxvi. Plinius. Sed dicantur uera extimatio
ne inuisa alibi miracula. Q. Martius iussit a senatu aquarꝫ Anienis ductus refi-
cere nouā a nomine suo appellatā cuniculis p montes actis intra p̄turæ suæ tēpus lxxxxvi.
adduxit. Agrippa in ædilitate sua adiecta uirginea aq̄ cæterisq; corriuatis atq; Aqua uir-
emendatis lacus septingentos fecit. Idq; fuit quod Octauiū augustū Po. Ro. ui- ginea.
num petenti subiratū rñdisse scribit Suetonius: Tot aquas ītroduxit Agrippa ge lxxxxvii
ner meus & uinum quæritis. Plinius itē infra: Vicit antecedentes aquarꝫ duct⁹ no A q̄ Clau
uissimū impēdiū opis inchoati a. C. Cæsare & peracti a Claudio quippe lapideā dia
excelsitatē oēs urbes & montes æquantē ut lauacra implerent curtios atq; ceruleos
fontes adductos erogata. in id opus talentum qngenta sexagīta milia. Is est nunc
aquæductus quē a porta Neuia: cui maior est appellatio ad lateranensem basili
cam: & inde per cœlii montis dorsum ad auētinū montē fuisse pductū ex Cassio
doro supra oñdimus. Sequit᷑ item Plinius: Quod si quis diligētius existimauerit
aquarꝫ abundantiā in publico balneis: piscinis: euripis: domibus: hortis: suburba-
nis: uillis: spaciaq; uenientiū: extructos arcus: mōtes pfossos: cōualles æquatas fa-
tebitur nihil magis mirandum fuisse in toto orbe terrarꝫ. Eam nos uerborꝫ Plinii
magnitudinē reliquiis formarꝫ quæ nunc cernunt᷑ comparātes illū nullatenus ex
cessisse nec rem magnā uerbis fecisse maiorem iudicamus. Faciunt etiam ad hoc lxxxxviii.
Frontini uerba quæ subiiciemus: Hi sunt arcus altissimi subleuati sub quibusdā De causis
locis pedes centū nouē tot aquarꝫ tam multis necessariis molibus: pyramides ui- ruīæ aquæ
delicet ociosas compares: aut cætera īertia: sed fama celebrata græcorum. Quod ductorū.
uero causas tante iacture quantum fecit urbs Roma in aquarꝫ eiusmodi per for
marꝫ demolitionē auersione duas uulgo afferri uidemus: uetustatē scilicet & Go
thorū crudelitatē: hos ab iniusta immerito & per calumniā nota quom purgaue- lxxxxix
ro: uetustas etiam quo ad formarꝫ demolitionē sua inuidia liberabit᷑. Et quidem Gothos nō
quātū ad Gothos attinet Theodericū qui fuit primus gentis ostrogothæ rex & diruisse aq̄
Romā duo de quadraginta annis dñio subactā tenuit: & alias diximus & idem- ductus.

dem affirmamus: urbem Romam summis beneficiis prosecutum fuisse mœnia illius theatra amphitheatra pallatia thermas cloacas & in p̄imis aquarum formas instaurari arboribus sentibus purgari: & aliqua ex parte refici curauisse: ut per annos septuaginta q̄bus ostrogothi regno Romæ & Italiæ sunt potiti: Octauii Augusti Traiani Hadriani Antonini Pii aut Alexãdri Seueri amorẽ in Romanam rem desiderari nequaq̃ oportuit. Quod quidẽ quia multis ignorantibus incredibile futurũ nõ ignoramus: libet uno testimonio cõfirmaꝛ ad aquarum de qua nunc agimus materiã faciente: affertq; id testimoniũ nõ doctissimus modo sed christianus & uitæ laudatissimæ senator primo romanus & postea monachꝰ Cassiodorus. Venerat Romã ex Aphrica uir quispiã deducẽdaꝝ aquarum laticumq; inueniendaꝝ peritissimus. de cuius aduentu quom certior ab urbe factus esset theodoricus rex has ex Rauena ad Romanos cæterosq; prouinciales epistolas dedit.

c
De aq̃legio aq̃s deputato.

Magnitudinis uestræ relatione comperimus Aquilegiũ Romã uenisse de partibus Aphricanis ubi ars ipsa pro locorũ siccitate magno studio semp excolitur qui aridis locis aquas possit dare uernatiles ut beneficio suo humida habitata faciat loca nimia sterilitate siccata. hoc nobis gratũ fuisse noscite quo ĩdustria illa maiorũ libris exposita nostris tẽporibus ueniat cõprobanda: signis q̃ppe uirentiũ herbaꝝ & proceritate arboꝝ uicinitatem colligit diligẽter aquaꝝ. Terris enim quibus dulcis humor longe non est: ubertas quorundã geminũ semp arridet: ut est iuncus aquatilis: uimen letũ ualidus rubus salix lenta populus uirens: & reliqua arboꝝ genera quæ per terrenã humiditatem fœlici ꝓsperitate luxuriãt. Sunt & alia huius artis indicia quom noctæ ueniente lana sicca in terrã poniꝰ. hinc si aquæ ꝓximitas arriserit: mane humida reperiꝰ. Sole etiã declarato intuentur magistri loca solliciti & ubi super terrã uolitare spissitudinẽ minutissimarum aspexerint omnino muscaꝝ: tunc promittiꝰ quod queriꝰ facile inueniri. addunt etiã in columnæ specie cõspici quendã tenuissimũ fumũ: qui quãta fuerit altitudine porrectus ad summũ tantũ in imum latices latere cognoscũt. Vt hoc sit mirabile q̃ per hæc aliaq; signa mensura diuersa diffinita prædiciꝰ quanta profunditate quæsita monstrenꝰ: prædicũt etiã sapores aquaꝝ ut nec aspera dispendioso labore debeat quæri: nec dulcis necessariaq; in honore cõtemni: hanc sciẽtiam sequentibꝰ pulchre tradiderũt græci. & apud latinos Marcellus qui nõ solum de subterraneis fluentis: sed de ipso ore quoq; fontiũ sollicite tractauit. Dicũt enim aquas quæ ad orientẽ austrũq; prorumpunt dulces atq; perspicuas eẽ: & pro sua leuitate saluberrimas inueniri. In septẽtrionẽ uero atq; occidentẽ quæcũq; manãt probari quidẽ nimis frigidas: & crassitudĩe suæ grauitatis incõmodas. Atq; ideo si memoratio illi uident sapientia uestra & lectione codicũ & usu reꝝ quæ sunt prædicta constare cõpetentibus annonis de publico deputatis peregrinationẽ eiꝰ inopiãq; releuabitis accepturi mercedẽ a quibus artis suæ dona præstiterit. Nam quãuis Romana ciuitas aquis abundet irriguis: sitq; fontibus gaudẽs & formaꝝ inundatione lætissima: reperiunꝰ tamen plurima suburbana q̃ hanc uideanꝰ desiderate peritiã: & merito charus tenetur q̃ uel pro parte necessarius esse cognosciꝰ.

Aq̃ ad orientem salubertime.

Aq̃ ad septentrionẽ ĩcõmodæ.

Hic tamen

Hic tamen mechanicis iungendus est: ut undas quas iste reperit illi leuent & arte
subire faciant: quod ascendere p naturã non ualet. habeat igit & iste inter reliqua
rum artiũ magistros: ut desiderabile puteť non fuisse qđ sub nodis nõ potuit Ro
mana ciuitas cõtinere. Satis iam satis ostendisse uidemur Gothos ne dum aquæ-
ductus destruxisse: sed illoꝝ instaurationis & nouæ inuentionis curã diligentissi
mam suscepisse. Vetustatem uero tãti mali causam nõ fuisse hinc iudicamus: ꝙ ci
in annoꝝ paulo plus mille quot a Gothoꝝ excidio effluxerunt adeo corruisse ac Vetustaté
penitus euanuisse nõ potuissent tam solidæ extructiones: quaꝝ ptes que in agris non fuisse
a multitudinis cõmodo q̃ longe abfuerint integræ nũc uisunť. Solæ igit incusan cām ruine
dæ & detestandæ sunt manus improbæ illoꝝ qui ut priuata & quidẽ sordidissima aq̄ductoꝝ
engerent ædificia lapides aut in calcẽ decoquendos aut casaꝝ muris adhibẽdos
ab illa mœniũ maiestate non sunt ueriti asportare ut tñ nos etiam aliqua ex parte
uetustati deferamꝰ eã dicemus nulla rõne magis formas aquaꝝ demolitas fuisse
q̃ ꝙ urbe Roma cæteris in gubernationis suæ partibus senescente seruandarum
quoqꝫ formaꝝ cura cessauit. Frõtinus enim custodia aqs adhibita hæc habet uet
ba: Tutelã aũt singulaꝝ aquaꝝ locari solitã inuenio: positãqꝫ redemptoribus ne-
cessitatẽ certũ numeꝝ circa ductus extra urbẽ centũ ab urbe seruoꝝ opificum ha
benda. Et quidẽ ita ut nomina quoqꝫ eoꝝ quos habituri sunt in ministerio p q̃sqꝫ
regiones in tabulas publicas deferrẽt: eorũqꝫ opeꝝ probãdoꝝ curã fuisse p censo-
res aliquando & ædiles interdũ etiã cõsulibus eã puinciã obuenisse: ut apparet ex
eo quod factum est. C. Luctario & Cesone consulibus. Quãto pe aũt curæ fuerit
ne qs uiolare ductus aquaꝝ nec non cõcessam deriuare auderet: quom ex multis
apparere põt: tum ex hoc quod Circus maximus ne diebus qdẽ ludoꝝ circensiũ
nisi ædiliũ aut censoꝝ pmissu irrigabanť: quod durasse etiã postq̃ res ad impato
res transiit sub Augusto apud Atheriũ Capitõnẽ legimus. Agri uero qui aq̃ pu-
blica contra legẽ essent irrigati publicabanť. & infra cuius uis rei cã ædiles curru-
les iuuebãť p uicos singulos ex his qui in unoquoqꝫ uico haberẽt p̃dia ue haberẽt
binos pficere: quoꝝ arbitratu aqua in pulbicum saliret. Primus. M. Agrippa post Agrippa p
ædilitatẽ quã gessit consularis opeꝝ suoꝝ & muneꝝ uelut ppetuus curator fuit q petuus cu-
iam copia pmittente descripsit: qd aquaꝝ publicis opibus: qd lacubus qd p̃uatis rator aq̃rũ.
dareť. Habuit & familiã ppriã aquaꝝ q̃ tuereť ductus atqꝫ castella & lacus hanc
Augustus hæreditatẽ ab eo sibi relictã publicauit. & infra Frontinus Senatuscon
sultum ponit his uerbis: Placere huic ordini eos q aquis publicis p̃essent quõ eius
rei cã extra urbẽ essent lictores binos & seruos publicos ternos architectos singu-
los: & scribas & librarios accensos p̃conesqꝫ totidẽ hr̃e quod hñt hi p quos fru- cii
mentũ plebi dať. Duabus distribunionis supius factæ ptibus pro posse impletis De locis
tertiã loca ludis spectaculisqꝫ ædificatã habituram aggrediamur: In hac theatra spectaculo
scænã: orchestrã: amphitheatra: harenã: & circos describere oportebit. Theatri ori rum.
ginẽ Cassiodorus hanc describit. Quom agricultores feriatis diebus sacra diuer- ciii
sis numinibus per lucos uicosqꝫ celebrarent Atheniẽses primũ agreste principiũ Theatri
in urbanũ spectaculũ collegerũt: theatrũ græco uocabulo uisonũ appellantes ꝙ origo.

eminus astans turba cōueniens sine aliquo impedimēto uideaƭ:& infra hos ritus
Romani sicut cætera externa ad suā rem publicā nō inutiliter trahentes ædificiū
alta cogitatione conceptū magnanimitate mirabili cōdiderūt. Vnde nō īmerito
Pompeius magnꝰ creditur fuisse uocitatus. Plinius aūt. M.Scauro ñ Pōpeio hāc
theatri in urbē Romā primū aduecti gloriā attribuit:q̄q̄ de Pompei cognomine
Cassiodorus errasse a Liuio didicimus cum magni cognomē illi domestica ap-
pellandi consuetudine a pueritia obuenisse dicat. Sed ad theatrū qđ Romæ pri-
ciiii mū ædificatū fuit ueniamꝰ:ea machina ad hemicycli formā facta frontē q̄ īter
Scæna qd cornua patebat Scænā appellatā binis pluribusue cōrignationibus cōstratā eam
sit. habebat. Semirotūdū aūt id ædificiū nullo obtectū fornice sedilia habebat: quo-
cv rum pars interior Orchestra appellata est. Dūq; spectacula ædereƭ fieriq; intelli
Orchestra gebant. Primū itaq; quod Romæ ad dictā formā uisum est theatrum. Marcus
quid. Scaurus in sua ædilitate nō q̄dem ꝑpetuo: sed triginta tantūmodo ludoꝝ scæni-
coꝝ diebꝰ duratuꝝ extruxit. de quo q̄a si plura sine testimonio dixerimus fidem
nobis paruā adhibitū rei dubitamus. Plinii uerba hic apponere libet. Hic fecit in
cvi. ædilitate sua opus maximū oīum quē unq̄ fuere hūana facta manu nō tēporaria
Theatrū tē mora: ueꝝ etiā æternitatis destinatione. Theatrū hoc fuit scænæ triplicis trecētaꝝ
porarium. sexaginta columnaꝝ: pars inferior scænæ de marmore fuit: media e uitro inaudi
to etiā postea genera luxuriæ summæ colūnæ tabulis inauratis. Et colūnæ ut diximus fuerunt, uigītiquattuor numero. Cauea ipsa cœpit hoīum octingēta milia.
Quod aūt Plinium supra dixisse hic scripsi: fuit in libro. xxxiiii. ubi sunt hæc uer
ba. In Marci Scauri ædilitate tria millia signoꝝ in scæna tm̄ fuere tēporario thea-
tro. Et libri trigesimi sexti capitulo secundo trecētas sexaginta colūnas. M.Scauri
ædilitate ad scænā theatri tēporarii & uix uno mēse futuri in usu uiderūt portari.
& infra: maximas eaꝝ duo de q̄draginta pedū Luculei marmoris. Pōit aūt Pli. de
tpariis theatris maiora supradictis. C. nāq; Curionē q bello ciuili in partibus cæ-
sarianis fuit in funebri patris munere theatra duo tēporaria ædidisse dicit in hæc
cvii uerba. Theatra duo iuxta fecit amplissima e ligno arcellino singuloꝝ uersatili &
Theatra pensili libramēto in q̄bus utriusq; ante merediano ludoꝝ spectaculo muneꝝ fie-
duo uersa- bat editio īter se auersis ne inuicē obstreperēt: & repēte circūactis ut cōstet postre
tilia. moēt die sedentibus aliq̄bus & cornibus inter se coeuntibus amphitheatrū gla-
diatoꝝ spectacula ædebat ipsum magistratū & populū circūferens Romanum.
Quid enim miraret q̄s q̄ in hoc primū inuentorē: an inuētū artificē: an auctorem
ausum aliquē excogitare hoc: an suscipe: an uidere, Sup oīa dānādus erit ppl̄i fu-
ror sedere ausi tā infida instabiliq; sede: an hic est ille terraꝝ uictor & totius dn̄a-
tor orbis qui gētes & regna diripet: iura exteris mitteret: & q̄dā munere deoꝝ im-
mortaliū generis humani uictrix portio in machina pēdens & ad piculū suū plau
dens: qđ tm̄ nefas animaꝝ istaꝝ: aut quæ q̄rela quātū mali uƭ hauriri urbes terræ
cviii. hiatibus: publicus mortaliū dolor est, Ecce ppl̄us ro. uniuersus uelut duobꝰ naui-
Theatrum giis impositus binis cardinibꝰ sustineƭ & seipm depugnantē spectat piturꝰ momē
Pompeii. to aliquo laxatis machinis. Primū aūt theatrū lapide q̄drato, māsuꝝ a, Cn. Pom-
peio positum

peio positū fuisse cōcordant scriptores.de quo Cornelius Tacitus:Nerone q̄rtū
Cornelio Cosso cōsulibus quinquēnale ludicrū Romæ institutū est more græci
certaminis.Varia fama ut cuncta ferme noua.Quin.C.quoq; Pōpeiū incusatū
a senioribus ferūt ꝗ mansurā theatri sedē posuisset.Nā antea sub taliis gradibus
& scæna in tēpus structa.& infra:Sed consultū parsimoniæ ꝗ ꝑpetua theatro se-
des locata sit potiusq̄ īmenso sumptu singulos per annos cōsurgeret ac strueret̃:
nec perinde magistratus rē familiarē exhausturos.eius theatri magnitudinē nul-
la ratiōe nullo alio testimonio melius ostēdere possumus:q̄ ꝗ Nero nobilibus ger
manis populi magnitudinē ostensurus:sicut Cornelius Tacitus refert:eos in Pō
pei theatro populo plenū introduxit.Illudq; idem theatrū postea unius diei opa
Nero:sicut plinius libro.xxxiii.capitulo quarto scribit:insano sumptu inaurauit:
ut Tiridatem Armeniorum regem exciperet.Hoc theatrū licet a Cn.Pompeio in
choatū & magna ex parte extructum fuerit:Calliculā impatorē absoluisse Sueto
nius scribit.quod quidem annis uix quadringētis integrum durasse hinc scimus
qa Theodoricus ostrogothorū rex illud nō parua ex parte dirutū instaurari iussit.
Suntq; hæc Cassiodori ad Senatū uerba:molis etiam magnitudinē ostendentia.
Et ideo theatri fabricā se mole soluente cōsilio uestro credimus esse roborādā:ut
qđ ab auctoribus nostris in ornatū patriæ cōstat esse cōcessum nō uideat̃ sub me
lioribꝰ posteris īmunitū q̄d nō soluas senectus:q̄ tā robusta q̄ssasti.mōtes facilius
cadere putaret̃ q̄ soliditas illa qua teret̃:quādo moles ipsa sic tecta cautibus fuit:
ut præter artē additā & ipsa quoq; naturalis esse credatur.hoc potuissemus forte
negligere si nos cōtigisset talia nō uidere. Cauea illa saxis pendentibus absidatis:
ita iūcturis abscōditis in formas pulcherrimas cōuenisse uidet̃:ut cryptas magis cix
excelsi montes crederes q̄ aliquid fabricatū esse iudicares.fecerunt antiqui locum Atriū Pō-
tantis sumptibus ut haberēt singulare spectaculū:qui mundi uidebantur habere pei.
dominatum.Apud id theatrū Pompeius atriū sui nominis quæ multis postea ī Porticus
locis curia est appellata:extruxit.Fuitq; is locus in quo.C,Cæsarē occisum fuisse pōpeiana,
scribit Suetonius:ante quod.atrium fuit porticus pōpeiana:de qua Ouidius de
arte amādi:Tu modo pompeia lentus spaciare sub ūbra:Quos sol herculei terga
leonis adit.Ea ædificiorū moles quā ex supradictis maximā amplissimamq; fuis-
se nō suspicari mō:sed intelligere licet:Vulgo sed magna in conclusione cognita.
Nā ea ī ruinarū & quidē ingentiū parte ad quā monasteriū nūc est Rosæ dictum
exterior muri pinna in gyrū arcuata quandam theatri speciem exhibet.Sed remo
tissimo ab inde loco q̄ certiores ex fama theatri ipsius ruinæ ad sancti Laurentii ī
Damaso aream ecclesie uergūt.Angelus pōtianus iurecōsultus quom ꝓximis die
bus cellæ uinariæ locū altius effoderet:fundamēta repit saxo q̄drato ingēti stru-
cta in quorū uno qđ cemētarii extraxerāt litteræ eēnt cubitales.Geniū theatri pom
peiani dicētes:ut cōiicere liceat geniū ibi pro iacti primo fūdamēti theatralis ini-
tio:in cæteris si æducerēt̃ litteris oñdi.Sed nr̃a fert opinio qcqd ꝑdicta a scī Laurē
tii area ad Rosæ monasteriū cāpo flore q olī fuit & est nūc ī urbe celeberrimus &
ad iudeoꝝ plateā cōtinet tria de qbus diximus ædificia Pōpei cōplesse estq; iudi-
cio nostro

cx cio nostro theatri & scænæ locus in sanctũ Laurentiũ ꝓcliuior. Nã in Damasi pa
Theatri & pæ uita. Siue illam ædẽ ipse pontifex; siue beatus Hieronymus; siue Petrus biblio-
scænæ lo- thecanus scripsit: hæc uerba habent. Is basilicã iuxta Põpei theatrũ cõstruxit san-
cus. cto Laurentio: quæ ex cõditoris sui noĩe uocat. eius basilicæ ædes inhabitat nunc
cxi qui magno exornauit sumptu Lodouicus cardinalis tuus põtifex Eugeni came-
Eccl'ia.s. rarius duplici gloria tuis auspiciis tuisq; opibus parta: fusi ac deleti apud Anglari
Laurentii i um Nicolai Piccinini: & pulsi piceno Frãcisci Sfortiæ clarus. Atriũ uero Pompei
damaso. credere debemus fuisse ubi nunc corrupte Satrum uulgo appellant. & porticus ẽt
cxii nunc semi integra cernitur, ubi altissimæ extant marmoreæ ad duodecim colum-
Atriũ põ- næ a capitolii siue potius rupis tarpeiæ radicibus aut remotæ. pompeiana domus
peii quã Marcus Antonius illo defuncto inhabitauit: ubi fuerit nulla possumus asse
qui coniectura. Implicamur hoc loco multarũ simul occurrentiũ rerũ ĩuolucris.
cxiii Nam si theatrum copiose uolumus exponere: partes quoq; illius oportet & simul
Theatri ludos spectaculaq; qbus edendis illæ institutæ sunt machinæ describamus. Et q
usus quis dem qtũ attinet ad Scænã uidemus eã fuisse simul cũ tẽporariis theatris aut pari
fuerit. ter cũ Põpeiano institutã: Quã doqdem ætate Ciceronis & ante eum in usu habe
batur. Diximus supiori loco Cassiodorũ secuti theatrũ & scænã a græcis habuisse
cxiiii originem. Cornelius aũt Tacitus & si nõ negat exemplũ a græcis sumptũ: tñ indu
De specta- striã ethruscis attribuit: cuius sunt hæc uerba: Maiores nõ abhorruisse spectaculo
culorum rum oblectamẽta pro fortuna quæ tũc Populo romano erat eoq; ab ethruscis hi-
origine. striones accitos. & a Tiniis equorũ certamina: & possessos a græis asiaq; ludos accu-
cxv ratius editos: quo in loco uult Tacitus ipse ducentis ante ætatẽ suam annis in. L.
De histrio Mũmii triũpho primum spectacula fuisse populo romano ꝓbita. Histriones lau
nibus. datissimo primũ usui habitos fuisse hinc maxime patet ꝙ Ciceronẽ scimus Ro-
scio Amerino Aesopoq; familiarissime usum: adeo ut res ratiõesq; eorũ magnis
conatibus tueret. Periit illa Ciceronis oratio in qua populũ romanum obiurgasse
dicit ꝙ Roscio gestũ agẽte tumultuauit. Contendebatq; sæpius cũ histrione Ci
cxvi cero utrũ ille sæpius eandẽ sententiã uariis gestibus afficeret: an ipse qui eloquen-
De roscio. tiæ copiã uario sermone diuerse ꝓnunciaret, Roscius aũt nõ ut posteriorũ ætatũ
& nostræ in primis histriones moribus & uita sordidus: sed egregie doctus fuit: q
cxvii librum scripsit quo eloquentiam cum histrionia cõparauit. Melior uero q̃ nostra
De Aeso- sit ætas histrionũ tunc ingenia fouit: ꝙ Roscio mille denarii præter gregalem sti
po. pem quæ recitantibus obueniebat: sunt de publico constituti. Et Aesopus exhi-
cxviii strione quæstu ducenties sestertium filiis reliquit. Sed ad rem nostram. diximus
Scænæ Scænam locũ fuisse qui hemicycli theatralis cornua per diametrum cõiungebat.
usus quis Primaeius institutionis causa fuit ut exinde Comici tragici poetæ recitarent. po-
fuerit. stea Pantomimi sunt adhibiti: a qbus peractis tragicorũ & poetarũ inuenta p sin-
cxix gulorũ actuũ simulationẽ ostenderent. de hac te Cassiodorus omniũ qui uiderint
Pantomi- simul & scripserint ultimus Scimacho Boetii Torq̃ti socero illustri ac doctissimo
mi ad qd. uiro scribẽs sic hẽt: Frõs theatri dicit scæna ab ũbra Luci dẽsissima ubi a pastori
bus inchoãte uerno tpe diuersis sonis carmina cãtabãt ibi actus musicus & pru-
dẽtissimi

dentissimi sæculi dicta floruerũt. Sed paulatim factum est ut hõestissimæ disci
plinæ improboꝝ cõsortia fugiẽtes uerecũda se exinde cõsideratione subtraherẽt. cxx
Tragœdia ex uocis uastitate nominatur: quæ concauis repercussionibus robora Tragœdiæ
ta talem sonũ uidetur efficere ut pene ab homine nõ uideat᷑ exire. Erigitur autem recitatio.
in hircinos pedes: qa si qs iter pastores tali uoce placuisset tali munere donabatur.
Comœdia a pagis dicta est. comos enim pagus uocat᷑ ubi rustici gestientes hu- cxxi
manos actus lætissimis carminibus irridebant: his sunt additæ organistaꝝ loqua Comœ-
cissimæ manus litigiosi digiti silentiũ clamosum expositio tacita: quæ musa Po- diæ recita-
lymnia reperisse narratur: ostendẽs homines posse etiãsine oris affatu suũ uelle de tio.
clarare. Musæ uero ab aqua dicunt᷑, quæ inuicẽ sicut uirtutes necessariæ sibi esse
uideantur. his leuiũ pennaꝝ acumina ideo in fronte pingũtur: quoniã eaꝝ sensus Musæ uñ.
celeri cogitatione subuectus res altissimas intuet᷑. Pantomimo igitur cui a mul- cxxii
tifaria & imitatione nomẽ est: quom primũ in Scænã plausibus imitatus aduene Pãtomimi
tit: assistunt consoni chori diuersis organis eruditi. tunc illa sensuũ manus canoꝝ in scæna
carmen exponit: & per signa composita quasi qbusdam litteris edocet intuentis actus.
aspectũ. in illa quæ leguntur apices rerum & non scribendo facit: quod scriptura
declarauit. Idẽ corpus Herculem designat: & Venerẽ fœminã præsentat: & marẽ
regẽ facit. & militẽ senem reddit & iuuenẽ: ut in uno credas esse multos tam uaria cxxiii
imitatione discretos. Mimus etiã qui nunc tãtũmodo risui habetur tanta Philisti Mimi qd'.
onis cautela repertus est: ut eius actus ponerentur in litteris qui mundum curis
ædacibus æstuantẽ lætissimis sententiis tẽperaret. QVid apti tabularum tinnitus
quid dulcissimi soni referã uaria pcussione modulamen: quod tanta iocũditatis
gratia accipit᷑: ut inter reliquos sensus auditũ sibi ad summũ munus tunc homi-
nes extimẽt fuisse collatũ, Sed ætas subsequẽs ludrica priscorũ inuenta traxit ad
uitia: & quod honestæ causa delectationis inuentum est: ad uoluptates corporeas
præcipitatis mentibus impulerunt. Satis iã ex supioribus quid Scæna: & ad quẽ
usum a principio instituta fuerit cõstare ex Cassiodoro potest. QVæ autẽ fuerit
mutatio quã Cassiodorus dolet in Scæna factam esse paucis pstringemus: nihil
scilicet spectaculo & ludos Scænicos aliud q̃ icestus adulteria crudelitates & q̃q;
flagitia repræsentãdo edocuisse: ut nõ imerito Boetius in cõsolatione refecta lasci
uis carminibus poemata Scænicas appellauerit meretriculas, Anneus uero Scæ-
neca Cordubbensis in epistola septima: Nihil inqt tã damnosum bonis moribus
esse pōt q̃ in aliquo spectaculo residere, tũc.n.p uoluptatẽ facilius uitia subrepũt.
Quid me existimas dicere auarior redeo ambitiosior luxuriosior nũc uero cru de-
lior & imanior: qa inter hoĩes fui. casu inter meridianũ spectaculum incidi. lusus
expetens & sales & aliqd laxamẽti quo hoĩum oculi ab humano cruore acqescãt:
cõtra est qcqd ante pugnatũ est minus materia fuit: nũc omissis ludis uaria homi
cidia fiũt. nil. hñt quo tegant᷑ ad ictũ totis corporibus expositi nũq̃ frustra manũ
mittũt. hoc plæriq; ordinatis paribus & postulaticiis pferũt. Quid ni pferãt. non
galea: nõ scuto repellit᷑ ferrũ. Valerius ẽt maximus instituta referens antiqua po-
nit multa ex qbus uel pauca retulisse sufficiet. proximus a militaribus institutus
ad urbana

ad urbana castra idest theatra gradus faciendus est. qm̄ hæc quoq; sæpenumero
cxxiiii animosas acies instruxerūt. excogitataq; a principio cultus deoꝝ & hoīum dele-
Scænæ æ- ctationis cā nō sine aliquo pacis rubore macularūt. Sed nō solum in muneribus
dificii ma- quæ dedi cōsueuerūt in scæna: uerū etiā in illius ædificio ornatuq; ingēs facta est
gna muta- mutatio. Primo. n. ab agresti tumulo arboribus camerato scæna ut diximus in La-
tio. tericiā lapideā ue ac marmoreā molē erecta est. Posterioꝝ aūt luxuria eo postmo-
dū ꝓcessit: ut oīs illius ludoꝝ apparatus uel aureus uel argēteus uel eburneus fie-
ret. Plinius lib. xxxiii. Et nos fecimus q̄ posteri fabulosa arbitrabuntur: Cæsar qui
postea dictator fuit in ædilitate sua munere patris funebri oī apparatu scænæ ar-
gēto usus est. ferasq; ēt argenteis uasis incessere tūc primū uisum est, mox quod ēt
in municipiis æmulantur. C. Antonius ludos scæna argentea fecit. Item. L. Mu-
rena. Et idē Pli. lib. xix. Primus omniū Catulus Capitoliū dedicaturus linteis in
theatro umbrā fecit. & pariter bassina uella primus in theatra duxit Lētulus Spin-
ter appollinaribus ludis: supra itē dictū est Neronē exceptuꝝ Tiridatē Armenio-
rū regē theatrū Pōpeii auro ī unū diē opuisse. Quo aūt mō Pātomimus qđ supra
est dictū tā uarias hominū formas posset effingere: Horatius Flaccus ad Numa-
tiū scribens indicat. Dū. n. Pātomimi ludos scænicos paraturi Lucullū uestes po-
poscissent: qbus se in uarias hominū ætates cōditionesq; ꝑsonarent. qđ secutū sit
ondit Horatius his carmībus. Chlamydes Lucullus ut aiūt si posset cētū scænæ
ꝓbere rogatus. Quod possum tot ait tn̄ & quærā & quot hēo. Mittā post paulo.
Scribit sibi qnq; milia eē domi chlamydū partē ut tolleret oēs. Mutationem ēt in
musicoꝝ modulatione pariter cū ædificio & muneribus scænā habuisse ondit in
arte poetica his carminibus: Tibia nō ut nūc Orichaldio iūcta tubæq; Aemula,
sed tenuis simplex foramine paruo. Aspirare & adesse choris erat utilis atq; nun-
dū spissa nimis cōplet sedilia flatu. Quo sane populus nūerabilis utpote paruus.
Et frugi castusq; uere auidusq; coibat. Postq̄ cæpit agros extendere uictor & urbē
Latior amplecti murus uinoq; diurno Placari genius festis īpune diebus. Acces-
sit numerisq; modisq; licentia maior. Sed de theatro satis: cuius solæ cernuntur
ruinæ. Ad exponenda alia transeamus: quoꝝ fabricæ pars nunc extet.

Blondi Flauii Forliuiensis Romæ instaurate Liber tertius.

i A
Quid sit Mphitheatrū qđ a græco in latinitatē interpretarū sit: Cassio-
āphithea- dorus q molē ipsam uidit pene integrā: & græcas æque ac lati-
trum. nas lr̄as sciuit ubi de ludis spectaculisq; iussu Theodorici re-
gis populo ædēdis tractat sic dicit: Hoc Titi potētia principis
diuitiaꝝ ꝓfuso flumine excogitauit ædificium fieri: & quom
theatrū hemisperiū græce dicat: Amphitheatrū q̄si in unū iū-
cta duo uisoria recte cōstat eē noīarū: quod speciē eius harena cōcludat: ut & cur-
rētib[9] aptū daret spatiū: & spectātes oīa facilius uiderēt dū q̄dā ꝓlixa rotunditas
uniuersa collegerat, qđ tn̄ Titus princeps nō fuerit primus q sicut uult Cassiodo-
rus āphitheatrū excogitauit: ostēdit Cornelius Tacitus qui in gestis a Nerone ip-
so & Pisone cōsulibus scribit. C. Cæsarem in campo martio amphitheatri molem

posuisse

po ſſuiſſe:quã Suetonius ab illo deſtinatã:& poſtea ab Auguſto mauſoleũ ædifi
cat uro deſtructã dicit. Suetonius ẽt ĩ uita Cæſaris opibus ſcribit Statiliũ Taurũ
ædificaſſe amphitheatrũ:& pariter de Veſpaſiano primũ:poſtea de Tito eius fi- ii
lio ſcribẽs. Amphitheatri opus utriq; attribuit. Sed ubicũq; alia fuerint amphi- Amphi-
theatra illud qđ nũc Coloſſeũ appellãt. T. Veſpaſianũ uel ĩchoaſſe & pfeciſſe uel theatrũ qđ
quom genitor incœpiſſet abſoluiſſe nõ dubitamus. Nã qđ ſupra de multis & nu Coloſſeũ
perrime de Põpeio oñdimus: Conſueuerũt romani principes oĩa eo℞ monumẽta dicitur.
uno ĩ loco ædificare. Et pacis tẽplũ nũc diruptũ Veſpaſiani opus uia olim ſacra.
Deinde notiſſimũ. T. filii arcũ:in quo cãdelabra & alia gentis ſpolia in triũphum
ducta cernunť. amphitheatro nũc Coloſſeo ꝓpinq̃ eſſe uidemus: ut nullatenus
ſit dubitãdũ qn oĩa uel ſcẽ Mariæ nouæ monaſterii & eccleſiæ ædificia: uel maxĩe
apud illã extãtes ruinæ in coloſſeũ uergentes dicti pacis tẽpli & alio℞ Veſpaſiani iii
ac Titi ædificio℞ ptes fuerint. q̃q̃ Suetoniꝰ qñ ſcribit Titũ ædificaſſe amphithea Thermæ
trũ, addit q; pariter thermas illi ꝓpinq̃s extruxerit: quas credimus fuiſſe ubi nũc Titi Ve-
ſunt ruinæ a ſcẽ Mariæ nouæ monaſterio in coloſſeũ ut diximus uergẽtes. Nullũ ſpaſiani.
aũt in tota urbe ædificiũ facile repieť, qđ maiori ſumptu maiori q; re℞ ꝓcioſiſſi- iiii
ma℞ apparatu, q̃ tẽplũ pacis fuerit extructũ: de quo beatus Hieronymus in Iohe Templum
lis ꝓphetæ expoſitiõibus ſic dicit: Veſpaſianus & Titus Romæ tẽplo pacis ædifi pacis.
cato uaſa tẽpli hieroſolymitani & uniuerſa donaria in delubro illius cõſtituerũt:
quæ græca & romana narrat hiſtoria. Id ẽr amphitheatrũ nũc Coloſſeũ a Veſpa
ſiano & Tito & nullo alio fuiſſe ædificatũ oñdit Martialis in epigrãmatibus his
carminibus. Hic ubi cõſpicui uenerabilis amphitheatri, Erigiť moles ſtagna Ne-
ronis erãt. Martialem uero Statiũq; poetas p Veſpaſiani & Titi tempora floruiſſe v
Euſebius ſcribit. Et ſtagna Neronis fuiſſe ubi nũc Coloſſeũ & Cõſtãtini arcũ ui- Coloſſeũ
demus triũphalẽ in aureæ domus Neronis deſcriptione oñdemus. Videť aũt no fuiſſe hare
bis ex duobus uiſotiis q̃ in amphitheatro ſimul iũcta fuiſſe uult Caſſiodorus eã nam.
ptẽ q̃ nũc extat Coloſſeus dictã fuiſſe harenã. Similes. n. illi moles q̃ nũc Veronæ
uria Polæ illyrio℞ altera integræ extãt dicunť harenæ. Altera autẽ pars & maior
& certiore uocabulo amphitheatrũ appellata. Simul cũ optimis reip. tẽporibꝰ ue-
tuſtate & ipſo põdere ſubſedit. Idq; certo oñdere teſtimonio uolumus Theodori
co oſtrogotho rẽ romanã tenẽte & ꝓut ſæpe diximus paterno fouẽte affectu. Sena
tus. p. q. ro. mœnia cupiens inſtaurare: quæ partim Viſigothi aperuerant: partim
uetuſtate colapſa erant ſaxa amphitheatri in dictã inſtauratione petiit. qbus ſic vi
rex ipſe rñdit. Optabilis nobis eſt & grata deuotio quæ bonã præceſſit uiſionem & Epiſtola p
mento acceptum uidetur ſi id quod poſſumus impare poſcitur. Fœlicitas igitur quã ſaxa
regnantis eſt famulantes amare. quod expedit quãdo labor cogitationis nobis au ãphithea-
fertur. Dum ſubiecti ſibi ꝓ futura diſponũt: atq; ideo ſuggeſtionis ueſtræ tenore tri conce-
cõperto quãta charitate curã in cõmuniẽdis mœnibus ſuſcepiſtis abſolutã huius duntur ro
rei uobis cẽſemus eſſe licentiã, Nec qcq̃ de hac re uereamini unde gratiæ expecta manis.
re ꝑmia mox debetis. ueſtra. n. munitio noſtra eſt nihilhominus fortitudo: & qcqd
uos ab incerto eripit: famam noſtræ defenſionis extendit. Saxa ergo quæ ſuggeſti-

tis de

tis de amphitheatro longa uetustate collapsa: nec aliqd ornato publico iã ꝓdesse
nisi solas turpes ruinas oñdere licẽtiã uobis eoꝝ in usus dũtaxat publicos damus:
ut in muroꝝ faciẽ surgat: q̃ nõ põt ꝓdesse si iaceat. Quos circa ꝑficite cõfidẽter
vii Amphitheatrum Titi. qcqd cautio ad munimen, qcqd ornatus expedit ad decorẽ tm̃ scituri gratũ fore
qđ facitis q̃tũ exinde g̃ase nostræ ciuitatis extulerit. Fuisse autẽ tenemus & affir-
mamus ipsam amphitheatri oblõgã ptẽ & nũc demolitã ĩter harenæ q̃ nunc extat
ptẽ dirutã & arcũ Cõstãtini atq; ingẽtes ruinas, q̃ ad primas cœlii montis radices
ꝓxime insurgũt: quas qdẽ ruinas fundamẽta curiæ hostiliæ fuisse tenemus. Nec
moueat quẽpiã nulla nũc fundamẽta nullas ruinas uideri illius amphitheatri: cu
ius rotunditatẽ ꝓlixã appellat Cassiodorus q; Po. Roma. a Theodorico ꝑmissus
in muroꝝ illa instauratiõe funditus asportauit. Cuius rei tãta ꝑ singulos dies ui-
viii Quæ munera æderẽtur in amphitheatro demus exẽpla, ut ea solũmõ cã nos aliq̃n Romæ fastidiat habitatio. Multis. n. in
locis uineas uidem⁹ ubi suꝑbissima uidimus ædificia: quoꝝ q̃drati lapides tibur
tini in calcẽ sunt cõcocti. In ea amphitheatri rotũditate ꝓlixa nõ mõ adulterii in
cestus & cæteræ luxuriæ incitamẽta, aut effœminãtes ludi edebanť: sed maximæ
crudelitatis exẽpla certaturi cũ feris mali auari hoĩes morti obiũciebãtur. Idq; itẽ
ex Cassiodoro, libet oñdere. Theodoricus nãq; rex rauẽnæ agẽs quom oĩa senatui
& populo romano ꝑmitteret q̃ & stante republica & a principibus instituta fue-
rant, pugnã itẽ in amphitheatro more solito cum bestiis cõcessit: cuius epistolam
ix Epistola oñdẽs amphitheatri crudelitates. quia & ip̃m spectaculũ & ea omnia quæ supra sunt posita continet inseruimus.
I cõsulatẽ magnificẽtiã ꝓuocãt q pro ĩcerta corpoꝝ flexibilitate luctanť:
Si organo canẽtibus reddiť uicissitudo ꝑmioꝝ: Si uenit ad ꝑciũ delecta
bilis cãtilena: quo munere uenator explẽdus est: q ut spectãtibus placeat suis mor
tibus elaborat uoluptatẽ ꝑstat sanguine suo & infœlici sorte constructus festinat
populo placere q eũ nõ optat euadere. actus detestabilis certamẽ infœlix cũ feris
uelle cõtẽdere: q̃s fortiores se nõ dubitat inuenire. Sola est igiť in fallendo ꝑsum-
ptio: unicũ in deceptiõe solaciũ. q si ferã nõ mereať effugere: ĩterdũ nec sepulturã
poterit inuenire: adhuc superstite hoĩe perit corpus. & añq̃ cadauer efficiať: truculen
ter absumiť. captus fit esca hosti suo. & illum ꝓh dolor satiat quẽ se perimere posse
festinat. Spectaculũ aũt fabricis claꝝ: sed actione deterrimũ in honorẽ Scythicæ
dianæ reptũ: q̃ sanguinis effusione gaudebat. O miseræ deceptiõis errorẽ illã desi
derasse colere: q̃ morte hoĩs placabať. Primũ sibi ꝑ lucos & syluas agrestũ popu-
loꝝ uota uenationibus deditã hãc triplicẽ deã falsa imaginatiõe finxerũt. Ipsam
in cœlo Lunã: ipsam in syluis Dianã: ipsam apud inferos Proserpinã eẽ firmãtes.
Sed solũ herebi potentẽ nõ improbe forsan extimarunt q; tali falsitate decepti in
ꝓfundis herebi tenebras cũ suis erroribus intrauerũt. Hũc ludũ crudelẽ sangui-
nariã uoluptatẽ: impiã religionẽ: humanã ut ita dixerim feritatẽ athenienses pri-
mũ ad ciuitatis suæ induxere culturã iusticia ꝑmittẽte diuina: ut ad derisionẽ spe
ctaculi ꝑueniret: q; pro falso religiõis ambitu inuenisset. Hoc Titi potẽtia princi-
pis diuitiaꝝ ꝓfuso flumine cogitauit ædificiũ fieri: uñ caput urbiũ patuisset. &
quom theatrũ quod est hemisꝑiũ græce dicať amphitheatrũ quasi in unũ iũcta
duo uisoria

duo uisoria recte cõstat eẽ nominatũ: q̃ species eius haretiã cõcluderet: ut & currentibus aptũ daret̃ spaciũ: & spectantes oĩa facilius uiderent: dum quædã ꝓlixa rotunditas uniuersa collegerat. Itur ergo ad talia q̃ refugere deberet humanitas. Primus ergo fragili ligno confisus currit ad ora belluaꝝ: & illud quod cupit euadere magno impetu uidet̃ appetere. Pari in se cursu festinãt & p̃dator & p̃da. nec aliter tutus esse põt nisi hunc quẽ uitare cupit occurrent. Tunc in aerẽ saltu corpore eleuato quasi uestes leuissime suppinata mẽbra iaciunt̃: & qdã arcus corporeus sup bellũ libratus dum moras discedendi facit: sub ipso uelocitas ferina discedit. Sic accidit ut ille possit mitior uideri qui probat̃ alludi. Alter angulis in quadrifariã mundi distributione cõpositis rotabili facilitate p̃sumẽs nõ discedẽdo fugit: non se longius faciendo discedit. sequit̃ ĩsequentẽ parietibus se reddẽs ꝓximũ ut ora uiret ursoꝝ. Ille in renuẽ angulũ suspensus inuitat exitialem ferã. & nisi periclitatus fuerit: nil unde uiuere possit acqrit. Alter se gestabili muro cãnatũ cõtra sæuissimũ animal Ericii exẽplo receptatus includit q̃ subito in tergũ suũ refugiẽs intra se collectus abscondit̃: & cũ nusq̃ discesserit eius corpusculũ nõ uidet̃. Nã sicut ille ueniẽte cõtrario reuolutas in sperã naturalibus defensat̃ aculeis

Sic iste consutili crate p̃cinctus minutior reddit̃ fragilitate cannaꝝ. Aliĩ tribus ut ita dixerim dispositis hostiolis paratã in se rabiẽ ꝓuocare p̃sumunt in patenti area cãcellosis se postibus occullentes mõ facies mõ terga mõstrantes: ut miꝝ sit euadere quos ita respicitis p leonum ungues dentesq; uolitare. Alter labẽri rota feris offert̃: eadẽ alter erigit̃ ut a p̃iculis auferat̃. Sic hæc machina ad infidi mundi formata qualitare istos sæpe refouet: illos timor̃ discutiat: oĩbus tñ uicissim ut decipere possit arrider: longũ est p tot p̃iculorũ casus sermonibus euagari. Sed apte iungendũ est quod ait de infens Mantuanus. Quis sceleꝝ cõprahẽdere formas.

QVis omnia pœnaꝝ currere noĩa possit. Sed uos qbus necesse est talia pp̃ris exhi
bere largata manu fundite p̃mia ut hæc miseris faciatis eẽ uotiua. Ne dũ aũt ma- x
le auari hoĩes in ãphiteatro cum bestiis pugnarun p̃cio publice accipiebant̃: sed Mittebant̃
multi capite dãnati & plurimi in bellis capti illic cũ feris pugnãdo mortẽ appete captiui ad
re cogebant̃. Et de dãnatis qdem duobꝰ q̃ dũ ad id certamẽ portarent̃ mortẽ sibi pugnandũ
prius cõsciuerint. Seneca est testis. Claudiꝰ aũt ĩpator pacatis ægyptiis quõ mili- cum feris
tum nõ parua manus ob affluẽtiam opũ rebellasset: partẽ illoꝝ insupatoꝝ occi- amphithe-
dit: p̃tẽ Romã misit cũ bestiis pugnaturos. Iulius Capitolinꝰ hãc Romani po- atri.
puli crudelitatẽ honestare uolẽs in Pupieni Balbini gestis rebus sic scribit. Vnde xi
aũt tractum sit ut ꝓficiscentes ad bellũ impatores munus gladiatoꝝ & uenatꝰ da Ludi gladi
rent breui dicendũ est. Multi apud ueteres dicunt hanc deuotionẽ factã cõtra ho atorii ori-
stes ut nõ sanguine litato specie pugnaꝝ seueriores uim quãdã fortunæ satiarẽt. go.
Ituros aũt ad bellũ romanos debuisse pugnas uidere & uulnera & ferrũ & nudas xii.
inter se cohertes ne in bello armatos hostes timerẽt: aut uulnera & sanguinẽ horre C. Cæsar
rent. Eius aũt sæuissimi ĩstituti cã cõsueuerãt ituri ad bella exhibere in spectacu minuit nu
lis multa gladiatoꝝ paria: & quo qsq; ditior erat eo p̃la exhibebat. Sed Cæsar lege meꝝ gladi
sanciuit q̃ paria a quocũq; ꝓuinciæ sibi cõmissæ magnitudine deberet exhibere. atorum.

xiii Habuiſſe etiā aliquādo amphitheatrū mitiora ſpectacula hīc cōſtat ꝙ Domi-
Nauma- tianū īpatorē ſcribit Suetonius ædidiſſe ludos & ſpectacula ratibus in amphi-
chia in the theatro aqs quantū oportuit īundato. De his q̄ ad amphitheatrū ſpectāt uel to
atro edita. rum uel eiꝰ ptē quā tenemus demolitā eſſe. Satis aūt nunc aliq̄ dicemus de harēa
xiiii illius parte: nūc ut tenemus ſub nomine Coleſſei: harena quare his locus ſit dictꝰ
Harena ad nullo in loco inuenimus. Tamē conicimus ex actu uocabulū habuiſſe. Eo nāqꝫ
quid. in caueæ loco honeſtiſſima palæſtræ certamina edebanť. Eratqꝫ ſparſum ſolo ſa
bulū in quod certātes ſine læſione caderēt. Et nudari punctiqꝫ mēbra pugilles ut
ſolidiores uiciſſim præberēt amplexū eo puluere pfundebanť. indicat id Pli. lib.
xxxv. de puluerꝫ uarietatibus tractans cuius ſunt hæc uerba: Nō multū a pulue-
re puteolano diſtat a mari harena tenuiſſima ſui parte nec ad ſubſtinenda Maria
fructuſqꝫ frangēdos. Sed ad debellanda corpa palæſtræ ſtudiis. inde certe pacro
bio Neronis principis liberto aduehebať. Quin & Leonato & Tratero ac Melea-
xv gro Alexandri magni ducibus ſabulū hoc portari cū reliquiis militaribus com-
Expēſe ha- merciis reperio. Harenæ munerꝫ impenſam ab utroqꝫ ordine ſenatorio. ſ. & eq̄-
renæ fie- ſtri collatis in capita nūmis fieri ſolitā innuit Suetonius in uita Tyberii īpatoris:
banta pri- cuius hæc ſunt uerba: Ex iuuētute utriuſqꝫ ordinis pfligatiſſimus quiſqꝫ quomi
uis colla- nus in opa Scænæ harenæqꝫ edēda Senatuſcōſulto tenerenť famoſi iudicii notā
tis ī capita ſponte ſubibāt. Meminit harenæ Helius Lampridius in uita cōmodi Antonini
nummis. his uerbis: Amazonius aūt uocatus eſt ex amore cōcubinæ ſuæ Martiæ: quā pi-
ctam in amazone diligebat: qua pp & ipſe in amazonico habitu in harenā roma
xvi nam pcedere uoluit. Deinceps circos deſcribere aggrediamur: eos in urbe tres fu
De Circis. iſſe maximū: flaminiū: & Neronis: nec plures cōſtat. De eo qui Neronis eſt dictꝰ
xvii pauca ſcribit Plinius ubi de tertio obeliſco tractat: qui erat eſtqꝫ nūc in Vancāo.
De circo Illum enim dicit fuiſſe in Neronis circo ſicut ſupra de obeliſcis tractātes diximꝰ
Neronis Circū qui poſtea maximus eſt appellatus a Tarquino rege ædificatū fuiſſe ſcri
xviii. bit Liuius in primo his uerbis: Tū primū circo nūc maximus diciť deſignatus eſt
De circo locus diuiſa loca patribus equiribuſqꝫ urbis ut ſpectacula ſibi ſuiſqꝫ facerēt fori
maximo. appellati. Eoſdē aūt foros opus in maximum de quo Ro. po. ſpectaret: q̄ in circo
xix munera edebanť Tarquiniū cui ſupbo fuit cognomē extruxiſſe. Liuius in primo
Quid fori irē ſic ſcribit: Foros in circo faciendos cloacāqꝫ maximā receptaculū omniū pur
erant. gamentorꝫ urbis ſub terrā agēdā: qbus duobꝰ opibus uix noua hæc magnificētia
xx qcq̄ adæquare potuit. Sed ad qd is Circus fuit a principio inſtauratus oñdit ſu-
Ad qd cir piori loco Liuius. Poſtq̄ diuiſa loca pribꝰ eqtibuſqꝫ urbis ut ſpectacula ſibi qſqꝫ fa
cus fuit in cerent: cōtinuār. n. ſpectauere foros furcis duodenos ab terra ſpectacula alta ſu-
ſtitutus. ſtinentibus pedes ludicrū fuit: eq pugileſqꝫ ex etearia maxime acciti ſolēnes: dein
xxi de ānui māſere. Ludi romani magniqꝫ magis q̄ uarie appellati. De Circo aliq̄ hēt
Vñ dictus Caſſiodorus q̄ duximus inferenda. Circus a circuitu dř. cirſēſes q̄ſi circuēſes: p-
eſt Circus. pterea qđ apud ātiqtatē rudēqꝫ ne dū ſpectacula īomatū eduxerat fabricarꝫ īter
cius. qđ de amina locis uirētibꝰ agebanť: Nec illud puteť irritū ꝙ metarꝫ circuitus
ouo de ereptionibꝰ erigiť: qñ actus ipſe multis ſupſtitionibus grauidis oui exēplo
geniturū

genitꝝ se aliqua ꝓfitet᷑. Et ideo dat᷑ intelligi uolũtates atq; incõstãtissimos inde
mores nasci: quos ciuiũ motibus aptarent. Cætera Circi Romani longũ est ser-
mone decurrere: dum oĩa uideant᷑ ad causas singulas ptinere. Hoc tãtũ dicimus
oĩmode stupẽdũ ꝙ illic supra cætera spectabilia feruor aĩoꝝ incõsulta grauitate
rapiat: transit prassinus. pars populi mœret: pcedit uentus & potior turba ciuita-
tis affligit᷑. nihil ꝓfitẽtes feruẽter insultãt. nil patientes grauiter uulnerant᷑. & ad
inanes cogitationes sic descẽditur tãquam de statu cõditionis patriæ laboretur.
Eo in Circo carceres locũ in quo equi & bigæ & q̃drigæ cursu de certaturæ cõ-
tinerent᷑ fuisse edificatos quo ãno Priuemũ a romanis obsidebat᷑. Scribit Liuius xxii
in .viii. Obseruatũ aũt fuisse longissimis postea tpibus ut hi ludi in Circo maxi- De carcere
mo fierent multis legimus in locis. Suetonius in uita Cæsaris: Circẽsibus spacio loco & pte
Circi ab utraq; parte pducto & in gyrꝝ euripo addito quadrigas bigasq; & equos circi.
desultores agirauerũt nobilissimi iuuenes Troiani. Lusit turma duplex & maio- xxiii
rum & minorꝝ puerorꝝ. Huius ludi originẽ Ver. in .v. sic describit. hunc morem sa- De ludis
crorꝝ atq; hæc certamĩa primus. Ascanius longã muris quo cingeret albã, Rettu Circi.
lit & priscos docuit celebrare latinos. QVo puer ipse mõ secum quo Troia pubes xxiiii
Albani docuere suos: hinc maxima porro Accẽpit Roma & patriũ seruauit ho- De ludo
norẽ. Troiaq; nunc pueri troianũ dicit᷑ agmẽ. Et tñ aliter asserere uidet᷑ Corneli⁹ troiano.
tacitus cuius sunt hæc uerba. Eaq; offensio altius penetrabat: qa idẽ Thrasea Pa-
taui unde ortus erat ludis cetastis a Troiano Antenore institutis habitu tragico
cecinerat. Suetonius uero in uita Octauii Augusti in circo aurigas cursoresq; &
confectores belluarum & unũquẽq; ex nobilissima iuuente pduxit. Sed & Troiæ xxv
ludũ edidit frequentissimũ maiorꝝ minorũq; puerorꝝ prisci deconsq; moris existi In Circo
mans claræ stirpis indolẽ sic notescere. Et in Calicula Suetonius: Ediditq; Circẽ carceres au
ses plurimos a mane usq; ad uesperas interiecta more aphricanorꝝ uenatione mõ reati.
troiæ decursione & quosdã pcipuos nimio & chrysocolla cõstrato circo nec ullis xxvi
nisi ex senatorio ordine aurigantib⁹. Claudii etiã impatoris gesta describens Trã Quid sit
quillus Circẽses frequẽter etiã in uaticano cõmisit nõ nunquã interiecta ẽt p qui nũc circus
nos missus uenatione. Circo nero maximo marmoreis carceribus aureatisq; me maxi.
tis: q̃ utraq; & tofina & lignea ante fuerãt exculto ꝓpria senatoribus cõstituit loca xxvii
ꝓmiscue spectare solitis. ac super q̃drigarꝝ certamina Troiæ lusum exhibuit. Cir QVid fuit
ci maximi locus & si omni ædificiorꝝ ornatu ammodo denudatus est. & in hor- ꝓpe circũ
tos mutatus optimis abundat᷑ oleribus. tamen retinet nomẽ sub riuis palliati ma- maxi.
ioris. & si forte aliquis ad dubitauerit. edocet locũ Cornelius tacitus ubi incendiũ Aedes Ve
illud describẽs quo Neronis tẽporibus urbs Roma pene tota cõflagrauit: sic scri ne.
bit. Initiũ in ea parte circi ortũ q̃ pallatino cælioq; mõtibus contigua est. Habuit Aedes cete
aũt circus maximus circa se pclarissima q̃dã ædificia. In primis ædẽ Veneris quã ris.
Liuius lib. x. dicit Fabiũ gurgitẽ consulis filiũ aliquot matronis stupri dãnatis ex Aedem Iu
eo mulctatitio aere extruxisse: Et sicut Pli. lib. xxxv. scribit ædes Cereris apud Cir- uentutis.
cũ maximũ fuit Liui⁹ ipse in bello macedonico scribit ædẽ Iuuẽtutis in circo ma Templum
xĩo Liciniũ duũuirꝝ dedicasse. Oui. uero scribit tẽplũ Mercurii spectasse Circum Mercurii.

xxviii maxi mũ:ſuntq; uerſus ea in pte faſtoꝶ cui⁹ eſt initiũ Clate nepos athlãtis. ubi ita
De colũna ſeqˀ: Tẽpla poſuere pies ſpectãtia circũ: Idib⁹ ex illo eſt tibi feſta dies. Habet etiã
in quã itu/ Oui.in.vi.faſtoꝶ Colũnã breuẽ marmoreã fuiſſe circũ ad quã romani ad bella ꝓ
ri ad bella fectu ri haſtã ꝓiciebãt eã ptẽ uerſus ĩ quã ituri erãt:ſuntq; hæc carmĩa: Proſpicit
mittebãt te a tergo ſummũ breuis area circũ:Eſt ibi nõ pu æ pua colũna notæ. Hinc ſolet ha
la. ſta manu belli ꝓuincia mitti: In regẽ & gẽtẽ quom placet arma capi. Erat etiã alte/
xxix ra in pte circi tẽplũ Herculis in qd nec canes nec muſcæ ĩtrabãt. Q d tẽplũ Syl/
Tẽplũ Her la iuſſu Sybillæ fecit. Oui.carmina: Altera ps circi cuſto de ſub Hercũle tuta eſt:
culis in qd Q d de⁹ euboico carmine mun⁹ hẽt. Si titulo s q̃ris: Sylla ꝓbauit opus. Pli.autem
canes nec ſerio reddit cãm q̃re canes Herculis tẽplũ nõ ĩgrediebãtˀ: quã qa io cũda eſt omit
muſcæ in/ tere noluim⁹. Dicit.n.clauã Herculis cũ q̃ eo ĩ tẽpli loco Cacũ occiderat poſt pri
trabant mas eius tẽpli ualuas fuiſſe locatã: cui⁹ odore & nõ ĩmerito abſterrerentˀ canes. ne
xxx ſcio aũt an & muſcæ ipm horruerint clauæ o dotẽ. ¶ Circi Flaminii. M. Varro hãc
De circo ponit originẽ. Circus Flaminius dr̃ q circũ ædificatus eſt flaminiũ cãpũ. & q ibi
flaminio. quoq; ludis Tauris eq circũ metas currũt. Liuius lib .iii. quom legẽ latam ſcribit.
Ne cui fraudi eſſet ſeceſſio ab decẽuiris facta ſubiũgit ſic. Ea oĩa in pratis flami/
niis cõcilio plebis acta: quẽ nũc circũ flaminiũ appellant. Pli.aũt lib.xxxv. ſic ſcri/
bit: Inuenio a cõſulatu Octauii qui de Perſeo rege naualẽ triũphũ egit factã por/
ticũ duplicẽ ad circũ flaminium quæ corinthia ſit appellata a capitulis æreis co
umnaꝶ. Eſtq; is circus flaminius de quo ſuperiori loco portam indicantes colli/
xxxi nam diximus. Liuiũ ſcribere libro ultimo de bello Macedonico: quõ dicit ita abũ
De ptatis daſſe Tyberim ut ludi appolinares circo inũdato extra portã collinã parati fue/
flaminis. rint: De ptatis autem flaminiis ſic habẽt itẽ Liuius in tertio. Itaq; inde cõſules ne
xxxii criminationi locus eſſet: in prata flaminia ubi nũc ædes Appollinis eſt iam tum
De æde/ Apollinarẽ appellabant aduocauere Senatũ. De curſu aũt equoꝶ quos Varro di
apolinis cit in circo flaminio ludis taureis circum metas currere ſic haber Ouidius ad fa/
xxxiii ſtoꝶ ſecundi libri finẽ. Iãq; duæ reſtãt noctæ de menſe ſecundo: Marſq; citos iũ/
De equu/ ctis curribus urget equos. Ex uero poſitũ permãſit equuria nomen: Quæ Deus in
ria. cãpo preſtitit ipſe ſuo. & M. Varro de equuria ſic habet: Equuria ab equoꝶ curſu
eo.n.die ludis currũt in martio cãpo. De hoc caſſio.in epl'a cuius partẽ ultimã ſu
xxxiiii periore de circenſibus loco poſuimus: poſtquã ad ludicrũ quo equis iunctis cur
Ab Augu rebant curribˀ multũ laudauit: ſic ſubiunxit: Primũ hoc apud Elidẽ Aſiæ ciuita/
ſti mauſo/ tem. Enomaus ferˀ edidiſſe: qd poſtea Romulus in raptu Sabinaꝶ nec dũ fũda
leo. tis ædificiis ruraliter oſtentauit Italiæ. Sed mũdi dñs ad potentiã ſuã opus extol/
Currebant lens mirãdam etiã Romanis fabricã in uallẽ martiã tetendit Auguſtus: ut ĩmen
in nunc ſa moles firmiter præcincta montib⁹ contineretˀ. Eadẽ uero in epiſtola ſatis ĩnuit
Agonem. Caſſio. ſolitos ab Auguſti mauſoleo ſex portis dimitti iũctos curtus q p equuriã
xxxv in flaminiũ circũ currerẽt: ut cõſtare credam⁹ locũ cui nunc Agoni ẽ nomẽ circũ
Eccleſia .ſ. fuiſſe flaminiũ. Nã ſi aliqs qd nos aliqñ fecim⁹ poſtremã mõtis citatoꝶ ptẽ cõſcẽ
Manæ in derit: & oculo metietˀ: ꝓfecto ĩtelliget ab Auguſti ſepulchro rectã fuiſſe uiã ædi/
equuria ficiis nunc cõtectã q̃ duceret ad eccl'iã .ſ. Manæ in equuria appellatã. ab ipſa autẽ

eccleſia

ecclesia in circũ flaminiũ nũc agonẽ recta breuis & usu expeditissima nũc est uia. xxxvi
Nec dubitamus qn ea cãpi prio & postea circi flaminii cã fcm̃ sit, ut uia q̃ abil- Origo uo-
lis ad augusti monuméta & ad ꝓximã olĩ flumẽtanã nũc appellatã populi portã cabuli uiæ
dicit dcã sit flaminia. Vtrũ uero eadẽ rõne & regio Italiæ nũc Romãdiola a foro flaminiæ.
Cornelii nũc Imola ad Pisauꝶ, & uia oĩs ab ipso foro cornelii usq; ĩ urbẽ Romã xxxvii
flaminiũ hũerĩt cognomẽ ĩcertũ est. hĩc magis angimur aĩo q̃ oĩum flaminiæ ur- Flaminiæ
biũ speciosissima foꝶ Liuii nos genuit: aluitq;: & forte nũc ab eadẽ in urbe roma ꝓuĩciæ ori
sub citatoꝶ mõte flaminiã ĩcolimus uiã. De mutatiõe noĩs Circi flaminii ĩ agonẽ go uocabu
paꝶ admirati debebũt, q̃ nouerĩt agõis uerbũ cõe eẽ cuilibet actiõi quocũq; in lo- li. xxxviii
co publice ĩstituat̃. & ĩ tãta tãq; absurda oĩum appellationũ mutatione q̃tã fece- De muta-
rũt romanæ urbis ædificia: hæc satis uĩ tolerãda: quõ locus ipse ne dũ florẽte Ro tione noĩs
ma multoꝶ ludoꝶ spectaculorũq; agones hũit: Sed nr̃is quoq; tpibus si qs attẽte flaminii
considerauerit ludoꝶ quoq; apollinariũ similitudinẽ repræsentẽt. Quæ. n. carnis in agonẽ.
priuii extremo Iouis die ipso in circo edunt̃ spectacula originẽ habuisse uidentur
ab apollinaribus ludis: de q̃bus Macrobius ĩ Saturnalibus sic scribit: Bello puni- xxxix
co hi ludi ex sibyllinis libris primũ sunt instituti suadẽte Cornalio Ruffo decẽui- Agonis lu-
ro. & infra: Cẽsuerũt patres apollini ludos ĩueniẽdos faciẽdosq;. Inq; eã rẽ duode- di ab apol
cim milia æris ꝑtori & duas hostias maiores dari decẽuiris ꝓceptũ ut græco ritu- linaribus
hisce hostiis sacroꝶ facerẽt apollini boue aurato & capris duabus albis auratis. La traducti.
tonæ boue fœmina aurata. ludos ĩ circo ppl̃s coronatus spectare uisus. Qui ãt rõ
ne uel cõiectura ducti affirmauerimus eẽ ludoꝶ apollinariũ similitudinẽ, q̃ nũc
ẽt ꝑdicto tpe seruat̃ libet oñdere. uidimus ex. T. Liuii tertio senatũ fuisse aduoca
tũ in prata flaminia, ubi postea fuit ædes apollinis. & iã tũ apollinarẽ appellabãt.
Pandulphus ãt lateranẽsis ecclesiæ hostianus qd̃ Petrus omiserat bibliothecarius xl
hẽt: Hadrianũ primũ pontificẽ romanũ ædificasse sancti apollinaris ecclesiã ubi Ecclesia. s.
prius Apollinis ædes fuit. qd̃ qdẽ nulla alia rõne factũ uidet̃: celebri tunc in urbe apolinaris
loco apollinaris & loci & ædis appellatio a ritu gẽtiliũ celebris tractu temporis in
sancti apollinaris ꝓsulis rauẽnatis memoriã uerteret̃. Sic in pãtheone ꝓxĩo illi lo-
co haud diu antea omniũ idoloꝶ q̃bus id templũ erat dedicatũ cultus in omniũ xli
christi dñi martyrũ memoriã fuerat mutatus. Iam tandẽ quartæ distributionis De minu-
nostræ pti manũ apponẽtes minutiora & uariis dispsa locis oñdere aggrediamur. tionbus &
Prima tamen erit Neronis domus: de qua Suetonius sic scribit: Domum a pala- dispsis in
tio exquilias fecit quã primo transitoriam, mox incendio absumptã restitutãq; genere.
aureã nominauit. de cuius spacio atq; cultu suffecerit hæc rettulisse: Vestibulum xlii
eius fuit in quo Colosseus centũ uiginti pedũ staret ipsius effigies tanta laxitas ut De Nero-
porticus triplices miliarias haberet: Item stagnũ maris instar circunsæptum ædi- nis domo.
ficiis ad urbium speciem. Rura insuper aruis atq; uinetis & pascuis syluisq; ua-
ria cum multitudine omnis generis pecudum ac feraꝶ in cæteris partibus cun-
cta aurolita, distincta gemmis, unionũq; conchis: erant cœnationes laqueatæ ta-
bulis eburneis uersatilibus, ut flores fistulis ut unguẽta desup spargerent̃: ꝓcipua
cœnationũ rotunda quæ perpetua diebus ac noctibus uice mundi circum age-

rentur

rentur:ballineæ marinis & albulis fluẽtes aqs. Eandẽ domũ quom absolutã dedi
caret:hactenus cõprobauit ut se diceret q̃si hoĩem tãdẽ habitare cœpisse. De ipsa
itẽ domo Cornelius Tacitus ubi incendiũ Romæ describit sic hẽt: Eo tpe Nero
Antii agens nõ ante ĩ urbẽ regressus est q̃ domui qua pallatiũ & Mecœnatis hor
tos cõtinuauerat ignis ꝓpinquaret.neq; tñ sisti potuit qn & pallatiũ & domus &
cũcta circũ haurirentur.& infra: Cæteꝝ Nero nixus est patriæ ruinis extruere do
xliii mũ:in qua aut proinde gẽmæ & aurũ miraculo essent solita pridẽ & luxu uulgata
Aedes for q̃ arua & stagna & in modũ solitudinũ hinc syluæ inde apta spacia & ꝓspectus.
tunæ ex la Eam in domũ Neronẽ inclusisse ædẽ fortunæ:quæ ex lapide pheginide translu
pide trãslu cens:ædificata foribus clausis claritatẽ diei intus hẽret.Scribit Plinius in.xxxvi.
cente. idemq; in.xxxiiii.dicit in aureæ domus Neronis solariis aues ex argento mirabili
xliiii ope sculptas fuisse.ubi aũt fuerint porticus triplices miliariæ:ubi stagna syluæ &
Domus ne arua tenui possumus asseq cõiectura q; illis ĩ eisdẽ locis excælsa amplissima post
ronis loc° modũ ædificata fuerũt ædificia. Nãq; id totũ domus aureæ spacium fuit ab ea
quæ fuit. pte pallatii quæ nũc monasteriũ sancti Gregorii e regiõe respicit recte ueniendo
per Constantini arcũ triũphalẽ colosseũ & Traiani foꝝ quousq; nũc domũ car
xlv dinalis Colũnæ sub mecœnatiana turre ptingimus.Sicq; Septironiũ arcũ Con
Titus ĩ sta stantini amphitheatrũ & Titi Vespasiani thermas Traianiq; foꝝ diuersis postea
gnis nero tẽporibus diruptæ domus aureæ solũ arua syluasq; stagna occupasse oportebit.
nis amphi Primũ qui tantæ mutationi manũ apposuerit fuisse uidet Titũ Vespasianũ:de
theatrum. cuius occupatiõe Neronis stagnoꝝ fidele supra posuimus Martialis testimoniũ.
xlvi Hic ubi cõspicui uenerabilis amphitheatri, Erigitur moles stagna Neronis erant.
De Colos Vtrũ autẽ Titus colossum qui in domus aureæ porticu erat intra amphitheatrũ
so a quo ædificãdo cõcluserit:an postea illuc trãstulerit:aut ꝓpe illud stare pmiserit:ĩcer
nũc Colos tũ hẽmus. Et tñ cõstat nobis id Colossum multis tpibus ad amphitheatrũ fuisse
seus. a quo uulgus totã eã molẽ postea Colosseũ appellauit. Helius Lãpridius ĩ Anto
xlvii nini Cõmodi uita scribit.Colossi aũt caput depressit:qđ erat Neronis ac suũ ĩpo
caput æne suit:& titulũ more solito subscripsit. Nosq; caput Cõmodi ĩ nũmismatibus no
um quod scẽtes uidemus id æneũ & certe maximũ caput:qđ nũc ad Lateranensem basilicã
nũc est ad cernit fuisse illud qđ spurcissimus ipse Cõmodus flagitiosissimi Neronis capiti
lateranũ. subrogauit. Secundus ãt traianus foꝝ extruxit:de quo Ammianus Marcellinus
xlviii lib.xvi.sic hẽt. Veꝝ quom ad traiani foꝝ uenisset:singularẽ sub oĩ cœlo structurã
De foro ut opinamur æternã mœniũ ascẽsione mirabilẽ hærebat attonitus p gigãteos con
traiani. textus circũferens mentẽ:nec relatu effabiles:nec rursus mortalibus appetendos.
xlix Omni itaq; spe huiusmodi qcq̃ conãdi depulsa traiani equũ solũ locatũ in attrii
De equo medio, q ipm principẽ uehit imitari se uelle dicebat & posse: cui ꝓpe astãs regalis
traiãi enco Ormisda cuius ex Persi de discessũ supra mõstrauimus:rñdit añ stabulũ tale con
l das.Ex oĩbus uero q̃ ĩsignis tot tãtorũq; ædificioꝝ structura hũit ptibus unica ex
De cocli tar integra, Coclis colũna boni ꝑstãtissimiq; principis res gestas mirabili ope in
de colũna sculpta.ad cuius basim incisæ litteræ ostendunt.terreum collẽ qui eius turris al
traiana. titudinẽ æquaret ut area fieret plana:inde operibus effossum asportatũq; fuisse.

In eius

In eius fori excelsis mirabilibusq; ruinis Symachus primus papa ecclesias sancti li
Basilii & itē sancti Siluestri & Martini extruxit. Bonifacius autē octauus tres tur- Ecclesia.s.
res quæ nunc integræ extāt ad easdē ruinas ædificauit: quaꝝ quæ media inde mi Basilii.
litiarū est dicta turris q͛ cellis supædificata est in qbus Traiani principis milites lii
continebant͛. Quod autē Traianus ipse impatoris Neruæ: a quo fuit adoptatus Tres tur-
memoriā cupet cōseruari p̄dictā fore sui molē Neruæ ipsius foro atrioq; comun res militia
xit in cælsis quoq; pinneæ ad eam partē quæ in sancti Hadriani ecclesiam uergit. rum.
& ubi nunc uulgi corruptela dicit͛ arca noe. Litteræ etiā extāt cubitales neruæ titu liii
los p̄ferentes. Id uero neruæ foꝝ fuisse transitoriū appellatum Helius Spartianus De foro
in Alexādri Seueri uita indicat his uerbis: Statuas lacosas uel pedestres nudas uel neruæ qđ
equestres diuis impatoribus in foro diui neruæ quod transitorium dicit͛: locabat trāsitoriū
oībus cū titulis & colūnis æreis quæ gestoꝝ ordinē continerent. Sed quare transi- fuit dcm
toriū sit dictū id forū coniicimus q͛ ex eo ad alia ꝓpinqua atq; cōtigua fora tran- liiii
siretur ad magnū uidelicet romanū & traiani forū: unde ecclesia q̄ est sancti Ha- Ecclesia.s.
driani ab Honorio primo pontifice romano tpibus Focæ impatoris ædificati in Hadrian
tribus foris a bibliothecario appellatur q͛ ipsius ecclesiæ locū a dicta tria fora pti- in tribus
nuisse uideamus. Est.n. ipsius sancti Hadriani ecclesiæ ꝓpinqua alia ecclesia san- foris:
ctæ Martinellæ nūc appellata quam uulgo fert͛ in Martis tēplo fuisse ædificatā. lv
Sed q͛ tēplū ibi Mars habuerit ignoramus. & tū uidemus ipsa in ecclesia cohortē Ecclesia.s.
romanam militū more ad instar hoīs figurā incisorum cuius uexilifer labrū pro Martinel-
insigni hēt: quæ ornamēta nullum aliud magis q̄ martis templū dicebāt. Et itē ei- læ.
dem ꝓpinqua loco statua ingēs marmorea iacens mars fori nūc uulgo appellata: lvi
quā peritiores romani p̄hibent Ioui panario fuisse dicatam: argumētaq; afferūt q͛ Statua
marmoreū statuæ stratū taq̄ panibus marmoreis uideat͛ obtectū. dicuntq; eā sta- mars fori
tuā ideo positā esse ut memoriā referret panis quē maiores a Senonibus gallis in apppella-
capitolio obsessi quom famæ pirent in hostē ut mētitā copiam rerū prætenderēt: ta quid.
ꝓiecerunt. cuius rei ueritatem aliorū qui melius q̄ nos sciant iudicio relinquimus. lvii
De Septironio autem quod in domus aureæ solo diximus fuisse ædificatū uariæ De Septi-
scribi inuenimus. Id aūt est ædificiū ante beati Gregorii monasteriū cuius magna ronio.
ex pte demoliri tres colūnaꝝ ordines inuicē suppositi nunc uisunt͛. Fuit uero Se-
ueri Afri impatoris sepulcrū: de quo Helius Spartianus dicit: Opa eius puplica
Romæ præcipua extant: Septironium & thermæ Seuerianæ. Et paulo īfra. Idem
Spartianus: Quom Septironiū faceret nihil aliud cogitauit q̄ ut ex Aphrica ueni
entes suū opus cernerent. & mediū simulacrū eius locatū ad ditū pallātis ædibus.
Is regiū arcū ab ea pte facere uoluisse p̄hibet͛, quod etiam post Alexander quom
uellet facere ab aruspicibus dicit͛ esse ꝓhibitus: quom hoc sciscitans non litasset.
Iulius uero Capitolinus in Antonini gente qui fuit dicti Seueri filius uita dicit:
Illatus est maiorū sepulcro hoc est Seueri quod est in Apia uia euntibus ad ptem lviii
dextrā specie Septodii extructū qđ ille sibi uiuens ornauerat. Et Septodiū sic Iuli Septodiū
us Capitolinus appellat. Nouimus græcos dixisse locū ad quē ciuibus frequēta-
tū multæ p̄ducāt͛ uiæ cui nūc Lodiæ est appellatio ut uideat͛ inuere Capitolinus

Seuerum

Seuerū sibi parauisse sepulcrū ad qđ ciues sæpenumero cōuenirent. Quare autē a
Spartiano Septironiū appellet᷑ intelligere nequimus. Estq; nostra opinio eo ī uer
bo librarios errauisse & Septironium pro Septodiū posuisse. Sed uidemus eos q a
mille annis citra romanorū pontificū gesta scripserūt appellare paruā nūc & inte
lviii grā ecclesiā illi Septisonio subiectā atq; ꝓpīquā q̄ est cardinalatus titulus sanctā
Scā Lucia Luciā in septa solis: cuius appellationis rōnē haud quāq̄ nostro iudicio absurdā
ī septa so- reddere possumus ꝙ īuenimus fuisse in eius colūnaris ædificii summitate idolū
lis. solis eximiū radios oblōgos auratosq; ad caput hñs. & qđ aspiceret Colosum Ne
lix ronis: a quo Colosseū diximus appellari. Idem Seuerus arcū triūphalē habuit sibi
Arcus triū & Marco aurelio cōem a Senatu populoq; romano positū: q tunc integer ad san-
phalis seue ctum Hadrianū sub capitolio cernit᷑. estq; titulus impatori Cæsari. L. Septimo
ri. .M.F. Seuero. Cætera sunt nota. De arcu Constantini quem in Neronis stagnis
lx ædificatū fuisse diximus pauca dicere expedit ꝙ in eo nūc ītegro talis titulus ha-
De arcu bet᷑. Impatori Cæsari Flauio Cōstantino maxīo Publii filio Augusto S.P.Q.
Cōstātini. R. ꝙ instinctu mētis diuinitatis magnitudine cū exercitu suo tā de tyranno q̄ de
lxi omni factiōe uno tēpore iustis rē. p. ultus est armis arcū triūphis insignē dicauit.
De domo Postq̄ de Neronis domo & maximis quæ in eius demolitæ loco cōstructa fuerūt
.C. Cæsa- ædificiis dictū satis ē. Et uulgi errorē habere uidemus. id qđ Traiani foꝝ eē docui
ris. mus Iulii Cæsaris domū fuisse. Sed ubi fuerit ipsa Cæsaris domus oñdemus. Pri
mū Suetonius in illius uita scribit: Habitauit primo in modicis ædibus. pōtifica
tū maximū ī sacra uia domo publica. Et Pli. lib. xix. Cæsar dictator totū foꝝ Ro
manū uiāq; sacrā ab domo sua in cliuū usq; capitoliū in munere gladiatorio lin-
teis cōtexuit. Fuitq; ipsa domus quā Octauius Augustus a Liuia nepte nimis sū
ptuose ornatā sicut Suetonius scribit ac solum dirui fecit in cuiusq; area postea
Liuia por- porticus Liuia fuit: de q̄ Ouidius. vi. fastoꝝ: Disce tñ ueniens ætas ubi Liuia nūc
ti. est Porticus īmensæ tecta fuisse domus. Ad eāq; porticū scribit Plinius Vespasia
lxii nū pacē suā ædificasse. Pātheon qđ tēplū describere supra polliciti fuimus a Mar
De Pātheo co Agrippa ædificatū fuisse titulus ī frōtispicio adhuc oñdit. Pli. lib. xxxiiii. scri-
bit. Syracusana sunt in Pātheo capita colūnaꝝ a Marco Agrippa posita. Id tem
plū Spartianus dicit ab Hadriano instauratū fuisse. & minores in frōnspicio litte
lxiii ræ edocēt eādē instauratiōnē a Septimio & .M. Aurelio Antonino fuisse factam.
Pāthei mu Macrobius in saturnalibus magnitudinē describēs unionis quē Cleopatra ī auri-
tatio in. s. bus gestabat: sic scribit: Ipse aūt cuius fuit magnitudinis, inde colligi poterat ꝙ q
Mariæ ec- supfuit postmodū uicta regina & capta ægypto Romā delatus disiectusq; est. &
clesiā. factæ ex una margarita duæ īpositæq; simulacro Veneris ut mōstruosæ magni-
lxiiii tudinis ī tēplo qđ pātheon dicit᷑. Bonifacius aūt q̄rtus pon. ro. a Foca īpatore ob-
Eug. iiii. pā tinuit id tēplū in honorē beatæ Mariæ uirginis & omniū christi martyrum conse
theon in- crari. inde apud eos q de christianoꝝ gestis in urbe Roma septingentis ānis citra
staurauit scripserunt: ea ecclesia aliqñ ad martyres appellabatur. Eius stupendū fornicem
uetustate ipsa & terræmotibus scissum ruināq; minantē tua pontifex Eugeni opa
īpēsaq; instauratū & chartis Plūbeis alicubi deficiētibus cooptū leta īspicit curia.

Et quom

Et quom ipsa insignis ecclesia cæteras facile supans multis ante sæculis cælsas lxv
qbus attollit colũnas habuisset:sordidissimis diuersoꝝ tabernis quæstuũ a qbus Idem colũ
obsidebant occultatas emũdatæ nũc in circuitu bases & capita pnudatæ mirabi nas Pãthei
lis ædificii pulchritudinẽ oñdũt:accedũtq; decori stratæ tiburtino lapide subie detexuit.
cta templo areæ:& quæ ad ætatis nostræ campũ martiũ ducit uia. lxvi
q Vando aũt nos ære alieno liberare cœpimus:pmissa itẽ uici Iugarii Eq Idem areã
melii & Salinaꝝ loca indicemus. Et qdẽ de uico iugario qd dicere possi Pãthei lapi
mus nihil aliud est q̃ quod Liuius in bello macedonico dicit: Saxũ ingens a capi de strauit.
tolio in uicũ iugariũ pcidit:& multos oppressit. Nunc autem seruat ætas nostra lxvii
ut uicino in loco sub capitolio ad eã partẽ q̃ uersa est in Lucii Septimii Seueri ar Vic⁹ iuga
cum triũphalem & currus & iuga boum fiant. De equimelio Liuius quarto ab ur riꝰ ubi fuit.
be cõdita quom Spurii Melii & equestri ordine ad cõcupitũ regnũ factã cædem lxviii
scripsisset addidit: Nec satis esse eius sanguinẽ expetitũ nisi tecta parietesq; intra Eqmeliũ
quæ tm̃ amentiæ cœceptũ esset dissiparent:bonaq; cõtracta ptiis regnimercandi qd & ubi
publicaret. Iubet itaq; quæstores uedere ea bona atq; in publicũ redigere. Domũ fuerit.
deinde ut memoriæ area esset oppressæ nefariæ spei dirui exẽplo iussit: id equime
lium appellatũ est. Liuius itẽ in bello macedonico: Cẽsores sup equimeliũ in Ca
pitolio & uiã sternendã a porta Capena. Et Marcus Varro in q̃rto de lingua lati
na: Equimeliũ q; æquata Meli domus publice q; regnũ occupare uoluit. Is locus
ad busta gallica q; Roma recupata galloꝝ ossa q possederant urbem ibi coaceruata lxix
ta & confecta. Salinas in locũ quo sal populo uendendũ conseruaret fuisse ea in Salinæ ubi
Tyberis ripa q; a ponte nunc sanctæ Mariæ in Auentinũ ptinet. Liuius lib.iiii.de fuerunt.
secundo bello punico ostedit. M. Varro carceris urbi uim declarãs sic scribit. Car lxx
cera coercendo q; exire phibent in hoc pars q̃ sub terra Tullianũ:ideo q; addita de carceris
est a Tullo rege q; Siracusis ubi saxa excisa cõseruant uocant latomiæ:& de lato ui urbi.
mia translatum q; hic quoq; in eo loco lapidicinæ fuerunt. Liuiꝰ aũt in bello Ma Tullianũ.
cedonico scribit. M. supiorẽ Catonẽq dictus est Cẽsorinus in cẽsura fecisse atria Latomiæ.
duo Martiũ & Titiũ in latumiis. Liuius itẽ in. vi. belli punici incẽdium describẽs
sic habet: Cõprehẽsa pòstea priuata ædificia:neq; enim tũc basilicæ erant cõpre lxxi.
hensæ latumiæ:foruq; piscariũ & atriũ regiũ ædes uix uestæ defẽsa. Ex qbus Var Latũia ubi
ronis Liuiiq; uerbis dicere uoluimus latumias fuisse ubi nunc est ecclesia sancti
Nicolai in carcere tulliano. Et atrium regium ibi ppinquũ ubi.s.ædes sunt quas lxxii
Sabelloꝝ gens uetusta & clarissima nũc habitant. Sicq; supiore loco pprie uide Atrium re
mur foꝝ piscariũ & ædẽ uestæ descripsisse. Vrgebat nos p hos dies interrogatio gium.
ne Iustinus planta iureconsultus & cõsistorialis aduocatus ubi fuerit summa uelia lxxiii
in qua quom habitaret Valerius publicola primus consul ædes demolitus ad hu Vbi fuit
miliora fori loca inhabitanda se contulit. Cui respõdemus. M. Varronẽ quõ pala sũma uelia
tium describẽs dixisse q; a ballatu ouiũ uerit appellatũ:addere huic Germaliũ &
uelias cõiunxerũt.& ifra. Veliæ uñ eẽnt plures accepi cãs i qbꝰ q; ibi pastores pal
latini ex ouibꝰ añ tonsurã inuentã uellere lanã sint soliti. Hinc ergo diximus uelià
fuisse ea in palatii parte in forũ Romanũ uersa quæ iuxta palladiũ cõtra ecclesiã

sáctæ Matiæ nouæ cælsior insurgit. Alia itē multorum interrogatione sæpenu/
mero agitati fuimus qd mons ille fuerit. cui portā inter Tergeminā nūc scī Pauli
lxxiiii Testaceus mons. & tyberim testaꝝ laterumq; fragmentis aggerato nunc monti testatio est appella
tio. Fama enim multis ante seculis cōtinuata habet eā montis molē quæ ꝓculdu
bio magna est in id cælsitudinis creuisse ex urnis aliisq; testacis in qbus imperio
subditi Romano populi tributa Romā ptulissēt. Et qdē nos eā famā esse falsissi
mā certius ꝓbare possumus: q̄ quo auctore qua institutione id factū sit edocere.
QVātū uero attinet ad famæ falsitatē norūt mecū qui Romanoꝝ gestas res lege
runt: cōsueuisse q̄stores in ꝓuincias mitti qbus curæ esset tributa exigere: & siue le
gionibus in stipendia distribuere: siue in æraniū romā deferre. M. Caro uticensis
q̄stor in Asiam in Cyprūq; missus habita a ꝓuincialibus tributa nō fictilibus ur
nis gessit quas homo legū obseruātissimus in testacei montis exaggeratione cōfri/
geret: sed tenacissimo cōsutos corio sacculos in summa nauis puppi gestauit: sub
ere ea rōne longissimis alligatos restibus: ut si naufragio ipse cum nautis perisset
supnatans suber oñderet in fundo depositū & amisso p̄stanti ciue populo nihilo
minus romano tributoꝝ pecunia esset salua. Nec solū in externis ꝓuinciis: sed in
Italia etiā tributa p quæstores exigebant̄: Idq; Macrobi⁹ in saturnalib⁹ de fide ser
uoꝝ erga dños tractans indicat. Asinio Polione patauinos cogente ut tributa cō/
lxxv De figulis & plasticis ferrent: & ꝓpterea dñis latitantibus seruoꝝ nullus inuent est qui libertate proposi
ta dominū proderet. Sed omissa inani & nostro iudicio supflua uanæ opinionis
cōfutatione: quas ad rei ueritatē habemus cōiecturas in medium proferam⁹. Pli/
nius in libro trigesimo quinto multa dicit de figulis & plasticis quoꝝ opificum
uis uerba a græco significat interpretata: eos uel ex terra uel ex gypso uel argilla ali
qua similitudines uel formas effigiare. Sed quod ad nostrā facit ītentionem ma/
ximū dicit usum fictilium maioribus qui Romanoꝝ fundauerūt imperiū adeo
ut deoꝝ simulacra templorūq; ornamenta & ipsa parietū crustamenta ex fictili/
bus cōficerent̄. Suntq; hæc pauca Plinii de ea re uerba: Turianū accium a fregel/
lis cui locarat Tarquinus Priscus Iouis effigiē in capitolio dedicādā fictilē fuisse
eā: & ideo nō mirari solere fictiles in fastigio templi eius quadrigas: de qbus sæpe
diximus ab hoc eodē factū Herculē qui hodieq; materiæ nomen in urbe retinet:
Hæc enim tum deoꝝ erant effigies laudatissimæ: nec pœnitet nos eoꝝ q̄ deos ta
les coluere. Auꝝ enim & argentū ne in dis quidē cōficiebat̄: durant etiā nūc plu
ribus in locis talia simulacra. Fastigia quidē temploꝝ etiā in urbe crebra & muni/
ta mira cælatura & arte firmitateq; sanctiore auro certe innocentiore. Et infra:
Quæq; adhuc diximus uel assiduitate satiāt figulinaꝝ opa & fictibilib⁹ doliis ad
uina excogitatis ad aquas tyberis ad balneas ad tecta coctilibus laterculis. At q
Nūma rex septem collegia figuloꝝ instituit qn & defuncti sese multis fictilibus
soliis condi maluere: maior pars hoīum terrenis utitur uasis. Marcus etiā uarro fi
gulos uno in loco fuisse īdicat: quom dicit Venerē myrteā fuisse inter figulos. &
Vicus uitrariorum. myrtheā iō appellari: qa locus ille primus myrtis eēt feracissimus. Et Sexti Ruffi
urbis Romæ descriptio habet in regione prima porta Capena fuisse uicum uitra
riorum.

riorum: quom itaq; figulorum eam esse opificii conditionem uideamus ut lõge ab
aquis haberi nõ possit: quom item eius artis purgamenta si nimis multa in aruis
dispgant: ea reddãt cæteris usibus inutilia. Si uero in flumen abiiciant aut illud
in breui cõpleãt: aut difficillime eruant: prudẽti cõsilio factũ tenem⁹: ut tã multa
figulorum collegia a Nũma rege instituta myrteis & secus fluuiũ apud uitrariorum ui
cũ ibi fuerint locata ubi nũc testaceũ inter montẽ & Tyberim uineas uidemus: q̧
si Nũmæ regis tẽporibus quando urbis Romanæ impium intra uigesimũ lapidẽ
coarctabat figulorum. collegia fuerunt septẽ: quãto plura credimus esse addita Ro
mani populi multitudine nõ minus aucta q̃ fuit impiũ dilatatũ. Hæc oĩa attẽte
cõsiderantes. mirari solemus cur testaceus mons supra fidẽ eorum qui nõ uiderunt lxxvi
arduus nõ in alpẽ potius insurrexerit. Quæsiuit uero nup Lælius noster Vallen- De ludis
sis. iurecõsultus: nũquid ludi Taurii quos postremo carnis priuii dñico die ad eũ Tauriis
montẽ fieri spectabamus illi essent: quorum meminit Marcus Varro: cui nũc sicut
polliciti fuimus respondemus. Ludos quidẽ taurios ad postrema februarii mẽsis
tpa Romanos edere consueuisse. Sed quod ex parte superiore loco in Equiria &
Circi flaminii descriptiõe diximus licet ludi appellarent taurii: nõ tauri sed equi
curribus iuncti a campo martio per equuriã currentes quom ad septẽ metas cir- lxxvii
cũacti essent in circũ flaminium ferebant. Amplũ & uastũ nunc ingressi sumus De locis
campũ dispersa per urbem loca describendi cui parti tantum abest ut plene satis quorum cer-
posse facere cõfidamus: q̧ licet ea quæ hactenus sunt scripta multo maiora his q̃ ta non hñt
forent reliqua existimamus futura tamẽ paucissima in posterum certa oñdere spe- testimonia
ramus. Si quis enim urbis Romæ ætatis nostræ partes singulas uel mẽte uel ocu-
lis lustrando puagabit: ea quæ populo nunc & domibus frequentata sunt: a no-
bis pene intacta intelliget: quod quidẽ nulla a nobis negligentia aut inaduerten-
tia magis factũ est q̃ ne ignota imprudenter asserere aut impossibilia uane & leui- lxxviii
ter conari cõpelleremur. Libet tñ aliqua ex parte ipsam scribẽdi sine antiquis & di De ecclia
gnis fide testibus audaciã qualis futura fuerit ostendere. Ea in regione omnium. scĩ Marci.
præsentis urbis populo frequẽtissimæ: quã capitolio exqliis cãpo martio & pan- Pallaturæ.
theone uidemus clausam Ecclesia est sancti Marci quã tuus eugeni nepos Petr⁹
gente barba patritius Venetus & sanctæ Mariæ nouæ cardinalis inhabitat: eam
scribit Petrus bibliothecarius a Marco pontifice Romano eius nominis primo
iuxta pallaturas fuisse ædificatã. Et licet multorum ut apparet ingentium olim ædi
ficiorum ruiuæ multa nũc cernãt fundamẽta qd tñ ille fuerĩt pallaturæ ignoram⁹. lxxix
Proximam illi ecclesiã basilicæ. xii. aplorum nunc inhabitat & cardinalatus titulo te de basilica
net Bisarion ex Constantinopoli urbe græcus cui Niceno uulgaris est appellatio. xii. aplorum.
Quis uero ipsam ædificauerit ecclesiã: aut q̃ fuerint ædificia quorum ingẽtia apud
eam cernunt uestigia mihi penitus ignotũ est: & tñ extantia ipsi⁹ ecclesiæ monu-
menta añ annũ trecẽtesimũ scripta fuisse dicũt. Intra ipsius ecclesiæ parrochiã &
ppe capitoliũ Veneris ortũ cognoĩe mirabilẽ & multa haud quaq̃ ignobilia quo xxx
rũ loci & situs nullã scire possumus certitudinẽ. Ecclesiam uero scĩ Marcelli quã De ecclia
Nicolaus pña Surrentinus & eiusdẽ ecclesiæ tituli cardinalis appellatiõe capua- s. Marcelli.

nus inhabitat. Scribit Bibliothecarius à Lucina nobili muliere uia salaria fuisse
ædificatã in catulabio: quod lanii seu carnifices ꝑ aĩalium stabulo hẽe cõsueuis-
sent quo in sordidissimo loco tentus & passus fuerit beatus Pontifex Marcellus.
Sed eius palatii quod idẽ cardinalis elegantissimũ apud sanctæ Mariæ in uia la-
ta ecclesiã ædificat: ruinæ inter cæteras urbis cõspicuæ quid olim fuerit nullo in
loco inuenimus scriptũ. & tamẽ quãtum ex Sexti Ruffi descriptione urbis possu-
Isidis tem- mus assequi cõiectura Isidis tẽpliũ ibi fuisse tenemus: apud quod in portæ trium-
plum. phalis descriptione Vespasianũ & Titũ triũphatores nocte illa quæ triũphũ præ-
cessit quieuisse oñdimus. Scribit enim Ruffus Isidẽ ꝑpe Mineruã Chalcidicam
lxxxi fuisse: seruatq; ipsa nunc nomẽ suũ Minerua a fratribus sancti Dñici prædicato-
Titi. Cn. ribus sub gloriosæ uirginis dei genitricis titulo habitata: de qbus ingentibus quæ
Põpei ĩ de- nunc cernunt' ruinis quid dicamus nihil aliud est q̃ in eius delubro titulos fuisse
lubro mi- gestoꝶ Pompei quos Plinius sic ponit. Pompeius magnus impator bello trigin-
neruæ. ta annoꝶ cõfecto fusis fugatis occisis in deditionẽ acceptis hominũ cẽties uicies
lxxxii semel octuaginta milibus: depressis aut captis nauibus octingentis quadraginta
Præfatio sex: oppidis castellis mille qngẽtis uigintiocto in fidem receptis terris a meotide
triumphi. ad rubrũ subactis uotũ merito mineruæ. Triũphi aũt præfatio hæc fuit. Cum
Cn. Põpe. orã maritimã ꝑdonibus liberasset: & imperiũ maris populo romano restituisset:
lxxxiii ex Asia Ponto Armenia Paphlagonia Capadocia Cilicia Syria Scythis Iudæis:
Querela Albanis Iberia Insula Creta Basternis: & sup hoc de regibus Mithridate atq; Ti-
ignoratiõis granne triũphat. Sunt etiã alia ꝑ urbẽ tũc speciosa: sed simili uetustatis suæ igno
multoꝶ lo ratione obscura quæ illis relinquimus describenda: qbus fortassis curæ erit hanc
coꝶ facto- describere quã nostrũ hẽt sæculũ Romã. Et si primæ illi potẽtissimæ multo dissi
rum. milẽ: nõ paꝶ tñ Europæ & aliquot Asiæ partibus uenerãdã. Et qdem licet Roma
lxxxiiii no nomini ita affecti sumus ut nihil post religionẽ maiori colamus ueneratione:
Cõpatio q̃ nõ tñ passione ita abduci a uero iudicio nos patimur qn discernamus quãtũ lon
lis uetustæ geabsit urbis Romæ nři tpis reꝶ statusq; cõditio ab illa q̃ olim illi affuit potenta-
& pñtis ro- tus & impii maiestate. Sed cõtra nõ sumus ex illis quos uidemus pñtẽ romanæ
mæ. rei statũ haud secus spernere & pro nihilo ducere ac si oĩs ei⁹ memoria simul cum
lxxxv legionibus cõsulibus senatu capitolii palatiiq; ornamẽtis penitus ĩteriisset. Viget
Hẽt pñs ro certe uiget adhuc & quãq̃ minori diffusa orbis terraꝶ spacio solidiori certe ĩnixa
ma aliqd ĩ fundamẽto urbis romæ gloria maiestatis. Habetq; roma aliqd' in regna & gẽtes
gẽtes ĩpiũ. impium: cui tutãdo augẽdoq; nõ legionibus cohortibus turmis & manipulis nõ
lxxxvi equitatu peditatuq; si opus nullo nũc delectu militũ qui aut sponte dent nomĩa
Nõ armis militare cogant' eductæ roma & Italia copiæ in hostẽ ducunt': aut ĩpii limites cu
& sãguĩe s. stodiunt'. Nõ sanguis ad pñtẽ seruãdã patriã effundit': nõ mortaliũ cædes cõmit
ĩlrgõe subii tunt'. Sed ꝑ dei nostri & dñi nři Iesu christi ĩpatoris uere summi: uere æterni reli-
ciũt' ppři. gionis sedẽ atcem atq; domiciliũ in roma constitutum: ductosq; in illa ab annis
lxxxvii mille & quadringentis martyꝶ triumphos per dispersas in oĩbus æternæ & glorio
Dictator p sissimæ romæ templis ædibus sacellisq; sanctoꝶ reliquias magna nũc orbis terra
petu' ẽ põ. rum ps romanũ nomẽ dulci magis subiectiõe colit q̃ oli fuit solito cõtremiscere.

Dictatorem

Dictatorem nunc perpetuũ non Cæsaris sed piscatoris Petri successorem & im- Senato. sũt
peratoris prædicti uicarium pontificẽ summũ principes orbis adorãt & colunt. card. lxxxix.
Senatũ præsentis Romæ Cardinales ecclesiæ post pontificem orbis uenerantur. Totũ orbẽ
Nec quisquã memor tanta a Deo nostro sanctorũ meritis esse tributa addubita- ro. cu. hẽ-
bit: si ab huiusmodi nostræ rei publice curã gerentibus & ad Petri piscatoris na- bit subictã
uiculæ clauũ sedentibus in solam religionẽ & sanctimoniã cursus dirigetur futu si scẽ uiuet.
rum ut nõ aliter Asiam Aphricamq; Romano christianorũ imperio subigant: q̃ xc. Tributa
Europæ regna populosq; subiectos habent. Quid q̃ maiora uel certe pana pri- pẽdet pene
scorũ temporũ uectigalibus Europa pene omnis tributa Romã mittit: dum singu oĩs europa.
læ ciuitates a Romano pontifice beneficia accipiunt. Verũ hanc summo ponti- xci. q̃ sũi so
fici & cardinalibus exhibitã ab orbe reuerentiã eas a populis missas ingentes pe- lida pstẽtis
cunias posse etiã alteri ciuitati q̃ Romæ dignitatem emolumentũq; afferre quis- stat⁹ fũda-
piam contendet: & Auinionẽ Bononiã Florentiã Ferrariã eam aliquando fuisse mẽta. xcii.
gloria decoratas allegabit. Et nos quin id quoq; fateamur recusare nõ possumus: Qui romã
Sed propria quædam habet urbs Romana adeo præclara, excelsa, admiranda: ut ñ uiderit ni
ne dum alibi in orbe inueniantur: Sed nec etiam ea transferri liceat optari in pri- hil uidit. 93.
mis qui Romam ipsam rerũ caput & dominã non uiderit: temere quicq̃ alicubi Limĩa apo
admirabitur. Habet enim urbs ipsa apostolorũ limina & terram sacro martyrum stolorũ. 94.
cruore purpuream. Habet seruatam linteo Veronicæ mulieris in cunctarum or- De Vero-
bis ecclesiarũ primariæ atq; matris beati Petri basilica extantem: propriisq; appa- nica. xcv.
rentem liniamentis dominici uultus effigiẽ. Extat insuper notus celebratusq; lo- Dñe quo
cus in uia Appia Domine quo uadis appellatus: ubi perfugo Petro Christus oc- uadis. xcvi
currit. & super duram silicem uestigia reliquit populo celebranda. Cimite. ca
Quomq; paulo fueris eadem uia progressus inuenis specum cimiteriumq; Ca- li. xcvii
lixti beatis sanctorum ossibus refertissimum: cui additam ecclesiam sancti Seba Scã scõrũ.
stiani martyris quom præteritorum præsentisq; sæculorum incuria prælatorum xcviii. Ca
ruere permisisset: tu Eugeni pontifex magna cum laude nuper instaurasti, pita apo.
Visitur apud Lateranensem ecclesiam Sancta sanctorum locellus cælesti gratia xcix. Incũa
plenus. Et in eadem uisuntur ecclesia apostolorum Petri & Pauli capita. bula & cir-
Venerando simul timore applausuq; inspicienda sub quorum sublimi & sicut cũcisio sal
par fuit ornato loco incunabula & circuncisio Saluatoris & ipsius genitricis uir- uatoris. c.
ginei lactis uasculum miro candore cernatur. Lactis uir-
Eo in altari quod primum religio christiana legitur habuisse. gi. uasculũ.
Sunt in Carinis cathenæ quibus beatum Petrum in carcere ligatum Herodes ci. Primũ
tenuit in ecclesia quæ exinde beati Petti ad uincula appellatur. altare xp̃ia-
Estq; apud sacras uirgines sansti Siluestri monasterium incolentes attente ue- norũ. cii.
nerantérq; contemplandum beati Ioannis baptistæ caput. Ca. b. p. ciii
Agnetis uero uirgunculæ annulus dei sponsi sui dono de cœlo missus apud cæ- Io. b. ca. ciiii.
lebrem pulcherrimamq; illius in uia Numentana ecclesiam seruatur. an. b. ag. cv.
Habet quoq; insignis & speciosissima in uia Tiburtina Laurentii martyris beati craticula. 1
ecclesia craticulã, sup qua fortissimus athlæta exustus de gẽtiliũ rabie triũphauit. Laurentii.

Seruatq;

cvi Seruatq; eadem basilica eundē Laurentiū & aliū sibi similem aliunde aduectum
Stephāi & Stephanū protomartyrem ut uirtute meritisq; pares unico hospitio clauderent.
Laurētii se Visuntur item ab urbe secūdo miliario:& hostiensem inter ardeannāq; uiā dul-
pulchra. cis aquæ fontes:qui fuso Pauli apostoli sanguine eruperunt. Et magno exquila-
cvii rum monte speciosissima est sanctæ Mariæ maioris basilica:cuius fundamenta
Fōtes ad e æstiuæ niuis iudicio fuerunt iacta. Qua in ecclesia gloriosissimi Hieronymi cor-
fusū.S.pau pus ad præsepe in quo primū uagiit Christus Iesus conseruatur. Non minorisq;
li sāguinē. miraculi ecclesia est in Transtyberina Ianiculi regione uirginis Mariæ ubi nato
cviii domino fons olei descendit in Tyberim. Sunt uero multa ac prope innumerabi-
Scē Mariæ lia:quorū ut supiori loco dictorū inspiciendi, tangēdi, uenerandiq; deuotione ad-
ma.eccle. ducti. Pānones, Mœsi, Macedones, Acarnanæ, Epyrotæ, Dalmatæ, Histri, Li-
cix burni:& ipsi in primis plurimas in regiōes, puīciasq; diuisi Germani & Galli Hi-
S.Hierony spani quoq; ac toto diuisi orbe Britāni nūc Anglici singulos ferme per ānos Ro-
mi corpus mā adeūt:Romā uenerantur:Romā ducūt eorū dominā & magistrā. Nec Euro
cx pæ solū populi Romā & eius sanctimoniā uenerantur:Sed tua etiā pater Eugeni
S.Maria in opera factū est, tū cura, tū etiā impensa, ut ex Asia quoq; & finitimis illi Europæ
trāstyberīa & Asiæ partibus post unicos occidētali ecclesiæ Græcos, Armeniosq;, Bosnēses,
regiōe ubi ex Europa:Nestorianos quoq; & Georgianos ex Asia minori, Ponto, Paphlago-
fōs olei eru nia, Cilitia & Assyria, Scythis, Albanis, & Iberia:& demū Aethiopes ex Aphrica
pit. cxi catholicæ fidei & Romanæ ecclesiæ conciliatos uiderimus. Quo fit ut a pluri-
Concilian bus orbis terrarū populis, nationibusq; aduenis Roma q̄ alia orbis ciuitas frequē-
occidētali tetur. Nec paruus est contemnendus ne is Romā confluentiū numerus morta-
eccl'ia asiāi lium:quādoquidē:Quadragesimalis ieiunii tēporibus quadraginta & quinqua-
romā uene ginta, & quandoq; plura milia ex multis earū quas supra enumerauimus puincia-
rūt. cxii rum Romā adeūt, Romæ, basilicas, tēpla, sacella, & singulas ædes circuūt:quorū
Nulla or- nullus tā hebeti stupido ue ingenio qui superba Romanorū olim principū pala-
bis ciuitas tia supbissimas spectaculis ædendis institutas extructiones:Thermarū cælsos for-
pluribus q̄ nices & insana aquæductorū opera perlustrans:qd fuerint, quid ue sibi uoluerint
roma gēti- singulos sciscitans obuios:uidisse, sciuisseq; nō lætetur. Itaq; uiget adhuc solido
bus frequē innixa fundamento Romanæ gloria maiestatis. Et non parua terrarū pars sponte
tat. cxiii & absq; armorū strepitu dulci reuerentia Romano nomini colla submittit. Sed
Quot mi- quando a proposito digressi sumus:qui ab ædificiorū locorūq; urbis innouanda
lia singulis memoria differendis cultus & uigentis adhuc reuerentiæ rationibus diu immo-
ānis romā rati sumus:ad ipsas urbis ædificiorum redeundum esset:si plurimum q̄ hucusq;
adeunt. descripsimus indicauimusq; per omnia uerbis loca a nobis dimissorum certio-
cxiiii rem dare noticiam possemus.
Viget ad-
huc roma-
næ maie-
statis glia.

Blondi Flauii de Roma Instaurata libri tertii & ultimi finis.

Blondi

Blondi Flauii Forliuienſis de Origine & Geſtis Venetorỹ ad Franciſcũ Foſcari Ducem: Indytumq̃ ſenatum cæteroſq; rei.p. Venetæ Patritios.

MAgnũ Frãciſce Foſcari prĩceps ſereniſſime, uoſq; ampliſſimi
Senatores: ac uiri patricii negociũ an oĩum magis quæ excogi
tari poſſint Venetæ rei publicæ nunc incumbit: q̃ utrũ ne ge/
ſtũ diu in turcos bellũ cõtinuare: an potius ꝑſidii ab uniuerſo
orbe xpiano afferẽdi deſpatiõe pacẽ cũ illis conſtituere debeat
cõſultatio anxiũ animiſq; ſuſpenſum tenet. Quid uero ſupre
mi orbis xpiani prĩcipes ad cõmunẽ ſibi uobiſq; hãc cãm cõ/
ſilii qd opis afferãt: nec ſatis ſcio: qos in cœlũ nõ ponere: nec ſi cõiectura aſſequar
dicere auſim. Sed eſt alia rõ ut ex pluribus iſta ſit nõ ĩprobabilis, quæ me ĩpulit ad
ſcribẽdũ. Ego.n. noĩe & ꝓfeſſiõe & utinã ne ſola chriſtianus ego italicus orbi chri
ſtiano & ipſi Italiæ ſi qd ſum: & in primis ſi qd eſt in me ingenii debeo ut nõ im/
probe uidear facere: Si ea quæ mihi ſunt calami & rerum geſtarỹ peritiæ arma ad
rei chriſtianæ & Italiæ defenſionẽ cõfero. Ego ueſter ciuis Venetus eã ab optimo
quocũq; ueſtrũ in me beniuolentiã recognoſco, ut ſi rebus nequeo: cogitatione tñ
& ſcripto difficillimis horỹ tẽporỹ rebus poſſibilẽ rei publicæ opẽ & operã teneat
impartiri. Geſta itaq; a Venetis tũ aliter a ueſtra urbe cõdita: tum maxime in bar/
baros adeo breuibus cõmẽtariis coarctabo: ut meminentis ac attente conſideretis
uos maiorỹ ueſtrorỹ ꝓpoſita oſtẽſaq; incedẽtes uia nuſq̃ dei & hoĩum fauoribus, Venetiarỹ
nuſq̃ ſecuritate, nuſq̃ parti imperii cõſeruatiõe ac amplitudine carituros. Nullam urbs.
mihi qſpiã hiſtoriæ ac rerỹ geſtarỹ peritia celeberrimus urbẽ dabit: quæ admirabilẽ Roma.
obſtupẽdãq; ſicut urbs Veneta habuerit originẽ. Qui.n. urbẽ Romã cõdidit Ro
mulus paſtores cõuenas ex uicina regiõe ꝓfugas nactus eſt: qbus in tutũ cõfugiẽ/
tibus Aſylũ cœpta non uoluntarie magis q̃ audacia urbs & pro uiribus aucta, & ab Thebæ.
impetẽtibus eſt uiriliter defenſa. Thebas Cadmus dũ cõderet bonitate loci & ſua Mediola/
illectos ſuaui eloquẽtia populos faciliter cõgregauit. Brenus ĩdu tionarius galliq; num.
Mediolanũ, Veronã, Viticẽtiã, Tridẽtũq; cõdentes populis repleuerũt: quos uini Verona.
auidos ſitientes cupientiſſimoſq; ea rõne ſola traxerũt in Italiã. Venetã uero urbẽ Vincentia
nõ uolũtas ſed timor: nõ ꝓpoſitũ ſed occaſio: nõ cõſiliũ ſed neceſſitas his cõdidit Tridẽtum
in locis: q̃ nulla mẽtis ſane hoĩum prudentia elegiſſet. Fuit tñ cã loco tanta: urbis Venetiæ.
cõditæ ineptiſſimo lõge horridior cõdẽdæ admirabiliorq;: Athila nãq; hũnorỹ re Athila.
gẽ potẽtiſſimo: quẽ ſexcẽtorỹ armatorỹ milia ſequebant̃ Aqlegiã urbẽ præmente, Aquilegia
Altinũ, Cõcordia, Patauiũ, Montiſſilicis urbes ſolo æquatæ ſunt pariterq; capta
& funditus diruta, Aqlegia, Vincẽtinus, Veronẽſibus, Mãtuanis, Brixianis, Me/
diolanenſibuſq; & Papienſibus cõtigiſſe conſtat. quarỹ tot urbium populi ne or/
dinem nunc ſequamur in hiſtoria diffuſe ſeruatũ in hæc paluſtria harena & cala
mis cœnoq; contecta confugerũt loca: in qbus conditã nũc urbem Venetã orbis
aſpiciẽs obſtupeſcit. Nec factus eſt a tãtis populis ad has paludes urbis ædificã/
dæ animo & intentione cõcurſus. ſed barbaros efferatiſſimos hoĩes uiri nobiles &

uiribus

uirib⁹ potẽtatuq; in singulis locis pſtãtiores natos secũ & uxores miserabili collu
uione trahẽtes id q̃rebãt:id solũ in uotis hẽbant:ut saluis in cœno paludib⁹ & are-
na corporib⁹ q̃ q; subirẽt:substinerẽtq; incõmoda dũmõ eã barbarorum sæuitiẽ:& a
Barbari. filiis uxoribusq; peio rẽ morte abigerẽt seruitutẽ. Fato aũt & dei nutu ac ꝓuiden-
tia cõditio illa urbi Venetæ debebat:ut ea loca a barbaris cõplerent diuersarum Ita
liæ urbiũ uiris:qbus ꝑpetua foret cura barbaras gentes populosq; feroces & ĩma-
nes a xp̃ianorum ceruicibus repellẽdi. Si qs .n. inuidia & odio carens ea uiderit & at-
tente legerit, q̃ in romani ĩpii inclinatiõis historiis triginta iã & duobus libris scri-
pta sunt a nobis, faciliter ĩtelliget Venetis solis æq̃ ac cæteris oĩbus xp̃ianis simul
acceptũ deberi. Sarracenos hactenus Italia & ægei ionii supiq; mariũ insulis pul-
sos esse, q̃q̃ scriptæ a nobis historiæ leuẽ & mutilarã hẽant gestorum a Venetis mẽtio
nẽ: cũ in tãtã quã cõplexi sumus historiã Romã olim totius ĩpii nõ licuerit serio-
se ac diffuse a Venetis gesta attingere: qbus ordine & copiose explicãdis sepatã &
q̃dẽ amplã cõficere possemus historiã. quod q̃dẽ facile iudicabũt ea quæ ad hu-
ius tẽporis ꝓpositũ & mutilata ut diximus in nostris historiis mẽtione in hoc bre
ue opusculũ identidẽ restringemus. At iam sensim manũ apponere incipiamus.
Venetiarum initium. u Enetã urbẽ ad annũ salutis sextũ q̃nquagesimũ & q̃dringẽtesimũ condi
cœpisse, ita certe docuimus in historiis, ut labi a uero ac errare cõstet eos
q̃cũq; aliter ausi fuerĩt affirmare. nemo .n. eorum q Venetæ urbis cõditæ materiã at-
Obsidio tigerũt: negat cõtinuatæ urbis Aq̃legiæ obsidiõe quã tribus annis durasse cõstat:
Aquilegæ. primũ cœpisse in paludes & stagna cõfluere populos: a qbus diruta Aq̃leia, & bre
ui post mortuo Athila: huius nouæ urbis fũdamẽta fuerũt ĩchoata. & Athilã do
Athilæ cet Eusebii Cæsariẽsis tẽporum supputatio ad ãni finẽ excidii Aq̃legiæ post urbes
mors. de qbus ẽ dictũ usq; ad Papiã excisas cũ Italia excederet, fluxu sanguinis ĩteriisse:
erãtq; tũc Martianus Cõstãtinopoli ĩpator. Gẽsericus Vãdalorum in Aphrica: Me-
roneus frãcorum ĩ galliis reges. Leo primus Romæ põtifex: & Valẽtinianus iunior:
undetrigesimũ in Romano occidentali ĩpio agebat annũ. quẽ q ꝑquirer: sextũ ut
diximus q̃nq̃gesimũ & q̃dringẽtesimũ salutis eẽ cõpiet. Vñ si me uestra exaudie-
tit sapiẽ: quos millesimo cõditæ urbis Romæ anno Philippus Romanorum princi
pũ primus xp̃iano ĩsignitus charactere aliarum pridẽ conditarum urbiũ exẽplo fecerit
ludos sæculares, uos quoq; tertio ab hinc ãno facere disponetis solẽni põpa: quã
ꝓcessionẽ appellamus. prĩo post aliis lætitiæ & iubilatiõis apparatibus ita ostẽsis:
ut actis deo nostro gratiis tãtã urbẽ ad millesimũ ãnũ tãta cũ rerum gestarum gloria:
Narses. tãta cũ opulẽtia ꝑductã eẽ lætari: & ut decet exultari significetis. Sed ad rẽ Vene-
tæ urbis conditæ primũ oĩs Italia maximũ cœpit fructũ in fauoribus Narseti cat
Totila. tulario Iustiniani ĩpatoris cubiculario & copiarum ductori pſtitis: qñ aduersus To-
tilã ostrogothorum regẽ urbis Romæ euersorẽ cũ exercitu ueniebat erat his annus
cõditæ urbis Venetæ sexagesimus: ad quẽ iã mirabile acceperat incremẽtũ: utpote
Narses in quã uiri nobiles atq; ditissimi nõ pastores & latrũculi inchoassent. Cũ itaq; Nar-
Italiam. ses pmẽso mari Rauẽnã a Cõstãtinopoli peditatu ipse cũ eq̃tatu Italiã ingressus
eẽt: Totila hostis eius apud Taruisiũ patriã urbẽq; suã apudq; alia Italiæ trãspa-

danæ loca sibi subdita ne ulterius pgrederet armis resistere cōtendebat:fecissetq; nisi impatorium Veneti equitatū & eius ducē Narsetē nauibus transportatos in Rauennā agrū ubi nunc est Ferraria exposuissent:cuius beneficii memor Narses q̄primū Rauennæ fuit opifices Venetias misit:a quibus sancti Theodori sacellū ubi ecclesia nunc est sancti Marci & sanctoꝝ Menæ & Geminiani ecclesia in capite Broli ædificata est. Sicq; Venetorum auxilio non quidē leui ostrogothi Italia deturbati sunt. Ad annū inde circiter quadragesimū. Clefis secundus longobardoꝝ rex omniū crudelissimus:quos ad eam diē pertulisset Italia: populos eius regionis quā nunc dicimus Lombardiā inauditis cædiū rapinarūq; cladibus afflixit:multiq; tunc ac pene oēs qui plabi potuerunt Venetias cōfugerunt: ut a multis eam tunc alterā Venetæ urbis ædificationē fuisse tradat. Quinimo ex eo tūc facto inoleuit, puerbiū alias urbes pueros lactantesq; alere. Venetā uero adolescētes ac plane uiros sibi in populū pcreare. Per hæc ipsa autem Longobardoꝝ tpa Italiæ infœlicissima Romanū oñētale impium aliā habuit infœlicitatē q̄ parter in Italiā redundauit. Ad quadragesimūenim annū Longobardoꝝ in Italiam ingressus:sarraceni pene oēm ac breui post Aphricā occuparunt:quam historiā nostro ,pposito minime necessariā hic omittimus. Sed quod ad rē nostrā facit. Cū sarraceni multa ac maxima alibi facinora perpetrassent:quin quagesimo tādē regni eoꝝ anno qui fuit cōditæ urbis Venetæ sextus & ducētesimus ab Alexandria soluentes Rhodū insulā Romani impii puenerūt:eaq; capta Colossum fama celeberrimū a quo ciuitas insulæ primaria nomē habuit demoliti sunt: ex cuius colossi ære noningentos camelos fuisse oneratos inuenimus. Rhodo uastata sarraceni in ægeū delan pelagus multas ex cicladibus afflixerunt. Inde in Siciliā nauigarūt quā maritimis in locis spoliatā incēdūs etiam p mediterranea editis uastauerunt. Anno itē cōditæ urbis Venetæ qnto uigesimo & trecētesimo Iustiniani secūdi impatoris Constantinopolitani tpibus Gregorio.iii.pontifice romano & Pipino primo francoꝝ rege turci primū Asiam inuaserunt:alanosq; primo post colchos & armenios: inde minoris Asiæ populos & ad extremū psas sarraceni agrorum direptionib⁹ & mortaliū in agris repertoꝝ hanc congredi ausoꝝ cedibus infestarunt. Fueruntq; ipsi Turci scythæ ex his quos Alexādrū macedonē iter hipboreos montes ferreis clausisse repagulis cū aliis tradūt scriptores:tū btūs Hieronymus affirmat:has uero sarracenoꝝ turcorūq; originis digressiones hoc loco facere placuit:qa cum his maxime barbaris Veneto populo & magna sæpe fuit & maior gloriosiorq; uidet futura contentio. Quādiu aūt apud Cōstantinopolim Romanū impium fuit integrū: Veneti illud integre cōstanterq; reuerti exercēdæ mari terraq; mercaturæ:& recipiēdis in urbē suam uiris qbus non magis Italiæ q̄ aliaꝝ puinciaꝝ pfugis paciq; ubi possent inter discordias missis ,ppria impensa oratoribus cōstituendæ itentissimi fuerunt. Qui qdē status nulla usq̄ labefactatus iniuria p annos qnquaginta trecētosq; Venetus ab extremis motibus quietissimus fuit:cū tñ ipsi inter se Veneti dissidia interim nō parua habuerint: ,ppriā ad declaratione historiā exposcētia:& tñ p id tpis maiora sunt opinione oīum iacta

Clefis rex.

Lōbardia.

Sarraceni.

Colossus Rhodi.

Cyclades.

Sicilia.

Turci.

Turcorū origo.

Alexāder Macedo

Cōstātinopolis.

res publicæ Venetæ fundaměta: Cum enim ad annũ salutis sextũ octingĕtesimũ
Carolus mag. facta impii Romani diuisione: Carolus magnus occidĕtale accepisset imperiũ:
Veneti ex uetusta cõsuetudine Cõstãtinopolitano magis parĕtes in difficultates
maximas inciderũt: quarꝫ finẽ bonũ eorꝫ innocentia bonitasq; tũc est nacta. Cõ-
Veneti suis. cedente enim Carolo principe iusto & magnanimo permissi sunt Veneti legibus
legibus ui uunt. ꝓpriis ita uiuere ut pariter utriq; impio obedirẽt. Cui fœderꝫ conditioni Leo.iii.
ponti.ro.adstipulatus est. Sed tertio ab inde anno Fortunatus patriarcha gtaden
sis: quẽ coniuratio attigerat in Ioãnẽ & Mauritiũ duces Venetos intentata sibi ti-
Mauritius Dux, mens in Franciã se recepit: & Carolo impatori Venetos detulit ꝙ illi a fœderib⁹
ictis discedĕtes Cõstãtinopolitão magis q̃ Romão ĩpio adhæsissent: adeo ꝙ tñ
apud imparorem eius patriarchæ uerba ualuerunt: ut Pipino filio Italiæ regi scri-
Pipin⁹ rex Italiæ. bens Venetos bello agitati opprimiq; iusserit. Ducens itaq; in Venetos Pipinus
Eracliã terrestrẽ unicã illorꝫ ciuitatẽ: cuius locũ nunc ciuitatẽ nouã appellatis: &
Eraclia. Equilium eius ciuitatis oppidũ inuasit. Sed ciues q ea loca frequẽtissime inhabi-
Equilium tabant cãpestribus locis suis munitioribus diffisi patriam deserentes cũ liberis &
uxoribus Venetias cõmigrarunt: nec alia fuerũt loco uñ maior numerus familia-
rum Venetorꝫ q nunc extent originẽ traxerit: quã doquidẽ ad centũ familias eorꝫ
præsertim q nũc patricii sunt. Eracliani Equiliũ q dedisse uiã ut Aquilegiĕses ec-
clesiæ asserunt monumĕta: breui tñ post Vbolerius & Beatus Venetorꝫ duces Io
Niceta pa tricius anni & Mauritio suffecti Teodouiũ delati: Caroluq; ĩpatorẽ allocuti cũ eo fœde
ra amicitiãq; iunxerunt. Sed Niceta patricius a Niceforo impatore Cõstãtinopo
Dalmatæ. litano cũ igenti classe ĩ Adriaticũ missus dalmatas primo post Venetos abiectis
cũ Carolo imparore fœderibus recedere cõpulit: q Venetias ueniens paucos ibi
mẽses moratus inducias cũ Pipino in paucos mẽses cõstituit: qbus uix dũ finitis
Pipinus maiore q̃ antea apparatu terra mariq; mouit: gestũq; est bellum illud me
Canalis or fanus, morabile in quo illata regi clades Canali orfano nomen dedit: sed maiori indige-
ret hæc historia uolumine. Capita Itaq; illi⁹ satis fuerit cõmemorare. Paulus gẽte
Ciuranus obsessæ ubi cũ classe subuenit paxq; inter Niceforꝫ impatorẽ & Pipinũ
regẽ cõstituta est in cuius fœdere Venetis cõcessit rex Italicus ut ĩmunitatẽ qua a
Carolo genitore donati fuerãt retinentes: Niceforí partiũ bello paceq; censerent.
Eaq; cõstituta pace Veneti publico oĩum insularꝫ consilio sedẽ a methamauco
Riuusalt⁹. translatã in riuoalto manere: & ꝙ riuusaltus esset ciuitatis nomẽ cõstituerũt: pala
Palatiũ Ve netorum. tiũq; ꝙ nostra ætate supbis est ædificiis auctũ: apud Theodori sacellũ tunc pri-
mũ fundare cœperũt: pariterq; eodẽ anno q a in oliuolensi insula littori proxima
Oliuolẽsis insula, castellũ fuerat epi sedẽ ibi cõstirutã appellãt cũ tota diocesi castellanã. Tria pau-
lo post in orbe terrarꝫ maxima sunt audita. Primũ dictu leue malos postea succes-
sus habuit: Sarraceni.n.primã oĩum Italiæ urbiũ cĕtũ cellas urbi Romæ ꝓximas
spoliarũt. Carolus deinde impatot uir excellĕtissimus obiit. Tertio loco sarraceni
quattuor tũc primũ tyrãnos admirato noĩe hr̃e cœperũt. quorꝫ unus Aegyptũ &
Grego. iiii. Aphricã occupauit: Duo Hispanias inter se partiti sunt: & quartus Palæstinã ac
ponti, Syriæ loca cœpit. Isq; p Gregorii: iiii. ponti. ro. edictũ q fuerat tituli sancti Marci.

Cardinalis

cardinalis sacrosancta palæstinæ loca obscœne fœdata a nemine christiano adiri
permisit. Mauriq; in Siciliam classe delati late incendia cōmiserūt. Nec sciui po Mauri.
tuitq; Michael impator Cōstantinopolitanus tantis malis aliter ꝓuidere q̄ q; Ve
netis ne mercimonia occidentis in Asiā perferrent inhibuit. & aliquot onerariaꝝ
nauiū triremiūq; præsidia Siculis a Venetis afferri curauit. eratq; per id temporis
Venetiarū dux Iustinianus Particius anno: cuius secundo ducatus beati Marci
euangelistæ corpus Venetias est translatū. & eo qui secutus est anno cōditæ urbis
Venetæ primo septuagesimo & quadringētesimo: ecclesia quæ nunc extat sancti
Marci Venetiis ædificari cœpta. Iustinianus enī dux ea auctus gloria sancti euā- Iustinian⁹
gelistæ ducatus sui tēporibus in urbē adducti a Populo Veneto impetrauit: Ioā- particius
nem fratrē suū q apud Cōstantinopolim exulabat in patriā reuocari: & sibi in cō dux
sortē ducatus dari. Michaelq; imperator audiens sarracenos Siciliam inuasisse p
Ioannē in patriā reducere: & ducē creatū a Venetis petiit ut classe siculis opē fer- Ioannes
rent. Dumq; classis a Venetis cōcessa armatur: dū nauigat: dū siculis laborātibus dux creat⁹.
se ostētat: sancti Marci ecclesia a Ioāne duce populi gratiā eo in negocio aucupā
te perfecta est. anno qui secutus est sarracenis Siciliā iterū Tarentūq; duce Sab-
ba regis mauroꝝ ꝓfecto obsidione premētibus Theodosius impatoris Constan- Theodosi.
tinopolitani classis præfectus copiis q̄s e Græcia adduxerat diffisus ad Venetos Impator.
se contulit. & Petro Tourdenico ac Ioāne eius filio Venetiaꝝ ducibus Spatarii
dignitate quæ tūc erat omniū illius imperii maxima ornatis ab ea re publica im-
petrauit sexaginta triremiū classem a Venetis armari: auctusq; tāta classe Theo-
dosius non prius inchoata in portu Venetiarū uellificatiōe destitit q̄ sinū attigit
Tarētinū. Sabbas uero sarracenus q̄primū eam omnem christianoꝝ classem adri
atico emerso in sinū Tarētinum flectere intellexit: siue quia timuerit: siue quia ti- Sabbas sar
moris simulationē rebus suis cōducere sic arbitrat⁹ obsidionē soluit: & ad cntho- racenus.
nitaꝝ littora repēte nauigās christianis quid facturus esset dubiū fecit. Sed ea in
magnaꝝ classiū ꝓpinquitate cū leuia per occasiones cōmitterentur certamina ad
prœliū: uel inuitis utriusq; exercitus ꝓfectis & Venetū q; quæ partiū inchoasset
utriusq; classis duces ignorare uisi sūt: fractis eo in ꝓlio & fugatis christianoꝝ co Calamitas
piis i Venetos pugnæ īternitiores magna eius cladis calamitas cessit. Nā omnes Venerorū.
eorū naues uel mersæ uel captæ sunt. militū uero paucis in barbarorū ꝑtātem fa-
ctis reliqui aut euecti aut ad internitionē fuerunt occisi. Theodosius autē præfe-
ctus parte nauiū quas e Cōstantinopoli duxerat amissa: saluti suæ fuga cōsuluit.
Ea elati uictoria sarraceni in dalmatiā ducētes austrense oppidū ui captū spolia-
runt. Forte tunc Venetoꝝ naues mercimoniis honustæ a Syria reduces uisa sar-
racenoꝝ classe in sinū secesserant tergistinū. quas casu inuentas & fugā moliētes Sin⁹ terge-
barbari interceperunt. odioq; usi quo Venetū persequebant̄ nomen mortales in stinus.
illis receptos ad unū trucidarunt. Exinde ad orā Italiæ flectētes Anchonā ui ca-
ptam spoliatāq; incenderūt. Ad annos inde plus minus uiginti sarraceni Alexā-
driā incolentes: Cretā insulā aggressi ea omni ditione potiti sunt quoꝝ pars maxi Creta insu
ma in Italiā nauigās oēs urbes in sinū adriaticū ad Anchonæ hydrātū uergentes: la.

uel occupatás tenuerũt:uel fugientibus habitatoribus desertas incenderũt. Nec
fuit q tãtæ Italoꝝ calamitati aliquã tulerit opẽ pter Venetos: q duce Vrso pticia
co illos exposita sinui tarẽtino uastãtes classe adorsi fuderũt:& Italia expulerunt.
Eo deniq; anno alii creẽses sarraceni in dalmatiã sunt delati: & nõ solũ exposita
Gradus. mari loca:sed facta plærisq; in locis extẽsiõe mediterranea uexauerũt. Qui gradũ
Sarraceni. usq; delati oppugnauerũt diu:urbe iõ non sunt potiti:qa Veneti uicinæ urbis pe-
fugati. culo exterriti laborãtibus psidiũ attulerũt:& fugatos inde sarracenos mari quoq;
Basili⁹ ĩp. supero expulerunt: in cuius fortissimi facinoris gratificationẽ Basilius impator
Cõstãtino Cõstantinopolitanus apochrysatius dalmatiã administrãs Vrsum particiacum
poli. ducẽ Venetũ ptospatariũ declarauit. Isq; dux accepti muneris grãs relatur⁹ cãpa
Procospa- nas duodecĩ magni põderis Basilio ĩpatori dono misit:easq; cãpanas cõstat primas
tarius. fuisse quas græcia alicubi habuerit, Sed & alia barbaries p tertii Sergii pon. ro. tpa
Pĩæ cãpa Italiã ẽ aggressa. Nãq; ungari p uiã Foroiulii quã malo nostro ab initio mũdi de⁹
næ q̃s hũit patefactã barbaris reliqt: Italiã ingressi sunt. Opposuit uero sese illis Berengarius
græcia. impator roman⁹ ad ipsum Foroiulii limitẽ cũ qndecĩ milibus armatoꝝ: & manu
Vngari in cõserta fractũ fugatũq; amisit exercitũ: tũ furẽtes Vngari cæde incẽdiis & rapinis
Italiam. cuncta uastantes Taruisium puenere: eaq; expugnata urbe ultra pgressi oĩaq; ua-
stãtes p q̃ facerẽt iter: Mediolanũ ĩuadere constituerant: tũ exciti opulentiæ urbis
Ciuitas Venetiaꝝ fama iã tũc ingẽti signa cõuertẽtes in eã duxerunt: & lembis tumultua-
noua ab rie fabricatis: quoꝝ asseres pellib⁹ cõglutinarent̃: ciuitas noua capta ad primum
Vngaris ĩpetũ est incensa. Exinde Vngari p littoras insulas debacchati Eqliũ & ad alterã
capta. partẽ caput aggeris Clugiãq; populati sunt. Fuit uero aĩus Riuũaltũ & Metha-
Clucia de- maucum primarias eius urbis ĩsulas ĩuadere. Sed alia erat tunc eius urbis forma:
populata. alia munitio: nãq; Petrus cognomẽto tribunus dux q̃ primũ eam gẽtem pãnonia
Petr⁹ tribu mouisse audiuerat: urbẽ Venetiaꝝ a riuo castelli ad ædẽ scẽ Mariæ in iubanico ap
nus dux. pellatã muro cĩxerat. Canalẽ uero quẽ magnũ dicũt ferrea clauserat cathena cui⁹
Cathena. capita unũ in scĩ Georgii: alteꝝ ĩ scẽ Mariæ p̃dictæ ædib⁹ firmabãt̃. Cũ itaq; Vn-
garia Clutia mouẽtes littus qd' cõtra methamaucũ est cœpissent: ut inde Metha
mauco riuoq; alto p Albiolã potirent̃ Veneti Petro tribuno duce per arma illis re
sistere perrexerũt: pugnatũq; est uariis in locis p q̃ barbari multitudine freti irrũpe
conabant̃: & cũ eo in certamine uano aliquot dieb⁹ laboratũ eẽt: tãdẽ ipso natalis
Petri & Pauli aplõꝝ die: Vngari uictoria desperantes re ĩfecta pfecti sunt. Sẽsit per
Mons gar- id tpis clades Italia inauditas. Dũ. n. Vngari Venetos infestãt: sarraceni mõtẽ oc
ganus a sar cupauere Garganũ: quẽ multis annis undiq; tenuerũt & Vngaria Venetis in he-
racenis oc- truscos delati eã cõmissis regionẽ summa & alias inaudita ĩpietate cædib⁹ ĩcẽdiis
cupatus. & rapinis ppe destitutã desertamq; reddidete. Oẽs. n. mortales fœminas æque ac
maresq cædib⁹ supfuerãt aut fuga plabi nequerãt: in Vngariã adduxere: qn etiã
anno q secutus est cõditæ urbis Venetæ lxxv. & q̃dringẽtesimo sarraceni Aphricã
Genua ca- Genuãq; urbẽ cœperũt: ĩ quã maximã usi sunt sæuitia: urbe. n. spoliata & his q ar
pta a sarra ma ad defensionẽ ĩduerãt primo ĩpetu cæsis oẽs pariter puberes latebris eductos
cenis. trucidarũt: redituriq; ĩ Aphricã mulieres oĩs ætatis & ĩpuberes masculos cũ facta

præda

prædā nauibus īpositos asportarunt. Sed iā sensim ad aliena ꝓlapsus sum: ad res
Venetas redeamus. Per Agapiti pō. ro. tpa Albettus Berēgarii īpatoris filius apd̄ Agabitus
Rauēnā cōstitutus Venetos mercatores multis affecit incōmodis. Comaclensiū pontifex.
n. nauigio: qd̄ illi haud q̄q̄ tenue hēbant fretus mare uestrū latrociniis tenebat īfe Albert⁹ īp.
stū. Id cū Veneti diuti⁹ pari nec possent nec uellēt in Comaclū delati oppidū pri- Comaclū.
mo īpetu captū. & naues simul comaclensiū īcēderūt. Forte Paulo post Petr⁹ co- Petrus can
gnomēto Cādian⁹ Venetiaꝝ dux Petro filio ut sui ducatus cōsors oīa secū admi dian⁹ dux.
nistraret īpetrauit. Isq; Petr⁹ genitori īgratus cū in eū cōspirasset in exiliū est act⁹:
q̄ adolescēs acri ingenii ad Berēgariū Albertūq; accessit & cum forte. xii. onerariæ
naues ui tēpestatis in primanū padi ostiū actæ eēnt eas Petrus Alberti cōsilio ꝑsi-
dioq; fretus intercepit. Et patre Paulo post uita functo in patriā a Venetis redu-
ctus dux est fact⁹. Omitto nūc multas Italiæ calamitates ut ea q̄ uestra sūt ꝓpria
enūerare possim poti⁹ q̄ describere. Ad annū uestræ urbis cōditæ secūdū q̄nq̄gesi
mū & q̄ngētesimū sarraceni bipartito exercitu Italiā īgressi: hinc Capuā cœperūt Sarraceni
īde Barrū terra mariq; obsederūt: cui Petrus urseolus uester dux annona īportata Italiam in
subuenit: nec tñ soluerūt obsidionē sarraceni. Quare cū eēnt Cōstātinopoli nūci- gressi.
ata ea q̄ dux Venetiaꝝ fuerat Gregorius īpialis capitanus: id magistratus est no-
men cū classe in Adriaticū uenit: q̄ Venete cōiūcta itū est in sarracenos de q̄bus
supatis cæsis & expulsis dux uester triūphauit. Eoq; secutū est anno adriæ ciuita Adria ciu.
tis a cuius uicinitate superū mare nomē accepti īcolæ maior tūc ppl's q̄ urbis uetu
stas tūc tolerasse uideat': Venetoꝝ fines uastarūt: q̄bus Otto Vrseolus Venetiaꝝ
dux Petri defūcti filius apd̄ Lauretū pado & athesi uicinū occurrēs cōflixit: & su Otto Vrse
pati adriēses breui ꝑuenerūt ad eā opū tenuitatē in q̄ eos obsorduisse uidem⁹. No olus dux.
no postea &. xx. ac sexcētesimo uestre urbis āno Robert⁹ uiscard⁹ uir celeberrim⁹
ductu cui⁹ regnū prīo est cōstitutū: qd̄ appellam⁹ Siciliæ citra Faꝝ: Dyrachiū ur Robert⁹ ui
bem terra mariq; ꝓmebat. Nicephorusq; īpator græcus: qd̄ ꝑ se ipm̄ neq̄sset Ve- scardus
netos ut pressæ urbi præsidiū afferēt orauit: q Dñico Syluio duci suo ut triremiū Nicepho
onerariarūq; nauiū classe educta impatori satisfacerēt publico cōsilio ꝓmiserūt: rus impera
Duxitq; in Guiscardū Syluius classem quā finis ōndit ingentē paratissimāq; fu tor græcus
isse: nāq; normanæ cōgressa classi uictoriā sed cruētissimā obtinuit: & mare Dy-
rachinis redditū est aptū. Post aliquot inde annos Robertus Guiscardus impiū
ambiēs Cōstātinopolitanū: qd̄ Alexius īpator pessimus īuaserat classem supiore
maiorē eduxit. Veneti quia nō magis ut roganti Alexio satisfacerēt: q̄ q; Roberti Alexi⁹ im-
potentiā si augeret' libertati suæ ducerēt formidabilē classem pararūt spe Alexii pera.
ampliorēq; itē Syluio duce alto mari Guiscardo congressa est: & factis fugatisq;
Venetis alexianisq; qui aduenerāt: Guiscardus Dyrachiū: Dñicus dux Venetias
de fuga se cōtulit: quē inde patres in carcerē cōiecerūt: Vitalisq; falero illi suffe- Vitalis fa-
ctus repatā illico classem ad Alexium duxit q impator Guiscardo ad Sasiū con- leto.
gressus fractusq; & fugatus īperiū amisisset nisi Robert⁹ breui post febre & cau-
mate per mensē Iuliū corrept⁹ apud Casiopā insulā īteriisset. Inchoata est Paulo Casiopa
post gloriosissima oīum expeditio: quā Beat⁹ pōtifex romanus Vrbanus secun- insula.

dus in Claromontesi cõcilio decreuit: ad quã Veneti classem ducentaꝝ oĩs gene
tis nauiũ pfecto Michaele Vitalis Michaelis uestri ducis filio transmiserunt: eaq;
Cruce si- classis nõ magis uestra militia q̃ cruce signatoꝝ ex omni orbe christião ad uos cõ-
gnati. fluentiũ plena fuit. Dalmatasq; cõstat eã nauib⁹ militibusq; adauxisse. Pisani tũc
Dalmatæ. Venetis infensi cũ triremibus qnquaginta mediterraneũ infestabãt id in primis
Pisanorũ quærẽtes ut naues Venetas casu obuias ĩterciperẽt. Siue igit̃ classem Venetorum
perfidia. dalmataꝝ sua maiorẽ esse ignorarunt: siue ea fuerunt audacia ad portũ Rhodiẽ-
sem tanto nauigio cõcurrerunt: supatiq; triremes duo de uiginti: & in his milites
Magnificẽ- quattuor millia amiserunt. Sed Venetis ob crucis quod deferebant signi reueren
tia Vene- tiam trigĩta Pisanis primioribus in obsides retentis cæteros incolumes cũ redditis
torum. triremibus liberarunt. Subinde Lassimirã uel ut credo Smirnã Asiæ urbem: quæ
Smirna ci- sex a mari milibus distans tũc recens a turcis diruta fuerat: ea classis cœpit & ma-
uitas asiæ gni Nicolai corpus ibi repertum Venetias misit. Ea classis uestra cum Boglioni
Gothifte- Gothifredi tẽporib⁹ cætere christianoꝝ expeditioni auxilio accessisset illo ad pri-
dus. mi anni captæ hierosolimæ finẽ mortuo eius fratri Balduino qui primus rex fuit
Boglioni. primũ usui esse cœpit. Cũ.n. Ptolomaidã q̃ & Accon & corrupte Accia a nostris
Hierusalẽ. est dicta obsideret: uocata classis Genuensis primo post Veneta accesserũt quas
Genuẽses simul fuisse tunc rostratas naues & triremes. lxxx. refertur. & præssa mari ac terra
Accon uigesimo obsidionis die facta est in regis Hierosolimæ potestatẽ: libensq;
duobus his de Italia populis priuilegia rex in ea urbe cõcessit amplissima. De qui-
bus quo ad Venetos spectat infra diffuse dicemus. Ad annũ nãq; Venete urbis
Balduin⁹ cõditæ sexagesimũ quartũ sexcentesimũq; Balduinus eius nominis secũdus hie-
sc̃dus rex rosolimæ rex primo suffectus Balduino de quo pxime supra est dictũ: sarracenis
& turcis resistẽdi spe destitutus Venetoꝝ auxilia poposcit societatẽ eis in capien-
dis de terra barbara puinciis urbibusq; pollicitus: extareq; uidim⁹: & uos scire nõ
dubito fœderꝫ huiusmodi formulã cũ Dñico Michaele uestro duce solẽniter cõ-
cœptã. Sed priusq̃ classem Veneti parare potuerĩt Balduinus iste Balach partho
rum regi Hierosolymã impetẽti temere cõgressus cũ magna pceꝝ militũq; xpia-
notum parte captus Chairũ in carcerẽ est pductus. Id cũ secũdus Calixtus pon-
Cõciliũ la- tifex romanus intellexisset. & forte tunc lateranense conciliũ celebrabat: Venetos
teranense. orauit & sua impulit auctoritate ut difficilimis christianæ expeditionis rebus in
Asia subuenirẽt. Erat p id tpis hierosolymis patriarcha Varinũdus uir nõ magis
doctrina & religione q̃ aĩs & prudẽtia cõspicu⁹: cui Balduino capto hierosolymæ
& regni administratio a xpianis fuerat demãdata: q & ipse sicut pont. ro. ad Vene
tos mittens fœdera cũ Balduino icta illis cõfirmauit. Dñicus itaq; Michael clas-
sem adducens potẽtissimã ad annũ salutis secundũ & uigesimũ supra cẽtesimũ
& millesimũ in Asiã nauigauit. Iacobusq; theologus Genuensis q Paulo post hie
Naues du- rosolymis diu uixit & a quo hæc sumpsimus. lxx. onerarias naues eã classem ha-
centæ. buisse scribit ĩ quo filius est uero triremes ĩter & cæteas ac alias mĩores q̃ urã hẽnt
Iope ciui- monumẽta naues fuisse. cc. Interea Varinũdus patriarcha quo die certior ẽ fact⁹
tas. Dñicũ Venetiis soluisse oẽs copias quotquot hierosolymis educeř potuit ad Iopẽ

duxerat

duxerat:quã hierosolymæ proximiorẽ cæteris maritimã urbẽ babylonicã septingentaq; nauiũ classis arcta & piculosissima obsidione premebat. impetũ quẽ Venetus dux in barbarã classem fecit iprouisum fuisse crediderim ꝙ genuẽsis scriptor æqueac uetus auctores sunt barbaros illico profligatos fugatoq; magna ex parte captos fuisse. Iope liberata iussit patriarcha oĩbus xpianoꝝ copiis terra mariq; in tyrũ iri: quã urbẽ oĩum ꝑter Hierosolymã & antiochiã Asiæ potentissimã christiani ad id tpis expugnare nequerãt. Ea tũ summis barbaroꝝ conatibus aliquãdiu defensata: tandẽ multo: ut genuensis uerba imitemur. Venetoꝝ sanguine capta & hierosolymæ regno addita est. Concessum uero Venetis a Varinũdo patriarcha & postea a Balduino rege pecunia redẽpto confirmatũ, qđ ui dimus ipsi ꝑuilegiũ minora habuit q̃ q cõcedẽtibꝰ in tãti bñficii pmiũ fuerint onerosa. Nãq; Balduinus hic secũdus ea primo cõfirmat q̃ primus alter Balduinus rex Venetis in acceptoꝝ principio expeditiõis bñficioꝝ pmiũ in hãc maxie formã in ecclesia sanctæ crucis apud achonẽ altero cõcesserat priuilegio. hẽrent Veneti oĩbus in urbibus hierosolymæ & primatꝰ anchio & chiæ ꝑpriã fori iurisdictiõnẽ. uicum & plateã particularẽ u bi furnũ stateram cauponas mensurasq; ꝑprias & cætera mercimonia nullis grauati uectigalibus exercerent. Si qs Venetus naufragiũ fecisset si decessisset itestatus bona cederẽt Veneto magistratui: cũ in beatoꝝ apostoloꝝ Petri & Pauli festo celebri regius minister ex hierosolymæ ærario trecẽtos bizãtios sarracenos ꝑsolueret. hisq; a primo secũdus ad didit Balduinus: ut Tyri Ascaloniisq; urbium quãdo cũq; in christianoꝝ fierent potestatẽ: Venetus tertiam partẽ dominio possideret. Tyro capta & Balduino hierosolymã reuerso piculũ palam est factum: quod christianæ expeditioni maximũ imminebat si ea a Venetis auxilia non uenissent. Nãq; suffectus Glioãni Emanuel tũc Cõstãtinopolis imperator qui tantã christianis latinis uictoriam sicut & sui ꝑdecessores iuideret Iope obsessa aperte in Venetos cœperat machinari: quos a ferenda christianis ope cupiebat auertere. Eius itaq; impatoris per eã ætatẽ potentissimi motibus qui conti nuabãt territi Venetæ reipublicæ magistratꝰ Dñicũ Michaelẽ ducem suũ reuocare coacti sunt. Isq; ꝑbus uir Rhodũ primo post Chium græci impatoris insulas spoliauit: gloriosum nactus in Chio Theodori martyris corpus quod in scĩ Marci basilicã delatũ in capella insigni seruatꝰ: quã Narsetẽ cartulariũ ædificasse docuimꝰ. Ductus ĩde apud Chiũ hibernis Dominicꝰ dux Sãnũ Mitylenas Andrũ & alias de emanuelis impio insulas spoliauit occupatoq; Mothonico & præda ibi facta inter suos diuisa urbem cõmuniuit. eadẽq; classis in patriam reditura: Spalatũ & Traguriũ regis ungaroꝝ urbes quod & ipse Veneto inimicarẽt nomini: ui cœpit: quas urbes Veneti hucusq; possidẽt. Dominicꝰ uero dux celeberrimꝰ tãtis rebus intra trigesimũ q̃. pfectus erat mensem fœlicissime gestis in patria est reuersus. Immorati diu sumus in recẽsendis ordine gestis a Dominico Michaele rebus qđ e maximis: sed eo plurimi a uobis & uestra re publica faciẽdis: quod iacta sunt tũc uestræ amplitudini fundamẽta. Nã tunc primũ extra portũ & littora uæstra ducatu cõptæhensa aliqđ domini urbis Veneta habere cœpit. Idq; ut docuimus maximo

Vrbs babylonica.
Tyrus.
Priuilegiũ Venetorũ.
Rhodus.
Chium.
Corpꝰ scĩ Theodori
Sannũ.
Mitylenas.
Andrum.
Spalatum
Traguriũ.

Alexāder pōtifex
Federicus barbarossa
Sebastian⁹ Zian⁹ dux
Clæmens ponti.
Philippus rex frācie.
Ricardus rex angliæ
Henricus Dandulo
Oddo burgūdiæ dux
Classis Veneta & pisana.

maxīo grauissimoq; pōti. ro. & hierosolimæ regis cōsensu ac toti⁹ orbis xpiani applausu factū eē gliosissimū uobis ac fœlicissimū ducere ac extimare debetis. Nec puo postmodū reip. decori fuit tertii Alexandri pon. ro. ad uestrā ciuitatē accessus. Eū. n. prīo uigesimo & septīgētesimo Venete urbis cōditæ āno uenisse cōstat ut ,pmissam ex fœdere pacē cū Federico prīo barbarossa īpatore romano uestris auspiciis uestro cōcluderet īteruētu. Sebastianusq; zian⁹ dux uester cū bīos orbis xpiani pncipes ea pace solēniter cōstituta: Federicū primo Rauēnam usq; & post Alexādtū pōtificē lōgiorē aliq̄tisp nauigatione ,psecut⁹ fuisset: eodē āno tāta auctus glia est defunct⁹. Cūq; paucos post ānos tetti⁹ Clemēs papa Federicū andictū īpatorē Philippū regē frācoȝ Ricardū regē Angliæ Oddonē Burgūdiæ ducē ut labotātib⁹ in Asia xpianoȝ reb⁹ subueniret̄ īpulit. admoniti ab eodē pōtifice Veneti p Hētici Dāduli ducat⁹ tpa classem: cui Rauēna archieps pōtificis legat⁹ pfuit pauere: prīos uero & oīum ,p tpe utilissimos ea expeditio ex Italia Venetos habuit: & q se eis adderāt pisanos. Nā Clæmētis papæ edicto palā facto: bella ungariæ rex Venetiq; ut terræ sanctæ opitulari possent: pacem utrinq; diu denegata pati facilitate īuicē cōcesserūt: & cōiūctas ī adriatico Veneta pisanaq; classes magna uis Italiæ nobiliū militūq; est ingressa: qbus tirū delatis & in urbē expositis pterriti pn⁹ ac pene despantes in illa xpiani respitare cœperūt: pseuerarūt hæ classes triēnio reb⁹ asiaticis intētissime. Cūq; nauiū repatione & militū regūq; supplemētis ,pmaxīe indigerent: sicut simul iuerant eodē tpe: sed nequaq̄ simul aut eadē cū q̄ iuerāt amicitia in littorib⁹ asiæ sunt ,pfectæ: qn bellū utrinq; mutuū ī patriā est relatū: qđ malo pisanoȝ successu prius terminatū pene q̄ gestū est. Pisana. n. classis Polā delata Lesinā urbē Venetis tributa pēdētē cœpit: apudq; ea hiberna egit & Hēricus dux Venetus hāc classem in patriā reducere exarmauit. Inde nouā triremiū decē: nauiū sex cæteraȝ raptim armatā emisit. QVa Polā ducta & urbs ui capta & pisanoȝ ps classisq; reliq̄ incēsa est. ptem. n. classis maximā pisani reuocarunt psidio occursurā sex eoȝ nauibus oneranis q̄ mercimonia a Tanai fluuio & mari pontico aduehebāt. Venetiq; Polæ muro ita apto dirutoq; ut in eā ultra pisanis receptus esse nequerit: Mothonū urbē suā in Pelopōnesi urbē se cōtulerant: apud quā pisanis apto uenientib⁹ pelago cōgressa classis Veneta: & psidium repulit male habitum: & duas ex ipsis sex mercimoniis plenas ītercepit. paxq; breui maxīo cū pisanoȝ dāno composita est. Sequit̄ in primis gloriosa Venetis expeditio. Anno cōditæ urbis q̄rto q̄dragesimo septingētesimo Bonifaci⁹ marchio mōtisferrati; Balduinus comes Flādriæ: Henricus comes sancti Pauli. Ludouicus comes Sabaudiæ Venetias aduenerūt nulla alia ratione q̄ ut uia ad Cōstātinopolī per uarios pridē in Germania & nup in Constātinopoli exortos motus interclusa a Venetis opē peterēt trāsmittēdis in Asiā copiis. q̄s xpianoȝ subsidio ducturi erant. pactiq; erāt cum Hērico Dādulo duce q̄les quotq; naues hēre q̄tū ,p naulo dissoluere deberēt qngētos & quattuor milia equites & octo milia pedites & commeatus necessarios traducturi: militib⁹ uero suis ad edictū tradiusculæ cōuenientibus ,ptracta est diutius opinione sua Venetis annona ut æstate iam in autūnum

uergente

uergēte pecunias hi ꝓceres expectādo cōsumptas a Venetis mutuas cape sunt cō
pulsi. forte ꝑ id tpˢ Iadera qntū a Venetis ad ungaros defecit: cuiꝰ recipiēdæ cura Jadra defe
ducē Hēricū & Venetos adeo urebat ut nauigiū īportuno tpe pœnituerit ꝓceribꝰ cit a Vene
ꝓmisisse: q ut reuocarēt ꝑmissionē nullo abduci incōmō patiebant̃. cū melior in tis.
re ardua ac difficili cōsultantibꝰ occurit sñia dādas. s. esse dono petitas maioresq;
ꝓceribꝰ pecunias si inita societate illis in recipiēdis dalmatiæ urbibus oppidisq; Dalmatiæ
rebellibus reip. opē afferre animū induxissent. Ictaq; sunt in annū fœdera educē- urbes.
das esse a Venetis in expeditionē triremes. lx. & p̃ter dalmatiā & qcqd urbiū opi- Triremes
doꝝ insularūq; & omnifariā p̃dæ capet̃ æqs īter utrosq; portionibus diuidendū. sexaginta.
Hēricus itaq; dādulus Venetoꝝ dux cum expedita triremiū classe ꝑimus oīum
idibus octobris soluit: cæteri postridie sūt secuti. Quā classem præter armatas iā
ducibus dādas urseriosq; qbus eq deferunt̃ uiginti centū ac onerarias naues. lxx.
habuisse cōstat. primūq; tergestini & mulgēses mare latrociniis infestātes domiti Iadera ca-
& Venetis tributarii sunt effecti. Iaderā uero delati diutius ad eā sua opīone sede pitur.
runt. quā sæpe oppugnatā multis laboribꝰ & multo sanguīe fuso receperūt. Et qa
eiusq; iterꝫ quater rebellauerat respectu liberari noluerunt. Veneti muros urbis in
mare uersos apuerunt. Actūq; est inter socios ut hyemē plane inchoatā & crebris
iā insæuientē tēpestatibus ibi agerent. q̃re Iaderēses qq; ditiores & urbis primores
Venetoꝝ clæmentia desperātes spōte migrarūt. Interim Alexius puer Isahac Cō
stātinopolitani imꝑatoris filiꝰ Alexii patrui sui fratricidæ manibꝰ elapsus Iaderā Alexius fi
se cōtulit cōsilio fretus nō nulloꝝ ꝓceꝝ p̄rīnæ amicitiæ a qbus Venetias ducebat̃. lius impe-
petentē uero afflictis rebꝰ opē & multa pollicētē Alexiū socii bello exaudiēriū du- ratoris.
xerūt. suntq; in hac maxime forma fœdera cōstituta. Restitutus in patriā alexius
īpatorq; aut solus. aut cū p̄re si supstes in carcere inuenireṫ cōstitutus græcanicā
ecclesiā & religione romanæ ecclesiæ ac ritui catholico subiiceret. pro dānis insup
quæ tā Venetis q̃ francis ubiq; cōstitutis. Emanuel īpator pridē intulerat: trigīta Emanuel
milia auri marchas dissolueret. principibꝰ uero expeditiōis nauli īpensæ satisface- impator.
rent qua erant Venetis obligati. Soluerūtq; a Iadera ad ueris initia bello socii ꝑpe
tuo cursu Cōstantinopolim petituri. Et Iaderēses patria ꝓfugi piraticā ubiq; in li Iadrēses pi
burnis patria sua histrisq; finitimis īfestissimā exercuerūt: ī quos noua a Venetis raticā exer
educta classis & p̄sidiū Iadere īminēti insulæ īpositū est: Cui Malcōseglio īdicta cent.
est appellatio. qđ qdē p̄sidiū Iaderēses patria extorres opibꝰ ungariæ regis freti tri- Malconse
remibꝰ decē apud Gaietā armatis diruerūt. Quāobrē nouā atq; īgētē Veneti clas- glio insula
sem parare cœperūt. Id cū Iaderenses rescissent pacē a Venetis suppliciter petirā Iadrēses a
īpetrarūt: ut datis obsidibꝰ primatū filiis in patriā reuerterēt̃. Classem interī bello Venetis
sociā Bosphoꝝ īgressā ad magaria locū galathis e regiōe oppositum haud lōge a pacem im
Cōstātinopoli distārē remorata ē cathena quā Alexiꝰ fratricida dēsissimā p̄sidiis petrant.
ad utrūq; latus tēderat cōmunitā. ad quā dū tārus esset exercitus: Cretēses duabꝰ Cretenses.
uecti triremibꝰ publico cōsilio insulā Alexio puero dediderūt: qua ille bonifaciū
montisferati marchionē paterna sibi auitaq; affinitate cōiunctū donauit. cathe-
naq; īterim nō ꝑtius ꝑrūpi potuit q̃ aqlōe nauis cætea uēto impulsa ualidissimo
est īmissa

est īmissa.forcepsq; simul īmēsus illā eo dē iuuāte īpetu succidit. Ea supata pegri
ni.nā eo se noīe totus exercitus appellabat:urbi appropinquāt.pceresq; terrestres
copias ducētes primi extensione facta ad urbis mœnia portasq; ferri cœperāt:cū
Theodorus lascara adulteri impatoris gener,& copiaꝝ ductor eruptiōe facta im
petū fecit:& pliū utrobiq; cruētū & atrox cōmissum est.tādēq; græcus intra mœ
nia est repulsus.Eo dēq; tpe classis Veneta ad portū urbis circūacta est:quā & ca
thena itē altera retardauit.Eā.n.inclusæ triremes uiginti pro uiribus defensabant.
Cōtinuato tñ pperuo duoꝝ dieꝝ plio:& scissa est forpice cathena,& in portu tri
remes uacuæ.nā græci in terrā pfugerāt.sunt inuentæ portu capto pegrini parti
tis muneribus illi terra portas hi de nauibus mœnia ppetuis agitare oppugnatio
nibus cōstituerūt.Venetiq; uineas ad pmurale in portū uergēs q̄ pximas adege
runt,binis insup nauiū malis superne ad caueas colligatis pontes impositi sunt:
de qbus muros altitudine supantibus oppidani sagittis catapultisq; & fustibalis
feriebant̄.qn etiā ignis de pontibus caueisq; nauiū in pxima cōtinuantiaq; mœ
nibus urbis ædificia sæpenumero iactus est.qui tandē amplissima corripiēs ædi
ficia latissimū cōmisit incendiū,ut eo territi metu:crebris insuper icti uulneribus
muroꝝ defensores eos linquere sunt coacti:quos scalis īnixa iuuētus Veneta oc
Veneti oc cupant urbem. cupauit. Ad eūq; tumultū in urbe cōcitū Alexius fratricida territus nocte concu
bia fugiens ingentē thesaurū qui postea rescitus est apud hirenā filiā uirginem in
monasterio defossum liquit.Ea pditi uiri fuga p urbē uulgata Isahac cæcus car
cere eductus & puer Alexius maximo populi fauore patētibus portis in urbē est
reductus.Exinde factis utriq; impatori de more acclamationibus Isahac pacta a
filio cū pegrinis fœdera spōsionesq; & pecuniaꝝ obligationē pñte & cōsentiente
pplo approbauit.quoꝝ executiōi cū pbus īpator Isahac gratissime inrēderet mor
bo ab aeris:ut creditū est:insolētia cōtracto interiit.Nec segnior illo erat in osten
dēda gratitudine puer Alexius:quē & satis debito facturū & ingēnia ēt peregrinis
in Asiā traiecturis allaturū apparebat:nisi ingrata & seditionibus p eā tēpestatē
nutrita ciuitas oīa eius cōsilia subuertisset.tumultus.n.in populo incertis aucto
ribus est exortus:& incursu ad īpiale facto comitia ī īpatorē iactata sunt,q puer
ignarus reꝝ pecuniis auare & semp antea inimicæ gēti latinæ dādis urbem expila
re,ac oīno intēderet exhaurire.Et puer Alexius sibi timēs prudēti supra ætatē cō
silio alta inclamauit uoce sese in eoꝝ ptāte dirigēdis hmōi aliisq; rebus de cætero
pmāsurū.hæc noctu de prima uigilia fiebant.Mane īpator cōsilio paucis cōicato
ad Bonifaciū misit mōtiferatēsem.admonuitq; atq; orauit,ut de tertia uigilia cū
armatis cohortibus ad portā quæ clanculū pateret delatus in palatiū aduolaret.
Fuit eius cōsilii cōstitutiq; facinoris cōscius qdā & ipse Alexius cognomine mur
tilus:quē Isahac impator ex infima plebe in patriciū pthonestaniūq; primariam
aulicoꝝ dignitatē extulerat.is malo uir ingenio ad tyrannidē anhelabat. Quare
primarios factionū & in plebe audētiores allocutus:tumultū ad primā uigiliam
priori similem concitare curauit.quo tumultu uix tūc exorto Alexiū pueꝝ titu
bantem ut imperitiora sordidioraq; palatii delitesceret admonuit:curauitq; per
ductum

ductum ad locū a suis satellitibus custoditū.exinde in publicū delatus est aream.
& multa contionabūdus dixit ostendens præsenté urbis conditioné imminés ab
externa,auara,ambitiosa,& semp hactenus inimica gente piculū:uiro nō puero
indigere.effecitq; quod in primis anhelans satagebat:ut in cōditus uocibus eū po
puli pars gubernatoré:pars ducé:pars imperatoré acclamauerit,secun dū quas ac
clamationes magna stipatus caterua in palatiū se ,ppripuit:& puerum Alexiū qué alexii mors
datū his uenenū nō occiderat eliso gutture manu ,ppria necauit. Tumultu exin
de sedato copias cōtraxit quātascūq; urbs tūc populo frequētissima dare potuit.
& suis iā uergētibus fatis hinc defuncti impatoris pueri amicos tollere:inde pere
grinos pellere animū adiecit. primū tñ in peregrinos ducédæ aciei sunt instructæ.
& accersiti sacerdotes in pompā ,pducētes: Iconāq; portātes gloriosæ uirginis dei Virginis
genitricis quæ in sacrario seruabaf diuina:ituros in prœliū armatos petegerunt. dei genitri
Secundū quæ rite facta eadé icona in uexillū & pugnæ signū præmissa est. Forte cis icona.
īpetus primus factus est in Balduinū Flandrensis comitis statiōes:quæ ad suæ le Balduin9
gionis tabernacula seruabanf. Isq; dux nō magis corpore q̄ animo psens cū pau
cis occurrens furentis græci impetū tā diu moratus est:quoad omnis legio arma
rapuit:quæ in prœliū tota cū irruisset:pseudo impator in portā usq; repulsus est:
Iconaq; casu a peregrinis capta parū affuit quin tyrānus cū multitu dine suorum
promurali exclusa fuerit interceptus. Leoné pegrini apud se mansisse in eā acce
perunt partē:ut uictoriā sibi de perfido hoste maligno homine a deo spon deri in
spem maximā sint adducti. Quare in cōsultationeē est positū qd plurimi qq; ma
iores natu,melioresq; censerēt a peregrinoꝝ exercitu faciendū.uticq; snīa tollen
dum esse & deiciendū tyrānide perditissimū hominē qui tam multa in se tā hor
renda in puerū Alexiū cōmisisset. Fœderaq; primū omniū inter eos hac formula
renouata sunt:ut urbis captæ atq; imperii Romaniæ urbiū ac locoꝝ quæ in po
testate fierent dimidia ,pceribus pegrinis. Altera pars Venetis possidenda daref:
urbsq; ab his mari:ab illis terra uariatis per duos de septuaginta dies oppugna
ta est.& licet magna græci a peregrinis tetra pugnantibus incōmoda accepeṙint:
muro tamē Veneti in portū uerso supne de nauium malis caueisq; sicut alias ex
pugnato priores urbe potiti sunt. Tyrānusq; noctis umbra tectus cum pellicibus
uxore & thesauro fugiens euasit. Ciues uero hinc ad capti ab hoste muri uoces in
de ad tyrāni fugā uno atq; eodē tēpore sunt exterriti. Sed dante ingeniū necessi
tate cōuocatos in solénē pompā sacerdotes secum sunt inermes & cru cibus Ico
nisq; ad fidē cōparandā in pmissis tenētes murū armatos uenia supplices oraue
rūt:qua facillime īpetrata portis undiq; patētibus latini noīs multitudo undiq; ē
ingressa. Quiete urbi data ,pceres in cōsilio decreuerūt quindecim uiros ex omni
exercitu deligédos:qbus creādi impatoris deligédiq; patriarchæ ptās esset irrefra De eligēdo
gabilis attributa. Quod cū placuisset ad Veneti petitū īpetrarūt:nisi īpator esset īpatore &
Venetus patriarchā ipsi possent ex arbitrio declarare a Romano pontifice cōfir patriarcha
mādū.partitio electoꝝ in hūc maxime modū æquata est:ut quinq; uiros externi
principes Flandrenses & sancti Pauli comites totidem Mōtisferatenses: Sabau
dienseſq;

diensesq;reliquos Veneti deputarent. Balduinusq; flandrensis sũma concordia
sublimatus:& Thomas maurocenus in sacris agens in patriarchã Cõstantinopo
litanũ a Venetis declaratus est: qui nouo impatori ex more inũcto diadema ĩpo-
suit.& breui post pro cõfirmatione obtinẽda Romã ad tertiũ Innocẽtiũ pontifi-
cem se cõtulit. Vsi uero sunt expeditiõis huiusce principes magna in nouũ impa-
torẽ liberalitate. Nã ut onera impii cõmodius tolerare posset: dimidia illũ partis
eos ex fœdere tangentis tã urbs q̃ prouinciarũ uectigaliũq; & portoriorũ impii do-
nauerũt. Inde ad nonã captæ urbis diem Veneti classe: cæteri oẽs terra recipiẽdis
Balduinus imperator. Balduini impatoris nomina, puĩciis, urbibus, & insulis eduxerũt. primusq; om-
niũ Bonifacius Montisferatensis & Henricus impatoris germanus frater: omni
Bõifacius mõtisferati & Hẽnc⁹ impatores. thracia quæ Adrianopolim & Cõstãtinopolim dierũ triũ itinere: quaqua uersum
interiacet mirabili uictoriæ cursu potiti sunt:& oĩa ut impatoris potestate firma-
rentur castra, duces ad Adrianopolim sunt metati. quã in urbẽ græci nobiles &
primores qnq; Latinorũ exosi imperiũ copias cõtrahebant. Manserat apud impa-
Adriãopolim ciuitas. torẽ Constantinopoli Henricus Dandulus uester dux: quo partẽ quartã impii se
tangentẽ certionbus discretã terminis, ac locorũ noĩationibus innotesceret. Et q̃a
Hẽric⁹ Dãdulus dux Aegei pelagi archipelagũ nũc appellãt insularũ pars maxima & adiacentes Creta
& Aulis Euboea nũc Nigropontus in ea adnumerabant̃ quarta pte classem suã
Archipelagus. illis primũ recipiendis intendere curauit. Sed cũ ad Cretã est puentũ: oĩs ea insu-
la in Bonifacii Montisferatensis potestate pacifica est reperta. Quamobrẽ impa-
Creta. Aulis. tor Balduinus cõcordiã in expeditione & fœderũ publice ictorũ iusticiã cõseruan
dã cupidus, Bonifaciũ ĩ Thessaliæ regẽ declaratũ ut Cretã Venetis dimitteret est
Euboea. hortatus: missiq; sũt ad castra in Andrinopolim firmata cũ imperatoris decreto
Marcus Sanutus. Marcus Sanutus Patricius Venetus, & Rabanus de carceribus Veronensis Ve-
neti ducis oratores q̃ Bonifaciũ imperiali decreto; quod exhibuerũt auctoritatis
Rabanus Veronẽsis. regẽ Thessaliæ appellatũ ut accepta a Venetis pecunia q̃q̃ modica ius illis ex Ale
xii pueri extorrisq; donatione quæsitũ cederet facile in sentẽtiã adduxerũt. Tho-
mas interim maurocenus Romæ fuerat quẽ tertius Innocẽtius põtifex libẽtiore
q̃ petitũ fuerat animo in patriarchã Cõstãtinopolitanũ cõfirmauerat, q̃ ea eccle-
sia tũc uero Romano pontifici subiecta erat. Isq; patriarcha cum Venetis paruo
fuisset tẽpore Cõstãtinopolim ad suã reuerti uoluit ecclesiã. Cui nauigaturo Se-
Ragusiũ. natus Venetus triremes quattuor duci Dãdulo & eius classi addendas tradidit.
Dyrachiũ. qua frœtus armatorũ triremiũ occasione patriarcha Ragusiũ urbẽ quæ a Venetæ
rei publicæ fœderibus desciuerat; recipit. & Dyrachio quã græci impatores deser
Balduinus coronatur. tam aliquetãr instaurato p̃sidia ĩposuit. Exceptus uero est Cõstãtinopoli patriar
cha summo applausu q̃ põtifex Innocẽtius Balduinũ impatorẽ a patriarcha cõ-
firmato iusserat auctoritas ap̃lica coronari. eaq; dies celeberrimo totius pene græ
ciæ nõ magis latinorũ q̃ græcorũ cõuentu lætissima fuit. per ãnũ nõ quod ab urbe
Cõstãtinopoli capta tũc finitus erat qcq̃d Isahac & Alexius fratricida possede-
rãt terra & mari, unica Andrinopoli excepta, in latini impatoris latinorũq; pcerũ
factũ erat. Sed pturbauit tantos latinorũ successus hinc Balduini impatoris inde

Henrici

Henrici Danduli ducis uestri mors breui subsecuta:& tamẽ res ꝓspere successe-
rũt.Sed iam hoc loco fidẽ ꝓmissi uestræ magnitudini supgressus sum: qui pene
historiã non breuianũ hac una in parte descripsi ꝗ ab ea expeditione magna am-
plitudinis uestræ quã nunc etiam obtinetis: pars originẽ habuit:nec erant tũc ue-
stroꝝ ĩmo publicoꝝ christiani nominis hostiũ sarracenoꝝ uires ĩminutæ:qn po-
tius solito potentiores toto orbe effecti erant: excepta Italia cui unice a uestro po-
tentatu & regẽ Siciliæ tunc etiã potentiũ & bene christianoꝝ metu manum iniice-
re formidabãt. Ad annũ enim tertii Innocẽtii pontificis prædicti tertiũ Ilmamo-
linus sarracenoꝝ Aphricã incolentiũ imꝑator:quẽ Tunici regẽ soldanũq; appel-
larũt ingentes in Europã traiecit copias. ꝑmaq; ad Toletum fixit castra.& inau- Toletum
dito uictoriæ cursu utrãq; Hispaniã ꝑuagatus latissimis oĩa incẽdiis populatio- Hispania.
nibusq; fœdauit:adeo ut hinc arelatũ:inde Auinionũ gallicas urbes illud idem Auinionũ
afflauerit incendiũ.Hẽrico interĩ imꝑatore defuncto fratri Balduino apud Cõ-
stantinopolim & Petro Ziano Venetos in ducẽ suffecto crescebat in latinoꝝ ma- Petrꝰ Zia-
nibus impium Romaniæ.Imꝑator enim adrianopolim agitabat:cuius & græciæ nus dux.
impii nomẽ uatari occupauerat:& dux Venetus liberꝝ sui fecerat ut præter maio-
ra rei publicæ reseruata ea quæ ciues Veneti caperent sibi ipsis propria retinerent.
ꝑmiq; omniũ Marcus dandulus & Iacobus uiaderus Galipolim cœperũt.Mar-
cusq; Sanutus & cõfœderati secũ aliquot ciues.Naxo paromela herinea.Eodẽq;
tẽpe Marcus dandulus andro & aliquod ægei pelagi insulis sunt potiti. Rabanus
uero de carceribus ueronẽsis & nepotes Euripium: Andreas:& Henricus glisii Ti-
nasmicholas Schyron scopulũ & Schyatã.Philoculus nauigosus Stalimenũ sibi
dñio subegerũt:ꝑ quod item tẽpus classis Venetoꝝ unius & triginta triremiũ pro-
sequendis piraticis missa Corcirũ nũc Corphu dictũ:& eodẽ uictoriæ cursu Mo-
thonũ & Coronũ rei publicæ rebelles subegit.Dñicus de la rosa cãpanus ex gallia
reliquiis athenarum & omni achaia potitus est:nec tñ deerant græci in latrocinia
coeuntes.Henricus nãq; cognomẽto piscator male comes genuẽsiũ classes fretus
Cretã insulam ut caperet est adnixus. Veneti aũt classe uigĩti quattor triremium
immissa & suã tutati sunt insulã:& quattuor genuensiũ triremes interceperunt.
Eaq; latinoꝝ apud Cõstãtinopolim uictoria animosq; christianoꝝ in Asia degẽ-
tium erexit. Annꝰ aduenerat cõditæ urbis uestræ septimus qnquagesimus septin-
gẽtesimusq; cũ gubernãde orte rebelles aĩos oñdenti:& Mothono ac Corono gu-
bernatores dedistis:q magistratus freti sex nauibus ceteis & totidẽ triremibus pa- Michael
tria eductis & Cretã seruarũt:& genuensiũ rebellibus fauentiũ tres naues interce- cominos
perũt.Quin etiã Rabanus de carceribus nepotesq; cum Nigropontis insula sese Pelopõne-
uobis feudatarios subegerũt:pariter Gofredus de uilla gallicus q in achaiæ prin- sus nunc
cipatu Dñico de la rosa successerat.& michael cominos græcus nobilis cum Pelo- morea.
ponneso nũc morea dicto parferulũ Venetæ reip.obediẽtiãq; spopõderũt.Anno Creta colo-
aũt q secutus est Veneti motus Cretẽsiũ rebelliones cõpescere cupientes eqtes ex nia.
suis & plebeios pedites eo in coloniã deduxerũt: ꝑdiaq; insulæ maiora melioraq; Venetorũ.
tũ equestri ordini:tũ plebeis diuisa:ꝑimusq; pro re publica Veneta dux Candiæ

Iacob⁹ teupulus dux Cādiæ primus.

fuit Iacobus Teupulus qui paulo ante cū pretura in Constantinopoli gereret inducias cū uatari comino græcorꝫ impatore Andrinopolim obtinente in qnquēnium cōstituerat. Quæ quidē induciæ ab Henrico impatore pariter fuerant constitutæ. Suffectus Henrico mortuo Petrus Anthisiod orensis ad urbē Romā ueniens ab Honorio .iii. pontifice romano in sancti Laurentii ecclesia quæ est extra urbis muros cū Iole uxore coronatus est. Isq; pontifex rebus Romaniæ & subsequenter hierosolymiæ opē laturus multos exciuit cruce signatos: q cū eo impatore Cōstātinopolim se cōferrent. Ioānes quoq; colūna portuēsis eps cardinalis in eius expeditionis legatū sedis apostolicæ declaratus est: qui ad nonū coronati īpatoris diē urbe profectus Brundusiū se cōtulit: quo impator imperatrixq; accesserunt: omnesq; simul Venetorꝫ nauigio sunt excepti. Ioānes nunc impator Venetis pmiserat: si ab eis qui a Cōstantinopoli detulerūt cū habito a pōtifice exercitu Constātinopolim teportaret Dyrachiū eis recuperare. quā urbē Theodorus epyrotes furto dolisq; surripuerat. Debellaturus autē Dyrachiū imperator hinc Iolē uxorē inde cardinalē colūnam Cōstātinopolim iussit accedere: inchoataq; est obsidio & oppugnationes per dies penes singulos intentatæ. Sed urbem ueteri muro

Epyrus. quā Venetus instaurasset munitā Theodorus milite abūdās ex Epyro fideli facile defensabat, adeo ut imperator potiri sibi desperās cōstituerit abeūdum. & quia mediterraneas macedoniæ urbes in uisendi desiderio teneret. petitū inter soluen-

Macedonia. dū obsidionē a theodoro fidei publicæ securitatē accepit. secundū quā scripto sibi datā ad arctæ amnis portū extēsionē in macedoniæ littora primā fecit. Inde ad nemorosa tēpe delat⁹ cū ad mōtiū saltus puenisset siluis tectorū structas a Theo

Andreas Vngariæ rex Dalmatia. doro duce insidias īcidit: & abductus in tererimū carcerē est cōiectus. Andreas p id tēporis Vngariæ rex ab Honorio pōtifice in pdictā expeditionē accersitus: ius omne quod in dalmatia suū ad id tēporis regnū habuerat Venetis ideo concessit quia eū usq; ad damiatā cū exercitu amplo nauibus detulerūt. Esset hoc in loco dicendū quo pacto Cōstantinopolitanū ad ruinā tēdere cœpit impetiū: quia imperator conciliatā sibi cū rege exagonarū a Venetis amicitiā noluerit acceptam in uxorē eius filia conseruare. Sed maior est res q̃ q breuiario cōprehendi possit. In

Federicus. ii. impator Petr⁹ teup. Gregorius nonus pō. Iacob⁹ teupulus. Pax genuēsium.

Italia uero p id tēporis Federicus secūdus impator germanus nō minus q̃ si turcus fuisset aut sarracenus Romanæ ecclesiæ & Italiæ Romano pōtifici infestus erat. is repugnare & prælio resistere ausos mediolānēses aggressus. Petrū teupulū Venetiarꝫ ducis filiū cœpit: & ī Apuliā missum ī carcere occidi iussit. Quāobrē Gregoriū nonū pontificē Romanū quē ipse psequeret impator Iacobus teupulus solito attērius exaudiuit. pacēq; eo rogante cū genuēsibus cōstituit ānis nouē his cōditioībus duraturā ut bella uterq; populus susciperet, gereretq; cōia. nec posset alter sine altero cū uatari græco impatore aliquid attētare: ut utriusq; populi nauigia amborꝫ simul deferrēt insignia. obtestatusq; est pōtifex qđ decreto sancirū pmulgari fecit. partēq; huiusmodi cōstitutæ paci contraria primū faceret excōmunicationē, cuius sentētia tūc est lata interdictūq; a sacrificiis incursurā. Ea pax alioquin laudabilis, uel ea maxime ratiōe fuit necessaria ut hi ppotētes Italiæ

populi

populi:hinc Fedetico,inde græco℞ ĩpatori latinos apud Cõſtãtinopolim oppri-menti reſiſtere poſſent. Ioãnes enim Berenius impator ad eos obierat dies:& Balduinus ex decreto acceperat imperiũ. Ioãnes itẽ uatari apud Adrianopolim oriẽtalis appellatus:& alter apud mare ponticũ exagona℞ græco℞ occidẽtaliũ impatores partim dimiſſis copiis partĩ cõiũctis latinos e græcia eiicere adnittebãtur:& uatari cõtinuatũ ab Andrianopoli uſq; ad Sataliã obtinebat ĩperiũ. Cui ſuberãt aderantq; in bellis aſſidui Marcus Sanutus ægei pelagi:& Leo ganala Rhodum inſulas tyrãnide obtinẽtes:fregerũt tamẽ Veneti aliquot ante cõſtitutã pacẽ ãnis utriuſq; græci impatoris audaciã:cretenſes in rebellione pendẽtes cõprimere cupiens dux eã inſulã pro Venetis gubernans Marcũ Sanutũ mercede cõductum auxilio aduocauerat. Cum accerſitus a rebellibus uatari tres & triginta in expeditionẽ adduxit triremes:& quẽ ſolũ repetit cũ triremibus octo reſiſtẽtem Sanutũ in patriã pro dicto Veneto redire curauit:obtinuitq; tunc de inſula creta Vatari Rhetimũ, Melopotimũ,& Caſtrũ nouũ. Sed cũ ulterius pgredi græcus impator obſiſtente Veneto nequiret, relicta oppida cũ impoſito præſidio amiſit:treſq; de ſua claſſe triremes apud Cythereã inſulã periere naufragio. Tũc educta Venetiis ingẽs claſſis Raguſinos q ſuaſione pollicitationibuſq; Vatari ſeducti deſciuerãt data uenia inſolita fœderationẽ amicitiãq; recepit:neq; uero potuerunt latino℞ debilitatẽ Veneti adiuuare:qn Cõſtantinopolis tãta belli acerbitate ſit preſſa: ut Balduinus impator Philippum filiũ infantẽ accepti æris alieni pignus tradiderit mercatoribus:detractũ quoq; ædiũ publica℞ & baſilica℞ culminũ uſ plumbum uenit:nec erat alicunde auxiliũ præter opẽ quæ multa a Venetis ſuo ipſo℞ impendio adueniebat. Tãdẽ græci impatores rebus elati pſpere in latinos patratis: Cõſtãtinopolim terra mariq; cinxerũt arctiſſima obſidione:unde ĩ ſalutis deſperationẽ impator adductus Balduinus Venetos ſuis grauatos piculis magnã euicit pcũ inſtantia claſſem ab illis triremiũ uigintiqnq; armãdam:cui pro dimidia cõis utriuſq; fieret impenſa.& ne fraudẽ in ſolutione periculũue amiſſi forte imperii Venetus timens impẽdiũ recuſaret, impator dedit pignora oĩum pcioſiſſima lanceã ſpongiãq; qbus Dñs & ſaluator noſter hinc portatus:inde uulneratus & crucis ligni in quo eã ptulit partẽ maximã. Immiſſæq; illico Veneto℞ decreto xxv. triremes expectãtẽ in portu & ipſa urbis mœnia infeſtantẽ inſolentiſſimum hoſtẽ græcũ prœlio ſuparunt:& quattuor & uiginti de inimica claſſe interceptis triremibus Cõſtãtinopolis obſidione liberata eſt:qn etiã Leo ganala dux q græcorũ dictæ obſidionis claſſi præfuerat:eodẽ die Rhodũ inſulã & ſeipſum p fœdera ſubiecit. Et hæc qdẽ Conſtãtinopolitanæ urbis liberatio eodẽ facta erat anno in quo pacẽ Genuenſi cũ Venetis pontifex.ix. Gregorius eſſe uoluit. Quare p ontifex ipſe maiora indies aduerſus ſecundũ Federicũ hoſtẽ ſuum tentare diſpoſitus anno ueſtræ urbis cõditæ ſeptingẽteſimo octuageſimotertio fœdera cũ Venetis iniit:p quæ claſſis triremiũ itẽ.xxv.cõi ac pari impẽdio eſt armata quam adhiberi uoluit pontifex Federico Sicilia expellendi:ob quã iniuriã Federicus ridiculum Venetis bellũ intulit. Nãq; cũ exercitu paratiſſimo ſcĩ Hilarii terrã q tunc unica

Mare ponticum.
Lannie græcia eiiciuntur.
Marc⁹ Sanutus.
Leo ganala Triremes.
xxxiii
Vatari.
Rhenmũ.
Melopotumum.
Caſtrũ nouum.
Cytherea inſula.
Philippus
Lãcea:ſpõgia Chriſti
Cõſtãtinopolis liberata per Venetos.
Leo ganala Dux.
Fœdus põtificis cum Venetis.

Ciuitas scī Hilanī Beba tur/ris,

populo Veneto Italiæ solo erat aggressus est terra: quæ Veneto subdita Paduano agro contigua uix substinuit openenté se Romani im patoris exercitū: in Bebasq; turrim exiguā cū nō esset terra accessus cōuitia sunt iactata. Supueniens interim a Venetis cimbaꝝ sagittariis plenaꝝ multitudo q̄ aquas æque terrā cōpleret, Federicū pariter cōuitiis lacerauit. Incubuerūt tunc totis uiribus pontifex romanus & Veneti disturbādo Paduā, Ferrariāq; Eccelino de Romano tyrāno omniū immanissimo subditas: q oēm quoq; trāspadanā occupauit Italiā. Iacobusq; Teupulus dux ad Gregoriū mōte longū sedis Apostolicæ legatū Ferrariā cū classe delatus, eā urbē deturbato p arma Salinguerra Eccelini romanæ ecclesiæ acqsiuit: quā idē legatus Azoni estensi attribuit gubernādā. Fauebant eo tpe Pisani Federico: classemq; supra centū, ut fertur, triremiū in genuēses armauerant ducendā. Quare petitus ex fœdere Venetus suppetias genuensi afferre curauit: classisq; triremiū sexaginta pfecto Andrea Teupulo ducis filio subito est educta: quæ prīa uellificatione Polā delata eā ciuitatē q̄ in suā triremē iussa nō dederat impatā pecuniā: & muro alicubi apto puniuit. Cōtinuata exinde nauigatione Teupulus dirachiū est delatus: ubi a nuncio in id misso certior est factus Federici & pisanoꝝ classem a genuēsi apud Corsicā fuisse fugatā. Quare Andreas pfectus classe in Polā cōuersa quā intellexerat iteꝝ defecisse eā ui receptā spoliatamq; igne ferroq; uastauit. Per quod tēpus Lodouicus frācoꝝ rex curante Balduino impatore pignera redemit pciosissima Venetis sicut oñdimus cōcessa, lanceā spōgiāq; & partem ligni crucis dñicæ passionis. Esset hoc in loco dicendū qd classis Veneta expeditioni pfuit in damiatā ducta. Sed nec mutilari pōt tot regū, totq; principū, & uarii successus historia & ppositū pmissumq; breuiarii modū excedere diu incepimus: ad ea itaq; reuertemur q̄ sunt de Eccelino superius inchoata. Ad annū Venetæ urbis cōditæ quartū octingentesimū: quartus Alexāder pontifex romanus cōstituit laborātibus in Lōbardia trāspadanis a tyrānide Eccelini ecclesiæ partiū studiosis opē ferre pferti cum Venetos hēret ad id cupiētissimos: q recipiēda urbe Padua celeberrima nauigiū sibi & copias pollicebant̄: creatusq; Philippus ex nobili fontanensiū familia archieps Rauēnas sedis Apostolicæ legatus se cōtulit Venetias: q̄ in urbe armis primū usus ecclesiasticis uitæ æternæ pmia repromisit crucisignādis, q in bello aduersus Eccelinū barbaris truculentiorē signa pontificis & ecclesiæ sequerent̄. Et ne singula psequant̄ hic nimia Venetoꝝ ope & opa Eccelinus Paduā primo post cætera facilius amisit: q̄ plura tenuit cæteris oībus tyrānis & principibus q ad hæc tpa in trāspadanis fuerūt dñati. Nec uero minores fuerūt motus q pōnficis quoq; Alexādri.iiii. tpibus hinc Cōstātinopolim inde: xpianas Asiæ urbes & īsulas agitauere. Cupiuerat Alexāder ipse ad prima assumptionis suæ tpa christianis Asiæ rebus subuenire: quod ut intētaret nedū pficere posset ad regē Manfredi se appellātis agitationibus est phibitus. Erāt enim ptolomaida acron tyrusq; urbes opū amplitudīe populorūq; frequētia ad auctæ ut pote apud q̄s Veneti: genuēses: & Pisani p annos iā quattuor &.lx. quibus a christianis fuerāt possesse oēm orientis occidētisq; cōtractauerāt mercatu/

Marginal notes: Eccelinus tyrannus, — Azo estensis. — Pisani fauentes Federico, — Pola uastata est, — Damiata ciuitas, — Alexā. pō.

ram: qui

tam:qui tres de Italia populi separatas quoq; areas & uicos domibus continuatos separata habebat ptona:in qbus iudicia in suos tā ciuilia q̄ criminalia exercebāt: nihilq; erat duobus eoꝝ populis in eadē urbe pter ecclesiā cōmune. De qua tantū apud Ptolomaidā Veneti genuēsesq; & altercationibus sæpenumero contēderūt q Veneti tertia eius urbis partem in uim fœderꝭ pridē cum Balduino rege Hierosolymo ictoꝝ donati monasteriū sanctæ Sabbæ eius urbis primariū sibi ppriū te nere quæsiuerunt. Hisq; auditis cōtentionibus quartus Alexander pon.ro. cēsuit: iussitq; monasterii illius collationis ius & oēm dispositionē utriq; populo fore cō mune: cuius cōcessionis apostolicas litteras Philippo mōteforti gallico Ptolomaidæ urbi tunc de more expeditiōis christianæ pfecto ostēdit: & eius amicitia fretus monasteriū in arcē castelluue cōmunitū sibi excluso Veneto retinere constituit. Suborta ex inde contentio tumentes prius nō inuidia magis q̄ illatis hinc inde iniuriis & dānis duoꝝ præpotētū populoꝝ exacerbauit animos: quos tanto ab æstu demulcere ac mitigare q̄ fuerit Philippus qui Venetos populariter abire iussit. Eam iniuriā id dedecus id dānū indigne tulit Venetus & tyri: quo se receperat Pisanos allocutus facile in sententiam duxitut spreto fœdere quod cum genuēsi paulo ante icerant societate ipsi nouam in cōmunē utriq; hostē inirēt, dū eis Veneti fauonbus cōparandis intēti sunt. Placētia Cypri regina duxq; Anthiocenus & tēpli Hierosolymi magister ac Ioānes ibidem comes: qbus esset assidua Ptolomaidæ Tyriq; cōuersatio montē fortē insolentiæ temeritatisq; & iniusticiæ incre pauerūt fore dicētes, ut nisi re in integrū restituta Venetos conciliet rem in Asia christianā: id erat ūd scelus suū euerteret. Cūq; elatū: & quod constat: semiamē tem hominē in paruicatia pstare Veneti rescissent, triremes tresdecim q̄ sibi tunc Tyri erant raptim educūt: Ptolomaidā aduolant: cathenam q̄ portus claudebat refringunt: illicoq; naues genuēsium tres & uiginti triremesq; binæ ibi exarmatæ incēdio assumptæ & sancti Sabbæ castellum monasterio īpositum est destructū. Genuēses uero interea apud Tyrum & ipsi duas & uiginti triremes armauerant: quæ ad auctæ in dies Venetoꝝ classi sæpenumero cōcurrerūt. Secessit.n. paulisper Veneta classis in mare pōticū: delataq; Mēsembriam urbē de sarraceno expugnatam diripuit. His q̄ apud Ptolomaidā gesta erant genuæ nūciatis: classē ea res publica ingentē armauit, triremes quadraginta naues ceteas decē, quæ Tyrum sunt missæ & pariter Rainerius zenus dux triremes Venetiis qndecim taradas decē, & qui ex Venetis Ptolomaidæ agebant, unde quadraginta uachetas naues ceteas decē parauere: parēsq; potētatu & armis in Asia Veneti genuēses hoc uno erant inferiores q Tyrū uterq; populus cōem habebat urbē in qua quātum claudebat portus hostilia a latini nominis magistratu inuicē facere phibebant. Ptolomaida uero genuensis cum suo mōteforti erat exclusus: unde Veneto cōmoda psidiaq; accedebāt. Alexāder interim pontifex romanus his q̄ apud Ptolomaidā male in choata peiores apud genuam Venetiasq; progressus habebāt auditis oratores ab utraq; re publica & pariter a Pisana ad se mitti curauerat pacēq; inter eos compone re erat cōnixus: quæ iam p cōclusa habebat. Cū ad annū cōdite urbis Venetæ

Ptolomaida.

Philippus mōtefortigallicus.

placētia regina Cypri.

Naues genuēsiū incendio absumptæ.

Triremes. xl. naues. x.

Rainerius Zen° dux.

quartum octingentesimũ ex Asia ... allatum ingentes & nisi Pisano Venetus ac
cessisset pares eas classes Ptolomaidã inter & Tyrũ acre prœliũ depugnasse: cuius
uictoria duobus cõiunctis populis cõtigisset: & hinc genuensis quinq; & uiginti
de suo amissis nauigio ĩ Tyri portũ cõfugit: Inde uictrix Veneta Pisanaq; classis
Ptolomaidã est reducta: abususq; est uictoria Venetus q publica tunc primũ &
Turris magna in ptolomaida. priuata genuensis populi in Ptolomaidæ ædificia demolitus est. turrim ingẽtẽ cũ
ptorio cui erat apposita: & horrea mercatorũq; apothecas: qn etiã uiatores & ap-
paritores q̃ de genuensi ad eã diẽ manserũt Ptolomaida sunt expulsi. Cũ itaq; ge-
nuensis res publica suos a romana curia reuocasset ad pacẽ tractãdã missos ora-
tores id a Venetis põtifex ĩpetrauit: ut captos in prœlio dimitterẽt genuẽses. Erãt
itẽ ea tẽpestate res apud Cõstãtinopolim in pessimũ adductæ locũ: adeo ut Bal-
duinũ imperatorẽ cæterosq; Latino nominis in romana agẽtes retinẽdi ea q̃ erãt re-
liqua desperatio inuasisset: qbus & uires & aĩos restituit ducta in ægæum primo:
post in ponticũ mare Veneta classis quã ex uictoria in ptolomaidæ portum redu
ctã docuimus. Et forte tunc accidit Theodorum Vatari græcorũ ut appellabant
Michael paleolog⁹. imperatorẽ mori duobus filiis: qbus pueris Michaelẽ paleologum sibi affinitate
coniunctũ testamẽto tutorẽ dederat: qua ut apparuit securitate p imperatoris græ-
ci mortẽ latinorũ rebus addita classem Veneti a pontico reuocarũt. Sed Michael
paleologus uir ingẽtis spũs multa in latinos est aggressus: q̃ Vatari pene decrepi-
Guilielm⁹ fr̃acigena. tus dimiserat intẽtata: primũq; omniũ Guilielmo francigenæ achaiã & pximas
græciæ regiones obtinẽti prœlio cõgressus eũ supauit: captiuũq; Andrianopolim
pduxit. Inde uersam in mare põticũ regionẽ ut recipet misso exercitu curare cœ-
perat. Cũ Balduinus imperator copias q̃ sibi erant oẽs nauibus ĩposuisset: q̃s pfecto
classi Cõstãtinopolitano gente Veneta ad ipsius põticæ oræ defẽsionẽ uoluit cir-
cunduci. Interea q erant Cõstantinopoli uetusta origine græci odiosum pridẽ ut
est gentis natura: latinũ nomẽ inde cõstituerũt eiicere. Initaq; coniuratione paleo-
Cõiuratio. logus de urbe recipiẽda p idoneos est admonitus. Classe igit̃ imperatoria q̃ omnes
asportauerat latinorũ neruos in pontico iã agente adueniens cũ exercitu Paleolo-
gus refracta a cõiuratis porta nocte cõcubia est admissus. Balduinus uero impa-
tor & Pantaleo Iustinianus patriarcha nauigio de repente cũ suis oĩbus & rapta
supellectile ad Euripũ sese pfugi recepũt. potitus urbe paleologus eo iecit rebus
suis ĩpietatis scelerisq; fundamẽta qbus postea respõdit oĩs sua successorũq; ex ea
cognatiõe ĩpatorũ uita q tãtũ impiũ q tantã romani olim post græci latiniq; noĩs
dignitatẽ suis leuissimis pditissimisq; moribus in turcorũ manus dedere potius q̃
puenire aut plabi pmiserũt. Is. n. tutor crudelissim⁹ pueros fidei suæ ab affini ho-
Finis latinorũ in cõstãtinopolim ĩperii p ãnos lviii. mine ab eo q eũ extulerat cõmẽdatos cũ ĩterfecisset impiũ assumpsit: finisq; fuit
Latinorũ in Cõstantinopolis impio p ãnos duo de sexaginta cõtinuato. Erat is an-
nus quarti Vrbani pon. ro. primus cõditæ urbis Venetæ qntus octingentesimus:
In quo Veneti Paleologũ bello agitare pseuerabãt: quem ui & armis tyrãnide de-
turbassent nisi illũ genuẽses sũmis conatibus ptexissent. Nãq; belli societate secũ
inita classem eo perduxerunt omnem quam post acceptam prælio cladem apud

Tyrum

Tyrũ maiorẽ prima instructioreq; hẽbant. Guilielmus ille gallicus Achaiæ & Bi-
thiniæ princeps quẽ a Paleologo se rutorẽ gerẽte supatũ captũq; fuisse oñdemus:
castrũ Maluasiæ mu tutissimũ obtinebat: quod cũ paleologo pmisisset carcere li- castrũ mal
beratus est. Isq; Venetus fœderatus bellum acre in Constãtinopolim subditasq; uasiæ.
paleologo puincias gerebat ut Creta, Nigropõto, Montonio, Coronoq; & Nau Creta.
plio: siue ut dicit' Neapoli romaniæ Venetorũ locis: Guilielmi principatus regiõi
bello cõiunctis: tãto paleologus indignatus psidio quãtũ inuexerat ianuẽsis. Ve-
netæ.n. classi quæ in ponto fuerat ad primos nũciatæ paleologo tyrãnidis motus
septẽ & triginta triremes Rainerius zenus dux ex Venetiis addiderat: q̃ dũ Ionio Mare Io-
mari nauigat. lx. genuẽsiũ græcorũq; triremibus ad thessalonicensem sinũ obuia- niũ Sinus
uit. Illisq; nihil monẽtibus Veneta classis minor maiorẽ impetere nõ est ausa. Sed thessaloni-
hæc noua classe Nigropontũ appulsa, tres aliæ Venetorũ triremes Constãtinopo censis.
lim pdatũ iuerũt. Dũq; factã ingentẽ asportãt pdã nauigio qd apud thessalonicã
genuẽsem græcũq; habuisse diximus in Bosphoro obuiæ fuerũt captæ: & partem Bosphorus.
uirorũ qui inerant genuensis interfecit, partẽ aliã oẽm Constãtinopolim ductam
paleologus excæcauit. Eadẽq; genuẽsis & græci classis paulopost egressa Bospho-
ro ad Veneti damna circumacta est. Cui duæ & triginta Venetorũ triremes forte
apud mõtẽ patras insulã sunt cõgressæ: pliũq; potẽtissimæ classes magnis utrinq; Motis pa-
animis decertarũt. & Venetus supior q̃ttuor ex hostili classe & captas abduxit. cæ tras.
teræ cõnixe remis ulisq; in portũ Maluasiæ confugiũ habuere. In Asia uero inte-
rim ptolomaidam urbẽ incolentes hospitalis Rhodi magister, cæteriq; nominis
Latini proceres ita Venetis fauebant, ut ipsorũ ea urbs uiris potius q̃ omnium La Magister
tini nominis populorũ esse uideret'. Contra Tyrũ incolentes genuẽsi fauores pro hospitalis
uiribus supraq; pstabãt. Anno inde urbis uestræ septimo octingentesimo Raine rhodi.
rius zenus dux qnq; & qnquaginta triremes ad Siciliæ orã misit: quæ classis ge-
nuensi ut sperabat nõ inuenta in Asiã nauigauit: casuq; apud Tyrũ obuia genuẽ
sium nauis cetea est expugnata: portũ dẽide Venetus eadẽ qua nauium cœperat
læticia ingressus Tyro ut potiret' adnixus est auxiliis ad expugnatiõnem terrestri-
bus ptolomaida Acrone accersitus. cessit tamẽ conatus inanis. Tertio ab inde an
no classis Veneta quattuor & uiginti triremiũ tribus genuensiũ triremibus apud
Lilibæũ fortuitu obuia eas cœpit. quod cũ Genuã perlatũ est: educta aduolauit Lilibæum.
duodetriginta triremiũ classis quæ perquisitã accuratissime Venetã ad Drepani
portum repetit. cõflictusq; habitus est acerrimus, in quo maximũ genuensis res Drepanus
publica accepit in incõmodũ. Nam tribus ex suis triremibus in prœlio crematis portus.
cæteræ oẽs in plio supatæ utrinq; crudelissimo fuerũt captæ. Quæ clades a genuẽ
si accepta effecit, ut Michael paleologus illius societate spreta inducias cũ Vene
tis cõstituerit qnquẽnales. Eodẽq; ãno triremes genuẽsiũ. xxv. Venetis. xxx. apud Induciæ
mothonũ cõcursuræ cũ uiderẽtur retrocessit genuẽsis, & naui oneraria mercibus quinquẽ-
Venetorũ magni ualoris plenã apud Euripum expugnata genuenses potiri sunt. nales.
Eadẽq; genuensium classis orã Cretæ circũuenta caueam illius insulæ oppidum
cœpit: spoliatũq; penitus diruit. Vrebat Venetos acceptæ in naui oneraria & ca-

ueæ ruin-

ueæ ruina cladis aliqua ulciscendæ cura. Miserunt itaq; Ptolomaidam tres & uiginti triremes occasionẽ ibi aliquam gerẽdæ rei expectaturas. quæ casu ptolomaidam inter & Tyrum duo de uiginta genuensium triremibus obuiæ conflixerũt. Fecitq; locoꝝ cuiq; suoꝝ propinquitas animos: & in rerum discrimine utriq; audentius depugnatum est. Inferior tamẽ genuẽsis quinq; triremes amisit. Clæmẽs quartus pontifex Romanus utrumq; populum per nũcios & epistolas monuit, ut belli induciis constitutis oratores ad se acturos de pace Viterbium mitterent. Idipsum etiã dictos orarunt populos reges Frãciæ & Siciliæ suam uterq; operam opemq; in pacis quæ fieret conseruationẽ stabilimẽtumq; polliciti. uenerũtq; Viterbium oratores. & re aliquot mensibus tractata nihil est conclusum. Fames ea tẽpestate ualida Venetias affligebat. frumẽtũq; Apulia & Sicilia ut consueuerat absq; classis præsidio importandi facultas genuẽsi bello adimebatur. Orator tũc magna precũ instantia taruisinos, patauinos, & ferrarienses ut annona iuuarent Laurẽtius teupulus dux, Rainerio zeno defuncto suffectus pecunia etiã excessiue promissa emolire nequiuit. Noua itaq; mari adriatico nauigantibus tunc primũ uectigalia, & ut certiore dicã uocabulo frena imposuit. Lex enim tunc super inde lata in hãc diem seruata est: ut intra hostiũ fauatici ad polam ꝓmontorium & rauẽnatiũ plagam nauigantes ad uectigal soluendum mercesq; & onera si magistratibus collibuisset deponendũ Venetias se conferrẽt. Creatusq; magistratus cum barchis attributis ne legi fiat fraus die noctuq; utriusq; littoris plagas portusq; perlustrat. Quæ ratio præter genuense bellũ Venetos impulit, ut cum pisanis Carolo regi ex andegauis primo apertis hostibus fœdera in quinquẽnium renouarent. Eodẽq; anno uestræ urbis conditæ quinto decimo octingentesimo Bononienses magnã Romãdiolæ partẽ dominio præmentes clausam a Veneto romãdiolis per adriaticũ mare nauigationem ui adaperire conati sunt. parato enim uariis modis simulationibusq; exercitu cũ Veneto per oratores egerunt ut abrogata lege custodibusq; ammotis pristinã sibi romandiolisq; nauigandi adriatico redderent libertatẽ. mouitq; pariter cum oratore exercitus. Diuersi uero hic Rauennã: ille Venetias petiere. Senserat dolum Teupulus dux: pariq; fuerat uersutia usus: Nouem. n. eius triremes proximũ rauẽnæ primariũ padi hostiũ ingressæ bononiensem exercitũ mare inter padum & locũ occuparet accelerare uiderunt. & subito præsidia duo unũ bononiẽsis ad primariũ Venetus: alteꝝ ad sanctum. Albertũ summis conatibus excitauere. & in bononiẽsiũ exercitu. xl. milium copiæ militabãt. tãdẽ supati ꝓlio bononiẽses pacẽ ea accepunt cõditiõe, ut suo exciso ad ꝓmarii hostiũ castello libera sibi q̃rũdã reꝝ eductio custodia padi hostioꝝ Veneto liqueret. Anconitani ãt cũ bononiẽsiũ exẽplo Venetis bellũ ĩferre nõ possent: ad Gregoriũ decimũ põtificẽ mittẽtes q̃relas detulerũt: qbus põtifex motus marea Venetis liberũ linqui iussit. Venetiq; tunc minime paruerunt ea nuntiis prætensa ad cõtumaciã excusatiõe ꝙ anconitani maledictis mẽdaciisq;, & falsa suggestione usi pontificem seduxissent. Acta uero est paulopost in Lugdunẽsi concilio cui idẽ præfuit Gregorius anconitanorum cũ Venetis causa Abbasq; neruosiæ

Clæmens. iiii. pon.
Viterbiũ. C.
Fames ualida in ciuitate ueñ.
Laurẽtius teupulus dux.
Lex facta.
Fanaticũ hostium.
Carol⁹ rex.
Bononienses.
Romandiola.
Scũs Alb.
Bononienses supati a Venetis.
Ancõitani
Mare Venetis.
Abbas neruosiæ.

uosiæ cui pontifex eam cõmisit:anconitanos nil satis solide ꝓbantes reiecit: præ
missa pontificis Auctoritate Venetis cura eã de qua diximus maris adriatici orã Datur Ve-
a sarracenis piratisq; simul cum uectigaliũ portoriorũq; suoꝝ iure uiribus defen- netis impi
sandi. Quo itẽ tpe pontificis Gregorii cura induciæ Venetos inter & Genuẽses um adria-
Cremonæ paulo prius cõstitutæ ĩ bieniũ ꝓrogatæ sunt. Anno postea urbis cõdi tici.
tæ uno deuigesimo octĩgẽtesimo Venetos ĩter & genuẽses bellũ ꝓpe ĩnouatũ est.
Iacobo.n.cõtareno ĩ ducẽ creato duæ genuẽsiũ triremes tãdari unã mercimõiis
plenã de Venetis apud messanã cœperũt:cuius rupti fœderis famã Michael pa
leologus impator græcus suũ & ipse fœdus ut apparuit uiolaturus,ad artã usq;
Acarnaniã cũ classe puenit. Veneti uero.xxv.triremiũ classe ĩtra dies.xv.armata Acarna-
oratorẽ genuã ad res repetẽdas miserũt.quæ si nõ eẽnt redditæ,bellũ indici iussũ nia colfo.
satisq; fecit genuẽsis:& orator in redditu fœdus cũ pisano in qnquẽniũ renoua- xxv. trire-
uit. Adriano paulopost qnto in romanũ põtificẽ assumpto Veneti anconitanos mes arma-
bello mari acerrimoq; psecuti sũt,q ad orã Istriæ & Romãdiolæ nauibus clãde- tæ.
stine cũ mercimoniis penetrãtes latæ Venetiis legi & uectigalibus portoriisq; frau xv. diebus.
dem facere ꝑsumpsissent.delectoq; ad id bellũ ꝑfecto sex & uiginti triremes dux
contarenus attribuit.& machinæ ad urbis oppugnationẽ onerariis nauibus com
portatæ. Dũ aũt portus magno oppugnãtiũ conatu tẽpestas de repẽte coorta na-
uigiũ in altũ pelagus trãsuersum egit.sexq; triremes impactæ littoribus senegaliæ Senegalia.
perierũt. Immiserũt paulopost Veneti supplemẽto naues tardas & triremes qui-
bus apte nauigãtibus mare anconitanus pbelle struxit insidias. Omnibus.n.quæ
sibi essent nauibus & triremibus Venetoꝝ & ꝑfecti classis insignia sũt aptata : ad Fraus an-
quas applauso nautico occurrẽtes cũ duæ declinassent Venetoꝝ naues captæ & conitanoꝝ
Anconã magno gaudio sũt pductæ. Cuius cladis acceptæ bifariã indignatio se-
natũ ppulit Venetũ,ut reuocatus cũ classe prima ꝑfectus in carcerẽ sit cõiectus,
& noua instructior expeditio in Anconã ducẽda paulopost Venetiis est educta.
Eodẽ quoq; tpe templarii Tyrũ urbẽ pro expeditiõe xpiana administrantes solitã
ante bellũ genuẽse iurisdictionẽ & portorioꝝ exẽptionẽ Venetis in ea urbe reinte- Nicolaus
grarũt. Tertius interea Nicolaus gẽte oriundus Vrsina in romanũ pontificẽ & q- ursinus põ
dẽ ꝑstãtissimũ est creatus. Venerũt ad eius creatiõis nouitatẽ de more Veneti ora- tifex.
tores,q diu spreti cũ ad salutationẽ reuerẽtiãq; sicut & alii nõ admitterent,a Con Veneti ora
tareno duce suo reuocati urbe Roma ꝓfecti sunt. Sed eos de itinere accersitos põ tores.
tifex admisit:multisq; & durissimis uerbis de anconitanæ urbis ro.ecclesiæ iuris Oratores
oppressiõe redargutos,& rñdere ꝓhibitos reiecit. Siue aũt interea parauerãt eduxe reuocãtur
rãtq; Veneti:siue postq̃ ea ĩtellexerũt q̃ suis apud põtificẽ oratoribus certũ ẽ octo a duce.
eoꝝ triremes quo die oratores Venetias attigerũt ad cæterã classem anconã obsi-
dentẽ puenisse miserunt. Per id tps anconitani Venetias legatos de pace acturos:
quæ ꝓpe modũ constituta erat,cũ est allatũ duas anconitanoꝝ triremes tardã de
Venetiis secus Siciliæ littora prædatam esse. Quamobrẽ & dimissi sunt re infecta
oratores,& triremes quattuordecim Venetiis eductæ in anconitana castra expe- xiiii.trire-
ditionẽq; aduolarũt:quaꝝ duas paulopost incaute ab aliis sepatas anconitanus mes.

Pax constituitur. silentio iter custodias delapsas cœpit: in portuq; pduxit. & pax paulopost æquis conditionibus est constituta. Ad annū postea secundū trigesimū octingētesimū urbis conditæ quarti Nicolai pontificis anno secūdo Tripolis urbs insignis obsidione ac uinbus facta est in soldani Babyloniæ potestatē. quā quidē urbē diutissimā post cōmissam immortalibus cædem maximā: postq; abactam asportatamq; omnifariam reꝝ prædam igne primū postea ferro abusum diruiq; curauit. progressusq; eodem furoris impetu barbarus Tyrū quoq; Sidonem & Barutum, ac earūurbiū oppida intra tertiū Nicolai pontificis annū cœpit: ac sicut Tripolim incensam diruit. Isq; princeps actu & prudentia æque ac uinbus & potētatu pollens nec ea clades accepta nominis christiani principes occidētis in Asiam cōcipere. induciaꝝ fœdera in duos annos Ptolomaidæ habitatoribus christianis cōcessit. Nicolaus tamē pontifex de more assumēdā edicto propositā statuit afflictis christianoꝝ Asiæ rebus subueniendū. Iussaq; eius exinde maioris fuerunt efficaciæ q; mille qngentos ipse equites ex publico ecclesiæ physco curauit pmo omnium Ptolomaidā cōportari: qui & multi in magnū exercitum sine certo præstantiq; ut oportuit aliquo duce secuti sunt: qui quo plures eo fuerūt pnitiores Ptolomaida urbs populis tūc frequentata innumeris quātos nunc non temere alat aliqua urbs Italiæ a septē diuersis sibi quia inuicem sibi contrariis premebatur potiusq; lacerabat q̄ gubernabat magistratuū gentiūq; generibus. patriarcha enim titulo hierosolymitanus sibi tēporalem æque ac spiritualem uendicare quærebat gubernationē eandē: hinc templarii: inde hospitalarii & pariter theotonici ab armoꝝ tractatione & sanguinis ut dicebat effusione repetebāt suā & ad se solū spectantem rex Cypri uel ea ratione uolebat q; tertio ante anno regni hierosolymæ titulos in comitiis attrebatensis contentionē sponte sua & paucis adstipulantibus assumpserat. Rex quoq; Carolus secūdus Neapolim ex carcere reuersus nihil duxit antiquius q̄ Ptolomaidā mittere: qui de hierosolymæ regni titulis cū Cyprio rege cōtendentes paterna auita q; & proauita in illa urbe iura uel armis & uinbus conseruarēt. Qua in re usq; adeo exarsit animis ut tēplarioꝝ hospitaliorūq; quos Cyprio regi magis cupe addidisset prædia in regno sita Neapolitano direpta uastauerit. Consulem quoq; ibi habuere Pisani qui maiore usus est ambitione, q̄ ibi quoq; genuensis uir Venetus utebat. Milites itaq; nouos quarti Nicolai pontificis iussū in exercitū sine duce & rectore eius quæ requirebat auctoritatis missos nullus qui continere posset & sciret: nullus erat qui a flagitiis & sceleribus phiberet. Eaq; militū multitudo in christianoꝝ cædibus & rapinis, adulteriis, uiolationibus, & incendiis aliquādiu debacchata in agrū soldani noctu aliquādiu post parū interdiu per furta & latrocinia penetrauit: atq; eo usq; progressa est ut prædas iumentoꝝ mortaliūq; & reꝝ omnium tanquā iusto bello propalam abigeret. tulit tamen patienter iniuriam: dissimulauitq; diutius omniū spe soldanus. rexq; per nuncios & abactam prædam ter quaterq; repetiit. Et quando tandē non sunt redditæ animum præfixit intra quem nisi fieret satis sese comminatus est Ptolomaidæ excidio postergatis quas ipsi uiolassent induciis accessurū. Annoq; exacto centum

Crux datur.

Mille qngentos equites

Hospitalarii.

Theotonici.

Carolus rex secundus.

ēto centū quinquaginta milia armatorꝝ in Ptolomaidam duce fiolio suo īmisit. Dumq; is adolescēs duobus iam mēsibus urbē premit, defuncto genitore soldanus ab exercitu est suffectus: quo elatus successu urbis Ptolomaidæ prædam pet edicta præconiūq; uociferationes: quæ a christiatis intra munitiones exauditæ sunt exercitui donauit. Tunc discordes in ciuitate nostros desperatio cœpit. multiq; nulla usi timoris simulatione partim captatis abeūdi causis, partim clandestina per noctem fuga desertores effecti sunt: ad eā quæ paulopost animorꝝ cōsternationē est uentū, ut publico oēs consilio mulieres primū paruulos & debiles cū suppellectile emiserint.

.C.&.l. milia hoīum a soldano missa

Deinde cōstituerūt duodecim milia armatos in urbe retinendos, qui defensioni sufficere uiderent̃ cæteris emigrandum. Manserūtq; ex primoribus rex Cypri patriarcha & hospitalis templariotūq; magistri: rexq; Cypri ignauia: quæ certior uocabulo appellari posset usus illico per fugā multitudinem est secutus. Fuitq; exēplo eius ut oēs qbus nauigio facultas non defuit Ptolomaida emigrarēt. postremi omniū hierosolymi patriarcha magistriq; nō prius urbem deseruere q̃ soldanū uiderūt siue a casu siue ꝙ fugæ a christianis cōmissæ certior esset factus oppugnationē solito maiore impetu ostentare.

Desperatō Ptolomaidarum.

hiq; Dromone in id seruato porta delapsi secunda primū nauigatione sunt usi. Sed uento post parū inualidā tempestatē mutato sub ipsam Cypri plagā periere naufragio.

Dtomo portus.

Soldanisq; eadē die & hora Ptolomaidam & paucis quos nauigii carētia detinuerat christianis male defēsatam cœpit: & mortalibus in ea repertis ad unū trucidatis prædā quidē militi suo ꝑmissam iterato cōcessit edicto. Sed tanto tenebat̃ illius excidēdæ urbis desiderio ut parūper suppositus ubiq; eo præsente atq; incitante ignis maximā prædæ ipsius partē assumpserit. mœnibus inde & urbis parietibus passim solo æquatis duriore sarracenus miles soldani imperio est oneratus ꝙ fundamēta ubiq; ita cōfodi dissipariq; iussit ut nullū urbis nullum post hæc edificii uestigiū appareret.

Ruina Ptolomaidæ a soldano.

Annus erat is uestræ urbis conditæ quartus trigesimus octingentesimus, in quo tandē reliquias amisimus uictoriæ illius celeberrimæ: quā anno ante quarto de ducētesimo Vrbani secūdi pontificis romani auspiciis: & uirtute christianorum expeditio inchoauerat. Fui de industria prolixior recensendis rebus maximis quas apud Ptolomaida geri contingit: ut quod feci ostēdere possem prope ducentos annos pugnatū esse in sarracenos: per quod tēpus fere omnia cœpit uestra respublica: quæ aut mari contigua, aut insulis possidetis. Expectabūt credo a me qui hucusq; legerint quid post amissas a christianis Constantinopolim & Asiæ ciuitates a uestris ꝓgenitoribus fuit gestum. Sed multa maximaq; fuerūt & maiori digna cognitione q̃ hoc epitomate possimus uelimusq; describere. Paleologus.n.& genuenses cū posse uobis resistere diffiderēt: turcos tunc primū in Europā traduxere. a qbus tandē pn̄ti anno qnto fere sexagesimo & centesimo meritas tāti sceleris & admissi flagitii pœnas punitionēq; acceperūt.

Genuēses turcos ī europam traduxere.

Gesserūt inde paulopost res maximas Veneti. tū in bello qđ cū ipsis genuēsibus diuturnū, uariū, ꝑiculosum: & tādē ꝑ uictoriā gloriosissimū fuit. tū in tuenda urbe Taruisina: quā per ea tēpora primā oīum, in solo Italiæ cōtinenti possidere cœpistis.

Taruisina ciuitas.

Mastinusq;

Mastinus Scaliger. Florentini Turci. Padua. Verona. Brixia. Bergomũ. Crema

Mastinusq; Scaliger tyrannus omniũ eius ætatis potentissimus a Veneta re pu blica sociisq; bello Florentinis & Bononiã pro Romana ecclesia gubernantibus: Italiæ Transpadanæ & Lucæ & Parmæ urbiũ dominio deturbatus est: & Turci interea a uobis cladibus & quidẽ ingentibus prostrati cæsi afflictiq; fuerunt: bella exinde sequerent: in quibus capienda Padua excellentissima urbe: post Verona: deinde subigenda Foroiulii patria & demum Brixia ac Bergomo: nuperq; Crema reipublicæ imperio adiungendis maximis laboribus ac impẽsis: sed pari gloria de pugnatum est. Notoria sunt hoc tempore supradicta: sed certe promerentia ele ganti ornataq; historia posteris ita tradi ut aliquot qui te præcesserunt ducum & tuum in primis Serenissimæ Dux nomen & uestræ reipublicæ gloria & multorũ ac prope infinitorum ex uobis patria ordinis decus gerendis tot bellis tot obeun dis laboribus quæsitum ad posteros trãseat illustratum. Idq; ego minimus sicut nunc epitomate & breuiario assumendum non censui. Sic ample fusa & copio sissima tractare ac absoluere historia: cum uos cupere intellexero paratissi[us] eẽm: profectoq; efficetem ne aliquid memoratu dignum ex his quæ a condita urbe Veneta in hanc diem: uel mari: uel terra: uel bello: uel pace fieri contigit: aut nũc: aut futuris temporibus desideretur. Sed ad propositæ a principio intentionis no stræ finem conclusionemq; ueniendum est. Satis multis pro tẽpore sed pauciori bus fortasse q̃ multi fieri oportuisse sunt opinati: ostensum est urbem Venetã di uina potius q̃ humana opa ideo condi cœpisse: ut barbaris christianæ fidei & re ligionis hostibus aduersaretur: ut profugis ab Hũnos: Ostrogothos: Longobar dorum Vngaros: Sarracenos: & demum Turcos: ac etiam a christiano abuten tium nomine tyrannos: facie ac persecutionibus confugiũ apud uos portus asi lum & quietis refrigeniiq; & salutis arx & domicilium sine muro sine portis die no ctuq; pateret: ut irrumpentes discurrentes & impetere parantes barbaros effera tos populos christi dei & suorum populos: hostes res publica repararet abigeret ac conficeret: ut hortantibus iubentibus romanis põtificibus dei ipsius nostri ui catis: ut implorantibus ubiq; christianis opem protectionẽq; afferret. Quæ qui dem opera meriti apud optimum maximum deum nostrum & laudis ac gloriæ apud sæculi tam præsentis q̃ futuros: omnes plurimum promerẽtia dum uestri præstiterunt maiores intra ducentos de quibus diximus annos mari & post breui ore temporis spacio terra amplam hanc præpotentẽ gloriosamq; pepere rem pu blicam tam diu duraturam: & ipso deo auctore nostro maximam & ingentem ac cepturam amplitudinem: q̃ diu ea uitæ & gubernationis forma qua est parta illã regere & administrare pergetis. Laus Deo.

Venetiarum maxia laus.

Blondi Flauii Forliuiensis de Gestis Venetorum Finis.

Blondi

Blōdi Flauii Forliuiē. In Italiā Illustratā

PRAEFATIO

QVom multi historiā uariis extollāt celebrētq; sentētiis/tū ma Alexāder
xime eā Alexāder Antonius Māmea genitus christiana i/ Māmea
perator romanus oīum iudicio optimus unica rōe eā amplis
sime uidet laudasse:q historicos & suos appellauit:& habere
uoluit cōsiliatios:quorū prudētia & exēplorū copia gerendis ī
peni rebus q̄ maxīe uteret. Clarissimi ēt plerīq; senatores cō/
sulares quoq; uiri & nōnulli gloriosissimi pncipes q bellicis
actibus res gesserunt æterna dignas memoria delectati sunt historia:usq; adeo ut
nō solū historias libēter:sed eas quoq; scribēdo tā pclari muneris gloriā cū regū scri Fabius
ptoribus cōem hēre uoluerint. Nā ut cæteros taceā:Fabius patritiæ gēris decus co Pictor
gnomēto Pictor:Lucius Lucullus:Aulus Albinus:Asinius Pollio:Cornelius ne L. Lucul/
pos:&Gaius Cæsar:eiusq; nepos Octauius Augustus:ac Hadrianus scripsere hi lus
storias. Sed maximā tñ munus pteritorū longe sæculorū malitia & īfœlicitate īcur .C.Cæsar
rit iniuriā:q urbe Roma a uariis gētibus sicut in historiis accuratius a nobis ē scri Octauius
ptū oppssa:& si bonarū artiū studia ītermissa fuerūt:sola īprimis oīno cessauit ex Aug.
tinctaq; ē historia. factūq; ē ut barbaris oīa euertētibus:& nullo īterim ea q̄ gerebā Hadriāus
tur litteratū monumētis ad posteros trāsmittēte. Nedū mille q effluxerūt annorū
gesta sciamus:sed Italiæ regiones urbes:oppida lacus flumina mōtesq;: quorū no
mīa a uetustis frequētat scriptoribus ubi sint:magna ex pte ignoremus & qđ ma
iorē nobis affert admirationē:multorū oppidorū & potētissimarū ciuitarū: quas in
terea in magnā amplitudinē creuisse cernimus:cōditarū tpa nos lateant:& ipsi ēt
cōditores. Itaq; postq̄ ppitiore nobis deo nostro meliora hēt ætas nostra.&cū cæte
rarī artiū tū maxīe eloquētiæ studia reuixenīt:ac p ea historiarū diligēnius noscen
danī amor nostros cœpit hoīes tētare uolui:si p eā quā sum nactus Italiæ rerū pe/
ritiā uetustioribus locis eius & populis nominū nouitatē:nouis auctoritatē:dele/
tis uitā memoriæ dare. deniq; rerum Italiæ obscuritatē illustrare potero. Nec tñ ip
sam oēm nominū mutationē temeraria & īani arrogātia spopōderim īdicare sed
gratias mihi potius de perductis ad littus e tanto naufragio supernatantibus aut
parum apparentibus tabulis haberi:quam de tota naui desiderata rationem expo
sci debere contenderim.

Italiæ Regiones seu prouinciæ. XVIII.

Liguria siue Genuensis.	Italia trāspadana siue Marchia taruisina
Etruria:	Aquilegiensis siue Foroiuliana
Latina siue Cāpania & maritima	Histria
Vmbria siue ducatus spoletarum	Samnium
Picenū siue Marchia Anconitana	Terra laboris siue Campania uetus
Romādiola siue Flaminia & Aemilia	Lucania Apulia
Gallia cisalpina siue lombardia	Salentini siue terra Hydrunti
Venetiæ	Calabria Brutii.

ITaliã describere exorsi Prouinciarũ orbis primariã a laudib⁹ suis incipere debemus: q̃d quidẽ pro ampla parataq; materia tam faciliter q̃ libẽter fecissemus: nisi ab eximio poeta Vergilio & posta Plinio Veronense: demũ a Francisco petrarcha insigni poeta ornatissimæ illius laudationes extarent. Itaq; a suo nomine & situ duximus inchoandũ. Nomẽ pro tempoꝝ diuersitate nacta ẽ uanũ: quã Plinius & Solinus ab Italo rege quosdã & nõnullos a bobus quos gigneret multos prisca lingua Italiã dici uoluisse scripserũt: quom tñ eã græci magnã interea hesperiã appellarint: q̃d secutus ẽ i septimo Vergilius: Hesperia in magna. Et Seruius exponit. hesperia in magna dixisse Vergilium ad hispaniæ discretionẽ. Iustinus aũt in Trogi epitomate scribit Italiæ cultores primos fuisse aborigenes: quoꝝ rex Saturnus tãtæ fuerit iusticiæ: ut neq; seruiret quisq̃ sub illo: neq; quicq̃ priuatæ rei hẽret sed cõmunia & indiuisa fuerint omnia. Vnde Italia regis nomine Saturnia fuerit appellata. Ea uero sicut Plinius ex Octauio Augusto tradit Querno folio adsimilis mari gemino maxima parte cingitur: q̃ ab oriente hadriatico siue supero: & a meridie occasuq; tyrrheno siue infero abluitur. qua uero in septẽtrionem uergit: montes altissimi alpes lingua gallica a cælsitudine dicti illã a barbaroꝝ ut inquit Cicero in cursu naturæ benignitatẽ cõmuniuit. Lõgitudo eius ab alpineo sinu prætoriæ Augustæ ad Hydruntũ decies centena uiginti milia extendit᷑. Latitudo ubi est amplior a uaro ad arsiam quingenta & quadraginta: & circa urbẽ Romã ab hostiis æterni nũc piscariæ in hadriaticũ defluẽtis ad tiberina hostia centũ & uigintisex milia. totusq; ambitus a uaro ad arsiam tricies centena & insup trigintaocto milia cõplectitur. Habet Italia dorsum & ceu in piscibus esse uidemus a capite in infimã partẽ spinæ formã Apenninũ qui mons ex alpibus qua ab infero mari recedunt oriundus cũ recto ꝑpemodũ cursu Anconæ urbi: ut uult Plinius appropinquauit: in mare superũ ferri. & ibi finiri uidet᷑. & tñ inde rursus ab eo mari recedens ꝑ mediam Italiã in brutios ac siculũ fretũ fert᷑. Situ mensuraq; ostensis ad regionum diuisionem locorũq; descriptionẽ ueniamus. Est uero ꝑdifficile in tanta mutatione rerũ regionũq; quantã uident factã qui Romanas historias attente legunt modũ adinuenire. diuidendis regionibus: recensendisq; ordine ciuitatũ: oppidoꝝ: montiũ fluminũq; uocabulis. Et quidẽ quantũ attinet ad ipsa uocabula eximius scriptor Liuius patauinus Romanæ pater historiæ qua in parte nobis superest populorũ nominibus utit᷑: qui nedũ ad nostrã sed parua ex parte ad suã ꝑuenerunt ætatẽ. Quod enim ex Strabonis cretensis geographia ac ex Plinii Veronensis naturali historia facile est coniicere in Octaui augusti cuius tẽporibus & adiumento scripsit Liuius descriptiõe italiæ quã fecit accuratissimã: interierũt multa oppida plurimiq; populi: quoꝝ nomina apud Liuiũ celebrãtur. In ea uero descriptione quã Plinius ipse anno uix octogesimo post functum uita Octauium diligenter fecit maior q̃ pro temporũ breuitate & florentiũ nunc italiæ rerũ cõditione par fuerit

mutatio

Italia un.
Hesperia
Aborigenes.
Saturnia
Longitudo italiæ. Latitudo.
Ambitus. Apeninus

mutatio est facta. Quæ autẽ ex Strabonis primum post ex Plinii enumeratione &
pomponii mellæ ac ptolomæi descriptionibus haud quaq̃ multũ distãtibus ĩter
se ætatibus factis desint nobis horrendũ infinitũq; fuerit referre quaq̃ licet mul-
tos interiisse populos: multa excisa oppida: multas deletas urbes non negauerim:
plurimas tamen ex ipsis simul cũ regionibus montibus & fluminibus mutasse no
mina cõstat: quo fit ut nec prisca legentes intelligãt: neq; possit nouus scriptor il-
lis uti uocabulis magnã uel eo ipso q apud illustres uetustos scriptores frequẽtiã
habent dignitatẽ historiæ allaturis. factã uero esse locorũ nominũq; mutationem
& simul exinanitã eẽ populis & urbibus ac oppidis: quorũ nomina nobis desunt
Italiam: hinc tenemus q post habita urbis romæ populi magnitudinis cui nihil
in orbe unquã fuit: estq; nunc par iactura. Nulla est huius sæculi & fœliciũ quæ
stante rep. fuerunt sæculorũ cõparatio multitudinis populorũ. Picenũ enim infra Piceni
ex plinio ostẽdemus trecẽta sexaginta milia in reipu. deditionẽ dedisse: quod nũc laus.
uix decimã partẽ habet. plinius etiã laudes Italiæ suorũ priorũq; temporũ narrans
eã dicit diis sacrã. L. Aemilio paulo. C. Attilio cos. nunciato gallico tumultu solã
sine auxiliis externorũ atq; etiã tũc sine ullis trãspadanis equitũ triginta peditum
octuaginta milia armasse. Nostra uero huius tpis Italia quãtũ siue transpadanis
externorũq; auxiliis equitatũ peditatũq; armaret: nõ satis facile est nobis iudica-
re. Sed non dubitamus qn difficile sit futurũ si tertiã quis partẽ conatus fuerit ita
armare ut extra fines quisq; suos in bellũ expeditionẽq; ducat. Quanta autem sit
facta locorũ mutatio hinc etiã apparet q Iginius qui de urbibus Italiæ scripsit &
eum secutus Guido præsbyter rauenas ꝓdidere: Septingẽtas fuisse Italiæ ciuita-
tes. Nos uero nunc romanæ ecclesiæ stilum secuti facta p singulas regiones dili- .cclxiiii.
genti enumeratione sexaginta quattuor supra ducentas tantũmodo inuenimus. Vrbes Ita-
sed appellant romanæ ecclesiæ instituta ciuitates loca q̃ epos habent. & Iginium liæ.
uidemus ac Guidonẽ etiã multa ex oppidis q̃ nostra ætate ꝓprio carẽtia epo alte-
rius dioceseos censent pro ciuitatibus posuisse. & tamen omniũ ab ipsis positorũ
pro ciuitatibus q̃ nũc extent numerus uix quadraginta cõplectit loca ut aut ex-
cisas esse ciuitates aut mutationẽ oĩno incognitã in eis factã esse necessariũ uidea
mus. Quã aliis fortasse impossibilẽ uisam tot locorũ acceptã in Italia p sexentos
annos qui post Guidonis tpa fluxerunt cladẽ. Nos ideo minus mirabilẽ ducim⁹
qa scimus uidemusq; p sæculũ nostrũ qđ dei nostri munere eorũ quæ ante patrũ
nostrorũ ætatẽ fuerũt sæculorũ respectu fœlix appellari põt supra triginta ciuita
tes & oppida solo æquata: ut cũ eorũ pars paucis nunc habitet colonis: tum pars
oĩno manserit derelicta. Cuniũ nãq; oppidũ romandiole a quo clarissima fluxit
comitũ Cunii & Lugi familia oĩno derelictũ ut nũc caret uidemus pariter ꝓpin- Cunium
quo in loco cõtigit barbiano pariter ĩ latio uetustissimæ urbi prænestæ: zagarolo Barbianũ
& gallicano oppidis. Pariter ad aliam urbis romæ partem centũcellensi ciuitati
morlupo castello nos accidisse conspeximus. Par etiã assert hac in descriptione ĩ-
cõmodũ diuisionis nominationisq; regionũ mutatio ter quaterq; in aliquibus & Diuisio
in quibusdã pluries facta: adeo ut solæ etruriæ uetusta cũ finibus suis & integra Italiæ.

manserit appellatio. Quāobrē octo & decē regionibus in quot Italiā sine insulis
cōmode diuisam esse iudicauimus descnbēdis: illa ex multis sequemur uocabula
quæ cū in ætate nostra sint notiora: tamē nostræ intentioni accōmodatiora uide-
bunť. Sūtq; nomina Liguria siue Genuensis: Etruria: Latina siue cāpania & ma-
ritima: Vmbria siue ducatus spoletatus: Picenū siue marchia anchonitana: Ro-
mādiola siue Flaminia & Aemilia: Gallia cisalpina siue Lombardia: Venetiæ: ita
lia transpadana siue Marchia taruisina. Aquilegiensis siue Foroiuliana: Histria.
Samniū siue aprutiū. Terra laboris siue cāpania uetus: Lucania: Apulia salenti-
ni siue terra Hydrunti. Calabria. Brutii. Postquā uero omnē Italiā peragraturus
ero: uiros præstantiores qui singulis in urbibus & locis pridē geniti fuerunt: eosq;
qui sunt supstites præsertim litterarū aut cuiuspiā uirtutis gloria claros enumera
bo atq; res in singulis locis scribi dignas breuiter narrabo: ut non magis hæc Ita-
liæ sit descriptio q̄ uirorū eius illustriū præstantiumq; cathalogus ac non paruæ
partis historiarū Italiæ breuiarium.

B Liguria aūt Pliniū secuti duximus inchoandum. Ea regio latissimos
a aliquando habuit terminos: quippe quom Pisas in Liguribus conditas
Trogus scripserit: & apuanos ligures quos agri pisani populos esse con-
stat a maioribus traditū uiderimus. Quin massiliā Trogus pompeius inter ligu-
res & feras Galloꝝ gentes positam dicit: cui opinioni concordat Liuius libro. xli.
Fuluius Flaccus primus trāsalpinos ligures domuit bello missus in auxiliū massi
liensiū aduersus salinos Gallos qui fines massiliensiū populabanť. Et plærīq; Lu
cani Liguriæ ultimā posuere. Sed hæc remotiora omittentes satis fore tenemus
si diuisionē Italiæ quæ Romana rep. florente fuit nostris tēpotibus accōmodare
poterimus. Igiť liguria a Varo flumine ad macræ amnis hostia lōgitudinem hēt.
& hinc Appenino inde mari infero clauditť: qua tōne pars inferi maris adiacēs a
Varo ad macrā diciť ligusticū pelagus. Populi eius ꝓuinciæ ligures quo tempo-
re quibusue ducibus romano populo subiecti fuerint: Iordanus Cōstantinopoli
tanus monachus qui Iustiniani impatoris tēporibus rerū a populo romano gesta
rū epitoma cōfecit: & L. Florus. T. liuii abbreuiator hisdem ferme uerbis sic ha-
bent: peracto punico bello primo nec quantulū respirato sequiť ligusticū. Ligu-
res imis alpiū iugis adhærentes: inter uarū macrāq; amnes impliciti dumis silue-
stribus uictitabant: quos pœne maius fuit īuenire q̄ uincere. Tuti siquidem locis
& fuga durū atq; uelox genus ex occasione locoꝝ latrocinia magis q̄ bella factita
bant. Itaq; quom diu multūq; eluderent salturi: Deciates exubii & buriātes inga-
uni tandē Fuluius latebras eoꝝ igni sepsit. Bebius uero in plana deduxit: posthu-
mius ita exarmauit: ut uix liquerer ferrū quo terra coleretť. Quod uero iordanus
summatim attigit ligures obstinatius iugū Romanoꝝ recusasse: & illis animose
aduersatos fuisse: liuius ipse in libris q extant multis ōndit in locis. Nā libro no-
no dū hæc geruntť cons. ambo in liguribus gerebāt bellū. Is hostis uelut natus ad
cōtinēdā p interualla belloꝝ romanis disciplinā militarē erat: nec ulla prouincia
militē magis ad uirtutē acuebat. In liguribus. n. erāt q̄ militē exercerent loca mon-
tana & aspera

tana & aspera q̃ & ipsis cape labor erat: & p̃occupatis hostẽ deiicere hostis leuis &
uelox & repentinus: q nullũ unquã tempus nullũ locũ quietũ aut secuꝶ romanis
sineret. Oppugnatio aũt munitoꝶ castelloꝶ laboriosa simul piculosaq; insidiis:
regio q̃ si penuria astringeret militi haud multũ p̃dæ p̃beret. Itaq; nõ lixa seque-
batur nõ iumentoꝶ longus ordo agmẽ ĩplebat: nihil p̃ter arma oẽm spem in ar-
mis habentibus erat: nec deerat unquã cũ his uel materia belli uel cã: qa ꝑpter do
mesticã inopiã uicinos agros incursabant. Nũquã tñ in discrimẽ summæ rerum
pugnabãt. Hãnibal post inflictã romanis Trebiensem cladẽ traiecto Appenino
primũ concessit in ligures: & illi oppositus Sempronius cos. romanus se contulit
Lucã & uidemus Liuii. xxviii. Magonẽ Hamilcaris filiũ capta genua diu in ligu-
ribus restitisse romanis: ex qua regione romanos in gallia Cisalpina plurimũ agi-
tauit: ad quẽ inter alpinos ligures genuãq; agentẽ naues carthagine uenerũt. Ser-
uius Vergiliũ in undecimo exponẽs Appeninicolæ bellator filius dicit qa liguria
maiori sui parte in Appenino sita est. Ligures aũt oẽs fallaces sunt sicut Cato in Ligures.
originibus tradit. Vergilius: Assuetũq; malo ligurẽ. Et Lucanus in primo: Et nũc
tonse ligur quondã p colla decora Crinibus effusis toti p̃late cõmatæ. Varus pri- Varus fl.
sci p̃sentisq; nominis fluuius capitæ Alpiũ & Saluii montis effusus haud ꝑcul a
nicea mari se infundens nulla re notior est q̃ ꝙ braccatã galliã ab Italia distermi-
nat. Adiacent illi ad dexteram oppida primum Rocheta post gilecta. & a dortũ Rocheta.
fontemq; busoniũ: Nicea inde oppidũ a massiliensibus in littore cõditum alpes Nicea op.
dorso cõtingit. dehinc portus est herculis monæchi quondã nũc uilla frãcha. de
quo Verg. in sexto Aggeribus facer alpinis atq; arce monæchi: & Seruius grãma-
ticus exponit de liguria ubi est portus monæchi herculis. Dictus autẽ monæchus Portus.
uel ꝙ pulsis oĩbus illic solus Hercules habitauit: aut ꝙ in eius tẽplo nunq̃ aliquis Hercul'.
deoꝶ simul colitur. Cæsar ex gallis ueniens illac descendit in Italiã. Et Lucanus Monæch⁹.
lib. primo: Quaq; sub herculeo sacratus noĩe portus: Vrget rupe caua pelagus: nõ
corus in illũ ius habet: aut zephyrus solus sua littora turbat. Circius & tuta pro- Monicus.
hibet statione monæchi. Post hæc Monicus portus ut Ptolomæo placet nũc mo- portus.
nachus genuensiũ imperii terminus. Eum siue scopulũ siue collem Federicus cui
barbarosso fuit cognomẽ Cæsar germanicus genuensi populo mœnibus cõmu-
niẽdum anno nũc plus minus sexagesimo supra ducentesimũ cõcessit. Imminet
Monacho castellũ nũc ignobile sola uiarũ asperitate notissimũ passus prope duo
milia a mari recedens Torbia appellatum: quod Iacobus meus Bracellus uir elo- Torbia ui-
quens & doctissimus trophœa Augusti a priscis appellatũ fuisse affirmat: quem cus.
qdẽ tenemus fuisse locũ p̃riæ helui principis Ro. imp. de quo Iulius capitolin⁹ sic
scribit Natus est in Appenino ĩ uilla materna. Nã p̃r eius tabernã cratillariã exer
cuerat: sed postea q̃ in liguriã uenit. Sequit' mẽtonũ ipso in littore & rocha bruna
supius sterilis soli castella & proxime ab intimiliũ ciuitas nũc uintimiliũ cuius la- Vintimi-
tus q̃ in orientẽ uergit solẽ rutuba abluit fluuius nũc rodoria appellatus: ꝑximo lium.
deinceps ad mille passus loco collis attollit' cui appio est nomen & inde arx est ex
q̃ primũ nascentis appenini iugũ haud ꝑcul remotũ cernit': abest a Rucuba flu-

uio passus decē milia sancti romuli castellum cuius ager citri est palmaeq; arbor in Italia rarissima ferax:uir Ro.pon.uidimus palmaꝝ ramos in dñica q̃dragesimalis ieiunii postrema inde appellata bñdicendos & populo dãdos hīc. Emēsus inde passus qnq; milia castellū at tingit exiguū duos mille passus mari ꝓpinquū:

Tabia. qđ Tabia nomē hēt a uino fama celeberrimū:qppe cū ea muscatū appellata nec Cypriis nec creticis nec falernis cedere a bonis potoribus existiment. Decē ab eo passus milia ad mauritiū numerant portū no ie uerius q̃ re.sed indicta ibi iurisdi

Vnelia ual lis. ctio celebrē locū reddit. Sequit Vnelia uallis aliquot habitata uicis mox oppidū Dianæ:nūc dianū duo prope milia a mari recedens olea uitiq; undiq; consitum. Post hæc ipso in littore ceruū & ipso in edito colle andoria uitiferis collibus circū datū:andorianos fines pui admodū uici excipiūt.hos albū ĩgānū urbs opibus ac

Album in gannum. Albinga. Merula fluuius. Centa flu. uetustate nobilis nūc albinga Proculo impatore Ro.alūno & ciue ornata:de quo Flauius Eutropius sic scribit. Proculo patria albingatū ī alpibus maritimis domi fuit nobilis.sed maioribus latrocinãtibus albīge abluit lacus merula fluuius Cēta appellatus q; cētenis torrētibus augeat. Hãc ciuitatē cāpestri loco uix passus quĝētos a mari recedētē cū ualidissimi exercitus Philippi mediolanēsiū tertii ducis p fecto copiis oībus Berardino Vbaldino uiro fortissimo arcta obsidiõe auxissent: q̃ttuor oppugnatū mēsibus oīa q; bello inferunt mala ppeti coegerūt:& tādē cōstātia & fortitudine ppli fatigatū:hostis re infecta obsidionē soluit. Proximū in litto

Petra op. Finarium op. re est petra castellū:deinde ad duos mille passus aberat finariū oppidū ab aeris ut uulgare sonat uerbū salubritate appellatū:qđ uallis in cuius fau cibus erat situ an gustias claudebat. Sed fregosi & populus genuēsis ut charrectēses inimicos inde nobilis eiicerent:oppidū quoq; pximo anno sustulerūt.est pxima in littore nau liū ciuitas portu ac turribus īclyta est:& uado sabbatiorum portus a quo septēmili

Sauona bus distat Sauona urbs multoꝝ pploꝝ cōmertio nobilis:quā Titus Liuius Magonis aduētū referēs Sauonā nominauit sicut nostra facit ætas:& tñ Pli. Sabbatiū: Pōp.mella Sabatiā appellauit:eā nūc possidet q & genuensiū ducatui summa cū laude bis pfuit uir īgēti uirtute:& qđ ætas nostra raꝝ in principibus habuit litteris

Albissola Cellæ Viago op. Cherusa flu. Portifera flu. Genua. ornatus Thomas fregosus multa cuius belli & pacis tpibus pclare gesta ī historiis scripsimus. Albissola Cellasq; uicos ignobiles ī littore cernimus. Deinde Viraginē oppidū qđ qdā uicū uirgius dixere. Succedit uultur uicus quē Cherusa torrēs interfluit. Portifera dehinc ut maior ita uiolētior amnis:q uallis nomē dedit ædificio pulchrim dīe supbiaq; potius solo alioqn sterili amœnissimi portusq; succedit Genua:īnsignis:qui molle ingēti obiecta fluctibus hostia in aphricū uerga pā dit:urbs Genua quos & quo tpe habuerit cōditores incertū nobis ēt. Nō.n.satis pbamus quā de Phæthonte & eius socio Genuo Bracellius noster nō improbat fabulam:nullius certioris scriptoris auctoritati nixā.& insulse fictas de Iano ineptias improbamus:uidemus uero ante belli punici tēpora nulla alicubi eius urbis haberi mētionē & Iordanū Floriūq; dū supius subactos liguriæ populos salturios deciates:buriates:īgaunos enumerāt:genuā si cōdita tūc aut nota fuisset:nō omissuros fuisse crediderim. Primā uero eius mētionē facit Liuius lib.uigesimoprimo

ubi.P.Scipionē

ubi.P.Scipionẽ dicit cũ admodũ exiguis copiis genuãm repetiisse eo q circa padũ
exercitu Italiã defensurꝫ.ptimũ aũt incrementũ habuisse uidet̃: de quo Liuius li-
bro.xxix.sic dicit:Lucretio ꝓrogatũ impiũ ut genuã oppidũ a Magone pœno de-
structũ exædificaret.Post q̃ tpa romani liguribus genuensibusq; amicioribus usi
fuerũt:& tñ multitudinẽ considerãs coloniarꝫ q̃s romani p oĩa pœne Italiæ loca
deduxerũt,mirari soleo nec genuã nec aliũ quẽpiã in ligustinis locũ pro Colonia
captũ fuisse.qđ a situs sterilitate quã milites horruerĩt crediderim ꝓcessisse. Post
belli uero punici secũdi finẽ Romanus populus gallis insubribus & alpinis cæte-
risq; galliæ cisalpinæ populis & inde illyriis subigendis arma conuertit.ad q̃ bella
quom magnæ copiæ uariaq; bello usui futura mitterent̃ maxĩe opportuna fuisse
uidet̃ genua loci natura tũc ẽt portuosa:ex q̃ Cõmod° ĩ mediolanẽses papiẽsesq;
sicut nũc est:trãsitus ẽt tũc erat.Nihil ãt æq̃ augẽdis opib° cõducere ac frequẽtiã
cõmeantiũ.& qbus in locis opũ q̃rendarꝫ facultas adsit maxĩe populos coalescere
cõstat.Nec tñ in mille ãnis q bellũ id secũdũ punicũ sunt secuti caput multũ at-
tolere potuit genua:quã ãno a lucretii ĩstauratiõe plus minus septingẽtesimo ad
annũ uidelicet salutis xp̃ianæ sexcẽtesimũ atq; sexagesimũ Rotharis lõgõbardorꝫ
rex Romanis quorꝫ ĩpio semp antea fuerat subiectas abstulerit. Eam tñ a fera lon
gobardorꝫ gẽte parꝫ humane gubernatã Carolus magnus impator Pipinusq; fili°
rex Italiæ & successores frãci reges p annos circiter cẽtũ sũma cũ iusticia & hũani-
tate sicut & cæteras Italiæ urbes gubernarũt ducibus illi administrãdæ q comites
appellarent̃ p̃fectis:quorꝫ Ademarchus Corsicã a mauris oppressam liberauit.
quo ab eisdẽ mauris postea interfecto Corsica nihilominus p genuẽses recepta &
naues maurorꝫ.xiiii.captæ ac demersæ sunt.Berẽgario ãt tertio in Italiã uñ pulsus
fuerat reuerso imperii nomen suis titulis fœdante & Vgone arelacẽse Italiæ regni
noĩe abutẽte quõ pessime apud oẽs nostros ageret̃: sarraceni pœnis sibi subiectis
imixti ãno xp̃i nõgẽtesimo & trigesimoqnto Stephani septimi põtificis Romani
tpibus Genuã cœpunt spoliarũtq;.& qđ raro alibi est auditũ oĩbus mortalibus q Genua spoliatur.
cædi sup fuerãt populanter asportatis muros urbis oĩ hũano hĩtatore uacuos reli
q̃rũt.Scribit tñ Andreas Dãdulus Venetiarꝫ dux Frãcisci petrarchæ amicitia cla
rus ĩpuberes oẽs breui genuã fuisse reductos. Estq; eius testimoniũ eo locupletius
q Veneti genuẽsesq; magna semp æmulatiõe cõtẽdere soliti p Dãduli ducat° tpa
graui ac piculosissimo utrisq; bello cõflictati sunt. A q̃drĩgẽtis uero ãnis maximũ
genua hũit incremẽtũ,q̃ uires nacta ingẽtes terra sed mari longe maiores Liguriæ
cui imperat nomen obscurauit,ut quæ pars in Varũ amnẽ exposita occidentem
spectat solem Riperia occidẽtalis:quæ ad Macrã pertinens in orientem est uersa
dicat̃ Riperia genuæ orientalis. Et insup Corsicã: Cyprũ: Asiã: Thraciã: Scythiã
deductis coloniis ac suis uictoriis illustrauit.& negocio q̃ ocio fœlicior nunc illis
terrori est:quorꝫ insidiis prius & crudelitate bis cõcidit. Ornata fuit Genua duo-
bus ex gente nobili fischa pontifice Romano quarto Innocentio:& quinto Ha-
driano.habuitq; eadem familia ad triginta Romanæ ecclesiæ cardinales: quo-
rum unicus superest Georgius p̃nestinus episcopus .Dux genuæ nũc est Ludo-
uicus

uicus fregosius ingenti pditus humanitate:dignusq; genitrice clarissima muliere Catherina:quæ ex foruliensi Ordelaffa gente pclara alteg quoq; genuit celebris famæ Ianu fregosiu:cuius ingens spes morte nup nobis abrepta est. Ornat uero nuc ciuibus nauigatione ac mercatura toto orbe notissimis,sed paucos het egregie litteratos:quog notiores nobis sunt Nicolaus Ceba:& nosterite Iacobus Bracellus ac Gotardus principis scriba,Genuæ latus orientale ferior amnis pterfluit:

Bisamnis flu. quenuc Bisamne appellat.Neq; tame uetusti nominis usq quaq; facta uidet obliuio.naq; illum paulo supra influes minor fluuius Ferisanus dicitur. pfectus a Bisamne Neruiu,Buliascu,Sauliu tenues uicos.& paulopost illis maiorem Rechum inde Camuliu inuenit.Sunt uero quattuor & uiginti milia ab amne Chelusa supius dicto ad Camuliu.quæ tota regio no modo mari in planicie exposita:sed quantu ptinentes ad eam ualles ac colles longius extendunt magnifici & sumptuosi opis ædibus decoratur:ut qui alto nauigates pelago eam petut terram una se urbem pspicere opinentur.a Camilio Simiari pmontorium incipit:quod sancto Fructuoso sacru est.cuius templu in intimo recessu positu magna ueneratione a uicinis populis frequentat.Id illi pmontoriu caput montis appellant:quod arduu & saxosum in mare pcurrens sinistroq; latere ittupentes aquas angu

Delphini pottus. stis faucibus admittens Delphini portu efficit.quem incolæ dempta prima sylla ba quasi potius a bonitate q a delphine nominandus sit:pottu Finum appellant. Sequit alius ab oriente sinus que Rapali nominant.Id conuall nomen est quæ ut inter mōtosas haud sterilis citriq; & olæ plurimu ferax uicu eiusdem nominis

Clauaræ. haud quaq obscuru in littore habet.qnq; milibus abest Clauaræ noui nominis op pidum.Quippe quod ante centu & quinquaginta annos nondu mœnibus cinctum erat.tn in eoq; nuc maritimis & montanis populis fon & iurisdictionis conuentus habent. Proxime Entella fluuius mare illabitur:quē aliquando Laboniā dictum:nunc Lauaniā appellant:habetq; ad dexteram oppida Riparosam Mur

Lauania Sturla. linu:& ad fonte rochataiā.Is Graueia.Olo.Sturla torrētibus auctus ad dexteram oræ maritimis ripā Lauaniū uicū hēt:a quo origine traxit Fiscog pspia lauaniæ comitu dicta in italis nobilissima:q pōtificibus illis Romanis & cardinalibus orr

Vignolū. nata fuit & stadæ psonasiu graueiæ uero ad sinistram adiacent Vignolum gari baldum:freliu:& ad fonte rupsa.Ab ostio entellæ quattuor milibus abest Sigestrum uicus in littore apud que Sigestam Tiguliog a Ptolomæo & Plinio appellatā fuisse crediderim.cui obiicit se insula tenui admodu riuulo a cōtinente diuisa.Ea pruptis montibus quasi muro cincta incolas ab omni maritima terrestriq; incursione tutos reddit gemino portu dextra leuaq; accessibilis.quāq qui ad oriē tem uergit solem tutior uteriorq; portus est.Huic contermina sunt monilia:quos colles duos uitiferos monelia nuc appellant.Supius oppida sunt Ban chalesium: matufcu:matalana:moniliaņos fines cōtingit framula.quā ob saxosos asperosq; colles ferramulā accolæ hinc putāt dictā esse: quasi diligēter eo loci soleādas esse mulas uiatores admoneant.Paulum inde abest leuantu nobile municipiu magis q uetustu amœnis uallibus collibusq; conspicuū.ad cuius oram quinq; sunt.

castella

castella patibus ꝓpe interuallis inter se distātia. Mons ruber: uulnetia uulgo uernatia appellata, manarola, riuus maior quæ loca non in Italia magis q̃ in gallis Britāniaq; siue Anglia a uini odoratissimi suauissimiq; excellentia sunt celebria. res ꝑfecto memoratu & spectaculo digna. uidere mōtes adeo sublimes ꝓcipitesq; ut aues uolando fatigēt. qbus oīno saxosis & nihil humoris retinentibus: uitiū palmites tā præciose feraces uindemiæ haud secus q̃ hedera muris passim hæreant. Eas aūt uineas & alias per liguriā ætate plinii non fuisse hinc uidemus q. quom ille edocendis uinis optimis quæ ubiq; habeat Italia diligens sit ac prope nimius nullū in liguria ponit nisi forte hæc sint uina lunensia. quæ ipse plinius plurimū laudat. Riuū quē maiorē appellant inde trāsgressos ueteris olim & nobilissimæ urbis lunæ portus excipit. a scriptoribus quidem: sed minus q̃ deceat celebratus. Qui tum aūt ex paucis quæ extāt de eo scriptis conijcere possumus maximi quæstus cōmerciū in ipso portu fuit. Vnde persius satyricus auaritiā & nimiā ad rem pecuniariā populi Romani attentionem redarguere intendēs: sic ironice scribit. Lunai portū ope est: cognoscite ciues. Insulā quæ illā ab austro aphricoq; tutum reddat natura obiecit. secus quā uastæ se pandūt fauces: multis reflexibus tortuosæ in lōgū amplūq; sinū qui passus qnq; milia longitudine ac latitudine protēditur nauigia admittentes. Portusq; ipse omniū capacissimus nauigioq; Macra augetur. quod lucanus in secundo sic indicat: nullosq; uado q macra moratur aluos uicinæ ꝓrūpit in æquora Lunæ. Supremo in eius insulæ fastigio Veneris olim tēplū xp̄ianis postea tpibus sancto Venerio cōsecratū portui uenerii nomē dedit. Qua uero ꝓmōtoriū siue insula occidentē spectat sedē oppidū est portus ueneris pariter appellatū genuēsis populi Colonia. & finiū quondā terminus & et regione Ilex est castellū uel ex hoc celebrius q̄d sicut illud genuēsiū/ita hoc pisanoꝝ agri fines terminare cōsueuit. In sinuq; Lunēsis siue ueneris portus itimo Spedia ē nouū oppidū circa annos .lx. muro circūdatū: secus quā inspecta italiæ descriptiōe ac pictura a maioribus facta riguliā fuisse coiector. Id q; oppidū Bartholomeo Facio uiro doctissimo est ornatū. Lunēsisq; portus ab ea onētali pre ꝓmontorio clauditᷓ nūc lunēsi appellato: quod ꝓterlabitᷓ macra fluuius amœnus piscosusq;. Et q a liguriā ab Etruria diuidat notissimus. Adiacēt macræ amni ad sinistrā Vetianū. Arbianū. podentianū. Richū. Luciolū. & mulatium. Ex quo marchionū eius cognominis familia nobilis fluxit. Eius ligusticæ oræ quā descripsimus a Varo ad Macræ hostia lōgitudinē olim undecim supra ducēta milia fuisse ueteres ꝓdidere quā ætate nr̄a uix cētū octoginta milibus cōputāt. pelagusq; adiacens q̄d ligusticū appellari diximus tres hētinsulas. scopulis tn̄ q̃ insulis ssiores. unā Albingauno oppositā. q̃ trepidis nauibus sæpenumero tutelæ fuit. aliā Naulo tertiā lunēsis portus ꝓmontorio occidentali ꝓpinquā ut continens uideatur.

Truria ad Macrā sequitᷓ regio italiæ secunda uel inde notissima q ꝓscū semper seruauit nomen: Eius sunt notissimi et nunc fines Macra & Tyberis amnes cētū & septuagintaquattuor milibus īter se distātes. Appeninus mōs & iferū mare eius maris ps q̃ a dictoꝝ amniū hostus lōgitudīe & ad Sar/

dimam

Portus lunæ.

Macra fl.

Portus ue.

Ilex op.

Spedia op.

Arbianū

Richum

Mulatiū

Etruria

diniã usq; latitudine terminata fuit:qñq; thuscũ qñq; tyrthenũ pelagus dicta est. Etenim thuscoꝝ genus sicut Iustinus a Trogo tradit ex lydia Asiæ ꝓuicia ueniẽs pulsis umbris incoluit hãc Italiæ partẽ q̃ primo tyrthenia ab eoꝝ rege Tyrtheno mox etruria a multo ac frequentato deoꝝ ꝑthura cultu est appellata. Leonardus aũt Arretinus primo historiaꝝ dicit etruscos uenisse ex mœnia uñ lydi gẽs maxima nauibus in Italiã aduecti sũt. Huius prouinciæ uetustatẽ dignitatẽq; Liuius patauinus libro sexto sic ostẽdit: Thuscoꝝ añ Romanoꝝ impiũ late terra mariq; opes patuere. mari infero supoq; qbus Italia mõ insulæ cingit' q̃tũ patuerint: nomina sunt argumento ꝙ alterũ thuscũ cõi uocabulo gẽtis: alterũ hadriaticũ mare ab hadria thuscoꝝ Colonia uocauere. Italicæ gentes græci eadẽ tyrthenũ atq; hadriaticũ uocãt. & in utrũq; mare uergẽtes incoluere urbibus duodenis terras prius eis appeninũ ad inferũ mare: postea transappeninũ. totidem quot capita originis erãt missis coloniis & trãs padũ oĩa excepto Venetorũ angulo q sinũ circũ colunt matis usq; ad alpes tenuere. Duodecim aũt urbes quibus dicit etruscos incoluisse etruriã singulis magistratibus annuis: quos uocabãt lucumones creatis q oẽm ꝓuinciã gubernabãt has fuisse inuenimus. Lunã Pisas. Populoniã. Volaterrã. Agllinã. Fesulas. Rusellanã. Arretiũ. Perusiã. Clusiũ. Faleriã. & Vulsiniã: quarũ quattuor tñmõ integræ extãt. Etruscorũ uero dignitatẽ fuisse maximã hinc cõstat ꝙ Liuius tradit Romanos ab his accepisse prætextã: trabeas: faleras: annulos: togas pictas: & palmatas: currus triumphales: fasces: lictores/ tubas sellã currulem. additq; Liuius Romanos cõsueuisse pueros mittere ad disciplinam sicut postea in Græciã fuerunt missi. Potẽtiæ etiã etruscorũ maximũ ẽ augumẽtũ: quod sæpius ob etruscũ q̃ aliud bellũ Romæ trepidatũ est; sæpius dictaror est dictus. Subacti uero sunt Romanis etrusci ad annũ urbis cõditæ septuagesimũ & quadringentesimũ cũ apud Vadimonis lacú ingẽti ꝑlio supati essent. Bis tñ Romano populo rebellare conati sunt. Primũ Hãnibalis tẽpore ducibus arretinis de qbus scribit Liuius. xxviii. Cornelius cos. in etruria iudiciis agitauit eos qui ad Magonẽ respiciebant & animos rebelles præ se ferebant. Secũda rebellio intentata fuit bello marsico siue sociali. quæ qdẽ rebellio arretinoꝝ: fesulanoꝝ: & clusinoꝝ multo sanguine atq; urbium arretii & Clusii uastatione sopita est. Paruitq; postmodũ etruria Romanis quietissime per annos circiciter septingẽtos usq; ad Archadii & Honorii tẽpora qñ Romani imperii inclinatio inchoauit. multas postmodũ passa calamitates quarũ minores fuerunt quas Gotthi intulerũt. A lõgobardis uero crudelitet oppressa fuit quã sicut libro historiarũ octauo ostendimus principio aduentus in Italiam sui supra cæteras omnes regiones afflixerunt: adeo ut unicus eorũ magistratus Gastaldio Etruriæ appellatus gubernationi filius satissacere potuerit. Longobardis uero eiectis cum Caroli magni & filiorũ temporibus etruria sicut & aliæ Italiæ regiones respirare cœpisset eam Ludouicus Caroli filius cũ Pascali Romano pontifice partitus est ut Arretinum. Volaterræ. Clusium. Florentia. Pistorium. Luca Pisæ & Luna imperio. cæteræ omnes pontifici Romano parerent. Postquam uero Caroli magni stirpis reges ab Italia sunt eiecti. Beren-

ganusq;

gatiusq; Italicensis ĩperator & Lotharius eius filius rex Italiã administrare cœpe
runt maximas Italia atq; horrẽdas incurrir calamitates:ĩ quarum una ad annũ sa
lutis q̃dragesimũ supra nõgẽtesimũ Ioãne decimo põtifice Romano ungari etru
riã oẽm spoliarũt.& mortales qui cædibus supfuerãt utrũq; sexũ in ungariã aspor
tarũt. Helius spartianus de eadẽ etruria honoratius scribit:q adrianũ dicit ĩpera
torẽ in etruria p̃turã gessisse. Sed iã ad nostrũ reuertamur ordinẽ. Secus Macram
amnẽ uetusta interiit luna inter capita etruriæ numerata q̃ Eutichianũ pontificẽ Luna.c.
Romanũ pĩe maximo genuit.eius uero urbis desolationẽ quã nũc hẽt diutissime
antea inchoasse indicat Lucanus in primo his uersibus. Hoc pp placuit thuscos
de more uetusto.acciri uates quoꝝ q maximus æuo: Arons incoluit desertæ mœ
nia lunæ. Indicatq; martialis poeta eius urbis regionẽ caseo abũdasse his uersibus.
Caseus etruscæ signatus imagine lunæ. Præstabit pueris prandia mille tuis. Eius
tñ urbis retinet denominationẽ regio lunẽsis appellata: Genuẽsibus maiori ex pte
subiecta. Est ad Macræ dexterã supra lunã Sarzana cuius arcẽ sarzanellũ appel Sarzana
latã: Thomas fregosus genuensis uir sicut ostẽdimus illustris & egregie cõmuni
uit:& intus lautissime ac splendidissime exædificauit. Sũt ẽt ad eandẽ dexteram
Castrũ nouũ. Fossa noui. Ortus nouus. Villafrãcha. Torrẽs Bagnon' cũ oppido Ortus no.
eius noĩs filatera. malgratũ. Et in appennini radicibus põtremulũ nobile regiõis op Villafran.
pidũ. Sũt quoq; interius hinc Fiuizanũ. nerucula.& gragnola. Inde Montionum Filarera.
Chararia massa.& aliquot minora castella in montibus olim uiolatũ. Tiguliorꝝ & P rortem.
Segaunoꝝ ac Appuanoꝝ populoꝝ olim ligustinoꝝ appellatis: qui montes ab ap Fiuizanũ
pennino in littus inferi maris trãsuerso ab oriente ad meridiẽ tractu pducti mõta
na nũc lunẽsis charrariæ dicunt̃. De hisq; sic hẽt in decimo Liuius: Sẽpronius a
pisis in appuanos ligures uastãdoq; uicos & castella eoꝝ apuit saltũ usq; ad metã
fluuiũ & Lunæ portũ. hostes aũt antiquã sedẽ maiorũ suoꝝ ceperunt.& inde su
pata locoꝝ iniqtate p̃lio deiecti sunt. Ex ipsis mõtibus fodinas hñtibus celeberri
mas magna uis marmorũ Romã olim importata est:adeo ut usq; in p̃sens tẽpus
colũnæ ibi & alia marmorũ ingẽtia cernant̃ frusta:& quæ post fractas Romani ĩ
peri uires derelicta nullus qui q̃ fuerit aut potuerit aut deterrente ĩpẽdio aspor
tare uoluerit est inuentus. Quom tñ minoris impendii & laboris marmora pisas
olim & nuper Florentiã & q̃nq; Romã Genuãq; importata sint. Vnde iuuenalis
de marmoribus ligustinis q̃ Romã portabant̃ sic habet. Nã si pcubuit qui saxa
ligustica portat axis: dicitq; plinius albos liguriæ lapides serra facilitet secari. Se
cundus in etruria fluuius auxeris a qbusdam uetustis:sed a Liuio Mera ut supra Auxeris. fiu.
apparet appellatus:quẽ nunc serclum dicũt cui est remotius ad sinistrã in maris
littore muttonũ arx uetustissimo in monumẽto ædificata.quã a Florẽtinis ad an Serclus fiu.
nũ salutis sexagesimũqntũ supra ducẽtesimũ & millesimũ captã Carolus Siciliæ
rex lucẽsibus reddidit.& tñ eã ætate nr̃a receptã nũc populus obtinet florẽtin'. In
tus petra sancta.& ad auxeris ipsius hostiũ est Virego. Libet uero prius q̃ mediter
ranea & ad dexterã auxeris ripã sita attingã: ad certiorem locoꝝ indaginem orani Petra scã
etruriæ maritimã usq; ad Tiberim describere. Quæ quidẽ sicut semper hactenus
fuit nunc

fuit:nunc maiori ex parte ē syluosa. Nā Flauius Eutropius Aureliani impatoris
uita sic hēt. Statuerat uinū gratuitū populo Romano dare ut quēadmodū & pa-
nis & porcina gratuita pbent̄ sic ēt uinū daret̄. qd ppetuum hac rōne cōstituerat
facere. Etruriæ p aureliā usq; ad alpes maritimas ingentes agri sunt. hiq; fertiles &
syluosi sunt. Statuerat itaq; a dn̄is locorū incultorꝶ q tn̄ uellent gratis dare emere
atq; ex eo uinū dare gratuitū prima post auxerim finit arni hostia a qbus paulum
Liburniū
recedit liburniū pisani portus munitissima arx apud quā in scopulo passus mil-
Turris
le a cōtinenti recedēte fundata est turris pharea nocturnū tyrrheno mari nauigā-
Pharea.
tibus lumē quā remotissime pbēs & pisanū a lōge ondens portū arnūq; recedētes
Pisæ.
tertio a mari miliario pisæ pōtibus iungūt: supbisq; ædificiis ornāt. eā urbē uetu-
stā & gestarū reꝶ gloria clarā ab alpheis originē habuisse dicit Verg. Et Plinius Pi
sas inter Auxerim & arnum amnes a pelope & teritanis græca gente ortas asserit.
Iustinus uero dicit pisas in liguribus græcos auctores habere. Et Lucanus in pri-
mo. Hinc tyrrhena uado frangentes æquora pisæ. Liuius. xxi. ea causa consuli cā
fuit cū pisas nauibus uenisset ad padū festinandi. Pisæ tertio Eugenio pon. Ro.
ornatæ fuerunt. eā urbē florentibus Romanorū rebus nullū habuisse potētatū ui
demus. Postq̄ uero maritimæ urbes etruscæ: hinc luna īde populonia deletæ fue
runt qescētibus p Caroli magni & filioꝶ tēpora Italiæ rebus pisæ multos habue-
runt pstāntissimos maritimo bello uiros: quoꝶ gesta in nostris historiis celebrant̄.
Sed ab annis quadraginta postq̄ ea ciuitas florētinis subiecta fuit infrequens po-
pulo opibusq; exinanita penitus est reddita. Liburno intus contigua sunt stagna
Mōs niger
eius oppidi noīe appellata: deinceps est mons niger. Succedit eo in littore fluuius
Ceciuna sicut nūc fit a Plinio appellatus: cui ad sinistrā in ostio hærēt uada uola
Vada uo-
terrana a priscis appellata. q aūt hic portus fuerit uolaterranorum & uolaterrani
laterrana
cognomine uolienses appellati sint: auctor est Plinius. Magna dehinc ad umbro-
nē fluuium quē Plinius nauigioꝶ capacē fuisse scribit intercapedo habet̄. In qua
.S. Vincē-
primū est in littore oppidum sanctus Vincētius. Interius est uibona uetusti noīs
tius op.
oppidū. Supius est Subretū. Sinū deinceps efficit mare ad quem oppidū est por-
Vi bona
tus barattus. Supra est Cāpilia. maior deinde habet̄ sinus. ad quē est plūbinū no-
Portus ba-
ui noīs oppidū. quē locū Romanæ ecclesiæ reꝶ scriptores anno nūc trecētesimo
rattus.
plūbinariā dixerūt. Ad partē plūbini sinus aduersum est portus foresius in medi
Campilia
terraneis scarlinū oppidū deinceps in littore castrū troue Castilionū piscatiæ. de
Plūbinum
hinc habet̄ littoreū pene castellū ad paludis olim cænosæ emissoriū. Inde pgres-
populonia
si lacū inueniūt orbitelli olim aprilē dictū postea umbronis sunt fluuii hostia me
diocres admittentia naues. apud quā populonia fuit uetustissima: de qua Liuius
libro. xxx. Claudium cos. pfectū ab urbe inter portus Consanū larentinūq; atrox
uix tēpestatis adorta populoniā impulit. inde quom stetisset ibi dū reliquū æsta-
tis exiret: Iluam insulā & ab Ilua Corsicā. a Corsica Sardiniā traiecit. & Vergilius:
misit populonia mater. Nicea patritius Cōstantinopolitanus dux naualis exerci
tus regnante in Italia Bernardo Caroli magni nepote ui captā diripuit & igni fer-
roq; funditus euertit: ut parua ipsius urbis uestigia nūc appareant. Vmbroni ad

sinistrā

ſiniſtrã adiacet groſſetũ ciuitas:ad dexterã uero iſchia:poſt inſula ſupius botcõ groſſetũ.c.
uentus & paulo infra eius fluuii fontẽ aſſianũ:deinceps maritimo in ſinu thela- Iſchia.
monis eſt portus thelamotoſa a Plinio appellata:Senenſis mercaturæ ſatiſfaciẽs: Thelamo/
inde argẽtarius mons in pene inſulã mari ĩmiſſus:in quo eſt uetuſti noĩs portus nis.
Herculis:q̃ loca nullæ nunc inhabitant gẽtes.Quom tñ eo in mõte & circa portũ portus.
multa ædificiorũ fundamẽta ceruant̃:poſt montẽ Argẽtariũ a mari paululũ re/ portus her
cedit caput aluei caſtellũ:ad cuius fines Piſſia labit̃ torrẽs mutilate ĩ patrimoniũ culis.
ſancti Petri Etruriæ finiũ limes.Terra nãq; quã de Etruria Matildis certe glorio/ Caput al/
ſa ut ſcriptores appellãt:comitiſſa anno tũc triceſimo ſupra trecẽteſimũ ſeptimo uei.
Grego.pon.ro.in beati Petri patrimoniũ dono dedit.Ad illũ Piſſiæ torrẽtẽ hac ĩti
pte terminata fuit.Sequit̃ fluuius Martha appellatus lacu uulſinẽſiũ nũc Bolſe/
næ effuſus:ſup cuius hoſtia paululũ a mari recedit:Mõs alt⁹ caſtellũ uetuſto ĩ lo Mõs altus.
ca grauiſcarũ ut appellat Vergil.in tẽpeſtatũ qđ amnis ꝑpinqtas ĩdicat ſitũ. Scri/
bit uero Pli.apud grauiſcas corallũ gigni ſolitum ꝑut nũc & gigni & expiſcari cõ
ſtat.Minio inde habet̃ cuius meminit Verg.eo itẽ nũc noĩe appellatus: iuxta quẽ
tertio a mari miliario Cometum ẽ ciuitas:quã turriũ frequẽtia mœniũq; ſupbia
uetuſtiſſimã eſſe oñdunt.Id uero eẽ crediderim qđ Ptolemæi Plinii Põpo.mellæ
deſcriptiones caſtrũ nouũ appellãt. Auctum uero tradit̃ eẽ Tarquiniæ ibi ꝑximæ
olĩ urbis uetuſtæ ruinis:qua ex tarquinia poſtremi Romæ reges Tarquinii priſcus &
ſupbus originẽ duxere.Magnum ætate noſtra ornamentũ habuit ea ciuitas malo
terminatũ fine.Ioãnẽ uitellẽſem Ro.ecclesiæ cardinalẽ:q ĩ Hadriani mole caſtel/
lo ſancti Angeli captus interiit.Eius ſupeſt nepos litteris & prudẽtia ornatus Bar
tholomeus Cornetarius & mõteflaſconẽſis eps.Abeſt a Cometo paſſus milia de
cẽ portus celebris arcẽ habẽs munitiſſimã:cui ciuitati ueteri nũc ẽ appellatiõ. Nec Ciuitas ue
dubito qn is fuerit cẽtũcellẽſis port⁹:mẽtio cuius apud ueteres ſæꝑe habet̃. Paruo tus.
n.ſpacio inde abeſt cẽtũcellẽſis olĩ ciuitatis locus:quã ſarraceni p tpa Italiæ regis Centum/
Bernardi Caroli magni nepotis deſtruxerunt.& poſtea ædificatã nos ultĩo habi/ cellæ.
tatoribus ãno nunc uñ uiceſimo deſtitui uidimus.Fuitq; is locus ĩ quo Pli.poſte
rior ĩ epſis narrat Hadrianũ ĩpatorẽ cẽrũ ædificaſſe cellas cẽtum iudicibus audiẽ/
dis ſe ꝑſente cauſis publicæ ĩſtitutis deputatas:& ĩ quo beatũ aureliũ Auguſtinũ
lib.de mini.cõſtat ſcripſiſſe.Ciuitatis uero ueteris portum ꝑtergreſſi magna inue/
niunt uetuſti ædificii fundamẽta:ĩ qbus ꝑPirgo appellatis paruũ ẽ ſacellũ:eoq; in
loco pirgos fuiſſe ueteres a Verg.appellatos cõſtat.Et ꝑximo in littore monaſte/
rium ẽ Seueræ uirgini dicatũ: qđ in arcẽ portũq; ꝑximis tpibus cõmunitum eſt. pirgi.
Proximuſq; mare influit cæretanus amnis:ſecus quẽ ĩtus eſt Ceruetere nũc:qđ
fuiſſe ſcimus cære ſeruatorũ quo tpe Galli ſenones urbẽ cœpũt ſacrorũ memoria Cære.
celebre oppidũ:cuius facti exẽplar cerimoniis uocabulũ dediſſe grãmatici affir/
mãt:de quo Liuius in prĩo Inde tumus rutiliq; diffiſi rebus ad florẽtes opes tru/
ſcorũ Merẽtiũq; eorũ regẽ cõfugiunt q cære opulẽto tunc oppido ĩpabat.Et Mar/
tialis coquus poeta ſcribit.Pernã fieri optimã apud Cæretanos:ſic cæretana mihi
fiet uel maſſa licebit.Et ĩterius mille quadringẽtis paſſibus ſicut uult Pli.ab oppi/

Agelina. do Cæte distat locus agellinæ urbis uetustissimæ: quã ĩter capita etturiæ diximus
numeratã fuisse. Estq; nũc saxoso ĩ tumulo puis ædificiorꝫ reliqs notus. Sequit̃ p
tenuis locus ĩ paludib⁹ cui pge olĩ appellato nũc palus dicit̃ ab ursinis possessus.
Romanus Nec est qcq̃ ædificiorꝫ aut ruinarꝫ ultra quousq; romãi portus a Claudio primũ
portus. post a Traiano ædificati reliqæ ĩueniunt̃: certe maiores q̃ credere possit q illas nõ
inspexerit: quorꝫ partẽ in Roma instaurata diximus: & tñ qđ inaduertentia ibi est
portuensis omissum addere hic uolumus portuẽsem urbẽ genuisse formosum põtifi. Ro. &
urbs. oĩ ea ĩ palustri littoreaq; ĩsula quã scissus supra Hostiã urbẽ secũdo miliario Ty-
beris efficit: marmorꝫ frustra herbis rubisq; & uirgultis obsita ac alluuionibus se-
Marmora. misepulta passim pene cõtigua uideri q̃ scabra & ĩpolita a mercatoribus p fœlicia
reipublicæ & ĩpatorꝫ tẽpora mari auecta quoscũq; ĩ ædificii usus poterãt dedola
ri: & quom multitudo sit maxima urbẽ: ut uĩ ædificatura: cernere est eorꝫ ptẽ tan-
tæ molis: & q obeliscos ignoret ægypto aduectos illa nõ credat potuisse nauibus
cõportati l̃ras unũquodq; frustũ numerales duobus in laterib⁹ est ĩscriptũ. quarꝫ
Serclus. unus docẽte plinio pondus lapidis: alteris missorꝫ a mercatore frustorꝫ ordinẽ si-
gnificari nouimus. Vt aũt unñ supra digressi sumus reuertamur: auxeris fluui⁹ quẽ
Librafa- nũc Serclũ uocãt primũ hẽt ad dexterã oppidũ Librafactã: ad ortũ suum ĩ appe-
cta. nino hẽt Grignanũ ignobile castellum, & ad ppetuũ fluuii alueũ quousq; ad me-
Grignanũ. diterranea sit descẽsum: uallis est Carfagnana castellis: uillisq; plurimis habitata:
Carfagna- maiorẽ cuius ptẽ nunc obtinet marchio ferrariensis. Eorꝫ uero oppidorꝫ q̃ auxeri
na uallis. descẽdẽdo ad dexterã adiacent notiora sunt Castrũ nouũ & Barcha Sercluscq; in
Castrum- mediterraneis lucæ urbis Romanæ Coloniæ latera abluit: de q̃ Liuius. xxi. Hãni-
nouum. bal in ligures Sẽpronius lucã cõcessit. Oñdimus uero ĩ historiis Narsetẽ eunuchũ
Luca. lucã a Gotthis possessam septẽ mẽsibus oppugnasse priusq̃ ea potiri potuerit. Ea
urbs tertiũ luciũ pon. ro. atq; ẽt Alexãdrũ secundũ aduersus quẽ lõbardi Cardo-
lum parmẽsem erexerãt in idolũ genuit: quã ad ãnũ qnquagesimũ malo suo sibi
subegit paulus gẽte lucẽsi guinisia nobili genitus. Cumulauerat is triginta ĩ annis
ingẽtem uim pecuniarꝫ & filios pcreauerat: Sed quom magno ĩ fastu ipse & filii
adolescẽtes degũt: beatiq; sibi & suis eẽ uident̃ fortuna derepẽte murata exẽplar
facti sunt multis: qa nihil ĩ rebus humanis solidũ nihil ẽ firmũ. Capti. n. & patria
uiolẽter abacti diuitias diu accumulatas: postea uitã ĩ carceribus amisere. Luca aũt
post guinisiorꝫ eiectionẽ uariis & multiplicibus agitata bellorꝫ motibus ĩtra uigĩti
annos magnas est passa calamitates: q̃ tñ florẽtinũ populũ eius ambiẽtẽ dñiũ pa-
riter afflixerũt. Nã pter alias ibi acceptas clades eorꝫ exercitus cui Guidantonius
perat urbini comes: sicut ĩ historiis diffuse ostẽdimus a Nicolao piccinino supa
tus fususq; est: quo ĩ plio q̃ttuor eqtum: tria peditũ milia: & ĩgentẽ machinarꝫ bel
licarꝫ uim Florẽtinis amisit: Lucaq; dudũ honestis mercatorib⁹ frequẽtata Iani-
Verucula petro ornata est græce & latinæ eruditissimo: & Victorini feltrensis sui pceptoris
op. mores redolente: hẽt itẽ ad dexterã luca colles in qbus est hĩc castellum uerucula
Colodius in de altus passus supra lumenicus: & ad fluuiũ Colodũ eiusdẽ noĩs oppidũ: cui
flu. & op. fluuio itẽ adiacet pisa oppidũ qđ ad annũ salutis septuagesimũ supra ducẽtesi-

mum &

mũ & millesimũ florẽtini lucẽsesq; sicut Leonardus scribit Arretinus destruxe- Pisa p.o
runt. Et paulo inde abest Bugianũ: supiusq; est Vgianũ. Qua uero Lucensis ager Bugianũ
uergit in florẽtinũ palus est Bentina in lacũ a florentinis cõclusa: cui supeminet Vgianum
mons Carolus oppidũ: & ubi is lacus in arnũ exonerat̃: Biẽtina est castellum. Su- Bientina
premo aũt in sinu ample quam habet pmũ etruria planiciei. Pistoria est ciuitas. Palus.
In cuius agro Catilinæ exercitũ fuisse supatũ multi ex uetustis scripsere. Ea sicut Pistoria.c.
arretino placet prima fuit etruriæ urbiũ: quas populus florẽtinus tunc primũ li- Sũmanũ.
ber ad ãnũ salutis duodecies cẽtenũ & qnquagesimũ in ptãtẽ redegit. Circũstãtq; Mons Ca-
pistoriã Sũmanum. Serauallе. Victolinum. & supius mons Catinus. Circundãt tinus.
Pistoriã paruo distãtes spacio amnes duo Stella & Vmbro. q secus Carmagna- Vmbro
nũ delapsi apud mõtẽ Lupũ oppidũ in arnũ exonerant̃. Visentiusq; amnis dein- flu.
ceps ex appenino defluẽs prati oppidi oĩum etruriæ opulẽtissimi mœnia præter- Mons Lu-
fluit. Supra pratũ est Murlus oppidũ & Marina torrens Calencranũ oppidũ pter pus.
labit̃. Vltimusq; ad florẽtiæ mœnia Munio habet̃ amnis. Florẽtiæ urbis inclytæ Pratum.
originẽ gestasq; res abũde cõplexus est ĩ historia clarissimus Leonardus arretinus. Florentia.
Quod aũt ad nos attinet eius urbis origo refert̃ in Syllanoꝝ militũ qbus is ager a
Sylla assignatus fuit aduẽtũ: & qa primas illi sedes ad arni fluenta cœpint. Fluẽtia
inde primo dictã uolunt. Et qdẽ Pli. apud quẽ primum eius loci mẽtio facta est
fluẽtinos dicit pfluẽti arno appositos. Venerũt uero hi milites ad annũ conditæ
urbis Romæ sexcẽtesimũ & septimum supra sexagesimũ: uñ initium Florẽtia ha-
buisse uĩ ante xpi dei nostri aduentũ ãnos circiter octogintatres. Multis ea ciuitas
p gotthoꝝ tempora incõmodis agitata est. Nec tñ a Totilla aut alio quopiã tũc
aut alias unq̃ destructa fuit. Idq; qđ de reædificatiõe a Carolo magno facta aliq
sentiunt nõ pbamus: quom gesta Caroli ab Alcuino eius p̃ceptore scripta tantũ
mõ dicãt illum romã euntibus in Florẽtia dñicum pascha celebrasse. Seruata ue- Farinata
ro est ab ingẽti desolationis qđ ĩcurrerat piculo unius ciuis Farinatæ ubertini uir- ubertinus.
tutæ. Cum pisanis senẽsibusq; & aliis etruscis in cõuẽtu apud emporium habito
Florẽtiã esse destruẽdã cẽsentibus farinata licet lõgo postliminio in ipsam patriã
reuersus eã se dixit quã nõ ædificasset se uiuo ab illis destrui nõ passuꝝ. Itaq; Flo
rẽtia acceptis ui & in se populariter traductis fesulanis ad ãnum salutis q̃rtum &
uigesimũ supra millesimũ plurimum opibus & gloria est aucta. Quo item anno
Hẽricus primus ĩperator ecclesiã sancti Minianis ad muros Florẽtiæ ædificauit.
Arsit uero Florẽtia duobus incendiis paruo in tẽpis spacio ad annũ salutis sextũ
& septuagesimũ supra undecies cẽtenum. Ex eo fere tẽpore p̃mũ p priores artium
& uexillifeꝝ iustitiæ sicut nũc sit gubernari cœpit: fuitq; inter primos uexilliferos
ex nobili gẽte stroza unus basilica insignis q̃ p nostrã ætatẽ curãte Philippo Bru-
nalicio nobilissimi ingenii Florentino stupẽdi opis fornice est ornata gloriosæq;
uirgini dicata ãno salutis duodecies centeno & nonagessimoquarto ĩchoata est:
& quarto abĩde ãno palatiũ item supbissimũ. qđ inhabitant priores ædificari cœ
pit. Quintoq; postmodũ anno productum est pomenium & mœnibus quæ tũc Campana
extant urbs est ampliata. Turris uero marmorea inter cæteras orbis campanarias rium.

ſpecioſa ad annũ inde primũ & triceſimũ excitata: p q̃ tempora ciuitas Florẽtina
duobus ornata eſt poetis Dante aldegherio. & Frãciſco petrarcha: quoꝝ hic patre
Florẽtino ſed exule apud Arretium natus: & arquade inter colles euganeos mor-
tuus ac ſepultus eſt. ille Florẽtinis parẽtibus florẽtiæ natus obiit Rauennæ patria
exul. Paulo poſt florentia Iotũ habuit pictorẽ cælebertimũ Apelli æquiparãdum.
Habuit quoq; accurſiũ iurecõſultoꝝ principem q ius ciuile nũc extãs egregie in-
terpretatus eſt. famaq; eſt nullo nobis cõfirmata auctore Claudianũ poetã fuiſſe
Florẽtia oriundũ. Colutius uero ſalutatus & ſi prius didicerit q̃ Ciceroninæ imi
tatio eloquẽtiæ ſui ſæculi adoleſcẽtibus nota eſſe cœpiſſet & eloquẽs eſt habitus:
& multa ſcripſit prudentiã magis & doctrinã q̃ eloquẽtiã redolentia. Nicolaus ni
coli p ætatam noſtrã & ſi nihil ſcripſerit & doctus fuit & multis adoleſcẽtibus ut
lr̃is operã darẽt opẽ attulit. Ab his uero plus minus centũ annis q Frãciſci patrar-
chæ mortẽ & hæc tẽpora intercedũt mirabili fœlicitate florentia opes auxit. Cu-
Caſtrum, carum. ius ĩpio p ætatẽ noſtrã caſtrũ caꝝ Mutiliana Dona dula: caſſianũ: porticus: & alia
caſtella in romãdiola & Piſæ ac Cortona urbes uetuſtæ ac Burgũ ad ſepulchrum
& regio Caſentina in etruria ſunt ſubactæ. Ab ipſis uero centũ annis ſupauit oĩa
Florẽtiæ ornamẽta cõciliũ in ea cælebratum: in quo quartus Eugenius pon. glorio
ſiſſimus orientalis eccleſiæ cũ occidẽtali unionẽ maxio diu q̃ſitã ĩpendio cælebra
uit: Ioãne paleologo imp. Cõſtãtinopolitano & patriarchis archiepĩs epĩſq; ac in-
genti doctiſſimoꝝ nobiliũq; totius græciæ uiroꝝ q interfuerãt multitudine Ro.
eccleſiæ ſumptibus in patriã reportatis: armenũ etiã æthiopes georgiani & iacopi
tæ Lybiã Aſiãq; incolentes catholicæ fidei documẽto in eodẽ cõcilio a prædicto
pon. Eugenio acceperunt. Viris ẽt nũc Florẽtia ſicut antea cõſueuit omni uirtutũ
laude p̃ſtãtiſſimis ornat᷑: Coſmo imprimis mediceo quẽ oẽs totius europæ ciues
opũ affluentia ſupantẽ. prudẽtia humanitas. liberalitas: & quod nos maxime ad
eius laudes incitat: bonoꝝ artiũ p̃ſertim hiſtoriaꝝ peritia cælebrẽ reddũt. Cumu-
lãtq; eius fœlicitatem Petrus Ioãnes & Carolus nati paternæ uirtutis imitatores.
Nec ſupprimẽda ſunt maxĩa q̃ Coſmus florentiæ urbi addidit ornamenta. Mo-
naſteriũ cælebre ſancti Marci in quo quom ſuperbæ ſutit: & ut aiũt inſanæ extru-
ctiones cæteræ: tum maxĩe Bibliotheca alias ſupat oẽs quas nunc hẽt Italia. Et ad
ſancti Laurẽtii fornices marmoreæ colũnæ & opus totũ ſummi uiri magnificen-
tiã oſtendunt. Quid q̃d priuatæ ædes ſuæ recens in uia lata extructæ Romanoꝝ
olim principum & q̃dem primarioꝝ opibus cõparãdæ ſunt: qn egoipſe q Romã
meis inſtauraui ſcriptis affirmare nõ dubito nullius extare priuati ædificii prin-
cipũ in urbe Romana reliquias q̃ maiorẽ illis ædibus præ ſe ferãt opis magnificẽ-
tiã Palla ſtrozza clariſſimus equeſtris ordinis florẽtin⁹ opa ſtudiis philoſophiæ
aſſidua pataui ĩpenſa exili incõmoda, prudẽtiſſimæ cõſolat᷑. Angelus acciaiolus
equeſtris ordinis nõ minus claræ gentis ſuæ nobilitatem prudentia ingenuis mo-
ribus & litteraꝝ ſtudiis ornat q̃ ab illa decorat᷑. Andreas floccus ap̃licus ſecreta-
rius canonicuſq; florẽtinus uir optimus eloquẽtia & edito de magiſtratibus ope
ac Ianectus manectus lr̃aꝝ græcaꝝ latinatũq; pitia atq; eloquentia: & Baptiſta al-
bertus

bertus nobili & ad multas artes bonas uersatili ingenio patriã exornant. Decora
etiã urbem florentiã ingenio ueteꝝ laudibus respondente Donatellus Eracleonti
zeusi æquiparandus ut uiuos iuxta Virgilii uerba ducat de marmore uultus. Se-
cus florentiã Fesulana urbs uetusta & multoꝝ scriptis præsertim Salustii in bello Fesulæ.
catilinario, & Liuii illud idẽ scribentis bellũ libro centesimosecundo cælebrata in
teriit: uel quod supra diximus in florentiã populũ opesq; mutauit. Oritur ex mõ-
tibus fesulanis qui ad orientem uergunt solem, Munio torrẽs florentina abluens Mũio flu.
mœnia: secũdum cuius alueũ sexto ab urbe miliario sacellum est cui ea ratione in
ditum ad cruces nomẽ fuisse opinor: quod eo in loco sepulta fuerit molles illa ca
daueꝝ q̃ facta fuit in stupenda strage illa magnæ partis ducentoꝝ pene miliũ ex
Radagasii Gotthoꝝ regis exercitu apud fesulas: sicut in histotiis oñdimus inter-
fectoꝝ. Interq; eos montes & Appeninum uallis est amœnissima: & uicis uillisq;
præsertim mediceoꝝ speciosissimus frequẽtata Mugellũ sicut cõsueuerat appel- Mugellũ.
lata: quæ Dinũ habuit mugellanũ iureconsultoꝝ supiotis sæculi cælebernmum.
Eam illabit̃ diuiditq; mediã Seua fluuius ex Appenino oriundus. Primũq; regio
nis mugellanæ oppidũ est uia Bononiensis Scarparia Iacobo ornata Angeli filio: Scarpatia.
cuius latinæq; doctissimi extat. M. Tulii Ciceronis uita ex Plutarcho in latinitatẽ
luculenter traducta. Deinceps habet̃ nicolaũ dura Piccinini obsidione cui for-
titer restitit nostris in historiis claꝝ. Inde seuam influit Ronta torrens: ad quæm Rõta flu.
uia fauentina eiusdẽ nominis est uicus & sub eo sancti Laurentii burgus. Quinto
abinde miliario seuã pariter illabit̃ Ducaria: a cuius torrente apud Gaudẽtium
Appenini uicũ oriundo qcqd magno sinu cõplectit̃ arnus amnis usq; ad agri ar
retini fines dicit̃ Casentinũ: quã regionẽ montuosam populo florẽtino ꝓximis Casentinũ
tẽporibus quæsitã fuisse ostendimus. Vbi uero Seua fluuius arnũ illabit̃: est ca-
stellũ mœnibus munitũ pons ad seuã dictus. Florentinã urbẽ diuidit Arnus am Arnus flu.
nis pontibus in ea quattuor magni opis iunctus: sed quantũ ad inchoatã attinet
Florentini agri descriptionem secũdum Arni fluenta sub florentia sunt castella Florentia.
mons Lupus & Signia quousq; nauigia admittit Arnus. Supra florẽtiam ad qn- Mons lu-
tumdecimũ lapidẽ primũ est ad Arni fluenta oppidum Incisa: cuius oppidi no- pus.
men originẽ habuisse cõiector ab succiso obice saxeo cursum Arni solito remo-
rari. Indicant nãq; quernaꝝ trabiũ stipites maximi: quos defodientes inueniunt
agricolæ. Vallẽ Arni superiorẽ qua nullã habet nunc ager flotentinus uini opti- Vallis.
mi feratiorẽ quantũ profluenti Arno opposita planicies ambit fuisse palustrẽ. & Arni.
qui. xxii. historiaꝝ Liuii patauini in principio attente leget: paludem illam in qua
Hannibal æger oculis & uerna primũ intemperie uariante calores frigoraq; Ele-
phanto: qui unicus superfuerat quo altius ab aqua extaret uectus uigiliis tum &
nocturno humore palustriq; ceno grauãte caput altero captus est oculo: hãc fuis
se uallẽ arni peruidebit. Nã quom fama esset Flaminiũ cos. arretiũ cum exercitu
præuenisse: Hãnibal ex hibernis mouens quæ in liguribus habuerat arretium con
tendebat. Sunt autẽ Liuii hac in parte uerba. Quom aliud longius cæteꝝ com-
modius ostenderet̃ iter: ꝓpiorẽ uiã per paludẽ petiit qua fluuius arnus per eos

dies solito magis inundauerat. Et paulo infra: exercitus incōmoda & iumentorꝝ
hominūq; stragē quæ fiebat describens per præaltas dicit fluuii & profundas uo
ragines haustos pene duces. Et maxime omniū confecisse uigilias per quatriduū
iam & tres noctes toleratas: cū omnia obtinētibus aquis nil ubi in sicco fessa ster/
nerent corpora inueniri posset. Iter igit͛ quod longius arretiū ab liguribus ductu/
ro offendebat͛ per Lucensem, Pisanū, Volaterranū & eius quæ tūc est Sena agros
eē oportuisset: quod certe nullus regionis pitus dubitat fuisse cōmodius q̄ quom
propiorem ingressus ad Arni fluenta ubi nunc est Florentia uenit: & inde amnis
Arni alueū apud nunc Incisam uel paulo supra est ingressus: tādiuq; per paludē
qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inundauerat est profectus: quousq;
siccum ubi cōsisteret primū in arretino inueniret. Eam uero inundationem easq;
paludes nō fuisse sicut aliqui uolunt in ea planitiæ quā pratū signiāq; & Floren/
tiam intercedere uidemus: ea constat rōne quod regionē illam dicit Liuius in qua
Hannibal primū in sicco cōstiterit imprimis Italiæ fertilē tunc fuisse etrusci cam
pi qui fesulas inter arretiūq; iaceret. Subiūgitq; Liuius quoq; pronior esset in ui/
tia sua consul irritare eū atq; agitare pœnus cœpit: & leua relicto hoste fesulas pe/
tens etruriæ agros prædatū profectus quantū maximā uastationem potest cædi/
bus incendiisq; consuli procul ostendit. Qui itaq; relicto hoste apud Arretium
agēte ad læuam fesulas petiit uallē Arni superiorem profecto attigerat: atq; ut in
sicco cōsisteret: ea post tergū relicta ulterius processerat. Sed palus illa quo obdu/
ruerit modo ut aratrū pateretur quom aliquando; scire cupiuerimus confragosas
saxis apud Incisam oppidum Arni ripas & saxorꝝ fragmēta medio adhuc alueo
hærentia cernentes ad apertū fuisse tenemus humano ingenio tumentem saxo. &
repagulū aquæ facientē fluminis fundū: labētibusq; postea pro iusto amnis cur/
su aquis quæ residere & superiori in parte quaqua uersum stagnare fuerant con/
suetæ: exsiccatum limi humorem: quod alibi sæpe cōtingit campos feracissimos
Fichinum reliquisse: habet ea uallis ad dexterā Arni post incisam Fichinū: quod oppidum
Arretinus scribit a comite Guidone nouello exulibusq; Florentinis occupatū pa
ce per quā exules in Florentiam reducti sunt facta fuisse a populo Florētino de/
Castrum structū: habet quoq; ea uallis sanctū Ioannē mōte uargū & quaratā. ad sinistram
franchum uero Castrū franchum: terram nouā: laterinā: pontenanā; quorꝝ sanctum Ioānē
& castrū frāchū populus florentinus ducētesimo & nonagesimosexto supra mil/
lesimū salutis anno ædificauit: & terrā nouā Poggii uiri eloquentissimi & aliquot
editis operibus clari patriam Guido petramalensis Arretinus episcopus muro
quem nunc habet cinxit. In montibusq; altissimis qui ad sinistram arnū interce/
dunt est uallis umbrosæ monasterium. Sunt etiam aliquot regionis de qua dixi/
mus Casentinæ oppida: quorꝝ primaria habentur Romena burgus & puppium
a comitibus dudum habitata cognomine guidis: quos ꝓximis tēporibus pepulit
Pratū ue/ populus florentinus. Ad alterā uero arni ripā & sub ipsius fonte est Porclanū: in/
tus. ferius Stia: post Pratum uetus: infra quod oppidū arnus Corsolana augetur tor/
Bibiena. rente secus Bibienam oppidum ut in montibus nobile delabente. Augetur etiam

Carchiano

Carchiano torrente qui ad dexteram habet Gellum & Choretium parua oppida
qua etiā amnus si arretiū uersus incuruat est Castrum nouū. Si agrū Florentinum
Arretino Senēsi ac Pisano & Volaterrano conterminum describere uolumus ad Castrum
proximā uallem uersus meridionalem plagā transeundū est a Pesa fluuio appel- nouum.
latam: cui fluuio ad sinistrā proxima sunt ad hostiū quo exoneratur in arnū Mons
lupus. supra Colina. Supra ipso sub fonte Sambuca. ad dexterā mons iustus. Li- Colina.
narium. sanctus Donatus. aliusq; sequit' fluuius Elsa appellatus: cui sunt ad sini- Elsa flu.
strā Emporiū mons Rapolus. mons Partolus, Barbeninū, Castellina, & ad dexte- Mons ra-
ram Saminiatū, Gambassiu Florentinū, Certaldū Ioānis Boccatii uulgaris po- polus.
tius q̄ latinæ eloquentiæ fama clari patria. & ad fontem Casulum. Augetur uero Barberinū.
Elsa amnis torrente uno qui apud Staggiā oppidū delapsus fertur ad Bonicium Castellina
nobile oppidū. & in ea insula quā Elsa fluuius torrensq; prædictus efficiunt Col- Certaldū.
lis & Geminianū sunt oppida paucis etruriæ oppidis secunda. Est etiam Elsam Collis.
inter & proximū qui arnum illabitur torrentem mons Topulus oppidum. Sequi- Geminia-
turq; Era fluuius: cui hinc est pons ad Eram oppidū prœlio clarū in quo quom num.
Pisani Lucenses Florentinorum socios fudissent superueniens florentinorum exerci-
tus fortuna prœlii conuersa Pisanos fudit: ex quibus ad tria milia sunt cæsi. & su-
perius est Petiolum. Inde Calcinaria. proximoq; torrenti in arnum defluenti. hic
pons Sachi oppidulum. Inde est Balneum aquarum in quibus solis calentibus a sul-
phure aquis ranas gigni Plinius dicit. ea in regione Pisani agri castella sunt: alia
Valaterranis contermina. superiusq; arduis in montibus Volaterra. de qua Liui-
us in decimo scipioni hostes Etrusci ad uolaterras structo. agmine occurrunt.
Pugnatum maiore parte diei magna utrinq; cæde: nox incertus qua data uictoria
esset interuenit. fuitq; Volaterra Persio satyrico ciue ornata: Nunc Gasparis no-
stri patria qui græcas latinasq; litteras edoctus cælebernimi Græcorumi cardialis
Niceni Bissarionis epistolarum est scriba: uetusta est hæc ciuitas: quam simul cū Volaterra
Arretio & Clusio a Tyrrhenis ante bellum Troianum fuisse conditam Leonar- na.
dus Arretinus in Polybio edoctus affirmat. Nosq; supra docuimus inter capita
Etruriæ numeratam fuisse Liuius bellum ciuile Marii & Syllæ describens libro.
LXXXVIII. Dicit Volaterras quod oppidum adhuc in Armis erat in deditio-
nem accepit. auctorq; est Plinius in calidis Volaterranorum aquis haud procul
a mari sitis pisces gigni. ea urbe in hunc maxime modum potiti sunt Florentini
ad annum salutis quinquagesimum & ducentesimum supra millesimū. Quom
Volaterrani a Florentinis prœlio quod ad mōtis in quo sita est urbs radices com-
mittebatur superati in urbem confugere enitenterunt: insecutus eos miles Floreti-
nus uictor pari impetu cum uicto ingressus urbem cœpit. Ab agri Volaterrani fi-
nibus regio incipit maritimæ oræ Etrusci pelagi quā descripsimus adiacens quæ
uastissima & populis pro ambitu infrequens Senensi populo subdita est: in qua
sunt præter superius enumerata: Massa ciuitas: malliaunum: paganicum. Post ad Massa.
sinistram Campagnaticū arduo in colle situm: uinis cæterisq; frugibus feracissi- Petrioli.
mum: Petrioli & alia balnea. Nam multa quæ nunc etiam frequentantur agri Balnea.
senensis

ſenēſis balneā olim fuiſſe grata uidemus Martialis coquus poeta ad Oppianum
Etruſcis niſi tremulus laueris illotus morieris Oppiane.& ad dexterā in mōtibus
Mons altinus. mons Alrinus.ea regio maritima ſupiori in pte ueſtigia hēt nrbis Ruſellanæ quā
diximus inter capita etruriæ numeratā eē:de qua Liuius in decimo. M. Valerius
maximus dictator caſtra in agrū ruſellanū ꝑmouit eo & etruſci hoſtes ſecuti ubi
quom forte quodā loco male dēſatus ager pōdere ſupſtānū ī foſſam ꝑcubuiſſet
atq; eo cū deos pandere uiā fugæ cōclamaſſent:plures inermes q̄ armati euaſere.
hoc p̄lio fractæ iteꝝ etruſcoꝝ uires.& pacto annuo ſtipēdio & duū mēſium fru/
mēto induciæ biēnii datæ.& infra in Roſulanū agrū exercitus ductus ibi nō agri
tātū uaſtari ſed oppidū etiā oppugnatū:capta amplius duo milia hoīum:minus
duū miliū circa muros cæſa.& inferius tres ualidiſſimæ urbes etruriæ ruſellæ: pe/
ruſia:arretium pacē petiere. Adiacetq; ruſellaꝝ loco balneū cognomine ruſellaꝝ.
Sena. Sena eſt interius urbiū etruriæ uiribus opibuſq; nunc ſecunda:q̄ & ipſa inter no/
uas numerari pōt.Quom nullis in ueterū monumentis reperiat̄.Suntq; qui affir/
mant Carolū cui malleo fuit cognomentū eā cōdidiſſe.& Caroli ætatē plus mi/
nus ſexcēteſimo & ſeptuageſimo ab hinc anno abfuiſſe cōſtat. Sed nup Venetiis
in ſancti Georgii de alga cælebri monaſterio quod glorioſus pontifex Eugenius
relictū primū ſæculo ꝑpria ædificauit paternæ hæreditatis pecunia īuenimus in
libro litteris ſcripto puetuſtis Ioānē Romanum pōtificē noīs ordine duodeuice/
ſimū acceptis de Peruſina, Cluſienſi, Arretina, Feſulana, Florētina & Volaterra/
na dioceſibus ſex plebatibus ciuitatē hāc ædificaſſe:quæ ab ipſo ſex plebatuū nu
mero Sena fuerit appellata. Habuit ea ciuitas tertium Alexādrum pon. Ro. qui a
Federico barbaroſſo agitatus quattuor aduerſum ſe erectos in idola adulterinos
pontifices ſupauit. Magno autē decori Senaꝝ urbi fuit cælebratū in ea cōciliū in
quo Gerardus Florentinus eps in ſecundū Nicolaum pon. Ro. creatus conſtitu/
tionē fecit quæ in decretis patrum extat diſtinctione tertia & uigeſima pōtifices
Romanos eligēdi cardinalium collegio & nemini ulterius ius eſſe:cui cōcilio cen
tum & triginta epi interfuere. Prœlio etiā fœliciſſime geſto ornati fuerunt ſenen/
ſes. Nā quom florētini alrinatibus fœderatis opē laturi ad arbiā fluuium quarto
a Senis miliario uia arretina diſtātē cōſediſſent ſenenſes auxiliaribus copiis Man/
fredi regis exulibuſq; florentinis īmixti facta eruptione florentinum exercitū fu/
derunt:occiſiq; ſunt florentini tres mille:capti milia quattuor & curru q ex more
uexilla deferebat cū ipſis uexillis Senas relato:tantus florentinos pauor inceſſit ut
urbe ꝑpemodū deſerta meliores q̄q; pars Bononiā:pars Lucā cōmigrarint:exu/
leſq; in patriā ſunt reuerſi. Obiit ꝑxīo tpe Vgo Senenſis medicus & phūs cæteris
ſui ſæculi poſt functū uita Iacobū Forliuiēſem doctior clariorq; habitus. Habuit
etiā nuprime Sena illuſtrās ſidus ſanctū Bernardinū:cuius reliquiæ apud Aqui/
lam urbē miraculis p ſingulas dies multiplicatis coruſcāt. Quāquā neſcio quæ
maiora uiri unius dici aut ſcribi poſſint miracula operibus q̄ p triginta annos in
religiōe fecit:qui eloquētiſſimus tā uehemens tāq; efficax diuinoꝝ eloqoꝝ ſuaſor
fuit ut oī ī Italia mirabilē fecerit aīoꝝ a uitiis ad uirtutes cōmutationē. primuſq;
omniū

osum ordinē beati Frācisci ad eā q nunc tātope uiget obseruātiā regulæ pduxerit. Quo in diuino ope cū sūmis adiuuit conatibus Ꝗrtus Eugenius pon. omni in ge-rēdo pōtificatus munere. sed īprimis augenda cōseruādaq; religiōe pstātissimus. Nūcq; Sena Syluio Aenea poesis primū laurea post epāli mitra redimito: Francisciscoq; patritio studiis & eloquentiæ deditissimo. uiris quoq; plimis iuniū & phiæ doctrina excultis ornat. Vmbronē senensis agri fluuiū inter & paludē Danā siue fluuiū Paliā: quē ea palus efficit multa sunt mōtana ac cāpestria oppida q nullo ut in supioribus factū ē ordine descnbi pnt. Inestq; Clusiū uetustissima urbs quā Plinius Carmon olī nciatā fuisse dicit. Fuit uero iter capita etruriæ primaria olī numerata quā gallog senog bella & porsennæ regis sui historia īprimis clarā reddūt. Ea pene derelicta nūc urbi Senæ subiecta est. nec aliqliter dubitamus qn populog ceterarūq; reg reliquis interituræ olim Clusiū & Rusellæ urbē Senā a principio dū cōderet auxerint. Refert ex M. Varrone Plinius porsennā regem extruxisse sibi apud Clusiū monumētū in quo mirabili ope laberinthus fuit: cuius nullæ plinii tpibus extabāt reliqæ. Adiacēt uero ciuitatis ipsius ruinæ epō et nūc ornatæ palustri fluuio Danæ a Plinio sicut etiā nūc fit dicto. ad supioreq; eius ptē Senas uersus Politianū est nobile oppidū florētinis subditū amœnis ī collibus sitū. post Turrita. dehinc Lucinianū. Interius sunt sanctus Quiricus. Corsignanum. Chiācanū. & arduo in mōte radicofanū est ultimū ea in pte patrimonii beato Petro & Romanæ ecclesiæ a Mathildi comitissa dati castellū. Deinceps ultra clusiū Sarthianū ē oppidū Alberto minorista diuinog dogmatū pdicarore insigni ornatissimū. & post Cetona fecit agrog. Florētini & Senēsis descnbēdog necessitas ut illis cōterminā urbē arretiū distulerimus. Ea ciuitas uetustissima iter primaria etruriæ capita annumerata est. Nā Liuius libro x. dicit legatos ad consulē uenisse ex Arretio. Cortona & Perusio q tūc pricipes ciuitatum etruriæ erāt. Innuit uero Plinius arretium in duas urbes fuisse diuisam. Nā scnbit arretini ueteres. arretini noui cūm huius eā uidemus fuisse: de q pricipio etruriæ diximus cū Hānibale Italiam pmēte etrusci ducibus arretinis in rebellionē pclives uiderent sicut in Liuio habet. xxvii. c. Terētius Varro obsides ab arretinis senatog filios accepit. cxx. Romani. n. tumultum in ætruria ab ipsis oriri uerebant. & quom claues ac seras nouas portis iposuisset in appuliā rediit. postmodū bello marsico siue sociali quom etrusci sese marsis & picentibus furoris socios adiunxissent. L. Sylla q ei bello finē īposuit in fesulanos arretinosq; deseuit: adeo ut arretio ciuibus pscriptis exinanito noua postea colonia supiduxerit: u n noui & ueteres fuerunt arretini. Dicere. n. solitus fuit Leonardus arretinus se uidisse arretii ī ecclia scē Mariæ ad gradū lapidē lias incisū uetustissimas: inscriptūq; decretū arretinog ueteg. Aucti tñ postea sūt opib arretini: quos Liui ī bello secūdo punico dicit iuuisse classem mirabili illa cælebritate ab Aphicāo patā: multis uariisq; rebus cōstruēdis nauib & alēdo milite opportunis. uiros arretiū hūit pstātissimos. Extat nāq; ī Macrobii saturnali b diui augusti eplā p q affirmat mecœnatē suū fuisse arretii oriūdū. & Horatiū ui dem dicere mecœnatē ipm regiā ab etruscis regib duxisse. Corneli uero nepos in attici

Vmb. fl.
Clusium.
Dana. fl.
Politianū.
Turrita
Corsegna/num.
Cetona.
Arretium.

in Attici Pomponii uita quod ad arretii dignitatẽ facit. Atticũ ipsum dicit præ/
diũ ĩ arretino possedisse: qđ cecilinũ sit appellatũ. remotioribus postea tpibus ar-
retiũ ad annos salutis millessimũ & decimũoctauũ Guidone ornatũ fuit celebri
musico. & anno inde ducẽtesimo alter℞ Guidonẽ epm ex petramalẽsi familia ha/
buit ciuẽ & dñm q urbẽ ipsam muro cinxit quẽ nunc hẽt. Burgũ quoq; sancti se/
pulchri ciuitatẽ castelli Castilionẽ: arretium: terrã nouã: uallis arni & ciuitellam:
nũc ea de cã epi appellatã menibus cingi cõmunitiq; curauit. Insup uias quæ ad
oẽs porta℞ arretii exitus nunc cernunť dirigi: dilatari. & ubi oportere uisum est
sterni aut põtibus iungi fecit. Quin etiã eius fuit opus recta & spaciosa uia ĩ qua
ab angulario ad burgũ ad sepulchrũ ducẽte Nicolaũ piccininũ ab ecclesiæ copiis
supatũ uidemus. Per ætatẽ quoq; nostrã eloquentissimo ac clarissimo Leonardo
arretino Caroloq; græcis & latinis lrĩs eruditissimo nũc populi florẽtini cancella
rio: & Bñdicto ac Frãcisco fratribus iurecõsultissimis cognoĩe accoltis. quo℞ Frã
ciscus nõ minus bonas artes & oratoriã ac oẽm historiã q̃ leges excellẽter edoctus
est: Et Ioãne Tortellio Romani pontificis subdiacono & cubiculario græcis ac la
tinis litteris ac singulari humanitate p̃dito: cuius p̃clatum de orthographia opus
uerba edocet selecta: qbus e græcia sũptis latinæ utimur: arretina urbs decorata ẽ.
Nec indignũ ducẽt qđ referemus tã multi p̃stantes arretini Pliniũ scripsisse arre/
tinos in Italia fictiliũ uaso℞ nobilitatẽ obtinuisse. qđ qdẽ Martialis affirmat libro

Cortona. p̃rĩo: Sic arretinæ uiolant chrystallina testæ. Cortona sequiť urbiũ etruriæ uetu/
stissima quã Pelasgi cõdidere. Isq; pulsis possidere tyrtheni. Expugnauerũt uero
eam ac mœnibus priuauerũt arretini a qbus diu possessa fuit. Per ætatẽ uero no/
strã Ladislaus rex neapolitanus ipsam uẽdidit florẽtinis in quo℞ subiectione p̃se
uerat. Quã Iacobus perusinus eps ciuis suus nunc plurimũ exornat. Ad eius urbis

Trasume/nus lacus. agri p̃ximos fines lacus ẽ Trasumenus q dicit̃ perusinus acceptæ p Flaminiũ cos.
ab Hannibale cladis memoria notissimus. Isq; lacus in circuitu oppidis ornat̃ &

Malbor/ghettus. castellis Malborghetto ad eã ptẽ q̃ in Cortonũ uergit: castilione: clusino. & pani/
cali clauas uersus. deinceps mõte põthigino: & qua Perusiũ a Florẽtina petit̃ pas/

Perusia. signano. Trãsumenũq; & clauas ĩter oppidũ est castellũ plæbis. Sũt ẽt in lacu tres
insulæ habitatæ. Succedit ordine Perusia urbs uetustissima capitum & ipsa etru/
riæ sicut sæpe supra diximus. olim primaria: quã Iustinus ab acheis conditã fuis/
se dicit. Estq; hæc sola inter oẽs Italiæ urbes fœlicitatẽ nacta penitus inauditã q;
eandẽ pene status & re℞ cõditionẽ quã ante cõditã urbẽ Romã & postmodũ Ro
ma sub regibus cõsulibus & impatoribus & tyrãnis agẽte habuit nũc retinet. pas/
sa est tñ uarias sed tolerãdas agitatiões. Nã Liuius in nono eodem anno cum reli/
quis etrusco℞ ad perusiã quæ & ipsa induria℞ fidẽ ruperat Fabius cos. nec du/
bia nec difficili uictoria dimicãs ipm oppidũ quom ad mœnia accessit cœpisset:
in legati debẽtes urbẽ existent. Et libro decimo. Nec in etruria pax erat. Nam & pe
rusinis auctoribus post deductũ a cõsule exercitũ rebellatum fuerat. Fabius quat
tuor milia qngẽtos perusino℞ occidi. Cœpit ad mille septingẽtos q̃dragĩta q redẽ/
pti sunt singulis aeris. cccx. p̃da alia oĩs militi cõcessa. Et inferius tres ualidissimæ

etruriã

etruriæ urbes Rusellana:Perusia:& Aretiũ pacẽ petiere. Et si uero p infaustissimi triũuiratus tẽpora L. Antoniũ. M. Antonii fratrẽ Octauius Cæsar in Perusia obsedit:famẽq; raro alias similẽ auditã Antonii exercitus in ea clausus.& Perusinus populus sustinuere:& capta urbs dirutaq; est. Eam tñ breui instauratã mœtibus portisq; nũc extãtibus cõmuniuit. Idẽ Octauianus augustus quã a suo cognomine Perusiã augustã sicut litteræ cubitales portis incisæ ostẽdunt uoluit appellari. De causis autẽ diruptionis sic habet Liuius libro. cxxv. L. Antonius cos. M. Antonii frater fuluia cõsulẽte bellum Cæsari Octauio intulit.& receptis in ptes suas populis quoꝝ agri ueteranis Cæsarianaꝝ olim ptiũ assignati erãt inter quos perusinus erat:& M. Lepido q custodiæ urbis Romæ cũ exercitu ꝑerat fuso hostiliter in urbẽ irruit. Libro autẽ. cxxvi. Liuius sic sequit̃: Cæsar annoꝝ. xxiiii. obsessum in oppido perusia. L. Antoniũ conatũ aliqñ erũpere, & repulsum fame coegit in deditionẽ uenire. ipsisq; & oĩbus militibus ignouit pusiã diruit. Baldus patrum nostroꝝ memoria in ea claruit. put magis magisq; eius nomẽ indies claret:q cũ Bartolo sassoferratẽsi iurium ciuilis & põtificii obtinuit principatũ. Viris uero pacis & belli artibus:sed ĩprimis docẽdo & dicẽdo iure ꝑstãtissimis ea nũc abundat. inter quos Iuotiẽ. Salustiũ. Ioannẽ petruciũ.& Bñdictũ bargiũ primarios nouimus. Ex his uero q rei bellicæ operã dedere biordus & Ceccolinus michelocti primum post eos Nicolaus: Frãciscus & Iacobus piccinini. de qbus in mõrono oppido simul cũ Braccio dicemus fuere clarissimi, nũcq; Braccius balionus incipit esse clarus. Supra perusiã a tyberis ripa paulisper recedũt cisterna primũ. post Anglariũ qđ e regiõe burgi ad sepulchrum regiõis Vmbriæ sitũ uiã hẽt ad illud rectissimã: in qua Nicolai piccinini copias a quarti Eugenii gloriosissimi copiis fusũ fuisse in historiis ostẽdimus. Distatq; ab anglario tyberis ea uia passus tria milia.& supius ad tyberis fontẽ est Cotulum arx ærea. Restat in etruriæ ptibus regio quã beati petri patrimoniũ diximus appellari. Supra pisstã tortẽtis ad quẽ eã in maritimis inchoare diximus est Soana oppidũ septimẽ. Gregorio põtifice ro. põtifice certe præstãtissimo ciue ornatum. Supiusq; est oppidum sancta Flora:interiusq; medium id qđ hĩc Soanã inde mõtẽ alcinum & radicofanũ interiacet spaciũ mõtes cõplẽt altissimi appenino pene a quo plurimũ distãt celsitudine cõparãdi mõsamica appellati. in qbus diuersa regiõe aliquor sunt castella. sed ꝑstãtius est sancti philippi balneum:& ꝓxime illis mõtibus uulsinẽsium ĩter lacum & paliam amnẽ sunt porcenum:aquapẽdẽs:griptæ. sanctus Laurentius Romanæ ecclesiæ oppida. Vulsiẽsium uero lacui adiacet oppidum Bolsena dictũ in ruinis ædificatũ urbis Vulsinensiũ ĩter capita Etruriæ olim numeratæ. de qua Liuius in decimo: Cõsul alter postumius ĩ etruriã traducto exercitu primum puastauerat uulsinẽsium agros. deinde cum egressis ad tuendos fines haud ꝓcul mœnibus eoꝝ depugnat duo milia trecenti etruscoꝝ cæsi. Et infra idẽ Liuius undecimo libro eã dicit totius etrutiæ potentissimã a seruis occupatã qui dños cœperãt Romanis permittẽtibus populo in libertatẽ restituto subactã fuisse. Scribitq; plinius nullum esse in Italia agrum feratiorem olea q̃ Vulsinensem:in quo sata primo anno fructificet.

Soana op.

S. Flora.

Mõs apiaca.

porcenum.

Aquapetidens.

Bolsena.

Ad dexterã

Ad dexterã haud lõge absunt castella caput montis lacui imminẽs cui ꝓpinq̃ est
insula nũc a fratribus sancti Frãcisci habitata & in qua rex secũdus ostrogothorꝫ
Amalasũtha almaticus Amalasiunthã genitricẽ suã pstantissimã mulierẽ occidi est passus.&
post martha ad lacus emissoriũ ubi fluuius eiusdẽ nois ĩcipit. Deinceps in medi-
Martha op. terraneis castrẽsis ciuitas cauis rupibus adeo circũdata ut spelũcã potius ingrediẽ
tes q̃ ciuitatẽ adire suspicent. Obiitq; nup clarus ciuitatis ipsius ciuis Paulus iure
Castrum. consultorꝫ sæculi facile princeps.& ꝓxime est tuscanella oppidũ ecclesiæ opulen
Tuscanella. tissimũ. Demũ arduo in colle mons faliscorꝫ corrupte dictus mons flasconus. In
teriusq; arduis itẽ in collibus paliæ amni uicinis ciuitates sunt. hinc balneũ regiũ.
Mons Faliscorꝫ. inde urbs uetus: noĩa quarꝫ ante millesimũ annũ nullus ponit scriptor. Sed in hi-
storiis asserit arretinus urbeuetanos a florẽtinis originem habuisse. Fuit uero urbs
Vrbs uet⁹. uetus p hãc ætatẽ in fœlicitate par Bononiæ & Varniæ ciuitatibus: q; in hac sicut
& in illis ĩter ciues merculinæ & muffatæ ut appellãt factionũ maxima ac crude-
Palatium, arx. lissima sanguĩs effusio ẽ cõmissa. eaq; ciuitas ornata ẽ ecclesia & palatio magnifici
opis: qd Vrbanus. v. põ. ro. ad annũ salutis sexagesimũseptimũ supra millesimum
Pallia. flu. extrui curauit. eã urbẽ pterlabit pallia fluuis q a clauis paludibus ut diximus ortũ
Orta.c. ducẽs inter amenã & ortã cadit in tyberim. estq; orta ad tyberis fluẽta ciuitas ue-
tusta cuius nomẽ prior hẽt inter ueteres scriptores Plinius nisi forte eã eẽ uelimus
de qua Vergilius: ortanæ classes. post eã secũdũ tyberis ripã in uia flaminia pons
inuenit olĩ tyberi ad uiã flaminiã a Cæsare Augusto ĩpositus: nũcq; castello sup
imposito dirutus. Cõtinebãt uero stãte Romana re ad eũ pontẽ hincinde maxĩa
ædificia q̃ ab ocriculo ad ipsam urbẽ Romã ita cõtinuabantur ut nõ uicus unus
neq; plures uillæ uiderent esse: sed ipsam urbẽ usq; ad ocriculũ ꝓtendi appareret.
Siqdẽ amianus Marcellinus Cõstãtii Cæsaris Cõstãtino prio nan aduẽtũ a Con
stãtinopoli Romã libro sextodecĩo describẽs dicit ipm duxisse in comitatu Or-
misdã psarꝫ gẽns architecturæ pitissimũ: iussisseq; illi ut primaria q̃q; dignioraq;
urbis Romæ ædificia diligẽter inspecta ordine sibi oñderet.& quom ocriculũ de
itinere esset uẽtũ psam ĩpatore iubẽte omniũ colloqo destitutũ ab Ocriculo Ro-
mã prius ingressum fuisse q̃ quo in loco urbs inchoasset discernere ac intelligere
nouerit. post tyberis pontẽ ut diximus dirutũ prius in uia flaminia borghettus est
uicus sancti Leonardi appellatus. octauoq; inde miliario eadẽ uia est ciuitas ca-
Castellana.c. stellana altissimis insupabilibusq; rupibus adeo circũdata ut ad inexpugnabilem
munitionẽ nullo indigeat muro. Eam uero nõnulli ex doctioribus ætatis nr̃æ opi-
nant ꝑdicãtq; fuisse locũ ueiẽtanæ urbis decẽnio a Romanis obsessæ: & postea a
Camillo fœlici ĩ relegatiõe sua habitatæ. sed tyberis remotior primũ. post Plinius
eos redarguunt erroris. Dicit nãq; tyberim intra sextũdecimũ lapidẽ diuidere ue-
ientẽ agrũ a crustumeno.& post a fidenate. deinceps latiũ a uaticano: & Crustu-
minũ fuisse ubi nũc mons rotũdus. fidenasq; ꝓpe Romã secus aniẽnẽ ĩ umbriæ
descriptiõe oñdimus. qd qdẽ Frãcisci fiani poetæ Romanarꝫ historiarꝫ pitissimi
Veii auctoritas cõfirmat. Is. n. fiano oriundus ꝓpinquo tyberi castello certissimis do-
Pontianũ. cuit cõiecturis. Veios fuisse apud Pontianũ castellũ tyberi itẽ & fiano ꝓpinquũ.

Veiorum

Veiorum urbis loco situque ostenso regum quas cum Po. ro. gesserũt breuianiũ cõficere li bet. Fidena ueientiũ etruscorum Colonia trãstiberim fuit inter crustuminũ Romanumque agrum. Fidenates itaque pda onustos ĩ Romano agro facta Romulus tãto ĩpe tu est insecutus ut fugiẽtes insecutique fidenas simul fũt ingressi: ueii ut fidenates ulcisceren agrũ populati sunt romanũ: in quos Romulus legiões eduxit: paxque inter utrosque cõposita. Postmodũ rege Tullo Hostilio regnãte fidenates romanis p Romuli pacẽ subditi rebellarũt: uetẽtesque opẽ tulerũt: Metio suffetio rege albano in id bellũ aduocato: qui quom neutris fidem seruasset: a Tullo in quattuor frusta corporis laceratus est. Tullusque uictor fidenas recepit: albam euertit. Tertium regibus exactis cũ Po. ro. ueietibus bellũ fuit: in quo prima pugna Romani fuerunt inferiores. Secũda uero oĩum atrocissima supati milites iurare coegerunt: se nisi uictores nũquã redituros: qui religiõe obstrictis animis obstinatius q̃ ante pugnatũ est nõ sine utrorũque maxima occisione. Cecideruntque Cn. Manlius cos. & Quintus Fa. alterius cos. frater capta Romana castra: sed mox fortuna mutata sunt recupata: uictique tunc Romani uicerũt. Quattũ exinde fuit bellum in quo trecẽtos Fabios cũ quinque milibus seruorum clientũque ueientes ad cremerã ĩterfecerũt. Quinto bello ueientes. L. Memiũ cos. non pcul item a Cremera castra habentem magno aggressi ĩpetu repulsum fugatũque castris exuerũt. Moxque fugiẽtes Romanos insecuti Ianiculũ cœperũt: urbẽque romanã aliquot mensibus obsessam tenuerunt. Sexto demũ bello urbs Veientana decem annis a romanis obsessa: a Camilloque capta est. Vbi tñ pdæ fuit quãtũ romani ante p annos quinquaginta & trecentos ex oĩbus aliis uictoriis habuerãt. Vniuersusque Po. ro. tũc ad pdã in castra uocatus est. fuitque tã gratus romanis situs ut de roma relinquenda ueiosque trãsferenda aliquã sit cogitatũ: & ĩter pres actũ. hinc est uersus, Roma domus fiet ueios migrate qrites. Sequit ad tyberim mons Soracte a priscis dictus: de quo Vergil. Hi forãctis arces hẽnt. Et Pli. ad soractem Varro asserit fontẽ eẽ cuius sit latitudo q̃t tuor pedũ: soleque oriẽte eũ exũdare feruẽti similẽ. auesque q̃ gustauerint iuxta mortuas iacere: qd qdẽ nos certius ea rõne credimus: qa quom uir sũmus Prosper cardinalis colũna ro. nosque simul antianis urbis ruinas perlustraremus siluas ibi uicinas in qbus maxime sunt ruinæ ingressi fonticulũ offendimus: in cuius labris aui culæ duæ post gustatã ut apparebat aquã occubuerãt. Soracti aũt monti nomen mutatũ est nomĩ sancti Siluestri: ab eius sancti pontifi. ro. sacello qd sũmo in cacumine ædificatũ hẽt. Idemque obtinet Siluestri uocabulũ ad radices eius montis Tyberi ĩminẽs oppidulũ Soracte aũt p hiemẽ eẽ niuosum sic ostẽdit Horatius epistola prĩmo. Vides ne alta stet niue cãdidũ soracte. Neque iã sustineat onus siluæ laborãtes geluque flumina cõstiterint acuto ulterius uia flaminia est Arianũ oppidũ qd ab ara iã olim dictũ in Theodoræ nobilis romanæ mulieris pdio p tẽpora beati Gregorii ædificatũ fuisse legimus: ultra Arianũ eadẽ flaminia est Castrum nouũ: & nil ultra usque ad portã olim fluuẽtanã post flaminiã nũc populi dictã habet uia flaminia comunit: at post ortã ciuitatẽ situs sunt hic gallesiũ oppidũ ro. urbis ro. pontifi. ornatũ. In de Nepesum ciuitas in Romanorum histotiis crebro in-

Fidena.

Mons Soracte

Arianum op.

Castrum nouum.

Nepesũ. c.

uẽta quã Liuius.xxvii.dicit fuisse unã ex duodecim coloniis,q̃ difficillimis reip. tẽporibus Hãnibale in Italia agente militiã detractauere:& lib.xxviii. scribit eã cũ aliis post sextũ ãnũ dedisse duplũ.Lacũ uulsinẽsiũ ꝑtergressos cãpi excipiũt am-

Viterbiũ. plissimi ĩ qbus est Viterbiũ ciuitas paꝝ uetusta:cuius primũ nomẽ puo ĩ castello ad annũ nũc sexcẽtesimũ erat uituruiũ:& e regiõe illius ad sextũ lapidẽ ruinæ ex-

Faleria.c. tant ingẽtes,Faleriæ urbis quã diximus ĩter capita etruriæ numeratã fuisse.Eius a Camillo captæ celebris est memoria q̧ pfidũ ille grãmaticũ uinctũ uerberatũq̧ ĩ urbẽ reduci curauit a pueris quos hosti ꝓdere q̃siuisset.Scribitq̧ Plinius ĩ falisco agro amnis aquã potatã cãdidas boues facere.Et alibi haud ꝓcul urbe Roma in

Hirpiæ familiæ. faliscoꝝ agro familiæ sunt paucæ q̃ uocitant̃ hirpiæ q̃ sacrificio annuo qd̃ fit ad mõtẽ Soracte apollini sup ambustã ligni struẽ ambulãtes nõ amburunt̃.& ob id ꝑpetuo Senatus consulto militiæ oĩum q̧ alioꝝ muneꝝ uacationẽ hẽnt. Adiacet

Ciminus mons. Viterbiũ mõti quẽ Ciminũ fuisse appellatũ constat:qd̃ ẽt nomẽ olĩ fuit subiecto ad alterã mõtis ptẽ lacui nũc uici dicto.quoꝝ utriusq̧ Verg.sic meminit:& cimini cũ mõte lacus:de quo mõte & reb⁹ apud eũ apudq̧ Sutriũ gestis sic hẽt Liuius ĩ nono.Sutriũ ab etruscis obsidebat̃:flectit cõsul Fabius ĩ cliuos agmẽ.asꝑta erãt strata saxis:nõ tuletũt ĩpetũ etrusci uersisq̧ signis fuga affusi castra repetunt. Sed eqtes romani ꝓuecti p obliq̃ cãpi quom se fugiẽtibus obtulissent ĩ siluã Ciminã penetratũ est romanus multis militib⁹ etruscoꝝ cæsis duo de q̃draginta signis militaribus captis castris ẽt hostiũ cũ ꝑda ingẽti potit̃.Silua erat Cimina magis tũ in uia atq̧ horrẽda quã nup fuere germanici saltus nullus ad eã diẽ nec mercatoꝝ q̃dẽ abdita ea ĩtrare aut ferre qcq̃ ꝑter ducẽ ipm.audebat:tũ ex ducibus q aderant M.Fabius cæso uel cæsa aut capta eo die hostiũ milia ad q̃draginta eodẽq̧ in mõ-

Cassia Surianum te q̃ uia olĩ fuit Cassia castellũ est Surianũ arcẽ hẽns oĩum Italiæ munitissimã q̃ diu a brittõib⁹ ẽt postea q̃ eos Albricus Cunii comes Italia expulerat possessa fuit nullaq̧ itinera romã pducẽtia p ætatẽ nostrã aliquãdiu tuta eẽ pmiserũt quousq̧ Martini.v.pon.ro.opa opibusq̧ in ptãrẽ ecclĩæ arx ipsa puenit:euntibusq̧ ea uia

Vetralla. romã obuiũ eẽ oppidũ nũc Vetralla olĩ foꝝ Cassi dictũ qd̃ indicat sanctæ Mariæ ecclĩa uetrallæ cõngua q̃ ĩ foro Cassii appellat̃. Adiacẽt ad sinistrã Sutriũ uersus colles castigatioresq̧ mõticuli qbus dr̃ Mõtaniola q̃ ẽ aliquot oppidulis hĩtata ĩ qs duo sunt q̃ Ro.ecclesiæ ĩtegerrimã fidẽ lõgobardoꝝ tpibus seruauerũt.Po-

Bleda Sutrium. limartiũ & Bleda duobus Ro.põ.suis ciuibus Sabiniano cuius tpibus fames horrẽda Italiã & urbẽ romã uexauit:& Pascali primo ornata.Deinde Sutrium ciuitas uetustissima apud quã ꝑlium illud ingẽs supius sumptũ ex Liuio cõmissum fuit cui urbi ĩ mõtibus adiacet hĩc Rõcilionũ.inde Crapalica.& ĩ uia Cassia duodeci-

Roncilionum. mo a Sutrio absunt Bachane uetusti noĩs locus:q sicut nunc est semp antea tabernis hospitatonis deputatus fuit:ex puoq̧ lacu bachanas attingẽte puus orit̃ flu-

Cremera flu. uius apud Valchã ĩ tyberi cadẽs q licet aqs sit tenuis ac exilis celebratũ in historiis hẽt nomẽ.Est nãq̧ Cremera apud quẽ trecẽti Fabii cum qnq̧ milibus seruis a ueiẽtibus sicut supra diximus ad ĩternitionẽ cæsi fuerunt. Bachanisq̧ secũdo miliario adiacet Cãpagnanũ ursinoꝝ oppidum.supra Sutriũ ad dexterã qntodecio

miliario

miliario est lacus Tarqniæ nūc Anguillariæ ab oppido qđ illi īminet dict⁹ ex quo
familia fluxit ut ī romanis nr̄e ætatis uetusta comitū anguillatiæ appellata: quo- Lacus anguillariæ.
rū Vrsus urbis senator Frāciscū petrarchā laurea īsigniuit. Adiacetq; lacui huic
Barbatanū populi pn̄tis romani peculiare oppidū. Inde Vicarellū & Romā uer- Vicarellū.
sus galeria ursinoꝝ. Sūt quoq; plurima: sutriū: ameriā: nepesumq; īter & romā ca-
stella ī uillis olī ciuiū romanoꝝ ædificata: q̄ & alia loca nihil uetustatis aut alicui⁹ Galeria.
memorādæ dignitatis hn̄tia duximus omittēda: Præter unū fama celeberrimū &
aspectu penit⁹ negligēdū. Nā ad mōtē rosulū q̄ q̄ttuor passus milia a sutrio nepe-
soq; pœne pariter abest lacus est altā quidē aq̄ꝝ ꝓfūditatē hēns: circuitu uero bre
uis: quē īspecta Liuii descriptiōe lacū eē conicimus uadimonis apud quē supati
romanis etrusci ad annū urbis cōditæ septuagesimū supra quadringētesimū ma-
nū dedere: & sese ro. po. publice ꝑmiserūt: sicut in Liuii nono his uerbis habet̄. In
terea res ī etruria gestæ ad Vadimonis lacum etrusci lege sacrata coacto exercitu Vadimonis lacus.
quom uir uiꝝ legisset. Tādē supati sunt. Illeq; primū dies fortūa uetere abūdātes
etruscoꝝ opes fregit cæsū ī acie qđ roboris fuit castra eodē īpetu capta direptaq;.

Blondi Flauii Forliuiensis Italiæ illustratæ Regio tertia Latina.

FInis Etruriæ ad Tyberim nos ꝑducēs Romā ordine describē
dā offerebat. Sed quem id āno an̄ q̄rto tribus libris. iiii. Euge-
nio Ro. Pō. celeberrimo ī scriptis sub Romæ īstauratæ titulo
effecerimus urbē ipam relīquētes regionē ī q̄ est Latina nouo
uolumīe describem⁹: huius regiōis uocabuli cām Verg. ī. viii.
pōit his uersibus: Primus ab æthereo uenit saturnus olympo:
Arma Iouis fugiēs & regnis exul adēptus: Is genus īdocile ac
dispsū mōtib⁹ altis: cōposuit legesq; dedit, Latiūq; uocari Maluit: is qm̄ latuisset
tut⁹ ī oris: Seruius āt grāmatic⁹ Verg. ī. vii. exponēs pp̄los ꝓprie latinos appellatos
dicit eos q ītererāt albani mōtis uisceratiōi: quos qdē latinos tāto amore romanā
gētē ꝓsecutos fuisse uidemus: ut Liui⁹ lib. lxxii. enumeratis Italiæ populis q bello
soriali defecerūt a romanis dicat auxilia latini noīs & exteraꝝ gentiū missa Po. ro.
hāc āt regionē ætatis nostræ ac supioꝝ aliquot sæculoꝝ morē licet absurdū secuti
cāpaniā & maritimā appellabimus: & qdē Cāpaniā scimus dictā fuisse a priscis Cāpania.
regionē q̄ est circa Capuā. scimusq; latiū appellationē a pricipio angustiora cōple
xā fuisse q̄ q̄ nunc Cāpaniæ & maritimæ uocabulo cōprehēdunt̄. Sed cōtra uide
mus Straboné cretēsem qui ꝑ tēpa Tyberii augusti floruit ponere in geographia:
fines latinoꝝ maritima regiōe ab hostiis tyberinis ad sitanū sinum ī quo fuit sin-
nessa urbs maritima & ī mediterraneis aborigines. Rutilos: uolscos: hernicos: eq-
colos marsos & eos q ꝓximū marsis incolunt Appeninū usq; ad ueteris cāpaniæ
terminos. un̄ pitissimū hūc uetustatis scriptorē & simul Plinū qui ab eo sumpsit
secuturi eā latinoꝝ regionē nostræ nūc cāpaniæ & maritimæ cogimur applicare:
nec satis scio si ī ipsa pn̄tis tēporis latina regiōe satis potero facere: sicut Liuius pa
tauinus: Diuus augustus. Verg. Strabo & Pli. ut uetustissimis satisfaciā adiuua-
bunt: q̄q̄ nō est eo in flore nunc quē priscis habuit tēpibus: adeo ut ꝑ eius oppida

Hadrianũ imp. gloriosissimũ dictatorẽ ædilẽ & duũuirũ fuisse scribat Heli⁹ spartianus. Vt ergo a maritimis ĩcipiamus Hostiã urbẽ cõdidit mare inter & tyberim Ancus marcus: quãquã seruius grãmaticus in Vergilii.vii. dicit exitum tyberis

Hostia. naturalẽ nõ eẽ nisi circa Hostiã ubi primũ æneas castra cõstituit: quom postea in agro lauĩo castra fecerit ĩgẽtia: quorũ uestigia suis tẽpibus uidebant͛: describit uero eã strabo ĩportuosam ꝓpter alluuiones tyberis: oportuisseq; dicit tunc adhiberi stafoꝝ copiã q̃ ministeriis seruirẽt & onera exciperẽt ac rursus onerarẽt ut leuatæ naues facilius flumẽ attingerẽt. Per ea.n. tẽpa portus nõ erat Romanus quẽ postea Claudius fecit. & tyberius strabonis tẽporibus antii portũ inchoabat: unde hæc legẽs scribẽsq; in eã uenio cõsiderationẽ q̃ prudẽtes quosq; debet attentos uigilesq; ut rebus hũanis paꝝ cõfidãt reddere nõ potuisse ĩpatoꝝ romanoꝝ & q̃dẽ potẽtissimoꝝ ꝓfusionẽ opũ & adhibitã diligentiã efficere: qn hostiæ ciuitatis antiatisq; & urbis & portus ac romani itẽ portus opa paucioribus ãnis mille ĩtegra ꝑmãserint: & eadẽ q̃ prius fuerat hostiæ ãnis iã qngẽtis mãserit ĩportuositas. Primã

Hostia. calamitatẽ passa est hostia Cinæ & Marii tpibus quom scribat Liuius li.lxxviii. Cinnã & Martiũ q̃ttuor exercitib⁹ ex qbus duo.Q. Sertorio & duo Carboni dati sũt urbẽ circũsedisse: hostiã coloniã expugnasse: ac crudeliter diripuisse: hũitq; aliqñ hostia ingẽtia ædificia: quoꝝ nullũ nũc extat uestigiũ. Flauius Eutropi⁹ scribit aurelianũ Augustũ cœpisse fũdare hostiæ foꝝ noĩs sui ad mare: ĩ quo postea ꝓtoriũ publicũ fuit cõstitutũ. Nec omittẽdũ duximus eã optimos habuisse melones: quoꝝ decẽ Clodiũ albinũ ĩpatorẽ unica cibatione ĩter multa alia comedisse scribit Iulius Capitolinus. Et qa aerẽ semp habuit ut ĩ maritimis habitatorib⁹ grauẽ sacrosancta lege ppli Ro. uacationẽ militiæ & publicoꝝ muneꝝ habuit: quam uacationẽ Liuius.xxvii. scribit sub aduentũ hasdrubalis ĩ Italiã fuisse ad dies.xxx. suspẽsam ut plures milites respu. hr̄et. Vrbẽ Hostiã: quom a sarracenis fuisset destructa Leo.iiii. ponti.ro. instauratã corsis repleuit. & tã diu destructa ac derelicta mãsit: ut nihil sit reliquiaꝝ ꝑter turrim quã celebris famæ pon.ro. Martinus.v. in urbis Romæ potius q̃ ĩ hostioꝝ tyberis & port⁹ custodiã ædificari curauit. Dein

Antium. ceps antiũ est romana Colonia. de q̃ Liuius ĩ.viii. Antiũ noua Colonia missa naues inde longæ abductæ: interdictũq; mare. & infra naues antiatũ ꝑtim ĩ naualia Romæ subductæ: ꝑtim incẽsæ: rostrisq; eaꝝ suggesteũ in foro extructũ adornari placuit rostraq; id tẽplũ appellatũ. Eã urbẽ strabo dicit ab Hostia distantẽ stadiis ducẽtis sexaginta fuisse tpibus suis ædificatã sup saxo ab ĩpatoribus Tiberio Druso: & Germanico ad ociũ relaxationẽq; laboꝝ ciuiliũ: & additas fuisse ædes multas magnificẽtissimi opis: quom antea antiates ꝑdæ studiũ cũ tyrrhenis cõe hr̄ent quãuis romãis subiecti eẽnt: un Alexãder epyrota & postea Demetrius successor captiuos ꝑdones remittẽtes romanis dixerunt dono eis dare corpa ꝓpter illã quã cũ græcis hr̄ent cognationẽ. Indignũ tñ ducere uiros ipsos & simul Italiæ imparez & myoparones ad pyraticã emittere. Fuit autẽ in antiatũ foro Castoris & Pollucis tẽplum: quos seruatores suos nominabãt: hæc a strabone. Sed Horatius uoluisse uidet͛ fortunã ab antiatibus ĩ primis fuisse cultã his uersib⁹ ad fortunã scriptis.

O diua

O diua gratū q regis antium potens uel imo tollere de gradu mortale corpus: uel supbos uertere funeribus triūphos. Liuius aūt lib. lxxx. scribit Cinnam & Mariū expugnasse Antiū. Et uidemus Suetoniū ac alios scribere Neronē postea tā insanis molibus extruxisse & portū & urbē Antiatū: ut nō modo ærariū sed romani quoq; imperii pecuniis exhauserit: effodiendisq; postea thesauris ita applicuisse animū ut mentitos p singula mathematicos anolosq; nihilominus sectaret: habuitq; Antium sicut supra de Hostia diximus sacrosanctā a publicis muneribus uacationē: q pariter eodē tpe est suspensa. Vrbē uero antiatum nūc esse nullā sed in mari in littore: in nemonibus mirādas extare ruinas uidimus. Neptunium autē oppidū in antii uestigiorum angulo ædificatū nouā & iocundā in te parua consideratione effecit: miranq; soleo nullā eius tei quā cū orbe condito originē habuisse oportuit fieri a Plinio mentionē. Alit eius oppidi populus nō exiguus piscatione aucupio & uenatu q antiatū olim ager ut Strabo innuit tunc segetis uinicq; feracissimus nunc a Lauinio oppido in maris littora duo de uiginti millia passus latitudine syluis obtegit. Estq; hæc nō Lauinia sicut multi opinant prima æneæ urbs: cuius incolis postea ob æneæ memoriā bello latino romani pepcerunt: sicut Liuius. viii. lib. sic scribit: Lauiniis ciuitas data sacraq; sua reddita cum eo ut ædes lucusq; sopitæ Iunonis cōis Lauiniis cum Populo ro. esset. qn potius Lauiniū cardinalis colūnæ Prosperi oppidū a quo murenarū gēs Romæ pclarata fluit quodq; oībus pœne ī uetustis romanorū monuméns celebre habet. Sed ad neptuniū pisces qdē saxosum uel potius glareosum marē multos ac optimos hēt. uenationē sicut alibi amplissime syluæ apris capreisq; abundātē pbent. aucupiū uero est duplex cuius tpa sunt diuersa. Nā quom ad prima ueris signa hirundines & simul cū ipsis coturnices nunc dictæ a sono uocis. Qualeæ trāsmisso mari ifero ī Italiā redeunt: oīa antiatū quondā littorū supcilia passus qnq; milia neptunienses cōtiguis retibus cōplet. sedensq; unusqsq; in fundi ppri & magno pcio cōparati loco ad particulā retiū ppriā uenientes noctu coturnices physitula illectit: & quom turmatim illæ retibus intricent: si aliqua de longissimo uolatu fessa extra rete in sabulū ceciderit: ei auceps manu pcipit: fuisseq; audiuimus intra mensem unum quo id continuat aucupiū dies aliquot in quorū singulo cētum hmōi auiculārum mille sit captum. De ipsis uero coturnicibus sic hēt Plinius. Coturnices ante semp adueniunt q grues: parua auis & quom ad nos peruenit: terrestris potius q sublimis. aduolat nō sine periculo nauigātium quom appropinquauere terris: qppe uelis sæpe incidunt: & hoc semp noctu: merguntq; nauigia: austro nō uolant humido. s. & grauiore uēto: aura tamē uehi uolunt pter pōdus corporū uiresq; paruas. Et infra in cāpania primum ueris principio multiplicate conspiciuntur priusq uenisse sciant. Aliud itē in antiate agro est aucupium p autumnum Palumbæ cū mari transuolato Italiā relicturæ sunt aliquādiu in nemoribus antiatū cōmorant. Quare peritissimi neptunienses retia q maxima in id aucupii magno parata impendio suspendunt. Exinde palumbes quascūq; longo tractu uiderint cōgregatos in arboribus cōsiderē iactu lapidis & clamore territas in aera uolare conu

Neptuniū.

Lauinium

Qualeæ.

Coturnices.

Palumbæ.

pellunt: dũq; aues in magnũ coactas numeꝝ aduolãdo tensis retiũ insidiis uide-
tint supeminere cõtorta funda paruũ lapidẽ uel naturaliter albũ: uel gypso deli-
Chiluões. nitum maxĩo emittunt crepitu. quo territæ bombo palumbes ut accipitres Chi-
luones a Plinio appellatos qbus nunc falchonibus est nomẽ quas in lapide bom
boq; fundæ timẽt declinãdo seruent: terræ q̃ possunt uolatu rapidius appropin-
quant sicq; amẽtes in retia se ꝓcipitãt. De palũbis Plinius dicit eas quot annis ad
uolare mari in uelitemũ agrũ q qdẽ ager antiati cõtinet. & alibi scribit post hirun-
dines sturnos turdos abeunt palũbes: sed quonã in certũ: hirũdines uero in ꝓpin-
qua aphricos montes petunt. ex aucupio palũbaꝝ romanus nostri temporis po-
pulus nuptias & cõuiuia maiori ex parte parat. Melioris nãq; saporis & nutrimẽti
hæ patuæ q̃ aliæ sunt palũbes. In medio duaꝝ quas descripsimus maritimaꝝ ur-
Ardeam. bium Ardeã ponit Strabo rutuloꝝ olim habitationẽ stadiis circiter septem a mari
recedentem: & dicit prope eam fuisse aphrodisim ubi panaginim latini agerent.
Idq; Plinius appellat locum solis indigetis: cui propinquus est amnis Numicus.
Vergilius autem libro septimo sic habet. Audacis Turni ad muros: quã dicit̃ ur-
bem ausoniis demũ fundasse colonis: Præcipiti delata nota locus ardea quondã
dictus auis & nunc magnum manet ardea nomen: & infra. Quinq; adeo magnis
positis incudibus urbes tale nouant: Antina potens: tyburq; superbũ: ardea cru-
staumeri & turrigenæ amitternæ. & Seruius Vergilii septimo dicit. Iginius ab au-
gurio auium ardeam, & Ouidius improprie ac fabulose incensam ab Hannibale
ardeã: & in hanc auẽ esse cõuersam. Itẽ Seruius eodẽ libro uerbum exponens sacra
Sacrani. næ acies dicunt quendam coribantẽ uenisse ad Italiam & tenuisse loca quæ nũc
urbi uicina sunt: & ideo populos sacranos appellatos nã sacrata sunt matri deo-
rum coribanti. Alii sacranas acies ardeatum uolũt qui aliquãdo cũ pestilentia la-
borarent: uer sacrum uouerunt: unde sacrani sunt dicti: dicit Plinius ardeã fuisse
conditam a Dane Persei matre. Fuitq; ardea una ex duo de uiginti coloniis quæ
dum Hãnibal magis urgeret Romanos militiam & collationem tributorum de-
tractauerunt. Id uero oppidum raro habitatum colono nunc Iacobus Columna
possidet: quod Leone Roma. pontifi. sicut coniicio nominis ordine secundo or-
Numicus flumi. natum fuit. Numicus uero fluuius quem Strabo dicit propinquum esse ardeæ a
Vergilio sic celebratur in septimo: & fontis uada sacra numici. Et infra: ac fontis
stagna numici. super quo Seruius. Ista iam ab incolis discuntur quod ait stagna
uerum est. Nam numicus ante ingens fluuius fuit in quo repertum est cadauer
Aeneæ & consecratum. Post paulatim decrescens in fontem redactus est qui &
ipse sacratus est. Vestæ enim libari nõ nisi de hoc fluuio licebat. Post Antium est
quinto miliario Astura Antonii Columnæ arx mari circundata: prope quam
Astura. Astures fuere uetustissimi: de quibus Vergilius Astur equo fidens: ad quam pa-
rum fœliciter diuertit. M. Cicero Antonii gladios fugiens: euasurus tamen si cœ
ptam ibi nauigationem cõtinuasset. Pari itẽ infœlicitate ad eandẽ Asturam se de
fuga cõtulit Conradinus Henrici filius: quẽ genitor Federicus secũdus impator
Siciliæ rex in carcere mori coegit. Namq; rex Petrus arrago insulam trinacriam

Constantiæ

Constātiæ uxori suæ hæreditario iure aui sui Federici superius dicti debitā armis cœperat. Cōradinusq; Carolū primū andegauēsem sic posse Neapolitano regno pellere confisus sicut illum arrago trinacria expulerat apud Beneuentū infauste cōflixerat. Qui unico sociatus comite fugiens asturæ interceptus ad Carolūq; p ductus tā detestādo q̄ semp alias regibus. & pstantibus insueto principibus mo/ re exéplo q; securi publicæ est pcussus. Deinceps Circeius mons magna pte mari circūdatus: in quo Circen fabulæ phibent habitasse. habuit uero is mons Strabo nis ætate urbē ut dicit paruā & Circes templū ac mineruæ antra: dicitq; monstra ri consueuisse quandam ulyxis fialam: Seruius in Vergilii septimo super circeæ raduntur littora terræ Mons est ante insula fuit. Paludibus enim a continenti se/ parabatur quas exclusit Liuius de albanis montibus fluens: & dicebat circeis ab errore transeuntium: quia homines mutabat in feras. de qua re beatus Aurelius Augustinus dū dei ciuitatem ædificat: sic habet. Varro astruit Circē socios Vly xis mutasse in bestias. Et ifra: nam de mulieribus malis artibus imbutis & nos dū essemus in Italia audiebamus talia de quadam regione illarum partium: mulie/ res imbutas his malis artibus in caseo dare solere quibus possent siue uellent uia/ toribus unde in iumenta uerteretur: necessariaq; comportarent. Post quæ perfū ctā opera iterū ad se redirent: nec tamen in eis mentem fieri bestialem sed rationa lem humanamq; seruari. in hoc monte oppidum fuit: quod & Circeum dictum est. Liuiusq; utrumq; Circeos appellat. Sed nos in Romanæ ecclesiæ gestis rebus præsertim Gelasii secundi temporibus ad annum salutis centesimū uigesimum & millesimum sepe legimus: in Circeo monte fuisse arcem circeiam omniū quas Romana ecclesia ubiq; haberet munitissimam: quæ afflictis Romanæ ecclesiæ rebus auxilio sæpe fuit. Nunc ad eius montis radices oppidū est sanctæ fœlicita/ tis fluuium qui proxime illabitur Storacem Strabo: Plinius nympheū uocat su/ per quo hiformiū fuisse dicunt oppidum: Deinceps perpetuū mare. Et in medi/ terranea regione porrigitur campus pontinus: quam regionem totam uetustissi/ mis & multis ante conditam urbem temporibus Ausones habitarunt qui etiam campanū habebant agrum: unde Italiam Ausoniam: & ausonium pelagus uoci/ tatum fuisse Strabo asserit. Post ausones fuerunt Osci: quibus etiam campania erat cōmunis: & postmodū omnia fuerunt latino ꝝ usq; ad sinuessam. Sed quic/ quid Strabo hic habeat Plinius sic dicit. mirū est quod de hac re tradere horum notitiæ possumus. Theophrastus qui primus externoꝝ aliqua de Romāis diligē/ tius scripsit. Nam Theopōpus ante quem nemo mentionem habuit urbē tantū/ modo a Gallis captā dixit: Dithargus ab eo proximus legationem tantū ad Ale/ xandrum missam. hic iam & plusquā fama circeiorum insulæ mensuram posuit stadia octuaginta milia eo uolumine quod scribit Nicodoro Atheniensiū magi/ stratui qui fuit urbis nostræ quadringentesimo quadragesimo anno. Quicquid uero terraꝝ est præter decē milia passuū ambitus annexū insulæ post eum annū accessit Italiæ. aliud miraculū a circeis palus pontina est quē locū. xxiiii. urbium fuisse Mutianus ter cos. prodidit. Deinde flumē aufentum supra quod terracina oppidum

Circeius mons.

Circeū op.

Storax.

Ausones.

Osci.

Pōtina palus.

Aufentū flu.

Tetracina.

Anxur, oppidū uolscoꝝ lingua anxur dictū ubi fuere amyclæ a serpētibus deletæ. Repe-
tii a Strabone Plinioq; uetustissima q̄ & ipsi a uetustissimis acceperunt. Liuius ue
ro.xlvi. scribit pontinas paludes a Cornelio cethego cos. cui ea ꝓuincia obuenerat
siccatas. agrūq; ex his factū a campis pontinis ad terracinensem agrū stadia fuis-
se tradit. Strabo: quem nostri octo milia nunc computent. Terracinæ etiam nūc
adiacet paludis pontinæ pars: quā paludem faciūt amnes duo: eorūq; maior au-
fens appellatus: apudq; terracinā uia appia primū mare inferū attingebat terraci-
nā dicit Liuius quom fuisset a Romanis direpta cām dedisse solutioni stipendii
militaris. Fabius quod maxime petebat̄ ad anxur oppugnādū sine ulla populatio
ne accessit. Ansur fuit q̄ terracinæ nunc sunt: urbs prona in paludes: & ab ea pte
oppugnationē ostēdit. Circūmisse q̄ttuor cohortes. Cū. C. Seruilio hahala quom
īminentē urbi collem cœpissent loco altiore qua nullū erat ꝑsidiū ingēti clamore
ac tumultu mœnia inuasere ꝓnunciatū ne qs ꝑter armatos uiolaret̄ reliquā oēm
multitudinē uoluntariā exuit armis: quoꝝ ad duo milia quingēti uiui capiuntur:
a cætera ꝑda Fabius militē abstinuit postea ubi uenerūt tribuni: oppidum uetere
fortuna opulentū tres exercitus diripuere: cuius ꝑdæ gratia factū est ut stipendiū
miles: tūc primū acciperet: quom ante id tēpus de suo quisq; munere eo functus
esset. Octauo āt libro Liuius hēt. Cohors una quom haud ꝓcul anxur eēt ad lau-
tulas saltu angusto inter mare & mōtes cōsedit. Et Seruius septio uergilii sup uer-
Anxurius, Iuppiter. bo circeiūq; iugū dicit. Circa hūc tractū cāpaniæ colebat̄ puer Iuppiter q anxu-
rus dicebat̄ a uerbo græco quod sine nouacula interpretat̄: qa non barbā rasisset.
Est aūt fons circa terracinā qui aliquādo dictus est anxur. Et infra Seruius: haud
Satura op. longe a terracina oppidū est setura: & eius cognomine fluuius ufens quē Vergi-
Vfens fl. lius significat angustū esse: qui inter ualles serpēs mare petat. Suetonius tranquil-
lus in uita Tiberii impatoris scribit iuxta terracinā in loco cui prætorio nomen est
cœnante eo cōplura & ingētia saxa fortuitu supne delapsa sunt: multisq; amicoꝝ
& ministroꝝ elisis ꝑter spē euasit. Elius spartianus in uita Hadriani dicit palmam
consularē uirū hadriani insidiatorē terracinæ interfectū fuisse. Idemq; Elius spar
tianus scribit Antoninū piū īstaurasse terracinensem portū. Et Liuius libro.xxvi.
dicit ansurinā coloniā habuisse sacrosanctā uacationē: quæ aduētu Hasdruba-
lis sit suspensa. libro aūt.xxi. dicit Minutiū a Fabio maximo dictatore missum ad
firmandū saltum qui sub terracina īminet mari ne Hannibal per uiā appiam in
agrū Romanū iret prædatū. Lucanus aūt accessum Cæsaris primū post leges ad
rubiconē transgressas describēs sic dicit: Iamq; præcipites superauerat ansuris ar-
ces: Et qua pontinas uia diuidit uda paludes. De ansure sic habet Martialis cocus
poeta ad Faustinū: O nemus o fontes solidūq; madētis harenæ: littus & æquoreis
splendidus ansur aqs. Et ad frontinū: Ansuris æquorei placidos frōtine recessus.
Seruius grāmaticus uergilii uersum libri.ix. æneidos Tacitis regnauit amyclis ex-
ponēs sic habet. Inter Caietā & Terracinā oppidū est constitutū a laconibus qui
Amyclæ, comites castoris & polucis fuerūt: & ab amyclis ꝓuinciæ laconiæ ciuitate. hi secū
dum sectam pythagoream a cæde omniū animalium abstinuerūt adeo ut natos

in uicinis

in uicinis paludibus serpētes occidere nollent:a qbus interēpti sunt.aliter quom
frequēter nūciaret hostes affuturos & inani terrore ciuitas quassaretur:lege caue-
runt ne quis hostes nunciaret affuturos. Postea quom uere uenirent hostes nullo
nunciāte deleti sunt:& sic amyclæ silētio piere:un̄ lucillius satyricus mihi necesse
est loq:nā scio amyclas tacendo piisse. Solū terracinū dicit strabo intus attingere
formias minturnā & sinuessam:additq; ueniētes a brūdusio Romā ppe terraci-
nā attingere fossam plenā in multis locis palustribus & fluuiatibus aqs ppinquā
uiæ appiæ & nauigari nocte maxīe qn̄q; interdiu. eosq; q ad uesperā intrant: ma- Fossa.
ne egredi. Deinceps h̄ri phormias laconicū ædificiū qd antea hormie dicebatur.
Ab ono portu quē lacones euormon dicūt: Eā urbē amœnissimi situs ī q Cicero Phormiæ.
phormianā h̄uit uillā: Sarraceni ad annū salutis octingētesimū qnq̄gesimūsextū
destruxerūt: & tūc Erasmi martyris reliqis Caietā trāslatus datus ē caietanæ eccle
siæ a Gregorio.iiii.ro.pon.primus eps.& tn̄ strabo cōsentit Caietā scribere quos-
dam a nutrice Aeneæ fuisse dictā sicut Vergilius sexti principio. Tu quoq; litto
ribus n̄ris Aeneia nutrix Aeternā moriēs famā Caieta dedisti. Sed licet. Caietæ si
nus arxq; celebris & puetustæ fuerint famæ.ea tn̄ nō fuit ciuitas priusquā phor- Caieta.
mias ut supra ostendimus destruxerint sarraceni. Distat uero a Terracina arx ut
strabo & ut nunc est ciuitas. Caieta stadiis centū q nunc uiginti milia cōputant.
Portū Caieta eo in sinu habuit semp optimū: quē tn̄ Elius spartianus ab Antoni-
no pio magnis extructionibus instaurarū scribit. Et Faustinam eius uxorē scribit Portus.
idē Elius cōditiones sibi & nauticas & gladiatorias caietæ elegisse: Primaq; est ea ī Caie.
uia ciuitas fundana decimo a Terracina miliario de qua Liuius libro.viii.funda- Fundi.
nis q p fines eoꝝ tuta parataq; semp fuisset uia ciuitas sine suffragio data.& īfra
fundanus uitrubius bacchus priuernis se ducē rebellionis exhibēs Romanos cō-
pulit ut Lu.papirium cos.in eos mitterēt fusi priuernates. Plautius alter cos.in fū-
danos ducebat ingrediēti fines senatus fundanus occurrit negare se pro uitrubio
sectāq; eius secutis p̄catū uenisse.sed pro fundano populo.quē extra culpā belli
esse ipse uitrubius indicasset.quom receptaculū fugæ priuernū h̄uit nō patriam.
fundos cos.collaudatis fundatis eis pepcit.fundanoꝝ uina Martialis coquus in
nuit nō esse talia quæ inueteranda sint: Hæc fundana tulit fœlix autūnus opima
Expressit mulsum cōsul & ipse bibet. Eūtibusq; a fundis formias sinistrorsum est Vina fun-
uilla oppidū a quo Galba imp.originē duxit, Dextrorsumq; est lacus fundanus. dana.
Inde itrū qnto q ciuitas lemurnaꝝ fuit de qua Horatius tandē defessi lemurnaꝝ
uenimus urbē.& altero itē qnto sed extra uiā appiam est Caieta ea autē decē mi- Lemurnæ.
lia passus uiā h̄nt silicibus Romano ueteri mō stratā īter arduos cœlsosq; mōtes
sed uiti olea arborūq; cōsitiōibus amœnissimos.& secundū littus marisq; undas a
Tetracina petit' turris sancti Anastasii deinde oppidū spelunca appellatū ubi di
cit strabo speluncas patere ingētes.q habitationes magnas speciosasq; exciperēt,
Post spelūcas in littore est Caieta a q nūc urbe ad Traiectū siue lirim fluuiū nūc
Gaurianum appellarū milibus decē terra est oīum nedum Italiæ, sed orbis totius Liris fl.
amœnissima:q; fontibus ibi scatētibus aq passim lucidissimæ citrāgulis arātiisq;

consita

consita interfluũt irrigãtq; loca pcipuusq; fons decimo post primã Scaturiginẽ
Molæ op. passu Molas uersat plurimas uico celebri pulcherrimoq; circundatas per q̃ loca
Scipioné Læliũq; cõchas & umblicos legisse Cicero indicat in secundo de orato-
re: Lælius & Scipio semp adinuicẽ rusticari: tuncq; mirabiliter repuerascere erant
soliti: quom rus ex urbe tanq̃ e uinculis euolassent: & ad Caietã laurẽtũq; cõchas
& umblicos legere cõsueuissent. & ad oẽm animi remissioné ludũq; descendebãt:
quo qdé in decẽ miliũ spatio herculãtea fuit uia oĩum quas romanũ ubiq; hũit ĩ
periũ amœnissima: de qua Cicero oratiõe in legẽ agrariã rulli secũda sic hẽt: Acce
dẽt sileta ad mintumas adiungit: & illa uia uẽdibilis herculãtea multaꝝ delitiaꝝ
& magnæ pecuniæ. Sũtq; deinceps Castellonũ oppidũ & honoratũ uilla quã Ho
noratus fundoꝝ comes speciosissimã ædificauit. In cõspectu aũt spelũcaꝝ quas
Pandana. ad caietæ sinũ eẽ diximus sunt ꝓpositæ in pelago insulæ duæ pandana & pontia
Pontia. colonia: sicut Liuius. ix. libro dicit a Romanis deducta: easq; dicit Strabo paruas
sed pulchre habitatas inter se paꝝ sed a cõtinenti ducẽtis qnquaginta stadiis di-
stare. Fuerint uero hæ insulæ post Strabonis tẽpora multoꝝ martyrũ & christi cõ
fessoꝝ exilio decoratæ sinũ caietanũ cecubus mõs uini ꝑstãtia celeber rãgit & Ce
Vinum ce cubũ ciuitas fundoꝝ in uia appia: hæcq; oĩa loca boni uini copiã hẽ e dicit Stra-
cubum. bo. utraq; aũt ciuitas uetusta singulo ornata fuit Ro. ponti. caieta secundo Gela-
sio: funda Sothero patre cõcordio. Sed iã limites attingimus nr̃æ huius latinæ re-
giõis sinuessam & liris siue gauriani hostia & maritimam absoluimus oram: & tñ
priusq̃ ad mediterraneã redeamus ea docebimus q̃ liris ad sinistrã in regiõe latina
Traiectũ hẽt. Supra Traiectũ oppidum tria milia passus a mari distans est liri contiguum
Speninũ Speninũ castellũ a quo distant octo milia passus, Fracte oppidũ totidẽ a Ponte
Pons cor- coruo semotũ: quod oppidũ fragellas fuisse ostendimus. Supius aliis. irẽ octo mi
uus. libus abest ceparanũ nobile oppidũ reliqua ad fontẽ liris ꝓximus accedẽtia in ue-
stinoꝝ samnitiũq; ptibus dicent. in mediterraneo aũt latinoꝝ solo frequẽtes fue-
re urbes ĩfinitaq; pœne oppida & castella: ex qbus auctor est Plinius qnquaginta
tres populos sine uestigiis interiisse. hac aũt describẽda mediterranea regione mo-
dũ hactenus in aliis seruatũ a fluuioꝝ ostiis fontibusq; & discursuq; seruare neq-
bimus. sed altũ certius facturũ satis qui in nulla repiat alia Italiæ regione tenebi-
Appia, mus: uiis incedẽdo tribus Appia: Latina: & Tiburtina: q̃ inter se diuersæ ad lirim
Latina. amnẽ & sinuessam caietãq; pducũt. Nec tñ certiore gradu ita p singulas pedẽ fi-
Tiburtina. gere poterimus: quin de labi & aberrare uideamur: quod quidem necessitas faciet
quom uiæ alicubi dirutis pontibus auersæ alicubi ut pœnitus ignorent oĩno sint
Marinum. pditæ. Igitur Roma nũc petentibus Terracinã iter est primũ duodecimo milia-
rio marinum quod nõ absurde marianã uillã fuisse ut credã facit ꝓxima. L. mu-
renæ uilla semi etiã integra & ꝑdiũ portiũ uulgo notum. Eadẽq; lucii murenæ uil
la priscũ ẽt retinẽs nomẽ nos hactenus fecit credere: aut marinũ si nõ fuit ut dixi-
mus mariana uilla aut zagarolũ noui noĩs oppidum. sed ut indicant ruinæ uetu-
stum fuisse lamiuium: ex quo uetustissimo & celebratissimi nominis municipio
urbi propinquo murenas patritios & consulares uiros originem duxisse, Cicero
in oratione

in oratiõe pro. L. murena affirmat. nup autẽ ĩ oppido quod corrupte ciuitas inclinina appellatã a pspo cardinale colũna possesso lapis reptus ẽ litteris ĩscriptus ma iuscula q̃ lamiuũ illud oppidũ eẽ oñdunt. A marino at octauo distant Velitræ ciuitas uetusta de qua Liuius in octauo: In ueliternos ueteres ciues q̃ totiẽs rebellassent grauiter sæuitum & muri deiecti & senatus inde abductus iussiq̃ trãs tybe rim hitare in agrũ senatoꝝ coloni missi qbus ascriptis spẽm antiq̃ frequẽnæ ueli træ recepunt. Estq̃ ea ciuitas tũ aliter uetustate sua tũ ea rõne notissima q̃ octauii Cæsaris augusti pgenitores ĩde originẽ hũere. Quĩtoq̃ ab ea miliario ad sinistrã distat uetustissimi nois oppidũ cora ab uno triũ fratrũ condita quoꝝ alius tibur ædificauit alius mõti pxio Catillo cognomẽ dedit de quo Verg. in. vii. Tũ gemini frẽs ryburtia mœnia linquũt Fris tyburti dictã cognoĩe gẽtẽ: Catillusq̃ acerq̃ corax argiua iuuetus. Deinceps a ulitris recto itinere instituto distat. xiiii. oppidũ sarmineta: & tertio absunt aq̃ fœtidæ ad q̃s palus incipit terracinã usq̃: nõ minus nunc q̃ Strabonis ætate cõsueuerit nauigabilis: quã locoꝝ uicinitatẽ Martialis co cus poeta indicat his uersibus: O nemus: o fontes solidumq̃ madẽtis arenæ. Litt & æquoreis splẽdibus anxur aquis, & nõ unius spectator lectulus uñ q̃ uidet, hic puppes fluminis ĩde maris. A b hisq̃ aqs qnto distat setia uetusti nois oppidum arduo in colle situm uini ut refert Plinius optimi ferax. Et Martialis cocus poeta: Pẽdula põtinos q̃ spectat setia cãpos: Exigua uetulos misit ab urbe cados, & alibi setinum dñæq̃ niues densiq̃ triẽtes. Quãdo ego te medico nõ phibẽte bibã. Priuernumq̃ itẽ uetustum qnto a sena distãs nõ ut olim cãpestre est, sed arduum in collẽ mutatũ postq̃ theotonica simul & britonũ rabie fuit destructũ, cuius alũna fuit Camilla: quã uirginẽ Vergilius miris effert lau dibus uolsca de gẽte Camilla. sup quo uerbo seruius exponit eã fuisse priuematẽ. solidior ueto & certior priuernatium laus fuit illa argutissima oratoris eoꝝ ad senatum Romanũ missi: quũin terrogatus q̃lis eẽt pax quã priuernates tãtope peterẽt: rñdit ppetuã si bona daretur futurã. Fluuiusq̃ ipm pterfluẽs oppidũ dictus est oli Amasenus, de quo Vergil. in septio amasene pr circũstãtq̃ priuernum oppidula maiẽtia arx gorga & arx sic ca foninũ hinc qnto abest oppidum q̃d sit arduo in colle sitũ pro fũmino dictũ a quo abest itẽ qnto terracina hãc iter ubiq̃ mõtuosam & eã uiã q̃ p̃io secũdũ litus est descripta hr appia: eiusq̃ uiæ pria urbs alba. xvi. ab urbe distat. qua q̃dẽ in tia multo maiora sunt ædificioꝝ monumẽtorumq̃ & iactaꝝ molium uestigia q̃ q̃squã possit credere q oĩa attente nõ uiderit. Estq̃ hæc alba cuius meminit Vergilius in p̃io albaniq̃ patres. Nã tresdecim fuerũt albani reges de Aeneæ & Lauiniæ gẽte. Et Liuius scribit Albã a Romanis destructã albanos ĩ urbẽ receptos cælium mõtẽ icoluisse: de cuius origine Vergil. in octauo: Ascanius clari cõdet cognois albã: eã urbẽ trecẽtis ante Romã annis cõditã ultimo imunitã reddidit Hẽricus. iii. rex germanicus in puo cuius angulo oppidulum nunc extat a Sabellis ciuibus Romãis possessum: sicut & possidẽt sabellũ uetustissimi nois nũc oppidũ a quo familiæ hinc romanæ nobili nomẽ fluxit, Lodouicusq̃ cardinalis aq̃leiẽsis Romani pon. camerarius monasterium q̃d Honorius. iii. de gẽte sabella ibi ædificauit

Velitræ. Cora Sarmineta Palus pontina. Setia. Priuernũ. Terracina. Via appia. Alba. c. Sabellum op.

cauit

cauit pene funditus dirutũ magna instautauit ĩpẽsa: adeo ut siue monasterii siue
Ductus uillæ ĩter cæteras Italiæ amœnissimæ rusticanas inibi hĩtatiões hẽat ductus aq̃r
aquarũ. instaurauerit: & demortuæ urbi aliquã oppidi faciẽ reddiderit. eadẽq; in uia ap-
Aritia. pia est ꝓxĩa albæ sexto miliario Aritia olim ciuitas uetusta: de q̃ Liuius in octauo
Aritini eodẽ iure quo lauinii in ciuitatẽ accepti. nũc uero penitus est derelicta: cu
ius marmora & cætera ornamẽta marini oppidi ecclesias decorarunt: estq; aritia
una ex urbibus qnq; q̃s facit Vergilius ĩ septĩo ministrasse tale æneæ: quo in loco
appellat eã potẽtẽ qa fuit ꝓstans in regiõe ciuitas eã dicit seruius nactã eẽ nomẽ a
morbis quos gigneret: qa uicina eẽt pontinæ palludi. & alio loco dicit aritiã a Ver
gilio appellari matrẽ ut plauderet adulareturq; Augusto cuius mr̃ fuerit aricina.
Nam Iulia Cæsaris soror genuit Actiã ex balbo in aritia: & Actia ex Octauio ge-
nuit Octauianũ. sic enĩ hẽt Vergilius: Ibat & Hippolyti pubes pulcherrima bel-
lo. Virbius ĩsignem quẽ mr̃ aritia misit. est uero hæc hyppoliti fabula ab Ouidio
scripta: tũ Diana hippolitũ ab inferis reuocatũ misit aritiã: quem nutriti curauit
ab egeria nympha nũmæ Põpilii amica: cuius monitis & cõsilio rẽpu. administra
re simulabat. appellat itaq; Vergilius hippolytũ uirbiũ: idest bis uirũ. Nota est ue-
tus historia etruscos q cũ Arũte regis Porsennæ filio ad oppugnãdũ aritiã iuerãt
amisso duce redeũtes Romã amice & hospitaliter fuisse acceptos qbus fuit datꝰ
ad inhabitãdũ ĩ urbe & celeberrimi loco uicus semp postea thuscus appellatus quã
obrẽ Porsenna obsides in fœdere habitos benigne remisit Liuius libro. lxxx. scri-
bit Cinnã & C. Mariũ expugnasse Aritiã coloniã. Plinius uero dicit brassicã arici
nã altitudine nõ excelsam reputari utilissimã qa sub oĩbus pene foliis fructificat
cauliculis peculiaribus quom Sabellanæ brassicæ folia dicat fuisse in admiratiõe
crispa: eorũq; crassitudinẽ extenuare caulẽ sed dulcissimum ex oĩbus perhiberi: &
Martialis poeta aritinos porros sic laudat. Mittit ꝓcipuos nemoralis Aritia por-
Storax flu. ros: Deinceps eadẽ uia secus storacẽ siue nympheũ amnẽ ubi olim fuit forũ appii
Forum. uetus oppidũ nũc ẽ monasteriũ fossa noua appellatũ: qđ cẽtũ olim plibusq; mo-
Appii nachis hĩtari solitũ postq̃ multis ãnis mãserat derelictũ q̃rti Eugenii põti. religio-
Fossa no- sissimi opa adiumẽtoq; cisterciẽsiũ abbas anno añ qnto decẽ duodecimue mona
ua. chis hĩtari curauit: fũdiq; ciuitas postmodũ hr̃. quæ supius descripta ab Honora
Fundi to gaietano prĩcipe hũanissimo possidet: aliaq; nos ad latinorũ limites ducit uia ẽ
Colũna latina in q̃ primũ decima ab urbe miliario cernunt uestigia colũnæ oppidi a quo
op. clara colũnẽsiũ familia multis añ sæculis originẽ hũit & cognomẽ: ibiq; Algidũ
Algidum incipit uetusti & ĩ historiis celebrati noĩs sylua: in cuius medio bifurcatũ est iter
sylua. hoc nr̃m: & hĩc ad dexterã. xiiii. a colũna distat ualmontonũ ubi lanicos fuisse ad
Gabii. finẽ huius regiõis ostẽdemus, inde ad sinistrã minore spatio abest gallicanũ quẽ lo
Regillus cũ gabios fuisse: coniicimus. Eo ãt itinere in ipso algidi syluæ ingressu regillus ẽ la
lacus. cus apud quẽ Aulus Postumus dictator ꝓspere aduersus Tarqniũ supbũ p̃ria eie
ctũ & latinorũ exercitũ Romanis bellũ ĩferẽtes pugnauit. a gallicano ãt siue gabiis
tertio distat ꝓneste ciuitas de qua inferius copiose dicemus. Et inde secũdo absũt
Zinzanũ. caue a doardi colũnæ oppidũ & pariter secundo itẽ miliario abest zinzanũ quod
oppidum

oppidũ ciuitaculæ cuipiã ædiũ ornatu populi frequẽtia & opũ fluẽtia cõparãdũ
a martino qnto põtifice: gloriosissimo multisq; romanæ ecclesiæ cardinalib⁹ & si
mul a pſtãtibus romanæ curiæ uiris p ætatis caumata sæpenumero inhabitatum
est. abest a zinzano decẽ milibus anagnia ciuitas in hernicis uetustissima: de qua Anagnia
Vergilius hernica saxa colũt quos diues anagnia pascit. Seruius uero exponit uer
giliũ illusisse ad historiã. Nã Antonius Fuluia Augusti sorore cõtẽpta postq̃ du
xit cleopatrã ægypti reginã eius monetã ĩ anagniã cudi iussit: unde diues est a uer
gilio appellata. hernicos aũt Seruius gabinia lingua a saxosa patria dictos uult: qa
herne gabini saxũ dicerent. Liuius in nono. P. Cornelius aruina. M. tremulus cos.
conciliũ populoꝝ omniũ hñtibus anagninis circo quẽ maritimũ uocãt pter ala
trinatẽ & uerulanũ omnes hernici bellum romanis indixerũt & infra martius cos.
Omnẽ gẽtẽ hernicã ĩ deditionẽ accepit. Et infetius anagninus qa arma romanis
intulerãt: ciuitas sine suffragii latione data cõcilia cõnubiaq; adẽpta & magistra
tibus pterq̃ sacroꝝ curatione interdictũ fuit. anagnia ciuitas duobus romanis põ
tificib⁹ tertio innocẽtio: & octauo bonifacio ciuib⁹ decorata: Bonifaciusq; uel ea
ratione gloriosus põtifex fuit q; annũ iubileũ primus romanorũ põtificũ romæ in
stituit: isq; q quartũ pſenti anno cœlebrat̃ iubileus maiorẽ multo cæteris hucusq;
habuit populorũ miltitudinẽ melius in dies ut uidebat̃ pcessurus nisi exardesce
re incipiẽs pſenti iunio pestilẽtia & multos assumpsisset: & curiã abire suasisset: &
populus ab aduẽtu deterruisset. Inde uero fuit Bonifacius infœlix qđ sarã colũ
nẽsem capitali psecutus odio pneste uetustissimã urbẽ: quã is Sara paterna pos
sederat successiõe solo æquauit. & duos ex ea familia cardinales dignitate priua
uit quos Clæmẽs qntus illico restituit: & postmodũ regẽ frãciæ Bonifacius adeo
irritauit: ut ĩmissus a diurusq; ab eo Satra eũdem pontificẽ in primo & domo pa
terna cœperit romãq; captiuũ abduxerit: ubi nulla magis rõne alia diẽ male obiis
se creditus est: q̃ qa simplicẽ corde & sanctũ uirũ cælestinũ quintũ q pontificatu
quo se per renunciationem exuit illum ornauerat ĩ fumonis carcere mori cogerat. Fumo oppidum.
Snbit plinius fucinũ lacũ. q marsorũ appellatur subterraneos habere cuniculos:
qbus aqua certo effluens tpe amnẽ faciat. & siue plinii textus ut sæpe alibi eo in lo
co corruptus: siue aliter uitiatus & mutilatus est: nõ satis potuimus ĩtelligere quo
ĩ loco fluuiũ ille orti affirmet. Sed fontẽ esse scimus anagniæ tophanũ noĩe q hye Tophanus fons.
me quando fucinus glatie astringit̃ siccus uere postmodum æstate ac autũno in
gentẽ euomit uim aquarũ: q̃ lirim amnẽ a sancto uito oriundo adaugẽt. distat qn
to ab anania ferentinũ romana colonia olĩ & ipsa hernicorum: de qua liuius libro
tertio pgressus tullius ad caput ferentinũ & lib. vii. ferentinũ urbẽ hernicoꝝ ui cœ Ferẽtinum
pit. Et libro nono hernicoꝝ tribus populis alatrinati: uerulano: ferẽtinati. suæ lege
qa maluerũt: quã ciuitatẽ romanã redditæ. Itẽ inferius ferẽtinũ unde quãq̃ nihil
qetis habet̃: tñ summa alacritate ductũ. cæterũ ibi plus laboris & piculi fuit: & de
fensa summa in mœnia & locus erat munimento naturaq; tutus. sed euicit oĩa as
suetus prædæ miles ad tria milia hominũ cæsa pda militũ fuit. Suetonius aũt trã
qllus scribit Otonis impatoris: q Galbæ successit maiores ortos fuisse oppido fe

Frusinona tẽtino familia uetere honorata:atq; ex principibus etruriæ & ab eo totidem frusi-
nona de qua Liuius frusinates tertia parte agri dãnat:atq; hernicos ab eis sollicita-
tos cõpertũ:fuitq; duobus olim ornata romanis pontificibus Hormisda parte iu
sto p simachi & Boetii tpa cõsulatus & silueriо eodẽ genito Hormisda: quẽ Iusti-
niano pmo ĩperatore Theodatus rex Gotthoꝝ tertius per pecuniã ordinauit a
Ceperanũ frusinona q̃ distat qntodecimo Ceperanũ nostræ huius regiõis alter limes.Sed ꝑ
pinquo huic itinere sunt ad zinazani dexterã palhanũ serronũ pilliũ accutũ tri-
Anticulũ uilianũ collis padi. Anticulũ Verulæ uetus oppidũ de quo Liuius in.ix. Verula-
Verulæ. nis suæ leges qua maluerũt quã ciuitatẽ Romanã redditæ: cõnubiũq; inter suos
quod aliquãdiu soli hernicoꝝ habuerãt pmissum fumone Cælestini põtificis ro
Alatrũ. mani carcere & morte clarũ.Deinceps alatrũ uetusti noĩs ciuitas. Cui simul cum
uerulanis suæ leges redditæ a romanis & cõnubium pmissum:& babu cũ olim ci-
Bouilæ. uitas apud Liuiũ bouillarũ noĩe nota turritiũ.Pofe:uicus:tipe: porcilianũ: treuũ:
felectinũ. Altera aũt uia quã medio in algido liquimus: primũ est oppidũ olim
Lauicanũ. Lauicanũ de quo liuius lib.iiii.& renunciatũ est nouos hostes Lauicanos consilia
cũ ueteribus iungere lauicos legati missi quom rñsa inde retulissent dubia:qbus
nec tum bellũ quidẽ parari nec diuturnã pacẽ fore apperet tusculanis negotium
datũ aduerterẽt aĩos neqd noui tumultus lauici oriret:nunciarunt legati Lauica
nos arma cœpisse:& cũ equoꝝ exercitu depopulatos agrũ tusculanũ castra in al-
gido posuisse.Q. Sulpicius priscus dictator captis direptisq; illorũ castris oppi
dũ Lauicos corona circundatũ scalis captũ diripuit:censuitq; senatus frequentẽ
coloniã Lauicos deducendã. Coloni ab urbe mille qngẽti missi bina iugera acce-
Valmontone. perũt. Id oppidũ nunc dicit Valmõtone:quod a nobili comitum familia cuius
est possessum nup magno priuatũ est decore Lucido diacono cardinale studioꝝ
humanitatis flagrãtissimo.Sed eius frater Altus uir doctus simul & prudẽs Ioã-
ne ornatus filio rei bellicæ gloria apud Venetos florente oppidi illius aliorumq;
qbus pſunt decus cõseruat:fuit Lauicanũ olim uuis copiosum optimis:ex qui-
Mõsfortinus. bus Clodiũ albinũ pondũ uiginti unica cibatione comedisse scribit Iulius capi-
tolinus:proximũq; est Valmontoni Monsfortinus oppidũ Stephani nostri fami
Zãchatũ lia nobiliq; oppidi cognomẽ habet onundi patria atq; uilla deinceps sũt Zancha
Signia. tũ gauignanũ & signia oppidũ uetus uinum ut inqt plinius faciens signinum qđ
aluum maxime restringit:& Martialis cocus poeta Potabis liqdum Signina mo-
rantia uentrẽ. Ne nimium sitias:sit tibi parca sitis. Quæ signia Vitaliano põ.Ro.
patre Anastasio ornata fuit. Vlteriusq; sũt scurcula merulũ:supinũ patrica ceca
num & castrum:ubi alius est nostræ latinæ regiõis nunc cãpaniæ limes. Tertia re-
stat nobis per quã ad alios nostræ latinæ regiõis limites itur tyburtina uia. Eã ciui-
tatẽ sextodecimo ab urbe distãtem multo ante romã originem a græcis habuisse
uult Strabo:& Vergilius eã a Tyburtio conditã facit:cuius frater Catilus nomẽ
monti dedent ꝓpinquo. Fuitq; tybur ex qnq; ciuitatibus:quas facit Vergi. æneæ
Tibur. arma fabricasse ubi tybur appellat supbũ & Seruius exponit aut nobile aut quia
aliqñ Tyburtini a senatu rñsum acceperunt:q; essent supbi ubi etiã Vergi.in vii.
dicit

dicit sub albunea: Seruius exponit Albuneā altū eē fontē in tyburtinis mōtibus Albunea
ab aq̄ qualitateq̄ in ipso fonte est sic dictū. & Plinius tyburtinū lapidē non ma-
gis ab ipso uocabulo romæ trito construēda ornāda cōseruādaq; roma iuuisse di
cit cōstare q̄ eū ad oīa fortē idoneūq; fuisse: sunt tyburi ꝓpinq; īgentes admiran-
dæq; ruinæ cū aliorꝝ pœne īfinitorꝝ magnificētissimi opis ædificiorꝝ tū uillæ quā
Hadrianus īp. extruxit: de qua sic scribit Elius Spartianus tyburtinā uillam mire
ædificauit: ita ut in ea & ꝓuinciarꝝ & locorū celeberrima nomina poneret cætera
Strabonis uerbis paulopost dicemus: ea ciuitas Simplicium pon. Ro. genuit: quā
Federicus ꝑmus imp. Ro. theotonicus ab aliis theotonicis aliquot annis ꝑus spo
liatā dirutāq; reædificauit: supra ea ciuitatē montes sunt ardui & late diffusi in
quibus fortissimi olim habitauerunt equicoli: de q̄bus Vergilius ī septimo ænei
dos Horrida ꝑcipue cui gens assuetaq; multo Venatu nemorꝝ duris equicola gle- Equicoli
dis: Armati terrā exercent semꝑq; recentes Cōuectare iuuat ꝑdas & uiuere rapto
Fuerūt uero ex primis latinorum populis q romana republica crescēte deleti sūt.
Nā Liuius libro nono populus ro. bellum fieri equis iussit ad. xl. oppida intra. lx.
dies oīa oppugnādo cœperūt. quorꝝ pleraq; diruta atq; īcēsa sunt: nomēq; equo
rū prope ad īternitionē deletū. Primū ipsis in montibus ad amenis sinistram est Amenis
oppidū Amenis ursinorum talliachotii comitū domibus ornatum Vicus uarro op.
nis appellatū: superius procella & cantalupū oppidula. Deinde arduo in monte Talliacotii
riuus frigidus: quo supato alii itē cælsiores supetandi sunt mōtes Appenini iugis Vicus uar
quātalibet altissimis cōparandi: ī quorum sūmitate putei ut ferꝰ plures: sed quos ronis.
uiderimus duo extant tam alte excisi defossiq; ut deiectum bilibre saxū nō ꝑus re
ferat casus sui sonitū quā duo uergiliani uersus debita sint pausa ꝓnunciatiq;: q̄
q̄dem perforatis succisq; & excauatis ī imo montibus siue a Martio ædile siue a
Claudio īperatore perducēdis Romā a lacu fucino aquis ne conclusus aer cursū
aquæ moraretꝰ spiracula fuerunt adhibita. Suetonius nāq; trāq̄llus claudiū ꝑn-
cipē dicit trigīta milia seruos undecim annis emittendo lacu fucino: & aqua ro
mā perducenda tenuisse supra nuū frigidū recta est arceolū secus quod planities
īcipit: ut in ea montiū summitate gratissima in qua uetustissimi fuerunt carseoli: Carseoli
de qua Liuius libro decimo scribit: eodē anno carseolos colonia in agrum equico
lorꝝ deducta. & libro. xxvii. dicit eā fuisse unā duo deuiginti coloniarū q̄ Hanni-
bale in Italia agente milites & pecuniā senatui dare recusauerunt. Deinceps sunt
Celæ sculcula & peretū unde in taliacociū est descensus: quo noui nominis op- Celæ
pidū sed populo diuitiisq; refertū nuper maximū ammisit ornamentū Ioannem
cardinalē tarentinū philosophiæ litterarūq; sacrarū dogmatibus clarissimū. Iāq;
ad Marsorꝝ regionē est peruentū: quā Hannibal sicut Liuius uigesimo secundo
scribit deuastauit: & iterum reuertens ab urbe Roma sicut liuii uigesimosexto ha Marsi.
betur p eius agrū iter fecit: eaq; in regione intenit: Valeria ciuitas bonifacii quar-
ti ponti. ro. quo hortante Focas īperator pantheon Romæ in omniū Christi mar
tyrū basilicā permisit cōsecrari patria a qua ciuitate per longobardorꝝ tp̄a marso
rum nomē in Valeriā est conuersum. Fuisse uero Marsos urbē a quo nomen regio Valeria.

Fucinus lacus. accepit. Plinius sic asserit Gelliatus auctor est lacu fucino haustū marsorū oppidū conditū a marsia duce lidorū Vergilius lib. vii. Quin & marubia uenit de gente sacerdos: & Seruius exponit Medeā quando relictis colchis Iasonem secuta est ad Italiā peruenisse: & populo quosdā circa fucinū ingentē lacū habitantes propter paludis magnitudinē docuisse remedia cōtra serpētes: quāquā alii marubios a rege dictos uolunt: hiq́; populi Medeam angitiā nominauerunt eo q̄ serpentes suis carminibus angeret: & Plinius simile: & ī Italia marsorum genus durat: quos a Circe filio ortū tradunt: & inde inesse eis uim naturalē eā & tamē omnibus hominibus contra serpentes inest uenenū. Ferunt ictas saliua ut feruentis aquæ contactum fugere: q̄ si in fauces penetrauerit etiā mori: idq́; maxime humani ieiunioris quam serpentū in ea regione frequentiū & peritiæ incantationis marsorū opinionē confirmat Iulius Capitolinus ubi uitā scribens Heliogabali Imperatoris dicit serpentes eū per marsicæ gentis incantationē collegisse: eosq́; subito ante lucē ut solet populus ad ludos celebres conuenire effudisse: multosq́; afflictos morsu aut fuga allisos nec falsa aut fabulosa tenenda sunt ea quæ hic de serpentū incan-

Dauid propheta. tatione sunt scripta. Propheta naq́; Dauid in psalmo. lvii. sic habet. Furor illis secundū similitudinē serpentis sicut aspidis surdæ & obturantis aures suas: quæ nō exaudiet uocē incantantium & ueneficii incantantis: sapienter & beatus Aurelius

S. Augu. Augustinus in dicti psalmi expositione sic scribit. attende quid ibi dicat ad similitudinē: quid moneat ad prohibitionē. Ita ergo & hic data est quædā similitudo de marso qui incantat ut educat aspidē de tenebrosa cauerna utiq́; in lucem uult educere. illa autē amando tenebras suas quibus se inuolutā occultat: dicitur q̄ cum exire noluerit erit recu sans tamen audire illas uoces qbus se cogi sentit: allidit unā aurem terræ & de cauda obturat alteram: atq́; ita uoces illas quantum potest euitans non exit ad incantantem. Liuius bellū scribens Italicū libro. lxxii. quod qa a marsis inchoauit dictū est marsicū inter populos qui romanis rebellauerunt enumerat marrucinos & marsos: & libro. lxxvi. dicit marsosa. L. pinna: & Cæcilio pinna legatis superatos pacem petisse a Silla: bellūq́; hoc id fœlicitatis romæ urbi attulit q̄. M. Cicero in eo militans abominatus est Romanorum ciuiū crudelitates: & ad litterarū studia se contulit: unde factū est: ut Roma īgeniū haberet quod sua

Fucinus. Alba. magnitudine illi par esset: abest a taliacoccio fucinus marsorū lacus decimo miliario & edito in colle Appeninū uersus est Alba marsorum Romana colonia: sicut Liuiū diximus libro decimo scripsisse: qui & libro. xxvii. eam fuisse dicit unā ex duo de uiginti coloniis: quæ Hannibalis temporum difficultate militiā detractarunt: eamq́; Strabo urbē ut appellat solam in Latina regione pro mediterranea scripsit: quā dicit excelso in monte sitā lacui fucino imminere pelagi similitu-

Aqua marcia. dinem magnitudine habenti: ex eoq́; lacu ductos fuisse fontes aquæ martiæ qua potaretur Roma. Nosq́; in Roma instaurata ostendimus martiū in sua ædilitate introduxisse aquā eius nomine appellatam: quæ quidē aqua supra omnes alias

Iuuencus fluuius. introductas probatur. & Plinius dicit iuuencum amnē supernatare fucinum qui iuuencus Romā a martio sit perductus: additq́; alibi Plinius in lacu fucino piscem

piscem esse qui octenis natet pénis:quom cæteri oẽs ubiq; quatenis tãtũmodo
tiarent alba uero dicit Strabo quia esset natura loci & munimento arcis ualida sæ
pe romanis præsidũ loco seruãdis in custodia noxiis usos fuisse & nos in Liuio
inuenimus libro.lxii.Q. .Fabiũ maximũ consulem Pauli nepotem aduersus alo
brogas & bituntum aruenorũ regem fœliciter pugnasse ex bitũtiq; exercitu occisa
cxx.milia:ipsumq; quom ad satisfaciendũ senatui romã ꝓfectus esset albam cu
stodiendũ fuisse missum circunstant lacũ sancti apetitus sancti Ionæ castella:pa Sanctus
ternũq; transacum gaianum auecianũ mallianum oppida & comitatus titulo ac apetitus.
opibus præcipuũ est celanum nostræ ac in parte latinorũ regionis limes. Omissa
uero sunt a nobis superius nulli prædictarũ trium uiarũ propinqua aliquot ca
stella & oppida una tamen eademq; in montium regione præneste tyburq; inter Præneste
& uicum uarronis ac zinatianum sita tocha cauarum capranica quæ præstãtissi tybur.
mam romæ dedit familiã capranicesem in qua Paulus Archiepiscopus grauissi
mo Martini quinti pontificis ro.testimonio maximæ in suo sæculo prudẽtiæ uir
fuit.& Dominicus cardinalis sanctæ crucis frater suus multa ciuilis põtifici quæ
iuris & studiorũ humanitatis doctrina multaq; prudentia nunc claret:quom ta
men angelus asculanus episcopus & Nicolaus protonotarius nepos eisdẽ doctri
nis uirtutibusq; ornentur.Deinceps sunt oppida guadagnolũ polium casa corbo Guada
la sanctus Gregorius rocha liricis dicta sunt etiã his ꝓxima oppida cecilianum gnolum.
sambuca.Sarracinescum rocha mutiorũ Giranũ ceretũ:anticulũ:riuate:afile:ci Pollium.
uitella:& olibanũ:clarissimæ ac prudentissimæ mulieris fueuæ Albæ marsorũ co
mitissæ prosperi cardinalis colũnæ & fratrũ genitricis deliciæ:post olibanũ sunt
piscianũ & sanctus Vitus oppidũ fonte uno liris siue gauriani:quẽ propinquũ
habet clarũ.Estq; superius cælsis in montibus sublacum ueluti Plinius appellat
sub laqueum nobile oppidũ lacui eiusdem & tamen prisci nominis imminens:
redditq; utrumq; fama celebratum beati Benedicti nõ magis diutina cõuersatio Sanctus
ibi habita:quã eius toto orbe notissimũ ibi ædificatũ magnifici operis monaste Bñdictus
rium cernitur uero in dextra amenis ripa ab ipso sublaci lacu ad uicum usq; uar Aq̃duct⁹.
ronis incisus saxeo in monte ductus aquarum:quæ formis partim eo incisis mo
do partim altũ defossis partim sublimi fornice muroq; excitatis Romã quadra
gesimo miliario ueniebant:sed in hac eadẽ latinorũ regione ad prædictorũ decla
rationem romanis in conspectu esse dicit Strabo tyburam & prænestam:& tuscu
lum:& tyburtã quidem qua est heracleũ habere cataractẽ quem facit annio deci
dens ex loco altissimo in profundã uallem:& per lucos iuxta ipsam urbem ubi in
cipiat esse nauigabilis inde digredi ad metalla lapidis tyburtini & eius qui est in
gabiis:qui etiã dicitur rubeus:unde plurima romæ opera fabricata sunt.De præ
nesta dicit Vergilius in septimo .Nec prænestinæ fundator defuit urbis cæculus
& Plinius dicit præneste dici quia arbor prinus multa sit eo in monte:eã uero ci
uitatem dicit Strabo habuisse insigne templũ fortunæ a sylla ædificatum a quo
petebatur oraculũ.addit quæ Plinius simulachrũ id fortunæ adeo fideliter fuisse Fortuna
inauratum:ut crassissimæ inaurationes dicerent prænestinæ.& alio loco de pani templum.

mentis tractans dicit lythostrata acceptauere iam sub Sylla paruulis certe crustis: quod in fortunæ delubro prænesti cœpit. Et ambas urbes tiburã & prænestĩ Strabo dicit in eadẽ montana regione cõstitutas esse: sed distare inuicẽ stadia cẽtum: & prænestũ distare ab urbe roma etiã duplo sed tiburã minus dicit: a quibusdã græcas esse ambas: atq; prænestum polistephanũ uocari prius qua in parte Strabonem crediderim diuinasse cum possit prænestæ nũc polistephanum dici: qua ciuitas est Stephani colunæ. Addit q; Strabo. q̃q; utraq; munito sit loco positam tamen munitiore prænestũ: q; urbis summitas montem habet excelsum & retro quidem a continenti montana regione dorsum ellatum: quem non dubito esse montem in quo est munitissima ars rocha cauarum dicta. dicit quoq; idem præter situs prænesti munitionẽ occultas fossas undiq; foratas usq; in cãpos esse alias aquationis gratia alias ob latentes inuasiones in quarum una obsessus Marius intenit. Liuius libro octuagesimo septimo scribit Sylla. C. Marium exercitu eius fuso deletoq; ad sacriportam in oppido prænestæ obsedit: & libro. lxxxviii. prænestinos inermes occidi iussit. Quã crudelitatis maxime historiam Lucanus in secundo perstringit his uerbis: Iam quot apud sacri cecidere cadauera portũ & infra uidit fortuna colonos prænestina suos cunctos simul ense receptos unius populum pereuntis tempore mortis: & item Liuius infra. C. Marius prænestæ obsessus a lucretio asella syllanarum partium quom per cuniculum caperet fugã: & sentiret se euadere non posse cum Thelesio fugæ suæ comite utrinq; gladio concurrerunt & occisi sunt. Vsi autem sunt libenter Romani principes eo secessu ad animi curarumq; relaxationem. sed Aurelius Antonius imperator optimus ibi parum fortunatus fuit. Nã scribit Iulius capitolinus eum in secessu prænestino agentem filium nomine uerum Cæsarem septẽnem amisisse: quem non plus diebus quinq; luxerit. Et Plinius de metallis tractans sic habet: anno urbis sexcentesimo septuagesimoprimo: quod ex capitolinæ ædis incendio cæteris q; omnibus delubris Caius Mani filius prænestæ detulerat tresdecim milia põdo auri sub eo titulo in triumpho transtulit & argenti sex. Item ex reliqua omni uictoria pridie transtulerat auri pondo quindecim milia argenti pondo centum quindecim milia. Prosequitur uero Liuius libro. xxiii. prænestinos milites miris laudibus: quod quom apud cannas infœlicissime pugnatum esse: audissent apud casilinum diuertentes durissimam in eo oppido obsidionem omniũ memorabilem fortissime pertulerunt: unde senatus consulto duplex stipendium & quinquenii uacationẽ militiæ habuerunt. addit uero unum Strabo usu per ætatem nostram & sæpius ante actis temporibus compertum munitionem. f. quæ aliis ciuitatibus cõducere cõsueuerit prænestinis sæpe calamitati fuisse ob romanorũ seditiones defugere. n. illuc eos qui tumultu sint: usi hiq; ue expugnatis fieri ut etiã prænestini urbẽ deferant causa in eos translata. Quod enim supra est dictũ hac de qua Strabo dicit ratione factum uidetur ut sarræ colũnẽsis tpibus prænestæ fuerit desolatũ & põ celletti ac Nicolai forte bratii aliorũq; urbi in festorũ receptione factũ uidimus: ut urbs obsessa captaq; solo æquaretur. Fluuium eius regionis uerresti Strabo appellat

Polistephanum.

Rocha cauarum.

Aurum.

Verrestis flu.

appellat.& addit in eā montana regione ipsarū urbium aliud dorsum esse quod
inter tibias linquit algidum.& illud quidem dorsum esse excelsum usq; ad mon
tem albanum. In quo dorso sit Tusculum sita urbs non inepte fabricata. Ro- Tusculū
manæ uero nascenti reipu.hæc urbs hic infesta fuit q Manlius Tusculanus ge-
ner Tarquinio exuli socero auxilium attulit unde pugna ad regillum originem
habuit:cui Romanus populus post rebelliones cum latinis factas pepercit:sicut
Liuius in octauo scribit. Tusculanis seruata ciuitas quam habebant: crimenq;
rebellionis a publica fraude in paucos auctores uersum.& Plinius inter insignia
fortunæ uariantis exempla ponit Lucium Furium Tusculanum. Is tusculanoq;
Romanis rebellantium consul eodem quoq; honore trāsfuga exornatus est a po
pulo Romano qui solus eodem anno quo fuerat hostis Romæ triumphauit ex
his quoq; consul fuerat Liuius libro.xxvi.accessum Hannibalis ad urbē Romam
describens dicit per anagninū agrum uenit in lauicanū inde algido tusculanum
petit.nec receptus mœnibus infra tusculū dextrorsum gabios descendit.conti-
nuat uero supradictis Strabo tusculum ornari institionibus circū atq; ædificiis.
& ad eam maxime partē quæ est uersus Romam tusculi nāq; collem dicit esse fe-
cundū aquisq; abūdantē.& paulatim multis in locis in altū attolli:habereq; regi-
am magnificentissimi apparatus & continua esse loca quæ ad albanum uergunt
montē eandem tum uirtutem:tum apparatum habentia. Deinceps campos esse
quorū alii ad Romā attingūt:eiusq; suburbia alii ad mare.hæc sumpsimus pœne
ad litterā ex Strabone.de hac regione colūnensi familiæ ante quadringentos an-
nos sicut nunc est maiori ex parte subiecta.& quidē apud pnestæ montes peritissi
me sunt descripti.sed minora non ponit Strabo loca qui illis in mōtibus sitā Ho- Horatii
ratii flacci poetæ uillā omisit:ubi sancti Ioānis in cāpo Horatii nunc appellant. uilla.
alia etiā a Strabone omittunt̄ quæ si tunc temporis non erant:scimus ante quin-
gentos annos fuisse:Cauas enim a situ dictas quē in caua fossa habent nūc Odo Capuæ
ardi colūnæ oppidum Petrus colūna per secundi paschalis Romani pontificis oppidum.
tēpora possedit paterna sicut Pandulphus hostiarius scriptor tradit hæreditate si
cut etiā tunc prænestæ pillum & pullanū:nunc dicta pilium & palianū posside- Pillum.
bant.quæ aūt de tusculanæ olim urbis collibus dicit uera esse ostendūt etiā nunc Tuscula-
monasterium sanctæ Mariæ de gripta ferrata in uilla Ciceronis tusculana ædifi- na urbs.
catū:& marinū a c supiori edito in colle rocha papæ Prosperi cardinalis colum-
næ oppida circa quæ duobus aut tribus a tusculo milibus distantia agri fertilita-
tem & aquarum abundantiā uidemus esse maximā. regiæ aūt magnificentissimi
ut Strabo dicit apparatus fundamēta esse non dubitamus: quæ proximis pari-
ter griptæ ferratæ & marino locis fornices e manu: factos:cauernasq; habere ui-
demus oppidi unius populum in habitationem & quidem commodam admis- Lucullā-
suras & etiam tusculo propinquū olim lucullanū Lucii luculli uilla:cui nunc di- num.
citur frascatum:ubi aquam uirginem quæ nunc unica Romam perducitur: in- Aq̄ uirgo.
uentam esse constat:tusculaniq; duce Rainone eorum tyranno Federici impera- Tusculū
toris Barbarossæ appellati copiis coiuncti populum Romanum clade maxima

affecerunt

affecerunt:quæ cānensi cladi prope similis numero cæsoꝝ fuisse dicitur:adeo ut
Roma postmodū caput nunq̄ attollere potuerit:unde factum est ut anno ĩde se
ptimo Romanus populus ipsam urbē tāta animoꝝ ferocia demolitus sit: ut uix
fundamentoꝝ uestigia nūc appareāt.ea uero uetus & ꝑclara olim urbs nunc solo
titulo ciuitas gentē portiā inde oriundā:& quod est consequēs illustrissimos Ca
tones habuit ciues:quæ diu post pontificibus Romanis tribus sexto Benedicto:
qui primū Henricū regē theotonicū coronauit decimononoq; Joanne illius ger
mano:& septimo Benedicto utriusq; nepote ornata fuit:nec aliā hēt aliquā pri
stinæ fœlicitatis & gloriæ partē ꝑterq̄ ꝙ eā titulo episcopatus gubernat uir sum
mus græce latineq; eru ditissimus:& summa ꝓditus cū bonitate:tū etiā humanita
te Bissarion græcoꝝ cardinalis Nicenus Bononiæ nūc & exarchatus Rauēnates
aplicæ sedis legatus. De cāpis quos Strabo dicit aut ad urbē:aut ad mare pertine
re:nimis uerū esse uidemus ꝙ suburbiis tunc & uillis habitatos nunc solis tectos
ruinis & syluis ꝓprie magis cāpos appellari posse cōstat.quom aūt Albam Stra
Antia. — bo a principio nominauerit ꝓximā illi antiā omisit:quā nunc solo æquatam tūc
Albanus lacus. — urbē in uia appia fuisse supra ostendemus.est albæ marinoq; ꝓximus albanus la
cus emissorio cuius mirabili opere facto licet tenues efluant aquæ origo nūc ha
Aquæ saluiæ. — betur amnis: qui apud locū cædis apostoli Pauli labens paludē ad aquas saluias
appellatū efficit;estq; is lacus de quo uates extruscus sicut Liuius refert prædixit
futurū ut si emitteret̃ inde aq̄ Romani ueis potirent̃. distat ab albano antia qui
pariter passus circiter quattuor mille lacus:quē Suetonius Tranqllus nemoren
Cæsaris uilla. — sem appellat:ad quē dicit.C.Cæsarē uillā inchoasse quā reliquerit imꝑfectā:cu
ius quidē lacus aqua mirabilis opis emissorio educta numicū amnē efficit:quem
Numicus flu. — apud ardeā in mare labi diximus. Ad eumq; lacū est situm oppidum nemus ap
pellatum Seruius grāmaticus in septimo Vergilii uersus hos exponens. Audiit &
Nemus op. — triuiæ longe lacus:dicit nemus appellari lucum haud longe ab aritia in quo lacus
est ubi speculū dianæ dicit̃:& nemorensi item oppidū ꝓxime adiacet cinthianū
Speculum dianæ. — quod a cinthia quæ & triuia nomē licet nunc corruptū habuit. hunc uero lacum
dianæ speculum a maioribus appellatū Romana reflorēte eo fuisse dignū noīe
Cinthianū op. — nullus mirabit̃: qui ꝑsentis tpis amœnitatē eius inspexerit.uallē enim concauam
duo in circuitu mille passus cōplexā hic lacus dimidiā obtinet. pars reliqua ubi
Caiū Cæsarē ædes diximus inchoasse:tū cut uidet̃ nemorosa fuit:a qua oppidū
Cōsitiōes — extans nemus appellatum est. Eaq; nunc arboribus frugiferis adeo pulchre est cō
sita:ut nulli in Italia quantūuis cultissimo consitionibus loco cedat. Quantum
autem lacus ipse maioribus fuerit gratus magnum hoc tempore apparuit argu
mentū Prosper colūna cardinalis Patriciusq; Romanus cū nemorense illud cyn
thianūq; castellū paterna possideat hæreditate aliquādo audiuit nemorenses di
Naues duæ. — cere naues suo in lacu binas esse submersas:quæ nec adeo putres sint ut laceratæ
funiculos de industria alligatos.nec retia casu implicita tractæ sequant̃.nec inte
gre suis ipsoꝝ omniū incolaꝝ uiribus queāt extrahi.quare uir ipse bonarū artium
studiis & ĩprimis historiæ deditissimus nec minus uetustatis indagator curiosis

simus

simus q̄d magnę naues paruo & altissimis undiq; circūdato mōtibus in lacu sibi uoluerint nosse animū adiecit:nosterq; Leo Baptista Albertus geometra nostri tē poris egregius q de reædificatori elegātissimos cōposuit libros: ad id opis ē uocarus. Qui uasa uinaria multos colligata in ordines ea rōne in lacu disposuit: ut de ipsis tanq̄ pōtibus hincinde penderēt machinæ:qbus harpagones ferrei densioribus appensi rudētibus captā mordicus nauē fabri peritiores lignarū attraherent. Er a Genua urbe mantima mercede cōducti aderāt piscibus q̄ hominibus similiores nōnulli:quoꝝ partes fuerūt in lacus ꝓfundiora natando descendere.& q̄ta esset nauis quāq; ītegra sentire.& demissos funibus harpagones ī morsum capturāq; applicare.randē capta ligotaq; ad prorā nauis quom integra non sequeretur fracta ē:& eius particula trahentes harpagones est secuta. Spectaculo fuit omnibus Romanæ curiæ nobilioris ingenii uiris:particula nauis quā hac rōne fabricatam fuisse apparet. Nauis tota lance ligno asseribus triū digitorum crassitudine cōpacta bitumine extrinsecus delibuta fuit.quod bitumen ut etiā nunc appaiet croceū purpureūue contexuit:continuitq; uelamen & plumbeis desuper chartis sup funes tota ab aquis imbibusq; nauem bituměq; defensura obtecta est. quas quidē chartas clauiculi nō ut nūc assolet ferri.sed ænei frequentes infixi:ita com presserunt ut omnis humor ꝑpetuo arceretur. Interior nauis pars nō ab imbribus magis & humore q̄ ab igne & ferro fornissimā habuit defensionē. Nam cū argilla & creta quicq̄d ligneæ soliditatis nauē intus compegerat ad digiti unius crassitudinem tectum delibutūq; esset ferrū uehementi igne cōcoctū liquefactūq; sup infuderunt:quo ad digiti unius & alicubi duoꝝ crassitudinē sensim dilatato: tātūdem magnitudinis ferrea ut ita dixerim habuit nauis quantū larica pnus habuerat:& ferro insup alia argillæ ac cretæ bitumatio: uel ut olim in ædificiis appellabatur cōplastratio sup infusa est:obseruatiq; fuisse uidemus:ut concocto liquefactoq; ferro priusquā refrixisset argilla cretaq; & ipsa eodē decoquēda calore supinducerentur:quo & substrata & superius deducta argilla unū sicut enam nunc sunt cōmixtū ex laterīcio & ferro bitumen efficerentur: dūq; huic expiscandæ naui oīs undiq; infudat multitudo physrulæ in fondo lacus inuētæ fuer. plūbeæ:bicubitales longitudine:firmissima crassitudine quas mutuo morsu ac compagine cōhassantes in quantūuis maximā longitudinem producere licuit.earum uero singulis elegantes insculptæ sunt litteræ:auctorē ut coniicimus nauis suum Tyberium Cæsarem Augustum indicantes.censuitq; Leo bapnsta fontis copiosissimi lucidissimiq; ad nemorense oppi dū scatentis aquas nūc molas cōuoluentes multo ipsarū phystularū ordine ad medium usq; lacū fuisse perductas: quæ ædibus inseruirent amplissimis lautissimisq;:quas nauibus ꝓdictis supimpositas fuisse tenemus. Pulchi ū autē & pœne mirū est uidere clauos maiores æneos quibus cubitalibus nauis cōstructa etat ita integros:ita politos:ut nup a fabri ferrariī cu dibus exisse uideant. Lucanus in tertio uiā sicut supra diximus describens: qua. C. Cæsar primū post belli ciuilis initia Romā uenit:infrascriptos uenit uersus.q ad albani quoq; montis descriptionē satisfacere poterūt.cōstabitq; Cæsarē Magnus fons.

a terracina

ã terracina ſupra arnitiam ad cinthianũ:ĩde ad montẽ albanũ ubi nunc caſtrũ eſt
Gandulphũ peueniſſe quo de excelſo monte Romã primũ inſpexit. Iãq; ꝑcipites
ſupa uerat anxeris arces. Et qua pontinã uia diuidit uda paludẽ. Qua ſublime ne
mus ſcythicæ qua regna dianæ. Quaq; iter eſt latiis ad ſummam faſcibus albam
Excelſa de rupe ꝓculiã ꝓſpicit urbẽ & dixit. Te ne deũ ſedes non ullo marte co-
acti Deſeruere uiri pro qua pugnabit͛ urbe. Vltima nunc reliq̃ eſt nobis in hac la-
tinoꝝ regione pars urbi Romæ tibur:anienẽq; uerſus ꝓpinqua hoſtiis tiberinis uñ
Gallicanũ ĩcepimus e regiõe auerſa.& ut eo unde nup digreſſi fuimus reuertamur:prænesti-
ni montis radicibus algido ꝓximũ eſt Laurentii colũnæ oppidũ nũc Gallicanũ.
qui ut diximus olim Gabii fuerũt uetuſtiſſimi.quos Liuius in ꝑmo dicit fraude-
Gabii. Sexti Tarqhii filii captos a Tarqnio patre.& Vergilius in.vii. Quiq; arua gabinæ
Iunonis:ubi ſeruius exponit Gabios diu in agros moratos tãdẽ gabios cõdidiſſe.
quãobrẽ Vergilius dixit arua non mœnia. Alibi tñ Seruius ſup uerbo nomentũ:
Anio flu. &gabio dicit ab albanis regibus eas conditas fuiſſe. & paucis milibus inde abeſt
anio fluuius:quẽ Vergilius dicit frigidumq; anienẽ.habetq; originẽ a Sublaco.de
quo ſcribit Plinius:anio in monte trebanoꝝ ortus lacus tris amœnitate nobiles:
qui nomẽ dedere ſublaqueo defert in tyberim. Liuius ſcribit Camillũ apud anie
nem Gallos Roma redẽpta exeuntes trucidaſſe:ubi Mãlius torq; detracto gallo
Pons ma- molus. Torquatus eſt appellatus. Is in uia tiburtina ponte iungit͛ marmoreo maximis tñ
quæ hẽre ſolitus fuit ornamentis pene ſpoliato:quẽ nunc Mamolũ appellãt. Hũc
Mãmea uero pontẽ Mãmeã Alexãdri Syn ĩpatoris Romani certe optimi genitricẽ chri-
Pons nu- mẽtanus. ſtianã mulierẽ ædificaſſe in Gelaſii ſecundi põtifici Romani rebus geſtis inueni
mus. Sed qs ꝓxime illi ſubiectũ numẽtariæ uiæ pontẽ cõſtruxerit nobis ĩcertũ eſt:
qui certiores ſumus oẽs tres anieni ſupĩpoſitos pontes a Romanis fuiſſe deſtru-
ctos qñ urbe a Beliſario ĩſtaurata Totilæ aduẽtum pauidi expectabãt. Secũduſq;
eſt uiæ numẽtanæ pons & ipſe licet ĩteger ornamentis q̃ maxĩa habuit ſpoliatus:
demum tertius in uia ſalaria extat a Narſete eunucho duce ꝑſtantiſſimo oſtrogo
thoꝝ oppreſſore ſicut ĩciſus illi marmore titulus ĩdicat ædificatus. Ad ꝓximaq;
Fidenæ. anienis hoſtia qbus in tyberim fert͛.ſed ultra ipm anienẽ in Vmbria regiõe fuiſſe
coniicimus Fidenas urbẽ uetuſtiſſimã: de qua Suetonius Trãquillus in uita Ty-
berii Cæſaris:fidenis caſu theatri uiginti hominũ milia ĩterierunt. Cui cladi ſimi
lem Nero ſæuiſſimus ĩperator ſui ĩperii tpibus optauit. Plinius etiã dicit in fide-
nati agro iuxta urbem Ciconiæ nec pullos nec nidum faciũt. & alibi Romanos
accepiſſe lapides ad ſtructurã ex fidenati agro circa urbẽ optimos. Et ſupra dixi-
mus tyberim diuidere agrũ uenĩẽtẽ a fidenate mox latiũ a uaticano de hac Verg.
in.vi.urbẽ fidenã. Et liuius lib.iiii.ſcribit. Legatis romanoꝝ a fidenatibus occiſis.
qa ob rẽp.occiſi erãt ſtatuæ in roſtris poſitæ.& poſt fidenas ĩ ꝑtãtẽ redactas eoq;
Via Hannibalis. colonos miſſos.qbus occiſis fidenates cũ defeciſſẽt a.M.Aemilio dictatore uicti
& fidenæ captæ ac deſolatæ ſũt. Facta ẽ alicubi ſupioribus ĩ locis mẽtio acceſſus
Hãnibal'a Capua tũc a romanis obſeſſa & triplici uallo circũdata ad urbis romæ
mœnia. Quare libet ordine uiã repetere q̃ is uenit. Liui.lib.xxvi. primũ dicit. Q.

Fuluium

Fulviū flaccū cos.iterū Romā Hānibalē secutum uia appeia.& Setia Latiuūq; pmisisseq; cōmeatus in uia pararēt exercitu suo setiaq; & lanuuiū notissimæ sunt & supra a nobis descriptæ. Hānibalē uero dicit pter cales in agrum Sidicinum p suessulā aliphanūq; & casinatem iteraniā ac fregellas ad Lirim uenisse.quæ loca ptim in ueteri cāpania nunc terra laboris dicta: ptim in samnitibus a nobis infra sunt idicata. Hannibal postea Liri trāsmisso agrum pſentis latinæ regiōis attigit. Prio fregellanum:q locus licet fuerit ī samnitibus:tñ habuit agrum suū ī regiōe latina.& nunc dicit pons Coruus.de quo Liuius ī.vi. Hānibal ifestius perpopulato fregellano agro pp ricisos pontes.& ī octauo.P. Plantio proculo.P. Cornelio Capula cos.fregellas Colonia deducta.Et ifra.C.Petilius dictator quom audisset arcē fregellanā ab samnitibus captā omisso Bouiano ad fregellas pgit. Vnde nocturna samnitum fuga sine certamīe receptis fregellis:pſidioq; ualido ſposito ī campaniā redit. Ornataq; fuit fregellana colonia.M.Sextilio: quē Liuius dicit rndisse pro duo de uiginti coloniis:q milites prius denegatos & tributa dare promiserunt.sequiturq; Liuius ī Hannibalis itinere. Post frusinatē ferētinatē & anagninum:q loca nunc parua nois mutatiōe facta sunt notissima.ex anagnino aūt ī lauicanū uenit.quē locū maxima nois mutatione facta dicimus Valmontonē nunc appellari.Dicit.n.Liuius pitissime Hannibalē q eēt in lauicano agro mouisset algido:qa oppidum illud sicut nunc ē tunc etiā algido pximū ac ppe cōtiguū erat.& puenisse tusculum.ea.suia qua nūca ualmontono marinū sylui petit.& quia seqtur Liuius Hannibalē quom nō esset tusculi mœnibus receptus:dextrorsum descendisse gabios certissimū nobis facit quod supiore diximus loco gabios fuisse:qd nunc est oppidū gallicanum. Quæ aūt fuerit Pupina quā post gabios accessent ignoramus.qd plurimas ea regio hēt oppidoꝝ uillarumq; ruinas a nemine habitatas prisca quaꝝ noīa nullus nouit.Sed iā magno circuitu ab hostiis tyberinis secundum maris īferi littus ad lirum siue gaurianum.& īde p marsos & mediterranea ad aniené facto ad tyberim est reditum.Quo ī circuitu oīs regio olim latina:siue ut nunc dicitur latium campania & maritima est cōclusa.

Pons corvus.

Gallicanum.

Regio quarta Vmbria siue ducatus Spoletanus.

PRolixiores fuisse uidemur tertia descnbenda latina regiōe q̄ aliaꝝ hñda ratio postulabat.& tñ multo pauciora q̄ opportuit certe q̄ uoluissemus in illa diximus:q̄ plura hēat loca a Liuio Vergilio & a uetustissimis scriptonbus frequētata cæteris Italiæ regiōibus. Sed cū plus iacturæ in ea q̄ ī cæterarū aliq̄ sit facta:adeo ut nulla ī cultior populisq; īfrequētior māserit breuitatē nostrā ab ī ueniendi ea quæ non extent īpossibilitate cō solemur. Ad quartā q; regionē transeamus:eā pnsci dixere Vmbriam: nostri ducatum appellant Spoletanum. Idq; du catus nomen pnmo ab exarchis Italiæ sedem Rauennæ tenentibus sicut in histonis ostendimus inditum. eā habuit uim ut a militari consuetu dine tractum dignitatē nunc referat quæ post regiā est suprema. Quantis uero olim polluerint uiribus Vmbri:hunc maxime apparet q; Liuius

Vmbria

Liuius in.ix.scribit umbri se urbē Romam oppugnaturos minati fuerunt q̄ latos
aūt fines hæc regio olim hūit hinc maxīe cōstat q̧ Plinius dicit sextā regionē um/
brā cōplexā agrūq; gallicū circa ariminū. Et eā galliæ umbroꝝ gentem italiæ anti
quissimā existimari:recētaq; eoꝝ oppida a thuscis qn̄ etruriā cœperūt debellata
fuisse. Sabinos ēt uidemus fuisse in umbris cōpræhēsos:& umbriā ad superū usq;
nūc hadriaticū mare ptinuisse hinc cōstat: q̧ Trogus & magis apte Plinius dicūt
Spina.c. īteriisse in umbris Spinā urbē delphicis opibus a Diomede ædificatā:quæ hostio
Rauēna. padi sibi ꝓximo dedit Spineticū nomē & Rauēnam cui ꝓxima fuerit Spina:cu/
iusq; ruinis ea sit ædificata Sabinorū oppidū fuisse Valerius Martialis cocus poe
Fines um/ ta sic docet:Mollis ut æquorea q̄ creuit spina Rauenna. Nos itaq; quom umbriæ
briæ. fines latii nimis fuerint. Huius nostræ regiōis quā cōsuetudinis īueteratæ necessi
tas ducatū spoletanū appellare coegit fines cōstituem᷒. Appeninū a tyberis fonte
supius ī etruria īdicato usq; ad anienis fluuii ēt apud urbē notissimi sinistrā ripā:
& tyberim quosq; eū anio illabit᷑. Prima ex appenino ad sinistrā tyberis ptem de/
Pratolinū scēdētibus obuia sunt oppida pratolinum & mons Dolius. exinde unico a tyberi
miliario abest oppidū scī sepulchri burgus appellatū mœnibus arcibusq; q̄ttuor
munitissimū:q̄s Guido de petramala eṗs & dn̄s Arretinus supiori sæculo extru/
xit. Nullū uetustatis signū eo in loco eē īspeximus.& tn̄. C.plinii nepotis epistola
legētes in qua uillā suā ad radices appenini & ꝓpe tyberim amnē describit thea/
tralē sicut ipse dicit mōtiū in circuitu positoꝝ aspectū hoc in loco esse deprehēdi
mus:ut in eius uillæ ruinis ṗma dicti oppidi fundamenta fuisse iacta credamus.
Ornat᷑ ā t nūc id oppidū malatesta cataneo iu recōsultissimo:quē nō magis camer
tinoꝝ cui ṗest ecclesia:q̄ uitæ ītegritas sanctimoniaq; cōspicuū reddūt. Infra ty/
Tifernum berim ē Tifernū ciuitas castelli dicta:q̄ nūc ciue ornat᷑ præstātissimo Nicolao ui
tellio equestris ordinis:quē studia hūanitatis & mores īgenui apud quartū Euge
niū pontificē præstantissimū imbibiri clatū reddūt. Ab eaq; urbe plinius maior
in naturali historia dicit Tyberim ratibus romā usq; nauigabilem fuisse. Incipit
eo in loco Tyberis q̄ longe ab Appenino recedere:ut quāto magis urbi romæ ap/
propinquamus:eo magis nostræ regionis distātia amnē ipm montēq; intercedat:
Eugubiū distatq; a Tiferno uiginti milia passus Eugubiū ciuitas ad appenini radices sita:
quæ uetusta romanæ ecclesiæ iuris a Federico gubernat᷑ comite montis Feretri:
quē rei militari cū gloria deditū lr̄æ & prudētia plurimū ornāt. Supra Eugubium
Brancha. castella sunt Brācha:deinde Schigia:quo tramite facillimus est p uiā olim flami
Schigia. niā appenini in Romādiolā trāsitus. Et a schigia secundū appenini latera hanc
īgredienti ꝓuinciā obuiuim fit Costaciariū eugubini agri oppidū:deinceps est
sigillū perusinoꝝ:iter q̄ duo oppida fluuius orit᷑ Chiesius:q inter eugubinos assi/
Chiesi᷒ fl. sinatesq; montes delapsus fert᷑ sub Chānaria oppido in ꝓximū amnē tiniū:siue
ut nūc dicit᷑ Topitiū. Post signū est Fossatum arduo in appenini colle castellum.
Fossatum. Et q̄rto inde miliario abest Vallidū:cui Gauldū dicūt. quod oppidū in ciuitatis
oppi. a lōgobardis subiecto ī cāpo excisæ locū fuit ædificatū. paruusq; torrēs a Vallido
Vallidum breui cursu labit᷑ in Chiesiū:p cuius amnis alueū uenietibus Ancona Piceniq; re/

gione p

gione per fossatũ Vallidũq; qui ex fabriano traiecerunt appeninũ iter est Peru/
siam. Et medio itinere Casa castalda oppidũ arduo in colle chiasio ĩminet. dein/
ceps in Planellũ uicũ campis adiacentẽ uia continuatur quousq; ad Patullorum
siue uallis Cippi siue sancti Ioãnis uicũ pontibus Tyberis transmittitur. Post ual
lidum recedere ab Appenino oppida incipiunt: primaq; est Nuceria ciuitas co/ Nuceria
gnomine alphatenia uetusti nominis. de qua Liuius cos. pfectus ad Nuceriã al/
phateniã oppugnando ad deditionem subegit: estq; ad teniũ amnẽ nunc Topi/
num posita: secundũ cuius alueum ingentes cernuntur moles sternenda uia olim
flaminia iactæ. Iturq; illac duodecimo miliatio Fulgineum: per quã is amnis de/ Fulgineũ
fluit ciuitatẽ: quæ suffecta fuit foro flaminii uetustæ urbi a longobardis propin
quo in loco ad annũ nunc septingentesimũ funditus excisæ. Fuisse tamẽ legimus
uetustis tẽporibus alios in umbris fulginates ab hoc loco remotissimos qui apud
Tudertinos habitasse uidentur: eosq; crediderim ad hãc inhabitandã urbem no
uam populariter cõmigrasse. Ornata uero fuit Fulginei ciuitas patrũ nostrorum
memoria Gentili medico sui sæculi celeberrimo. Est apud fulgineũ planicies to/
tius umbriæ amplissima pariter & amœnissima: in qua sunt quinto ad fulginei
dexterã a miliario Pellium ut appellat Plinius. & ut nunc dicitur Spelium uetu/ Pellium.
sti nominis oppidũ. Deinde pari pœne spacio Assia arduo in colle sita ciuitas ue Assisia.
tustissima passus tria milia a Classio recedens: seraphicoq; Frãcisco cuius seruat
reliquias ciue & eius templo omniũ Italiæ ædificii magnificentia celeberrimo or/
natissima: quã Propertius poeta Axim appellat: innuitq; construendo eius urbis
muro consilium attulisse his uersibus. Scãdentisq; axis consurgit uertice muros.
Murus ab ingenio notior ille tuo. Tennius siue Topinus amnis quom ad Canna Topinus
riam oppidũ Chiesio iunctus est: suũ amittit nomẽ. & deinceps Chiesius appella flu.
tus Bettonio oppido a libertate diu seruata insigni ad sinistrã relicto apud Tor/
sanũ oppidum labitur in tiberim: nec ullo tiberis præter narem anienẽq; maiore Bettoniũ
augetur fluuio. Ad alterã uero Chiasii partẽ multa sunt Perusini agri oppida: quo Torsanũ
rum Fracta tiberi est cõtigua. & interius est montonũ Braccio rei bellicæ præstan/ Fracta.
tissimo duce illustratũ: a quo braccianorũ sectam factionemq; habuimus: in qua Montonũ
magnæ per ætatẽ nostrã celebritatis fuerunt Nicolaus piccininus: & postea Fran Braccius.
ciscus filius: fuitq; pariter Nicolaus Braccio ex Stella sorore nepos. Supersunt
etiã Carolus braccii & Iacobus Nicolai piccinini filii: quoq; ille aliquas: hic ma/
gnas in Venetorũ exercitu copias ducunt: maximo exinde pressi onere q paterr/
næ uirtutis & potentiæ eorũ uterq; exemplar ad imitationem propositum habeat.
Supra Fulgineum ad sinistram arduo in colle: qui tamen longe appenino abest:
Triuiũ est. cuius oppidi & situs & nomen faciunt ut credã hunc esse locũ de quo Triuiũ.
scribit Seruius in expositione Vergilii super uerbo oliuiferæq; mitustæ. Dicit enĩ
hæc Treuia postea dicta est quã modo Trebulã dicunt: de qua Martialis coccus Trebula
poeta: Humida qua gelidas submittit trebula ualles. Et uiridis cancri mensibus
alger ager. Et quidẽ hoc Triuiũ est nunc ualde oliuiferũ: & in sabinorum uetustis
finibus sitũ: sicut mitustas fuisse scribit Vergilius: e regione aũt triuii amœno in

Falcum. colle falcū est oppidū: haud quāquā uetusti nominis: sed populo frequentatum.
Meuania. Ad collisq; illius radices in uia olim flaminia est Meuania: de qua Liuius li.ix. Decimus cos. magnis itineribus ad Meuaniam ubi tū copiæ umbrorū erant perrexit. fuitq; id oppidū ciue ornatū Proptio Aurelio nauta: q de se ipso scribit ad Tullū libro.i. monobiblos uel ut Nonio marcello placet libro elegiarū. Proxima supposito cōtingens umbria campo Me genuit terris fertilis uberibus. Ideq; in elegiarū quarto: Vmbria te notis antiqua penatibus edit: Mentior an patriæ tangitur ora tuæ. Qua nebulosa cauo irrorat meuania campo: & lacus æstiuis intepet umber aquis. Scandentisq; axis. & cætera: postq̄ uero Proprii testimonium de seipso attulimus aliū umbriæ poetā dare uolumus ignotæ nobis sicut & ipsi Propertio fuit patriæ: nā in eodem elegiarū.iiii. sic dicit. Vt nostris tumefacta supbiat umbria libris: Vmbria romani patria Callimachi. & Lucan' i pmo. Est q tauriferis q̄ se meuania cāpis. Explicat: audaces ruere in certamina turmas: planiciei itē quā hoc in
Spoletum loco amplissimā esse diximus post Triuiū imminet Spoletū: quā ciuitatē Liuius libro uigesimo Coloniā a romanis deductā fuisse scribit. & libro.xxii. Hannibalem dicit post trāsumeni pugnā recto itinere p umbriā usq; ad Spoletū puenisse inde cū depopulato agro urbē adorsus esset expugnare cū magna cæde suorū repulsum cōiectantē ex unius coloniæ haud psperē tentatæ uiribus quanta moles Romanæ urbis esset in agrū picenū cōuertisse exercitū: & libro.xxiiii. Idem Liuius prodigia unius tempestatis enumerans narrat Spoleti tunc ex muliere uirum factū. Eusebius autem dicit Melissum spoletanū grāmaticum insignem Spoleti natū fuisse. Martialisq; poeta uinū laudans spoletinū sic dicit. De spoletinis quæ sunt cariosa lacunis Malueras q̄ si musta falerna bibas. Et nos historiarū.xii. ostēdimus Theoden cū regē primū Gotthorū spoleti amplissimas ædificasse ædes. & alios qui successerunt Gotthos destruxisse Spoletū mœnibus euersis: quā Narses eunuchus refici curauit. Ea ciuitas ubi stāte Romanæ ecclesiæ fœlicitate theatrum fuit. arcē habet omniū Italiæ munitissimā: & quæ ædificiorū pulchritudine nuperrime ornatissima est reddita. Nuceriæ ciuitati & pterlabenti tennio siue topino amni ac Fulgineo treuio & spoleto adiacent atq; imminent colles montesq; altissimi: pluribus tamen uallibus torrentibusq; inter se diuisi: ut ab amplissima q̄ descripsimus planiciæ spoletana ualle appellata ad appeninū magna sit distātia: castellis: oppidis: ciuitatibus uicis & uillis etiā uetusti nominis habitata: quæ altera pœne regio sed montosissima possit appellari. Primū his in mōtibus supra ful-
Caput aq gineum est caput aquæ castellū a scaturiēte ibi cellebeirimo fonte dictū: qui fons
Collis floridus, amnem efficit breui cursu tenuium adaugentem. Supra est collis Floridus: itē castellū lacui adiacens parū amplo: & castelli ipsius nomine appellato: quem paruulus riuulus ppe fulgineū exonerat in Topinū imminentq; undiq; lacui montes
Serauallis. altissimi in quibus sanctæ notoriæ notius est oppidū camertinis subiectū. Et per collē floridū itur ad arctissima appenini claustra p quæ Serauallis appellata Ca-
Camerinū merinū petit' ciuitas uetustissima in piceno a nobis post hac describēda: quāquā Serauallis prima domus tectum habet: cuius anterior pars in umbros: in picentes

posterior

posterior a quā pluuiā dimittit. Subest colli in quo Triuiū esse diximus plucidus
fons tantā subito euomens aquā ut intra stadii unius cursum efficiat fluuium:q
infra fulgineum labit' in topinum. Est uero is amnis clitūnus. de quo Vergilius i Clitūnus.
georgicis. Hinc albi clitumne greges & maxima thauri. Victima sæpe tuo perfusi
flumine sacto. Romanos ad templa deum duxere triumphos. Quod uero Verg.
supradictis in uersibus innuit. Plinius diffuse scribit eā otā thauros gignere oīum
Italiæ maximos: in quis plurimi sint albi. unde Lucanus supta ostendit. Meuaniā
secus quā clitumnus labit' in topinum esse in campis thauriferis. & Propertius itē
post superius ab eo scripta de meuania addit: & pecus & niueos abluit unda bo-
ues. Triuium itet & Spoletum multa sunt spoletinoꝝ castella quosq; montes ar
duos penetrātes cetetū: & subiectum illi pontē oppida īueniunt: quoꝝ pmum in Ceretum.
famis quæstus populo frequentat': q omnē pœne europā illi peragrātes diuersis Pons op.
ad fallendos homines suæ miseriæ fuitq; teligiosi alicuius instituti ptensis coloti
bus stipē mendicando petunt: & diuitias inde multas accumulant. & eo usq; gen
tis illius cessit infamia: ut quēadmodū a gnatone adulatores gnatonici: sic ab hac
gente īportuni inuerecundiq; petitores cetetani ubiq; per Italiam uocitent': quæ
ignominia ptalos pœne oēs ne europā & alios ducatus Spoletani incolas per Ita
liā inquinet publico to. pon. edicto inhibitum ē cetetanis ne ultra mēsem iniussu
prætoꝝ domo absint. Pontani uero licet a cerero originē ducant aliquot uiros per Pontani.
ætatē nostrā doctissimos habuerunt: inter quos Ludouicus iurecōsultoꝝ consul
tissimus fuit. & ex eadē cognatione ac pfessione Paulus romæ cōsistorialis aduo
catus celeber habet'. Magnæ etiā indolis prædictæ succrescit pontanæ genti ado-
lescens Iouianus: q iambico uersu & scribēdis elegis assiduo deditus studio Pro-
pertii & Callimachi contribulū: aut uicini Ouidii: aut quē magis imitat' Catulli
Veronensis laudibus risutus uidet'. Pontē oppidū a ponte dictū narem ibi prope Pons op.
fluuiū iungente prætergressi ad sextū miliariū inueniunt Cassiam noui nominis
oppidū: sed populo frequēs ac libertate cōspicuū quod fluuius attingit. Coruus
apud altissimū regionis montē: q & ipse coruus appellat' oriundus. & in narē flu-
uium apud Tripontiū castellū defluens: cuius castelli iurisdictiōis possessionisq; Tripontiū
cā nursini spoletiniq; crudelissima inter se pximis tpibus prœlia commiserunt: in
quibus capti superanq; concertatoris sanguini & uitæ nullus pepercit. Septimo a
Cassio miliario arduos inter montes uallibus tñ cū amplis: tum ēt amœnis distin
ctos esse Nursia urbs uetusta: quam Liuius libro. xxx. dicit dedisse milites publio Nursia.
Scipioni armāda classe quā in aphricā duxit; paruusq; illius mœnia attingēs tor-
rentulus medio inter cassiā & narē tractu illabit' coruū amnem. Vetustum uero a
scriptoribus celebratū est nursiæ nomē: quod quidē oppidū libertate: sed impri-
mis beato Bñdicto monachoꝝ patre alūno clarissimū: priorē tpe Benedicto sum S. Benedi-
mū genuit uirū. Quintū Sertoriū nulli romanoꝝ ducū uirtute secundū. Seruius ctus.
grāmaticus in Vergilii expositione ubi uerba sunt quos frigida misit Nursia sic
dicit. Ciuitas frigida re uera aut certe uenenosa noces: nā ubiq; in cōcionibus suis
Gracchi nursinos sceleratos appellauerunt. Seruius uero uidet' situm eius oppidi

ignoraſſe:nãq; poeta excellẽtiſſimus q̃ oĩa & in primis hiſtoriã ac Italiæ regiones
peritius noſſet q̃ Seruius:frigidã dixit nurſiã:nõ qa ſceleratos cum ſceleratis grac
chis nurſinos indicauerit eſſe:ſed qa altiſſimis frigidiſſimiſq; nurſia mõtibus cin
geret̃:quod.n.ipſe docet effectus nurſia gignit uiros quoꝝ qui inferioris uidẽtur
eſſe cõditionis non magis pite & induſtriæ aratrũ & ligones ſiue fibulã & forfices
q̃ reip.ad quẽ ſedent clauũ tractare nouerunt.& digniori in ciuiũ cœtu multos ui
dimus:plures audiuimus litteris ornatiſſimos:qualẽ hẽt ætas noſtra Bñdictũ re-
guardatũ:q originẽ ſicut & nomẽ referens in beati Bñdicti ꝓgeniẽ uir ẽ:nõ magis
philoſophiæ & phyſicæ qbus claret artibus q̃ prudẽtia & cõſilio excellẽs:nurſinũ
multas gignere rapas Martialis ſic indicat:nurſinas potens partius eſſe rapas. Eſt
Coniſſa ſupra Caſſiã decimo miliario Coniſſa noui noĩs oppidũ ſed populo ut ĩde mõto
ſiſſimis frequentiſſimũ.Et hæc qdẽ in ea montiũ pte q̃ ſpoletũ e regione reſpicit
Viſſium citra narẽ Viſſiũ eſt uetuſti noĩs oppidũ uiginti paſſuũ milibus a Cereto:& ſub
ipſi pœne appenini iugis remotũ uiſſii mœnia abluit nar fluuius:de quo Vergi.
Nar. flu. Sulphurea nat albus aq̃:ortũ ſuũ ſuperiori in appenini iugo hñs.Eſt amnis ipſius
origo ea rõne memorabilis quã ſicut a maioribus tradi uidemus & uis ipſa uerbi
ſignificat:fons geminus fluuiũ inchoãs ex duobus manat orificiis nariũ aĩalis cu
iuſpiã ſpẽm ĩ ſaxoſi mõtis capite imitãtibus.Ad hãc naris ripã deſcẽdẽtes quom
Schizinũ Ceretũ Pontũq; oppida ꝑtergreſſi ſunt Schizinũ inueniũt oppidũ ſex a Spoleto
milibus ſemotũ:ubi Sublicẽs pons Narẽ iungẽs iter ſpoleto ad montẽ Leonẽ op-
pidũ Caſſiãq; & Leoneſſam ac ad caſtella circiter octo mõaſterii ferẽtili ꝑbet. Et
ĩferius narẽ piter iũgit pons lapideus ad oppidũ haronẽ: ĩfra qd oppidũ fluuius.
Nar uelini amnis lacuſq; caſu mirabili adaũgetur.Is amnis Velinus in appenino
Ciuitas re-galis. binos hẽt fontes.ꝑmũ remotiuſq; apud oppidũ ciuitatẽ regalẽ appellatum:& alte
rũ apud Interdochũ oppidũ.delapſuſq; ad ciuitatẽ reatinã uelinus ĩterſecat pœ
ne mediã:de q̃ Liuius lib.xxxi.aduẽtũ Hãnibalis ad urbẽ Romã deſcribens Cœ-
Reate liũ dicit ſcriptorẽ iter ab reate & cupiliis ordiri.Ea ciuitas ſicut recte opinari ui-
deor Veſpaſianũ genuit & Titũ ac Dominanũ filios ĩpatores ro. qñquidẽ uicus
Phẽne phennea quo ipſi duxere originẽ:nõ ſolũ in reatino agro ſed reati ꝓpinquum eſt.
Dicit tñ Suetonius a quo hæc ſumpſimus qhenne uicũ modicũ in ſamnio eſſe:
ſicut iure optimo reatina ciuitas eſt ponẽda.q̃ Thomã nunc hẽt morronũ eloquẽ
Velinus amnis. tia & ſingulari memoria ꝑditum.Progreſſus paruo ab reate ſpacio uelinus amnis
& multis riuulis & fõtibus:quoꝝ unũ neptunini appellatũ dicit Pli.alio atq; alio
exorti uelinũ facit lacũ:nũc a pede luci ꝓpinquo oppido uocitatũ. Prius uero q̃
in lacũ tot colligant̃ aq̃ paludes efficiũt:ĩ qbus tñmõ ſcripſit in admirãdis Cice
Vmbilic⁹ Italiæ. ro ungulas iumẽtoꝝ ĩdurari.In eo aũt lacu Italiæ umbilicũ eſſe.M.Varronẽ ſcri-
pſiſſet refert Plinius.Decidit aũt eo ex lacu in narẽ idẽ fluuius alta rupe ĩ quo exi
to ſaxum creſcere dicit pli.Sonitũq; facit is fluuii ĩ narem amnẽ caſus q̃ decimo
exaudit̃ miliario:quom tñ eũdẽ ob caſum fumus aſcẽdat ꝑpetuus aerẽ ĩ ſublime
obnubilans & ſpumans:quom in fundũ cadit aq̃ ſcintillas exilere facit:q̃ apud ĩ
teramniam ſexto diſtantẽ miliario cõſpiciuntur. Vergilius in ſeptimo. Eſt locus
heſperiæ

hesperiæ medio sub montibus altis. Nobilis: & fama multis memoratus in oris: Ansancti ualles: dẽsis hunc frõdibus atrum. Vrget utrũq; latus nemoris medioq; fragosis. Dat sonitum saxis & toto uertice torrẽs. Hic specus horrẽdum: & sæui spiracula ditis Mõstrãť: ruptoq; ĩgẽs acherõte uorago. Pestiferas apit fauces. & cætera. Seruius sic exponit. Hunc medium cosmographi dicunt. Est aũt in latere cãpaniæ & appuliæ iuxta Venusium ubi hirpini sunt: & hẽt aq̃s sulphureas. iõ grauiores qa ambiť syluis. ideo ibi diciť aditus infernoꝝ: q graus odor iuxta accedẽtes necat: adeo ut uictimæ circa hunc locum nõ ĩmolenť sed odore perirent. ad aquam applicatæ hoc erat genus litatiõis. Sciendum est tñ Varronem enumerare quot loca in Italia sunt eiusmodi: unũ Donatus dicit Lucaniæ eẽ q describiť locus a poeta fluuiũ qui color uocať quod adeo nõ ꝓcedit: quia cum Italiæ medio sub montibus altis hoc nisi ad totã Italiam referas non procedit. & si non est in ualle Italiæ montosa. Nam in hoc loco mõtes peritus nõ sunt. Seruius aũt cuius sunt ꝓdicta uerba non minus a me q̃ Donatus ab eo reprehẽdi põt: qa iuxta uenusium nõ est Italiæ medium. Sed in hoc lacu uelino sicut a Marco uarrone habeť. Et licet uenusii locus nobilis sit & hẽat circa ualles sanctas. s. fertiles tñ non habet mirabilem fertilitatẽ: quã hic habuit uelinus qñ a principio fuit exsiccatus. Nã ipse idẽ Seruius uerba uergilii alio in loco exponens Rosea rura uelini dicit lacus iuxta agrũ qui Rosulanus uocať. Varro tñ dicit lacum hunc a quodã cõsule in nare fluuio deriuatũ: post qđ tanta est cõsecuta fertilitas: ut ꝑticæ longitudinẽ altitudo superaret herbaꝝ. qn ẽt per diẽ quãtum demptum esset tñ per noctem crescebat. unde plinius libro. viii. Cæsar uopiscus quom causam apud censores ageret: cãpos Rosiæ dixit Italiæ sumen esse: in q̃bus ꝑticas pridie defectum gramẽ operiret. Diciť ergo notanter Vergiliũ significasse hãc soli fertilitatẽ per uerbum Ansancti: quod ipse Seruius exponit omni ex parte sancti. & quom cætera cõgruant medium Italiæ altitudo montium casus fluuii & lacus q speciẽ præ se ferat spiraculoꝝ sæui ditis: esse hunc uelini casum in narẽ locum Italiæ medio a Vergilio descriptũ ostendunt. Interãnia est prima in ordine supiore. post Spoletũ ciuitas uetusta: quã Liuius libro uigesimo septimo dicit unam fuisse ex coloniis Romanis

Interãnia

duo deuiginti: quæ difficillimis per Hannibalis præsentiã romani populi rebus militiã & collationẽ tributoꝝ detractauerunt. Cuius prata dicit Plinius quater in anno irrigua secari & non irrigua ter. quod naris illam circũeuntis uicinitas. effi cere uidetur. Ornatur ea ciuitas Ioanne Macincollo cameræ apostolicæ auditore legũ ac bonaꝝ artiũ studiis decorato. Prius uero q̃ ad naris fluẽta ulterius ꝓsequamur: omissa secũdũ tyberim repetamus. postq̃ amnis chiesius in tyberim est delapsus primũ adiacet haud ꝓcul tyberi oppidũ diruta populo frequẽtatũ. Deinceps Ameria ciuitas uetustissima. nã Marcus Cicero sicut refert Plinius eã añ

Diruta
Ameria

persu bellũ annis nongẽtis. lxxiiii. conditã prodidit. Vergilius in bucolicis: Amerina retinacula. & Seruius exponit. Virgas q̃bus uites ligantur quæ uirgæ abundant circa amenã fuitq; roscio olim ornata ciue quem Marcus Cicero parricidii accusatum contra Syllæ dominantis potentiam defendit. patrem enim Roscii

hominē locupletem & bonū: sed magis q̄ par esset erga filiū in clamentem clam occiderūt quidā. filiusq; p occasionē discordiarū quasi paternæ cædis auctor ab hisdē interfectoribus accusabatᷣ. pda ad Grisogonū quendā Lucii Syllæ satellitē tedibat. nemine itaq; ob Syllæ metū audente defensionē suscipere innocentē bonūq; adolescentē defendit Cicero: qui in Syllano exercitu militauerat. Fuitq; postea Roscius tantæ in histrionia excellentiæ: ut Cicero & cæteri florētissimæ illius ætatis uiri recitantē sedulo audirent: qui adeo doctus fuit: ut librum scripserit in quo histrioniā eloquentiæ cōparauit. Interius est Tudertū ciuitas uetusta: siue ut Plinius appellat tuder tertio Martino pon. ro. ciue ornata: cui multa subsunt oppida & castella tyberis ripas & colles montesq; adiacentes cōplentia: sed minime digna: q̄ describendo singulariter psequamur. Proxime uero illis atq; ēt Interāniæ nisi medius interesset nar est sanctus Geminus pstans in regiōe oppidū. Abest Interānia sexto miliario a Narnia arduo in colle sita a ꝓfluenti nare dicta: quam Liuius & Plinius Nequinā fuisse dictā affirmant una coloniarᷣ: q̄ Hannibale Italiā pmente militiā & collationē tributorū detractauerūt: in cuius agro dicit Plinius scripsisse in admirādis Ciceronē terrā esse ex qua siccitate lutū fiat imbre puluis. de qua Martialis sic dicit: Narnia sulphureo quam gurgite candidus amnis: Circuit ancipiti uix adeunda iugo. Quæ pontē habuit supbissimi operis nunc dirutum: de quo Martialis. Sed iā parce mihi nec abutere Narnia q̄nto. Perpetuo liceat sic tibi ponte frui. Ea ciuitas uetustissima ciuili diuisione alias per ætatem nostrā: sed magis magisq; pximo tēpore lacerata: horrendas suorᷣ mortes uidit: quæ Gattamelatā genuit clarissimū belli ductorē. & nunc Berrardū habet Spoletinū epm ciuilis & pontificii iuris excellentia celeberrimū. Septimo inde abest miliario in uia itē flaminia Ocriculū uetusti nominis oppidū: ultra quod sabinæ fines tyberim attingunt. Liuius in nono: Ocriculani sponsione in amicitiam accepti: & ī xxii. dicit Fabiū dictatorē uia flaminia ꝓfectum obuiā cōsuli exercituiq; quom ad tyberim circa ocriculum conspexisset agmen uiatorē misisse: qui nunciaret ut sine lictoribus ad dictatorem ueniret. Igitur a uelino lacu repentes omnē ex ueteri umbria nobis reliquā regionē ea quæ ipsum uelinum & teatinam urbem: tyberim aniené flumina ad lacū marsorᷣ interiacent explicemus. Maximus aūt is est montium & cāporᷣ globus: & quē nec incolæ satis norunt: in quo multa fuerunt prisci uocabuli loca quæ psentibus conferri nequeunt: tum quia interierunt: quædam tum quia incōpræhensibilis mutatio in alias est facta. Erant aūt olim hæc oīa sabinæ loca regionis omniū Italiæ uetustissimæ. Nā uidemus Vergiliū dicere ante inditū nomen Italiæ oenotros illā coluisse & oenotriā fuisse constat sabinorᷣ tractum. quod docet Seruius. in. vii. sup uerbo oenotria tellus. Romanos etiam origin ē habuisse a sabinis p raptū mulierᷣ cōstat. Vnde est qđ dicit Vergilius. in pte est data Roma sabinis & factū īter Romulū & Titū Tatium fœdus p quod recepti sunt in urbē sabini ea lege ut in oībus eēnt ciues romani nisi in ferendis suffragiis. Nā magistratus nō creabāt. Dicimus ergo fuisse in sabinorᷣ mōtibus q nūc reate & inter sabinā psentis tēporis regionē altissimi cernunt. Tetricæ horrentis rupes

montéq;

monteq; seuerum & casperiam ac forulos ciuitates. Fuerunt etiam arcades genus a Palante ꝓfectũ: qui regẽ Euandrũ comites sunt secuti: & Imela fluuius. His generatim dictis notiora particulariter explicemus. Primũ est Auelini in narẽ casu Sabinos nostri tpis petẽtibus colles Scipionis oppidũ populo frequẽtatum. Post mons Bonus & teranũ castella fluuiolo ꝓpinqua: qui nunc noĩe carẽs Imela fuit ex montibus oriundus: quos Vergilius supra docuit casui uelini in narẽ ĩminere & inter ocriculũ ac malianum cadẽs in tyberim. Ab ipso aũt Imele ortu apud pedelucũ montes incipiũt. qui sinistra ciuitate reatina ꝑpetuo in meridiẽ cursu cõtinuan sempq; crescentes: & quam lõge ab appenino recedentes æquicoloꝝ olim nũc Taliacotii mõtibus ꝓxime adhærẽt tyburq; ferent: quos quidẽ montes siue rustiora quærimus arcades incoluerũt. & tetricæ horrentis rupes monsq; olim seuerus: mons sancti Ioãnis nũc & mõs niger dicunt. Supraq; eos dextrorsum est oppidulũ caput farfari dictum: ꝙ eo in loco farfarus amnis hẽt originẽ: qui fama notissimus Sabinã regionẽ ꝑsentis tpis mediã diuidit. Imele aũt sinistrorsum est ꝓpinquum Villæ nũc oppidũ Vacunna appellatũ: cuius meminit Horatius ad Aristiũ. Hæc tibi dictabã post fanum putre uacunnæ. Acronq; exponit uacunnã apud Sabinos plurimũ cultã. quidã Mineruã: alii Dianã putauerunt. nõnulli uenerẽ. Sed uarro reꝝ diuinaꝝ primo uictoriam esse ait ꝙ ea maxime hi gaudent qui sapientiæ uacãt. Imele uero dextrorsum ĩminet Mallianum ciuili cultu habitatum & primariũ hoc tpe regiõis Sabinæ oppidum. Post arduum montẽ in quo mallianũ est descendẽtes in Sabinæ mediterranea uallem inueniunt ut in monto sa regione amplã in qua Imele fluuio proxima est sanctæ Mariæ sanctiq; Eutimi ecclesia Sabinæ regionis epm cui dextrorsum adiacet oppidum turres pro curribus uetustissimis Nũmæ Pompilii patria appellatũ. Beatus. n. Gregorius in registro scribit. Gratioso epo numẽtano curã gubernationẽq; sancti Eutimi ecclesiæ curium in sabinoꝝ territorio cõstitutæ tibi ꝓuidimus cõmittendã. Nomentum nãq; regioni sabinæ ad hãc urbi Romæ cõterminã partẽ continet. quã urbem Seneca epistola qnta supra centesimã dicit aerẽ habere insalubrẽ: unde nunc penitus derelicta est. Martialis aũt cocus poeta quom uillam ibi possiderit eam sæpenumero laudat. Nomentana meũ tibi dat uindemia bacchũ. Si te quintus emat cõmodiora bibas. Et de rosa tractans sic habet. seu tu pæstanis genita es: seu tyburis aruis. seu rubuit tellus thuscula flore tuo: seu prænestino te uillica legit in horto. seu modo cãpani gloria ruris eris. Pulchrior ut nostro uideare corona sabino. De nomẽtano te putet esse meo. nomẽtũq; ciue ornatũ fuit præstanti Crescentio qui dignitatem consularẽ Eugenii. iii. & qndecimi Ioãnis pontificũ Romanorũ tpibus omniũ ultimus resumere: ac aliquãdiu retinere est ausus. huitq; pro arce hadriani molẽ ab ipso postea castrũ Crescẽtii appellatã. Supra cures sinistrorsum in mõtibus sunt castella stronconũ. mons Caluus & sanctus Petrus. inferius ad dexterã Cotanellũ. rocha antiq̃ & aspa secus quã torrẽs labit calẽtinus breui cursu in tyberim cadẽs. cotanellũ ẽt & Rochã antiquã supeminẽt colles ardui: ultra quos buccinianũ est oppidũ sancti Petri. Inter Calentinũ ẽt & mallianũ oppidũ

Auelini colles.

Tetricæ rupes.

Caput farfari.

Vacũna

Mallliãnũ Sabinæ

Turres op.

Nomẽtũ.

Rosæ.

ſunt caſtellã collis uetus.Stemiliana.Furanũ.Gabinianũ.tranſmiſſoq; calentino
caſtellũ eſt in colle poggiũ mirretũ:cui torrentulus adiacet riuus ſolis dictus.ui-
deturq; is eſſe quẽ Horatius in primo epĺarũ ſic deſcribit.Me quotiẽs reficit geli-
dus digẽtia riuus.Quem mandela bibit:rugoſus frigore pagus. Quid ſentire pu-
Mandela tas.q d credis amice p̄cati.& Acron exponit:Mãdela pagus ĩ Sabinis ubi riuus di-
Digẽtia gentia.ſupraq; eius riui fontẽ dextrorſum eſt.Mõtopolis oppidũ publicam cuius
Mõtopolis areã ĩnatũ ferrei coloris obdurũ ſternit ſaxũ.dedit uero Mõtopolis magnũ huius
ſæculi ſabinis ornamẽtũ Petrum odũ:qui grãmaticus Romæ celeber naſonianã
flaccianãq; ſimul in omni carminũ gñe facultatẽ facilitatẽq; eſt nactus.Sequitur
Farfarus fiu. ad Tyberim farfan amnis hoſtiũ:fuitq; is fluṫ priſcis tp̄ibus farfar & fabaris ap
pellatus.Nã Seruius dicit fabarim eẽ fluuiũ q p̄ Sabinos tranſiens & farfarus di-
cit̃:unde Plautus diſſipabo te tanq̃ folia farfan.Ouidius uero.Et amœnæ farfa-
ris unde: p̄ut certe nũc ẽt ſũt amœniſſimæ.lõgiſſimo.n.tractu poſtq̃ farfarus mõ
tes reliqt p̄ plana labit̃ culta opacis undiq; tectus arboribus.qua quidẽ ĩ amœniſ
ſima planicie monaſteriũ ipſi fluuio dextrorſum ĩminet ampliſſimũ farfenſe ap-
pellatũ caſtella ad decẽ poſſidẽs:quoꝝ primũ fara dictũ colli impoſitũ eſt mona
Poggiũ op. ſterio ĩminẽti.Et illi dextrorſum adiacet oppidũ poggiũ curteſii a curteſio amne
ſubtus delabẽte uocatũ.quẽ qdem fluuiũ aliã p̄ſco noĩe dictũ fuiſſe cõſtat.Far-
Netula, Scãdrilia fenſi etiã monaſterio dextrorſum ĩminet Netula oppidũ nobile.Supius ſũt Scã-
drilia.Tophia,mons ſanctæ Mariæ,fraxũ.poggiũ.Donadeũ.ſalixanũ.poggium
maiani.hæc uero uallis quã farfarus efficit tam multis habitatam caſtellis illa eẽ
uidet̃ in qua Horatius uillã hũit.Mõtes.n.quos a pedeluco tybur uſq; cõtinuari
oſtendimus:hac ſola ualle interrũpunt̃.Horatius ad Quintũ.Scribet̃ tibi forma
loq̃citer & ſitus agri.Cõtinui montes ni diſſotiet̃ opaca ualle.Sed ut ueniẽs dex-
trũ lacus aſpiciet ſol.leuũ deſcendẽs curru fugiente uaporet.Temperiem laudes.
Quid ſi rubicũda benigni corna uepres:& pruna ferant.& quercus & illex multa
fruge pecus:multa dominũ iuuet umbra.Scribit ẽt Horatius in p̄rimo carminũ
de eodẽ ſic.Velox amœnũ ſæpe lucratilẽ mutat lycæo faunus:& igneã defendit
æſtatẽ capellis uſq; meis pluuioſq; uẽtos.Et Acron exponit lucratilẽ eſſe montẽ
in ſabinis:ex eaq; uilla uinũ fuit uillæ:ſicut in frigidis locis naſci uidemus.quod
Horarius mœcenati miſit cũ his uerſibus:Villæ potabis modicis ſabinũ cantaris
græca quod ego ipſe teſta conditũ leui.Datus in theatro cũ tibi plauſus.Erat etiã
in huius uillæ agro ſylua:de qua Horatius carminũ itẽ p̄mo ſic ſcribit.Nãq; ſyl-
ua lupus in ſabina dũ meã canto lalagen.& ultra terminũ curis uagor expeditus
fugit inermen.fuitq;.Horatio tam grata hæc uilla ut carminũ tertio ſcribat:cur
ualle p̄mutẽ ſabina diuitias opoſiores.& infra eiuſdẽ uillæ fõtẽ ſic laudat:O fons
blãduſiæ ſplẽdidior uitro.Dulci digne mero ñ ſine floribus cras donaberis hædo
& infra.Te flagrãs atrox hora caniculæ neſcit tãgere.Tu frigus amabile feſſis uo-
mere tauris.p̄bes & pecori uago.Fies nobiliũ tu quoq; fontiũ.Me dicente cauis
ĩpoſitã ilicẽ ſaxis unñ loq̃ces lymphæ deſiliunt tuæ.Vt nõ ſit mirãdũ ſi Horatiᵒ ad
hãc ueniẽs uillã fidẽ amico fefellit ſicut his uerſibus.Quinq; dies tibi pollicitus

me rure futurũ.ſextilẽ totũ mẽdas deſidetor.Sequunť ad tyberim fluuii curreſii
ſiue alliæ hoſtia:ubi ſabinæ regionis olim finis erat & cruſtumũ incipiebant: quo
rũ populorũ locorũq; appellationẽ pli.ſcribit.xvi.ab urbe Roma miliario poſt ſa- Venientes
binos inchoaſſe.& ueientes ab ipſis cruſtuminis e regione poſitis ibi fuiſſe diui-
ſos.unde mons rotũdus urſinæ palũbaria ſabellæ familiarũ urbis romæ patritiaꝝ
oppida ut in regiõe opulẽtiſſima ĩ cruſtumenis annumerãda erũt.Allia uero flu-
uius eſt de quo Vergi.Quoſq; ſecãs infauſtũ interfluit allia nomẽ.& ſeruius ex-
ponit: Allia fluuius haud longe ab urbe eſt iuxta quẽ galli Breno duce.xv. calen. Allia flu.
Augusti deleto Romanoꝝ exercitu poſtridie deleuerũt urbẽ.Quã hiſtoriã Liuiꝰ
ĩn ſexto diffuſe narrat.unde dies illa alliẽſis dicta p̃ cæteris oĩbus nefaſta ſemp eſt
habita.Fidenæ dehinc deſcribẽdæ inter montẽ rotundũ anienẽq; & tyberim fue Fidenæ.
runt.de qbus in Latina regione & in Etruria Veios deſcribẽtes quorum Colonia
erant abũde diximus.Ornata fuit Sabina regio Landone Romano ponti.cuius
patriã ignoramus.Poſtq̃ ager ſabinus cruſtumenuſq; cũ fluuio allia mõteq; rotũ
do poſt tergũ eſt relictus annio fluuius tertio a roma miliario ferť in tyberim.

Regio qnta Picenũ ſiue Marchia Anconitana.

SEd iã puentũ eſt ad fines oẽs ducatus ſpoletini: Annioq; flu-
uius nos traxerit ad loca ĩ latinoꝝ ptibus a ſtrabone Plinioq;
enumerata.Quare pedẽ referentes ad ꝓpinquã cõterminãq;
regionẽ trãſeamus:q̃ olim Picenũ dicta nũc ẽ Marchia anco- Picenum.
nitana:quom tñ aliqñ prius fuerit appellata Marchia firma-
na.Nã in geſtis rebus ſeptimi Gregorii pontificia Romani in
cõcilio Lateranenſi legimus Robertũ Guiſcardũ qa Marchiã occupaſſet firma-
nã fuiſſe excõicarũ.Piceni fines ſũt a ſeptemtrione Appeninus eũ a ducatu ſpole
tano ut oſtẽdimus diuidẽs:& ab oriẽte p̃ſertim hyemali fluuius olim Iſaurus nũc
folia dictus.A meridie ſuperũ mare.poſt fluuius Trẽtus Aſculũ p̃terlabẽs.Liuiꝰ
lib.xxii.Hãnibalis ꝓgreſſus deſcribẽs poſt inflictã ad lacũ Trãſumenũ populo ro
mano cladẽ dicit eũ ueniſſe in agrũ picenũ nõ copia ſolũ oĩs generis frugũ abun-
dantẽ ſed refertũ p̃da.Et pli.ſcribit picẽtes quondã uberrimæ multitudinis trecẽ
ta ſexaginta milia in rei publicæ deditionem uenere a ſabinis orti.Quom uero ſo-
tialis belli incentores aut primi marſis incentoribus ſotii fuiſſent in eos a Roma-
nis crudeliter eſt ſæuitũ.Liuius libro.xxiii. C.Terentio procos.negociũ datũ ut in
piceno agro cõqſitionem militũ hẽret.Et lib.xxvii.Claudii Neronis coſ. ad Liuiũ
ſalinatorẽ coſ.aduerſus Haſdrubalẽ ituri deſcribẽs iter eũ dicit flexiſſe in picenũ.
Martialis cocus poeta attribuit reꝝ trium proprietatem piceno his uerſibus:Hæc
quæ picenis uenit ſubducta trapetis:Inchoat atq; eadẽ finit oliua dapes.Et alibi.
Picentina ceres niueo ſic nectare creſcit.Vt leuis arrepta ſpongia turget aqua.Itẽ
alibi.Filia picenæ uenio Lucanica porcæ Pultibus hinc niueis grata corona da-
tur.Liber uero ab orientali parte piceni ſiue Marchiæ anchonitanæ deſcriptionẽ
incipere.Iſaurus amnis folia nunc dictus ex appenino ad cotulũ arcẽ ortum ha- Iſaurus.
bens Piſauri ciuitatis uetuſtæ mœnia attingit ubi portũ ſed tenuem raro maiori- Folia flu.

bus nauigiis apertũ facit: eã ciuitatẽ ꝙ poenes Isaurũ sit nomẽ nactã a Romanis
conditam fuisse cõstat. Liuius etiã lib.xxxix. eã a romanis simul cũ mutina & par
ma coloniã deductã scribit. Scribit Eusebius de tpib⁹ Acciũ tragœdiarũ scripto
Pisaurum rẽ natũ parẽtibus libertinis Pisaurũ inter colonos fuisse deductũ: & fundũ accia
nũ fuisse iuxta pisaurũ: credimusq; fuisse ubi nunc corrupte dicit᷑ Farnazanũ pi
saurꝝ urbẽ. nos a Totila destructã a Belisarioq; instauratã in historiis ostẽdimus.
Quæ supiori sæculo ꝑncipẽ nacta ẽ ꝑstãtẽ Malatestam Pandulphi filium litteris
moribusq; ornatissimũ: q natos tres & unicã inter rarissimas clarissimasq; nume-
randã mulierẽ genuit Paulã mantuanoꝝ pñtis tpis ꝑncipum genitricẽ. Primũ su
Mõs abba/tis pra pisaurꝝ ad Isauri siue foliæ sinistrã ripã oppidum est mons abbatis: e regione
cuius oppidi Idaspis torrẽs Isauro iungit᷑: quod poeta Lucanus nouit ubi dicit.
Idaspis fl. Et iunctus idaspis isauro. Suntq; multa inter Idaspim & Isaurum Pisaurensis &
Vrbinatis agroꝝ oppida: quoꝝ mons fabroꝝ notius habet᷑: editissimo autẽ inter
Vrbinum. flumina ipa monte Vrbinum ẽ uetusti nominis ciuitas: cuius ĩter ueteres ꝑmum
meminit Cornelius tacitus uitelliensi bello: & Pli. dicit urbinates cognomine me
thaurenses. Nosq; in qnto historiaꝝ ostẽdimus Belisarium qa fons in ciuitate per
æstatis caumata aruerat: ciuitate ipsa per ĩcolaꝝ deditionẽ fuisse potitum. fuit ea
urbs diu a montis ferretri comitibus pro Romana ecclesia gubernata, put etiam
nunc gubernat idẽ Federicus: cui supra diximus Eugubiũ esse subditum. Habet
uero nunc ipsa ciuitas Seraphinũ iuris & bonaꝝ artiũ doctrina ornatissimũ con-
sistorialẽ in Romana curia aduocatũ. supra Pisaurꝝ ad sinistrum oppida sunt q̃
Argilla plura sed notiora mons Barocius: & Nuuolaria. inter q̃ torrens labit᷑ Argilla no-
Fanum. mẽ a Limo quẽ altũ & tenacẽ habet nacta Fani fortunæ mœnia attingens: q̃ ma-
ritima ciuitas & ipsa romanos habuit conditores: a Totilaq; sicut Pisaurꝝ destru-
Methau/rus flu. cta fuit: & a Belisario instaurata. Absunt tertio a Fano fortunæ miliario Methau
ri fluuius hostia. Ad dexterã cuius partẽ intus est foꝝ Sempronii ciuitas uetusta
Forũ sem/pronii. uiæ imminens flãmineæ: quã Federicus idẽ feretranus pro Romana ecclesia nũc
gubernat. Est uero is Methaurus amnis uelox a Lucano appellat⁹: clade Hasdru-
balis p Liuii Salinatoris Claudiiq; Neronis cos. Romanorũ uictoriã libro Liuii
xxvii. copiose narratã clarus: quẽ ad sinistrã tertio supra forum Sempronii milia-
Candia/nus flu. rio fluuius illabit᷑ Candianus sinistra: in cuius ripa uiæ flamineæ quã Augustus
octauianus ab urbe romã Ariminum usq; strauit ps uisit᷑ mirabili & sumptuosis
simo opere facta: ꝙ durissimi saxi mons quingentis excisus in longitudinẽ passi-
bus iter ꝑbuit curribus: & ne subiectus amnis rapidum currẽs uiæ corroderet fun
damenta: murus ab aquis in summã uiã quadrato lapide pluribus locis in subli-
me excitatus illã sustentat. Sed maiori opa impẽsaq; saxum siliceã habens duriciẽ
ducentis ut teneo passibus longitudine & octo altitudine perforatũ: curribus itẽ
factũ est puiũ cui a forma actuq; forulo est appellatio: docetq; titulus litteris cu-
bitalibus ĩ frõte excisus. T. Vespasianũ & nõ Octauianũ Augustum: q uiã straue
Forulum. rat flaminiã: id foruli opus fieri curasse. Is Candianus torrẽte auctus uno ad dex
terã habet Aqualeneã uicũ tabernis hospitatoriis frequẽtatũ. Et paulo supra ha-
bet montẽ

bet montē falconē: supra uero ad sinistrā callii ciuitatis mœnia abluit Cādianus Mons fal-
& superius est Candianū oppidū ab eo fluuio appellatū. quod tñ ex Luceolis op- conem.
pidi uetusti ꝓpinquo loco qua est uia flaminia. Eugubiū est iter a lōgobardis exci Callium.
si ruinis ædificatū fuisse non dubito. Estq; Luceolis locus ad quē libro historiaꝝ Eugubiū
septimo ostēdim⁹. Narsetē eunuchū castra habuisse qñ mors Totilæ sibi fuit nū- Luceolis
ciata. Et libro. ix. diximus Eleuteriū Italiæ exarchū ab Eraclio impatore constitu-
tū: quia usus pfidia ad impiū aspiraret ab exercitu Rauēnate apud Luceolim in
terfectū. Supra foꝝ Sempronii plus minus octauo passuū miliario Methaurus
amnis. Firmiani mœnia abluit oppidi Vrbinatiū: iuxta quod mōs est Hasdruba
lis nomen habens & eum ducē ibi superatū fuisse & cōstans in regione fama ē. &
nos Liui patauini libris attente lectis certissima depræhēdimus coniectura. Inte-
rius uero ad Methauri supiora ꝓgredientes planiciē inueniūt speciosissimam: in
qua primū est oppidū a Methauro pœneinsulā circundatū: quod Guillielmus.
Durandi carnocēsis decanus pontificii iuris cōsultissimus speculi eius doctrinæ
libri auctor cū Martini. iiii. pō. to. nūcius & Romādiolæ thesaurarius esset a fun- Castrum
damētis ædificauit: & a suo nomīe castrū. Durātis appellauit. Quinto īde milia durantis.
rio abest sancti Angeli in uado oppidū mercatoribus frequētatū. Et ꝓxime. Ap S. Angeli
penino mercatellū: supiusq; Amola castellū ad appenini tramitē positū q in etru op.
riā a Romandiola difficili ascensu itur. Eā uero regionē a Federico feretano pos- Amola.
sessam: q massa trabaria appellat̃: romanā ecclesiā cuius iuriū est sic uocasse con-
stat: qa ex ipsis appenini iugis immēsæ magnitudinis abiegnæ trabes Romam in
ædiū Basilicarūq; structurā portari cōsueuerint: ꝓut ēt nunc portant̃: uñ uidet̃
hac rōne pliniū nō absurde scripsisse qđ supra retrulimus Tyberim amnē a Tifer
no hinc appenino appropinquāte fuisse Romā ratibus nauigabilē ꝓut certe nūc
est quādo imbribus adeo intumuit: ut clausuræ eius cogendis ad molendina aqs
ubiq; in alueo iactæ oīno prohibere nequeant. Sunt etiam in montibus qui Me-
thaurū inter & Isaurū ac appeninū massæ imminent Trabariæ Carola oppidum
& minora aliquod castella raspagatta miraldella: sorbedullum: sanctus Martinus
Brasticana: Bel forte Cāpus: turris fossati paganicū. Perlum potentis olim ubaldi Vbaldini
norū dominii: reliqæ quas Octauianus possidet ubaldinus patre genitus Bernar
dino: cuius adolescētis egregiæ docti humanitatis modestia grauitate condiunt̃
prudentiaq; senili ut alterū in ipso expectemus Ioannē actionis proauū: q patrū
nostroꝝ memoria uiroꝝ sui sæculi arma tractantiū facile princeps: & tamē pru-
dentissimus grauissimusq; ē habitus. Post methaurū fluuiū in hadriatici littore
sequit̃ Cesanus torrens: ad cuius sinistrā intus est Mondofum: & inde Monda-
uiū: & supra sanctus Laurentius oppidū Vgone ornatū dño familiæ montis ue-
tuli: q uita & moribus dignitatē magis decorat abbatialē q̄ ab ea decus accipiant.
Et interius ad Cesani fontē pgula oppidū: quod nup habuit angelum rei bellicæ Misa flu.
gloria clarū. Misa fluuius post torrentē cesanū primus mare illabit̃ ad Senæ nūc Pergula
Senogalliæ mœnia urbis uetustissimæ a gallis quondā senōibus habitatæ. q urbe Senogal-
capta: direpta: incensa: ac auro redēpta: postmodū a Romanis duce Camillo ad liæ.

internitionem.

internitionē fuerunt cæsi:& nunc solo æquata in cuius supboꝝ olim mœniū par
tis ambitu arces sunt ptenues duce a Sigismundo malatesta cū fano fortunæ ac
Arimino pro Romana ecclesia gubernat̄.Sunt uero multa īterius circa Misam
amnē oppida & castella:quoꝝ nonora mōs Boddii:cornaltū & Rocha:cuius no
mē sæpe in ætatis nostræ historiis īuenit̄.Et paulo supius auget̄ misa sentino am
ne ad saxiferrati mœnia delabēte:cui⁹ oppidi nomē sæpe p ota uirū uolitare facit
Bartolus iurecōsultoꝝ supioris sæculi excellētissimus.Habet uero nūc id oppidū
Saxūferra/tum. Alexādrū theologia ac philosophia:& Nicolaū perottū eloquētia ornatissimos.
Sentinus amnis uetustū retinet nomē:secus quē secūdo supra saxūferratū stadio
Sētinus fl. Sētina urbs fuit uetusta:in cuius agro Liuius libro.x.pliū scribit pclarū fuisse ge/
Sentina.c. stum:ī quo Fabio Maxīo Decio cos.ab umbris.Etruscis.Gallis.& samnitibus cū
Ro.pugnatū est.& Decius filius genitoris Decii exēplo deuotus hostiū telis obru
ptus interiit:romaniq; uictoria potiti peditū q̄draginta milia trecētos triginta eq
tum sex milia de hostibus īterfecerunt:Sānitiūq; agmē cū fuga ꝓlapsi p agrū peli
gnū fugerēt circūuētum a pelignis ē.ex milibus qnq; ad mille cæsi.estq; id p̄lium
in quo quom structæ acies undiq; starēt:cerua fugiēs lupum emōtib⁹ exacta p cā
pum īter duas acies discurrit.īde diuisæ feræ cerua ad gallos lupus ad Romanos
cursū deflexit.lupo data est ītet ordines uia.ceruā galli cōfixere.Tū ex āñsignatiis
Romanus milles illac fuga inqt.Hinc uictor Martius Lupus īteger & ītactus gē/
tis nos Martiæ.& cōditoris nostri admonuit.ex sniæ urbis a Longobardis destru/
ctæ ruinis saxumferratū.& piter sexto ab īde miliario Fabrianū oppida fuerunt a
p̄ncipio īchoata.Ortum uero hēt Sētinus ī appēino ad tramitē un̄ fossatum um/
Esinus fl. briæ oppidum ē accessus.post senogalliā p̄ma īueniunt̄ ī littore flu.Esini hostia
ad q̄ arx ē munitissima anconitanoꝝ p̄sidio custodita.Intus ad eundē fluuiū sui
Esis.c. nomīs ē ciuitas Esis & ipsa uetus & īterius ac sub p̄mis appenini collibus frequēs
Fabrianū opificibus Fabrianum:qđ nobilissimum totius Piceni siue Marchiæ oppidū Sē/
tinæ urbis uetustæ ibi ad sex mille passus uicinæ excidio ædificatum p ætatē no/
strā gētilē hūit pictoꝝ sui sæculi celebetrimū.In eoq; familia nobilis clauelēsium
uiri simul pueri & īfantes:in qbus Baptista lr̄is ornabat̄ ciuium cōspiratiōe dum
sacris in Basilica īteressent:ad īternitionē sunt cæsi:fortunatū uero est p̄senti an
no sicut & ꝓximo fuit Fabrianum romanæ curiæ eo ductæ p̄sentia unde multas
diuitias maxima cum dignitate accumulat:tulitq; ipsius oppidi sors ut adulteri/
ni pontificis reliquiæ pestiferi dogmatis in eo fuerunt punitæ:qđ qdē memora/
bile facinus nō ab re cēsuimus referēdū.Quom Ioannes.xxii.pō.ro.Ludouici ba/
uari adulterini īpatoris importunitati ac insolētiæ cōstanter resisteret ueniens ro/
mā ipse bauarus quendā petrū colutii de corbario teatinæ diocesis minoꝝ ordi/
Antipapa nis in antipapā ꝓphanari curauit:qui miser factæ de se electioni quom esset assen
sus anticardinales creauit:& cōplicibus in uesania impietateq; sua coactis pro ui
ribus est conatus scindere dei ecclesiæ unitatem:& tamen interim Ioāna mathei
filia de corbario repetiit in iudicio eundē maritum suum:q secum ānis qnq; p̄us
q̄ ad fratres mīores īhabilis cōfugisset:matrimonialiter fuerat copulatus fuitq; p
episcopum

episcopū seruato iuris ordine in petrū snīa redintegrandi matrimonii p̄mulgata. Sed quom petrus ipse in idolum prophanatus a Bonifacio comite Pisano captus & ad Romanum pon. A unione p̄ductus esset: idem ī cæteris pedore obiit. Nec tñ semp postea defuerunt illius uesaniæ sectatores fraticelli de opinione uulgantes appellati asserentes nec Ioānē .xxii. nec quépiā illius successorē iure & ordine creatum esse pōtificē: qd malū adeo diffusum est ut in multis magnisq; Italiæ ciuitatibus atq; p otā græciæ psertim in athenarū urbis reliquiis multi hactenus sint inuenti Romanis pontificibus eā ob fatuitatē animis & conuenticulis clā inimitis asseuerantes. Quāq magis luxus de libidinis seq oblectamēta uidenť quā iuris pontificii q̃rete fundamēta. Nā p̄ter stupra & adulteria q̄ passim unusquisq; abdinis in locis & ad hoc occulte paratis committuntur: aliud publicis eo⁊ certamenis tale fit scelus uocatæ & de industria seductæ speciosiores quæq; uel uiduæ uel uirgines uel matronæ quom in antra noctu conuenerint sacerdotes & clerici eius sectæ eodē in antro clausi diuinas q̄dē laudes ad fidē a simplicibus cēpatā dā ex ritu christiano legunt cantitāt imutmutāt: qbus nocte uraūt media finitis: sacerdos eo⁊ maior a: ta admonet uoce binos debere masculū & fœminā sancto spiritu inuocato in cōplexū camaleq; copulam cōmisceri inde luminibus illico extinctis, quéq; uirū p̄ximā aut manu captā aut etiā de industria obseruatā mulierem sibi p̄sterne: si uero ex huiusmodi coitu cōceperit mulier infans genitus ad conuenticulū illud in speluncam delatus p singulo⁊ manus tradiť tandiu totiesq; baiulandus quousq; animā exhalauerit. Isq; in cuius manibus īsans expirauit maximus pontifex diuino ut aiunt spiritu creatus habeť. & quem alter uē ex tā multis uiuatis mulieribus offeť foet⁹ eū sacerdotes collegiaľr cōgregati p̄tunis assant collectūq; inde puluerē in uasculū mittētes uinū supfundūt: quo nouitios & execrabilibus hmōi initiādos factis epotāria quo cōbibedi mō crudelis hæc supstitio uasculi: quo fit uocabulo barrilottū appellata est. R etulitq; nobis religiosissimus & certe sanctus uir Ioānes capistraneus: huic p̄sequēdæ hoium sectæ p̄fect⁹ scelestissimā mulierculā sponte sibi fassam fuisse cū eo ex diabolico coitu pepisset īsā tēgenitū læto aīo lætitioteq; frōte in cistellā de industria ornatissimā ad speluncā detulisse p̄fatā se munus afferre p̄ciosissimū: eādēq; parētē non modo siccis oculis sed hilari aīo eiulātē: misetādūq; uociferantē astan filiū inspexisse. Eā itaq; crudelissimā hæresim quom fabriani degētes occultanus p̄sequūť cōuicti ad duo decim & resipiscere p̄tinacitet recusantes igni uterāt meriti fūt cōsumpti. e uero ad esis fluuu dextetam sub ipsis appennini iugis q̄ ualidū umbriæ oppidū petiť locus fratrū seraphici Frācisci hæremitæ dictus: quo uiso ut inqt poeta Ouidi⁹ potes dicere numē inest: ædificiis certe q̄tū religiosis uiris sat sit ea in loco⁊ aspitate tā cōmode instructus: ut alia eiusdē ordinis Italiæ urbiū loca amœnitate supet. sei uaturq; picta in eo tabula Gētilis fabrianēsis opus cæteris q̄s uidemus p̄ferēda. hēt esis fluuius ad dexterā intus Setta oppidū sci Quirici appellatū qngentis passib⁹ ab ipso amne & ut duo in colle semotū ei auetsa a fabriano regiōe mathelica oppidū nō ignobile: cuius nomē in picētibus ponit Plinius sexto abest miliario iuxta quod

Fraticelli de op.

Barrilotū

Locus here.

Mathelica

quod labit̃ torrẽs breui cursu in esim & ipse cadẽs secũdũ littus. post esis hostia p
Cimera mons. montoriũ cimera incipit mõs anconæ dictus. quod qdẽ pmõtoriũ tã ppinquũ ẽ
appenino: ut aliqua montẽ ipm ibi opinati sint scripserintq; finiri: unde ostendit
Mons. Plinius eo in loco Italiã se flectere: & aduersam huius cubiti ptẽ concauũ esse li
Anconæ. matũ ac maximũ: quod a pistoria incipiens p casentinum burgũq; ad sepulchrũ
tãquã pmo cornu pcedẽs centralẽ sinũ apud fossatum ualidumq;. & est postea
Ancona. alterum cornu ad nursiã cassiãq; hẽat sub pmõtorio q̃ uergit in mare est Ancona
ab ipsa littoris & Italiæ se flectẽtis curuitate dicta: cuius uetustæ urbis & a doricis
græcis ut Iuuenalis & ut Plinius a siculis ædificatæ portum Traianus ĩpator qd̃
extãtes tituli ẽt nũc ostẽdunt ĩsigni ope & tutissimũ nauibus & ornatissimũ extru
xit. Ostẽdimus historiaꝝ q̃rto anconã urbẽ dũ conon Iustiniani ĩpatoris ptium
dux male defensat: gotthos suburbium qd̃ tunc mare ĩter & montẽ urbe inclu
sum est igni ferroq; uastasse: & libro. vii. diximus narsetis eunuchi duces cum tri
ginta nauibus q̃dragĩta septẽ gotthoꝝ naues pfligasse: & anconã obsidiõe durissi
ma tunc leuãtã fuisse: undecimoq; docuimus libro sarracenos p tpa Lotharii ĩpa
toris & Sergii papæ: q dictus fuerat os porci anserensi urbe in dalmatis euersa na
uibusq; Venetoꝝ ceteꝝs tribus in tergestino sinu captis incensisq; anconã quoq;
captã ac spoliatã incendisse: qua expeditione sarraceni dissensionibus freti: qbus
cũ fratribus agitabat̃ Lotharius ĩpator post ĩcensam desolatãq; anconã qcqd ur
biũ & locoꝝ usq; idruntum ea hẽt ora maritima spoliarunt ciuibus ea ciuitas bñ
moratis & ĩprimis mercaturæ deditis sed maxime omniũ seruatæ dudũ libertatis
gloria decorat̃: hẽtq; nũc Frãciscum stalamõtẽ & Nicolaum iurecõsultos bonaꝝ
lraꝝ studiis ornatos: quom nup amiserit ciriacum q monumẽta ĩuestigando ue
tustissima mortuos ut dicebat uiroꝝ memoriæ restituebat. Primus post cimericũ
Musio flu. pmõtorium ẽ amnis musio quẽ ad hostia aspidum uocant. Tertioq; ab eo amne
miliario & Paulo supra mare uetustissima interiit urbs humana & paruo ab inde
spatio adhæret mari ipso in pmontorio siriolũ oppidum. Ad alterã uero pmon
Ficarelum toni partẽ in mediterranea uersam pmum ẽ castrum ficatelum ĩterius decimo ab
Auxi. c. ancona miliario ẽ auximum ciuitas uetustissima: cuius ardu: mõtis in quo est si
ta radices musio attingit ea urbs in multis locis psertim in belli ciuilis. C. Cæsaris
commentariis & nr̃is ostrogothoꝝ historiis inuenit̃ celebris quã ostẽdimus durã
ptulisse & longã obsidionẽ priusquã in bellisarii ptãtẽ deueniret ea maxime cã q
gotthi illã ualido psidio defẽsabãt. supius itẽ. xii. miliario sub appenini collibus ẽ
Cibulum. cĩbulũ oppidũ a labieno ædificatũ cuiꝰ itẽ cælsum sicut Ausimi mõtẽ musio cir
cuit. Et paulo supius ortũ hẽt: sed medio ĩter auximũ cingulũq; spatio ẽ staphilũ
Staphilũ haud ignobile piceni oppidũ supiusq; ad dexterã ĩter colles appenino pximos ẽ
lapirus uetusti noĩs castellum. Attingit uero in mediterraneis mari ppinqoribus
Recanetũ musio Recanetum ciuitatẽ q̃ ricinetũ pncipio appellata ẽ. quom. n. Gotthi Eliã ri
cinã ciuitatẽ cãpestrẽ ab Elio ptinace Romano impe ædificatã cuius maceratæ
ppinqora cernunt̃ fundamẽta demoliti eẽnt: eius ĩcolæ in oblongũ ĩstud dorsũ
demigrantes Recanetum ciuitatẽ sumpto noĩe a pma partũ mutato ædificarunt:

idq; decreta

idq; decteta ricinatũ marmoribus ĩcisa q̃ apud maceratã sũt ex p̃te ostẽdũt: ea ci
uitas magnũ ex patria & affinitate nostra forliuio hẽt ornamẽtũ Nicolaũ asteũ re
canatensem & maceratẽsem ep̃m sacris & phĩæ ac medicinæ lr̃is q̃bus adolescens
operã dedit egregie etu ditũ. Recanetũ inter & adriaticũ mare paululũ a musione
recedit celeberrimũ totius Italiæ ut in apto munitoq; uico sacellum gloriose uirgi S. Maria in
nis Mariæ ĩ laureto appellatũ: quo ĩ loco p̃ces suplicãtium a deo genitricis suæ in laureto.
tercessione exaudiri illud maximũ certissimũq; est argumẽtum: quod eo℞ q uotis
emissis exaudiri fuerunt ex auro argẽto: cæra pãnis ueste linea laneaq; appẽsa do/
naria magno luẽda p̃cio basilicãq; oẽm pœne cõplẽtia ep̃s in dei uirginisq; gloriã
intacta cõseruat. Potẽtia amnis sequit̃ ad cuius hostiũ uetusta in terit eiusdẽ noĩs Potẽtia fl.
urbs inter primas picentũ aliq̃n numerata is amnis in appenino supra metelicam
& quasi e regione nu ceriæ alphateniæ oriũdus hẽt intus ad dexterã & sub primis
appenini collibus ad duos mille passus distãs mõticulũ oppidũ. Ad sinistrã uero
inferius montẽ sanctũ egregiũ in picentibus oppidum. Sup̃ius ueto & ad primos
appenini colles potẽria p̃terlabit̃ sanctum Seuerinum nobile sed nouũ oppidum S. Seueri/
ad ruinas ædificatũ septẽpedæ oppidi uetustissimi a lõgobardis solo æq̃ti. Asinus num.
ĩde torrẽs p̃exiguus mare illabit̃: cui sup̃ius adiacet sancta Maria in cassiano op/
pidum ad dexterã & intus ad sinistram paulũ a mari recedit ciuitas noua nobile
oppidum. Et sexto ab asino torrẽte miliario absunt chienti amnis hostia cui intus
ad dexterã adiacet mõs casuarius oppidum pauloq; remotius morrũ & tertio ab
ĩde miliario sup̃ius macerata ciuitas noui noĩs & ipsa eliæ ricinæ sicut recanetum Macerata.
excidio inchoauit. q̃ntoq; ĩde miliario sup̃ius est mons ulini oppidum nõ ignobi Mõs ulini.
le: quod Franciscus Sforria quo t̃pe p̃mum Eugenio. iiii. pon. ro. hostis esse cœpit
diripiẽdum militi cõcessit. Inde ẽ arantia uaranẽsium uilla. Sup̃ius irẽ ad chientũ
amnẽ est tollẽtinum uetus oppidũ: q̃d populo frequens beato cõfessore Nicolao Tollẽtinũ.
ornat̃: cuius relatiõis ĩ numerũ sancto℞ ap̃licas l̃ras Ego. iiii. Eugenii pon. ro. secre S. Nicola⁹
tarius cõfeci. habuit uero tollẽtinum p̃ ætatẽ nostrã Nicolaũ matrucciũ tollentina
tẽ inter primarios rei militaris duces annumeratum. habetq; nunc Frãciscũ philel
phũ l̃rarũ græcarũ latinarũq; excellẽtia ac æditorũ operũ fama notissimũ. supraq;
tollẽtinum tertio miliario est belforte oppidũ. Vbi uero chiẽtus fontes in appeni/ Belforte
no habet Serauallis est & castellũ & uicus: quo tramite camerinum ex umbria adi op.
ri ostẽdimus. ẽ ad sinistrã sup̃ius camerinũ ciuitas uetustissima: ad quã Liuius li. Camerinũ
ix. Fabii maximi fratrẽ q̃n motus etrusco℞ iuerat exploratum p̃uenisse & multa
exceptũ comitate scribit & lib. x. dicit camertes dedisse. P. Scipioni armãda classe
q̃ duxit in aphricã cohortẽ unã sexcẽto℞ militũ armato℞. Ea dudũ fuit in picen/
tibus sicut & nunc ẽ pp̃li frequentia opibusq; p̃maria: q̃ p̃ximis annis similem ui
dit fabrianẽsi nobiliũ uaranẽsium cædẽ: sed nunc a duobus ex eadẽ uaranẽsiũ gẽ/
te adolescẽtibus Rodulpho & Iulio litteris uirtutibusq; ornatis gubernata q̃escit.
Influit chiẽtũ amnẽ supra tollẽtinum torrẽs fiastra in appenino p̃xime fõribus na
tis umbro℞ amnis oriũdus: cui in ipsis appenini iugis adiacet fiastrũ ĩde appella/ Fiastra fl.
tum castellũ & qua torrens ipse in chientũ labitur est chaldatola oppidũ nõ exile. & op.

Ad chienti

S. Elipidii op. Ad chienti sinistrā intus est sancti Elipidii oppidū. Supius sancti Iusti castellū quos torrens lætus cognomine uiuus attingit: & in chietū breui cursu labit᷑. Itēq; supius ad primos appenini colles sācti Genesii est oppidum haud ignobile cui in tenus seruana adhæret. Interq; ea duo oppida planicies plicæ est apud quā lætus uiuus torrens originē hēt. Ad eūq; torrētē qnto infra seruanū miliario urbs ē saluia uetus nomē & pariter multæ uetustatis ingentes ædificiorꝫ ruinas habēs: inter quos certū est tria fuisse theatra. nec satis inuenimus quo tpe quo aut ea urbs fuerit condita paucis ēt in locis pter quā in Plinio & nostra gotthorꝫ historia illius nomē apud uetustos inuenit᷑: nūc qdē reliquiarꝫ & qdē īgentiū loco derelicto extat in earū angulo oppidū urbis aliæ corruptū a uetusto tenēs nomē. sunt ēt tertio infra saluiæ uestigia miliario ad letiuiui torrētis undas ingētis monasterii claraual-lensis ruinæ. At in littore prima seqtur amnis nunc tennæ olim tigniæ hostia cui

Triginia flu. amni haud lōge ad dexterā adiacet oppidū nūc sancta Maria in Georgio appellatū inter primaria marchiæ annumeratū. Quæ urbs olim fuit tegniū: de qua in cōmētariis. C. Cæsaris sic hērur. Interea certior factus tigniū termū ptorē cohortibus qnq; tenere oppidū munite: oīumq; eē tigniorꝫ optimā erga se uoluntatē curionē cū tribus cohortibus: qs pisauri & arimini hēbat mittit: cuius aduētu cognito diffisus ciuiū uolūtate termus cohortes ex urbe educit & pfugit milites in itinere ab eo discedūt ac domū reuertunt᷑. Curio sūma oīum uolūtate tigniū recepit. Et citra ultraq; tenna multa sunt ibi ppinqua agri firmani oppida & castella. sed primū supius ad tēnam ē mōs sancti Martini & tertio supra abest miliario penna.

Mons fortinus. Post qrto miliario ad primos appenini colles est amōdula & ipm inter primaria piceni oppida numeratū ad sinistrāq; tēnæ in appenino est mons fortinus nobile oppidū: supra qd in appenini iugo tenna is fluuius fontē hēt inferiusq; ad hostia eadē sinistra castellū ē portus firmanus appellatū: quom tñ mare & fluuius nedū faciāt ibi portū: sed uix tolerabilē nauibus pbeāt māsionē intusq; tertio miliario ē ciuitas firmana Romanorꝫ colonia ex duo deuiginti q difficillimis secūdi belli punici tpibus pmo detractarūt militiā & tributorꝫ collationem. Post in senatus & populi romani ptātē se pmiserūt. Et tñ haud qq ī hoc murorꝫ ambitu quē hēt uetusta quo illā circūdedit supiore sæculo Ioānes auelius uicecomes rei bellicæ ductorꝫ sui tpis pstātissimus: quom tñ saxeo in tumulo q mœnibus īcludit᷑ oppidū fuerit puetustū cui castello firmano erat appellatio. cernūturq; in saxo cubitales litteræ diui nescio cuius augusti titulo īcisæ. fuit pridē eo ī tumulo arx munitiōe & ornatu iter primas Italiæ numerata: quā deturbato ac p arma pulso pontificis Eugenii uiribus Frācisco Sfortia populus firmanus muro & oī munitiōe simulq;

Letus mortuus flu. ornatu spoliauit. Absunt a firmano portu qnto miliario torrēti letimortui hostia: ad q magni ædificii uestigia cernunt᷑. estq; fama nullius qd sciā uetusti litteris cōfirmata picenū ibi fuisse urbē a qua puinciā nomē autumāt nactā esse: isq; torrēs paulo supra petriclū inter & belmontē oppida ortū hēt: eundēq; torrentē inter & proximū asonem fluuiū est mons rubianus oppidū & supius ad asonis dexteram

Mōs falco intus sunt seruilianū. Post sancta uictoria & supius mons falco oppida & supius

itē summo

itẽ ſummo in appenino mõs monachus nõ ignobile oppidũ ſub aſonis fluuii fon
teſitũ ad aſonis ſiniſtrã littori fluuioq; adhæret pedaſum caſtellũ ſupraq; ẽ mõs Mons nouem.
fioræ ſuperius oppidũ mõs nouẽ dictũ: quod a nouẽ nobilibus fuit ædificatum
inde habet mons altus & forte. Et ſupius oppidũ cõmunalia aſculana appellatũ Mõs altus forte op.
illabit̃ poſt hæc mare torrens pexiguus ad cuius hoſtia eſt morcinũ caſtellũ inte
rius ripatrauſonũ: quod oppidũ loci natura muroq; munitiſſimũ nulli picẽtum
populo diuitiiſq; cedit & tamẽ dum pellendo puincia Frãciſco Sfortia bellũ geri
tur id oppidũ ſfortiani diripuere: ſupra eſt coſſignanũ nobile oppidũ: ſupius ca Coſſignanum.
ſtignanum. Supius his in mediterraneis abeſt tertio miliario a coſſignano aufida
nobile munitiſſimum natura loci oppidum. Altiſſimis uero in mõtibus qui pdi Aufida op.
ctis oppidis e regione rñdent: ſummo in appenino eſt mons ſanctæ Mariæ in gal
lo: oppidum: cui ipſo in appenino ppinq̃ eſt cauerna ingens ſibyllæ uulgo appel Cauerna ſybillæ.
lata: & paulo ſuperius eſt lacus ille in nurſinorꝝ agri appenino: quem uano ferunt
mendacio piſciũ loco dæmonibus ſcatere. ea tñ duorꝝ locorꝝ fama multos diebus
nr̃is & plures ſupionbus ut audiuimus ſæculis pellexit necromãtia delectatos aut
noſcendarꝝ rerꝝ mirãdarꝝ auidus: ut arduos hos montes magno uanoq; labore cõ
ſcederent. Diſtant in littore ab aſonis fluuii hoſtio griptæ oppidũ octo agriptiſq;
ſanctus Bñdictus: itẽ oppidum duos mille paſſuũ q̃ maritima regio oĩum Italiæ
præter ſurrentinã caietanãq; amœniſſima mali qđ arantiũ uocant feraciſſima ui
tibus itẽ arboribuſq; & oleis eſt conſita: & tribus a ſancto Bñdicto milibus diſtat Sanctus
arx aſculanus portus appellata: q̃ hoſtiis troenti fluminis ad cuſtodiã eſt appoſi Bñdictus
ta: ubi fines ſunt littorei noſtræ regiõis piceni ſiue Marchiæ anchonitanæ. Eſt pri
mum ĩcus ad troẽti dexterã oppidũ mõs Brãdonus ciue nunc uno fœliciſſimum Mõs brandonus.
Fratre Iacobo ordinis ſancti Frãciſci de marchia appellato: quẽ ardentiſſimũ pa
riter & eloquentiſſimũ uerbi diuini pconẽ uitã ducere in terris angelicã conſtans
fama cõſentit: adeo ut nullus dubitet quod multi uidiſſe affirmãt eũ ut eſt uiuũ
miraculis coruſcare tribus ab hoc oppido & totidem milibus a ripa traſonũ abeſt
Aquauiua oppidum: ex quo duces adriæ puinciæ aprutinæ originẽ duxere. ſecũ Duces
dum hãc troenti dexterã ipſo in appenino eſt arquata oppidũ nobile: quod nurſi adriæ.
ni põtificum romanorꝝ cõceſſiõe ĩ aliena obtinẽt regiõe. Supius q̃nto miliario pa Arq̃ta.
riter ad troenti dexterã eſt accumulũ nobile oppidum: & itẽ ſupius ſub troẽti fon
te ẽ amatrix oppidum ut in montanis egregium: qđ fortaſſis ppinqua in regione
quom ultra fontẽ & ad troẽti ſiniſtram ſit annumerari debuit. Difficillis uero eſt
montium hmõi & ſitorꝝ in ipſis locorꝝ deſcriptio: q; ſaltuoſiſſima ſunt & riuis al
tiſq; rupibus quãdoq; ita diuidunt̃ ut nec pictura ſit nec elocutio q̃ plenam illo
rum notitiã dare poſſit. hinc unũ dictis addere libet quod ſuo loco cõmode ne
quiuimus explicare ea in appenini parte in qua ſupius oppidum arquatã eẽ dixi
mus ipſe appeninus ſe ipſum ſuperãs arduũ facit grumũ: q nurſinos a picẽtibus. Lacus dæ
dirimit: appellaturq; mons uictor cæteros regionis montes altitudine uincat: ad monũ.
cuius orientalem lacus ille dæmonibus ĩfamis: ad aliudq; latus in meridiem uer Furculæ
ſum duo ipſius colles altiſſimi & pauliſper in pfundo inter ſe diuiſi furculas fa præſtæ.

eiunt præste appellatas: inter quas troentus labit̃: & mox ab ipsis furculis p arctã
& tanq̃ manufactã decurrẽs fossam arquatæ mœnia attingit. Vltra atq; etiã ĩfra
amatricẽ medio in appenino fluuius ont̃ noĩe castellanus: Qui paruo cursu ad
Asculum. mœnia asculi defert̃: & paruo inde spacio cadit ĩ troentũ ut hinc castellanus iste
troentus inde asculi mœnia circũluãt. Ea ciuitas uetustissima aliq̃n picẽtum pri-
maria fuit. Et liuius quom lib. lxxii. dixisset italicos populos bello sotiali defecis-
se primos ponit picentes. Postea lib. lxxvi. dicit asculũ a Põpeio Strabone captum
quo in prœlio quom terra tremuisset Strabo tellurẽ Cæde ꝓmissa placauit. & tñ
post cædẽ ĩcẽdiaq; cõmissa urbẽ euertit: qa Asculani initio belli missos ad se lega
tos interfecerunt Asculũ uiros sæpe habuit pstãtissimos titũ betutiũ barrũ orato
rem quem Cicero in bruto cæteris suæ ætatis oratoribus externis præfert: Vẽtidiũ
bassum ducẽ Romanũ q primus parthos attigit: in quem militare illud ledoriũ
fuit dictũ qui mulos fricabat factus est cõsul. Habuit etiã Nicolaũ tertiũ ponti.
Ro. Cicũq; excellentiorẽ mathematicũ q̃ uulgarem poetã.

Blondi Flauii Forliuiensis Regio sexta Romandiola siue Flaminia.

SEd iam finis adest Piceni seu Marchiæ anchonitanæ: deĩceps
Flaminiã siue Romãdiolã adeam⁹ Flaminiæ q̃tũ ad hãc spe
Flaminia ctat regionẽ uocabulũ añ finitũ secũdũ bellũ punicũ nusq̃ re
pit̃. Nã Flaminiũ uetus oppidũ iuxta tyberi & soracte montẽ
fuit: de quo Verg. ĩ. vii. Hi soractis hñt arces Flaminiaq; arua
& Flaminia dicta est uia: quã Octauius Augustus ab urbe ro
Flaminia uia. ma uel potius a circo Flaminio sicut in roma ĩstaurata docui
mus Ariminũ usq; strauit. Per totũ uero secũdũ bellũ punicũ sicut & belli ꝑmi pu
Ariminũ nici tpibus factũ erat hãc regionẽ Liuius patauinus q̃tũ ad romanos spectabat so
Boi. lo Arimini uerbo appellat. Nã libro. xxiii. sic dicit Prætori Sempronio prouincia
Aemylia. Ariminũ obuenit: quom reliqua oĩa padũ uersus appeninum & alpes ꝑim boios
Via æmylia. partim Galliã diceret Cisalpinã pariter dicimus de Aemylia q̃ & ipsa in Romã-
diola est cõprehẽsa. Liuius aũt lib. xxxviii. scribit. M. Aemyliũ cos. Liguribus sub
actis uiã a placẽtia productã Flaminiæ cõiunxisse: ut certũ sit uiã a foro Cornelii
usq; Placentiã inde Aemyliã appellatã. & infra innuit Liuius. Quintũ Flaminiũ
fratrẽ: q ut meretrici Placẽtinæ placeret: gallũ securi pcussit: uñ bacchanalia Ro-
mæ sublata sunt uiã strauisse quã Flaminiã appellarit; habuerintq; fines Flami-
nia ab Isauro ad uaternum fori Cornelii nunc imolæ amnẽ: & Aemylia inde ad
trebiã Placentiæ urbis Fluuiũ: quã longitudinẽ & nũc habet Rauẽnatis ecclesiæ
exarchatus ꝓuincia cuius tota id Romãdiolæ nomẽ olim optinuit: quod qdẽ no
mẽ ostẽdimus in historiis Carolũ magnũ & primũ Adrianũ pon. ro. post oppres
sos dñioq; priuatos longobardos ea maxime ex cã indidisse: q toto Longobardo
rum tpe Rauẽna cũ ꝓpinqs aliquot ciuitatibus & oppidis Romano pplo fidem
cõstãtissime seruauit. Sed nos cõsuetudini adherẽtes iã inueteratæ fines Romã-
diolæ ĩtra Isaurũ siue foliã & scultennã siue panatiũ amnes Appeninũq; montẽ
ac mare adriaticũ padusamq; paludẽ citra padum & ultra illũ qcqd ager Ferra-
riensis

riensis ad Veronensiū Patauinorūq; paludes & ultima usq; padi hostia fornaces appellata mare inter adriaticum & padum habet cōstituemus. Ad dexterā Isauri amnis ripā primū habet Romandiola oppidū pocciū post mōtē lurū inter Isaurum & pximū torrentē crustumiū: de quo Lucanus: Crustumiūq; capax: siue ut nunc appellant conchā: focaria est pmontorium quattuor habitatū oppidis granariolo: castro medio gabitiis florētiola & uinetis & oliuetis egregie cōsitum: superiusq; sunt oppida tumbaplanus montis mons caluus pes cāpi saxū corbariū & macerata montis feretri. Sub focaria ariminū uersus catholica uicus ad quem absorptū mari oppidū conchā eminentes aquis muri turresq; p æquoris trāqllitatē ostēdūt. Interius est gradaria Sigismondi Pandulphi uilla supbis ædificiis amænisq; cōsitionibus & amplissimis uinetis ornata ad sinistram sita conchæ amnis: a quo summersum oppidū nomē habuit. Suntq; supius Sanctus Ioānis in macegnano mondainū saluditium mōs gridolphus metelum mōs Floꝝ gemanū tauletū planū castelli castrū nouū mōs taueliū. certaldū petri turchi uiri doctissimi patria planū Ioānis: Frācisci nobilis & strenui alisq; nō abhorrentis uiri pria planū meleti petra tubia carpegnū: a quo nomē accepit mons arduus amplissimusq; pascua pbens per æstatē aīalibus uberrima. Qui qdē mons arimino siue ut nunc dicit marida fluuio ab appenino diuisus oīum Italiæ appenīnū nō cōtingentiū mōtium est maximus. subest itē illi castellatia post sequit mons cerognonus monasteriū sextini apud quod multa extant uetustatis monumenta. Ad conchæ uero dexterā Sanctus Clæmens agellū corianū mons scutulus: ubi hæc scribimus: albaretū gypsum tumba gaiaeni mons Zardinus saxū mons gnmannus mons taxorū mons copiolus. Et mari in uia flaminia & prope mare imminet sanctæ Trinitatis ecclesia. Suntq; ad eius torrentis dexterā oppida & castella in arimini siue maridæ amnis sinistrā uergentia Seraualle uerucculū sanctus Marinus: sub arduo cuius monte torrens ipse ortum habet. Superiusq; in montis feretri regione mons maius petra acutula toranū: sanctus Leo epi sedes scaulinū antiquū soane penna billoꝝ maiolū ciconiaria montironū: mercatū rāchi. Succedit ordine ariminum uetusti clariq; noīs colonia Romanoꝝ simul cū beneuento sicut Liuius. xiiii. lib. scribit deducta āno qd ex Eusebio cōputauimus ante Iesu christi dñi natiuitatē secundo octuagesimo & ducentesimo: ea ciuitas durā a uirigite Gotthoꝝ rege ptulit obsidionē Ioanne uitaliani partium Iustiniani īpera. sicut in historiis ostēdimus uiriliter defensante & nunc Sigismōdo Pandulpho malatestæ clarissimo rei militans duci uicariatus ecclesiæ titulo ē subiecta: Cuius latera irrigat eiusdē nominis fluuius mariela nunc dictus. Scribit Liuius lib. xxi. L. Semproniū cos. cōpositis Siciliæ rebus decē nauibus orā Siciliæ legentē ariminū peruenisse: inde cum exercitu suo pfectum ad trebiā amnē. Et lib. c. ix. dicit belli ciuilis Cæsaris & Pōpei initio Curionē tribunum plæbis puenisse ariminū: q historiā Hittius in cōmētariis & Lucanus poeta diffuse narrant: ut eā plixius a nobis scribi oportere non iudicemus: & beatus Hieronymus ecclesiæ doctor scribit cōciliū ætate sua & cui ipse īterfuerit arimini celebratum fuisse: qd postea patres reprobauerint: & gesta

Pocciū.
Mons lurus.
Crustumium. flu.
Focaria.
Catholica
Gradaria
Certaldū
Planum meleti.
Mons scutulus.
S. Marin⁹.
Ariminū.
Mariela flumi.

in eo censuerint esse nulla. Eam ciuitatẽ suburbiũq; cõiungit pons nunc solus in teger ex utenbus quattuor: quos Octauius Augustus flaminia uia ab urbe roma anminum silicibus strata pter minos p pontiũ turbã maximo extruxit ope atq; im peadio. Qui.n. est ad tyberim miluius noĩe a Marco scauro sicut Amianus Mar cellinus refert constructus multaq; ab Octauio accepit ornamenta oĩno amisit & qui tybetimitẽ sub ocriculo iungebat patte una sucissus in arcis fundamenta concessit. Is uero q sub narnea Narẽ amplectabat: fluuiũ multis ut uidet' sæculis uel succissum uel collapsum uetustæ fornicẽ mediũ amisit. Ornata fuit arminẽ sis ciuitas supiorbus sæculis Mastino, Pandulpho & Galeoro ex Malatesta gente principibus omni uirtute ornatis. Ortiq; eo dẽ Galeoto Carolus Malatesta prin ceps fortissimus atq; doctissimus fuit: quẽ historis Marco Catoni supiori simi lem fuisse diximus: & Pãdulphus q Brixiæ & Bergomi dñiũ multis optinuit an nis inter ætatis nostræ Principes primarii sunt habiti. Cum tñ nulla rõne eis fuerit uirtute inferior Malatesta tertius frater Clarã uero dulceq; sui memoria sæculo nostro reliqt Galeotus Robertus: q licet paternæ hæreditatis urbes oppidaq; am pliũ in Italia principatũ iustissime simul & prudentissime administrauit: res tamẽ mundanas tanta eleuati in æternæ salutis desideria spiritus munditia & puritate cõrepsit: ut postquã adolescens in cœlũ unde uenerat restitutus carnis sarcina est exutus beatitudinis famã signaq; in terris reliquerit. Arminũq; nunc hẽt petrũ ac Iacobũ per leones fratres latinis & græcis litteris appme eruditos. Ad sinistram

Maiolum. Bilium. maridæ intus est ut diximus uetrũculũ ptima Malatestæ patria Maiolũ Bilium & ad fontẽ in appenino castrum ilicis. Est etiã ut diximus in excelsi montis cacu mine Samarinũ oppidũ olim acer mons dictũ ppetuæ libertatis gloria clarum: ul terius uia flaminia est sancta Iustina uicus & supra primis in collibus Sanctus ar changelus nobile oppidũ: & in uia itẽ flaminia Sauignanũ oppidũ intersecat plu

Plusa flu. ra ueiusti noĩs fluuius: qui sub belaere castello mare ĩfluit adriancũ. Inde habetur paruus torrens Butrius: cui supra uiã flaminiã adiacet longianũ uiti oleaq; in cir

Rubicon cuitu ppulchre cõsitũ. Sequit' magni quondã noĩs torrens pexiguus rubicon ci salpinæ galliæ & Italiæ atua disterminare solitus pissatellũ nunc qui sub flaminia uia tuconẽ q supra accolunt uocãt: fuitq; olim stãte & integra re publica Roma na lege phibitũ: ne quispiã armatus illũ iniussu magistratuũ transgrederet'. Eaq; lex loco mota in quo ab initio fuit posita marmore litteris scisa elegãtissimis ẽt

Epigrãma nunc uisit'. Quã libuit hic ponere iussu mandatũue. P. R. Conf. Impe. miles tyro cõmilito qsqs es manipulanee centurio turmæue legionariæ hic sistito uexillũ si nito: nec citra hũc amnẽ rubiconẽ signa ductũ cõmeatũue traducito. Si qs huius iussionis ergo aduersus ierit feceritue adiudicatus esto hostis. P. R. ac si cõtra pa triã arma tulerit: penatesq; e sacris penetralibus asportauerit. S. P. Q. R. SAN CTIO PLEBIS CITI. S. VE. C. Notiora sunt q̃ de huius amnis & legis trãsgref sione. C. Iulii Cæsaris scripta sunt a multis q̃ ut ea a nobis hic scribi oporteret iudi cemus: satisq; fuerit & locũ & legẽ iudicasse. Incipit uero hic secundum uetustos galliã cisalpina de q̃. M. Cicero in philippicis. Nec uero de uirtute constãta graui tate galliæ

tate galliæ taceri pōt.est enim ille flos Italiæ illud fi mamentū impii ro.illud oma
mentum dignitatis.& pli.in hoc tractu interiere boi:quorū tribus. cxii. fuisse au/
ctor est Cato.Itē senones q ceperāt romā q̄ rubicon torrens influit adriaticū por/ Portus ce/
tus est Cesenas parua admittēs nauigia intus supra flaminiā sunt amœni & fera/ sen̄.
ces agri Ariminēsis castella:quoꝝ primanū est Rūchfridū.ultra Cesenatē littori
ꝓpinqua ē Ceruia ciuitas ranssimo habitata colono salinas faciēte:quom Mala/ Ceruia.
testa nouellus Cesenæ ꝑnceps ꝑstātissimus in arctiorē restrictā orbē muro nup ua
lido cōmuniuit:& qnto ab īde miliario absunt sapis fluuii hostia adiacetq; ei flu
uio intus in uia flaminia ciuitas Cesena uetus hn̄s nomē:q̄ malatestæ nouelli Irīs
ꝑsertim historia ornatissimi administratione nūc gaudet:a quo ornat᷑ Bibliothe/ Cesena.
ca meliotibus Italiæ æquipanda:quom tn̄ hospitale idē in urbe sumptuosissimū
ædificet:ac mœnibus illā nouis alicubi cōiat ponte lapideo & qdē insigni sapim
fluuiū ad uiā flaminiā iunxerit.& estq; nūc plurisfacienda q̄ innuerit.M.Cicero:
quom in ultima ad Lentulū epistola significare uolens quēpiā romanū ciuē par/
uifaciundū esse dicit nō satis dignū eē cui Cesena aut tabemolæ fuerint cōmittē
dæ.Plinius aūt Cicerone postetior uina docēs Italiæ optima cōnumerat Cesena
ticū.Ea ciuitas cū ciuilib⁹ dissidiis tumultuaret᷑:ad annū salutis tricesimūoctauū
supra tricētesimū & milesimū a Britonib⁹ Romanæ ecclesiæ fidē setuare simulā/
tibus direpta fuit.Supius ad sapis fluenta intus est emporiū sarracenum uicus & Sapis flu.
paulo supra ad appenini radices Sassina uetustissima ciuitas:q̄ in bois nobilissi// Sassina.
ma plautū comicū ciuē habuit:quē Eusebius tradit ꝓpter annonæ difficultatem
ad molas manuarias pistori se locasse:ibiq; quotiens opæ uacaret fabulas scribere
& uendere solitum fuisse.ī eiusq; urbis ruinis epm̄ est:cuius dioceseos & dn̄ii sunt
castella & oppida ad uiginti boibo pro boio uetusto noīe appellata ad sapis uero
fluuii fontē uel paulo infra oppidū est sanctæ Mariæ a balneis q̄ itus hēt la teritio S.Maria in
ope conclusis dictū & secūdū amnis eiusdē decursum uallis est balinea castellis balneis.
uicisq; plurimis frequētata:optinuerūt uero boi a principio omnem meam nunc Boi.
Romādiolæ regionē:q̄ a sassina Bononiensem includit agrū:phibetq; pli.Bono/ Bononia
niā ꝓ boionia dictā esse:quāquā nō mō Bononiēsem agrū boi:sed eos q nūc mu
tinēsis regiensisq; dicunt᷑ cōplexi fuisse uident᷑:quod indicat Liuius lib.xxii.his
uerbis.Q .minutius inde in agrū boiorū legiones duxit boioꝝ exercitus haud ita
multo an̄ traiecerāt padū:iunxerātq; se insubribus & cenomamis:q̄ ita acceperāt
cōiūctis legionibus consules rē gesturos:ut & ipsi collatas in unū uires firmarent.
Postquā fama accidit alterū cōsulē boioꝝ urere agros seditio extēplo orta est po/
stulare boi:ut laborātibus uniuersi opē ferrēt:insubres negare se sua deserturos ita
diuisæ copiæ boisq; i agrū suū tānetū ꝑfectis.si itaq; tānetū fuit boioꝝ mutina pi Tannetū
ter & nūc regiū ultra quā ciuitatē tānetū eē ostēdemus in bois fuere.Fuerunt tam
potētissimi bellacissimiq; populi:qd īnuit Liui.lib.xxi.Boi sollicitati ab īsubribus
defecerūt:nec tā ob ueteres in Ro.po.iras:q̄ q̄ nup circa padū Placentiā Cremo/
nāq; Colonias in agrū gallicū deductas ægre patiebāt᷑.triūuiri ad deducēdas Co
lonias missi Placētiæ mœnib⁹ diffisi mutinā cōfugerūt.Legati ad boios missi nio

lati sunt mutina obsessa & simulatū de pace agi: missiq; ad eā tractandā a Gallis cōprehēsi. L. mālius imp. effusum agmē ad mutinā duciť: cæsi sūt romanoꝝ octi gētisex: signa militaria adēpta itē Liuius.xxxvi. P. Cornelius Scipio nasica cos. uir optimus a senatu iudicatus boios gallos uictos ī deditionē accepit de qbus triū-phauit. Prīa post sapis hostia ī adriatici littore loca describi digna sunt pua cādia ni siue ualli siue stagni hostia documēto prudētibus reruq; peritis futura q̄ ī rebus hūanis oīa fluxa oīa sūt caduca. Sapis fluuius quē octauo miliario descriptū post terga linqmus ad annū nūc plus minus sexcētesimū ipsam illabebať cādiani ual-lē: efficiebatq; portū in pmis Italiæ celeberrimū ī quo sicut Sueto. tragl. uegetiusq; & plæriq; uetustiores scripserūt Octauius Aug. pmus ro. imp. classem īstituit: q̄ sinū adriaticū illyricū dalmatiā græciā pōtū Armeniā Asiā Aegyptū & omnē mediterranei maris orā tueret̄. Scribitq; pli. eius portus hostis turrim fuisse pha reā oīum maximā q̄s romanū ubiq; huit ipsiū: & breui ab īstituto eo portu factū ē ut a naualibus turmis cōuenietibus undiq; mercatoribus ciuitas ibi sit ædificata & qdē opulētissima: de q̄ helius Spartianus in Diuī Iuliani uita scribit. Sed dū hæc agit Iulianus seuerus classem Rauenatē occupat. Ea uero ciuitas cū antea tū maxime beati Gregorii tpibus epm habuit. capta uero fuit a rege longobardorum luchprādo atq; direpta: uñ & urbe sublata & quod magis credi derim fluuio sappi in remotū auerso cursum uidemus factū ut nec urbis mœniū nec turris pharex neq; portus nisi minima ex pte aliquod appeat uestigiū pter sancti Appollinaris in ipsa classe ciuitate Basilicā uariis ornatā marmoribus cæteris æquparādā: q̄s Italia ubiq; hēat uetustæ magnificētiæ speciosiores: q̄ theoderici ostrogothoꝝ primi regis opus fuit. Influūt uero ipam cādiani uallē: q & tāti olī portus tenues con seruāt reliqas pui torrētes auela & beuanus appellati: quorū primus latera abluit fori pōpilii ciuitas olī nūc oppidi noīs uetusti. Ea ciuitas in uia flaminia unū fuit ex q̄ttuor foris: q̄ plinius illa in regiōe simul enumerat: quā ciuitatē ad annū salutis septingētesimū Vitaliani pō. ro. natiōe signēsis tpibus Grimoaldus lōgobardo tū tyrānus dū sabbato sancto cōficeret̄ crisma furto occupatā diripuit: solo æquit: & eādē postmodū a Foroliuiēsibus instauratā itetū destruxit: araniq; fecit ad annū salutis tredecies cētenū atq; sexagesimū Egidius sabinēsis romanæ cardinalis ecclesiæ celeberrimus supra eminētī ī colle ē bretenoriū ciuitas ī quā destructi fori pōpilii epalis dignitas est trāslata: fuitq; id oppidum quod plinius uetustiora repetens brintū appellat umbriæ apud Rauēnā ultimum: & postea iter quattuor fora enumeratum dicit eē foꝝ brintanoꝝ sub bretenorii colle iminet torrēti aueræ polenta oppidum paucis habitatū colonis: ad quē locū ostēdimus in historiis pliū illud romæ & Italiæ īfœlicissimū fuisse cōmissum: ī quo lacessiti magistrī cla de aliq̄ cōfecti uisigotthi omissa ad gallias q̄ itēdebāt pfectiōe arma ī urbē ro. uictricia cōuerterūt & ea capta direptaq; ac alicubi īcēsa ro. ipiī clinatio nīæ historiæ titulus initiūq; ī choauit. Post clasensem chachiani portū pīa sūt hædesi amnis hostia rauēnæ portū efficiētia. Distatq; ī de secūdo miliario Rauēna urbs uetusta q̄ diximus fuisse oppidū sabinoꝝ: uñ Liui. lib. xxi. Corneli. cos. quom audisse a bois ante

Cādianū
Sapis flu.
Pottus.
Forum Pōpilii.
Bretenoꝝ.
Polēta op.
Rauēna.

bois ante suum aduẽtum ĩcursiones in agrũ socioꝝ factas duabus legionibus su/bitaniis tumultus eius cã scriptis additisq; ad eas quattuor cohortibus de exercitu suo. C. appiũ pfectũ suum hac tumultuaria manu p umbriã q̃ tribuni sabinianã uocãt agrum baioꝝ ĩuadere iussit. fuit itaq; ager rauẽnas hæc tribus sabiniana & ĩfra addit Liui. deĩde ad castrum mutillum ubi nunc dicit̃ mutilina cinxit rauẽnã muris nunc extãtibus Vbertus ĩpe. qđ l'æ docẽt cubitales ad portã ei⁹ clausã q̃ aurea dicit̃ q̃drato lapide speciosã auxi uero ĩpam ostrogotha gẽs cui⁹ rex theodoricus Italiæ oĩs dalmatiæ umgariæ germaniæ & ptis nõ puæ galliaꝝ dñs annis duo de q̃draginta eãdẽ ĩcoluit ciuitatẽ: & qđ cõstat supbas in ea ædes basilicasq; cõstruxit uisit̃ eius regis monumẽtũ ab Amalasuntha filia positum extra rauẽnæ mœnia: in quo sanctæ Mariæ monasterium ædificatũ in rotundo ea rõne appellatum q alrare maius ecclesiæ chorusq; .xx. capax monachoꝝ ordine ut est moris in stallo psallẽtiũ unico atq; ĩtegro rotundo lapide cõtegunt̃: pestq; illi monasterio abbas Matthæus Blõdus nobis frater germanus populo nunc Rauẽna est infreq̃ẽs: quæ uiro olim habuit cum sanctos tum ẽt doctos apollinarẽ uitalẽ & ei⁹ filios Geruasium & Prothasium: Vrcinũq; medicũ oẽs martyrio coronatos: Ioãnẽ noĩs ordine decimumseptimum põ. roma. petrum rauennatẽ fori cornelii epm qui multas facri eloqii scripturas eloquẽtissime dilucidauit: & casiodoꝝ urbis romæ senatorẽ regũq; ostrogothoꝝ epistolaꝝ scriptorem & post monachum: q pter scripta secularibus litteris haud quaq̃ cõtẽnẽda libros de aĩa grauissime ac eruditissime scripta reliqt. Vr̃ ẽt genuisse Faustinũ ad quem Martialis poeta multa scripsit. Quos faustĩe dies q̃les tibi roma rauẽnã abstulit. Genuitq; supiori sæculo rauẽna Guilielmũ physicũ quẽ petruspaulus uergerius notissimum amicissimũq; sibi hoĩem magnis effert laudibus. Genuit ẽt eodẽ tpe Ioãnẽ grãmaticũ rhetorẽq; doctissimũ quẽ solitus dicere fuit. Leonardus aretinus oĩ in re sed potissime ĩ hac una grauissimus locupletissimusq; testis fuisse pmum a quo eloquẽtiæ studia tã tope nunc florẽtia lõgo postliminio ĩ Italiã fuerĩt reducta digna certe cognitio q̃ a nobis nunc illustrãda Italia ĩ mediũ adducat̃. Vidẽt ĩtelliguntq; q latinas l'ras uero & suo cũ sapore & degustãt paucos ac ppe nullos post doctoꝝ eccl'iæ Ambrosii: Hieronymi & Augustini q̃ & eadẽ ĩclinãtis romanoꝝ ĩpii tpa fuerũt aliq̃li cũ elegãtia scripsisse nisi illis ppiqs tpibus. Beat⁹ Gregorius ac uenerabilis beda & q lõgo post tpe fuit beatus Bernardus ĩ pdictoꝝ nũero sint ponẽdi: pmus uero oĩum Frãciscus petrarcha magno uir ĩgenio maioreq; diligẽtia & poesim & eloquẽtiã excitare cœpit: nec tñ eũ attigit ciceronianæ eloquẽtiæ florẽ: quo multos ĩ hoc sæculo uidemus ornatos in quo q dẽ nos libroꝝ magisq̃ ĩgenii carentiã defectũq; culpamus. ipse. n. & si ep'las Ciceronis lentulo inscriptas uercellis repisse gloriatus ẽ tres Ciceronis de oratore & institutionum oratoriaꝝ Quintiliani libros nõ nisi laceros mutilatosq; uidit. ad cuius notitiã oratoris maioris & bruti de oratoribus claris itẽ Ciceronis libri nullatenus peruenerunt. Ioannes aũt Rauennas petrarcham senẽ puer nouit nec dictos aliter quam Petrarcha uidit libros: neq; aliquid quod sciamus a se scriptũ reliqt: & tñ suopte ingenio & quodã dei munere sicut fuit solitus

Mutilina.
Porta aurea.
S. Maria rotũ.

fuit solitus dicere Leonardus eum petrũpaulũq; uergeniũ omne bonũ schola pa/
tauinũ robertũ rossum & Iacobũ angeli filiũ florẽtinos: Poggiũq; guarinũ Vero/
nensem uictorinũ feltrẽsem ac alios qui minus ꝓfecerũt auditores suos si nõ satis
qđ plene nesciebat docere potuit ĩ bonaꝝ ut dicebat lr̃arũ amorẽ Ciceronisq; imi
tationẽ ĩflãmabat. Interea emanuel chrisolora cõstãtinopolitanus uir doctrina &
oĩ uirtute excellẽtissimus quom se in Italiã cõtulisset ptim Venetiis ptim florẽtiæ
ptim in curia quã secutus ẽ romana ꝑdictos pœne oẽs Ioãnis rauẽnatis auditores
lr̃as docuit græcas: effecitq; eius doctrina paucis tñ cõtinuata: ãnis: ut q græcas ne
scirent lr̃as latinis uiderẽt̃ indoctiores: quom magnus bñ discẽdi ardor multos in
Concilium constanti. Italia apprehẽdisset: cõciliũq; apud cõstãtiã germaniæ ab uniuerso populo chri/
stiano hẽret̃: qrere ibi & ĩuestigare cœperũt ex nostratibus multi si quos germaniæ
loca cõstãtiæ ꝓxima ex deꝑditis romanoꝝ & Italiæ olim libris in monasterioꝝ la/
tebris occultarent. Quintilianusq; integer reptus a Poggio primũ transcriptus in
Italiã uenit: secuteq; sunt incerto nobis datæ libertatis patronæ Ciceronis ad Atti
Quintilianus. cũ epistolæ. cũq; hic in Quintiliani ĩstitutiõibus & ad atticũ epistolis nostroꝝ Ita
liæ adolescẽtiũ ĩgenia desudarẽt: Gasparinus bergomẽsis grãmaticus rhetorq; ce/
leberrimus Venetiis meliori solito doctrina nõnullos erudiuit plurimos ad eaimĩ
tanda studia incitauit. florebantq; iã & fama celebrabãt̃ Petruspaulus uergerius
omne bonũ schola natu maiores. Leonardus aretinus: Robertus rossus. Iacobꝰ an
geli & Poggius: ac Nicola mediceus quẽ ꝑceptor dñi assiduus erudierat aretinus:
guarinusq; uenetiis & uictorinus mãtuæ multos cœperãt erudire: cũ Philippꝰ me
diolanẽsis dux tertius Gasparinũ a bergomo subditũ hoĩem ĩuitũ mediolanẽsibꝰ
edocẽdis Padua & Venetia euocauit. Vbi id maxime adiumẽti studiis eloquẽtiæ
attulit ꝙ reptus laude a sũmo uiro Gerardo lãdriano tunc ibi epõ mulisq; maxi/
mis in ruderibus codex Ciceronis ꝑuetustus & cuius litteras uetustiores paucissi/
mi scirẽt legere ad eius ꝑueniẽs manꝰ ĩtentũ euasit. Cõtinebat is codex ꝑter rheto
ricoꝝ nouos & ueteres qui hẽbant̃ tres quoq; de oratore integerrimos Brutum de
oratoribus claris: & oratorẽ ad Brutũ. M. Tullii Ciceroni unde liberatus est bonus
ipse uir Gasparinus ingẽti quẽ assũpserat labore supplẽdi quoad poterat librorũ
de oratore defectus sicut diu antea ĩ Quintiliani ĩstitutionibus multo labore sup
pleuerat. Et quum nullus mediolani eẽt reptus q eius uetusti codicis litteram sci/
ret legere: Cosmus qdã egregii ĩgenii Cremonẽsis tres de oratore libros ꝑmus trã/
scripsit: multiplicataq; inde exẽpla oẽm Italiã desideratissimo codice repleuerũt.
Nos uero cũ publicis patriæ tractãdis negotiis adolescentes. Mediolanum adisse
Brutus Cice. mus: Brutũ de claris oratoribus primi omniũ mirabili ardore ac celeritate transcri
psimus: ex quo primũ Veronã Guarino post Leonardo Iustiniano Venetias mis
so: oĩs Italia exẽplis pariter est repleta. Quo ex tot libroꝝ ipsius eloquentiæ fomi/
tum allato nostris hominibus adiumento factum uidemus: ut maior meliorq; ea
quã petrarcha habuit dicendi copia in nostram peruenerit ætatem: nec paruum
fuit cum adiumentum ad discendum eloquentiam tum etiã incitamentũ græca
rum accessio litterarum: ꝙ qui eas didicere præter doctrinam & ingentem histo/
riarum

riarum exẽplorũq; copiã inde cõparatã conati sunt multa ex græcis in latinitatẽ
uertere in quo usu aut assiduitate scribẽdi reddiderũt quã habebãt eloquẽtiã me
liorẽ: aut qui nullã prius habebãt inde aliquã effecerũt. Hinc ferbuerunt dio ma-
gisq; nũc ac magis feruẽt per Italiã gymnasia plærisq; sunt ciuitatibus ludi in qui
bus pulcherrimũ iucundũq; est uidere discipulos ne dum postq̃ sunt dimissi sed
quousq; etiã sub ipsa ferula declamãt & scribũt pceptores dicẽdi scribendiue ele-
gantia supare. Ex his ãt quos Ioãni nostro rauẽnati diximus fuisse discipulos duo
ætate priores: Guarinus & Victorinus hic Mantuæ ille Venetiis Veronæ Floren-
tiæ & demũ Ferrariæ infinitã poene turbã & in his ferrarienses Mãtuanosq; prin-
cipes erudierũt. Georgius trapezuntius publico Romæ gymnasio hispanos gal-
los: germanosq; multos ut qui nõnulli aliqñ sunt magni pstantesq; uiri: simul cũ
Italicis oratoriæ ac poeticæ auditores hẽt. Frãciscus uero philelphus ab ipsa gen- F. philel-
te chrisolora Cõstantinopoli eruditus Venetiis Florẽtiæ: Senis Bononiæ & demũ phus.
Mediolani græcas plurimos litteras docuit & latinas. qd q; ualla Laurẽtius nõ mo
suis elegãtiis quosdã Neapoli impleuit: sed eas quoq; per oẽm Italiã disseminari
obtinuit. petrusq; perleo Ariminensis Mediolani primũ post genuæ: Iacobus fra-
ter suus Bononiæ: Porcellius Romæ & Neapoli & Thomas põtanus Perusiæ ua-
riisq; ciuitatibus Seneca Camertinus Italia bonis litteris implẽda pro uiribus eni
tuntur auctor est plinius olim nebulas nutrire uuas disputat Rauẽnæ uina præ-
ferti uermicula hẽti optima. Sed Martialis cõtra sentit his uersibus Sit Cisterna
mihi quã uinea malo rauẽnæ. Nã possum multo uẽdere pluris aquã. & alibi dicit
nullo in solo gratiorẽ gigni asparagum ius quos uidit in hortis rauennatium. quod Asparag⁹.
martialis confirmat his uersibus: mollis & æquorea q̃ creuit spina rauenna. Non
erit incultis gratior asparagis. Et alio item loco scribit Plinius in rauennatiũ mari
rombũ esse optimũ. martialis uero indicat rauennæ semper alias sicut nũc est ra-
nas fuisse multas. Cũ comparata rictibus tuis ora. Niliacus hẽat crocodillus au-
gusta meliusq; tanæ garriant rauennates. Cingũt rauẽnã amnes duo bedisu faciẽ
tes quorũ q ad dexteram monton⁹: q ad sinistrã olim uitis nũc aq̃ductus dicit᷑ or
tũ in appennini iugis ppinquo tyberis fonti loco habẽs. adiacetq; illi intus meldu Meldula
la oppidũ: & supius galeata: post sancta Sophia. Ad montoni fluminis sinistrã op.
in uia flaminia est forũliuii ciuitas uetusti noĩs tertiũ obtinẽs locum inter q̃ttuor Mõtonus
fora quæ ĩnominata Pliniũ ea in regione diximus posuisse. Videmus ãt Eusebiũ Forum li-
de tpibus dicere Gallũ poetã cuius sæpe Vergilius & Horatius meminerũt fuisse uii.
foroliuiensem: & plinius in uinis Italiæ optimis liuiense enumerat. fuit uero ea ci Gallus
uitas qd pcul a uanitate mẽdacii de pñia nostra sit dictũ uiris pstãtissimis pferti poeta.
lis atis fœcũ la q̃ pter Gallũ poetã hũit Guidonẽ bonactũ astrologorũ pnci pẽ ha
buitq̃ Rainetiũ arsendũ iureconsultũ celebrẽ Bartoli saxoferratẽsis pceptorem:
& p eadẽ ferme tẽpora checho rubeo & nereo morãdo iuris doctissimis & Fraci-
sco petrarchæ sicut ipse ĩ eplis sæpe memorat amicis ornata fuit. excellũt uero p
ætatẽ nostrã Iacob⁹ de turre forliuiẽsis cũctos phiam medicinãq; pfessos & Iaco
bi alegreti forliuiensis bucolicũ carmẽ extare uidemus cæteris post uergilianũ co

in genere

in genere scriptis carminibus facile ut periti iudicāt pponendum. qd q; Vgolinus cognomine urbeuetanus forliuii genitus & nutritus oēs ætatis nostræ musicos si ne cōtradictiōe supat:aeditusq; ab eo de musica liber haud secus omniū qui ante se scripserūt labores obscurabit quā Bonati opa uetustissimo p; scripta astrologo rū seponi faciūt:obiitq; nup Ludouicus Forliuiensis & eps & ciuis philosopho p; ætatis nostræ theologorūq; facile princeps. R ei aūt bellicæ gnaros & in eo mune re claros habuit patria nostra Ioānē ordelaffum Brādolinū & Tybertū brādulos ac Moscardā quæ etiā nūc ornata est Nicolao hastro recanetensi ac maceratensi epo litteris moribus & bonitate cōspicuo piterq; eius pnepote Stephano nardino cameræ aplicæ clerico doctrina uirtutibusq; decorato. Magnā itē spē dei mune re constitutā uidemus in qnq; blondis natis nostris:q litteris oēs p ætate sunt ple ni. ferracissimi etiā & in multis naturæ benignitate pcipui est patria nostra soli q pter cōes cæteris Italiæ urbibus fruges ui ni olei frumenti seminibus quoq; abun dat aromaticis nulli in Italia alteri solo quā a pullo concessis anisio cardamo nio fenogræco cimino coriādro eā ciuitatē quartus Martino pō.ro. murorū mu nitione spoliatā in uici rurisue formā redegit:quā ignominiā honestissima popu lo & male a pōtifice existimatata pcessit cā. Quom.n. galli ecclesiæ soliti militare Guidone appiensi doctore urbē durissima ac diutina pssissent obsidiōe:cuius me minit uulgaris poeta dātes populus Forliuiensis hortāte Bonato Guidone armis correptis facta eruptiōe magnā in illis edidit occidionē sed q armis resistēdo for tes fuerāt ciues suasionibus postea mollissimis se decipi pmiserūt:in quos ponti fex immerito iratus in mœniū urbis excidio desæuit. ad montoni dexterā castrū carū est oppidū prius salsubiū a scatente ibi falso fonte dictū īde douadula post cassianū:deinceps arduo in colle est porticus eloquētissimo & græce latineq; do ctissimo Ambrosio camaldulēsi principe monacho quē genuit clarū ut nō im e rito nos aliqñ gloriari soleamus q uetusti patriæ nostræ agri ius a forliuiensi præ tore patrū nostro p; memora petere soliti oppida Plautū sassima Ambrosium por ticus genuerūt Rauēnæ mœnia secus mōtonū amnē fossa attingit a uetustissimis utinqt Plinius messaniū appellata:duodecim milibus nauigia in padū pferēs pa dusa ad eā fossam incipit palus uetusti nois & quā geographi unicā in Italia pa ludē esse uolūt de q ī georgicis Vergilius piscosoue amne padusa. Complectit ue ro qcqd lacunæ aut stagnog; aut palustris soli ab ea rauēnate fossa quinqgesimo ferme miliario padū iter & flaminiæ aut emyliæ agros ītercedere uidemus: anno moq; fluuius nec adriaticū mare nec padū attingēs ī eā primus delabitur paludē cui fluuio primus in sicco adiacet trauersaria rauēnatum uicus:& pari spacio ad dexterā bagnacauallū noui nois oppidū pus tyberiacū & aliqñ ad caballos appel latum. Diuidit aūt interius anomo Fauentiam uetusti nois ciuitatē cuius tamen factam primo mentionē inuenimus apud Liuium lib. lxxxix. Sylla carbone cum exercitu ad Clusiū:ad Fauētiā: Fidēcioläq; cæso Italia expulit. Et Helius spartia nus in uita Hadriani īterfecti insidiatores Hadriani cōsulares: palma terracinæ: Nigrinus fauentiæ. Idemq; spartianus Ceionius Cōmodus qui & Helius uersu natus est

Blondi quinq;.

Castrum carum. Cassiani Porticus.

Padusa.

Annomo flu.

Bagnaca uallum. Fauentia.

natus est maioribus fauentinis.& Iulius Capitolinus Lucii ueri helii imperatoris
uitā scribēs sic habet.Origo eius paterna ex etruria fuit:materna ex fauētia:eamq;
urbē gotthi sustulerūt: & postea reædificatā Federicus cognomine Barbarossus
male habitā reddit īmunitā.Et anno abin de uix dū ducētesimo brittones in Ita-
lia tūc militātes diripuerūt.Nup uero Guidacius Mārēdus primo post Astor-
gius frater pstātes rei militaris duces eundē uicariatus ecclesiæ titulo gubernātes
muro cingere pualido inceperūt.Ornata fuit fauētia nup Martino pstāti rei mili
taris ductore.Tradi uidemus a multis Octauium Augustum.M.Lepidū:&.M.
Antoniū de scelestissimo triūuiratu suo apud cōfluētia ,ppe Bononiā cōuenisse. Cōfluē.ia.
Abesse aūt nō pōt qn aut fauētia aut ,pxime apud Bagnacauallū Cutignolam &
Lugū ubi fluminā anomo sennius & uatrenus ac padus in mare unis hostiis con
fluūt ea fuerint Cōfluētia.de quo nefario scelere in hāc sniām scribit Liuius lib.
cxix.In triumuiratu ,pscriptio facta est in qua plurimi eqtes senatores.cxxx.uicis-
sim cōcessi Lepidus.N.L.Paulū fratrem: Antonius.L.Cæsarē auūculū:& Octa-
uius.M.Ciceronē q a Popilio legionario milite quom hēret annos.lxiiii.occisus ē:
caputq; cum dextra manu in rostris posita ubi multos defenderat. Plinius de li-
no Italiæ tractās fauētinū in æmylia uia miris effert laudibus:& alio loco eos nu-
merās quos Vespasianus īpator facta Italiæ descriptiōe excelleter īueteratos rep
perit:unā dicit mulierē fauētiæ inuentā fuisse q̄ annos.xxv. supra centesimū na-
ta erat.Interius quarto supra fauentiā miliario Aureolū est oppidum ecclesiæ ra- Aureolū
uennatis amœnissimo in colle situ:sub quo in anomonē defluit Martianus torrēs
qui latera abluit mutilanæ uetustissimi oppidi cuius mutili nūc appellati Liuius
in pncipio belli macedonici sicut in Rauēna ostēdimus meminit.fuitq; aū qngē
tos annos nobilis familiæ comitū:q Guido cognoīe p flaminiā & etruriā floruer-
runt.Supra fauentiā ad Anomonis fluēta cōuallis est fluuii nomē retinēs popu- Vallis ano
lis frequentata:in qua Brasgella rontana grattaria castilionū castella marrate:& monis.
bifurcus uici.& sub appenino crispinus.post anomonē padusam paludē influit Brasgella
Sēnius amnis: cui ipsa in palude & in silua quā lugi dicūt adiacet Fusignanū op Marrate
pidū.Et ad dexterā Sēnii ripā Cutignola est oppidum:unā Attēdula gēs sfortiorū Cutignola
familia fluxit in italis nūc clarissima. Adiacet Lugo zagonaria castellū acceptæ
a florētino pplo cladis in philippēsi bello & capti in eo plio Caroli malatestæ:qđ
in historiis diffuse ostēdimus memoria celebratū.Et intra secundū inde milianū
ad Sēnii ripā excisum est oppidū Cuniū ex quo opis huius pncipio diximus fa- Cunium
miliā nobilē cunii comitū originē duxisse:q multos hūit belli duces nō itaq; du-
ximus omittēdū qđ maxime ad prītē facit itētionē Albricū Cunii comitē q pm° Albricus
hoc noīe in ea familia fuit fato quodā illū fuisse q maximā ī re militari italica fe comes.
cit mutationē. Vt.n.remotiora omittamus tpa:reipublicæ & īpatorū q ad inclina Cunii
tionē usq; īpiū romæ & ī Italia ītegrū tenuerūt.ut ēt illa ptereamus q̄ p annos fer-
me quadringētos malo suo Italia p uisigothorū: erulorū ostrogothorū & lōgobar-
dorū tēpora uidit accurate nostris ī historiis narrata magnā qetem Italia sub Ca-
rolo magno & suis filiis ac nepotibus Romæ īpantibus p annos circiter centū ha
buit.Sed

ꝑbuit. Sed mox ad pristinos pœne labores sub Italicis tribus tyrānis Berēgarius re-
dacta: breui post germanoꝝ regū ĩpii titulo ornatoꝝ tꝑibus uaria uti fortuna cœ
pit: q̄ aliquot ex ipsis tyrannos: aliquot inertes & malignos passa nil minus mali ui
dit q̄ quom inter seipsam diuisa est. & ꝑte oppressa ꝑs astu dolis aut fortitudine
usa calamitatē ad tꝑs potuit declinare. unicū uero tātis malis remediū aliqñ exco
gitatum est. Quom ĩplorata romanoꝝ pōtificū auxilia aliquos a mali regis siue ĩ-
peratoris germani sæuitia tutabāt. Quāq̄ tpa sæpe fuerūt in qbus magis ipsa pōti-
ficū dissidia cū malis ꝑncipibus nocuere. Quom itaq; id romanoꝝ pōnficū ali-
qñ inefficax remediū eēt uisum: cœpe urbs ĩ Italia potētiores ꝑsertim lōbardiæ &
marchiæ taruisinæ sese in libertatē erigere: & societatibus initis inuicem se tueri. Ir
ruerūt uero aliquotiēs germani reges Otto tertius tres hēnici. tertius & q̄rtus & po
stea septimus. deinde primus Federicus & secūdus. & demū Ludouicus bauatus.
& hinc pōtificibus sociisq; bello ꝑplis ĩde regib⁹ uel ĩpugnātibus uel iniuriā ꝑpul
santibus strages ubiq; cædes direptiōes incēdia ĩ italis sunt cōmissa: ut ausim affir
mare plus aliqñ calamitatis ab hac gente acceptū: q̄ raro alias a barbaris omnino
xp̄ianæ fidei hostibus ꝑpessum erat. In tātis āt malis ultīo pœne bauari tꝑe cœpe-
rūt ro. pon. atq; ēt aliq̄ belloꝝ sociæ ciuitates aduersus germanicā tyrānoꝝ rabiē
externos milites. frācos. hispanos. angelicos. brittonesq; mercede cōductos ĩ Italiā
uocare: qn etiā quotiēs orta inter electores impii qđ sæpe contingit: aut aliter inter
romanos ꝑncipes discordia uisum est tutū eē germanoꝝ electo ĩpatori inimicoꝝ
ꝑsidia ꝑcio sunt accepta. Vnde factū est ut ꝑ annos circiter cētum a Martini q̄rti
pōtificatu usq; ad Gregorii undecimi tꝑa diuersis in regionibus Italia aut theoto
nicos aut brittones aut angelicos hūerit mercede cōductos. Nulla. n. erat Italiæ ci
Charrotiū uitas q̄ Italico hoī stipendia pēderet. sed singuli ꝑp̄li inter se centuriati sue reipu.
munera gratis obibant. & uexilla curru uecta qđ appellarūt Charrotium ĩ expedi
tiones ac ꝑlia ducebant. acciditq; dimissos aliqñ ut alias cū ꝑdādi libido incessit
hmōi cōductos mercenarios milites plura maioraq; dāna nostratib⁹ q̄ eos a qbus
timebāt intulisse. dicūt hoc maxīo exꝑti dāno suo perusini clade ingenti. xii. miliū
uel ferro cæsoꝝ uel tyberi enectoꝝ a brittonibus anglicisq; afflicti testant. Cesena
Fauētiaq; crudeliter direptæ & oīs regio affirmat urbi Romæ adiacens in qua fe-
rūt q̄ interfuerūt supra. lx. oppida & castella partim funditus ut nūc manēt excisa:
Vicecomites. ꝑtim habitatoribus pulsis spoliata fuisse ut fœlices habiti sint ex ipsis: q nihil reꝝ
amissione durius ab anglicis brittonibusq; fuerūt passi. Crescebat interim uiceco
mitū in lombardis potētia Bñdicti undecimi pōtificis romani auctoritate ĩ baua
ri dānū dedecusq; Luchino uicecomiti & Ioāni eius fratri mediolanēsi archiepō
attributa. & uarie ꝑ aliquot tēpa inter lōbardos quod diffuse in historiis diximus
est certatum: qbus in bellis quom brittones anglicique contraria Bernaboui uiceco
miti sentirent: armauit ille cū alios in Italia tū ĩprimis Albricū de quo dicere cœ-
pimus Cunii cōmitē: qui extremo militi sæpe congressus superior uictorq; euasit.
Et tñ uariāte ut fit fortuna exercitu Bernabouis fracto fugatoq; Albricus est ca-
ptus: quē ut militari ætatis nr̄e more dimitterent. quom illi ꝑcibus rōnibusq; aliis
adduci

adduci nõ possent: Barnabos argẽto ad trutinã quãti ponderaret ĩpẽso redemit,
Isq; præstãtissimus ductor eã gentẽ externã breui expulit Lombardia q̃ uiceco-
miti erat subdita. Barnabo uero postmodũ a nepote in carcerẽ cõiecto Albricus sti-
pendio dimissis Italis oĩbus q arma ferre cœperãt sese ducem ea rõne exhibuit ut
coacti eã in militiã pstãtiores quiq; inito fœdere quod sacramẽto firmatũ ẽ una
essent societas sancti Georgii appellata: qua cũ societate adeo ardenti cœlsoq; aĩo
externos Albricus est insectatus ut nullus q paterna auitaq; origine in Italia ge-
nitus nõ esset arma p eũ circũferre sit ausus. Fuisse aũt ad quadraginta equitum
milia externos Italia tunc pulsos audiuimus: quom Albricus sua societate repẽti-
no tumultu cõgregatos uir duodecim milia habuerit. Fomesq; id & origo quædã
fuit omniũ rei militaris ducũ quos audiuimus & ipsi uidimus administrandorũ
bellorũ gloria excelluisse. Nã Braccius montonensis domesticus Albrico familia- Bracius.
risq; fuit. & Sfortia cũ Laurẽtio attẽdulo cõsanguineo prima ductu Brandolini Sforria.
Foroliuiẽsis in Albrici exercitu tyrocinia fecit pariter Paulus ursinus Mostarda Mostarda.
Foroliuiẽsis Tartaliaq; lauellẽsis & Thomasinus cribellus Mediolanẽsis: Albrici Tartalia.
ductu auspiciis & disciplina militiã sunt secuti. Institutæ aũt in italia militiæ Al
bricus nouũ addidit ornamẽtũ q ubi thoraces: ocreas: brachialiaq; ex corio quod
nos uidimus uel externi uel ciues ĩ tumultibus patriæ militantes induebantᷣ: ferro
ipse & chalibe totũ armari hominẽ primus edocuit: & in sua societate curauit. Ex
ternis Italia pulsis Albricus in Neapolitanũ se cõsferens regnum Ladislao regi a
quo magni cõmestabilis dignitate ornatus fuit: talẽ pstitit operã ut nedũ regno a
multis potẽtissimisq; inuasoribus occupato sit potitus: sed talia p Italiam iecerit
fundamenta: ex qbus apparuit eũ nisi morte post Albricũ præuẽtus fuisset regni
Italici atq; impii dignitates in Italiã reducturũ fuisse. Sentiant uero qcqd alii uo-
lunt nostra fert opinio tãti fuisse externos milites: anglos brittones germanos Ita-
lia pulsos esse ut ex opibus magis abundauerit: & maiorẽ certe tutiorẽ gẽtẽ postea
semp habuerit. Nã etsi ĩ bellis q̃ post eã externorũ eiectionẽ sunt gesta urbium op-
pidorũq; direptiones cõmittunᷣ: ab excidio tñ incendio & sanguine nostri sæpius
tempetãt: & quod uni in expilatione dãno est: opes alteri Italico accumulat: quas
externus barbarusq; asportasset. Quin etiã ecõtra factũ uidemus ut quom mul-
ti ex Italicis magna conducti mercede francis ac anglicis cœperint militare. Spo-
lia ĩde & pecuniæ in Italiã deferantᷣ. Nullusq; mihi ostẽderet ædificãdi: uestiẽdi:
ornandi: & cæterã oẽm uitæ nostræ quã hoc sæculo uiuimus luxuriẽ: lauticiam:
cæterosq; magnificos apparatus certe supioribus sæculis fieri solitis maiores ali-
unde q̃ ab hac securitate & tutela originẽ habuisse. Quæ oĩa Albrico nostro Cu-
nii alũno quod excisum nũc eratᷣ nõ ĩmerito laudẽ gloriãq; ppetuã accumulant.
Nec tñ negamus Ro. curiæ in Italiã ab Auinione reuersionẽ opulẽtiã Italiæ pluri
mũ adauxisse. Nã cũ p ãnos .lxx. Auinione ro. põ. curiã tenuissent: Gregorius .xi.
natione Lemonicẽsis eandẽ ad annũ salutis .lxxx. supra millesimũ & trecẽtesimũ.
in Italiã reduxit. At postq̃ dei munere eloquẽtia p uiri Romãdioli Rauẽnæ geni
ti uirtutẽ reuiuiscere cœpit. & noua tutiorq; rei militaris forma in Italia externis

electis p Albricũ itẽ Romandiolũ est reddita:eandẽ quoq; Romandiolã pn̄ as manus tertiã in rebus maximis gloriã Italiæ spamus dedisse q latentẽ supra mille annos historiã tãta attingimus diligẽtia:ut oẽm nedũ Italiæ:sed totius olim Ro. impii puinciarũ regionũq; statũ ad quos; uel regũ uel principũ uel nationum ma

Roma instaurata. nus peruenerit clare magis & q̃ fieri posse uideret̃ diffuse ostẽderimus:quom roma

Italia illustrata. interim instaurata Italiã quoq; abstersa errorũ obscuritatũq; multa rubigine nouerimus illustrare. Interius uia flaminia Sennius iungit pons pculeius:& ad dexte

Castrum Bolognesium. ram in eadem uia Bolognesiũ est noui nominis oppidũ:quod patrũ nostroɋ memoria bononiensis populus a fundamẽtis ædificauit. Supra sunt Sosenana & in appenino palatiolum castella olim rei militaris gloria clarissimæ genti ubaldinæ subdita:quæ supiori sæculo simul cũ longissimi tractus appenini uicis: castellis:

Vatrenus flu. & oppidis ab eadẽ gẽte possessis populus florẽtinus p arma cœpit. In padusa item Vatrenus seqt̃ amnis:quẽ pli. scribit solitũ fuisse hostia padi nũc pmaria ubi spi neticũ appellabat̃ adaugere. Sed nũc auerso pœne uiginti milibus cursu noui no

Zaniolũ minis hostia i padusam & padũ habet zaniolũ appellata ubi claræ memoriæ Nicolaus estensis marchio magnifici opis atcẽ:& postea Leonellus successor ac filius uiã q duodecimo miliario pducit Lugũ fecerunt. Intus ad uatreni dexterã in uia

Imola. flaminia est Imola foɋ Cornelii a priscis appellata:ad quod erat Aemyliæ regionis initiũ. Martialisq; cocus poeta hanc urbẽ inhabitasse uidet̃ sicut his in uersibus innuit. Si qbus in terris qua simus in urbe rogabit Cornelii referas me licet ẽ foro. Ea ciuitas a narsetis militibus sicut in historiis diximus diruta:& breui post a Cleophi immanissimo Longobardorum rege sub nouo hoc Imolæ nomine ut Rauẽnatibus fidẽ Põ. ro. seruãtibus opponeret̃ ædificata est. habuitq; paulo supra ætatẽ nostrã Beneuenutũ:qui grãmaticus & ludi magister tũc in Italia primatius quom historias nosset aliqua scripsit. Claruitq; diebus nostris Ioannes Imolensis pontificii & ciuilis iuriũ pitissimus. Est interius ad uatreni sinistrã septimo

Tanxignanum op. ab Imola miliario Tanxignanũ oppidũ:quod decimũ Ioannẽ ro. põ. genuit ingẽtis certe uirtutis & famæ uirum:a quo sarraceni mediã ferme Italiã obtinẽtes i fugã primo cõuersi:post ad Lirim flu. magna ccæsione pfligati Italiã reliquerunt. Fuit quoq; tanxignanũ superiori sæculo ornatũ Petro excellenti medico & nuper ex uico codtegnano q tanxignano mille qngentis passibus abest originem habuit ioannes Ferrariensis eps uir cũ doctus:tũ omnimoda uitæ sanctimonia reddẽdus. Supra ad uaterni dexterã Coderonchũ & supius sub ipsis appenini radicibus est

Florẽtiola. Florẽtiola nouũ oppidũ a populo florentino cui subest ædificatũ. Proximo itẽ in padusæ loco oppidũ est caput silicis appellatũ p quod trãsmissa lintribus septimo miliario padusa p zaniolũ nauigat̃ in padum uia õ ab eo oppido imolam. xii. ducit miliario silicis nomẽ retinet inde olim iditum q silicibus roma auectis strata fuit. Quom. n. Ro. imp. florẽte aliq belli aut pacis usibus necessaria in æmyliã deferri esset opus ea mari aduecta per padi hostia & inde p padusam huc loci cõportabant̃:unde uiã natura soli & paludis ppinqtate cœnosam: & raro tũc sicut & nũc et æstate plaustra pferrentem sterni necessitas adegit. Silices aũt toma aue ctos fuisse

ctos fuisse ut dicamus facit plinius:q genus id lapidis nullo alio q̃ circa urbem &
mare etruscũ loco repiri dicit. Dispsos uero p Ferrariã Imolã ac circũstantia loca
silices ab hac nunc spoliata uia acceptos uidemus esse ex his q nũc in stratis circa
urbem Romã uiis passim cõspiciunt. Sequit torrẽs in padusam labens Siler:cui Siler flu.
intus apposita sunt agri Bononiensis oppida sancti petri ad dexterã:& Ducia ad Ducia.
sinistram. Superius uero in montibus est flagnanũ oppidũ secundo Honorio põ.
ro. ibi genito decoratum. Torrens ĩde habet Claterna padusam iuxta uicũ ad ca- Claterna
ballos petens:ad cuius nominis pontẽ uiã flaminiã iũgentẽ oppidũ fuit claterna:
cuius modica apparẽt fundamenta: de quo Cicero ad Lentulũ. Erat claternæ no
ster hircius ad forum Cornelii Cæsar paruo inde spacio a padusa absunt oppida
hinc medicina inde Butriũ populo & qdẽ diuite frequẽtissimũ. Supra est in colli Brutiũ.
bus Varagnana. Idex inde habet fluuius apud mulinellam uicũ padusam attin- Varagna-
gens. unde uigesimo stadio ad padi ripas lintribus nauigat. Ad sinistrãq; idicis na.
primo in colle castellũ est Brittonũ sub appenino:ad sinistrã uisanum:ad dexterã
caburatiũ:amni sauenæ padusam illabenti Bononia adiacet. Sũq; intus ad eius Bononia
amnis sinistrã uia Florentina uici planoriũ primo:post in montibus Loianum in Loianum.
de scarcalasinũ & in appenino caprennũ:deinceps est rheni Bononiẽsis pars fossa
manufacta p urbẽ ducta q̃ auesam torrẽtulũ urbẽ diuidentẽ ad pomeriũ augens
lintres p padusam dimittit in padũ. Secundũ huius nauigationis sinistrã padusæ
adiacet ocelinũ turris in Ferranensi uia ad limitis agri Bononiẽsis custodiam cõi Ocelinum
ta. Apud ocelini turrẽ padusæ finẽ olim fuisse & rhenũ Bononiẽsem eo ĩ loco aut
ppinquo padũ influxisse. Indicãt puetusti utriusq; amnis aluei:indicãtq; pariter
ptholemæi ac alio℞ geographo℞ descriptio ac pictura:quom uero padus q̃ttuor
fere milia passus retrocessent qcqd præsentẽ padi ripã & ocelinũ intercedit padu
sæ accessit:nec ut ante cõsueuerãt padũ illabunt rhenus & scultenna. sed lauinio
& samogia auctus rhenus & scultennæ & formigini torrẽtulo iungitur coactaq;
huiusmodi aqua℞ moles per ultima padusæ hostia ad Bõdenũ illabit padum.
Id uero Bonoñ. agri qd rhenũ padusam & ipsam ĩtercedit urbẽ plurimis uicis op
pidis & castellis frequẽtat. Podio lãbertino℞ pspio platesio℞: uenãtio galleria p- Podium
etulo: cẽthio & plebeio. Bononiã urbẽ uetustã scribit Pli. urbium q̃s etrusci ultra Galeria.
appeninũ habuere primariã boio℞ postea caput fuisse ut profelsina credat pri- Bononia.
mũ boionia post Bononia esse dicta. Eã Liuius. xxxvii. dicit coloniã a Romanis
deductã:agrũq; eũ fuisse captũ de bois gallis q ager prius fuerat etruscorum quã
p Augusti & aliquot ĩperato℞ tpa triũ opulẽtissima℞ Italiæ ciuitatũ supero ma-
ri adiacẽtiũ unã fuisse:quom alii dicũt scriptores tũ affirmat pli. suetonius aũt di
cit Octauianũ Bononiẽsibus q in antonio℞ cliẽtela antiqtus fuerãt gratiã fecisse
cõiurãdi cũ tota Italia pro partibus suis. Idẽq; suetonius scribit Neronẽ ĩpatorẽ
orasse latine pro bononiẽsibus ad cõsulẽ & ad senatum. Iulius capitolinus in. xxx.
tyrãno℞ gestis rebus de Cẽsorio dicit. Erat eius sepulchrũ grãdibus litteris circa
bononiã: ĩcisi sũt eius honores: ultimo tñ ascriptũ ẽ fœlix p oĩa infelicissimus. Ad
annũ salutis. xxxx. supra. lxxx. Sergii põ. ro. os porci pus appellati tẽporibus quom

Lotharius tunc ĩpator Ludouícũ filiũ R omã cũ copiis mitteret: Bononiẽses illũ multis incõmodis dãnisq; affecerũt. Quã ob rẽ ille cõuerso q iã pterierat exercitu ultionis modũ excessit: q post agri uastationẽ factamq; in insontibus p uicos uillasq; reptis cædẽ obsessam urbẽ captãq; reddidit imunitã. & tñ illã ad annũ salutis. lxxi. supra ducẽtesimũ & milesimũ tã scimus fuisse potẽtẽ ut aduersos Venetos liberã mari adriatico nauigationẽ phibẽtes tribus ãnis bello cõtẽderit: in quo Bononiæ ptor castra hñs apud padi hostia ubi castellũ Bononiẽses ædificauerãt q̃draginta milia eqtes peditesq; in exercitu tenuerit: repulsiq; Veneti amissis aliquot copiis cũ ducis Venetiarũ Laurentii teupoli ductu paratiores redissent ĩter bononiẽses Venetosq; pax firmata est: in q̃ actũ est ut padi hostiorũ custodia Venetis relicta possent bononienses p ea sal & frumenta absq; uectigali ad libitũ deportare. Sequenti anno orta ciuili dessensione bononienses factionẽ ciuiũ ut dicebant ĩpialẽ pria eiecerunt lãbertatios: & eorũ ptes secutos asinellos de andalo comites panici: carboniẽsios: storletos albaros de uilla noua: de principibus de abbate: comites butrii: fuscardos: de albæsio: de fratta: de la mola uilla noua: de rusticanis exinde quom pars q̃ in ciuitate uictrix manserat extorres animosius insecuta forũliuium ĩ quã illi se receperant ciuitatẽ obsedisset bononiensis exercit⁹ fract⁹ est & fugatus: quo ĩ plio legi ĩ Venetorũ monumentis octo milia bonoñ. cecidisse. Quo quo aũt mõ res postea se habuerint Bononiam anno. lxxxx. uix dũ elapso fuisse a Ro. ecclesiæ magistratibus hoc nouo quẽ nũc hẽt circũdatã muro scimus: cõstat q; eã nõ muro magis p id tpis ac diu postea q̃ opibus amplificatã fuisse: hũit Bononia sicut tradit Eusebius. L. Põponiũ bonoñ. athelanarũ scriptorẽ. & paulo post p. M. Tullii Ci. tpa sicut ipse in Bruto dicit. C. Rusticellũ oratorẽ haud quaquã cõtẽdẽdũ. & secundo Lucio pon. ro. Alberti filio ciue ornata fuit. Martialis uero eã urbẽ ruso ornatã fuisse dicit his uersibus. Funde tuo lachrymas orbata Bono-

Bononia. nia ruso: & resonet tota plãctus in æmylia. Pliniusq; refert cũ Vespasiani imp. edicto Italiæ cẽsu haberet. L. Termiciũ Marci filiũ bonoñ. xxv. & cẽtum annos fuisse natũ. Idẽq; Pli. dicit nullos calamos aptiores esse sagitris q̃ bonoñ. & speculares lapides breues maculososq; cõplexu silicis in bononiẽsi agro repetiri. Habuit autem paulo supra ætatẽ nostrã Bononia Ioãnẽ andreæ calderinum iurecõsultorũ ætatis sue celeberrimũ. Gaudemusq; ætatẽ nostrã tulisse Nicolaũ albergatũ q p̃mo cartusiæ monachus post bononiæ eps: demũ Ro. ecclesiæ cardinalis: uir fuit cũ celebris sanctimoniæ tũ ẽt sapiẽtiæ singularis: nup quoq; Antonius claruit bẽtiuoli⁹ uir nobiliũ ætatis sue ĩ bononia potẽtissimus: & potẽtiũ sui sæculi bonarũ artiũ cæteratũq; uirtutũ p̃sertim liberalitatis gloria celeberrimũ. Obiitq; pximis tẽporibus philosophorũ sui sæculi p̃stãtissimus Nicolaus saba bonoñ. Supsunt aũt Gaspat nũc eps imolẽsis & philosophus insignis: & multi iuriũ ciuilis & pontificii & philosophiæ ac medicine studiis ornatissimi: Ludouicus de gẽte ludouisia sacri palatii aplici auditor. Baptista flonani iurecõsultissimi fili⁹: Gaspar arrẽgherius & nr̃ Borni⁹ salensis. Matrẽ uero studiorũ Bononiã tã paucis nũc ornari elegãter doctis nullus mirabit̃ q meminerit: qđ cũ horrore dicimus ciuiles discordias plures ferro p ætatẽ

ro p ætaté nostrá Bononiæ abstulisse pstãtis ciues:is quos nunc ipsa & duæ sites I Italia habeát ciuitates. Ad rheni sinistrá iterius oliuetũ ubi cóuallis rheni incipit uicus. Ad dexterá sub appenino Casiũ:in appenino Granarioq; arx altissima. In/ter Samogiá torréte & Scultenná amné sunt oppida & castella Creualcoriũ: Persicetum francũ ubi olim fuit foꝝ galloꝝ:apud qd oppidum. M. Antoniũ hircius & Pansa cos. plio superarũt: de quo plio sic hét Liuius lib. cxix. Cũ Páša cos. male aduersus antoniũ pugasset. M. Hircius cósul cum exercitu superueniens fusis Marci Antoniũ copiis fortunã utriusq; partis æquauit. Victus deinde ab Hircio & Cæsare Antonius in galliá cófugit. At Hircius q post uictoriã in ipsis hostiũ castris ex uulnere ceciderat. & L. Páša ex uulnere defunctus in cápo martio sepulti sunt. Deinceps intus sunt pluinatiũ: bazanũ mons uelius agri Bononiensis. ca/stella. Est etiá in bonoñ. agro in paludé padusam uergenti Nouátula oppidũ monasterio insigni ornatum qd gloriosæ Matildis comitissæ opa ipsaq; ædificarũ é. Sed iá scultennæ ripa ad quá puenimus cispadanæ romádiolæ regionis finis ad tráspadaná eiusdé partē tráseũdũ é admonet. Ad prima padi hostia Spinã urbé diomedicis opibus fuisse códitá scribit pli. sed eius nunc pua extát uestigia ptim uallis ptim dorsum spinæ appellatarũ ppinquũ padũ ueteres spineticũ appel/lant: quo i spinetico tradit Suetonius Claudiũ imp. de británis triũphatuꝝ nauē ædificasse oĩum maximã q̃ potius magna domus potuerit appellari. Primum ea dextera padi ripa uicum hét sanctalbertũ ubi áno nũc. lxxix. atq; cétesimo Veneti castellũ ædificarunt Marcomama appellatũ ut bonoñésib⁹ resisteret hostibus: q aliud castellũ in aduersa padi ripa sed ifenus iuxta mare magni sumptibus cói/uerant. Estq; is sancti Alberti locus uñ p fossam padusæ messanicũ. xii. miliario Rauéná itur. Ea in padi ripa frequétes & ppe contigui intra uiginti milia sunt ui ci: humana: fossa: putula: longastrinus silus a padi rectitudine milia passus sex cótinuata dictus rupta blasianus in quo uillá hémus locupletem e regione zanioli sitá in q hoꝝ pté scripsimus. & post Argétã oppidũ simul cũ ferrana a smaragdo exarcho sicut in historiis diximus pmo mœnibus cóitũ duo de uiginti milia pas/sus distans a ferraria ciuitate: quo in spacio secundũ padi ripã distat ab argéta tribus passuũ milib⁹ Cosandala uilla marchionum estésiũ magnifici opis ædib⁹ or/natissima. Ad eáq; uillá rectus & pmarius padi cursus q pterlabit áno nũc cen/tesimo tortuosiore ueniebat alueo quem nunc a uico codetea corrupte pro capite eriolani dicto secus uillá Belreguardã desiccatã uidemus. Ná pictura Italiæ quã imprimis sequmur Roberti regis Siciliæ & Fráčisci petrarchæ eius amici opus ui/cuentiã uicuetiáq; & coná uicos profluenti pado appositos hét. Quire pres ipsas padi a Ferraria Cosandalum & a Codetea in mare nunc deflués a cétesimo áno initiũ húisse nõ dubito. Supra Cosandalũ alia est uilla. Monasteriolũ appellata. Ad secũdũ maris littus distát a pmanis padi hostiis passus qndecĩ milia stagni: qd pnsci Capresiã dixere hostia nunc magna uaca uulgo appellata: ad qd stagnũ passus supra duodecĩ milia i circuitum patés Comaclésis sita é uetusta ciuitas: q̃ p gotthoꝝ lõgobardorũq; tpa classem armare solitá Veneti ab Alberto Berégari

Casiumi Granari/orum.

Transpa/dana.

S. Albert⁹

Argenta.

Capresia Magnauaca.

Comaclé/sis ciuitas.

regis filio comacliẽſiũ auxilio iniuria laceſſiti ad annũ ſalutis nonageſimũ triceſi
mũ ſecundũ dextruxerunt ut ſemp poſtea ſicut & nunc a paucis fuerit incolis ha
bitata. Mirũ uero eſt cernere quãtã id ſtagnũ præſtet piſciũ copiã: quod anguilla
rum cephalorũq; ſale conditoꝝ uix maxima inde habitata: magnũ eſtẽſibus mar
chionibus uectigal omni propemodũ Italiæ ſatiſfaciat. Scimus uero uidimuſq;
hac in piſcatione cõtingere quod Plinius de bænaco mintioq; ſcribit his uerbis.
In bænaco Octobri menſe glomeratæ anguillæ uoluũt mirabili multitudine ut
in excipulis eius fluminis mintii ob hoc ipſum fabricatis ſinguloꝝ miliũ globi ca
piantur. Valaua ſequunt uetuſti præſentiſq; nominis hoſtia: q̃ ramus augeta pa
do ueteri apud Coderẽa ſiue caput eridani ſciſſus. Suntq; ea in inſula quã bifur
catus hac ſciſſura padus mare adriaticũ ac palus Capreſia efficiunt uici populis
frequentiſſimi & uillis ciuiũ ac omnimodo agreſti cultu amœniſſimi: in qs emi
Maſſa nent inferius maſſa & foſſadalbaꝝ miliare miliarinũq; & medelana & ſupra por
Belreguardum. tus ac Belreguardũ ingentia cuius uillæ magnificẽtiſſimi operis palatia a p̃claro
præſtantiſſimoq; principe Nicolao marchione eſtẽſi in ueteri uico uicœnia ædifi
cata: cæteris æqparari poſſunt oĩbus q̃ in ciuitatibus alios Italiæ principes ædifi
caſſe uiderimus: hicq; uolanæ ramus uigeſimo ſupra mare miliario dextrorſum
Ghorum. ſe in alterũ ſcindit ramũ: cuius hoſtia appellant Ghoꝝ. Sũt quoq; in inſula inde
Maſſentia facta Codeghoniũ: & maſſentia uici populis refertiſſimi. Ineſt quoq; clariſſimũ
ædificiiſq; ſupbiſſimũ pompoſiæ monaſteriũ. Quartus dehinc habet ramus pa
di quẽ cõtra Ficarolũ diximus primũ ab eo ſcindi: diciturq; ĩ hoſtio ad fornaces
ſic a uico uel potius ab hoſpitatoria taberna denominatus. Idq; ultimũ padi ho
ſtiũ limitẽ efficit quo Romãdiola ſecũdũ mare diuidit a Venetiis. In ea uero ĩſu
la quã duo hi rami a ueteri pado qntodecimo ſecundũ ripã ſuperiorẽ diſtãtẽ mi
Ferraria. liario efficiũt. Ferraria eſt ad ſecũdũ ueteri pado appoſita: quã ciuitarẽ in hiſto
riis primũ fuiſſe mœnibus circũdatã a Smaragdo patritio & Italiæ exarcho oſtẽ
dimus. Nominis cãm hanc afferũt uetuſta Rauẽnatiũ eccleſiæ monumẽta q̃ ur
bis illius archiepi tria iuriũ eccleſiæ ſue loca a tribus metalloꝝ noĩbus appellaue
Aureolũ. rint Aureolũ Forliuiẽſis agri in amœno colle ſitũ ab auro: & argẽtã pado prima
Argenta rio oppoſitã ab Argento: ferrariãq; a ferro. Ob eã aũt q̃ in padi ramorum ſciſſura
Ferraria. & alueoꝝ mutatione facta eſt locoꝝ confuſionẽ nõ ſatis ĩdicare poſſumus. Vtrũ
ne in hoc Ferrariæ loco an ſupra ubi ramus eſt Ficaroli incoluerunt aſſarigi quos
populos Etruria oriundos uult plinius aſſagiã foſſam in adrianoꝝ paludes deri
uaſſe: & inde urbis adriæ ſummerſionẽ inchoaſſe. Sed uetera hæc ut ſunt dubia
relinquẽtes ad noſtrũ redeamus inſtiturũ. Quom ferraria urbs ab ipſo cõditiõis
initio in ptibus Rauẽnatiũ Romanotũq; ſimul aduerſus lõgobardos duraſſet il
lis a Carolo uictis poſt donationẽ de exarchatu rauennatæ factã Ro. eccleſiæ in
eius obediẽtia pſeuerauit. Tãdẽ quo tpe germani ĩpatoris eccleſiæ aduerſari cœ
perũt: ipſa quoq; ciuitas ſub alterutris uacillauit. Sed ad ãnũ ſalutis undecies cẽ
Matildis tenũ Matildis comitiſſa Venetoꝝ rauennatiũq; auxilio eãdẽ urbẽ ab Henrico. iii.
eccleſiæ hoſte occupatã ſibi ſubegit. Et anno ab inde cẽteſimo & .xxi. quom Mar
chiones

chiones estenses amicitiis diuitiisq; potētissimi i Ferraria essent. Salinguerra q̄dā Ferrariensis per eorū & Ecelini de Romano amicitiæ occasionē: psidio usus Federici barbarossi instigationibus auxilioq; ferrariæ dñiū occupauit: quē Inno.iiii. pon.ro. Venetorū; auxilio ad annū salutis duodecies cētenū atq; q̄dragesimum ex pulit. Et marchiones estēses ferrariā sibi paulopost subigere inceperūt. Sed anno abinde.lxviii. Veneti ipsis marchionibus per arma pulsis ferraria sunt potiti: eaq; ut dimitteret adduci nō potuerūt: licet Clamēs q̄ntus pō.ro. ciuitatē Venetiarū ecclesiastico supimposuerit interdicto: uniōia eoꝝ bona p gallias britāniāq; direpta fuerūt. nec paruissent iussionibus Papæ Veneti nisi legatus ecclesiæ in Italiā auinione ueniēs Marchionū estensiū & ferrariēsiū extorrū auxilio fretus uenetos ui & armis Ferraria pnmū: post castello thealdo quod ad pōtē retinebāt magnis utriq; cōmissis cædibus deturbasset. Fuitq; postea semp Ferraria sub estēsis familiæ gubernatiōe pōtificib⁹ obediētissima: & adeo tali dño fœlix ut cū opib⁹ & pōtia creuerit p singulos ānos: tū maxīe pximis.xx. ānis mirabile hūerit incrementū q̄d tū multiplicare fecit cōciliū a quarto Eugenio pon.ro. ibi celebratū. Cui interfuerūt Ioānes paleologus impe. cōstātinopolitanus: & q̄cq̄d p̄tis tpis græcia xpianis subdita uiroꝝ hūit excellētissimū. Inchoata naq; ē ferrariæ quā fœlicitę cōclusam fuisse diximus oriētalis unio cū ecclesia occidētali. Habuit etiā ferraria p ætatē nostrā pstātissimū pncipē Nicolaū estēsē cui ad sūmā gl̄iā nihil ptet litterarū ornamēta defuit: q̄ fœlicitatis ptē additā uidimus pncipi Leonello quē nup amisimus. Et nouus Marchio Borsius & si l'aꝝ ornamēto caret: hūanitate tñ liberalitate & prudētia genitorē Nicolaū nobis tedolet. Quod uero pteritis tpibus nouæ sed splēdidissimæ ciuitati defuit psens suppleuit sæculū: in quo uiros hēm⁹ nobiles litteris humanitatis ornatos Nicolaū Laurētiū: R obertum & Titum fratres strozzas: Lippum platesium: & q peritissimus ēt est medicus & philosophus Hieronymū castellū. Difficilis nūc nobis restat limitū huius regionis designatio. præsertim A driam exarchatui R auennæ subiectam simul cū ferraria in romādiola claudere cupiētibus. Pado quē ficaroli diximus appellari decimo supra mare miliario ad dexterā ubi pimū tellus habetur solida & atatti patiēs adiacent corbulæ uici duo aliquot passuū milibus iter se distātes. dehinc crispinū. post est fossa pelosella: cui intus adiacet Orcanū speciosa uilla pdictorū Nicolai Laurentii R oberti & Titi stozzarū doctrina æquæ ac nobilitate gentis ornatorum. multas ab hostio fossæ pelosellæ padus alienas accipit aquas. Nam paruo ducta tractu ipsa fossa paludes exonerat amplissimas: utpote quas magna pars athesis fluuii Vero nensiū & totus tartarus totusq; menacus torrētes adeo late lōgeq; augēt ut maris sinuū amplitudine ac sublatis q̄nq; fluctibus ostētēt. Insuntq; q̄ plura castella & uici quoꝝ ad dexterā primū ēt Fratta oppidū: in quo ad annū salutis duodecies centenū atq; uigesimū quartū magna ac ppe uniuersalis populi utriusq; sexus cædes facta est ab A zzone nouello marchione estense ptes Salinguerræ ferrariensis tyranni acrius insequente. A d sinistramq; paludum pelosella ingredientibus est siluestris domus: unde Patauina uia in arquatā uicum peninsule todigiensis est

Concilium

Robertus strozza.

Corbulæ
Fossa pelosella.
Valles frattæ.
Fratta op.

passuū

Fresienta. passuum duoꝝ milium traiectus: mediaq; ĩ ualle sunt tresiẽta & oppidulũ guiliel
mũ ac ipsius uetuste adriæ fundamẽta: ĩter q̃ uicus ẽ ecclia una & aliquor domi
bus: sed casis ut plurimũ piscatoris frequẽtat⁹. Ea urbs olim p̃clarissima quã ma
ri adriatico nomẽ dedisse ostẽdim⁹ a græcis lydis sicut uult Iustinus & ab etruscis
sicut Liui⁹ pliuiusq; scribũt originẽ hũit: & q̃ ẽt nunc ciuitatis titulũ ac diocesim
Menac⁹ fl. retinet. Orit̃ menacus torrẽs ad magnanũ agri Veroñ. uicũ ceretaniq; & p̃tellas ui
Tartar⁹ fl. cos p̃terlabit̃. Tartarus itẽ ĩ agro ueronẽsi ad græcianum onũdus micarolum ĩsu
Athesis fl. lã p̃canã ad sinistrã & gagium ad dexterã uicos hẽt. Athesis ãt ps q̃ dictas ĩllabit̃
Castagna- paludes sub liniaco & uilla bartholomaca p̃mã ad castagnarium scissuram facit.
rium. Trium uero hmõi fluuioꝝ p cõtiguã regionẽ marchiã taruisinã delabẽtium: iõ in
Rodigiũ hac cursum descripsimus: ut peninsulã rodigiẽsem hatriẽsium dioceseos ac regio
Venetiũ. nis quã claudunt sicut par ẽ ĩ ptibus romãdiolæ colligamus. Estq; ea ĩ peninsula
Lẽdenaria Rodigium nobile oppidum Bartholomæo ornatũ Rouerella archiep̃o rauẽnate
Abbaria. studiis eloquẽtiæ ac hũanitate plimũ decorato. Est & Venetiũ castellũ antiq̃ Ve
Francoli- netiæ nomẽ fuãs. Sunt quoq; oppida Lẽdenaria & Abbatia pplis frequẽtata. Su
nus. pra fossæ pelosellæ hostiũ sunt ad sinistrã Frãcolinus ad quẽ uia paduana p̃fecti
ferraria padũ trãsmittunt. & ad dexterã põtis lacus abscuri uicus. Supraq; puenit̃
ad padi ĩtegri ripã uñ ramus scindit̃ ficaroli deincepsq; ĩteger ẽ padus. Hunc ue
ro ficaroli ramum ĩtra cẽtum p̃ximos ĩchoasse: iõ nõ dubitamus: qa roberti regis
gis Neapolitani & Frãcisci petrarchæ pictura Italiæ: quã nos seq supra dixim⁹ ip
sum nõ hẽt ramum. Præterea monasterium scĩ saluatoris in quo arx ficaroli ædi
ficata fuit: & ei⁹ uices obtinẽs scĩ Laurẽtii de casellis ecclesia monasterio scĩ Mar
ci ferrariensis annexa uetusta hẽt annoꝝ q̃dringentoꝝ iurium suoꝝ monumẽta
in qbus facile ĩtelligit̃ ubi padus ipse nunc ẽ ficaroli dict⁹ fuisse agros cõfirmatq;
nos in hac nouitatis huius rami opinione appositi singulis p̃diis siugulisq; iuri
bus monasterii ultra citraq; padũ hunc existẽtibus fines: qbus designandis nulla
unq̃ ipsius rami mẽtio facta ẽ. Sunt ea in padi ĩtegri ripa serauallæ & Castrũ nouũ
arces. massa brigãtinus & melaria uici tum opulentissimi: tum ẽt populis frequẽ
tissimi. Deinceps terra: & per padi ripam Lombardiæ & ad contiguas melariæ ac
brigantini agro paludes taruisinæ marchiæ limites habentur.

Regio septima Lõbardia ĩcipit fœlicissime.

Perducta est supiori libro romãdiola hĩc ad sinistrã sculrẽnæ
amnis ripã: inde ad melariã agri ferrariẽsis uicum certos ultra
citraq; padũ limites suos lõbardiæ nũc opa ẽ ĩpendẽda: id no
mẽ a lõgobardis tractũ eẽ cõstat. Quãdo .n. Carolus magn⁹ &
Hadrianus p̃m⁹ põ. ro. nomẽ ut dixim⁹ romãdiolæ ĩdiderũt.
Hãc quoq; ptẽ Italiæ aliqñ dictã p̃us galliã cisalpinã uoluerũt
Longobar- cẽseri noĩe lõbardiæ q̃ a lõgobardis a d. x. &. viii. supra ducẽtos annos fuerat occu
di. Gallia ci- pata. sicq; eã romana ecclesia ab ipso tpe citra suis ĩ monumẽtis p anno sexcentos
salpina. qnq̃gita fecit appellari. & q̃q̃ Verona: Vincẽtia: Padua: & taruisiũ ciuitas ac oĩs re
gio aqleiensis ecclesiæ ab eisdem quoq; lõgobardis semp fuerint possessæ: certa tñ

nobis

nobis rõe quã ipsas descripturi regiões afferemus q̃ttuor illæ ciuitates cũ aliquot alus marchia taruisina & reliq̃ pars Italiæ illi adiacẽs:rũ aqleiẽsis fo foroiulu regio ab eo tpe fuerũt noĩatæ. Sũt lõbardiæ fines sculténa & padus amnes appenin⁹ & alpes citra padũ & ultra eũ qcqd itra alpes bænacũq; lacũ & amnẽ ipso claudıtur pado. Igit̃ ad sculténæ dexterã q̃ influit formigo torrẽs fossæ imixtus a murina de fluẽti bõportus ẽ uicus. infra est. Finale oppidũ ad qd ea quã diximus aqrũ moles theno sculténa formigne & plærisq; torrẽtib⁹ coeũtibus fossã efficit fistorenã ultima padusæ hostia faciẽte: apud bodenũ oppidũ ubi opinor fuisse bondomacũ quẽ pli.ligua gallica iõ sic appellatũ affirmat q̃ imẽsũ ibi pad⁹ pfũdũ hẽat. Sculténa fluui⁹ uetustũ id nomẽ supra uiã æmyliã nũc retinet ĩfra panari⁹ appellat̃. Est is fluui⁹ apud quẽ ãnũ salutis sexcétesimũ & septuagesimũ plio inter rauénates & lõgobardos cõmisso cecidisse in rauẽnatiũ ptib⁹ octo milia ostẽdimus in histonis cui iternus ad sinistrã adiacẽt ipilibertũ.uignola maranũ & in appenino fananũ p qd oppidũ arduus ẽ in etruriã ad pistoriã trames. Formigo torrẽs apud spezanũ oriũdus mutinã attingit uetusti & in historiis frequẽtati nõis ciuitatẽ: qua Li.lib. xxxix. dicit fuisse cũ pisauro & parma deductam a romanis coloniã. & lib. xxvui. idẽ Li. scribit. M. Antoniũ obsedisse mutinã. D. Brutũ: & quom missi ad eũ de pace legati parũ ualuissent põ.ro. saga sũpsisse. Infra ãt lib. cxix. idẽ Li. ca malo q; luit quõ. C. Octaui⁹. D. Brutũ ab obsidiõe Antonii liberasset: senat⁹ ipsi Bruto triũ phũ decreuit leui mẽtiõe hita militũ Octauiani. Quare iratus & Antonio ac Lepido recõciliatus romã cũ exercitu uenit & annos agẽs decẽ & nouẽ cõsul ẽ creat⁹. Tradit ãt pli. exire mutiñ. agro status diebus uulcanũ: eã mutinã q̃ tūc extat nouã eẽ & uetustæ fũdaméta pauxlũ distare cõstat. Quis ãt uel hanc ædificauerit nouã uel fuerit ueterẽ demolit⁹ nõ iuenim⁹: certũ tñ hẽmus ipam q̃ nũc ẽ trecẽtesimo qnq̃gẽsimo abhic ãno nõ fuisse. & utriusq; solũ ãnis añ reædificationẽ q̃dnngẽtis munitiõibus ĩ urbẽ coactus caruisse. In historiis. n. gotthoꝝ lõgobardoꝝq; nusq̃ ei⁹ nomẽ iuenit: quõ bonõiæ: rãnetubrixilli & parmæ noĩa ibidẽ sint frequẽtia. Qua rõne ĩ ea diuisiõe terrarũ Italiæ quã Carolus magnus & Ludouic⁹ ac alii filii & nepotes romana cũ ecclesia fecerũt ĩ neutri⁹ priũ sortẽ hæc ipsa ciuitas uenit. nec pon. ro. cẽsũ pẽdet: nec ab ipatore aliquã depẽdẽtia hẽt: fecit hactenus padusa palus ut sinistrã padi ripã a primaris hostiis ad bodenũ describere nequerim⁹. Post bodenũ qnto miliario ĩ padi ripa ẽ Stellata uicus arcẽ hñs uñ chathena in alteram trahit̃ e regiõe pado oppositã arcẽ qbus psidiis marchiones estenses padi integri & utriusq; ei⁹ rpæ claustra cõiunt & defensãt. Sermedũ ĩ hac padi ripa s̃equitur uetusti nõis oppidũ p qd Antonini pi itinerarius liber oñdit iter fuisse a patauio adeustq; Cõcordia oppidũ & inde Bononiã accessuris: q rõ facit ut non dubitẽ ramũ q sub ficarolo cæteris maior a pado scindit̃ ne dũ p Antonini rẽpora: sed neq; diu postea sicut in romãdiola diximus fuisse. Post Sermedũ in padi ripa est reuerũ nouũ oppidũ e regiõe ostiliæ situ. quod Ludouicus gõzaga marchio mãtuanus ualidissimus comunitũ mœnibus pulcherrima domo ornare perseuerat. Intus est Mirandula & interius Corrigia oppidũ nobilis corrigiorũ familiæ patria. Post

Finale op.
Bondenũ.
Scultena flu.
Mutina ciuitas.
Stellata
Sermedũ
Rauerum op.
Ostilia.
Mirãdula.
Corrigia.

Carpum. tria. Post ē Carpū ōpulentissimū oppidū nobilis Pioꝶ familiæ domiciliū. Primus
Sicla flu. deīceps fluuius ītet & solus padū illabit' sicla: cui ad sinistrā īminet Nuuolaria
Salcinium. uicus: turris: aqua longa saxolū & ubi torrente dollo auget' Salciniū. & ad Dollū
sub appenino Fraxanonium. & ut appenino pegrinū qua arduus itē est in etruriā
& Lunēsem agrū saltus apud salciniū ēt altero sicla dextrorsum auget' torrēte: cui
adiacēt oppida Carponetum. uolognū: & ī appenino piolum. ad siclæ dexterā ē
S. Bñdicti sancti Bñdicti celebre mōasteriū a gloriosa Matildi cōmitissa ædificatum. Intus
mōasteriū. sancti Martini oppidū & ubi fossam Tarā crustulus illabit' torrēs regiolū. interius
Regium lepidum. ad dexterā roberia. ad sinistrā lora bræsiū. & sub appenino castrum nouū. ad Cru
stuli sinistrā in uia æmylia ē regium lepidū ciuitas: quā cum mutina obtinet estē
sis marchio ferrariēsis, Et si uero hæc ciuitas satis ē uetusta quā Lepidum p scele
stissimi triūuiratus tpa ædificasse cōstat; tñ sicut de mutina diximus nomē ei⁹ in
nullis gotthoꝶ aut lōgobardoꝶ historiis repit'. cum pmæ: tāneti: Bononiæ: & bri
xilli noīa eisdē in historiis frequētia īueniant': ut nō absurde uideamur cōspicari
ne aliquot sæculis destructa māserit aut īmunita. Frōtinus. n. strategēmatib⁹ scri
bit. In legionē q̄ regium lepidum oppidū iniussu ducis diruerat aīaduersum est:
ita ut q̄ttuor milia custodiæ tradita necarent' pterea. S. C. cautū est ne quē ex eis se
Palus. pelin uel lugere fas esset. Supius sunt palus & sarcha. & ad dexterā gypsum & Ca
nossa. in quo oppido gloriosam Matildim cominissam in historiis ostēdimus. vii
Grego pon. ro. ab īsidiis & uiolētia Henrici tertii impatoris tutatā fuisse. & Henri
cum postea decaltiatis pedibus & nudo capite p mediā hyemē de niuibus & gla
Guarda stallum. cie ueniā a pōtifice īpetrasse, Sequit' in ripa padi guardastallum olim: nunc gua
stalla quo in oppido miratus sum pōtifices romanos urbanum & paschalē utriū
Guastalla. q; noīs ordine secundum añ annos trecētos duo cōcilia celebrasse. uñ crediderim
Brixillum. illo q̄d tunc fuerit oppido destructo nouum hoc postea ædificatum fuisse. dein
ceps est brixillum uetusti & ī historiis celebrati noīs oppidum nunc īciuile: cuius
arcē corrigiēses nobilis lōbardiæ familia magnifici apparat⁹ ornatā ædificiis īha
bitāt. pmus uero omniū Rotharis lōgobardoꝶ rex brixillum q̄d rauēnatibus sub
erat quom ui cepisset demolitus. Eodēq; bello a lōgobardis materia plācisq; com
Tānetum. munitum rauennates iniecto igni penitus desertarunt. Tānetum fuit oppidum
Liuius. æmyliā īter uiā & brixillum regio urbi ppinquum. de quo Liuius lib. xxi. īfra scri
pta hēt q̄ potuerunt mutinæ eē cōia. Triūuiri ad deducēdas colonias missi placē
tiæ mœnib⁹ diffisi mutinā cōfugerūt legati ad boios missi uiolati sunt mutina ob
sessa. & simulatū de pace agi: missiq; ad eā tractādā a gallis cōprehensi. L. Mālius
impe. effusum agmē ad mutinā ducit. & in syluis q̄ tunc circa mutinā erant cæsi
sunt Romanoꝶ octingenti. cæteri Tānetū petierunt. Et lib. xxi. Sicut in regiōe Ro
mandiola sassinā describentes boioꝶ caput diximus: ostendit Liuius Tannetum
fuisse boioꝶ oppidum his uerbis. ita diuisæ copiæ boisq; in agrum suum Tanne
tum pfectis. Apudq; id oppidum longobardi equites decē milia: quos Narses
patritius copiarū Iustiniani imperator dux mercede conductos primū in Italiam
duxit: Totilam Gotthotum regem sicut in historiis diximus supatū interfecerūt.

Eo deniq;

Eo deniq; paulopost in loco idem Narses Bucellinũ ducem gallicũ magnas regis Narses.
metensiũ copias aduersum ĩpatorias legiões ducẽtẽ magna in illius exercitu facta
occidiõe supauit. Scribitq; Liuius in censu Italiæ q̃ Vespasiani ĩpatoris edicto ha
bitus est uirũ unũ Brixilli reptũ fuisse: qui cẽtũ. xx. annos natus eẽt. Post brixillum
Lentia fluuius padũ illabiť: ad cuius sinistrã ĩtus est guardasionũ. supius Rossa Lentia flu.
na. defluit postea in padũ Parma fluuius. ad cuius dexterã est Coloriniũ tolleratæ Rossana
bis in ætate nostra durissime obsidionis fama notũ. Intus uia æmylia Parmã ciui Parma fl.
tatẽ uetustã romanoꝝ coloniã: q̃ liuius lib. xl. simul cũ pisauro & mutina dedu- Parma.
ctã fuisse ostẽdit. Idẽ fluuius parma diuidit. Viros habuit ea urbs p̃clara p̃stãtes:
sed maxime duobus Cassio poeta & altero cẽturione Cassio ornata: fuit: Macro-
biũq; cuius extãt doctrina pleni de saturnalibus libri. parmensem fuisse legimus:
in cuius sepulchro parmæ celebri nostra ætate cõditus est Blasius parmẽsis phũs
nõ ĩcelebris. Quattuor ipsa urbs ornata est magna tum familiis amplissimis: eius
agri oppida ferme oĩa ditione tenẽtibus: magnũq; alentibus eqtatũ: rossis corrigiẽ
sibus: palauicinis: ac uitalensibus. qui cũ uni dño parẽt & lombardiæ editũ & ip-
sam custodiunt ciuitatẽ. Quom uero quicq̃ in p̃uincia aut inter seipsos acciderit
disturbiũ: diuisos secũ q̃drifariã ciues & oẽm p̃uinciã motibus inuoluũt. Auctor
uero est Plinius quom ĩp. Vespasianus italiæ populos describi faceret ĩuẽtos fuis
se duos parmæ: quorum uterq; uigintiquinq; supra cẽtum annos uixisset. & Mar-
tialis poeta oñdit agrũ parmensem sempantea sicut nũc est bene pascuum fuisse:
Tondet & innumeros gallica parma greges. interius ad parmæ amnis sinistrã Sa-
pellũ chæsta & Brotiũ oppida & sub appenino Belfotte. ad dexterã bagantiano Brotiũ.
torrenti Parmã augenti Calestanũ adiacet. Tarus exinde fluuius padum illabiť. Tarus flu.
Intus ad sinistrã ubi conio torrẽte augeť fornouũ supius cõplanũ sancta Maria. Conius fl.
& ad ortũ fluuii citium castella. ad dexterã solegnanũ & bargũ ubi alpẽ bardonis Fornouũ.
olim fuisse dictũ inuenio in quo Lucprãdus longobardoꝝ rex monasteriũ quod
barcetũ diciť ædificauit. Ad comi sinistrã & ubi ocha torrẽs illum influit est Sto
pannũ. post Tamugola & Comus & ad comi ortũ est tuinũ sub quo est Carisiũ
medio quod raꝝ amnẽ & p̃ximũ torrentem ardã interiacet spacio in uia æmylia
burgus est doninius nobile oppidũ infra est Buschetũ nouũ oppidũ ad lar de si- Buschetũ
nistrã Scargia. intus colũbaniũ. & in uia æmylia est fidẽtiola oppidum nobile ue- Fidentiola
tusti nominis. de quo Liuius libro. lxxxviii. Sylla Carbonẽ exercitu ad clusium ad
fauentiam fidentiolãq; cæso italia. expulit ad dexterã est nobile oppidũ arquata Arquata
uinum hñs omniũ regionis suauissimum: Sequiť Nura fluuius: ad cuius dexterã Nura flu.
intus carminiũ ripa & Rauẽgonum. ad sinistrã rõcouerũ. & sub appenino Nuce
tũ. Post amnẽ nurã p̃mus padũ illabiť fluuius Trebia. ad cuiꝰ hostiũ ẽ placẽtia: q̃ Placentia
Q. Asconius pedianus tradit ordine qnq̃gesimã & tertiã coloniã romanoꝝ de
ductã fuisse a. P. Masone asina: a Cn. Põpeio Strabõe: & P. Cor. Scipiõe triũuiris.
Sũtq; eo missa sex milia hoĩum noui coloni: ĩ qbus eqtes deducẽdi fuit cã ut ap-
ponerenť gallis qui eã p̃tẽ galliæ tenebãt. Liuius aũt lib. xxi. Agro galloꝝ capto co
loniæ deductæ sunt Placentia & Cremona. & libro. xxvii. Hasdrubal quod celeri
tate itineris

tate itineris ꝑfectū erāt:id morā ad placētiā dū obsidet magis q̄ oppugnat corru
pit. Crediderat cāpestris oppidi facilē oppugnationē eē:& nobilitas coloniæ:ī du/
xerat eū. Et lib.xxviii. Placētini & Cremonēses q̄sti ad senatū de agri populationi/
bus quos fecerāt galli accole iussit senatus mālio ꝑtori ut curaret.& decreuit sena
tus ut q ciues placētini & cremonēses erāt in colonias mitterent̄. Trebellius pollio
in aureliani gestis rebus. Quom āt aurelianus uellet oībus simul marconiānis fa/
cta exercit⁹ sui cōstipatiōe occurrere tāta apud placētiā clades accepta ē ut roma/
nū pœne solueret̄ īpiū. Scribit ēt Liuius.xxi. fuisse apud placētiā emporiū ope ma
gna munitū & ualido firmatū ꝑsidio. qđ hannibal expugnare nequit. Id emporiū
fuerat a romanis bello gallico munitū inde locū frequētauerāt accolæ mixtis un/
diq; ex finitimis pp̄lis quos ꝑlio supatos Hannibal crudelissime diripuit. Ornata
fuit placētia. T. Tincha oratore placētino sicut Cicero ī Bruto dicit dicatissimo.
Ideq; Cicero pro murena dicit patrē. L. pisonis eius q fuit. C. Iulii Cæsaris socer
fuisse placētinū & bello marsico faciēdis armis ꝑfuisse.& diu post hūit Grego.x.
pō.ro.q lugdunēse cōciliū celebrauit. Isq; pōtifex celeberrimus post multa glorio/
se in ecclesia dei gesta arretii obiit & sepultus ē ubi sæpe miraculis coruscauit. Scri
bitq; pli. Quom Vespasiani imp. edicto cēsus Italiæ hēret̄ uirū unū placētiæ rep/
tū fuisse q.xxx. cētūq; uixisset ānos. Eaq; ciuitas ad ānū.xlix. supra ducētesimum
Palauicini &millesimū palaucinis nobilibus subiecta fuit: cū nūq̄ prius cuiq̄ alteri subdita
fuisset: qui nō Italiæ oīs aut saltē lōbardiæ totius dn̄iū obtineret. Casus uero quos
postea ꝑ ætatē nostrā ꝑtulit horrendos referre infinitū fuerit: sed satis supraq; sit
nūc clariores breuiter explicare. Post mortē Ioānis galeatii uicecomitis qui fuit ꝑ
mus Mediolani dux intra duos annos Placētia octies ꝑdæ exposita fuit: ad eāq;
tūc deuenit calamitatē ut nos ipsam ꝑlustrauerimus totā oī mortaliū ꝑterq̄ unius
publici hospitaroris hītatione destitutā & ad ānū postea plus minus.xl. Philippo
duce mediolanēsiū tertio uita fūcto: quom populus mediolaī. se liberꝝ eē paꝝ for
tunato cōsilio q̄ siuisset: placētiaq; Venetis se dedisset: ī eā mediolanēses arma uer
terūt. Frācīscusq; sfortia mediolaī. populi ductor exercit⁹: illā durissima ꝑssit ob
sidiōe. Defensabāt̄ āt urbs a Thadeo ostēse: quē Veneti cū duobus eqtū totidēq;
peditū milib⁹ ꝑsidio īmiserāt: quom tī populus inesset magnus milia uiroꝝ octo
Mediolanēsiū uero exercitui ꝑter sfortianos milites decem milia īerant. Frācīscus
piccininus: Guidacius Māfredus: Ludouicus uermes: Carolus gozāga: & alii mi/
nores copiaꝝ ductores: quos oēs constat supra. xv. milia eqtū peditūq; habuisse:
Oppugnata uero est placētia aliquot diebus copiis bipartitis ꝙ unis castris sfor/
tiani aliis cæteri oēs tēderent: & muri utrobiq; bōbardis apti sunt. Forte aūt fortu/
na accidit padū cōtinuis aliquot dieꝝ ībribus auctū adeo intumescere ut naues
ad mœnia appellerent̄. Quā ob occisionē tertio nauali ꝑlio urbs oppugnari cœ/
pta: & Guidatio gōzagæq; id muneris est iniūctū. captaq; ē magno īpetu urbs ꝑ/
clara. Tāta aūt in diripiēdo fuit rabies tā affrenis libido ut nihil humani aut diui/
ni iuris aliter sit seruatū q̄ si ī barbariē quādā publico dei principūq; orbis christia
ni edicto fuisset sæuiendum. Et ne singulas ꝑcurrā scelerū formas ea quæ alias in

Vrbiū

urbium direptiõe miserrima sunt uisa: matronas uiolari: uirgines parẽtũ sinu euel li iter minima Placẽtiæ nunc sunt uisa. Sec⁹ Trebiã paulo supra Placẽtiã loc⁹ ẽ in signi clade Romana Sẽpronio cos. ab Hãnibale iflicta notissimus: & Trebia ĩtus ad sinistrã hẽt Rũchunenꝫ: & supi⁹ Bobium monasterio beati abbatis Galli quod Bobium. ipse ãno aduẽtus lõgobardoꝝ ĩ Italiã. lxxxvii. Adoaldi Theudelindæ reginæ fi lii & ipsi⁹ reginæ ĩpẽsa ædificauit claꝝ: ubi uero torrẽte auãto Trebia augeẽ ẽ Ar Argona gonastum: supi⁹ ad dexterã Octunum iouenum. & ad fõtẽ Mõbiunum q̃ ĩ ligu stum. res supra Genuã ẽ trames. Ad torrẽtis auãti sinistrã ubi torrẽte algretia augeẽ sci Ioãnis oppidum & ĩ appenino Talliolum ẽ castellum ĩ padi ripa sunt tuni torrẽ octunum. tis hostia: q torrẽs ĩ uia a myla sci Ioãnis agri Placẽtini oppidum attingit. Infra ẽ Tallioliu. ad dexterã Bosenascum. ulteri⁹ ad padum Stella. & ad torrẽtis copæ hostia Buco Tunus fl. lanum: ad huiusq; torrẽtis sinistrã ĩtus ẽ Clastidium illud pœnoꝝ secundo bello Stella. punico horreum nunc mediocre oppidum: de quo Liu. xxi. Hãnibal ĩopia q̃ p ho stium agros euntes nusq̃ ꝑpatis cõmeatib⁹ maior ĩ dies excipiebat ad Clastidiũ ui, Clastidiũ. cum quo magnum frumẽti numeꝝ cõgesserãt romã mittit. Ibi quom uim petẽt spes facta ꝓditiõis nec sane magno ꝓtio nũmis aureis q̃dringẽtis datis. P. Brundu sino ꝓfecto ꝓsidii corrupto tradiẽ Hãnibali Clastidium. Id horreum fuit pœnis sedẽb⁹ ad Trebiã. Illud ãt oppidum & adiacẽtes ciuitates p id secundi belli pu nici tps fuisse liguꝝ ditiõis ostẽdit Liui. xxii. Q. Minuti⁹ ĩ leuã Italiæ ad ifeꝝ ma re flexit iter: geminoq; exercitu educto a liguribus ortum ẽ bellum oppida Clastidi um & licubium utraq; liguꝝ: & duæ gẽtis eiusdẽ ciuitates celelares, cordiciatesq; sese dediderunt: & tum oĩa cispadum ꝓter gallos boios liguꝝ sub ditiõe erãt. Supi us sunt trochoneum & turris. Influit ĩde padum Staffola torrẽs: ad cui⁹ hostia ẽ Albianũ Albianum. Supra ad sinistrã nazzanum & uorcum ad dexteram: ĩtus Voghetia Voghera. oppidum nunc opulẽtissimum: torrẽs ĩde hẽtur coron⁹. ad cui⁹ sinistrã ĩtus Cas siũ: ad dexterã supi⁹ muleta & castellariũ. Fluui⁹ seqẽ Schirmia: supra cui⁹ hostia ad sinistrã castrũ nouum oppidũ & ipm opulẽtissimũ: quo insignẽ Borsiũ estẽsẽ Castrum Philippus anglus Mediolanẽsiũ dux donauit. Supra ẽ Terdona ciuitas uet⁹ quã nouum. ad ãnum nunc. lx. supra ducẽtesimum Fedeeric⁹ ĩpe. Barbatosius uastauit. Supi⁹ Terdona. ad Schirmiæ sinistrã Serauallis: qd oppidum Philippi Mediolanẽsium tertii du cis dono possidet Blasius agereus Genuẽsis: quem res maritimis expeditiõib⁹ bñ serauallis. gestæ claꝝ fecerunt. Et supra eã sunt ĩsula Bissuda & in appenino Totilia. Seqtur amnis Tanarus duodecim auctus torrẽtib⁹: quoꝝ q̃ttuor ad sinistrã: ad dexterã Tanai⁹ fl. octo accipit. Ad Tanaꝝ amnẽ hora ĩcipit celebris nunc Monsferratus appellata Monsfera cuius fines sunt hinc padus ĩde appeninus. & Tanarus ipse a fonte suo ad hostia tus. qbus ferẽ ĩ padum & supiori in pte mõtes Moncalerio ꝓximi ubi pedemontium ĩcipit: ferratensisq; hora pœne oĩs marchionibus est subdita ĩ Italia nobilissimis. Qui ex paleologis cõstãtinopolitanis ĩpatorib⁹ oriundi q̃nquaginta iã & centum ãnis eã horã possederunt. Supsuntq; fratres q̃ttuor Ioãnes Guilelmus Bonifaci⁹ & Theodorus sedis apostolicæ notari⁹. Et si uero oẽs litteris sũt ornati tñ sq; natu maiores arma cũ laude tractarũt: Guilelmus tñ pluribus ꝑ Italiã bellis interfuit.

HH

Locoꝝ eiꝰ ore ordinē seq & simul digniora copiosiꝰ describere oposum fuerit atq;
īpeditū nimis opꝰ. Quare sūmatim q̄cūq; uidebunt̃ digniora explicabimus. Ad
Bassigna- padi ripā sunt Bassignana ubi pōte iunctus ē padus. & Valētia uel potius Valētiū
na. sicut Pli. ubi ꝑmo foꝝ Fuluii dicebat̃: deinde pomarū: fiassinetū: Casale scī Eua
Valentia. sii qđ p ætatē nostrā ornatū fuit Facino cane ꝑstātissimo rei bellicæ ductore: dein
Casale. ceps hn̄tur pōs sturiæ: camiaū: gabianū uerrucula: scūs Raphael· grassinū: & Mō-
Moncale- caletiū oppida ac salutia marchionū eius cognominis illustriū patria: in q̄ ꝑncipē
rium. nunc hēmus litteris & oīmoda uirtute cōspicuum Ludouicū: & ſm amnis tana
Salutia. ri ripā post Bassignanā sunt mōs castellus & Panonū oppida. Deinceps Bergoliū
Bergoliū & altera potior eiusdē ciuitatis ps alexādria quā Mediolan̄. Placētini & Cremonē
Alexādria ses ut papiēsibus inimicis cōmodius obesse possent ad annū salutis. lxv. supra cēte
simum & millesimū ædificarunt & ut noue urbi a c facto suo maior accederet au
ctoritas: eā a tertio Alex. tunc Ro. ponti. alexandriā uocauerunt. Supra quā sunt
Asta. oppida fœlicianū & moꝝ. deinceps Asta ciuitas malo usuræ q̄stu opulēta: q̄ nūc
obtinet dux aurelianēsis frācoꝝ stirpe regia oriūdus. & inde hn̄tur oppida guare-
Pollentū. ne: mōticellū: sancti uictoria. & pollētū: ubi. Cn. plācus cos. a. M. antonio supatꝰ
Ceua. īterfectusq; fuit. Supius sunt ceua oppidū nobile & sui marchionatus oppida &
castella īter q̄ tanarus flu. ortū hēt. Deinceps p tanari sinistrā descēdēdo obuia est
Alba. alba ciuitas pōpeiana a pli. appellata. inde Rocha tanari oppidū & supra ubi Bur
mida flu. tānaꝝ amnē illabit̃. Sūt ad sinistrā oppida castellatiū cassine deinceps
aq̄ ciuitas. Supraq; eā sunt bastaniū curtismiliū & canū oppida nobiliū scarāpo-
Aquæ. c. rum qbus lois oppida cōtinēt. & castella marchionum charrectensiū in appenino
sita. & ad genuēsiū occidētalē ripenā cōtinētia aq̄ ciuitas. Infra uero torrēs borbꝰ.
ad dexterā damianiū ad fontē hēt canachium cui ꝓximū ē opp. Carmagnola: qđ
Carma- ætate nostra ornatū fuit Frācisco cognomine Carmagnola: quo excellētissimo rei
gnola. bellicæ ductore Philippus Mediolan̄. dux tertius si diutius bn̄ uti sciuisset rē Ve-
Padus. tā Flotētināq; in maximū discrimen ꝑduxisset. post supra dicta padus & in sini-
stro duoꝝ cornuū q̄ sub ortu suo efficit hēt uncinū ī dextero Cricium. īter q̄ duo
oppida ēst ipse padi ortus: quē pli. fontē uisundū appellat: dicitq; cum mediis die
bus æstiuis uelut inter qescētē semp arescere. & arduus a quo fons ipse scatet mōs
uesulus a ꝑscis est appellatus. Ex quo ꝑmum nasci & ab alpibus discedere incipit
appeninꝰ padum amnē a Vergi. lib. vi. Eridanū appellatū seruius grāmaticus scri
Eridanus. bit. Iō a poetis dici apud īferos nasci qa nascat̃ in appenino in mare īferum uerso
sed cōtrariū esse uidemꝰ quom ea ps appenini ex q̄ ortum hēt sit in mare superum
uersa. Quod āt postea seruius subiungit uerū ē Eridanū fuisse dictū a solis filio in
curru fulminato quē male regebat: postea sorores flentes uersas in populos. Sed iā
trāseundū ē ad aliā Lōbardiæ ptē q̄ olim dicta est Italia trāspadana: de q̄ Pli. Trā
spadana Italia addita faba sine q̄ nihil cōficiūt: & ubi de rapis lib. xvii. tractat di-
Mintius. cit. Tertius hic trāspadanis fructus ꝑusq; illi est in padi ripa Mintius noti uetusti
q; & a Vergi. celebratissimi noīs fluuius lacu Benaco effusus Mintio ad sinistram
Gouernū prope padum Gouernum: oppidū: apud quē locū primus Leo papa athilā hūno
rū regē

rum regẽ q̄ flagellũ dei dictus ẽ ne ulteri⁹ Italiã ĩgrederet̃ suæ sc̃itatis grauitate de
terruit.& ubi Minti⁹ palude emittit̃: Mãtuã urbẽ circũdante formigosa ẽ castellũ Mantua.
Mantuã urbẽ uetustissimã ab etruscis cõditã & unã fuisse.xii.coloniaꝝ:q̃s supius
ex Liuio patauino docuimus trãs appeninũ ab ea gente missas magis constat q̃ ut
alia ĩdigeat ꝓbatiõe:ꝑferti quũ poeta ĩsignis Vergi. ciuis suus id orbi faciat notissi
mũ:diffusiusq; ei⁹ urbis narrat originẽ:mantua diues auis sed nõ gen⁹ oĩbus unũ.
Li.lib.xxii.Ita diuisæ copiæ boiisq; ĩ agrũ suũ tãnetũ ꝓfectis ĩsubres cenomanniq;
sup ãnis mintii ripã cõsederũt ĩfra mille passuũ milia & Cor.cos.eidẽ flumini ca
stra applicuit.& li.xxiii.ꝓdigia enũerãs quo ãno.v.secũdi belli punici fuerũt dicit
mantuæ stagnũ effusũ mintio ãni cruẽtũ uisũ.Passa ẽ ꝓdẽ mãtua calamitates ma
ximas ꝑter illas q̃ uirgiliano uersu sũt notissimæ:mãtua urbe miseræ nimiũ uicina
Cremonæ.Nã ab Athila gotthis lõgobardis & Chachãno bauaroꝝ rege eã q̃nq;
dirutã:q̃nq; spoliatã:q̃nq; mœnib⁹ aptis ĩmunitã fuisse relictã ĩ historiis oñdim⁹
mãtuæ:p Caroli magni tpa sanguis xp̃i miraculosus appuit:ad quẽ uisendum.ii. Sanguis
Leo papa se cõtulit:& ĩde ĩ germaniã ad Carolũ accessit.Carolusq; Calu⁹ magni Christi.
fili⁹ mãtuæ ueneno ĩteriit:qd̃ Hebræus medic⁹ pecunia corrupt⁹ dedit.Eadẽ quo Carolus
q; ĩ urbe.ii.Nico.põ.ro.cõciliũ celebrauit ĩ quo cõfirmata ẽ cõstitutio de põ.ro.ele ma.
ctiõe a cardinalib⁹ faciẽda.Interfuitq; concilio mathildis gloriosa ĩ cuius p̃rãte ea
urbs tunc erat.Obiit ĩ ea nup ꝑstãtissim⁹ p̃nceps.Io.frã.gõzaga bello & pace cla
rissimus uirtute cui⁹ & ꝓximaꝝ lõbardiæ ciuitatũ ĩfortuniis p ætatẽ nostrã opib⁹
mãtua populoq; q̃ multis añ fuerit sæcul̃ plenior ẽ fcã.Supestq; Paula uxor mu
lieꝝ ætatis n̄ræ a religiõis sapiæ & hũanitatis ptib⁹ celeberrima.Et hmõi ꝑẽtũ laudi
bus rñdẽtes Ludouicus marchio Carolusq; frater:& si arma cũ laude tractãt lr̃is Ludo.mar
exornãt̃.Quib⁹ eos & fr̃es & sorores ĩbuit uir doctissim⁹ ac oĩmoda uirtute cõspi chio.
cuus Feltrẽsis Victorin⁹.Ep̃m itẽ & ciuẽ nũc h̃ẽt mãtua ꝑstãtissimũ Galeaciũ ca
prianũ lr̃is honestate & prudẽtia ornatissimũ.mintiũ ãnẽ põtẽ iũgit Valegiũ opp. Valegium
Supra ad lacus emissoriũ est piscaria magni portorii opp.arce & ponte magnifici Piscaria.
opis a Scaligeris olĩ ueroñ.cõitũ.Isq; p benaco Gardæ lacus nunc appellat⁹ ẽ.Ver Gardæ la
gi.Quos p̃re benaco uelat⁹ arũdie glauca mintius ĩfesta ducebat ĩ æquora puppi. cus.
Benacusq; oppida & uicos h̃ẽt ad dexterã Lagisiũ Gardãq; a quo nomẽ accipit: Lagisium.
Turrĩ malsesinum:& Turbolũ sub quo illũ ĩtrat Sarcha fluuii.ĩ tridẽtinis mõtib⁹ Garda.
oriũdus.Estq; is turboli uicus turri munit⁹ debilissima ad quẽ ꝓmaria historiaꝝ
n̄ræ ætatis ps ꝓ miraclo narrat triremes uenetoꝝ philippẽsi bello altissimis tradu
ctas mõtib⁹ ĩ benacũ fuisse dimissas:Sarchiæ itẽ ad dexterã sũt castella & uici ar
chus drẽna madrusiũ.& ad pui lacus quẽ ĩ mõtib⁹ facit dexterã Vocianũ.supi⁹ ĩ
ualle põtionũ:& ad fluuii Sarchæ fõtẽ scã maria.Ad mintii sinistrã goidũ Volta
& Capriana.ad lac⁹ uero sinistrã Riuoltella.Desentianũ.mineruiũ.& in sinu quẽ Goidum
facit lac⁹ ãgulo Salodiũ.post ĩ circuitu rnademũ gargnanũ lucioniũ:& Riua no Salodium
bilissimũ regiõis op.qd̃ ĩ historiis lõgobardoꝝ legimus sic appellatũ fuisse a riuo Riua.
sanguĩs q fact⁹ ẽ cũ rex lõgobardoꝝ Grimoaldus frãcos Italiã p tridẽtũ ĩgressos
magna occidiõe ĩ ꝓlio supasset.Supius ad sarchæ sinistrã trẽtiũ & cadarcionũ.

Sermionũ. Estq; ĩ lacus ĩsula Sermõniũ. Vltra mintiũ p padi ripã ẽ burgus fortis ubi mãtua
Burgus nus marchio illũ munitissimis hĩcĩde custoditũ arcib⁹ cathena claudit. paulo su
fortis. pra sũt ãnis ollii hostia. Is flu. lacu sebuino quẽ nũc Isei uocãt effusus breui supra
Clesius fl. padũ tractu ad dexterã Clesio auget fl. ꝓpe cuius hostia ẽ op. Marchaña. & ad ip
Asola sa hostia Caluatũ castellũ. Ad Clesii uero dexterã sũt asola: moꝝ: mõs clarus cui
Lunatum ãplissima adiacet planicies & lunatũ op. Ad eiusq; sinistrã Gauardũ: buarnũ: ãgo
oppidum. seniũ: supiusq; clesiũ tres augẽt torrẽtes: touerus: degn⁹ biocolus. Edeꝝ ĩde hẽt ca
Ederum stellũ apud sui noĩs lacũ: quẽ sub Ludronio castello altissim⁹ ĩ mõtib⁹ ĩfluit Chaf
Pons uic⁹. far torrẽs. ad Clesii uero fõtẽ bargatiũ ẽ oppidulũ. At ad ollii flumĩs sinistrã sunt
Vrcei. põs uicus. urcei noui. urcei ueteres op. & supra ad sebuinũ ẽ Isei op. a quo lacus no
Iseum. uũ accepit nomẽ. Supra ubi Ollius ĩpe lacũ ĩfluit ẽ pisognũ castellũ. & ubi torrẽte
Ollius flu. augeť grinia buenũ. Supius ciuitale & brenũ ubi fontẽ hẽat olli⁹ difficile ẽ diffini
Frigidolfũ re. Nã quõ a frigidolfo lacu q ẽ ĩ alpibus torrẽtes decidant duo q ad sinistrã ẽ fri-
gidolfum nomẽ retinẽs olliũ ĩfluit q uero ẽ ad dexterã ĩ aliũ cadit torrẽtẽ a quo ol
liũ hẽre initiũ ĩcolæ affirmãt. Quom itẽ alr torrẽs apud poggiũ castellum oriun-
dus duoꝝ quos hẽt ramoꝝ altero ad sinistrã p Dialengũ scĩn Bartho. armicumq;
& cusiã uallis solis loca ãnẽ altero ad dexterã olliũ illabiť cõem cũ abdua ortũ illi⁹
hẽre uideť. Sed ad ĩferiora ãnis ollius paulo supra clesii hostia ad sinistrã hẽt plati
nã post rebechũ: ĩde sõcinũ op. supi⁹ palatiolũ & calebiũ. Ad lacusq; sinistrã sar-
Brixia. nagũ: pranoriũ: loatium: mõticulũ Cẽmium & edolium: medio qđ clesiũ & olliũ
ãnes ĩteriacet spacio Brixia ẽ ꝑpotẽs ciuitas: quã Iustin⁹ ex Trogo dicit cõditã fuis
se simul cũ mediolano & plurib⁹ aliis ciuitatib⁹ a gallis q urbẽ romã ceperunt. Sed
Liui. uelle uideť eã fuisse cenomãnoꝝ olĩ a qb⁹ cõdita sit caput. Est ãt uetusto no
mĩe & reb⁹ apud eã gestis clara: q̃ Liui. li. xxi. fuisse romanis auxilio his uerbis scri-
bit. L. Aemyli⁹ ĩpe. effusum agmẽ ad mutinã ducit. & ĩ syluis q̃ tũc circa mutinã
erant cæsi sunt romanoꝝ. lxxx. Cæteri tãnetũ petierunt sex signa miliaria adẽpta.
Fuere tunc auxilio romanis brixiani galli aduersus alios gallos & boios. Et lib. xxii.
Ita diuisæ copiæ boisq; ĩ agrũ suum tãnetũ ꝓfectis ĩsubres cũ cenomãnis sup ãnis
mintii ripã cõsederũt ĩfra mille passuũ milia. & Corne. cos. eisdẽ flumini castra ap
plicuit; ĩde mittẽdo ĩ uicos cenomãnoꝝ brixiãq; q̃ caput gentis erat ut satis cõpit
& cætera. Nec tñ minus clara ẽ reddita p ætatẽ nostrã obsidiõe q̃ oĩum durissimã
Mella flu. philippẽsi bello & Frãcisco barbaro ĩsigni Veneto ꝑfecto defendẽte ꝑtulit. Brixiã
ꝑterlabiť fluui⁹ mella scatẽtibus ubiq; p regionẽ fontibus & riuis potius q̃ torrẽti-
bus q̃ttuor ĩfluẽtibus nõ multis auctus aqs q̃s ad nullũ ꝓximoꝝ anniũ ĩteger pdu
cit. Hẽt mella ad dexterã mõpianum cõcisum & se retiũ castella ad sinistrã ubi cre
scete ĩcipit chonium. subĩde uillam & uncinũ & ubi ĩfluit Broccus torrens brociũ
Boratum. & ad bronci ortũ lodrũ: ad fontẽq; mormæ torrẽtis pesaciũ secusq; mellæ ĩpius al
Dosiolum ueum boratum & coiũ. Ad padi alueũ seqť Dosiolũ & post uitelliana op. opibus
Viteliana. populoq; refertissimum: qđ Vitelli⁹ ĩpe. direpta Cremona dũ Otonis romæ ĩpã-
tis mortẽ cũ ꝓdironbus cõstitutã expectat p castris ꝑmo hũit: postea ut ꝓ oppido
habitareť reliqt comitũ. Supius est sabloneta op. quo familia in Cremonensibus
nobilis

nobilis comitũ p̄siceti q̄ nunc hẽt Brocardũ lr̄is ornatiſſimũ duxit originẽ. Inde
q̄nto miliario ĩ padi ripa abeſt Caſale qđ cognomine dicũt mai⁹ opp. populo fre Caſale
quẽtiſſimũ. Inde milib⁹ paſſuũ trigĩta abeſt Cremona uet⁹ romanoꝝ Colonia ſil maius.
cũ placẽtia ſicut Li. xxi. ſcribit deducta: q ſicut Vergi. non de p̄terito magis uere Cremona.
dixit q̄ de futuro uaticinat⁹ fuit. Multas ſæpenumero calamitates ĩcurrit ꝗ poſt
tp̄a Vergilii a uitaliani exercitu p̄mũ ut diximus direpta: & poſt ãnos circiter qua
dringẽtos a gotthis. ĩde a Gilulpho lõgobardoꝝ rege & ſclauis illi militãtib⁹ p dië
xii. Septẽbris ad ãnũ ſalutis circiter ſexcẽteſimũ & trigeſimũ euerſa. & amnis po
ſtea plus min⁹ ſexcẽtis ĩde elapſis a Fede. impe. Barba. ſpoliata ac ĩmunita fuit de
relicta. Nunc aũt Frãci. ſfortiæ p Blãchæ mariæ uxoris dotẽ ſubiecta ẽ. hũit ex ue
tuſtiſſimis. M. furiũ poetã cognomine bibaculũ & poſtea Quĩtiliũ poetã Ver. & Quintili⁹.
Horatio familiariſſimũ. Euſebiũ quoq; Cremoñ. eccleſiaſticoꝝ dogmatũ p̄itiſſi
mũ. Hũit quoq; Gerardũ ſablonetũ excellẽtẽ phyſicũ & aſtronomũ q chaldæas
græcaſq; ſicut & latinas edoct⁹ lr̄as Auicẽnæ & Raſis ſiue almãſoris libros q nũc
latine legunt̃ trãſtulit ex arabico. & nup hũit Ioãnẽ baliſtariũ p̄ceptorẽ meũ grã
maticæ rhetoricæ & poeſeos q̄bus adoleſcẽs ab eo ĩbut⁹ fui p̄itiſſimũ. Hũit quoq;
rũ multos iuri & medicinæ deditos: tũ maxĩe Nicolaũ Placẽ. ep̄m Vĩcẽtiũ fratrẽ
amidanos ciues eloquẽtia exornatos. Supra ad dexterã eſt Machaſtorma caſtellũ
cæde caualcaboũ: quos Cabrin⁹ fundulus crudeliſſime ibi occidit notiſſimũ. de
ĩde p̄xĩo loco ſũt hoſtia flumĩs abduæ. Int⁹ ad dexterã paucis ſupra padũ milib⁹
abduã ĩfluit ſerius amnis ad cui⁹ hoſtia ĩminet abduæ Picihonũ op. populo fre
quẽtatũ arcẽ hñs ĩter p̄mas munitioreſq; Lõbardiæ numerãdã. Et ad ſerii dexterã
ſunt ſcũs ſebaſtianus Caſtilionũ Ruminẽgũ Martinẽgũ & in mõtib⁹ Ghiſalbagũ
ſeriacũq;: & ĩde uallis ſeriana uiris plurimis frequẽtata. Ad ſerii fluminis ſiniſtrã Crema.
primum eſt Crema oppi. nobile a Fede. Barbaro. poſt afflictã Cremonã ĩ eius ci
uitatis dãnũ opprobriũq; ædificatũ quo Veneti p fœdera ſunt potiti q̄ cũ Frãci. Nembetiũ
ſfortia aduerſus Mediolañ. inierũt. Supra ſunt Nẽberiũ & Vertoriũ. & ad fluuii Vertoriũ.
fontem Bardionum. Imminet hoſtiis abduæ ad ſiniſtrã caſtrũ nouũ cognomĩe Bardoniũ.
bucca abduæ. Interius quinq̄geſimũ ſecũdo amnis decurſũ miliano ẽ Lauda ci Lauda
uitas quam Fede. Barbaro. Mediolano deſtructo ædificauit: ornaturq; ea ciuitas Lauda ue
ambroſio uignatẽſi iurecõſulto ĩ lõbardis p̄ſtãtiſſimo bonarũq; artiũ ſtudiis dedi tus.
tiſſimo: & p̄itet mapheo ueggio doctiſſimo atq; optĩo uiro: aliquot editis opib⁹ p
tim metro p̄ti oratiõe ſoluta claro. Diſtat a p̄nti Lauda ciuitate tertio miliario al
tera Lauda uet⁹ dicta quã uulgo ferũt Cn. Põpe. ædificaſſe datis ibi colonis p̄ma
nis pirrataꝝ quos duxerat ĩ triũphũ: qđ q̄dẽ nullo ĩuenim⁹ ĩ loco. Quin potius ſer
ui⁹ ĩ Verg. expoſitiõe ẽ auctor pirratas p̄ti ĩ græcia p̄ti in Calabria a Põpeio agros
hũiſſet: niſi forte aliter uoluiſſe uideat̃ ĩnuere Lucan⁹ ĩ p̄mo ubi facit Cæſarẽ Ari
mini cõcionãtẽ ſic dicere. Quæ ſedes erit emeritis: q̄ tuta dabũt̃. Quæ nr̄ uetera
nus arer q̄ mœnia feſſis. An meli⁹ fiẽt pirratæ magnæ coloni. pli. uero uelle u r̄eã ur
bẽ fuiſſe cõditã a pp̄lis noĩe Liuiis & maritis q fuerũt trãſalpini: & tñ eã appellat
laudẽ Põpeianã rarã ãt ĩ ueterib⁹ ſcriptis eius urbis aut loci uidim⁹ fieri mẽtionẽ.
Primuſq; p̄ter plini⁹ locus ĩ quo Laudæ ciuitatis nomẽ legat̃ ẽ ubi nos Odoactis

Odoacer eculoꝝ regis aduētū ī Italiā describētes diximus: qđ & aliunde accepimus Orestē
patriū Augustuli īpe.genitorē apud Laudā odoacri cōgressum ab eoq; supatum
Cassianū papiā cōfugisse. Supra Laudā abduæ īminet Cassianū oppidū post regio ē mōs
brigātius appellata multis hītata uiculis & uini optimi castanearūq; feracissima.
ubi uero abduæ mons īpe īminet Brippiū ē oppidum qđ Veneti optinēt. Et supta
Brēbus fl. uarios īter colles abduā dextrorsum illabit̃ brēbus amnis: cuius cōualli ītet mōtes
īsunt castella & uici scūs Petrus meniū augū. scūs pegrinus. scūs. Io. & platia. Con
tra brēbi āñis hostia ē uauariū castellū & ītus gorgōtiola attrahit ex lacu lario nūc
Comi dicto ab dua sinū quē leuci lacū dicunt. Estq; ad lacus ipsi⁹ emissoriū q̄ flu
Leucum. uius abdua ī mediterranea exit leucū oppidū ubi pōs eū iungit amnē. Et secūdū la
Mandellū, cus dexterā supius sunt abbatia Mādellū. deīceps lerniū uarena Bollanū corcenū
ꝑna & ubi abdua īpe ex alpibus cadēs lariū īfluit ē colungū. supra sunt morbēgū
Stationa Tirānū machū. & ubi cōem abduæ cū Olho fontē eē diximus. sub frigi-
dolfo burinū. Sunt ēt ad abduæ lacū īfluentis sinistrā postalesiū xundrū. & supra
lacunā q̄ abduæ fōs a multis eē credit̃ posclauinū. Medio qđ abduā īfluētes senū
Bergomū. & brēbū fluuios īterest spacio editissimis ī mōtibus est Bergomū ciuitas uetusta a
gallis simul cū Mediolano & Brixia & Verona. Eodēq; tēpe sicut Pōpeius trogus
dicit ædificata q̄ Gasparino bergomēsi rhetore & grāmatico exornata ē. Eo irē spa
cio qđ brēbū serium abduāq; amnes & bergomēses ītercedit mōtes regio est glarea
abduæ appella. Insunt castella triuiliū mozanica & q̄ supra sunt dicta Rumine-
Carauagium. gum. Martinēgū & Carauagiū ꝑlio īsigne oīum ætatis nostræ memorabili: in quo
mediolañ. tunc reip. exercitus copias Venetoꝝ eqtes. xii. pedites. iiii. milia fregit fu
ditq;: uel poti⁹ maiori ex pte cœpit. Sequūt̃ ad padi dexterā Belgiosiū uilla opulē
tissima quā Philippi āgli mediolañ. tertii ducis dono optinet Ludouic⁹ cunii co-
mes. Albricū ī eo tertium & Malatestā comitum cunii sicut oñstim⁹ clarissimoꝝ
reliqas ī ea fouēs. postea hñtur umbronis flumīs qđ eupilum lacus lariisiue comē
sis ptē exonerat hostia. ꝑmum hēt umbro ad dexterā castellum uillalātē: post scm̃
Canturiū. oppidum. Angelū. Et lōge supra ītus cāturium op. supiusq; Comū ciuitas uetusta lacui la-
Comum rio cui dat comēsē appellationē cōtigua: q̄ a gallis cū Mediolano Brixia & Verona
Plinii patria. sicut Trogus scribit cōdita fuit. Ciuē ea ciuitas hūit prīna origīe plinīū: quē muta
tus īcolat⁹ uocari fecit Veronēsē q scribit comum & bergomū oromonioꝝ stirpis
fuisse Catonē tradidisse: q fassus fuerit se gēns originē ignorasse. Quā postea do
Lapis lebetheus. cuit come. Alexā. affirmās ortā fuisse eā gētē ī græcia īterptatiōe nōis īdicāte q ui
tā ī mōtibus degāt. catullusq; poeta īnuere uī cecilium poetā fuisse comensē hoc
epigrāmate: poetæ tenero meo sodali uelī cecilio papire dicas: Veronā uēiat noui
relinquēs comi mœnia lariūq; littus. Nā q̄sdā uolo cogitatiōes amici accipiat sui
meiq;: Quare si sapiet uiā uorabit. Isq; plinius comi cōuersatus fōtē eē dicit in co
mēsi q singulis horis semp ītumescit ac residet. & idē affirmat abduā amnē lacū
narium supnatate. qđq; nunc quoq; usu cognoscit̃ lapidē eē dicit ī comēsi q ca-
uat̃ tornatutq; coquēdis cibis. Lōgobardoꝝ quoq; hñt historiæ ī lacu lario īsulā
ē q̄ comātina appellaret̃: ī q̄ legimus Frācilionē ꝑmo ducē romanum: postea ali
quos gotthoꝝ & lōgobardoꝝ reges multas cōseruasse diuitias. & forte maiores o[m]
bus quæ

bus q̃ ab i'lo tpe alicubi ĩ Italia fuerĩt cõgregatæ:eaq; ĩsula nunc nobis ignota non
lõge a domo aberat uel oppido uel uico. Scribit ẽt pli.trãspadanã Italiam iuxta al
pes larium lacũ hẽre amœnum arbusto agro ad quẽ ciconiæ nõ trãsuolãt. Sũr ad
eã lac spẽ q̃ a maioribus appellat' Eupilus:dextra ĩ pte fenium:palãtium: ripa:
nesium:lesenium:& q̃ se lacus ĩ abduã flectit belasiũ. Ab umbronis fluuii hostus
quo supta padum tractu sunt scũs columban':post uia laud ẽst a mediolano me S. Columbanus.
legnanum oppida:ĩde uicus mercat' populo frequẽtissimus:& supt' modo etiã
nobilissimum toti' Lõbardiæ opp.ĩ quo fuat absurda cõsuetudo ab trecẽtis ãnis Modoetia.
ĩtroducta.cæsares germanos corona ferrea:ĩ comanos reges ĩpatoresq; ĩsignia id
oppidum reddidit pus ex puo ãplissimum. Theoderic' rex ostrogotthorũ pm' pa/
latio ibi magnificẽtissimi opis ædificato & Theodelĩda lõgobardorũ regĩa ĩsignis
ad q̃ btũs Gregorius dialogorũ libros scripsit:basilicã bti Io.Bap.ac palatiũ super
bissimũ sumptuosissimo ope ĩ eodẽ extruxit. Supraq; modo etiã umbroni fluuio
adiacet charrarũ. Secus comum ad umbronis ex lacu eupilo hortum Brixia ĩfluit
torrẽs:ad cuius hortũ castella sunt murgum canossium & uarallum. Ad secũdũ
lacus larii uel comi sinistrã sunt sẽnobium.arcinium cãpus & ubi torrẽs aq̃ feria ĩ
fluit monasium:dehinc rasonegum gundum grauidona domassiũ iera soregiũ &
ubi fluui' lacum ĩfluit ẽ senolegum. Supra torrẽtẽ sunt larium uictoria & dehinc
castellum clauẽna:apud q̃ pli.dicit curiã rhetiarũ fuisse. Ea uero mõtana regio cur Clauenna
olĩ rhetia fuerit appellata: Iustin' ĩ trogo sic docet. Tusci a gallis pulsi sedibus al/
pes occupauere & rhetorũ gẽtẽ sic ab eorũ duce appellatã cõdidere. Fueruntq; hi
populi bifanã ĩ pmã & secundã rhetiã diuisi. Ad alterũ uero mire lat' casatiũ & ĩ Casatium
extremo lacus ãgulo megiulla castellum. Ad dexterã padi ripã post umbronẽ p/ Ticinus fl.
ma hñt ticini hostia. Is fluuius Verbanum lacum quẽ nunc maiorẽ dicũt exone Verbanus
rat. Adiacet huic ãni ad dexterã q̃rto supra hostium milia ciuitas nunc Papia Ti lacus.
cini noĩe uetustior: quã pli.uelle uĩ fuisse cõditã a pp'lis Leuiis & Maticis q fuerũt Papia.
trãsalpini. Sed q̃tum licet ex Liuii scriptis conicere Ticinũ urbs quo tpe Hãnibal
ĩ Italiã uenit nõdum erat. Nã lib.xxi.sic hẽt: Iã tñ scipio padũ traiecerat ad ticinũ
amnẽ mõtis castris.& ĩfra quõ utrinq; ad certamẽ accẽsi militum aĩ eẽnt romani
põte ticinum iungunt:tutãdiq; pontis cã castellũ supimponunt:& ĩsen' a uxit pa
uorẽ cõsulis uuln' piculũq; ĩtercursu tũ pubescẽtes filii pulsatum:hic erat iuuẽis
aphricanus. Dicimus itaq; nõ potuisse abesse qn si papia tunc fuisset ut Ticinũ
urbs eius nomẽ aliq̃liter Liui.posuisse:nec põtẽ romani fecissent:factoq; castellũ
ĩposuissent. Eã ciuitatẽ Athila rex hũnorũ direptã uastauit.& quom paulo post ĩ/ Odoacer
staurata eẽt Odoacer erulorũ rex Orestẽ patritium Augustuli ĩpe.genitorẽ ĩ eo ob
sessum uiq; captum ĩterfecit: Ticinũq; urbs crudeliter direpta atq; uastata ẽ: ubi
tunc cædes maxima fuit ciuium romanorũ q̃ra nunq̃ alibi post Romani ĩpii ĩcli
nationẽ cõmissa fuerat. Pariterq; ad annum ĩde circa centesimum & uigesimum
uouerat se facturũ Alboinus rex pmus longobardorũ nimia Papiensium resisten
tia fastiditus. Sed cum ipso ingressu equus sub equo collapsus surgere neqret ad
monitus a bono uiro comite suo mutauit ppositum:eqsq; illico surgens illum ĩ
urbem detulit incolumen. Rodulpho autem burgũdo Italiæ regnum occupãte

per.vii.

p.vii.Stephani pon.ro.tpa ungari salodo duce Italiā ĩgressi Papiā obsessā captāq;
ferro igniq; uastarūt. Alunda fuit adolescētula nobilis & pulcherrima papiæ ĩcer
to nobis iure dn̄o potita:q̄ Vgo atelatēsis Italiæ rex Lothario filio dedit uxorē.Eo
q; mortuo tertius Berēgarius ugoni ĩ Italiæ regno successor Papia potitus mulierē
carcere tenuit.Interea Agabit⁹ pō.ro.italiæq; ꝓceres & populi Berēgari & alberti fi
lii tyrānidē exosi Otonē ꝑmū ex germania ĩ Italiā uocauerūt.Isq; cū armatoꝝ mi-
libus.L.ueniēs Berēgario & Alberto deiectis alundā carcere eductā matrimonio
sibi copulauit.tūq; Italia a malis q̄ diu fuerat ꝑpessa respirare cœpit.Perthari lon
gobardoꝝ rex monasteriū scē Agathæ & Theudelinda regina ecclesiā scē Mariæ
S. Augustinus. ad ꝑticas ĩ ea ciuitate cōstruxerūt.Et Luithprādus lōgobardoꝝ rex ossa beati aug.
ex Sardinia papiā ubi ueneratissime seruant̄ deferri curauit.Idēq; res monasteriū
beati Petri cellula aurea appellatū & apud Holonā ubi curiā sæpe reges tenueret
monasteriū scī Anastasii marty.ædificauit.Gōdiberta regina ecclesiā scī Io.ba.&
Petrus eps Luthprādi regis cōsāguine⁹ ecclesiā scī sauini papiæ cōstruxerūt.Eā ur
bē situ & aeris salubritate amœnissimā reges ostrogothoꝝ & postea lōgobardoꝝ li
bēter ĩcoluerūt:uñ apud ipsam multa fuerūt ꝑclare gesta a nobis ĩ historiis ꝑter ꝑ
dicta accuratissime scripta.ornauit eādē maximisq; ꝑsecut⁹ & spūalib⁹ adiumētis
Epiphani⁹ Epipha.eps aqlea oriūd⁹:q sex milia captiuos mediolañ.a frācoꝝ rege liberari ĩpe
trauit.Et duodeuigesim⁹ nōis ordĩe io.pō.ro.q a Bonifacio ferrutii filio pontifice
adulterino capt⁹ ĩ arcēq; scī Angeli cōiect⁹ diē ui adhibita obiit:cuius fuit papieñ.
Hēt nūc papia ĩ gymnasiis multos iuriū ciuil̄ & pōtificii ac phīæ & medicīæ scīa
claros.Sed ex ciuib⁹ Catonē saccū & silanū nigrū ciuili deditos iuri & bonaꝝ ar-
tiū studiis exornatos.Adiacet ticino amni int⁹ ad dexterā & fossæ manufactæ ab
Abbiagrassum. eo dē fluuio ductæ hæret abbiagrassū.Supi⁹ ē Vigiuenū Petri candidi lr̄as græcas
ac latinas ac editis opib⁹ clari pr̄ia.Inde Cuccionū & post Sextiū lacui ꝓpinquū q̄
Viguenū. ĩ pte uerbanū lacū duo miores augēt lac⁹ quoꝝ q ē ad dexterā lugani:q ad sinistrā
Angleria scī iulii appellat̄.Ad uerbani siue maioris lac⁹ dexterā angleria ꝑmum ē oppidū a
Varesium quo uicecomitū familia originē traxit.Recedit uero ĩtus ad dexterā ei⁹ lacus ptē
Varesiū op.populo frequētissimū.Supra curuat⁹ ē bifariā uerban⁹ siue maior lac⁹
lugani ea ĩ pte appellat⁹.cui adicēt brosiuū portus caput laci cāpronum ostenum
& porlectia & ubi Lauen⁹ ĩfluit amnis sunt ad lacus undas sessa morchū & luga
Mortaria nū a quo lacus nomē accepit.Ticinū ad sinistrā ꝓuo supra padū tractu torrēs in-
Laumelū fluit grauualonus ad cui⁹ sinistrā ē Gropetū.ĩtus sunt mortaria op.nobile & laume
lū nunc exile sed opulētissimū olī oppidū multis celebratū ꝑsertī lōgobardoꝝ hi-
storiis.Nā Theudelīda antaris lōgobardoꝝ regis relicta Argillulfū taurinēsē du-
cē apud Laumeliū sibi ĩ maritū:& lōgobardis ut ꝑmiserūt ĩ regē asciuit.A laume
Nouaria loq; nomē hēt oĩs penĩsula regio aliquot oppidulis uicisq; frequētata:in q̄ linū gi
gni & multū & optimum:Pli.ē auctor.Interius ē Nouaria ciuitas q̄ albutio sillo
claro oratore sicut tradit Euse.p Octauiani ĩpe.ætatē ornata fuit.& ad ānū salutis
viii.& ter decies cētenū hūit dulcinū heresiarchā ĩ quē cū clæ.v.pō.ro.aīaduertēdū
cēsuisset:ipe ĩ mōtes q nouariæ altissimi ĩminēt cū sectatorib⁹ qngētis se contulit:
q̄s saltuosos nā & pœne ĩaccessibil̄ loc⁹ fuisset tutat⁹ ni supueniēs solito maior nix
plurimam

plurimã eo℞ ptẽ fame ac frigore mortẽ fecisset oppetere. Dulcinusq; & Margari-
ta uxor cũ reliqs eo cõfecti ĩ cõmõ ĩ p²tãtẽ uenerũt. nec tñ errori ut abrenũciarẽt ad
duci potuerũt: qn Margarita ĩ cõspectu mariti mutilata: & ĩpe itẽ pi laceratus sup
plicia ĩ ꝓposito ptinaces tot pœne mortes quot hẽbant mẽbra ppessi sunt. Mõs nã
q; bosus noĩe coctia℞ alpium ꝓmontoriũ cætero supãs Italiæ mõtes ad ipm uerti
cẽ quẽ sp cõtinuatis ẽt æstate niuibus tectũ hẽt oĩo ĩaccessibil'ẽ: cui hæret cõtigu⁹
paulo celsitudĩe demissior mõs nũc ab hoc dulcini scõ gazaronũ appellatus: ĩ sũ S. Bernar
mo cui⁹ uertice & ad eũ locũ ĩ quo se cõtinuerãt heretici sacellũ nũc ẽ scĩ Bernardi dus.
uocabulo appellatũ. Adiacẽtq; ei⁹ mõtis radicib⁹ ad auersã ptẽ triueniũ. cozola & Triueriũ.
crepaco℞ agri uercellẽsis oppida & castella. Ad ticini itẽ undas ẽ castaletũ & pau Cozola.
lo supra ad lacus uerbani siue maioris emissoriũ a quo graualonus ãnis ortũ hẽt: si
nũ efficit ĩpe lacus quẽ mergocii lacũ dicunt. Illabunturq; torrẽtes duo grais alpi
bus defluẽtes: quo℞ unus tonsa dicit'. alter q; p scĩ Iulii lacũ trãseat: ei⁹ lac⁹ retinet
nomẽ. Nã ĩ eo lacu ĩsula ẽ a scĩ Iulii ecclesia sicut & lacus appellata. Visũturq; ibi
cõfessoris Iulii reliqæ miraculis coruscantes. Sũtq; ad lacus mergotii sinistrã oma Vpaium
gnũ. acabrium. aimũ. boguinum. & ad dexterã ubaiũ atq; apelium. Ad tonsæ sini Domissu-
strã uergonta & supra ĩ alpib⁹ domussula quã nunc domodusulã appellant. estq; la.
un⁹ ex q̃ttuor tramitib⁹ uñ a mediolano ĩ gallias siue germaniã traiicit'. Ad tonsæ
uero dexterã mergotiũ a quo sinus nomẽ accipit: & ad eandẽ sin⁹ dexterã palãtia.
Sequũturq; scd̃m uerbanũ lacum oppida & castella: canobium: brisagũ: ascona:
carnium: gardola. & ubi Ticinius ex alpib⁹ grais cadẽs lacũ sebuinũ ĩfluit castellũ
ẽ noĩe magainũ. Descripsim⁹ supra duos ãnes padum illabẽtes. hĩc umbronẽ ĩde
ticinum: & simul docuimus qbus ĩ locis uterq; ãnis ex Verbano hic ex eupilo ille
ortũ ducat. Dũq; loca explicuim⁹ ipsis uel flumĩbus uel lacubus adiacẽtia mediã Mediola-
liqmus ĩtactã planiciẽ oĩum Italiæ populis frequẽtissimã. In q̃ Mediolanũ ẽ ciui- num.
tas potẽtissima q̃ nostro iudicio ĩsulse opinati sunt qdã ĩde dictã q; ĩ medio padi
ticini abduæ & umbronis amniũ sita sit. Sed alia ẽ eiusdẽ noĩs ciuitas ĩ asia cuius
fines nullis amnibus sil'r sunt coerciti. Originẽ uero hũit mediolanum lõbardiæ
q̃ Li. patauinus & Trogus põpeius narrãt gallis: q duce Brẽno ĩ Italiã descẽderũt
populiq; loca ĩcolẽtes ĩ qbus ẽ ædificata ĩsubres appellabant'. de qb⁹. L. Florus ex
Liuio dicit galli ĩsubres ferini & ĩmẽsĩ corpis alpiũ accolæ sepæ alias. sed Vindo-
maro duce iurauerunt se nõ soluturos balthea nisi ĩ capitolio æmylius uictor eos
domuit. nec uidemus alia fuisse Italiæ loca ĩ qbus facili⁹ coaluerit mortaliũ mul-
titudo tanta q̃tã ĩsubres ꝑmum post mediolañ. p oẽ sæculum hũerunt. Roma. n.
nõ mõ genuit quẽ hũit multo maiorẽ mediolanẽsi populum: sed faciẽte aeris sẽp
ab ipa cõdita ĩsalubris dispositiõe cõfluẽtẽ ex tota Italia cõporta tãq; & ui ductã
ex toto orbe mortalium exuberantiã male cõseruauit. Quæ apud ĩsubres medio-
lanensesq; post eã conditã urbẽ historici gesta scribunt hi referre opositissimum es
set: sed nostro ĩsistentes ĩstituto iudices ea℞ re℞ ponemus. Scribit Eusebius ĩ tem
po℞ supputationibus Statium Cæciliũ comœdia℞ scriptorẽ clarũ fuisse ĩsubrẽ
gallum & Ennii contubernalẽ: & quosdam existimasse ipm fuisse Mediolanensẽ.

Scribit

Scribit Li.lib.ab urbe cõ.xx.exercitum roma.tunc p̃mũ ultra padum fuisse ductũ
& gallos ĩsubres aliquor p̃liis supatos ĩ deditionẽ tunc p̃mũ uenisse:qđ qdẽ ad an
nos ro.ur.cõ.cccclx.fuisse uidet̃.xxx.ĩde Liuii liber hẽt Magonẽ Hãnibalis fratrẽ
Corsica ĩ agro ĩsubriũ uulneratũ dũ ĩ aphricã p legatos reuocat⁹ nauigaret:apud Corsicã
obiisse.& lib.xxxi.hẽt.L.Furiũ ptorẽ Ro.gallos ĩsubres rebellãtes:&Hamilcarẽ pœ
num ĩ ea pte molientẽ aciẽ uincisset:Hamilcareq; occiso milia hoĩum.xxxvi.cæsa
fuisse.& lib.xxxi.hẽt Corneliũ cethegũ cos.Gallos ĩsubres p̃lio fudisse:paulopost
L.furiũ purpureonem & Claudium Marcellum boios & ĩsubres gallos subegisse
Marcellũq; triumphasse.Post eum uero triũphũ urbs Mediolañ.p ãnos ferme qn
gẽtos pacatissima:atq; adeo florẽs fuit ut illã p̃ncipes Ro.quoad occupatiões li
Traian⁹, cuit ĩhĩtauerit.Nerua Traian⁹ Hadrian⁹ Maximian⁹ philippus Cõstãtin⁹.iii.Cõ
stãs & Cõstãtin⁹.iiii.q dictus ẽ gallus.Iouian⁹ Theodosius Valẽs & Valẽtian⁹.Iu
lianũq; Galli fratrẽ mediolani Cæsarẽ appellatũ fuisse tradit Eusebi⁹ post eã uero
tã diuturnã fœlicitatẽ p̃mas passum est molestias mediolanũ btõ Ambr.adhuc
supstite:arrianis sicut ipse ĩ omeliis scribit ĩfestãtib⁹:quoꝝ psecutiões ut declina
ret ĩ illyricũ exul se cõtulit.Post serã uero sicut Euse.tradit Auxẽtii mortẽ ambro
sio mediolani epo ĩ suã sedẽ restituto oĩs Italia ad rectã xpi fidẽ est cõuersa:paulo
tñ post Athila Italiã ĩgressus quõ oẽm afflixisset Venetiã mediolanũq; diruit.In
stauratăq; tunc paꝝ qeuit bellis agitata:q̃ ostrogothi cũ Iustiniani ĩpe.ducib⁹ ges
serunt.Quib⁹ ĩ bellis ut gotthis resisteret & ĩ ptib⁹ Iusti.ĩpe.duraret Mediolanum
eas ptulit difficultates & angustias:q̃ hoĩb⁹ uix tolerabiles esse uident̃.& tñ supan
Longobardis. te famis acerbitate deditionẽ tunc ẽt sicut & nunc ĩuitã fecit. A lõgobardis ãt ea
dẽ urbs non qdẽ destructa unq̃ sed maximis molestiis agitata est.Illisq; a Carolo
Caro.magno. magno domitis regnoq; p̃uatis mediolanum p ãnos.lx.&.ccc.sub Italiæ & romæ
regib⁹ ĩpatoribusq; q̃si liberꝝ floruit:nullas ĩteri magnas passum agitatiões quous
q; Federicus ĩpe.Barbarossus ad ãnũ salutis.lxv.& undecies centenum eã diruit:
& solo æq̃uit:populũ ãt ĩ sex trib⁹ portaꝝ noĩe diuisum sex loca decio admin⁹ di
stãtia passuũ miliario hĩtare coegit.Sexto ãt ab ĩde anno quom Federicus bello a
frãciæ regibus p tertii alex.põ.ro.salute agitaret̃ mediolañ.a Parmensibus Placen
tinisq; adiuti repetitã patriã tanto reædificarunt aĩoꝝ ardore:ut ĩtra triẽnium di
tior populo frequẽtior potentiorq; solito facta uideret̃.Hũit uero p ãnos.cl.mira
bile ĩcrementum adeo ut nisi ciuilia obstitissent dissidia turnianoꝝ uicecomitũq;
oĩ lõbardia facil̃r fuerit potitura.Anno ãt salutis.lxxvi.supra duodecies centenũ
uicecomites pulsis turrianis mediolani tyrãnide sunt potiti.& ab ãno abinde.lxx
iiii.sextus Clæ.põ.ro.quõ a Ludo.bauaro ĩpe.adulterio multis agitaret̃ molestiis
ĩ illius dãnũ dedecusq; Luchinum uicecomitẽ ro.ecclesiæ ĩ mediolano uicariũ &
ei⁹ germanũ Io.Medio.archiepm creauit ãnoq; ab ĩde plus minus qnq̃gesimo Io.
galea.uicecomes p̃mus ab ĩpatore dux medio.ĩ ea familia ẽ cõstitut⁹ p̃nceps cer
te regno & ĩpio potiusq̃ eo ducatu solo dignus cũ pp ĩsignes alias uirtutes tũ ma
xĩe q doctrĩa & uirtutib⁹ excultos uiros apud se hr̃e atq; extollere curauit:oĩum ãt
externoꝝ quos dilexerit p̃mus fuit Petrus cretensis p̃ria cãdidus q nouanẽsis eps
post mediolañ.

postmediolañ.archieps:deinde ro.ecclesiæ catdi.& demũ sũmus põ. Alexáder.v.
noïe é appellatus. Isq; oĩum sui sæculi uir doctissimus:quo tpe Ioães ipse galea- Ioã.galea
cius ducatu mediolani a Ladislao luciburgẽsi tomanoꝝ rege ornatus é .oĩoné ha cius.
buit doctrina & teꝝ uariaꝝ copia redũdãté:q inter multa ornamẽtũ urbis medio
lani cõtinẽtia hæc hẽt. Mediolanũ physico naturali situ suo ab ĩcendiis caumatũ
& frigoꝝ rigorib⁹ æqliter abesse ac ppea locũ toti⁹ orbis tẽpatissimũ aetéq; serenissi
mũ:& aqꝝ ĩ puteis & fõtib⁹ salubritaté optinete. Quõ tñ lacus pulcherrimi decé
& septé:&.lxiiii.flumina terræ supficié irrigãtia in illius agro repiant᷑: diciq; eidẽ
põtifex barnabã Pauli cõdiscipulũ & comité p̃mũ fuisse mediolañ.ecclesiæ epm:
cui paulo post successent beatus Ambrosi⁹ doctor ecclesiæ celeberrimus:a quo sã S. Ambro
ctus aureli⁹ aug.doctor & ipse excellẽtissim⁹ in ipso mediolano ad fidé xpi cõuer- sius.
sus fuit. Ioã.galeacio & post eũ duob⁹ filiis Ioáne maria p̃mũ & postea Philippo- S. Augu.
maria:q tertius dux fuit uita functis:populis mediolañ.in libertaté se erigens post
aspetã ĩsignéq; famé bello ppessam urbem dedit Frácisco sfortiæ attenduló cuti
gnola romãdiolæ sfortia p̃mo patre oriundo. cui⁹ decotat robur atq; p̃ncipatum
Maria blãca uxor Philippo tertio duce nata regio titulo fastuq; dignissima. Genu
it mediolañ.urbs Alexandrũ secundũ tertiũq; Vrbanũ ex nobili gente cribella:ac
Cælestinũ.iiii.põ.ro. Datiũq; epm suũ q uir si btõ Gregorio credim⁹ scũs & doct⁹
patriæ cui⁹ fuit amãtissimus plurimũ pfuit. Impitæ uero scripsit alexã.v.põti. ro-
Valerianũ & Galienũ ĩpatores mediolani genitos fuisse. Sed Heli⁹ sptian⁹ scribit
auũ paternũ Didii Iuliani ĩpe.fuisse mediolañ.& Iulius capitolin⁹ dicit Valeria-
nũ iunioré nõ natũ sed sepultũ fuisse mediolani. Et Flauius Eutropius in alterius
ualeriani gestis rebus tradit acceptã fuisse cladẽ sub aureliano a Marcomãnis p er
roré. Nã dũ is a frõte nõ curat occurrerũt subito erũpẽtib⁹.dũq; illos adorso pseq
parat:oĩa circa mediolanum uastata sunt. Fuerũt ét patrũ nostroꝝ memotia me
diolañ.iurecõsulti excellẽtes Obett⁹ de hotto:q eã cõposuit iuris ciuilis pté q̃ usus
feudoꝝ appellat᷑.& Cristoforus castilione⁹ iurecõsultoꝝ suæ ætatis facile p̃nceps
At Ioães itidé castilione⁹ eps Vincentin⁹:ac paulopost ad nostrã puenerunt æta
té uiri duo elegantet docti ordinis scĩ augustini un⁹ scĩ Fracisci altet quoꝝ ille an
dreas bilius:hic antonius rauduensis appellati aliquot ediderunt opa qd ipsi di-
cendo & scribendo ualeãt absq; nr̃o testimonio oñdentia. Ornat quoq; patriã lo
sepb biprius sactis sæcularibusq; liis appme erudit⁹. Sed ad ppositũ iter nr̃m post
Ticini hostia Padus lõgo tractu nullo flumĩe ad dexteram auget᷑. Est uero ĩter p Padus.
ximũ sicidã & scĩ Iulii lacũ torrés gogna apud cochiũ oriũdus.& ad sanctã Mar
tham neblosamq; cursũ pdens. Ad padi ripam ubi sicida flu.hostia hẽt Bremide Sicida fl.
op.& ad ei⁹ fluuii dexteram palestrũ:supiusq; tomagnũ oppida ĩueniunt᷑. Ad si- Roma-
cidæ aut sinistram p̃usq̃ saru⁹ ĩfluat torrens sũt Vercellæ ciuitas uet⁹ appolineæ a gnum.
Martiali coco poeta appellatæ.& q̃s plini⁹ a saluiis libitiis ortas tradit. Tenuerunt Vercellæ
aũt saluii populi montes Niceæ supeminentes de hac urbe Pli. Extat lex censoria
uintimiliaꝝ aurifodinæ q̃ in uercellensi agro cauabat᷑ ne plus qnq; hoĩum in ope
aurũ faciendi publicani haberent. Et Eusebius cæsariensis in tpum supputationi
bus tradit

bus tradit Eusebiũ uercell.epm sacrorꝝ dogmatũ pitia claruisse. Nosq; historiarꝝ
secũdo ostẽdimus Valẽtianũ tertiũ Cõstãtii comitis ex Gallia placidia filiũ missũ
se ardaburĩ oriẽtis pfectũ aduersus Castinũ comitẽ Ioãnis adulterini ĩpe.ducẽ &
plio apud uercellas cõmisso Castinũ supatũ captũq; fuisse. Supi⁹ ad eãdẽ sinistrã
Burgus. Sicidæ adhæret burgus:saruoq; ad dexterã andurnũ.ad sinistrã ẽ bedulũ. dehinc
ad padũ ẽ Triduũ:oppidũ Brolia patrũ nostrorꝝ ætate celeberrimo militũ ducto-
re ornatũ & monasterio locedi duria baltea pxĩe hẽtur amnis apud hastubiã ĩ alpi
Salugiæ. bus onũd⁹: cui amni ĩferi⁹ cõtinet Crescẽtinũ nobile oppidũ supi⁹ salugiæ & pau-
lo supra ẽ eporedia a bonis equorꝝ domitorib⁹ lingua gallica sicut plinio placet ap-
pellata. Quã idẽ affirmat Po.ro.sybillinis libris admonitũ ac iussum condidisse.
Dehinc ascẽdẽdo p uallẽ augustæ ptoriæ itinere uni⁹ diei ẽ mõs iouett⁹.& supra ẽ
Augusta ptoria iuxta geminas alpiũ fores sita graias atq; peninas qbus Herculẽ
& pœnos trãsisse plinius asserit graios opinati apudq; eã ĩcisus fuit marmore titu
lus ille pgrãdis populos enumerãs quos Cæsar augustus in alpib⁹ subegit.dicitq;
Plinius coccianas ciuitates.xii.nõ fuisse additas titulis Augusti qa nil hostile cõ-
miserãt.gemĩas ãt fores graias atq; peninas nũc appellãt alterã mõtẽ iouis ubi mo
S.Bernar-dus. nasteriũ ẽ nobilissimũ scõ Bernardo dicatũ.alterã colũnã iouis q̃ uia iterẽ ad ual-
lẽ tarãtasiæ allobrogũ: quã qdẽ uallẽ Isera amnis excipit.ad sinistrãq; duriæ oppi
Isera flu. dum ẽ mazadiũ. Orcus dehĩc fluui⁹ padũ illabit᷑ cui ad hostiũ ẽ Danasiũ nobile
Mazadiũ. oppidũ & supi⁹ scĩ Martini ad dexterã.ad sinistrãq; scĩ Bñdicti de fructeria hñt
Orcus flu. oppida duriæ ripariæ.amnis padum deĩceps illabẽtis pxĩa hæret hostio Taurinũ
Taurinũ. ciuitas uetustissima p q̃ pmum Hãnibalẽ Italiã ĩgressum uenisse Liu.xxi. ostẽdit.
Taurini galli pxĩa gẽs erat ĩ Italiã digresso.& ĩfra p opportune taurini pxĩe gẽti ad
uersus ĩsubres motum bellum erat. Inde ex statiuis mouerat Hãnibal taurinorũ-
q; unã urbẽ caput ei⁹ gẽtis:q uolẽtis ĩ amicitiã nõ uenerat ui expugnauit duriæ ri-
pariæ fluuio ad dexterã oppida Lãcium & Bellegerium.ad sinistrã Cariacum &
Lancium. Druẽtum sunt pxĩa. Eoq; ĩ terrarꝝ spacio qđ padum binasq; durias & alpes ĩtera
Bellegeriũ. cet ẽ regio Canapicium appellata ĩ q̃ tres nobilium familiæ oppida possidẽt & ca
stella Valpgani scĩ Martini & scĩ Georgii comites. Nec lõge absunt a taurino Sã-
goni amnis ĩ padum labẽtis hostia: cui ad dexterã hæret oppida Ripolum Auilia
na; iter q̃ ẽ celebre monasterium scĩ Antonii de reuerso.scũs Ambrosi⁹ oppidũ.
& paulo supra ciuitas ẽ Secusa.supiusq; ad Sãgoni amnis ortum ẽ sesana Clusio
Pinnaro-lum. la.post hac amnis padum illabit᷑ cui pximũ ad sex milia passuũ ẽ pĩnarolum no-
bile oppidum nobili itẽ monasterio exornatũ Supi⁹ petrosa oppidũ & ad fõtẽ sini
strorsum ẽ oppidũ pragellatũ: cũ amni Bricanasiũ prĩo post mõs Bobi⁹ dextrorsũ
Pelix flu. hæret.post Clusiolã pelix fluui⁹ clusono auct⁹ padũ illabit᷑ pãcalenũ ĩter & uillã-
Panchale-rium. frãchã oppida pplis frequẽtata.fuitq; panchalenũ augusti taurinorꝝ antiq̃ ligurꝝ
stirpis apud q̃ pli.dicit padũ prĩo nauigabilẽ eẽ.& uillafrãcha pmũ portæ padum
sublicẽo ẽ cõplexa. Pado ãt fõti suo iã ppinquãti oppida sunt pxĩa reuellũ & par-
sana.& ad supmi ultimiq; torrẽtis illũ illabẽtis fõtẽ ut dixim⁹ oppidũ ẽ. Circium.
Deinceps sunt alpium iuga:& ea qdem q̃ Hãnibal Italiã ĩgressurus aceto irrupit.

Regio octaua

Regio Octaua Venetiæ. Incipit fœlicissime.

LOmbardia ad finé pducta si hactenus seruatū moré sequi uo
lumus ad proximoꝝ pado amniū hostia reuertédū esset. Sed
quom ad ultimis padi hostiis ad fornaces appellatis Venetia
rū urbis ducat⁹ fines ad aquas gradatas stagnātes mari Adria
tico aquæ salsæ optineant in q̄s Athesis fluuius post Medua
cus: deīde Timauus defluunt amnes ipsam Venetiaꝝ ciuita
tem eisdé salsis circundatā aquis prius q̄ Marchiā Taruisinā siue Foroliuiensem.
regiones descnbi necesse est. Postmodū nāq; Hostia cursusq; fluuioꝝ in sicco me
lius ꝓsequemur secūdū ripas. quorū ex nostro instituto easdem regiones & earū
particulas certius īuenimus. Venetias ciuitaté in intimo Adriatici mari sinu sitā Venetiæ
ad annū salutis quinquagesimū sextū supra quadringentenū fuisse conditā: quo
anno Athila rex Hūnoꝝ Aquileiam diruit docuimus in historiis. Habet aūt eius Athila.
ducatus regio terminos longitudine milium octoginta ab aquis olim gradaris ad
Lauretū oppidū a Vitāli Faledro ædificatū: nunc aūt pado proximū ubi ad for- Lauretū.
naces diximus padi hostia appellari. Latitudo auté uaria nullos habet alios termi
nos q̄ quousq; cedétes recedétesq; maris aquæ ad siccū stagnādo pueniunt. Eius
regionis diuerso modo nōnulli meminerūt uetusti scriptores. Antoninus. n. pius
in Romani imperii ꝓuinciarū regionūq; itinerario quom a Rauēna Aquileiā p
Altinū iter describeret: hæc nunc Venetiaꝝ stagna appellat septé maria q̄ a Ra- Septem
uēna Altinū usq; septé uada essent naui transmittenda. Et Verg. quod diffuse in Maria.
Pataui descriptione infra ostédemus: ubi Pataui ædificationé ab Antenore fa-
ctā narrat sic hét. Et fōté supare timaui. Vnde p hora nouem uasto cū murmure
mōtis. It mare præruptū: & pelago premit arua sonāti. Mare enim quod p ora no
uem. It præruptū & p̄mit arua pelago sonāti: est hoc totū quod a pado ad aquas
gradatas littus rumpens colles eius poeticæ a Vergilio mōtes appellatos inter ipsa
uada linquit: quæ nūc littora appellamus. Insulæ eo cōclusæ spacio quæ habitan Insulæ
tur uarios habuerūt conditores q ī unicam hanc Venetiaꝝ ciuitaté opes & consi Venetiaꝝ.
lia contulerūt. Vnde hanc Venetiaꝝ ciuitaté pro una regione nō īmerito a nobis Opes
positā esse intelliget q considerabit nō modo opes eius cuiuscūq; alterius regionis Venetiaꝝ.
Italiæ opibus æquiparandas esse: sed multas fuisse urbes multa oppida quoꝝ ex-
cidio hæc unica sit cōdita. Aqleiā Altinū Cōcordiā Patauinū monté Silicis Opi
tergū Eracliā Eqliū Gradū Caprulas & Lauretū: quāquā & ex Vicentia Verona
Mantua Brixia Mediolano & Papia ab Athila afflictis & ab aliis Italiæ ciuitatib⁹
præsertim urbe Roma diuersis in persecutionibus nobiles & potentiores quosq;
Venetias a principio cōfugisse in historiis abūde docuimus. Igit᷑ Aquileienses p̄
mi gradū concordienses condidere caprulas. Altinates sicut urbem suam in sex
portas diuisam habebant: sex quoq; in stagnoꝝ insulis oppida condiderūt Tor-
cellū Maiorbum Burianū Amoriacū Constanticū & Aimanū: patauinorū pars
Riuū altum & postea dorsum durum. Monte silicenses adeustiniq; methamau- Metha-
chū: Albiolam: Palestrinā: siue ut plinius appellat philistinā & fossam Clodiam: mauchū.

Clugia. quæ nunc est ciuitas Clugia. Creuit aũt ilico ab ipso conditionis initio Veneta ci
uitas quia non a pastoribus sicut Roma: sed a potentioribus ditionibusq; regiõis
olim Venetiæ fuit a principio sicut diximus habitata. primus externoꝝ Venetiis
Narses. ornandis attulit adiumentum. Narses eunuchus patritius primi Iustiniani imp.
eunuchus. copiarum in Italia aduersus Gotthos missaꝝ dux: qui q̧ Veneti eũ traducendis
a Taruisio Rauennam copiis nauigio iuuissent: postquã subegerat Gotthos eccle
sias sancti Theodori & Geminiani de capite Broli in Venetiis ædificauit. Quin
etiã anno ipsius conditæ centesimo & trigesimo secũdo Arnulphus rex longobar
Narses. doꝝ Pataium ciuitatem post tothilense excidiũ a prædicto Narsete eunuchora
uẽnatibusq; ĩstauratã igni ferroq; assumpsit: & quotquot primæ cladi supfuerãt
ac in patria coaluerant Patauini secunda transmigratione in stagna Venetiarum
confugientes riuũ altum implerunt: & oliuolense castrũ ubi nũc castellanum est
episcopũ condidere: atq; eo tẽpore sancti Martini & sancti Ioannis in bragula ec
clesias construxerunt. Mirum uero est & summo extollendũ laudis præconio po
tuisse a tot tanq̃ diuersis urbiũ & oppidoꝝ populis conditã ciuitatẽ p annos ppe
modũ mille hanc quã retinent remp. cõseruare. Nec tamẽ reꝝ humanaꝝ condi-
tionis adeo fuit expers hæc ciuitas: quin per singulas quasq; ætates: suos ut inquit
poeta manes fuerit perpessa. Quãobrem eius incrementa summatim sicut in cæ
teris facimus Italiæ ciuitatibus explicando: labores quoq; & difficultates pariter
ostẽdemus. & ne in aliarũ urbiũ quas in hac cõdenda destrui cõtigit negocio ulte
rius laborandũ sit: omnia simul cõtexemus ut facta inter condendũ destruẽdũq;
uariatio certior habeatur. Nec incongruũ uidet᷑ a scissa patriarchali dignitate in
choare q̧ eam scimus in rebus Italiæ semp momenti plurimũ habuisse. Ad annũ
salutis sexcentesimum decimum Gisulphus dux foroiulianus consensu a Gisul
Patriarche phi lõgobardoꝝ regis elegit Ioannẽ abbatẽ in patriarchã ueteris Aquileiæ Cãdia-
no superstite patriarcha nouæ Aquileiæ: q̃ apud gradũ fuerat a Romanis ponti
ficibus cõstituta. Et anno inde quinto partiũ consensu cõstitutum est ut qui eẽt
Aquileiæ patriarcha omnẽ cõtinentis regionẽ moderaret᷑ qui esset apud gradum
omni huic quæ nunc est Venetiaꝝ ducatus regioni præesset. Quartodecimo ab
inde anno quom Rothari longobardoꝝ rex Opitergium ciuitatẽ diruisset: eius
ciuitatis episcopus nomine Magnus ad stagna cõfugiens consensu & auctorita-
te Seuerini ponti. ro. ac Eraclii impe. ciuitatẽ condidit: quæ ab ipso impatore Era-
clea est appellata. Eodẽq; anno Paulus Altini episcopus cũ populo suo qui cladi
bus supfuerat Torcellũ se conferens sedẽ ibi Seuerini põ. ro. auctoritate firmauit
quæ nũc extat. Cuius pontificis cõsensu pariter patauinus eps arrianã hæresim:
quæ tũc in multis Italiæ locis feruebat declinans sedẽ epalẽ in Methamaucũ trã-
stulit. Quo anno fœdere inter longobardos regem & duces ac Venetiarũ ciuita-
tem icto declaratũ est ut tota terrestris Venetia ab ab dua ad aquas salsas Lom-
bardia. & quicqd in ipsis esset salsis aquis Venetiæ appellarent᷑. Ad annũ uero sa
lutis sexcentesimũ & quinquagesimũ Constãtius impe. Eraclii filius Torcellũ ue
niens ut romã accederet: uicũ qui est in Torcello primarius Constantiacũ de suo

nomine uoluit appellari. Eraclea ciuitate interim aucta eius populi pars in uicinã Eraclea.
commigrans ĩsulam Equiliũ condidit ciuitatẽ: quomq; annis triginta duobus su Equilium.
pra ducentos Venetiæ uariam sub tribunis habuissent gubernationis formã: pri-
mus eaꝝ dux in Eraclea & ciuis Eraclianus Paulinus ãno salutis sexcentesimo no Paulinus
nagesimoseptimo a patriarcha epis clero tribunis proceribus & plæbeis creatus est Dux Vene
qui dux fœdere cũ longobardis inito Eracleæ fines a plane maiore ad minorem ꝑ tiarum.
duxit. Et anno inde undeuigesimo Vrsus item Eracleanus dux mortuo paulino Vrsus
suffectus est: qui ãno septimo ducatus ciuili in tumultu occisus est: sicq; laborũ Dux.
suorum Veneti initia habere cœpere. Nam eo ducatus nomine antiquato Domi
nicus Leo magister militũ attributa ducatus potestate creatus est: cui post annũ
primũ defuncto suffectus Fœlix Cornicula magister militũ pariter est dictus. Et
tertius item Iulianus Ceparius ac quartus Ioãnes fabriciacus magistri militum
sunt dicti. Sed hic ciuili itẽ tumultu magistratu depositus oculisq; priuatus est.
Ad annũq; salutis postea septingentesimũ quadragesimũq; secũdũ. Deus dedit
Vrsi quondã ducis interfecti filius mutata ab Eraclea in methamaucum sede & Eraclea
magisterii militũ nomine exploso dux est dictus qui anno ducatus tertiodecimo
quom ad brintæ amnis hostia castellũ ædificare cœpisset in tyrannidis suspitiõe
uenit: & tumulto exorto depositus fuit excecatus: eiq; in ducatu suffectus Galla
ãno quartodecimo tumultu captus oculosq; est effossus: nouaq; subinde regimi-
nis forma est facta. Nã creato duce Dominico monegario methamaucensi duo
annales tribuni ad annũ pari potestate cõsessum fuere creati. & tamẽ hic etiã dux
post annũ in tumultu oculos simul cũ ducatu amisit. Ad eracleanosq; itẽ rex Ve
neta rediit & mauritius dux est factus: qui post ãnũ malo exẽplo filium ducatus
consortẽ assumpsit. Quo anno primus Adrianus papa obeliabatũ oliuolensi ec-
clesiæ primũ dedit epm a quo sancti Moysi ecclesia ædificata ẽ. Iniecit uero mau
ritius dux in Ioannem patriarchã gradensem manus adeo uiolentas ut breui ille
obierit: suffectusq; patriarcha Fortunatus cõspiratione cõtra ducẽ in prædecesso
ris sui ultionẽ inita exorto tumultu pulsus in franciã se cõtulit: deiecti tñ ducatu
sunt Mauritius dux & filius & illis unicus obelerius tunc tribunus methamaucẽ- Mauritius
sis in Venetiarũ ducatu est suffectus: eo dẽ anno qui erat salutis octingentesimus dux
quartus obelerius dux ciuili tumultu patria pulsus Taruisium se contulit: ubi ab
exulibus Venetis iterum dux creatus fuit: qui Beatũ fratrẽ ducatus cõsortẽ acce-
pit. Interea pipinus Caroli magni filius rex Italiæ a primo Adriano pon. ro. con- Pipinus
stitutus anno salutis. lxxx. in Italiã ueniẽs huic patriarcha Fortunato inde Obole Carolus
rio & Beato instigãtibus bello Venetos agitare cœpit: q ꝑlio apud Taruisium cõ- magnus.
misso sup iti cũ Carolo magno & pipino filio Italiæ rege per fœdera cõuenerant:
qbus in fœderibus actũ est ut Obolerius Beatusq; duces apud methamaucũ exu
larent: nec tñ inuenio aliquẽ a Carolo & pipino magistratũ administrãdis Vene
tiaꝝ rebus fuisse impositũ. Eodẽ aũt anno Eracleã Veneti destruxerũt: uñ maxi-
ma nobiliũ pars q postea Venetias usq; in hæc tpa gubernarunt in urbẽ cõfluens Aquileiẽ-
illã auxere: paritergq; eodẽ anno Aquileienses in Venetiaꝝ urbẽ populariter cõmi ses.

grarũt:ut tunc secunda Venetiarũ urbis cõditio fuisse uideat᷑.Eoq; anno agnellꝰ
Riuꝰaltus particiacus heracleanus primus dux fuit q in riuoalto insula electus palatiũ duca
le nũc extãs ædificauit:pariterq; eodẽ ãno apud oliuolẽse castrum existẽs cathera
lis ecclesia ab eo castello appellata est castellana & ꝑ Veneta riuufaltꝰ ciuitas dici
cœpta.agnellus exinde dux tertio q secutus ẽ ãno eracleã reædificãs ãbitu stricti
Ciuitas orẽ appellauit ciuitatẽ nouã quod & nũc rõne episcopatus magisq̃ habitationũ
noua, retinet nomẽ.Idẽq; Agnellus filiis suis duobꝰ assumptis in ducatus cõsortes mo
nasteriũ sancti Zachariæ ædificauit:inibiq; eiusdẽ sancti corpus reliquiasq; loca
uit. Vrsus aũt eps ecclesiã suã castellanã sancti Petri uocabulo decorauit:quo tpe
S.Lauren eius cõsanguinei sancti seueri & sancti Laurẽtii ecclesias in geminis insulis cõstru
tii ecclesia. xere cõspirarũt uero aduersum tres hos duces patrẽ & filios Ioannes tornaricus &
bonus bragadinus:q capti cõuictiq; & appẽsi patibulo interierũt:& tñ eoꝝ de q
S.Daniel bus sumptũ erat suppliciũ agnati ꝑ id tpis sancti danielis ecclesiam cõstruxerunt
ad octingẽtesimũ aũt & uigesimũ septimũ salutis annũ defuncto Agnello Iusti
nianus particiacus ĩ ducatu solus ẽ suffectꝰ Anno cuiꝰ secũdo beati marci corpꝰ
Iustinia ex asia est delatũ:eoq; q secutus est anno quom Iustinianus obisset dux Ioannes
nus dux. frater est suffectus quo anno beati Marci ecclesia est ædificata. Et ꝑ id tpis ducto
S.Marci in methamaucũ exercitu Obelerius ibi exul occisus & ciuitas est destructa cuius
translatio, demolitionis cædisq; obelerii cã factũ est ut uocatus in franciã Ioãnes dux acces
serit:eoq; absente castellanus eps duoq; ciues riuialti ciuitatis curã administratio
nis ducali attributa ptãte gesserũt Iões aũt dux Frãcia reuersus ciuiliq; tumultu
ducatu deiectus & tonsoratus mœstitia diẽ obiit ãno postmodũ q secutus est tri
gesimo sexto & octingẽtesimo Petrus triundonicus pola oriũdus dux ẽ creatus:q
Caprulæ, Ioannem filiũ ducatus cõsortem hũit:ecclesiamq; sancti pauli ædificauit:q̃toq;
Sergius abinde anno sclaui caprulas Venetoꝝ urbẽ ui captã destruxerũt Sergio q dictus
papa. est os porci tunc pon.ro. In quo anno eps Maurus ecclesiam sancte Margarite ex
truxit Petro trundonico uita functo Ioães filius ducatũ solus optinuit:quem a
sancti Zachariæ ecclesia redeũtem populus tumultu cõcitatu occidit:& in eadẽ
ecclesia sepeliuit anno salutis octingẽtesimo quarto:eratq; Vrsus particiacus solẽ
ni tũc more electus quom defũcti ducis famuli palatiũ populo non prius reddi
dere q̃ pupuliã sibi insulã certa cũ ĩmunitate habitandã ĩpetrauerũt Vrsusq; dux
anno ducatis sui tertiodecimo Ioãnẽ filiũ ducatus cõsortẽ accepit:q campanas
duodecim anno salutis octingẽtesimo septuagesimo impatori græcoꝝ misit: fue
rũtq; he campanæ quas primũ græcia uidit. Gessit uero Vrsus iste dux maximas
res nõ minus Italiæ q̃ Venetis gloriosas. Nã sarraceni spoliata inflãmataq; Anco
na oẽm Italiæ horã q̃ inde ad idruntũ intercedit pariter afflixerunt in quos sinus
Tarentini horã uastare parantes quom Vrsus duxisset superarũt xpiani:fugataq;
inde classis sarracena gradũ urbẽ inuasit. Tũcq; Vrsus q illoꝝ terga fuerat insecu
tus:repulsos a Gradu nõ prius ꝑsequi destitit:q̃ oĩs Italiæ hora in superum mare
uersa reddita est pacatissima Vrso duce mortuo Ioães filiꝰ dux solus comaclũ
ciuitatẽ de Rauẽnatibus cœpit; & anno ĩde tertio petrũ fratrẽ suũ ducatus con
sortem

fortem habere optinuit qui nouus dux ecclesias sancto॰ Cornelii & Cypriani in methamaucensi littore ædificauit. Sed ambo duces intra tertium q secutus est annū ducatu se abdicarunt. Creatus aūt est ad annū salutis octingentesimū octaua gesimūseptimū Petrus Candianus uir præstātissimus: quē sclauū uno superati alte ro redintegrato plio interfecerūt: Ioānesq; particiacus quē ducatu se abdicasse ostē dimus ut seditioni occurreret in urbe fatiscenti ducatū resumpsit: quomq; eū sex to deposuisset mēse suffectus est dux ad annū octingentesimū octuagesimū octa uū Petrus cognomine tribunus: quo anno reges duos Italia post habitis francis ex Italicis habere cœpit: Beterengariū foroiuliēsem: & Guidonem spoletanū ducem. Anno aūt qui inde tertius est secutus hic dux petrus tribunus urbis Venetiarum partem muro cinxit a riuo castelli usq; ad sācctam Mariā in iubanico: ibiq; canale maius ferrea clausit cathena cuius capita hinc in predicta ecclesia inde in sancto Gregorio obserabant: qui annus Italiæ infœlicissimus fuit q; Vngaria Taruisio Mediolanū usq; oīa cædibus incēdiisq; fœdarunt: & stagna Veneto॰ pelliciaus nauibus tumultuarie fabricatis ingressi ciuitatē nouam clugiāq; & caput aggeris populati sunt: eos tñ Betengarius rex cū qndecim armato॰ milibus aliquātulū re pressit. Et tandē ei pœne amisso exercitu ingenti data pecunia ut in Vnganam re direnr deliniuit. petro tribuno ducatus sui anno uigesimotertio uita functo suc cessit Vrsus particiacus secūdus p cuius tpa Corradus alemānus ex ea gente pri mus licet papali cōfirmatiōe caruerit: impiū inuasit & rebus p Italiā fluctuanti bus sarracent maiorē eius partē occupauerunt. Successitq; huic post uigesimum annū in ducatu alter petrus Candianus: qui nactus p debilitatē imperii & Italiæ occasionē primus Veneto॰ potentiā in lyburnis dalmatisq; auxit: & genua tūc a sarracenis spoliata Veneti in Italis mari potētiores esse cœperūt: quā qdē poten tiā usq; in hæc tpa p Imperii romani tā græci q̄ latini inclinatione auxerūt. Nam germani impatores & si terra quādoq; aliqlem nullā tñ aliqñ mari potentiam ha buerūt. Itaq; deinceps in hac Venetiæ regione breuitati cōsulentes nihil aliud q̄ motus intestinos aut fabricas loco॰: quod nostri est ppositi attigemus p Otto nis secūdi imp. tpa ad annū salutis nongentesimū septuagesimūquartū Veneti petrū candianū ducem deiicere cupientes: quom ille se in palatio tueretur iniecto igni pice & fulphure mixto & palatium & ecclesias sancti Marci sancti Theodori sanctæ Mariæ in iubanico & plusq̄ trecenta ciuiū domus funditus cōbusserūt: duxq; cū filio & cōplicibus est interfectus: hæcq; oīa ædificia suffectusq; illi dux petrus Vrseolus uir optimus instaurauit q & Gradū ciuitatē instauratam muro cinxit: quo itē tpe monasteriū sancti Georgii a ioanne mauroceno monacho est amplificatū. Ad annū uero salutis millesimū & nonū adrienses magnæ olī adriæ urbis reliqas apud Lauretū superatos Veneti tāta confecerut occidione: ut dies ille ultimus fuerit ciuitati a q̄ mare Adriaticū est appellatū. Quo itē anno pepus pa triarcha Aqleiēsis Gradu ciuitatē dolo captā destruxit: quā Veneti itep illico re staurarūt. Anno inde.xx. Dñic s Vrseolus pulso petro barbolano p arma dux fie & tertio die Rauennam metu cōfugit. Dñicusq; flabonicus. tūc exul i patriamq;

Petrus candianus.
Sclaui.
Petrus candianus.
Incendiū.
Mare adriati.

reuocatus dux est factus:& ad annũ.xxxxiii. supra millesimum Pepus patriarcha
Aquileiensis noni Bñdicti pon.auctoritate atq; cõsensu gradũ sibi subiicit: eccle
sias diruit:urbẽ spoliat:& Veneti eiusdẽ pontificis auctoritate eandẽ instaurarũt.
Annoq; inde.xxxx.Dñicus Cõrarenus dux monasteriũ sancti Nicolai in littore
Monaste. & ꝓpinquo loco monasteriũ sancti Angeli ædificauit.Ad cẽtesimum uero atq;
sancti. N, millesimũ salutis annũ ĩcẽdia bina Venetiis fuerũt.qbus parochiales ecclesiæ ad
uiginti simul cũ parrochianoꝝ domibus arserũt:quo tpe m-thamaucẽsis ciuitas
inundatione maris atq; ĩcẽdio uastata & pœne summersa ẽ:terremotusq; supue-
niens Venetias ubiq; afflixit.Tertiodecimo aũt abinde anno.Quintus Henricus
impe.Verona Venetias ueniẽs:situq; & regionẽ ciuitatis admiratus Venetias re-
gnũ appellari decreuit:eoq; q secutus est ãno Marcus iulianus monasteriũ uirgi-
nis de charitate extruxit.Duodecimo deinceps anno Veneti mõtonio peloponẽsi
sunt potiti:petrusq; gatilosus ecclesiam sãcti Clæmẽtis:& hospitale in cãnalis or-
phani ripa ædificquit:unde uicesimo ĩde ãno turris campanaria sãcti Marci exci
tata est.Sed nec adeo cõtinuare potuit qes ĩchoata:qn ad ãnũ salutis.lxx.supraun
decies cẽtenũ Vitalis Michael dux fuerit ĩterfectus.Augebant̃ tñ ĩ dies Venetoꝝ
opes mirabili ĩcremẽto.Nam ad ãnũ quartũ de duodecies cẽtene Teneti francis
bello sociati urbis cõstãtinopolitanæ dominio sũt potiti.Et ãno ĩde.xxxx.ecclesia
S.Frãcis. sancti Frãcisci Venetiis & monasteriũ sancti Cypriani in Torcello ædificatũ:un
Pons riui de trigesimoq; ĩde ãno põs riuialti sublicius est constructus quo tempore quom
alti. duplicatũ esset Venetiis molituræ uectigal populus ĩ tumultũ cõcitus arma cœ-
pit.Sed his q se duces ĩcẽtoresq; ĩgerebãt captis eculeoq; appẽsis qes illico ciuita-
ti reddita est.Maiorẽ uero plurimiq; faciẽdũ ãno ĩde unde qnquagesimo tumul-
Baiamõs. tum urbs Veneta sensit quom Baiamons teupolus reꝝ nouaꝝ cupidus una cum
Teupolus. Quirinis Barocus doris badoaris & basilus regnum affectauit in quo ꝓ dementis
publico cõsilio aĩaduersum est qesq; ciuilis & cõcordia ĩ hæc usq; tempora annis
duo de quadraginta atq; cẽtũ Venetiis fuit.sed iã satis multa de Venetiaꝝ origi-
ne ac ĩter ipsam cõstituẽdã rẽpu.uel ædificatis uel dirutis ciuitatibꝰ & oppidis sũt
dicta.Ad uiros itaq; eiusdẽ ex nostro more ĩstitutoq; ueniamus.hũit semp hacte
Andrea nus urbs ueneta uiros maritimoꝝ belloꝝ & mercaturæ gloria claros.Sed añ patrũ
dandulus. ætatẽ nullo decorata ẽ uiro litteris ornato ꝑter q̃ Andrea dãdulo duce:quẽ.F.pet.
Carolus testimonio doctũ fuisse scimꝰ:Patrũ uero memoria Carolus zenus uir ĩter Vene
zenus. tos nõ solũ ætatis suæ sed prioꝝ sæculoꝝ litteris ornatissimꝰ:& rebꝰ bello gestis ita
clarus fuit:ut alter Camillus merito a Venetis appellet̃:qñq dẽ clugiensi bello qd
cũ Venetis genuẽses difficillimũ ac piculosissimũ gessere unico nauali ꝓlio fœli-
Leonardꝰ cissime gesto genuẽses a uenetis ẽt eo bello uinci posse ꝑmus docuit:& oĩ eo bello
Iustinianꝰ hostiũ ferociã sua fortitudine cõstãtiaq; cõpescuit:demũq; Bucicardũ regis frã
coꝝ naualis exercitus supremũ ducẽ dũ opẽ patauinis afferre cupet ꝓlio ĩgẽti glo-
Zacharias riosissimoq; supauit:q̃ oĩa Leonardus Iustinianꝰ funebri luculẽtissima oratiõe &
taruisanus Petruspaulꝰ uergeriꝰ elegãtissimis duabꝰ epistolis copiosissime ꝓsecuti sũt.fuit &
paulopost Zacharias taruisanꝰ uir doctrina cõsilioq; celeberrimꝰ oratio cuiꝰ extãs

cora Gregorio

corã Gregorio pon.to.habita ꝓ ecclesiæ unione suadẽda illũ eloquẽtissimũ fuisse
ostẽdit.hoc aũt sæculo multos pstãtissimosq; uidimus.petrũ emilianũ eꝑ m uicẽ
tinũ litteris multũ.plurimũ prudẽtia decoratũ:Leonardũ iustinianũ magni nobi
lisq; ĩgenii uiꝝ q ĩter alia hũanitatis latina & græca studia musicæ adolescẽs iuue
nisq; deditus dulcissimis carminib⁹ & pitissime uulgariter cõpositis oẽm repleuit
Italiã:& post natu grãdior scripto & ꝓnũciatiõe tã latina q̃ uulgari eloquẽtissim⁹
& senator grauissimus in administratiõe reipu.potẽtissimus fuit. Marcus quoq; Marcus
lippomãnus iureconsultus græcas caldæas hebræas litteras atque ac latinas egre lippo.
giæ doctus erat.paulusq; Venet⁹ religiosus dialecticos nostri sæculi supauit q &
paucis in phĩa cedẽs theologus quoq; ĩsignis est habitus. Franciscus Barbadicus Frãciscus
grauis optimus ac propemodũ sanctus:& Daniel uictorius ciues splendidissimi Barba.
fuerũt hũanitatis litteris aud quaq̃ mediocriter eruditi.petrũ Lauredanũ eb⁹ bel Petr⁹ laure
lo gestis clarissimũ:quẽ Veneti alterũ Claudiũ Marcellum ĩ sua patria appellare
pñt.hoc ĩ loco a nobis poni mirabunt̃ q meminerint eũ latinas litteras grãmatica
les penitus ignorasse.Sed eius ĩgeniũ nõ duximus merita fraudãdũ laude:q; om
nia q̃ per ætatẽ suã mari gesta sũt:quoꝝ ipse magna pars fuit & maris portuositã
tis nauigãdiq; rationẽ uulgari scripto copiosissime ꝓsecutus ẽ.sed dũ eos ex mor
tuis q ĩ patria claruerũt doctos pquirimus dignitatẽ maximã Venetoꝝ narrãdo Grego.
postposuimus.Fuerũt ex gẽte corrariã.xii.Grego.põ.to.& Antonius nepos su⁹ ro xii.pon.
manæ ecclesiæ cardinalis ea uterq; moꝝ & uitæ sanctimonia q̃ ꝓuatos quoq; cele
bres reddere potuisset.Fuerũt ex maurocena & lãda gẽte cardinales duos uirtuti
bus litterisq; ornatissimi.Alterũ uero põtificẽ paulopost hũere Veneti ex cõdul Eugenius
maria gente Eugeniũ q̃rtũ:cui⁹ gesta p historias nostras orbi notissima põ.ro.qui papa.
añ se fuerũt pstãtissimis parẽ & alioꝝ turbæ multo digniorẽ eũ reddiderũt.Quã
tũ aũt ad doctrinã litterasq; attinet:qbus hoc in cathalogo ꝑmas ptes tribuimus
& si Eugenius põ.nec uiri nec alicui sciẽtiæ particulariter perdiscendæ animum
adiecit:doctoꝝ ecclesiæ oratoꝝ historicorũq; latinoꝝ libros oẽs & legit assidue:&
quo erat mirabili ĩgenio subtilissime intellexit.ornauit aũt cardinalatus dignitate Petrus bar
petrũ barbũ ex sorore nepotẽ:qui adolescẽs optimus tanta duodecim hacten⁹ an bus.
nis humanitate atq; ẽt ĩtegritate & simul liberalitate est usus:ut & alter Titus ue
spasianus:& quod illi tribuebat̃ delitiæ humani generis sit appellatus:uir aũt fa
ctus titulo sancti Marci est ornatus:& patrio cognomine cardinalis Venetiaꝝ di F.foscarus
ctus. Supq; sũt Venetis dux Franciscus foscharus oĩ uirtutũ ꝑterq̃ litteraꝝ gloria dux.
ornatissimus:& ciues Frãciscus barbarus excellẽtissimi uir ĩgenii cui⁹ litteraꝝ græ F. barbar⁹.
caꝝ & latinaꝝ doctrinæ an eloquẽtiæ editis opib⁹ celebratæ aut ĩ administranda
repu.sapiẽ & pietatis aut gestaꝝ ꝑsertim apud Brixiã reꝝ gloriã anponas haud fa
cile possis discernere. Andreasq; maurocen⁹ bonaꝝ artiũ studiis ornatus sapiæ &
gubernãda repu.pitiæ gloriã hẽt:& Hermolaus donat⁹ & si gerẽda repu.fuit occu
patissimus in litteris adeo est ĩbutus:ut cũ historiã teneat:tũ heroicos uersus sæ
pe cõposuerit elegantes.Pariter Zacharias triuisanus supioris Zachariæ filius ac
uirtutis hæres,Barbonus maurocenus:Ludouicus foscharenus: Vitalis landus:

Candianus

Catidianus bolanꝰ iurecōsultissimi. Nicolausq; canalis & si iuri ciuili & simul reipu. sūt deditī: tñ oratores poemataq; & historias egregie callent. Laurus qrinus
Io. cornarius. magnæ græcaꝝ latinarūq; litteraꝝ peritiæ iuris cognitionem addidit. Ioãnem uero cornelitū siue ut nūc corrupte eam appellãt uetustam gentem cornariū doctū
Paulus barbus. elegantemq; monbꝰ Venetiæ hñt. Et paulus barbꝰ equestris ordinis germani fratris sui. Petri barbi Romanæ ecclesiæ cardinalis ītegerrimi humanissimiq; ac ductæ ab Eugenio pōtifice originis maternæ gloriã bonaꝝ artiū in qbus excellit studiis accumulat. Andreas Iulianꝰ bono uir ingenio: Bernardus iustinianꝰ Leonardus genitus Hieronymus barbadicus Francisci pdicti filius: Nicolausq; barbus litterarii ornamēti gloriã laudē hñt. Quid quod alteꝝ in narrationis ordine errorē incurrimus: q prælatos ecclesiæ Venetos sæcularibꝰ postposuimus. Sūt ex Venetis Laurētius castellanꝰ: Fantinus paduanꝰ epi uiri doctrina & grauitate ac sapiētia uenerãdi: Gregoriꝰ patrui pōtificis nomē referēs sedis apostolicæ prothonota
Hermolaus Barbarus. rius Hermolaus barbarus Frãcisci nepos taruisinus: petrus monteus brixianus: Iacobus zenus feltrensis & belunēsis. Dñicus torcellanus epi non modo iuriū ciuilis & pontificii ac theologiæ doctrina sicut eoꝝ decet pfessionē abūde pleni: sed eloquentia quoq; ornatissimi sunt ut ei mãcipatoꝝ studio peritioꝝ multos ætatis nostræ scribēdo dicēdoq; æquēt. Petrus thomasius medicoꝝ nō magis Venetoꝝ q̃ cæteroꝝ ætatis nostræ eloquentissimus habet͛. Sed iam nos inuidiæ nimis exposuit breuitatis respectus: q multos pteriri facit. quos tãta ciuitas habet litteraꝝ studiis uel imbutos uel operam impēdētes.

Blondi Flauii Forliuiensis Italiæ illustrate Marchia Taruisina.

TRibus eaꝝ q̃ supra a nobis descriptæ sūt octo regionū cōtinētē eē ostēdimꝰ Marchiã taruisinã: Romãdiolæ scilicet ad melariæ brigãtiniq; paludes Venetæ urbi ad aquas salsas & lombardiæ ad mintiū & bænacū: fecit tñ bænaci certiꝰ & copiosiꝰ describēdi necessitas: ut ad eiꝰ dexterã littoralē sic oppida & castella lōbardiæ regioni cuiꝰ esse non debēt adiūxerimus. Prædictis itaq; triū regionū & alpiū & padi atq; lemini amnis contra caprulas īsulam in mare adriaticū defluētis finibꝰ cōclusa erit marchia taruisina: eã regionē qñq; alias galliæ cisalpinæ qñq; trãspadanæ Italiæ partē qñq; Venetiã appellatã romanæ ecclesiæ monumēta esse uolūt ptē dalmatiæ supra mare: ut nihil absurdiꝰ potuerit excogitari cū nulla ex pte dalmatia ad huius regionis fines unq̃ pertinuerit: q̃q̃ par eē uidet͛ absurditas barbaro marchiæ uocabulo maximas atq; amplissimas urbes Veronã patauiūq; titulo subiici taruisio: quã ciuitatē illæ opulētia potētatu & dignitate semp antea sicut & nūc lōgissime añterūt. Po
Lōgobardi. sterior tñ fuit īdita ab ecclesia appellatio. Nã lōgobardi oīum q Italiã īuaserunt externoꝝ supbissimi romani īpii & Italiæ dignitatē euertere: ac oīno delere conati leges nouas q̃ alicubi ī Italia extãt cōdidere: mores ritus gētiū & rerū uocabula īmutauere ut affirmare audeamꝰ locutionis romanæ latinis uerbis q̃ ne dū italia sed Ro. quoq; impio subiecti pleriq; populi utebant͛ mutationē factã ī uulgarē Italicam

licam

licam nūc appellatā per longobardoꝝ tēpora inchoasse. Idq; incognitū nobis q̄ opus de locutione romana ad Leonardū aretinū dedim⁹: postea didicimus uisis longobardoꝝ legibus in q̄bus de mutatione facta multaꝝ reꝝ uocabuli tituli ita cōtitutusq; sunt posi͂tū. Q uinetiā publicæ administrationis & priuatim uiuendi instituta accuratissime ab eisdē sunt mutata: & eo usq; ipsius gentis processit insania ut romanoꝝ charactere litteraꝝ penitus postposito nouas ipsi & sua ineptia gentis barbariē indicātes cifras pro litteris adinuenerūt. Et contra uero ostrogothi æq̄ ac cives romani latinis delectati litteris nullā in illis barbariē effuderūt. Nā Theodoricus rex primus latine & græce doctus Amalascuītha eius filia doctior Theodat⁹ rex tertius & p̄mi nepos doctissimus fuere: quod longobardorū uel regū uel p̄ncipum uiroꝝ nomini cōtigit. Nullā uero aliā ab ostrogothis factā fuisse mutatione hīc maxie credimus cōstare: q̄ Theodoricus & eū imitati reges cæteri ostrogothoꝝ cudi sua imagine nūmi ambitione abstinētes aurū: æs argentū: prisco cu/di romanoꝝ signo uoluerūt. sed ad rē lōgobardi in ea Italiæ parte maxima quam obtinebāt regiones habuerūt q̄ttuor a ducibus administratas: in q̄bus nullū successionis ius filus & nepotibus cōpetebat beneuentanā: spoletanā taurinensem & foroiuliēsem. duasq; opulētia & amplitudine superioribus pares anconitanā atq; taruisinā esse uoluerūt ea affectas legis cōditiōe: ut q̄ regū aut gētis longobardoꝝ concilii p̄missione & decreto impetrasset: eas filiis & agnatis successione possidēdas relinquēdi ius facultatēq; hēret. Nomēq; hunc significās p̄petuū magistratū in longobarda barbarie marchionatus est appellatū. Quo aūt tempore Carolus magnus sicut supra diximus nomie īdito romādiolæ lombardiam uoluit appellari regionē: in q̄ regni sedem gēs illa diutius habuerat romana ecclesia hanc de q̄ nūc agimus regionē de longobardis sumptā appellauit ut diximus dalmatiā superā mare. Sed credo factū esse a minori nois absurditate: ut hæc ipsa mansent appellatio marchiæ taruisinæ. Mintio eiusq; ut inquit Vergilius patre benaco ad sinistram relictis nostræ descriptionis padotenus initiū faciemus. Cui p̄mū ad mintii hostia imminet Sacheta uicus familiæ nobilis caprianēsiū ulla quā successiōe amnis ductēsi cognatione cōtinuata possederūt. Inferiusq; est Serauallis arx p̄ncipū mātuanoꝝ munitissima: unde passus mille abest ostilia oppidum ī regione primariū supbi opisq; arce mœnibus & ductis in circuitu fossis cōclusisq; paludibus munitissimū quod a Veronēsi populo cui⁹ agri iuris fuit ad annū salutis q̄nq̄gesimū deciesq; centenū ædificatū Marchiones postea mātuani diutissime possederūt. Ampla q; & recta est uigesimo inde miliaro Veronā usq; uia aliquot apud ostiliā locis succisa: īpositis pōtib⁹ aticibusq; & castellis munitiōi ostiliensib⁹ præsidioq; futuris: p̄tinētq; ad hos pontes paludis initia quā in romādiolæ finibus descriptā melatiæ brigantiniq; agro diximus cōtinere. Augentq; sicut ostendimus eā paludem tartarus & menacus amnes: quoꝝ tartarus in Veronensi agro ad græcianū oriūdus hēt ad sinistrā nugarolū quod nobili familiæ Veronēsi nugarolæ uilla & p̄mæ originis parua fuit. Insulaq; porcaritia & Gagium uicus eidem fluuio dextrorsum adiacent. At menacus amnis ortum ad magnanū habens Cereta

Ostrogothi.
Theodoricus.
Amalascuntha.
Theodat⁹.
Marchio unde.
Sacheta
Serauallis.
Ostilia.
Nugarolū
Insula porcari.

bens Ceretã uicũ pretellasq; præterfluit. Inferius uero eadẽ palus sicut ĩ adriæ urbis uetustissimæ descriptiõe ostẽdimus. Augetur ab athesis fluuii scissura ad castagnariũ appellata eaq; nos scissurã pro nostro hactenus omni in Italia seruato more pro hostio athesis sinistrorsum cogimur accipe. Is aũt athesis famæ celebris fluuius de quo Vergilius ĩ bucholicis. Athesis uel pp amœnũ primũ habet ad sinistrã uicũ uillã bartholomeã appellatũ. Pauloq; supiꝰ athesi sinistrorsum hæret liniacũ oppidũ populo opibusq; plenũ. Inde athesi Zeuedũ adiacet oppidũ brassicæ & multæ & dulcissimæ feracissimũ adeo ut pliniũ credamus si suã nũc ico leret Veronam nec sabellã ĩ admiratiõe ut scribit Crispam nec pullulãtem cauliculis aricinã nisi a suis ueronẽsibus uellet diffẽtiã ppositurum. Eos uero uicenos mille passus quos Veronã ostiliãq; diximus ĩtercedere campi quaqua uersum excipiũt amplissimi æquissimiq; ĩ quibus recte iminet uiæ uicus insula scaligerũ appellatus cõmunito pſidio ecclesiisq; & ueronẽsiũ uillis adeo ornatus ut accedẽte populi quẽ habet multitudĩe urbis potius q̃ oppipi speciem præ se ferat. Cãposq; hos ut diximus patẽtissimos manufacta ab agricolatore taro impedit fossa adeo ut eã natura committẽdis maximos ĩter exercitus prœlis de ĩdustria fecisse ac cõplanasse sit uisa. Estq; hic locus de quo Liuius unde septuagesimo ea habet q̃. L. flori breuiatoris uerbis libuit apponere. C. Marius cimbros per hiemẽ alpibus deuolutos ĩ campis uenetis uisu iã uini & coctæ carniũ mitigatos aggressus est. Ex illis patẽtibus proximum diem pugnæ statuit ĩ de. lx. milia ceciderũt hic tertio minus rex eorũ uolenius pugnãs ĩteritũ: nõ multus: uxores eorum acerrimo bello captæ libertatem nõ impetrãtes suffocatis elisisq; ĩfantibus mutuis uulneribus & capistris capilleis se necarũt. Quæ uictoria eodem die Romæ per laureatos castorem & polucem scita & celebrata fuit. Tigurini qui noricos alpium tumulos ĩsederãt fuga dispersi in latrocinia euanuerũt. Theodoricus quoq; ostrogothorum rex primus Odoacrem erulorũ regem qui Romam & Italiam ãnis iã octo occupauerũt apud Socium amnẽ ubi primum occurrit recedere cõpulit. Deĩde ĩ campis Veronẽsibus ĩgẽti prœlio quod tres continuatũ est dies superauit factaq; est maxima in utroq; exercitu sed in o doacris ptibus maior cædes Arnulphus ẽt bauoriorũ dux ductis aduersus ugonem burgũdũ Italiæ regẽ copiis a ueronẽsibus ĩ urbem receptus atq; rex appellatus est quomq; ugo ad Veronæ recupatiõnẽ maxiãs duxisset copias pluũ his ĩ Veronæ cãpis est cõmissum ĩ quo supauit ugo & Arnulphus fugiens Veronæ portis a ciuibus est exclusus. Veronẽses uero rebelliõis culpa ĩ Racherium epm suum reiecta ueniam deprecati impetrauerũt & eps papiam relegatus est. Sed ut iam ad athesim redeamus is fluuius q̃ campi ad primos colles desinete ĩcipiũt Veronam diuidit pœne mediam quã urbẽ auctor est ex trogo pompeio Iustinus gallos q urbẽ Romã cœperũt & pariter Mediolanũ Brixiã & Bergomũ ædificasse. Nec tñ minus cingit q̃ diuidit Veronã athesis ut custodiæ simul ornamẽtoq; & subuehẽdis deuehẽdisq; mercibus & frugibꝰ magno sit usui uero nẽsibus quãdoquidem supra ĩfraq; & circum aget est præcipuæ bonitatis multa gignens ĩ urbem cõuehenda olei uim maximam frumenta ĩcolis in mercaturam

Villa bartholo.

Liniacũ.

Zeuedum.

Verona.

supabũdãtia

sipabundatitia uinorũ uarietaté atq; præstantiã pomorũ omnis generis copiam
& lanã cæteras Italiæ subtilitate supanté ut nulla sit italiæ regio q̃ parté inde non
accipiat ĩdumentorũ oleũq; quom cæteræ agri ptes tũ maxĩe benaci lacus dextera
p̃stat hora oleaᵹ cõsitis in siluæ specié amplissimæ contecta fruméta q; seminari⁹
ager amplissimus undiq; patens mittit uinorũ præstantia cum multis possit aliis
ostendi rõnibus tũ maxime uno extollit̃ argumẽto. Theodatus ostrogotthorũ rex Theodatus rex.
tertius quom sciret in ueronensi agro esse uinum sicut Cassiodorus appellat acci Cassiodorus.
naticũ odoris saporisq; suauissimi illud romã nauibus athesi in superũ mare de-
lapsis cõportari curauit. Libetq; cassiodori uerba apponere uinũ & .n. illud colo-
re purpureo regiũ sapore p̃cipuũ dulcedo cuius ineffabili suauitate sentit̃ quom
tñ tactus eius densitate pinguescat ut carneus liquor aut potio edibilis uideatur
pomorũ copiã & si nõnullæ habent aliæ ciuitates Italiæ ueronensi paré nullo tñ in
loco tã odorãtia tãq; uaria specie inueniunt̃ quæ ppetuitaté habẽt plurimi facié-
dam quom senescentia tã seruent̃ solida & illæsa ut florẽtibus & nouellis ĩmixta
mãducent̃ lanæ p̃stantiã greges & armẽta a pastionis ,ppnietate accipiũt: quã pra
ta cãpiq; ,pspectu quoq; amœnissimi naturaliter p̃stant. Quom tñ mons altissi-
mus urbi supeminens balbus noĩe & eandé herbis suis ingenitã & multo maioré
uirtuté p̃stet ꝙ herbilogi undiq; cõfluẽtes multa herbaᵹ radicũq; genera animã-
tiũ saluti opitulantia ĩde legãt: diuersæ ẽt p agrũ ueronensem p q̃ oppida scatu-
riũt aquæ nõ minus ornamẽto a natura q̃ usui attributæ seu irrigationis seu ĩnu-
merabilia artificiorũ genera seu haustũ ipse cõsideres e quibus celebré unius uim
nõ reticẽdã esse censuimus. In ualle quã a telluris uirtute & frugũ p̃stantia poli- Policella uallis.
cellæ appellãt ubi negarine loco est nomé mãmæ ad iustã muliebriũ formã de sa-
xo fabre sunt ducta: sub quarum papillis ppetuæ stillãt aquæ. Et si lactãs mulier
papillas asperserit atq; lauent exsiccatus aliquo ut sit uel morbo uel casu alio illi
humor lacteus reuocat̃. Sed tã solidiora ueronæ sicut & cæteris urbibus ornamé-
ta uiros oĩs ætatis p̃stantes attingamus. Zenoq; sicut religioné christianã & suam S. Zeno
ipsius decet sãctitaté primus erit qui ueronæ præsul celebris sanctimoniæ multa
scripsit extãtia sacras utriusq; testamẽti litteras declarãtia: & ambrosianam quam
imitatus est eloquẽtiam redolẽtia. Emilium Macrum ueronẽsem poetã Eusebi-
us in Asia obiisse asserit. Paulopost Catullus poeta. Subinde uterq; plinius sæpe Macer.
a nobis hac in Italia celebrati ueronẽses fuere: & lõge posteriores ætate genuit Ve- Plinii
rona Rainaldum ĩsignem sicut. F. petrarchæ placet grãmaticum deĩde Ioãnem duo.
madiũ iurecõsultũ nõ ĩcelebré isq; madiũ genuit nobis adolescẽtibus familiarita
te cõiũctum iuri ædisserendo defendẽdoq; addictũ: qui legũ peritiæ eloquẽtiam
cõiunxerat: adeo ut scriberet ornate: ,pnũciaret suauiter. & ĩ cũctis sese q̃tũ nostra
ætatis nr̃æ patit̃ exigitq; cõsuetudo bonũ oñderet oratoré. medicosq; genuit uero
na sui sæculi p̃stãtissimos Auãtiũ & Iacobũ lauagnolũ: cui⁹ nomé refert & cogno
mé Iacob⁹ eq̃stris ordinis Lauagnolus hũanitatis studiis & eloquẽtia exornatus.
Bernardus quoq; honesto genit⁹ cãpaniæ loco nõ paᵹ ueronæ attulit ornamẽtũ:
q medicus & phũs ĩsignis tãta uiguit memoria: ut themistoclis ĩstar nihil illi exci-

dent

Ioan. faler nus. derit: quod aut discere aut eũ attentius legere cõtigisset. Ioãnes etiam salernus ad equestris dignitatis insignia doctrinã & facundiã sotias addidit. At res militaris ꝑclaros nobis ostẽta uiros q Verone laudis accumulãt: quoꝝ memoriæ altior re- petitio efficiet ut uarios eius urbis casus referre cogamur.

Monticuli S. Bonifacius. Floruerunt in ea ꝑclaræ familiæ mõticulẽses & sancti Bonifacii comites: hiq; illos quom eiecissent Azzonẽ marchionẽ estensem urbis dñio ꝑfecerunt. Isq; ad annũ duodecies centenũ & duodecimũ ab Ecelino de romano p arma eiectus armis mãtuanoꝝ restitutus ẽ. Qua in restitutiõe durissimũ in braida ueronæ uico ꝑliũ est cõmissum. Azzone mortuo Ecelinus ad annũ duodecies centenũ & uigesimũ qntũ Veronã obtinuit qui ĩmanissimus oĩum tyrãnus ducẽtos ueronẽses simul cũ eo carcere in quo te- nebant uno cõbussit incẽdio. Cũq; sibi ueronæ agẽti quod in patauino referem^9^ esset allatũ patauiũ sibi rebellasse: duodecim milia patauinos quos militiæ ꝑtextu obsides secũ duxerat diuersis affectos cruciatibus in uerona occidit. Eo aũt apud

Suncinũ. Suncinũ cremonẽsis agri oppidũ interfecto Veronẽses reductis sancti Bonifacii comitibus in libertatẽ erecti quietẽ nacti sunt: quæ paucis continuata est annis q; scaligeri ciues & ipsi ueronẽses sed noui p capitaneatus populi occasionẽ tyranni sunt effecti. primusq; omniũ Canis grandis scaliger Dantis Frãcisciq; petrarchæ amicitia magisquã sua potentia notus cũ ãno uno & qnquagesimo ueronæ dñiũ tenuerit: ciuitates interea Cremonã Parmã Regiũ Vicentiã Pataiũ Feltrũ Ciui- tatũ Taruisiũ in ꝑtãtẽ redegit: Gonzagãq; familiã ditioni Mãtuæ eiectis passati- nis ĩposuit.

Canisgrãdis. Dantes. F. petrarcha. Sed & scaligeri cũ annis. lxx. ueronæ summo cũ ꝓplendore dñati fuis- sent ob uarias in familia diuisiones ter q̃terq; subortas q̃nq; a uicecomitibus me- diolanensibus q̃nq; a charrariensibus patauinis patria pulsi sunt p quas conten- tionũ occasiones Veneti ea urbe quã annos iã. xlv. optinent sunt potiti.

Luchinus uer. Luchinus uermes ueronensis uir bello insignis Cretã insulã: Venetis rebellẽ sua uirtute rece- pit deinde in turchos Christi dei nostri hostes pugnãs cecidit. Eiusq; filius laco- bus uermes patri haud q̃ q̃ dissimilis rem primi ducis mediolani Ioãnis Galeacii ab ĩminentibus piculis fortitudine & cõsilio sæpe tutatus est. Qui armeniaci co- mitẽ & Ioãnẽ bãchut anglicũ aduersus mediolanũ maximo cũ exercitu tuentes ꝑlio apud alexãdriã cõmisso ꝓfligauit & maxima cæde cõmissa armeniacum ce- pit.

Georgius Caballus Veronẽsis. Ea quoq; expeditione in qua Luchinus uermes cretã Veneto reparauit impio Georgius caballus Veronẽsis eques ꝑstãtissimus militares ducẽs ordines nauatæ fortiter opæ id retulit decus ut senator a Venetis fuerit cõstitutus.

Guarinus. Sed iã claudat Veronensiũ gloria digniorꝫ aciẽ Guarinus quẽ supra in eoꝝ cathalogo quos elo- quentiã in nostrũ sæculũ longo postliminio reduxisse ostẽdimus merito laudũ p conio decorauimus. Pictoriæ artis peritũ uerona supiori sæculo hũit Alticheriũ. Sed unus supest q fama cæteros nostri sæculi faciliter antecessit. Pisanus noĩe de quo Guarini carmen extat qui Guarini pisanus inscribit. Gesta uero sunt uario euentu ueronæ multa a nobis in historiis celebrata. Alboinũ nãq; primũ lõgobar- doꝝ regẽ libro q̃rto ostẽdimus uxoris rosmõdæ insidiis ab helmechilde in uerona occisum fuisse & utrosq; adulteros Rauẽnæ quo cõfugerãt ueneno mutue dato

interiisse

interiisse. Et in octauo diximus Theudelindam grimoaldi bauaroꝝ regis filiã ad quã quom ĩ præclaram reginã deuotissimãq; christianã euasisset beatus Gregorius dialogoꝝ libros ĩscripsit Veronæ ĩ sardicensi cãpo desponsatã fuisse. Estq; in xi. Veronẽses Aldegisio desiderii longobardoꝝ ultimi regis filio ciuitate quã firmo tenebat præsidio ui eiecto Carolo magno deditionẽ fecisse quoꝝ exẽplo oĩs regio Carolo & suis illico manũ dedit ædificiis Verona mediocribus publicæ p̃uatimq; ornata theatrũ hẽt cæteris q̃ ubiq; extẽr p̃ter romanũ amphitheatrũ nunc colosseum opis magnificẽtia cõspiciendũ habet & pontes quattuor superbi opis athesi impositos & cathedralẽ ecclesiã nõ minus uetere decorã ædificio q̃ nouo ĩsignẽ Supra Veronã athesis sinistrorsum Pontonẽ oppidũ habet appositũ Superius castrũ barchũ nobile. Itẽ oppidũ ĩde cadeniũ & qua torrẽs uallẽ solis ĩtersecãs ĩ athesim labitur Meciũ est oppidũ. Supraq; illud ignatũ superius formigarium. Ad fontem uero athesis ĩ alpibus paruo sibi lacu quem fons ipse efficit est oppidum lamium. Diximus supra sinistram athesis ripã describẽtes eius hostium ad castagnarii scissurã qua ĩ adrianoꝝ paludes labiť necessario accipi designariq; oportere nec aliter dicere aut scribere debuim⁹ q̃a q̃cq̃d ab ea scissura ad mare p̃tinet ĩ Romandiolæ partibus ẽ cõprehẽsum. Dexterã uero eiusdem amnis ripam ab ipso mari Adriatico ad fontẽ usq; totã marchiæ taruisinæ cuius est possumus applicare. Igiť qua athesis in mari labiť hostium efficit portuosum ubi appellãt fossiones. Idq; p̃mum est eoꝝ q̃ p̃scos septẽ maria diximus uocitasse adiacẽt ĩtus. huic amni paludibus stagnisq; ĩmixto hinc turris noua p̃sidio & uectigalium custodiæ apposita ĩde caput aggeris quod itẽ p̃sidiũ ducatus Venetiaꝝ finibus ea ĩ parte ĩstitutæ reipu. initio fuit ĩpositum. Interius athesis bifurcatus peninsulam rodigii efficit: q̃ sinistrorsum ĩ Romandiola superius est descripta. Athesisq; dextrorsum qua fluuius illabiť nouus adiacet castrum baldum. supra est portus oppidũ quod athesi a liniaco diuisum ponte illi cõiungiť ut unũ idẽq; oppidũ censeanť. Influit pualo supra athesim ãnis noĩe Albus: cui dextrorsum Cereda hætet uicus in regione p̃marius. Sinistrorsum uero sunt arcella: supra Sanctus Bonifacius oppidũ a quo nobili Veronensiũ familiæ fluxit cognomen. Et superius Villanoua. Deĩceps supra fluminis albi hostiũ adhæret athesi porcillæ oppidum a quo parũ distat amnis quẽ montis aurei nomine appellant hostiũ: isq; amnis fõte oriť uberrimo cui ĩ montis aurei uico omniũ regionis amœnissimo uilla est ea rõne supædificata: ut fons ipse media ĩ aula scatens eã euomat uim aquaꝝ: quæ subito ĩtra lapidis iactum molis sufficit cõuoluendis. suntq; atterendo in farinã frumẽto & bombicinis ĩscriptum coagulandis tã frequẽtia amni supĩposita ædificia: ut uix stadio colligẽdis aquis ĩuicem separenť. Sextoq; ĩde abest Verona: supra quam dextrorsũ item hæret athesi pelusium oppidũ a quo uallem uulgus dici existimat pelosellã: licet eã a telluris uirtute & frugũ p̃stãtia pollicellã Guarin⁹ existimet appelllari: Licena deĩceps est oppidũ: & supius Roueredũ apud quod oppidũ uia scalpris monte excisa arctũ uiatoribus p̃bet iter: ualidũq; Veronensi agro eã ĩ parte a germanoꝝ ĩsultibus est munimẽ. Besenum deinde habetur oppi-

Theudelinda.

Mecium.

Turris noua.

Castrum baldum.

S. Bonifacius.

Verona.

Pelosella

Roueredũ

dũ& superius qua fluui⁹ a perginæ oppido defluens in athesim cadit est triden-
Tridentũ. tum: quã urbẽ Iustinus scribit a gallis qui urbẽ Romã ceperũt sicut & Veronam
Vĩcentiãq; fuisse ædificatã: apudq; eã urbẽ auget athesim amnis iuxta pineã op-
pidũ in alpibus oriũdus. Cui dextrorsum hæret Seconzanũ supra parclasium &
ursum ac chanaziũ. Athesim itẽ supra ĩfluit amnis apud personoriũ oppidum
nobile oriundus. Cui amni ualesiũ fœspergũ & ceuedonũ oppida dextrorsum: si
nistrorsum uero clusa corrupte sed latino uerbo clausura: ubi arctissimo aditu tra
Bolgianũ mes alpiũ est cõclusus. Bolgianũq; oppidũ nobile parũ ab athesi recedens torrẽti
est appositũ: q a sirentino oppido breuẽ cursum habet domus inde noua oppidũ
Maranũ & superius est maranũ populo frequens oppidũ: quod & si in Italia sitũ est gentis
Alpes. locutione & moribus totũ est theotonicũ potiusq̃ Italicũ. Deinceps sunt alpium
Athesis. iuga: quorũ aditibus & quidẽ arduus in germaniam est accessus. Athesis cursu ab
hostio ĩ fontẽ undiq; descripto amnẽ quo eũ superius auctũ esse diximus: & cui
nouo flumini est appellatio describi necesse est priusquã meduacũ siue ut nũc ap
pellant bachilionẽ assumamus ordine ostendendũ: is fluuius nomine nouus quẽ
Colonia apud castrũ baldũ athesim illabi diximus sinistrorsum attingit intus coloniã op
oppidum. pidũ populo opibusq; plenissimũ: superiusq; eidẽ hæret fluuio mons bellus nobi
le item oppidũ: & ad fontẽ sunt brendulæ oppidũ populo opibusq; refertũ: bren
Leonicũ. dulisq; paulo infra ad amnis dexterã propinquũ est leonicũ populi opũq; exube
rantia ciuitatulæ æquiperandũ. Quod Omnebono ciue ornat̃ litteris græcis lati-
nisq; apprime erudito: & præse mores ferente quos a feltrensi Victorino nutri-
tus imbibit. Ab coloniaq; in subiectas paludes adeusto oppido uicinas fossa est
Mõtagna- incurrentẽ fluuiũ manufacta apud quã Roueredũ & Montagnana oppidũ re-
na. gionis primariũ sunt sita. Ad eiusq; fossæ hostia qbus in paludes labit̃ & paulo ĩ
Medua- fra lociũ castellũ. Meduacus siue bachilio amnis pxime a nobis describẽdus alte-
cus flu. rum habet hostiũ attingitq; primo bachilionẽ sinistrorsum custodia oppidũ po-
Bachilio. pulo frequẽtatũ medio in cuius suburbio fodinas esse ĩspeximus p q̃s lõgo tractu
in subterranea penetrat̃ estq; lapidis eius mõtis minera tiburtino lapidi ad simili-
ma ut quod nullo is loco scriptũ inuenimus nequaq̃ dubitemus saxa construen-
dæ cõseruãdæq; urbi Patauinæ uetustissimis olim tpibus ĩde excauata sumptaq;
fuisse: & cũ ea in cauerna noxii olim seruari cõsueuerũt custodia inde uicus est ap
pellatus. Estq; locus apud quem Bononienses milites: quorũ opa Guilielmus Ra
uẽnas archieps sedis apostolicæ legatus Ecelinũ de romano eiecerat patauio eun-
dẽ deseruerunt legatũ: unde factũ est ut paulopost Ezelinus reassumptis uiribus
uires ecclesiæ retuderit: legatũq; apud gãbarã Brixiani agri oppidũ ꝑlio supatum
Vincentia in carcerẽ cõiecerit. Supiusq; meduacus siue bachilio Vincẽtiã diuidit pœne me
diã. quæ urbs a gallis romæ incensoribus sicut sæpe supra diximus cũ Mediolano
Brixia Bergomo & Verona fuit principio ædificata. Et altero item fluuio urbem
Vincẽtiã illabentẽ tesina appellato: apudq; landrigũ oppidũ oriundo meduacus
auget̃ amnis. Qui tesina apud luxianũ oppidũ scissus: alterũ ramũ cui barcanum
hæret oppidũ facit: isq; meduacũ ptiusquã brẽtellas attingat ingredit̃. Genuit ex
uetustis

uetustis Vincētia Palemonē:sicut Eusebio placet insignē grāmaticūq interrogatus qd inter stillā & guttā interesset. Gutta inqt stat:stilla cadit. Nostra aūt ætate illustrata est Vincētia Antonio lusco:q uir doctissimus eloquentissimusq; & primus & solus in oratiōibus. M. T. Ci. duodecim ars rhetoricæ practicæ quarōne a Tullio fuerit applicata tā clare taq; diffuse cōmētus est:ut nihil magis nostros homines pdiscenda eloquentia iniuisse uideat. extant ēt uiri eiusdē heroica q̄dā carmina uergilianā maiestatē carminū redolentia. Mathacusq; bissarius iureconsult° eloquentia & bonis artibus apprime eruditus patriā exornat. multa suppeterent Vicentinoꝝ laudē dicēda a ducentis annis gesta dū patauinoꝝ Veronensiumq; pariter pœne uicinoꝝ uiolentiæ iniuriisq; resistunt. Sed unicū eos facinus abūde redditomatissimos. Quādoquidē pnimi fuere qui Venetoꝝ impio sese spōte sua subiicientes pręclaras urbes Patauiū Veronā Brixiā Bergomumq; & qcqd aliud illi nunc optinent de Italia in ptātē uenire plurimū adiuuerunt. Supra Vincentiā meduaco adhæret caldogiū oppidū & supius fonti eius īminet oppidū porcelle tū Meduacusq; priusquā custogiā attingat oppidū supra descriptū altero scissus ramo fossas attingit qbus bretēllis est appellatio muniméto patauii circūductas. Inde apud ingentionū delapsus fert ad oppidū pubolentā defluēs postea ad pōtem longū cōtinuato cursu stagnis se immiscet a qbus altemo fluxu refluxuq; retractus ud repulsus in fossam clodiā se exonerat:q urbis Clugiæ ab ea fossa appellatæ portū efficit omniū regionis pfundissimū. plinius nāq; Meduacū amnē in fossam clodiam labi docet. Fuisse etiā bachilionē amnē meduacū Liuii patauini uerbis ex decimo libet ostēdere: eodē anno classis græcoꝝ Cleomino duce lacedæmonio ad Italiæ littora appulsa turnoꝝ urbē in salētinis cœpit: aduersus hūc hostē cos. Emulius missus prælio uno fugatū cōpulit in naues Turriæ reddita ueteri cultori salentinoq; agro pax parta. Iuniū bubulcū dictatorem missum in salentinos in qbusdam annalibus inuenio: & Cleominū priusq confligendū esset cū romanis Italia decessisse: circūuectus inde brundusii pmontorium medio sinu adriatico uentis latus cū leua importuosa Italiæ littora dextera illinci liburniq; & histri gentes fere & magna ex parte latrociniis maritimis infames terrerēt: penitus ad littora Venetoꝝ peruenit. Ibi expositis paucis qui loco explorarēt quom audissent tenue prætentū littus esse q pteregressis stagna ab tergo sūt irrigua hostiis maritimis agros aut pcul proximos cāpestris cernit ulteriora collis uideri esse hostii flu minis prealti quo circūagi naues in statiōne tutā uidisset meduacus amnis erat eo iniectam classem subire flumine a duerso iussit: graues summas nauiū non pertulit alueus fluminis in minora nauigia trāsgressa multitudo armatoꝝ ad frequētes agros tribus maritimis patauinoꝝ uicis colētibus eā horam peruenit. ibi egressi præsidio leui nauibus relicto uicos expugnant inflammant tecta hominū pecudūq; pdas agūt: & dulcedine pdādi longius usq; a nauibus pcedūt: hæc ubi patauium sunt nunciata semper aūt eos in armis accolæ galli habebant in duas partes iuuentutem diuidūt: alterā in regionē q effusa populatio uidebat: altera ne cui p donū obuia fieret altero itinere ad statiōnē nauium: milia aūt quattuordecim ab

Porcelletū
Brentella.

Meduacus flu.

oppido aberant ducta in naues paruas custodibus interéptis impetus factus ter
ritiq; nautæ cogunt̃ naues in alterã ripã amnis traiicere & interea ꝓsperum æq; in
palatos p̃datores plũ fuerat: refugientibus ad statioñe græcis Veneti obsistũt. Di
cimus itaq; p̃teritũ a Cleomino tenue littus: trãsgressa stagna hostiũ amnis palli
ĩ qué circũacta sit aduerso flumine classis & ad quattuordecim milia oppido pa
tauio propinquata sans ostẽdere meduacũ fuisse amnẽ descriptũ: cui bachilioni
fuit postea estq; nũc indita appellatio. Neq; enim aliũ habet regio fluuiũ ex agro
patauino in stagna mari sue hostia delabentẽ: nisi forte eũ qs ꝓximũ illi amnẽ nũc
brintã eẽ opinabit̃ qui suã & ipse paucissimis cognitã fecit nominis mutationẽ.

Timauus. Est. n. timauus priscoꝝ scriptis p̃sertim Vergilii celebrat᷒: quẽ sæpe miratus sum
uiros nostri sæculi doctrīæ fama celebres ĩ histris & liburnis q̃siuisse errore addu
ctos: atq; ignoratione sensus Vergilii quẽ uolũt nouem timauo fontes in suo car
mine attribuisse: quom potius Antenorẽ ille faciat a troia Italiã petentẽ regna li
burnoꝝ & timauũ supasse amnẽ in ipso fontis nomine poetico more indicatum.

Seruius. Seruius enim id uerbũ exponens sic habet fontẽ timaui amãt poetæ rẽ unius ser
monis circũlocutionibus ducere: ut pro Troiã dicant urbẽ troianã: sic modo pro
timauo fontẽ timaui: & paulo post urbẽ patauii pro patauio: & hora nouem multi
septẽ esse dicunt. Superasse aũt ea parte unde pro qua p hora nouẽ mare it p̃ruptũ
& p̃mit stagnoꝝ arua pro cãpis & planitie posita sonanti pelago sicut semper so
nare uidemus quom littoris aut portus cuiuspiam fauces paulo uiolẽtior cõmo
tiorq; ingredit̃: eaq; nouẽ hora enã nũc notissima sũt littoris Veneti apturæ qua
rũ partẽ maximã a Rauẽnati agro in atinũ prisci & imprimis Antoninus pius im

Septẽ maria. pe. ĩ itinerario septẽ maria appellauere uersus Vergilii licet notissimi sint subicie
mus: cum prius Lucani de timauo testimoniũ attulerimus. Euganeo si uera fides
memorãtibus augur. Colle sedens aponus terris ubi fumifer exit. Atq; antenorei
dispergit̃ unda timaui. Si ergo unda timaui antenorei dispergit̃ ꝓpe aponũ nũc
etiã notissimũ & patauio ꝓpinquũ: nõ oportuit in histriis illũ aut foroiuliensibus
a nostris hoib᷒ reqri. Vergilius antenor potuit mediis elapsus achiuis, Illiricos pe
netrare sinus atq; ĩtima turus, Regna liburnoꝝ & fontẽ supare timaui. Vnde per
hora nouẽ uasto cũ murmure montis. It mare p̃ruptũ: & pelago p̃mit arua sonãti.
Extãt quoq; carmina musati patauini poetæ tragici sepulchro inscripta timauũ
affirmantia patauii ꝓpinquũ esse: cõdita a troiugenis post diruta pgama tellus in

Musatus mare fert patauas unde timauus aquas hũc genuit uatẽ. Et Martialis cocus poe
ta: Laneus auganei lupus excipit hora timaui. Si ergo timauus fuit euganeus ne
cessario erit brinta nũc patauii fluuius: nã idẽ Martialis appellatione telluris apo
næ patauiũ significat hoc uersu censet̃ apona Liuio suo tellus. Et. l. Florus infra
scripta habet uerba: ex quibus licet coniicere timauũ ab arsia & finibus Italiæ in q
bus nuper requirebat̃ plurimũ distare illirici ab alpium radicibus inter arsiam &
timauũ p Adriaticũ littus effusi regnãte Teutana muliere Timauusq; ubi salsas
attingit aquas bifurcatus parte dextera pupiliã methamcauũq; petit: ubi portum
efficit cũ amplitudine tũ etiã ꝓfunditate optimũ. Rectiore aũt ad sinistrã cursu

Venetam

Venetã urbẽ mediã ſcindere ſolitus portũ efficit Venetũ: cui munitiſſimæ arces Portus
duæ hinc & inde pſidio ſunt appoſitæ. Sed hæc pars occluſis pdẽ ad littiaſuſinã Venetus.
meatibus ĩ ſtagna paludeſq; diffundit̃: nõ fuiſſe aũt meduacũ quẽ rimauũ eẽ di
cimus aut ecõtra pter rationes ſupradictas hinc maxime uidet̃ cõſtare: q Plinius
ſcribit cõtra rimauũ amnẽ inſulã fuiſſe paruã in mari cũ fontibus calidis: q pati
ter cũ æſtu maris creſcerent minuerenturq; & recto brintæ amnis curſui quem na
turaliter p mediã urbẽ Venetã habebat oppoſitã fuiſſe cõſtat inſulã cui caſtellũ
Oliuoleſe appellatũ fuit impoſitũ. Vnde cathedralis eccleſia dicit̃ caſtellana. Si
uero calidi non apparent nũc fontes minime mirandũ q nedũ littoreis & mariti
mis locis in q maris ſæpe deſæuit uiolentia: ſed in mediterraneis montanisq; fir
mioribus multos aruiſſe fontes inuenimus. Timauuſq; ſupra luciafuſinã ĩreger Luciafuſi/
primum habet ad dexterã uicũ aurignanũ tabernis hoſpitatoriis frequẽtatũ: ibiq; na..
timauũ illabit̃ tegola torrens cui adiacet rus peragũ. Deinceps rimauo ſiniſtror
ſum adiacet ſtrata oppidulũ: a quo ſexto miliario foſſa manufacta paduã cõpen
dio nauigat̃. Eam urbẽ Italiæ uetuſtiſſimã clariſſimãq; magis certũ eſt antenorẽ
troia pfugũ cõdidiſſe: q ut indigeat teſtimoniis: uerſibus enim quos ſupra poſui
mus ſic addit Vergilius. Hic tñ ille urbẽ patauĩ ſedeſq; locauit. & Liuius patauĩ Pataui um
noſtræ decus in pmo idem ſerioſe narrat. Cicero aũt in philippicis patauinos dicit
Romanis amiciſſimos fuiſſe: qui. R. P. difficillimis tpibus pecunia & armis iuue
runt. Et macrobius ĩ ſaturnalibus ubi de fide ſeruoꝝ tractat: inuit patauinos fuiſ
ſe perhumanos q cum ſeruis clæmẽtiſſime atq; ĩdulgentiſſime ſe habuerunt: quã Serui.
doquidem aſſerit Aſinio polione patauinos cogẽte ut tributa cõferrẽt. & pptereа
dñis latitantibus neminẽ ſeruoꝝ fuiſſe ĩuentũ q libertate ppoſita dominũ pderet.
Fuit autẽ poſtmodũ Padua pſœliciſſima ſtantis. R. P. tpa romanoꝝ colonia nõ Padua.
eo modo deducta quo cæteræ deducebant̃ ductis nouis populis ĩ coloniam. ſed
datũ eſt paduanis ius latii ut ĩ deſignandis romæ magiſtratibus ferendi ſuffragiũ Aedificia
ius haberent: quod a. Q. Aſconio pediano in expoſitionibus orationũ Ciceroĩs Paduæ.
habet̃: ea uero deſcribenda urbe ſi prolixiores erimus ſua nos dignitas excuſabit.
Nullã enim ædificioꝝ pulchritudine pſertim publicoꝝ in Italia ſibi ſimilẽ eſſe te
nemus. Sunt tamẽ noua quæcũq; in ea nunc extant uel publica uel priuata: quan
doquidẽ ad trigeſimũ & quadringenteſimũ ſalutis annũ Athila rex hunnoꝝ fer Athila.
ro igniq; uaſtatã: reliquit immunitam: & a Narſete eunucho Rauẽnatibuſq; inſtau Narses.
ratã anno a prima dirutione uix dũ centeſimo longobardi ĩcenſam penitus deſer
tarunt. aucta uero eſt mirabili ĩcremento p Caroli magni & filioꝝ nepotũq; im
perii tpa: nec aliquod poſtea ĩcõmodũ ſub germanis ĩperatoribus accepit: quouſ
q; Federici primi Barbaroſſi tẽporibus Ecelinus de romano tyrannoꝝ oĩum qui Ecelinus.
unquã fuerunt crudeliſſimus ad annũ ſalutis trigeſimũſeptimũ & duodecies cẽ
tenũ eã ſibi ſubegit qui pter cõmiſſas cædes alias pſcriptioneſq; prope innume
ras ciuium ea uſus eſt de qua in Verona diximus crudelitate raro alias inaudita
cædis per uaria cruciatuũ genera ppetratæ duodecim miliũ patauinorum quos
Mantuanoꝝ ĩgreſſurus fines ſub militiæ prætextu obſides ſecum duxerat paulo

Charrariē tamē postq̄ is tyrānus apud soncinū interiit charrarienses sub capitaneatus titu-
ses. lo rerū in patauio potiti sunt:q eā urbē ānis paulo plus minus centū p uarias suc-
cessiones possessam opulentiorē ornatioreq; reddiderunt. Nā gētis charrariæ opa
maiori ex parte excitata ornataq; fuerunt mœnia:qbus triplici circuitu patauium
cōmuniter. Et licet eā p urbē timauus semp fuerit delapsus:quod Liuius.in.x.li.
ostendit:multis tamē uariisq; fossis magno & ingenti opere manufactis aquæ cir
cum urbē & per diuersa agri loca ornamēto urbi cōmodoq; futuræ ab eisdē char
rariensibus sunt pductæ:quom arx in urbe munitissima & cōiunctū illi pductis
brachiis palatiū facile in Italis primatū supbiq; opis nonnulli in urbe pontes gen-
Henricus tes eiusdē fuerint opera. Henricus aūt quartus impe.germanicus cathedralē pa-
iiii. tauii ecclesiā quæ extat ædificauit:ptoriūq; quo nullū in orbe pulchrius esse tene
mus quom esset casu crematū speciosius Veneti cōstruxerunt:ossaq;. T. Liuii cō
spicuo in eius fastigio collocarūt. Insignis uero & cui rarissimæ sunt in Italia simi
les beati Antonii basilica a patauinis sub Ro.īperio semiliberis ædificata est.par-
rochiales ecclesias quadraginta & mendicantium quattuor loca magnifici certe
opis ciues patauinos diuersis ædificasse tpibus cōstat. Est ea in urbe Iustinæ uir-
ginis templū amplissimæ:cuius ædes mille in circuitu passus amplexæ aqs circū
luunt:qd ī uetustæ ædis uestigio ædificatū fuisse hinc cōstat q effodiētes ubiq;
pulcherrima īueniūt lichostrata:eodēq; ī loco. T. Liuii sepulchrū ætate nostra re-
pertū fuisse cōspeximus:ut crede liceat uetustū Iouis tēplū ibi fuisse ī quo ipse li-
uius.ī.x.narrat spolia de Cleonimi Lacedæmonis pirratæ uictoria patauium re-
portasse fuisse. Seruat uero nūc idē tēplū Iustinæ ipsius uirgines Lucæ euāgelistæ
Maximi:& Fœlicitatis:Mathiæ apostoli sup quē sors cecidit:psdocimiq; rutela-
tis patauinoꝝ sancti corppa & reliqas. Areas patauiū publicas qnq; hēt nobilium
Gymnasiū scilicet & herbaticā frumentariā lignariā paleare. In eius quoq; gymnasio oīum
pata. Italiæ celeberrimo ædes sunt amplissimæ studentiū:qbus opes sint tenuiores au-
xilio deputatæ. Viros Patauiū doctrina clarissimos genuit. T. Liuiū:cuius sepul-
chri priusq̄ Romā accederet sibi & filiis duobus uxoriq; positi saxū nup uidim⁹
litteras haud quaq̄ elegātes īscriptū. T. Liuius Cai filius sibi & suis tito Liuio titi
filio prisco. F. T. Liuio. T. F. lōgo. F. Cassiæ Sextiæ pmæ uxori. Aliud q elegantio-
res maiusculas marmore īcisas: Sepulchrū ēt pataui in Iustinæ uirginis uestibulo
extat titulis ornatū:& militiæ cui ad decus utilitatēq; fuit ascript⁹:& uirtutis suæ
q dissidentes patauinos ciues ī patriā reuersus ad concordiā reuocauit. Viuens fe
T.Liuii cit. T. Liuius Liuiæ. T. F. Quartæ legionis alis cōcordialis Pataui sibi & sui om-
epitaph. nibus. Ratio autem quæ nos adduxit ut futuram in minore uiro uariam huius-
modi diuersitatis sepulchrorum curiositatem adhibuerimus illa fuit q ī pmo se
pulchro omnes quos habuit pataui degens uxorem & filios in successionem an-
notuit. In altero autem omnibus dixit: qui filia Romæ esset auctus quæ Lucio
magio nupsit oratori romano:de quo Seneca declamationum octauo sic habet:
Non puto quomodo Lucius magius gener titi Liuii declatauerit quāuis aliquo
tpe suum populū habuit:quom illum hoīes non in ipsius honorē laudarēt:sed in

soceri

ſoceri efferrent. fuitq; is magnus uir Liuius ad quē nobiles ex ultimis hiſpaniarū
ꝑtibus ueniſſe. & quos romani noīs fama nō nouerat: eiꝰ hoīs famā ꝑduxiſſe bea
tus Hieronymus ex Plinio ſumptū ſcribit. Pauluſq; iuriſcōſultus apud uetuſtiſſi
mos celebratus fuit patauinus. Et Martialis poeta duos dilexit patauinos poetas
Stellā & Flaccū his uerſibus. Verona licet audiēte dicā, Vicit maxime paſſerē Ca
tulli. Tanto ſtella meus tuo Catullo. Quāto paſſere maior eſt columba. Et infra
O mihi curarū ꝑciū non uille meaꝝ Flacce antenorei ſpes & alūne lans. Catullus
uero Voluſiū poetā patauinū: q ad Ennii exēplar reꝝ geſtaꝝ populi romani anna
les carmine ſcripſit dānare & uitupare conatus eſt his epigrāmatibus. At Voluſi
annales paduam morient̄ ad ipſam. & laxas ſcombris ſæpe dabūt tunicas. Item
alio loco: Annales uoluſi cacata charta. Votū ſoluite pro mea puella. Nā ſanctæ
Veneri cupidiniq; Vouit ſi ſibi teſtitutus eſſem dediſſemq; truces uibrare iābos
Electiſſima peſſimi poetæ ſcripta Tardipedi deo daturā. Infœlicibus uſtilāda li
gnis. Et hæc peſſima ſe puella uidit iocoſe lepide uouere diuis. nūc o ceruleo crea
ta ponto. Quæ ſcā idaliū uiroſq; aptos. Quæq; āconā gnidūq; arūdinoſam col
lis q̄q; ametūta q̄q; aleos q̄q; dirachiū adriæ tabernā. Acceptū face redditūq; uo
tū. Si nō illepidū neq; īuenuſtū ē. At uos īterea uenite ī ignē pleni turris & in face
tiaꝝ Annales uoluſi cacata charta. petrū ēt de Apono cōciliatorē appellatū phīæ
& aſtronomiæ uſq; ad magiæ ſuſpitionē pitiſſimū: Muſattūq; & Louattū iurecō
ſultos poeſi ornatos patauiū ciues hūit. Frāci. zabarella iurecōſultiſſimus & pileꝰ
de prata romanæ eccleſiæ cardīales dignitatē litteris & prudētia ornauerūt. Mar
ſiliꝰ quoq; & paulopoſt Io. galeatiuſq; & Guilhelmꝰ ſophilici. Io. quoq; horologiꝰ
& paulopoſt antoniꝰ cermiſonꝰ excellētes medici patauiū patriā exornarūt. Agrū
ēt hēt patauinū nō minus q̄ urbis ædificia cōſpiciēdū. qm̄qdē mōtes ī illo ſunt ex
cælſi nec alpes & appeninū quod nullo in Italiæ loco alibi cernit̄ cōtigentes: & uſ
q; ſūma cacumina uinetis oliuetiſq; & cōſitis tectos in qbus uina gignūt̄: quæ pli
nius ī ītimo adriatico ſinu optima deſcribit: Gemulā unū in cuius ſūmitate mu
lieres deo dicatæ monaſterium hīt a Beatrice eſtēſi uirgine nobili ædificatum: &
Vendā alterū appellāt monaſterio ornatū qđ mōtis oliueti fratres īhabitāt: hiſq;
adiacēt mōtibꝰ colles euganei fama apud latinos uates notiſſimi. Eā. n. uatibus ſe
dē fuiſſe īnuit Martialis poeta his uerſibus. Si ꝑus euganeas clæmens eliconis in
aras. Pictaq; pāpineis uideris arua iugis. & Lucanus ī ꝑmo: Euganeo ſi uera fides
memorantibus augur colle ſedes. & quom uici uillæq; multæ hos cōtegant colles
tū maxime Arquatā populo frequētē uicū decorat Frā. petrarchæ ꝑdiolū: apud Arquata
qđ diutiſſimæ uicit: multaq; ſcripſit. eſtq; eiꝰ ſepulchrū marmoreo ī ſarcophago F. petrar.
colūnis q̄ttuor ſuſtentatū. Balneaq; apud rus euganeū ēt nūc appellatū plurima Balnea
uiſunt̄: q̄ Theodericū regē oſtrogothoꝝ muris cōcluſiſſe ac ornaſſe Caſſiodorus patauina
ē auctor: ī eiſq; herbas gigni ſcribit pli. de qbus poeta Martialis. Nullæ ſic tibi blā
dient̄ undæ. Ac fontes aponi rudes puellis. Quibꝰ uero ea opitulent̄ morbis. Mi
chael ſauonarola ope in id ædito diſſeruit. Sed iā ad Timauū eſt redeūdū. Is flu
uius ſupra lumiā uicum ubi incipit eſſe integer primū habet ad dexterā oppidū

Citatellam

Citatella Citatellã: qđ patauini ad annũ salutis q̃tũ de duodecies cẽteno ædificarũt. dein-
Marostica ceps ẽ marostica. sup̃ius Bassianũ q̃ duo oppida populis sunt frequentia. supraq;
Bassianũ Bassianũ timauus ubi cisinũ ẽ oppidũ cisino flumine auget̃ in qđ arciuagus na-
uoriusq; torrẽtes exigui ex alpibus delabunt̃: cisinusq; apud pemechũ oppidulũ
hẽt ortũ. Timauo supra cisinũ ad dexterã Grignũ adiacet oppidũ a torrẽte ibi au
gẽte dictũ. Vlterius oppidũ habet̃ Iuanũ supraq; illud orit̃ grignus. & sup̃ᵉ emis
soriũ lacus incubat Tusopũ Caldona cũ deinceps oppidũ & uni ĩminet lacui &
aliis subiectum ẽ binis lacubus a q̃bus tribus originẽ timauus hẽt. Primus post Ti
Mestre. mauũ Musio fluuius stagna Venetoꝝ apud Mestre oppidũ illabit̃ cui ad sinistrã
Cãpus scĩ Villa noua p̃mũ ẽ ꝓxima. Supraq; paulo remotius Cãpus sancti Petri oppidum
Petri. adiacet opulentũ eiusq; fonti in mõtibus oppidulũ ĩminet collis musonis ab ipso
Castrũfrã fluuio appellatus. ad dexterã uero Musoni ĩtus cõtinẽt Castrũ frãchũ nobile op-
cum. pidũ supiusq; Asola lõge nobilius. deinceps amnis ẽ sylus. quẽ plinius asserit ori-
Asola. ri in mõtibus taruisinis apud Torcellũ ĩ stagna cadẽs: torcellũq; ciuitatẽ nũc epo
Sylus flu. ornatã doctissimo Dñico de Dñicis supra Venetã describentes regionẽ diximus
Torcellũ ædificatã fuisse ex ruinis excidioq; Altini. Cuius uetustæ urbis p̃ua admodũ ue-
stigia ad eã cõtinentes p̃tẽ q̃ sinistrorsum sili amnis hostio ẽ apposita nũc cernun
tur. Altiniq; nomen p̃mus apud ueteres ponit plinius. Et post Martialis poeta tã-
ti fecisse uidet̃ Altini oppidi sitũ: ut dicat Aemula bianis altini littora uillis. An
toninus uero pius in itinerario uias describẽs a rauẽna aq̃leiã dicit aut septẽ maria
recto a rauẽna secũdũ adriatici littus ad altinũ trãsmitti: aut eos q̃ p Bononiã fer
medũ atheustũ patauiũq; terrestri petãt itinere altinũ p̃mo & post aq̃leiã accede-
re. In eo aũt q̃ musionẽ & silũ amnes interiacet spacio nouale est oppidũ nobile.
Nouale silusq; supra in mediterraneis taruisiũ urbẽ diuidit: cuius nomẽ p̃or ĩter uetustos
habet plinius. p tp̃a uero ostrogothoꝝ dignitatẽ ĩchoasse uidet̃ quã nũc hẽt. Nã
cũ rotilæ pater Veronã æque ac taruisiũ dñio possideret: taruisii tñ cõtinuo ẽmo
Taruisiũ ratus. Vnde rotila q̃ postea q̃ntus fuit ostrogothoꝝ rex & q̃dem p̃stãtissimus tar-
Totilas. uisii natus educatusq; ẽ postea longobardoꝝ initio regni quom Alboinus rex eiᵉ
gentis p̃mus Italiã esset ĩgressus: aq̃leiãq; q̃lisqualis tũc erat: & cæteras regionis ur
bes p deditionẽ cœpisset: taruisiũ q̃a eius ĩcolæ deditionẽ tardiusculæ optulisset
spoliare ac diruere cõstituerat: nisi Fœlix illius ep̃s uir timoratus rauẽna oriundus
regis barbariẽ sua prudẽtia & p̃cũ ĩstantia deliniisset. Ornataq; nunc est ea ciuitas
altero præstãte ep̃o Hermolao barbaro q̃ sicut decet ep̃m populo magis prodesse
adnitit̃ q̃ præesse. Regionẽ uero quẽ nũc describimus sub nomine absurdo Mar-
chiæ taruisinæ & pariter proximam forũiuliũ olim galliæ cisalpinæ partem plini.
in regione Italiæ decima posuit: quam carnorum fuisse affirmat. Nã quom mul
ta dixisset de fluuio Sylo oppido altino flumine liquentia colonia concordia ta-
liauento anaxo alsa natione: deq; aquileia colonia subiungit: carnorum hæc regio
fuit quod uocabulum regiones ipse alicubi etiam nostra ætate retinent. Ad Syli
fontem oppidulum est Casacorba. deinceps anaxũ est flumẽ cui nunc plaui uul
gatissima est appellatio. ad eiusq; hostia eq̃liũ est ĩsula stagnis paludibusq; a con-

tinenti

rinenti diuisa: fuitq; ea insula ciuitas eisdē nominis ab eracliēsibus uicinis ædifi/ cata. nanq; eraclea in historiis & in Veneta huius Italiæ regione ostendimus fuisse post aquileiæ concordiæ & altini demolitionē a dictarū urbium populis ædifica/ tam: qui ab Eracleo illius tempestatis imp. ad nomen indiderunt ciuitati. Sed era clienses inde Venetias cōmigrarunt ut nunc urbis uestigia tequitantur: equileiq; pariter ubi mutato nomine ciuitas dicit' noua episcopio & quidē tenui nota par/ uæ & tenues reliquiæ uix sciuntur. Anaxo seu plaui fluuio ad sinistram adiacent oppida uenetū limina & aquonū. & superius arduo in monte est Feltrum ciuitas Feltrum. episcopo nunc Iacobo ornata zeno non minus doctrina q̄ gentis nobilitate con/ spicuo. Ad dexterā plauis primū hæret oppidulum madiniū ide in meditertane is Vetonium. Supenus ubi uarianus olim nūc caloriis auget fluuius est oppidū Victoriū Tesega: eidemq; amni uariano siue calorio apposita est Belunum ciuitas uetustis Belunum. sima: quā plinius cæteriq; scriptores uelunū appellanteidēmq; nūc cum feltro in eundem coniuncte episcopatū idem zenus præest episcopus. Varianū uero si Varianus. ue Caloniū amnem in alpibus oriūdum quas germanicæ incolunt gentes quinq; flu. augent torrentes: quoq; cōuallibus marginibusq; castella uicīq; plures insūt bat batis nominibus appellati. Sed & ubi plauim diximus uariano siue calorio īcipe augeri alter īfluit cordoualus amnis & ipse ex summis defluens alpibus cui Fal / chachium Tabuliūq; oppida. & q̄ plures uici germanica potius q̄ italica nomina habentes adiacēt. Liquētia ad mare sequit' amnis uetusti nominis quē ex monti/ bus opitergmis nasci pli. est auctor. eum nunc Liuentiam appellant. habetq; ho/ Liuētia fl. stu bifariā diuisū partē ad easdem paludes qbus equilium insulam a cōnēti dixi mus separi: alteraq; parte ad proxima capularū īsulæ stagna paludesq; delabitur ubi uero in dictas scindit' partes ad dexteram Turnciū est castellum. Intentusq; ubi liquētiam sinistrorsum torrēs auget muttegus opitergiū est nūc oppidulum quā uetusti nominis ciuitatem simul cū aquileia altino & cōcordia ab Athila de Opitergiū structam. & postea quom esset reædificata a lōgobardis eodem anno quo & for/ pompilu deletā fuisse in historiis ostendimus. Ad mutegi diq; amnis fontē Coni lianū est nobile ditissimūq; oppidū. Liquētiam item dextrorsum Meduna auget Conilianū fluuius suptemis ī alpibus iulus oriūdus. Cui dextrorsū Cotua & supta ad meu opp. li torrentis fontē portonei: supiusq; prata. & in mediterraneis porcilia oppida sūt apposita: prataq; & portiliū duabus ut in regione præstātibus nobiliū familiis pa/ tru cognominis exomant'. Vbi uero liquētiam ipse auget meduna amnis Sacillū Portilium. nobile ditissimūq; est oppidū. Ad liquētiæ sinistram supra muteghi torrentis in Sacillum. fluxū est oppidū Bussolettū. & supra ubi mesulus auget torrēs ciuiolonū est op/ pidū. Supenus Serualle. Sequit' Alsa uetusto nomine fluuius nūc Liminius ap/ pellatus, quod nomē eū īde crediderim nactum esse q sicut huius regionis princi Sarauallle. pio diximus & eis & foroiulu limes a barbaris fuit dictus. habetq; ad hostiū quo in paludes stagnaq; exoneratur Captulas insulam in quam opiterginos Athilæ Captulæ sæuitiam declinantes sæpe alias ostendimus confugisse. habetq; Alsa siue Limi nus ad sinistram oppidum nomine Sextum.

Regio decima

Regio Decima Forumiulium.

SEquitut regio foroiulienſiũ quos plinius dicit dictos eſſe cor
Forũiuliũ. gnomine trãſpadanos. Id foroiulii nomen notiſſimũ & quod
ante. C. Iulii Cæſaris tempora in ipſa regione inque ſupemi/
nentibus eidem alpibus iulius inchoaſſe conſtat. unde poſt fa
ctum Iapigum aut ciſalpinæ galliæ mutationẽ habuerit ori/
ginem ignoramus undecũq; aũt ſit natum noſtræ inhærẽtes
Port⁹ gruarius. diuiſioni regionis ipſius quam tamen nõnulli aquileiẽſem appellari uolunt initiũ
ad alſæ ſeu Liminis fluuũ dexterã ĩchoabimus. Cui portus gruarius oppidũ poſt
cordeualum & ſuperius pordanũ oppida ſunt appoſita. deinceps eſt Taliauentũ
p̃ſci præſentiſq; nominis flumen quod plinius dicit maius minuſq; fuiſſe cum
S. Vitus. nunc unico in adriaticũ hoſtio feratur. Sunt ei ad ſiniſtrã primũ a ripa remotius
oppidũ ſanctus Vitus. poſt ualua caſtellũ. & ſuperius in montibus Spilimber/
gum natura loci munitionibuſq; ualidiſſimũ & populo frequẽtarũ. Dextrorſum
S. Daniel uero hæret taleauento tiſana nobile munitiſſimũq; item oppidũ & ſupra ab am/
nis margine ſemotũ cuchagna. ſuperius in monte arduo ſanctus Daniel præſtãs
in regione oppidũ. & ad fontem in alpibus Dugonia eſt caſtellum. In ea littoris
Palazolũ. ubiq; inæqualis & maiori ex parte ſtagnoſi hora torrẽs eſt in mare cadens cui Pa/
lazolum in mediterraneis caſtellum hæret & ſtagna magnũ in ſinum receſſumq;
curuato piſcoſiſſimoq; imminet Maranum oppidum populo frequentiſſimũ.
Torrenti autẽ id illabẽti ſtagnũ continet caſtellettũ. Interius in mediterraneis op/
pidum nobile eſt Belgradũ ſuperiuſq; Coldroitum. At in maritimis eſt ſtagnis
circũfuſa gradus inſula alter Venetiarũ regiõis & urbis limes in quam & in hiſto/
riis & ipſa in Venetiæ deſcriptiõe ſæpenumero diximus aqleienſes patria profu
Aquileia gos ſeſe cũ opibus & ſacra ſupellectile recepiſſe: & urbẽ ædificaſſe gradẽſem: quã
plures dirutam reædificatamq; tãdẽ pauci nũc ĩhabitãt. Aquileia etiam urbium
quõdam Italiæ trãſpadanæ primaria potẽtiſſimaq; atq; etiam pulcherrima quin
todecimo ut ĩquit plinius a mari ſemota nũc pœne derelicta eſt. Nam præter ſa/
cerdotes canonicos numero haud quaquã multos: ornatiſſima ſpecioſiſſimaq; ĩ
baſilica diuinæ faciẽdæ rei additos præter paſtores piſcatoreſq; rariſſimos nulli
nũc incolũt populi ut uix caſtellulũ tãta olim urbs nũc poſſit appellari. Sũtq; &
eccleſia ſuperius dicta & patriarchale atriũ & muri oppidulo circũducti & mona
ſterium uirginibus deputatũ Peponis patriarchæ operum reliquiæ. Eam urbem
qui prius condiderint nõ eſt memoriæ proditum. Liuius autẽ in bello macedo/
nico ſic habet. Romæ litteræ Fabii magnã trepidationem fecerunt eo maiorẽ q̃
paucos pòſt dies Marcell⁹ tradito exercitu Fabio Romã quomueniſſet exercitũ
in ligures traduci poſſe: quia bellum cum hiſtris eſſet prohibentibus coloniam
Aquileiam deduci. Et paulo infra. Aquileia colonia latina eodem anno in agro
gallorum eſt deducta. Florere autem cœpit quo tempore primũ Romani ſubigẽ
dis barbaris ad Danubiũ incolentibus manum apponere cœperũt. Vnde Octa/
uius Cæſar Auguſtus & ſi maiorem bellorum partem per legatos adminiſtrauit
ut illis

utillis ꝓpinquior esset in his Italiæ partibus frequẽter obuersatus est. Nã Sueto-
nius reliqua bella p legatos administrauit: ut tamen qbusdam pãnonicis atq; ger-
manicis aut interueniret aut nõ longe abesset Rauennã uel Mediolanũ uel aqui-
leiam usq; ab urbe ꝓgressus est. & Iulia eũ comitata aquileiæ abortu facto puerũ
amisit. Gloriosissime de Aqleia scribit Iulius Capitolinus in uita duoꝵ maximi
noꝵ his uerbis. Prætereundũ ne illud q dem est ꝙ tanta fide aqleienses contra ma
ximinos pro senatu fuerunt ut funes de capillis mulieꝵ facerent quom defice-
rent nerui ad sagittas emittendas. & inferius asserit Capitolinus nuntiũ q ex aqui
leia ad significãdã maximini morté Romã fuerat missus tanto impetu mutatis
apud Rauennã aĩalibus curcurrisse: ut quarta die Romã uenerit. Eius uero urbis
amplitudo maxima unde ꝓcessit nõ iniucũdũ aut inutile fuerit explicare. Primũ
legiones romanas ibi obuersatas ut claustra Italiæ tuerent̃: eam nõ pepersse opũ
affluentiã q̃ fuit aqleiæ: hinc cõstare uidet̃ ꝙ nec Rauenna neq; Mediolanũ neq;
in Gallis Masilia aut in Hispanis taraco: apud quas urbes romanæ legiones diu-
tissimæ fuerunt moratæ ad id opulẽtiæ aut diuitiaꝵ potuerũt puenire. Auxit igit̃
mirabili incremento & ĩmense ditauit aqleiã orientaliũ occidentaliũq; mercimo
nioꝵ mutua cõportatio ibidẽ instituta: ꝙ nullus stante Aquileia locus alter circa
adriaticũ mare fuit in cuius portu & diuersorio occidentales orientalesq; pro cõ-
mutandis mercãdis coemẽdisq; & uendendis inuicẽ rebus cõuenirẽt. Eãdẽq; ra-
tio Spinã olim urbẽ ut inqt Plinius iuxta padũ & Rauennã a diomede conditã.
& ea oĩno destructa Adriã quæ mari adriatico nomen dedit. & postremo diruta
aquileia Venetias crescere augeri & mirũ in modũ ditari fecit. Longũ nimis atq;
supfluũ fuerit res apud aquileã gestas ex nostro instituto recensere: quia id a no-
bis multis in locis diligẽter est factum. Sed uiroꝵ eius urbis ornamẽta nõ duxim⁹
omittenda. Euangelista Marcus dum a beato Petro apostoloꝵ christi principe in S. Marcus
Alexandriam mitteret̃: nauigaturusq; naues illic ex more ut diximus operiretur: Euangeliũ
aqleienses ad christi fidẽ cõuertit: sanctũq; euãgeliũ suũ cuius codex manu exa-
ratus sua Venetiis nũc ueneratissime seruatur scripsit. Hermacorasq; & ipse san-
ctus ad Marci prædicationẽ conuersus a beato Petro aquileiæ & omnis Venetiæ
prothopræsul institutus omnẽ eã regionẽ deo nostro lucratus est: quẽ Nero im-
perator & simul Fortunatũ subdiaconẽ secuti pcussit. Syrus exinde uir aquileien S. Syrus.
sis doctiss.mus papiam ab Hermacora missus mira sãctitatis opera ibi edidit. Fu
it & aquileiensis Chromatius ad quẽ gloriosus Hieronymus multa inscripsit ope
ra: multasq; extantes dedit epistolas. nihilq; fecisse uidet̃ gloriosius Chromatius
q̃ ꝙ beati Hieronymi notarios atq; librarios sustentauit. Præstantem ultimo loco
aquileiẽsem uirum ponimus Ruffinum præsbyterũ latinis græcisq; litteris adeo Ruffinus.
eruditum: ut eius quæ extant cũ opera tum translationes nullis cuiuspiã ecclesiæ
doctoris opibus secũdas eloquẽtia ornatuq; ducamus. Visitur aquileiæ marmo-
reus lapis grãdes elegantesq; litteras huiusmodi incisus. Imp. Cæs. Aug. aquileiẽ
sium restitutor & conditor: uiam quoq; geminam a porta usq; ad pontẽ per tyro
nes iuuentutis nouæ Italiæ suæ dilectus posterioris longi tẽporis labe corruptam

munivit

Liſonti⁹ fl. muniuit ac reſtituit. Adiacet ſiniſtrorſum aqleia natiſoni fluuio cui nũc Liſõtio
eſt appellatio. Et eo qui ad talliauentũ amnẽ ꝓximũ ĩtercedit campeſtri in ſpacio
Vtinũ.c. ſupeminet aquileiæ ad triginta milia paſſus Vtinũ præſtãs ditiſſimũq; regionis
oppidũ noui nõis quod nec in gotthoꝝ neq; in longobardoꝝ aut proximioribus
ætati noſtræ rebus geſtis non inuenit᷑: hinc quod uulgo fert᷑ auſtrinos eũ ad tre-
centeſimũ ab hinc annũ cõdidiſſe: credo eam enĩ regionẽ duces Auſtriæ tũc tem
poris obtinebãt. Habet uero nũc Vtinũ Iacob ciuẽ & aqleiæ canonicũ eloquentia
ornatiſſimũ. ſũtq; ſuperius ad primos colles Faſagna ſuperiori loco in montibus
glemona uetuſti quod gotthoꝝ longobardorũq; hiſtoriæ habẽt nominis oppidũ
Mons fal- co. & ad natiſonẽ eſt in mõtibus Ventionũ. Natiſoni ſiniſtrorſum eſt ꝓpinquũ Mõs
falco oppidũ regionis egregiũ arduũ in monte ſitũ: quod Theodericus rex oſtro-
gothoꝝ primus ædificauit. Superius cælſos inter montes eſt ciuitas auſtriæ nunc
Ciuidale. Ciuidale appellata: quã urbẽ & aſpectu ueterrimã & ut montuoſa in regiõe ſpe-
cioſam: ciuiliq; cultu habitatã fuiſſe crediderim oppidũ illud a gallis ꝓpe aqleiã
ædificatũ: de quo Liuius lib. xxviii. ſic habet. Eodẽ anno galli trãſalpini trãſgreſſi
in Venetiã ſine populatiõe & bello haud ꝓcul ĩde ubi nũc aquileia eſt locum op-
pido cõdẽdo cœperũt: legatis romanis tranſalpes miſſis reſponſum eſt: neq; pro
fectos ex auctoritate gentis eos: nec quid in Italia facerent ſe ſcire. Dirimitq; urbs
ipſa germanos ab Italis certiore atq; etiã celebratiore modo cæteris oĩbus limita-
neis uel urbibus uel oppidis: quæ aut gallis aut germanis aut ſclauonibus ubiq;
in alpibus ſũt cõterminæ: q̃ mores in illa & omnis uitæ apparatus a germanis om
Tarrus fl. nino eſt diſſonus. Supra ciuitatẽ auſtriæ natiſoni cõtinet ſoſimbergũ tarro am-
ni ſub ciuitate auſtriæ natiſonẽ illabẽti. & quẽ Plinius cũ natiſone aquileiam pro-
fluere dicit. Ad fontẽ in alpibus adiacet Vapochũ. & infra ad mediũ ſui curſum
Dogrium. cælſo in monte appoſitũ eſt Dogriũ. & ſupra montẽ falconẽ cælſiore item ſub al-
pibus loco Cormona eſt oppidũ ĩ noſtris longobardoꝝ hiſtoriis celebratum. Sed
ad ea quæ maris littoribus ſunt ꝓpinqua poſt mõtem falconẽ cælſo item in colle
Duinũ op. eſt Duinũ nobile munitiſſimũq; oppidũ & minore in colle mocolanũ. deinceps
Tergeſtũ urbs Tergeſtũ romana colonia quom uetuſtatũ etiã apud uetuſtos ſcriptares. C.
Cæſarẽ in cõmentariis pliniũ & alios cum hiſtoricos tũ coſmographos celebrata
tertioq; & triceſimo miliario ut inquit plinius diſtãs ab aquileia: ultraq; Terge-
Ciſan⁹ fl. ſtum ſex milia paſſus eſſe dicit plinius phormionẽ amnẽ cui nunc Ciſano eſt ap
pellatio: & uno de ducenteſimo paſſuũ miliario a Rauẽna diſtantem: qui q̃dem
amnis fuerit antiquus Italiæ terminus. Labit᷑ aũt is amnis phormio ſiue ciſanus
inter muglã ꝓximũ Tergeſto oppidũ & Iuſtinopolim urbẽ caput hiſtriæ haud
quaq̃ improprie appellatũ q̃ñ ad prædictum phormionem hiſtria ĩchoetur. Sed
priuſquã nouæ huic nobis regioni manũ apponamus paucula explicemus quæ
retro ĩ montibus de foroiulieſibus ſunt omiſſa. In ea montiũ pte quæ ĩ adriaticũ
Goricia. e regione duini oppidi eſt uerſa: Goricia eſt ſub alpibus quod oppidum familiæ
Caſtrum nobili patriũ comitatus titulũ referẽti ſubditũ populo & opibus eſt refertũ ſupra
nouum. q; Tergeſtum ꝑiter ſub alpibus eſt caſtrum nouum.

Vndecima regio

Vndecima Regio Histria. Histria.

HIstriã nunc nõ quidem nouã quæ ante Cæ. Aug. tpa Italiæ
censebat̃. Sed inter cæteras horas ultimo additã inchoemus
Eã pli. ut ĩ peninsulã excurrere dicit lantudine q̃draginta mi
liũ circuitu uigintiquinq; & centũ. & quidẽ a phormionis si-
ue cisani hostio ubi ultima est tergestini sinus pars ad phana-
tici sinus: quẽ nũc carnanũ appellant intimã concauitatẽ ubi
est castrum nouum siue arsiæ fluminis hostiũ uia difficilior qdẽ p arduos mõtes
sed breuior uix quadraginta milia passus implet quom circuitus mari secũdum
littora factus supradicta. xxv. & centũ amplissime cõplectat̃: hinc pulchrũ est co
gnoscere horã adriatici maritimã supra a Venetiis iustinopolim usq; a nobis de-
scriptam ubiq; sinuosissimã & adeo tortuosam esse ut dimidia breuior sit mari q̃
terra directũ e regione centũ milia passus iter. A phormione aũt fluuio ad fanari
ci siue carnani promontoriũ ea sicut dicit pli. peninsula histriæ se in mare Italiã Iapigia.
uersus dextrorsum flectit. Sed ad rẽ. Histriã regionẽ Iapigiã prius simul cum fo
roiulio appellatam uult ex Trogo Pompeio Iustinus sic fuisse appellatã ab histri
amnis qui & danubius accolis: qui cũ argon nauim ab argonautis a danubio in
Adriaticũ mare humeris deferri a diuuissent in ea Iapigũ regione cõsedentes hi-
striã de patriæ regionis nomine appellarunt. pli. uero quom aliquoꝝ confutasset
errorẽ dicentiũ & quidẽ absurdissime histriã dici a parte histri fluminis in adria-
ticũ delabente. Subinfert argon nauim flumine in mare adriaticũ descẽdisse non
procul tergesto: nec iam cõstare quo flumine alpinosq; diligẽtiores affirmare hu
meris fuisse trauectã: subisse aũt histro dein sabo dein nauporto cui nomẽ ex ea
sit causa inter emoniã alpesq; exorienti. Prima histriæ urbs est ut diximus Iustino Iustinopo
polis quã Iustinus Iustiniani primi imp. filius atq; impii successor in ĩsula tunc lis.
capraria sed prius pullaria appellata ædificauit. Causam aũt eius cõdendæ urbis Capraria
in historiis fuisse ostendimus ut in eo natura loci munitissimo loco tuti essent hi Pullaria.
striæ populi: uariis diutinisq; barbaroꝝ ĩcursionibus agitati. Iungitur tñ cõtinẽti
ea ĩsula brachio mille passus longitudine & ad decẽ latitudine ducto in cuius me
dio arx ualida Leoninũ appellata castellum oppidanis a terrestris oppugnatione
p̃sidio est imposita. Magno fuit p ætatẽ nostrã Iustinopoli ornamẽto Petrus pau
lus uergerius iure cõsultissimus & philosophus: quodq; supra sæpenumero dixi-
mus ĩter p̃mos huius sæculi eloquẽtissimus. p̃mum a Iustinopoli. v. milia passus
semotũ est Insula oppidũ. & post tantundem ĩde distans piranũ ciuitas. & tertio Insula op.
loco salodi ꝓmontoriũ totidẽ abest passus: quartũq; paris a superiori distantiæ Piranum.
Humagũ nobile oppidũ cursu ꝓpe recto & ad Italiã trãsuerso p mediũ pelagus
ĩcuruari ferriq; uidet̃. Deinceps æqualiore ad fanaticũ siue carnariũ promontoriũ Humagũ.
& tñ sinuosissimo iter se prospectu: cætera histriæ maritima oppida habẽt̃: ab hu Emonia.
magoq; qnq; pariter milia passus abest. Emonia ciuitas cui nũc ciuitati nouæ est
nomen prope quã nauporti sũt hostia fluminis qeti nũc appellati ĩ quẽ alpibus
exoriẽtẽ argõ nauim pli. asserit fuisse dimissam: post nauportiũ p̃ma est parentiũ Parentiũ.

ciuitas uetusta: cui otsanũ cõtinet & mons & oppidũ ꝓminens illi impositũ: post
Ruuignũ. hæc Ruuignũ oppidulũ: deinde sinu supeminet amplo colli imposita arduo na
Pola. turaq; loci munitissimo urbs pola romana colonia & histriæ ac Italiæ urbium po
stremo. Ab ea uero urbe ĩcipiens fanaticum ꝓmontoriũ postq̃ longo tractu cõtra
Ariminũ: uel sicut plinio placet cõtra anconẽ in mare se ꝓripuit sinũ eiusdẽ no
minis effecit quẽ nũc Carnanũ diximus appellari. estq; eiusdẽ sinus nouũ prisco
correspondens uocabulũ q; fanaticus a priscis a tempestatũ frequẽtia: atq; ut ita
Carnarius dixerim insania: nũc uero carnarius a multitudine cadauerũ: quæ frequẽtibus ibi
tẽpestatibus fiunt est appellatus: prius uero q̃ ea describamus q̃ fanatico sinu ap
posita ad arsiã amnẽ certissimũ atq; notissimũ Italiæ ad liburnos terminũ ptinẽt
mediterranea q̃ altissimis in montibus a Iustinopoli ad Nauportũ siue qetũ am
nẽ interiacent explicabimus. Suntq; in mõtibus Iustinopoli supereminẽtibus iu
risdictionis sue castella rasponũ & rogiũ. Sutit item in montibus a mari longius q̃
p̄dicta recedentibus in ea quã diximus flectentis se ad Italiã peninsulæ caruitate
bulea mimianũ scũs Laurẽtius portulæ grisana. & supiori loco pimontiũ pigmen
tium & petra pilosa: q̃ oĩa Iustinopolitanoꝝ sunt oppida & castella. medioq; fer
me eorum oĩum spatio petrã pilosam inter & portulã ac primontẽ est oppidulũ
Sdrigna nunc noĩe Sdrigna quod fuisset cõstat olim Stridonis oppidũ. Vnde gloriosissi
Stridon. mus ecclesiæ dei doctor illustratorq; Hieronymus originẽ duxit. & trans naupor
tũ siue quietũ amnẽ ad arsiã usq; amnẽ castella nũc in montibus oppidaq; extãt
uallis duo castris Iustinopolitanis supposita; supiusq; montona & pissiũ. Ne etiã
supius ꝓmissum ulterius differamus a fanatico ꝓmõtorio ad arsiæ amnis nostri
limitis Italiæ hostiũ quo se ĩ carnariũ siue fanaticũ sinũ exonerat oppida ipsi sup
eminent sinui Albona & terranoua q̃ duo & supius dictũ pisinũ q; arsiæ & sinui
fanatico ꝓpinquent histriæ atq; Italiæ ultima sunt censenda. Adhibita est nobis
supiori loco describẽdis histriæ montiũ oppidis & castellis solito maior diligẽtia
quod quidẽ nulla alia fecimus rõne q̃ ut rẽ minime nobis pitisq; regionũ dubiã.
Sed de q̃ multos ambigere uidimus p̄stantissimos Italiæ atq; orbis christiani alia
Diui Hieróy. patria. rũ ꝓuinciaꝝ uiros doceremus. Stridonẽ oppidũ gloriosi Hieronymi patriam in
Italia & q̃ nunc & q̃ Octauii Aug. imp. & multo magis plinii atq; etiã natalium
ipsius Hieronymi tpibus erat situ esse ut tantũ uirũ plane Italicũ & nõ alienigenã
fuisse constat. Idq; uerba sua de seipso scripta in libro de uiris illustribus certissi
mum efficiunt Hieronymus p̄sbyter patre natus Heusebio ex oppido stridonis:
quod a gothis euersum Dalmatiæ quõdã pãnoniæq; cõfiniũ fuit usq; in præsen
tẽ annũ idest Theodosii principis quartũdecimũ hæc scripsit uitã pauli mona
chi epistolaꝝ ad diuersos librũ unũ. &c. Visit uero apud sdrignã siue stridonem
p̄dicti Eusebii genitoris sancti Hieronymi sepulchrũ: & fama p ætatis successio
nes tradita & litteris lamine ĩscriptis plũbeæ in eo ut ferũt repte notissimũ. Vide
mus uero multos in eã de qua diximus opinionẽ ductos fuisse ut crederẽt beatũ
Hieronymũ dalmatã fuisse: qa litteras illis adĩuenerit cõposueritq; a latinis græ
Sclaui. cisq; diuersas: q̃ sint postea appellatæ sclauõicæ a sclauotub' germaniæ olĩ popu
lis quos

lis quos nūc appellāt Boemos:a qbus sicut ī historiis ostēdimus tegio Dalmatiæ Histris cōtermina paulopost functū uita ipsum beatū Hieronymū fuit occupata:& semp postea sicut nūc quoq; sit Sclauonia est dicta.& qdē nō solū eas pdictis cōposuit:dedit q; sclauonicas litteras:sed officiū quoq; diuinū quo catholici utūtur christiani ex græco in id nouū idioma traduxit:quod gloriosus pō. Eugenius quartus p nostras manus illis cōfirmauit. Quo tpe apud Florētiā & græcos unico cū ecclesia occidentali est facta.& armenii iacobitæ nestorini ac æthiopes acceperūt ab eodē Eugenio catholicæ ecclesiæ documēta. Illis uero q ptinaces cōtēderēt beatū Hieronymū sī in patria sua idiomate ab Italico penitus alieno usus fuit & suos cōtribules histros uti docuit:atq; uoluit uideri fuisse alienigenā: tnde mus maiorē melioreq; q sit histria partē esse Italiæ calabriā atq; brutios:qbus ī tegiōibus sine cōtrouersia Italicis & semp antea uiguit & nūc quoq; uiget germani cælinguæ usus. Quinetiā citra hastā taurinos iporediēses & oēm eā alpibus subiectā Italiæ regionē cui gētes diu pfuerūt gallicæ alieno magis populi illi q̄ pprio idiomate Italico abutūt: pariter apud Vincētiam Veronāq; præclaras elegātissimasq; monbus Italiæ urbes licet a germania sint remotissimæ:multi sūt uici multa oppida ipsis subdita ciuitatibus:quoq; populi theotonica frequentius q̄ Italica locutione utunt. Sed iā ad nostrū ordinē reuertamur. Gesta ī histris particulatim referre nō expedit:sed satis fuerit ea q supra diuersis ī locis sūt dicta in suū hūc locū colligere primam scilicet īuasionem factā ī regionē ab histris q Iapigas uel expulerūt uel dn̄io oppresserūt. Teutanaq; muliere pstantissima in histris regnante barbaros supueniss eq oīa ī histris ferro igniq; uastarūt: tertiāq; his populis fuisse maximā & horribilē cladē illā a uisigothis illatā: de qua nos in Romanoq; impii īclinatiōe initio scripsimus:q qdem clades illa fuit de q̄ gloriosissimus ipse Hieronymus apud Betheleē degēs uoluit intelligi:& supradicto ī libro de uiris illustribus & in expositionibus minoq; duodecim pphetaq; ubi textum declarans prophetæ Abacuch multas ī urbes puinciasq; desolationes spiritu prophetico prædicentis in hanc maxime sententiam cōmētatus est. Nōne hoc ipletum esse audiuimus in nostræ originis regione finiū Pānoniæ atq; illirici ubi post uarias barbarorum incursiones ad tātam desolationē est peuentū:ut nec humana ibi manserit creatura:nec animal superesse cōuersanq; dicat ex his qua hominibus amicari & conuiuere cōsueuerunt:quæ quidē desolatio quom ad ānos cētum cōtinuasset:Iustinū impulit ut sicut supra diximus Iustinopolim munitissimo & toto a barbaroq; īcursionibus loco ædificari curauerit. Proximæ uero ætati nostræ in bello quod Venetos inter & genuēses accerrimū fuit:& Iustinopolis de Venetis ī potestatem genuēsium est facta:& ea adiacentesq; urbes maxima calamitate aliquā diu pressæ & cōculcatæ fuerūt. Finita iā ad hāc alpiū pet milia passus quadringēta & quinquaginta ab uaro ad arsiāmnem externis nationibus munimento Italiæ oppositatum partē sit Italiæ nostræ latitudo ī recētem gloriosissimi Hieronymi doctoris cōmemorationē:q sic eā & me sibi deuotū ab oībus tueat aduersantibus sicut ad hos limites originem illum in ea habuisse ostendimus.

Boemi.
Sclauonia
Teutana
Abacuch.

Regio.XII. Aprutiū Sāniū Cāpania Apulia Lucania Salētini Calab.&.Brutii.

Absoluta Histria regionū Italiæ ad alpes liburnicas ultima breuis a phanarico eius sinu ꝓmontorioq; nūc Carnario ꝑ liburnicū mare introenri amnis hostia est traiectus: ut alias a nobis describēdas septē regiones aggrediamur: Samniū Cāpaniam Apuliā Lucaniā Salentinos Calabros & Brutios. Licet uero mihi in hac parte quod Liuius Patauinus septimo libro haber usurpare: maius solito negociū meis īpēdere humeris cui maiora deinceps sint puestigāda ꝙ his ī regiōībus celebriora bella q̄ alibi in Italia fuere gesta & uiribus hostiū & longinqtate tēpoꝝ qbus bellatū est. Facile tñ erit Alexander epirota Pyrrhus Hānibal Balaricus Totila uetustiores eaꝝ regionū hostes quas res & qbus in locis gesserint a maioꝝ aut nostris historiis sumere & ꝑ singulas ciuitatū locorūq; descriptiones sicut supra fecimus edocere. Quæ uero a quadringētis ānis postq̄ septē hæ regiones in unicā regni appellationē sunt cōfusæ in eo acciderint: & qua ratione factū sit: ipsa regni cōstitutio uidet᷑ unico contextu diligentius enarrādum ne singulis postea in locis cogamur sæpe dicta idētidē replicare. Per Ludouici francoꝝ regis tempora Tancredus miles normanus generosi uir animi ꝙ liberoꝝ duodecim ex duabus procreatoꝝ uxoribus pondere premeret᷑: nouas quærere sedes cōstituit fortunā meliorē & opes sub alio cœlo uiribus sibi & ingenio facere cōfisus. Qui quom ī Italiā ꝑuenisset primū in Romandiola substitit. Pandulphus ꝑ id tpis capuanus princeps bello aduersus Guaimarum Salernitanū ꝑncipē multū implicitus; qui quom auxilia undiq; cōquireret: hanc gentem armis deditam promisso stipendio accersiuit: tantaq; ilico & talia Normāni gessere facinora: ut uiros fortes præstātissimosq; eos suo malo senserīt hostes. Pādulphus uero hebetioris ingenii ingratusq; ipsos spernebat. Vnde factū est ut tēpore stipēdii de quo in Romādiola cōuenerat finito trāsiuerint ad Guaimarum: cuius principatum multis præclare gestis breui auxerūt: premebat uero Normānos duces ut assolet aulicorū Guaimari inuidia quom peropportune accidit imꝑatoris Constātinopolitani in Calabris Brutiis Lucanis & Neapolitana urbe magistratus petere Salernitanū illi subditū imperio auxilia aduersus sarracenos Siciliā opprimentes: cuius insulæ pars maxima græcis ꝑ id tēporis erat subdita. Græciq; forti ac fideli Normānoꝝ opera usi sarracenos omni pœne Sicilia deturbarunt. Sed & ipsi græci Normānoꝝ uirtute per singulos dies cū admiratione cōsiderata in eorum inuidiam suspitionemq; q̄ in accepti beneficii muneratione procliuiores esse cœperunt. Id quom normāni qua erant prudentia peruidissent cupientibus græcis faciliter ꝑsuaserunt dimittendum esse in pinguis uberrimæq; rerū omniū Apuliæ hiberna uictorem exercitū qui exhaustā belli diutumitate & barbarorum crudelitate Siciliā instanti hyeme cōsumpturus uidebat᷑. Traductis in Italiā copiis Normāni in Apuliam delati magnā illius partē sibi subegerunt. Qui ut sedem haberent in qua mulieres pueros impedimentaq; tuta cōseruarēt: Melphim: urbē arduo & natura cōmunito loco ædificauerunt. Erat tunc tēporis

Aprutiū

Alexāder

Pyrrhus.

Hānibal.

Tācredus

Apulia capta.

Constantinopoli

Constantinopoli ĩperator Michael ethinachis qui magnis per legatos ex græcia Siciliaq; & Italiæ sibi subditæ regionibus cõparatis exercitibus in normãnos du/ ci curauit cõmissumq; est secus Aufidũ cannanũ Apuliæ amnẽ & oliuetẽ oppi dum ingens prælium:in quo normani sũpiores uictoresq; euaserunt.Multa hic de normãnoꝝ successibus & gestis reb' dicenda omittimus:quæ tertio decimo histo riaꝝ nostraꝝ libro continent͂.Tancredo patre & post paꝝ Drogone filio comite ut tũc dicebãt Apuliæ mortuus Hunfredus fratrũ unus ĩ eo comitatu successit. Hicq; quom ãnis septẽ comitatũ tenuisset moriẽs Gotfredũ fratrẽ habuit succes sorem:p quod tps Leone qnto pon.ro.Guaimarus Salerni princeps a suis intersfe/ ctus est.Gisulphusq; normãnus salernitanũ optinuit principatũ:q paulopost be neuentũ Ro.ecclesiæ urbẽ ut caperet est adnixus:quod cũ rescisset Henricus.ii.im perator e germania romanus Leoni ponti.p litteras & nuncios suasit ut theotoni coꝝ copiis quas ipse Vercellis Italiæ pſidio reliquerat acceptis duceret in normã nos.Id quom fecisset Leo pontifex supatus plio & cũ aliquot cardinalibus captus fuit.Normãni tñ sicut decuit pncipes christianos maxima usi erga põtificẽ reue/ rẽtia eũ comitesq; honore psecuti ad urbẽ Romã qua uenerat deduci curauerũt foeliciorq; fuit normãnis & melius in Romano pontifice q̃ in cæteris qbus ad eã fuiuerat diẽ collocata liberalitas q; Romanæ ecclesiæ & põtificis auctoritate ea missi sunt gubernãda tenere quæcũq; de Italia tũc tpis optinebãt.Exinde Gotfre dus fato functus Bagelardũ filiũ reliquit heredẽ:quod quom ægre tulisset Ro/ bertus cognomine Guiscardus filioꝝ Tãcredi ordine sextus uir ingẽtis animi ne pote deiecto gentis Normãnæ pncipatũ assumpsit.Erat tũc secundus Nicolaus pontifex romanus.Is a capitaneis tomæ quos nunc barones appellant agitatus: Guiscardũ ad Aquilã urbẽ parum ante conditã ĩ colloquiũ accersiuit:& quom Guiscardus Beneuentũ & cætera quæ iuriũ ecclesiæ tenebat restituisset:papa illũ terræ Apuliæ & omnium q̃ in Italia optinebat sub ducatus Apuliæ titulo legiti/ mũ instituit possessorẽ.Robertusq; ligiũ se quod arctissimũ seruitutis uocabulũ est pontifici & ecclesiæ iureiurãdo addixit:pauloq; post in capitaneos ducẽs ro/ manos pceres eos oẽs edomitos põtifici parere fecit.Nec multo post auctus ani mis Guiscardus Guilielmũ fratrẽ Apuliæ præfecit.& in Calabriã ducens sancti Marci urbem cõmunire aggressus est.Inde progressus & castra secus amnẽ mo/ catũ ad aquas calidas metatus cõsentinos mattranensesq; subegit.secundũ quã uictoriã Sillaceũ siue ut appellant Squilaceum accedens per Ionii maris littora peruenit regiũ:quã dum obsidet ciuitatem leucastrũ maiam & cannalem pactio ne recepit.Rogerius interim fratrum Guiscardi natu minimus castris aliquãdiu in uiboniensi monte habitis uallẽ salinarum & multa in circuitu normannoꝝ di/ tioni adiecit.Nicesolam uero oppidũ cõminuens proprio cutauit præsidio cõser uari.Quo itẽ tẽpore Guiscardus Ganfredo etiã fratri Guillinacũ & totam teati/ nam in nunc Aprutii regione occupata attribuit gubernandã.Inde reuersus ad regii obsidionẽ Guiscardus Calabris Brutiisq; omnibus & ipso regno in suam & fratrũ potestatẽ redactus tunc pmũ dux Calabriæ & Apuliæ fratrum consensu

Leo.v.pa pa.

Robertus Guiscar.

appellari cœpit: forte per id temporis Bettieminus bescauetti maurorꝝ principis Siciliā pro sarracenorum soldano administrantis admiratus: Rogeriū Guiscardi fratrē in brutiis agentē occultus adiit: & præmio proditiōis impetrato eū impulit ut in Siciliā rebellare paratissimā duceret: quē guiscardus nauigio est subsecutus: & ꝑma de siculis in normānorum potestatem uenit urbs Messana. & ne plura hic q̄ tempus locusq; postuler dicamus: omnis Sicilia in guiscardi fratrisq; Rogerii potestatem breui est facta. Tuncq; rogerius Alexādo secūdo pōtifi. ro. qui defū ćto Nicolao suffectus erat camelos quattuor prædæ de sarracenis Sicilia pulsis factæ partem dono misit. Fuit uero mirabilis dicti Roberti & fratrum cursus ui ćtoriarum: quādoqdem ītra decem & octo annos quorꝝ ultimus fuit septuagesimus post millesimum salutis ānū ꝑdictis Italiæ regionibus & Sicilia sunt potiti.

Henricus iii. imp.

Paulopost quom Hēricus tertius impator germanus Cregonium septimū pō. ro. acerrimo ꝑsequeret᷑ bello cōtulit se Aquinū dictus pontifex. & eandē cōcessionē quā secūdus Nicolaus fecerat roberto cōfirmauit: ea tñ adiecta cōditiōe ut marchiā anconitanā paulo ante picenū appellari solitā a suis normānis occupatā dimitteret. unde factū ē ut quom gre. pontifex ī mole hadriani castello sancti Angeli ab Henrico obsideret᷑: accedēs cū copiis guiscardus & Romā p portā flumētanā siue flaminiā cœperit: & Henrico ui expulso pōtificē obsidiōe liberatum deduxit saletnū ubi diē post parū obiit tantis tam multisq; in Italia & Sicilia gestis rebus pellendo Cōstantinopoli Alexio impatore græco & qdem scelestissimo: q christianis inimicaret᷑ Guiscardus animū adiecit: sed dum dirrachio plurimisq; epirri & acarnaniæ ac græciæ oppidis castellis & īsulis ui captis maiora ī dies molirit᷑ apud cassiobā insulā febri p Iuliū mensem ex caumate correptus interiit: cuius filio natu minore rogerio Vrbanus secūdus pōtifex ro. in Melphiēsi concilio paternū in Italia Apuliæ Calabriæ ducatū cōcessit. Alter uero roberti filius natu maior Boemūdus patris semp secutus fuerat dñi in trāsmarinis hæres & exercit᷒ ductor relictus est. Qui quom in rogeriū fratrē dñio Italico eum excludere cupientem traduxisset: exercitū meliorē sibi a casu oblatā secutus est fortunam. Callicos enim germanos hispanos & anglicos ꝓceres in christianam expeditionem ab Vrbano secūdo pōtifice ro. apud clarum montē Aluerniæ instituta secutus Antiochiā durissima obsidione cœpit: cuius ducatu & amplissimo principatu ab expeditiōis magistratibus donatus fuit. rogerio normāno post qntū & uigesimū annū defuncto Guilielmus filius successit. Qui. Alexii imperatoris Cōstātinopolitani filiā in matrimoniū promissam habere sperās in græciam profecturus suos Apuliæ & Calabriæ ducatus Calixto secundo pōtifici romano commendauit.

Alexius impera.

Sed rogerius altero genitus rogerio normāno Guiscardi germano fratre comes Siciliæ nihil pontificē ueritus Calabriam inuasit: & prius dimidiam cœpit q̄ pōtifex de ferenda ope potuerit cogitare: misit tamē Vgonē cardinalē Calixtus per quē sedis apostolicæ legatū Nicephorim arcē quā obsideret in Calabris rogerius cōseruare & ipm uerbis cōminationibusq; ab īcepto deterrere ꝑauit. Ipseq; pōtifex cardinaliū collegio & romanorꝝ copiis tumultuariæ cōtractis sociat᷒ Bñuētū

usq; se

usq; se cõtulit: qua infausta ĩ expeditiõe multos sibi carissimos febrib⁹ correptos
amisit. & ipse mala pariter usus ualitudine lectica in urbem æger mestusq; relatus
est. Qua fretus bñ gerẽdæ rei occasione rogerius calabriã oẽm apuliamq; subegit.
Guilielmus uero uxoris spe fraudatus quõ ad affines salernitanos ĩ Italiã reuersus
cõfugisset: diẽ ibi nullis relictis filiis obiit. Ex eoq; tpe rogerius tantaꝝ reꝝ succes- Rogerius
su elatus nõ se ultra apuliæ & calabriæ ducẽ siciliæq; comitẽ sed Italiæ regem ap-
pellare cœpit. Secũdus uero Honorius põtifex Calixto defuncto suffectus eã dis- Honorius
simulauit ĩ dignitatẽ quã secũdus Innocẽtius Honorii successor ferre nõ potuit pon.
adeo ut iracũdia magis ductus q̃ uiribus ad tantã rẽ aggrediẽdam necessariis fre-
tus tumultuario cõtractũ ĩpetu exercitũ in illũ duxerit. tanta uero ꝓfectus est cele-
ritate ut Rogeriũ q nullos audisset a põtifice factos apparatus apud sancti ger-
mani oppidũ ex ĩprouiso adortus repulerit. & eo oppido ui capto tyrannũ in ca-
stro gallutio in quod se de fuga recepat obsederit. Sed calabriæ dux rogerii filius
cũ exercitu ueniens & patrẽ obsidione liberauit: & pontificẽ cũ cardinalibus su-
is eoꝝ copiis cœpit. Visus tñ modestia rogerius pontifice cũ suis oĩbus liberato
qcqd uoluit ab eo præter q̃ regni titulũ impetrauit. Reuersus romam Innocẽtius
adulterinũ pontificẽ nouũ suffectũ reperit Petrum petrileonis filiũ: qui se Ana- Anacletus
cletũ pontificẽ appellaret. Quare pisanoꝝ triremibus cõscensis in franciã nauiga ponti.
uit. rogeriusq; nouo & adulterino Anacleto ĩ pontifice adorato regni titulum &
coronã ab eo optinuit. primusq; omniũ normãnoꝝ absurdum utriusq; siciliæ re
gni titulũ habuit. Ad tertiũ inde annum Innocẽ. pon. pisanoꝝ auxilio romam re
uersus Lothariũ theotonicũ imparatorẽ romanũ declarauit. & in lateranensi eccle- Lotharius
sia coronauit: amboq; ꝑmani christianoꝝ principes aduersus rogerium cum exer impe.
cituq; profecti omnibus eum spoliarunt quæ citra fretum siculum occuparat.
Nec multi intercesserũt anni quom rogerius Innocẽtii pontificis occasione mor
tis fretus secũdo Cælestino primum: post secundo Lucio pontificibus romanis
rem suã frigide administrantibus: & demũ Eugenio tertio præstanti romano põ
tifice multis agitato difficultatibus oĩa de Italia receperit quæ Innocentius sibi
Lothariusq; abstulerant. Is ad annum regni Siciliæ assumpti quartũ & uicesimũ
panormi moriens Guilielmũ filium habuit successorẽ: cui ab Hadriano quarto
ꝓmum post a tertio Alexãdro romanis pontificibus regni Siciliæ & ducatus Ca-
labriæ ac Apuliæ titulis ornato ad annũ sui ꝓncipatus quintũdecimum panor-
mi defuncto alter Guilielmus filius hæres successorq; fuit. hic uero pacis qerisq; Guilielm⁹
amator quom in multitudinẽ pontificum romanoꝝ intra annos .xxv. inciderit rex.
tertium Lucium tertiũ Vrbanũ tertium Clæmentẽ nulla ab eorum quoq; mole-
stia agitatus bono cognomine est ornatus. Tãdem & ipse panormi sine liberis est
defunctus. Erat tunc panormi Tãcredus quẽ rogerio supradicto ex cõcubina ge
nitũ omnes ad eã diem spreuerãt: sed regni Siciliæ ꝓceres ne in romani pontificis
suũ id regnũ recipe admitẽtis potestatẽ fierẽt uel potius ut hoc in regnum sublato
& ꝑtenso signum suam conseruarẽt tyrãnidẽ huic regni titulum demandarunt.
Iamq; Tancredus pro rege habitus Siciliam retinebat: Calabriæ Apuliæq; ma-

nũ iniicere

nũ iniicere conabat̃:quẽ Cælestinus.iii.pon.ro.illi obsistere constituit. Sextum is
Hẽricũ Sueuũ tũc in impatoré electũ ea cõfirmauit cõditione ut regno Siciliæ ꝑ
prius recuperato sumpnbus & cẽsum solueret ãnuũ:& terras iuris ecclesiastici sibi
redderet.idq; quo facilius assequeret̃ Constantiã Rogerii regis supradicti filiã
uirginẽ in monasterio panormi agentẽ natu grandiorẽ q̃ quæ uix filios ꝓcreatura
uideret̃ dispẽsatione apostolica ab eo uxorẽ traduci pmisit. Ingressi cum exercitu
rex & regina primo ĩperii sui anno Neapolim obsederunt.sed quom pestilentia
exercitũ iuasisset re ĩfecta abeuntes in Alemãniam se cõtulerunt:qui anno ĩde q̃r
Margarit⁹ rex. to cũ paratiore exercitu reuersi uniuerso regno potiti sunt:Tãcredo & Margarito
epirotaꝝ rege q̃ ꝑsidio illi aduenerat ĩterceptis. Hẽrico ad octauum ĩperii annum
mortuo electores ĩperii dissidẽtes pars philippum Hẽrici defuncti germanũ fra
trẽ:pars Otonẽ Saxoniæ ducẽ delegerunt:quẽ Honorius.iii.põ.ro. coronauit. Et
quia paulopost contra eius uoluntatẽ regnũ Siciliæ hostiliter aggressus est excõ-
Federicus impe. municauit. Id enim regnũ Federicus Hẽrico sexto & Constantia monacha geni-
tus optinebat:qui adolescẽs bonæ ut uidebat̃ indolis sarracenos omni Sicilia de
turbauerat. Sed hic secundus Federicus ab Honorio ꝓdicto pontifice post Oto-
nis excõmunicationẽ in ĩperatorem declaratus Federico ꝓmo barbarossa imma-
nior tam multa in pontificẽ Honoriũ machinatus est:ut qui coronauerat eũ bo-
nus pontifex ĩperio ac regno priuare atq; excõmunicare fuerit compulsus: quem
Gregorius.ix.po.Honorio suffectus pariter ꝓuatum excõmunicauit. Isq; scelestis
simus Federicus pontifici Gregorio per annos.xiiii.q̃bus uixit adeo ĩfestus mole
stusq; fuit:ut diem ille mœsticia cõfectus obiisse sit creditus:ferunt Senebaldum
de fisco cardinalẽ genuensem per tẽpora Honorii & Gregorii pontificũ supradi
ctoꝝ nõ uulgari cũ Federico amicitia usum esse.& quom is in romanũ põtificem
Innocẽtium quartũ Gregorio successisset:dixisse Federicũ malo euentu bonũ se
amicũ cardinalem in uehemẽtem hostem romanũ pontificẽ permutatũ habere:
quod q̃dem ipse reꝝ successus uerũ fuisse ostẽdit.nãq; Innocẽtius concilio apud
Lugdunũ congregato his quæ prædecessores sui in Federicũ gesserant approba-
tis lantherauiũ asiæ illi in ĩpetatorẽ ꝓmo.& paulopost eo defuncto Guilielmum
Ollandiæ comitẽ subrogauit:solẽniq; sãciuit decreto:quod distinctione q̃rta &
sexagesima extat:nullũ de cætero q̃ ĩperator sit romanus regno siciliæ q̃d peculia
re est ecclesiæ romanæ mẽbrũ ꝑfici posse. Supuixit postea Federic⁹ ãnis qnq; quo
tpe multis agitat⁹ est calamitatibus:ꝓmo nãq; Hẽricũ filiũ quẽ sibi constãtia re-
gis aragonũ filia uxor peperat ob ancillæ zelotypiã in carcere necauit. Inde apud
Parmã urbẽ ꝓlio supatus ditissima ĩpedimẽta & decẽ milia milites ferro occisos
Enisius, amisit:alterq; fili⁹ legitimo matrimonio ex eadẽ uxore genitus noĩe Enisius bono
niensibus quoꝝ ĩfestaret agrũ occisus ẽ.tãdẽ a Mãfredo filio ex ancilla suscepto
quem Tarenti ꝓfecerat quõ leuiter ægrotaret suffocatus interiit:post cuius mor-
tem electores illico Corradũ dicti filiũ quem ex filia Ioãnis hierosolymitani regis
Corradus impe, uxore susceperat ĩperatorem declarauerũt:qui nullo deterritus paternæ ꝓuationis
exemplo regnũ Siciliæ uiolenter ingressus est, & Neapolim accedens cum ciues

excõmunicato

excõmunicato deditionẽ facere obstinatius recusassent urbe ꝑ obsidionẽ fameq; ponitus mœnia multis in locis apuit: ciuesq; ꝓsertim ꝑ marios male habuit. sub tra ctus ẽ ꝑ paulopost morte quã Corradinus frater dato ueneno accelerasse dictus est. At pontifex Innocẽ. iiii. q sub ipm necis Federici tps exercitũ parare cœpisset: ꝑ opportune Corradi morte ītellecta Neapolim se cõtulit: quẽ apparuit ẽt aduer sante magnis conatibus Mãfredo potiturũ regno nisi eũ mors breui apud Nea polim subtraxisset: ꝑ cuius mortis occasionẽ Mãfredus ꝑtẽso Corradini ex Hẽri co quẽ patrẽ Federicũ mori coegisse diximus. & Cõstãtia aragonẽsi nepotis tute læ titulo regnũ omne mirabili celeritate subegit: adeo ut prius rẽ cõfecerit q̃ Corra dini pueri in Alemãnia agẽtis tutores ueri tãtæ uictoriæ certiores facti aut ueni re potuerũt aut oratores mittere ꝑncipibus regni ac populis factæ celeriter dedi tionis gratiã a rege puero sicut decuit relaturos: quod qdẽ ne posset accidere Mã fredus dolo ex sua ingenii malignitate usus nūcios de repẽte simulãtes aduenisse subornauit: a qbus ī regno palã est factũ pueri regis Corradini īteritum lucto oĩa lachrymisq; in Alemãnia ipsi ꝑsentibus repleuisse. Moxq; sub ipm rumorẽ accu rate disseminatũ Mãfredus regio ꝓcedẽs apparatu sese regẽ appellari salutariq; curauit. Id quom resciss et q̃rtus Alexãder põ. Ro. q Innocẽtio successerat: & Mã fredũ de more excõmunicauit: & paratissimum aduersus eũ duxit exercitũ. Man fredus uero pecunia abũdãs quã in suoꝶ cædib⁹ & regni direptiõe cumulauerat: & multos ex Aphrica sarracenos & florẽtiæ aliarũq; lõbardiæ urbiũ extorres: qui tũc multi erãt mercede cõduxit: quo fretus exercitu Alexandrũ papã cũ ignomi nia repulit. Creatus post Alexãdri mortẽ q̃ tũc forte accidit pontifex. iiii. Vrba nus ex trecis gallicus sarracenos a Mãfredo in Italiã siciliãq; ꝑductos per cruce si gnatos undiq; ex christiano orbe coactos ꝑmũ repulit. post Carolũ Ludouici re gis francoꝶ sancti fratrẽ germanũ ꝓuinciæ & andegauoꝶ comitẽ regni Siciliæ citra ultraq; fretũ regẽ declarauit. Carolus uero Romã ueniẽs senatoriã dignita tem tãdiu administrauit quousq; suus ex galliis uenisset exercitus. coronãq; Caro lus & Beatrix uxor regnoꝶ siciliæ & hierusalẽ acceperũt ꝑ solẽnem stipulationẽ an nuos duo deq̃nginta mille aureos põtifici & ei⁹ successorib⁹ spopõderũt. Dela tus ad casinẽsem saltũ cũ copiis rex carolus eo ui supato Mãfredũ quoq; resistẽ rẽ repulit: quẽ retrocedẽtẽ ꝑ anbus castris usq; Beneuẽtũ īsecutus est: pareq; ani mis & uiribus ꝓstãtissimũ duces ad diẽ q̃rtũ calẽdas maii anni sexti & sexagesimi supra duodecies cẽtenũ salutis cõflixerũt. Mãfredus uero quẽ aliqñ uariante ꝓlio uicisse apparuit supatus occisusq; est: in cuius exercitu duo mille hoĩum ceci de rũt. Quarto clemẽte paulopost ī defuncti Vrbani locũ subrogato: quom carolus adẽpta nullo post Mãfredi mortẽ resistẽte regnũ q̃etissime possideret corradinus adolescẽs suis alemãnoꝶ uirib⁹ & qdẽ maximis fisus ut auitũ recipet regnũ adni xus ẽ: ferũtq; põtificẽq hĩtus sit scũs cũ alemãno adolescẽti ipse ī gallus oriũdus manifesti piculi audaciã dissuadere sit ueritus multis dixisse cõtraria in Roma na curia & urbe sentientibus puerum pro uictima ductũ ingredi regnũ. Sed erat tũc Romæ senator Henricus castellæ regis frater ex cuius sorore Cõstãtia corra dini genitorem

Mãfredus rex.

Alexãder iiii. papa.

Coronati Carolus & Beatrix.

Corradi nus.

dini genitorē natū fuisse ostēdimus. quo suadēte atq; ex urbe roma tūc sub bāde-
resiis semilibera auxiliū sūministrāte alemāni furētes ingressi sunt regnū: cōmis-
Carolus soq; in cāpis palētinis ꝑlio: cui Hēricus ipse senator interfuit Carolus supior eua-
sit quom cædes in alemānis maxima cōmitteret senator romanis deducētib⁹ ītu
ta euasit: Corradinus & dux austriæ seruoꝝ hītu fugientes ad Auscurā ꝑuenerūt
ubi ad diē cōmissi ꝑlii octauā recogniti sunt ad caroluq; ꝑducti: ī quos Carolus
publicæ aīaduerti iussit. Ad annū postea regnoꝝ caroli circiter octauū gallis suis
Galli in si- in sicilia pudicitiā mulieꝝ lasciue nimis & petulāter ꝑtētātibus siculi omnium pe
cilia cæsi. ne urbiū ac oppidoꝝ populi cōiurarūt q̄ꝑrimū die cōstituta ad uespascere cāpa-
nis significari cœpisset cōfodiēdos esse a singulis gallos ītra mœnia reptos. quod
quō eēt nō minus crudeliter q̄ cōstāter factū dn̄io gallis publicæ abrogato Petrus
arognū rex accersitus est q demādatū sibi trinacriæ regnū secundo c ctogesimo &
duodecies cēteno salutis anno ea ꝑtensa rōne audētius accepit q; illud Cōstantiæ
uxori hæreditario patris Māfredi iure diceret deberi Carolo ad duo de uicenū q̄
regnare īcepat ānum defuncto & Neapoli sepulto successit alter Carolus q regni
Italiæ ꝑtē siciliæ regnū nihilominus appellatum q̄ttuor & uiginti annis optinuit
Is nulla re alia notior q̄ qa Proletarius in regno quieuisse uidet anno ætatis q̄dra-
gesimo moriens q̄tuordecim filios ex maria uxore regis Vngariæ filia: nouē ma-
res: fœmellas qnq; reliqt: quoꝝ notiores fuere Carolus cognomēto martellus un-
gariæ regni titulo insignitus: Ludouicus q ordinis minoꝝ in scōꝝ numerū trāsla-
tus fuit. Et tertius Robertus q illi & patri in regno successor frā. petrarchæ amici
tia nobis est notus: huicq; ad annū christi tertiū & q̄dragesimum supra tredecies
Ioanna pri- cētenū diem obeūti Ioāna q̄ prima est dicta in regno successit. Ladislaus exinde
ma. diebus nostris post secūda Ioāna dehinc Ludouicus demū Renatus extremi gal
Ladislaus. liaꝝ ex andegauis regū nostri huius regni gubernacula diuersis rōnibus successi-
Ludoui. busq; usi: qd in nostris historiis diffuse appet optinuerūt. Et duodecimo iā anno
Renatus. qeta eius regni & neapolitanæ urbis possessiōe gaudet Alphonsus aragonū rex in
Alphōsus clytus: cui īter ꝑdictos oēs sibi cōtigit ut de capto maximis. xx. ānoꝝ laboribus &
rex. ꝑiculis tāto regno curru aureo Neapolim īuectus triūphauerit. Si uero quod fa-
ctitāt mercatores calculū ī sūmas redigere uolumus normāni qnq; & cētum tri-
ginta: germani sex & septuaginta: galli octo & cētū septuaginta: Alphōsus arago.
xii. ānis q̄dringētos & unū cōficiētes has de qbus dicturi sumus septē Italiæ regio
nes sub unico regni qn̄q; neapolitani: qn̄q; siciliæ circa fretum dicti titulo tenue
Troētus fl. runt. Sed iā nostrū cōtinuaturi ordinē ad troētum amnē redeamus. Cōtinet eius
fluminis sinistræ samnitū regio cū amplissima: tum etiā uariis populis horisq; di
stincta. Siqdē precutini pinnēses Ferētani peligni marrucini furconēses amiter-
Samnites. nini uestini plurima possidētes loca populi in samnitibus ānumerati sūt. pertinu
itq; omnis ea regio ut tādem nostræ ætatis noībus utamur ab hoc troēto amne ab
aquilaq; amiternēsium a fregellis ubi nunc dicitur pons corruus ab reate ab sues
Suessa. saq; pometia uestinorum nūc sessa hinc ad Beneuētum quā īclusit ciuitatē inde
ad larinates apuloꝝ fines. Mutatūq; ex samnio præsentis aprutii nomen magnā
illius ptē

illius partẽ cõplectit̃. Absurda uero est hæc facta mutatio & pp quã multi ex do-
ctioribus uiris sed regionũ impitis credãt. Aprutiũ esse quod olim brutii fuere cũ Aprutiũ
trecẽtis & alicubi pluribus passuũ milibus aprutiũ distet a brutiis. Tolerãda uero Brutii.
uel ea rõne uidet̃ ipsa mutatio q̃ ex particula licet tenui tã amplæ samnitium re-
gionis id aprutii corpus sumpsit nominationẽ. Siquidẽ ubi precutinus dici fuit Precutiũ
solitus ager facta ab impitissimis mutatione dici ĩcepit aprutinus. & quod prima
ĩchoauit samnii ad picentum fines particula cæteræ samnitium particulæ atq;
horæ sũt cõplexæ: ut oĩs regio nõ p̃cunũ sed corrupte aprutiũ uocaret̃. Nam pli-
nius ubi hãc describit regionẽ a supioribus ĩchoãs ut ad picetium ueniat sic hẽt.
Ab aterno amne ubi nũc ager p̃cutinus pẽnẽsisq; idẽ castrum nouũ flumẽ iuua-
tinũ truẽtum cũ amne quod solum liburnoꝝ ĩ Italia reliquum est flumẽ albula
tessuinũ quo finit̃ p̃cutiana regio & picentũ ĩcipit. Est uero hæc uia p quam duo
omniũ qui arma tractarũt exercitusq; duxerũt p̃stãtissimi duces Hãnibal primũ Hãnibal
& post. C. Cæsar gerẽdis rebus maximis ĩ huius regni loca regionesq; uenerũt. nã- Cæsar
q; Liuius libro. xxii. scribit Hãnibalem post cladẽ ad trãsumenum Romanis ĩfli-
ctam spoleto nequicq̃ oppugnato duxisse ĩ agrũ picenum & p̃da oĩfariã reꝝ p ali
quot dies facta ꝓfectum p p̃cutinũ & adrianũ agrum marsos ĩde marcutinosq;
& pelignos deuastasse. Caius autẽ Cæsar sicut elegãtissimis cõmẽtariis suis habe-
tur maximo ꝓgressu omnẽ agrum picenum pcurrit cunctæ eaꝝ um regionum p̃-
fecturæ libẽntissimis animis eum receperunt exercitumq; eius oĩbus rebus iuuerũt
ĩde Cæsar septẽ oĩo dies ad corfinium cõmoratus p fines marrucinorum ferẽta-
noꝝ & larinatum ĩ Apuliã peruenit. Sed iã urbes oppida & flumina quæ plinius
hic ĩ p̃cutianis nunc aprutii initio fuisse dicit nostris noĩbus declarare pgamus.
Illudq; imprimis nõ omittamus Truẽtum oppidum qđ plinius a liburnis dal- Truentũ
matiæ populis secus truẽti amnis hostia ædificatũ fuisse ĩdicat nõ extare: nec ali- op.
qđ ĩ eius uestigio paꝝ apparẽte subrogatũ esse uel oppidum uel castellum. Est ue-
ro p̃mum ad dictã troẽti amnis sinistram oppidum columella: deinde sequunt̃ Columel-
cõtraguerra ancaranũ morrum & minotrassinium: quod uetus oppidum plinius la.
tessuinũ appellat: cui ꝓximum est castellani amnis asculum ambiẽns hostiũ quo Ancara-
se ĩ troẽtum exonerat. Et ad ipsius castellani sinistrã castella sũt mõssanctus ma- num.
cula bussarium sãctus Vitus: cui oppido hæret uallis castellana ab eius fluuii fõ- Asculũ.
te quẽ ibi hẽt appellata & aliquot uiculis habitata. Ab eaq; ualle ad amatricẽ no-
bile precutinoꝝ oppidum troẽto amni mõtes iminẽt altissimi nullis castellis aut
oppidis habitati. Secundus sequitur in precutinis fluuius librata: quẽ ab aqua-
rũ colore albulam maiores appellauere. Estq; passus qnq; milia secũdum littus a
troento semotus. cui dextrorsum ignobilia hærent oppida & castella Carapolis
Neretium & ad sinistram torturetum Sanctomerus & sanctus Egidius: ad qđ
castellum libratæ siue albulæ amnis fontes origoq; habentur. Salinus deĩceps est Salinus fl.
amnis ab appenino defluens a quo amne uix duo milia passus a librata recedente
remotiora sunt ad dexteram in mediterraneis montibus. Rochetta castellũ & ci- Rocheta
uitella oppidum atcẽ habẽs omniũ eius horæ natura loci mœnibusq; munitam.

Siniſtrorſum uero caſtella illi adiacent montonũ & ſupiore loco poggiũ morelli
Tordinus flu. ſupius Troia. Quinq; dehinc milia paſſus abeſt Tordinus amnis: quẽ plinius Vi
uantiũ appellat: habetq; in appenino ad radices cotni mõtis originẽ. Hæret uero
ei dextrorſum in maris littore oppidũ flauianeũ olim nobile nũc paucis habitatũ
colonis quod Ptolemæus pliniuſq; caſtrũ nouũ appellant. Supraq; flauianeũ in
mediterraneis tordino dextrorſum ꝓxima ſunt oppida moſanũ ripatoni & uillã
tum. Siniſtrorſum uero eidẽ amni & pariter littori ꝓximũ eſt caſtellũ mons paga
nus. ſupraq;. xii. a mari miliario uiciola fluuius in appenino ad cornum oriundus
Teramum op. tordinũ auget. Ibiq; teramũ eſt nobiliſſimũ regionis oppidũ quã ptolemæus Pli
niuſq; in tetamniã appellãt. Paulo enĩ ſupra teramũ torrẽs noĩe flumicellus ĩfluit
Tordinũ ut tot circũdatũ amnibus oppidũ intetãnia debuerit appellari. Genuit
is locus magnũ regioni ornamẽtũ Symonẽ patrẽ & theodoꝝ filiũ iureconſultiſſi
mos gẽte ꝓgenitos Lælia: quoꝝ ille in piſana cõſtantienſi & baſilienſi ſinodis põ
tificũq; romanoꝝ curia cauſas egregie orauit. hic ſacri palatii cauſaꝝ auditorẽ
genitorq; Venetias natus Romã nunc incolũt. Ad ꝓximũq; flumicelli ortũ tria
ſunt ꝓxima & ꝓpe cõtigua ut unicũ oppidũ ſolo cãpli uocabulo nominent̃. Su
praq; uiciolæ ortũ caſtella ſunt Biſignũ & Rugnanũ. Tordinum aũt ſiue iuuanti
num inter & ꝓximũ uetuſti præſentiſq; noĩs Vomanũ amnem ſex in littore milia
paſſus ĩtercedunt oppidoq; & caſtella inter utrũq; ſunt plurima ptim pariter ab
utroq; diſtantia partim alterutris pro montiũ in qbus ſunt ĩæqualitate & alueoꝝ
utriuſq; amnis inflexu ꝓximiora: quæ in infimo ad ſupremũ quo ſita ſint ordine
ſatis fuerit explicare morrũ lochariſtũ cuſtodia uomani caſtrũ uetus traſmundũ
cautianũ forcella mianũ rapinũ collis uetus fornariolũ montoriũ ripa montorii
poggiũ umbrechi & roſſenũ. Ad uomaniq; fontẽ uici ſunt in appenino populis
Maſſionũ. frequentes cãpus toſtus poggiũ caſtellũ & maſſionũ habetq; uomanus ſiniſtror
ſum in mediterraneis caſtella motullã montẽ uitidẽ & montẽ gualchũ. Hucuſq;
fuerunt ꝑcutini: qñq dẽ plinius ad agrũ hadriæ coloniæ & ad aterni amnis fines
Marrucini agrũ ꝑcutinũ finiri dicit. deinceps uerſabimur in marrucinis: quos Liuius libro
xxviii. dicit dediſſe uoluntaria noĩa in claſſem quã Scipio in Aphricã duxit. & li
bro. lxxii. bellũ deſcribens Italicũ dicit marrucinos marſis rebellibus cõſenſiſſe. &
libro. lxxvi. ſcribit Sulpitiũ legatũ marrucinos cecidiſſe. Poſt uomanũ amnẽ flu
Plũba flu. uius plumba ſequit̃: cui caſtellũ hæret hadriæ portus appellatũ. ſupius eſt Sylua
Sylua oppidũ & Troia ſicut plinius ut nunc autẽ qnq; milia paſſus a mari & ab utroq;
Troia fluuio pariter diſtat. Hadria uetus Romanoꝝ colonia arduo in colle ſita: quæ ci
Adria ue ornatiſſima fuit Hadriano ĩpatore Romano: de quo Helius ſpartianus: Ha
Adrianus impe. drianus hadria ortus maiores ſuos in Hiſpania ortos per tẽpora ſcipionis in Ita
lia reſediſſe in libro uitæ ſuæ ſcribit. & infra Hadrianus apud Neapolim demar
cus in patria ſua hadria qnquẽnalis fuit. Liuius libro. xxiiii. Anno qnto belli pu
nici ſecũdi hadriæ arã in cœlo ſeptieſq; hominũ circa eã cãdida ueſte uiſas eſſe.
ſupra hadriã plũbæ fluuio ad dexterã caſtellũ hæret celinum. Supiuſq; ad ipſius
fluuii fontẽ oppidũ eſt Schiranũ. eidẽ aũt plũbæ fluuio ſecundo ſupra mare mi

liario ſiniſtrorſum ĩminet oppidũ nobile ciuitas ſancti Angeli appellata:idq; pli
nius & Ptolemæus angolũ dixere:quod.n.in multis contigiſſe uidemus tã facilis
q̃ pia fuit angoli ad angelũ chriſtianis tpibus facta mutatio & ſupra illud plũbæ
amni ilex oppidũ pariter eſt propinquũ.Diſtat a plũba fluuio ſecũdum mare tria
milia paſſus amnis ſalinus.Eiq; ad dexterã in littore hæret caſtellũ portus ſancti
Angeli dictũ:ſupraq; in mediterraneis ſalinus fluuio auget̃ nomine ſino in appe Salinus.
nino ad comi radices oriundo:cui dextrorſum octo imminent oppida & caſtella
q̃ ſatis fuerit ordine recenſere caſſilentũ mons ſiccus pignanũ biſentũ coruigna-
nũ ſerra & ualuianũ:paulo etiã ſupra fini amnis hoſtiũ altero ſalinus auget̃ flu-
mine tauo:quod pariter in appenino ad cornũ exo ritur.Interq; hæc flumina pari
pœne diſtãtia & quarto a mari miliario oppidũ eſt in regione primarium ciuitas
pẽne appellata pẽnẽſium nomine apud uetuſtiſſimos notiſſima. Sunt.n.hi quos
ſupius plinium poſt p̃cutinos pẽnenſes diximus poſuiſſe.Ea.q; in fluuioꝝ perin Pẽne.c.
ſula tauo dextrorſum ĩminent collis coruinus & lauretũ nobile oppidũ.Sequitur
in littore aterni amnis in regione p̃marii hoſtiũ quẽ amnẽ nunc piſcariã uocant:
Is fluuius Nuria apud monaſteriũ caſæ nouæ ſecus appeninũ oriundo dextror-
ſum auget̃.Suntq; ad Nuriæ dexterã mõs ſyluanus caſtellũ ſpoltoriũ oppidum Nuria flu.
& moſcufum planellũq; & capagattũ caſtella.& ſub ipſo fonte abbatia caſano-
uæ ædificiis & cætero ornatu ut in ea montiũ aſperitate cõſpicua.Supra Nuriam
fluuiũ aterno ſiue piſcariæ amni dextrorſum adiacent Roſanũ Alandũ petrani Roſanum
cũ turris antonelli & ſuperius eſt caſtilionũ.deinceps aſcendenti obuius eſt flu-
uius caput aquæductus uberrimo manãs fõte:cui fluuio ad ſiniſtrã caſtella Bu-
xum primo.& ſupius ad fontẽ offenũ adiacet:interq; ea capiſtranum duo milia Capiſtra-
paſſus ab eodẽ fluuio eſt ſemotũ:quod oppidũ uiro nũc ornat̃ celeberrimo Ioan num.
ne capiſtraneo ſeraphici Frãciſci ordinis quẽ decorat alũno miraculis & qdẽ fre-
quentibus quod poſt apoſtoloꝝ tpa raꝝ ac ppe ĩauditũ fuit ĩ uita corruſcãte.Su
praq; capiſtranũ in mediterraneis eſt oppidũ carapellũ dehinc arduo aſcẽſu ater
no amni adiacẽt uetoritũ & raianũ:& ſupius eſt Aqla urbs p̃clara:eius originem Aquila.
relaturi q̃dã noſtri huius opis intẽtioni accomodata altiuſcule repetemus:ut mi-
nori ſit miraculo noſtris hoĩbus tantã ciuitatẽ potuiſſe in ea montiũ aſperitate tã
breui tpe coaleſcere.Roma ſub cõſulibus atq; ẽt poſtea ſub principibus florente
hi montes in qbus Aqlã nũc eſſe uidemus duas habuere urbes: quarũ unã noĩe
Amiternũ populo q̃ nũc ſit Aqla frequentiorẽ fuiſſe conſtat.Liuius.n.lib.x.ſcri Amiternũ
bit ſpuriũ Corneliũ alteꝝ cõſulẽ amiternũ oppugnatũ de ſamnitibus cœpiſſe:cæ
ſaq; oppidanoꝝ duo milia octingẽtos captos quater mille ducẽtos octuaginta.&
tñ poſtea idẽ Liuius populos Italiæ enumerãs q Lucio ſcipioni in Aphricã tradu
cturo ſpõte auxilio fuere dicit amiterninos ſimul cũ umbris nurſinis & reatinis mi
lites illi dediſſe. Virg.uero amiternas appellat turrigeras: fuitq; ſitũ amiternum ĩ
cõtinuato ac plano montis dorſo quinq; milia paſſus ab Aqla diſtãs:cuius thea
tri tẽplorũq; & turriũ ĩgẽtis ut apparet urbis reliquiæ fundamẽta cernunt̃.Habu Saluſtius
it uero ea urbs magni ornamenti ciuem ſaluſtiũ Criſpũ nobilẽ hiſtoricũ.Altera

Furconi urbs — urbs in montibus Aquilæ adiacentibus fuit. Furconiũ appellata: quæ & si amiter
no nominis uetustate populi frequẽtia & opũ magnitudine fuit impar: suã tamẽ
tpibus christianis habuit dignitatẽ: ꝙ oibus cõciliis q̃ ante ãnos sexcẽtos Romæ
aut alibi p Italiã celebrata fuere epm Furconẽsem ascriptũ legimus. Eratq; furco
niũ diuersa ab amiterno regiõe octo milia passus ab Aquila distans in aterni am
nis fluenta ꝓcliuior: ubi etiã nunc extãtia quadrati lapidis fundamenta furco-
niũ appellañ: uideturq; eius urbis agrũ fuisse illũ maiori ex parte quẽ nunc possi-
dent Aqlani. Itaq; amiternis ab ignoto nobis hoste & furconio quod scimus a lõ
gobardi solo æquatis ipsarũ urbiũ & suoꝝ agrũ populi quos soli montuosissimi
aerisq; salubritas multos gigneret cõseruaretq; in grumosis arduisq; ascensu mõ-
tibus cõmunitis oppidis & castellis sese cõtinuerunt. & quom dispersi ea in loco-
rũ asperitate ipsi populi nullã regiminis formã cõem possent cõtinere: in tyranno
rũ subiectionẽ potestatẽq; uenerunt a qbus diu multũq; lacerati oppressiq; sunt
crediderimq; ꝙ tradita p quattuor aut ad summũ qnq; ætatũ successionẽ publi-
ca nunc fama Aqlani affirmãt factũ esse ut quom diu inuisum tyrãnidis iugum
excutere statuissent: singuli castelloꝝ populi quod prius cõiuratione unita se fa-
cturos spopondeiãt suos quiq; tyrãnos eadẽ trucidauerint hora. Quod aũt ma-
gis cõstat liberati tot populi nihil duxere antiquius: q̃ hoc muroꝝ orbe quẽ nunc
habet Aquila inchoato singulis castelloꝝ populis quos futura in urbe tenerẽt in-
habitarẽtq; uicos q hodie quoq; interno scunẽ distribuere ut eo qsq; ardẽtius opi
intẽderet quo sese domui & rei suæ familiari studiũ impẽdere intelligeret opãq;
nauare. Nomẽ uero Aquilã nõ ab augurio sicut gentiles olim sed a similitudine
indiderũt: qa sperauerint eã urbẽ oibus circa populis haud secus q̃ Aqla cæteris
auibus potẽriorẽ digniorẽq; futurã. Quo aũt anno Aqla urbs condi cœperit in-
certũ oibus esse uidemus. sed eã scimus minus nouã esse q̃ incolæ optinent & ꝑ-
dicẽt. Nãq; in secũdi Nicolai pon. ro. gestis rebus habeñ qd supra ostẽdimus Ro
bertũ Guiscardũ ad annũ salutis decies cẽtenũ & sexagesimũ accepisse ab eo pon
tifice in Aqla ciuitate ducatus Apuliæ cõcessionẽ. Cœpat uero eius urbis fortu-
na rei publicæ ꝓximis tpibus a ciuiũ discordia labare: adeo ut ad ꝓstinã calamita
Sanctus Bernardi. — tẽ reditura uidereñ: nisi maximo dei munere sanctũ Bernardinũ senensem apud
cos diẽ obire cõtigisset: tãtus nãq; ex omni orbe christiano populoꝝ concursus ad
sci ei⁹ sepulchrũ miraculaq; uisenda ẽ factus: ut quom urbs Aqla opib⁹ sit aucta
tũ maxime ciues concordes unanimesq; sint facti. Supra Aqlã amnis aterni siue
piscanæ fonti subiacet in appenino oppidũ mõs regalis: cui oppido incolæ affir-
mãt nobisq; ostenderũt pyrũ esse ꝓximã colli innatã taliter fastigato ut aq̃ in eã
pluens arborẽ triplici facta diuisione in tres magnos amnes diuersas petẽtes regio
nes uelinũ troentũ aternũq; siue piscariã delabatur. Habet sinistrorsum aternus
Piscaria — hostio in maris littore ꝓximũ Piscariã oppidũ cuius nomẽ sicut fluuii ẽ mutatũ.
Siqdem aternũ eã uetustissimã urbẽ Plini⁹ ptolemæusq; appellãt. Supiusq; urbs
Theate. — theatina marrucinoꝝ a plinio dicta septimo miliario a mari recedit epo nũc & ci
Pipinus. — ue suo ex nobili uolognanoꝝ familia oriũdo ornata: quã Pipinus Caroli magni

filius

filius ꝗ longobardis obſtinatiore fauiſſet animo demolitus eſt:& tamen anno ab
inde paulo plus minus ducenteſimo normāni eā duxerūt dignā apud quā apru-
tinorū gubernatiōis ſedem tenerēt. Nā quod ſupra oſtēdim⁹ Gaufredus Rober
ti Guiſcardi frater per ſecundi Nicolai pontificis romani tpa occupatæ regionis
caput hāc urbē guillianicūq; oppidū faciebat. Auget ſupiore loco Aternū Alba Alba flu.
fluuius binis auctus torrentulis ex maiella oriundis inter quos oppidum eſt ma-
nuplellū urſo ornatū comite ex patritia urſinoꝝ gēte Romana oriūdo litteris de-
corato.& paulo ſuperius maiellæ adiacet rocha moriſii:īferius cuſanū & ad ater-
ni ripā eſt oppidulū turris dictū. Lucus deinde oppidū aterno eſt proximū ad flu
uii unius hoſtiū:quem nūc ruſeus inde orta torrentes ex maiella cadētes efficiunt
īterq; eos torrētes Caramanicū eſt oppidū nō exile Cantalupū. Deinde oppidulū
ab Aterno recedens monti hæret ſub quo fons olei Petrōici perēnis ſcatet: quod
qdem oleum Theotonici Vngariq; diligētius q̃ Italici & colligūt & aſportant: ꝓ- Oleū pe-
xime ad aterni ripam Tochum eſt oppidū & quattuor inde abeſt milia paſſus po tronicū.
puliū natura loci munitionibuſq; & populi frequentia nobiliſſimum. Nā cū eo
confluant aternū cōficiētes fluuii hinc ab aqla ſiue a monte regali inde a ſulmone
labentes pons aterno ꝑtimum integro & nuſquā īferius uadoſo apud populium
eſt impoſitus & arces ductaq; utrinq; ad amnē muroꝝ bruchia clauſtrū efficiunt
ut in regione montuoſiſſima munitiſſimū:hicq; marrucinis cōtinere īcipiunt ad
eam aterni partē hinc inde expoſiti quā labi diximus a ſulmone. Primum uero ad
hunc amnem oppidū fuit corfiniū:cuius diruti ruinis tertio miliario a populio
diſtātibus īcipelinii campis & pētinia eſt appellatio.fuitq; id corfiniū ī quo Do Corfiniū
mitius enobarbus ſeſe. C. Cæ.ne Pompeiū perſequeretur̃ oppoſuit. Oſtēdit uero Lu
canus pōtem q eū iūgeret fluuiū fuiſſe ꝓpe corfiniū:ut nō liceat ſuſpicari eū fuiſ
ſe q nūc eſt ſubliceus ad populiū. Ite ſimul pedites ruituꝝ aſcēdite pōtem. Peli-
gnoſq; quod diximus cōtinuiſſe marrucinis & his ferētanos poſtea latinates. Hir
cius in ciuilis belli cōmētariis ſic oſtēdit. Cæſar ſeptem omnino dies ad corfiniū
cōmoratus ꝑ fines marrucinoꝝ & ferētanoꝝ & latinatū in Apuliā peruenit. Sed
aterni amnis qđ eſt reliquū & illi adiacētes pelignos priuſq̃ ferētanos deſcribam⁹.
Ea aterni ꝑs quā diximus ad ſulmonē labi geminū hēt fontē unū apud pacentrū
alteꝝ apud uallē obſcurā:delabenteſq; īde fluuii apud ſulmonem coeūt & atern⁹
a populo ſulmonem uſq; integer planiciē.xii.milia paſſus lōgitudine & uix dimi-
dio latitudine patētē interſecat:nec ipſi integro amni ꝑter Corfinii ut diximus di
ruti ruinas aliud q̃ pratula caſtellū adiacet. Sulmoq; ꝓximū fluuio ad uallem ob Pratula
ſcuram oriūdo oppidū eſt celebre:qđ ciuibus opificibuſq; præſtātibus & populi Sulmo.
multitudine frequentatur:eoq; nos uiſo Naſoni Ouidio poetæ excellētiſſimo cō
gratulati ſumus q patriā ſe dignā tātope exornauerit. Iſq; eā ſcribit ædificatā fuiſ
ſe a quodam Sulmone Aeneæ comite his uerſibus. Huius erat ſolimus phrygia
comes unus ab ida. A quo ſulmonis mœnia nomē hñt. Erat uero Ouidius exul ī Ouidi⁹.
ſcythia qñ dictos & alios q ſequunt̃ uerſus in faſtis ſcripſit. Sulmonis gelidi pa-
triæ germanice noſtræ. Me miſerū ſcythico q̃ ꝓcul illa ſolo ē. Ergo ego rā lōge ſed

ſupprime muſa querelas. Supra ſulmonē pectoranū oppidū: ſupius eſt uallis ob
ſcura uicus planiciei quinummuliū & in ea montiū cælſitudine tā mirabili q̄ am/
ple adiacēs. Fuit uero ea planities aliquot habitata uicis quod extātes ruinæ oſtē/
dunt & Plinius eos populos ſupquanos pelignoꝝ appellat. Fluuius autem apud
pacentrū oriundus quom maiellā montē a quo cadit linquere & in campos ſul/
monenſes labi incipit monaſteriū attingit ædificiis ornatiſſimū: quod frater Pe/
trus de morrono qn̄ ī papā Cæleſtinū electus fuit inhabitabat hanc horā: & eam
quæ a populio ſulmonē uſq; campeſtris eſt: & ipſam unde geminos diximus flu/
uios aternū efficere montes undiq; altiſſimi ſiniſtrorſum maiella appeninus dex
trorſum claudūt: adeo ut paucis & qdem arduis præſidioq; cōmunitis aditibus
in eam ſit acceſſus. unde factū eſt ut ab octingentis annis citra antiquato peligno
Valuēſis. rū noīe dicta ſit ualuenſis q̄ rōne præpoſitū ſulmonēſi eccleſiæ & omni olim peli
gnoꝝ horæ epm romana eccleſia ualuēſem dicit. Sed hæc iā de aterno fluuio ſatis
Peligni. alia q̄ de pelignis ſupequanis reliq̄ nobis ſunt ultra maiellā ad dexteram ſari nunc
Sangri amnis melius deſcribent̄. Aterno ſiue piſcariæ amni ꝓximus eſt ad mare
Lētus flu. Lentus fluuius ex maiella oriundus ferentanoꝝ horæ primus: cui dextrorſum &
ſub ipſo mōte maiella adiacet monaſterium ſancti Libetatoris tēplo ædificiis: &
Libri. quod nos illud traxit multis & elegantibus libris uetuſtiſſimis longobarda ſcri/
ptis littera ornatiſſimū: eiuſq; fluuii ſiniſtræ in maris littore hæret nunc francha/
uilla: quā priſci frentanā appellauere urbē frentanoꝝ primatiā: de q̄ Liuius in. ix.
Aulus cōſul frētanos uno ſecūdo ꝓlio debellauit: urbēq; ipſam quo ſe fuſa cōtu/
lerat acies obſidibus impetratis in deditionē accepit. & infra de equis triumpha/
tum: exēploq; eoꝝ fuit ut marſi marrucini frentani mitterent roma oratores his
petentibus fœdus datū eſt. Frentanos uero omnium populoꝝ ſolos fuiſſe fortiſſi
mos nōnulli oppinant̄ in eā adducti ſentētiam male cōſideratis uerbis Plinii hāc
regionē quæ ſibi fuit quarta deſcribentis. ipſe. n. ordine præcedēs noſtro huic cō/
trario & a ſupioribus inchoans dicit a tiferno amne ſequi regionē quartā gentiū
uel fortiſſimarū Italiæ in hora frentanorū ut ītelligi uelit & ipſos frentanos & qui
ſequerent̄ adiacerentq; marrucinos pelignos & ꝑcutinos eſſe fortiſſimos: notiſſi/
mū uero eſt hiſtorias callentibus romanas cohortes pelignas cæteris latini nomi/
Buchianicum nis fuiſſe prælatas. Lento amni in mediterraneis hæret buchianicū nobile ditiſſi/
mūq; olea oppidū. Supius itē ſub maiella eſt rocha montiſplani & ſupra fontem
Lenti eſt caſtrū menale. Ad lentū in littore ſeqt̄ forus āmis maiella ꝑiter oriūdus.
Cui qnto a mari miliario ꝓximū ē dextrorſum uilla maina oppidū & ſupius ſub
maiella prætoriū itē oppidū foroq; ſiniſtrorſum eſt ꝓximū milianicū & ſupra ad
ipm torrētē aliud oppidū fara ſupius rapinū caſtellū & ad maiellā pēna. Recedit
Morus fl. ī littore a foro Morus alter fluui⁹ octo milia paſſus: & quom eo ī ſpacio littori imi
neat & foro ꝓximū ſit caſtellum tullū moro ꝓxima eſt ad duos mille paſſus ma/
Ortona. riq; cōtigua uetuſtiſſima urbs Ortona: q̄ ptolemæ⁹ ſimul cū aterni amnis hoſtio
ī pelignis enumerat: ſed pli. cui ī rebus Italiæ magis credimus qcqd eſt ab aterni
amnis hoſtio ī larinates frentanoꝝ horæ attribuit: quin ipſe etiā ptolemæus ſicut
& plinius

&plinius frentanã urbẽ aterno sinistrã ubi nũc est uillafrãcha ponit:ut aut Pto-
lemæi picturã esse deprauatã quæ cõtraria habeat:aut eos quæ rettulerunt sibi er-
rasse nõ dubitemus: Inter urbẽ ortonã & foꝝ amnẽ ad usq; maiellã montẽ multa
sunt oppida & castella quæ ab infimis ad suprema quo sint ordine sita docebi-
mus. Tullo iuianum supeminet & ottonæ ad dexterã arum arouacrũ supraq; ea
oppida est casa candidella castellũ. supius sanctus Martinus & illi sinistrorsum
est Flettum. Ortonã uero inter & morũ fluuium in mediterraneis est crechium.
superius sunt ariellum atq; orsogna. moroq; fluuio ad sinistram hæret sanctus
Apollinaris: supra est frisium & superius castrũnouũ lanciani. At supra eius flu- Castrum
uii fontẽ ad duos mille passus oppidũ est guardia galli dictum. paruus deinceps nouum.
fluuius ad morrũ sequitur Feltrinus: cui unicum hæret in littore castellum san- Guardia
ctus Vitus lanciani dictum: & in eo quod quattuor milia passus ad sarum amnẽ galli.
intercedit spacio lancianũ oppidũ præstantissimũ quattuor. item milibus a mari Lancianũ
recedit. quod anaxanũ a maioribus appellatũ magna populoꝝ ad nũdinas quot
annis cõuenientiũ frequẽtia celebrat. lancianoq; dextrorsum ad maiellæ radices
palumbariũ ꝓcul abest cui oppido pẽna castellũ in mõtibus supeminet saro am- Sarus flu.
ni: quẽ nunc corrupte sangrũ dicũt. dextrorsum in marritimis ꝓximũ est mona-
steriũ sancti Ioãnis ubi celeberrimũ fuit Veneris tẽplũ. Supra sunt castella fossa
cæca & rocha sancti Ioãnis uenere: supiusq; saro sunt proximæ ingentes reliquiæ
urbis dirutæ quã Ptolemæus & plinius bicã nunc secã incolæ appellant. Auget
dextrorsum amnẽ sarũ siue sangrũ Auentinus fluuius in supequanis pelignorũ Auẽti. flu.
apud furchã palenæ oriundus in ipsumq; auentinũ item dextrorsum se exonerat
uiridis torrens inter monasterium sancti Martini & faram oppidum ex maiella
monte oriũdus. & supra sanctum Martinũ uiridisq; torrentis ortum maiellæ ra-
dicibus ꝓxima sunt oppida ciuitella & lama. Auentino aũt amni postquã uiridi
auctus est dextrorsum ꝓxima sunt oppida tarantũ lectũq; paleni & palenum pro
pelignũ corrupte appellatũ. Nam ea est pelignoꝝ altera pars quos diximus super-
equanos a maioribus uocari: sicq; paulo superius furca oppidũ ubi auẽtinus orit
palenæ pro peligna nunc dicit: cui cernunt ꝓxima oppidi ut apparet uetustissi-
mi fũdamẽta. Ornatũ uero fuit Furca oppidũ sancto & celebris famæ ana chori- Furca op.
ta Nicolao furcensi: qui ꝓximo anno apud urbẽ romã cẽtenarius est defunctus
miraculisq; plurimis corruscauit. Apudq; hæc loca ut in amplissimis montibus
ampla & plana finit mons maiella: quẽ & dicimus sepatum ab appenino samni- Mons ma-
tium olim nunc apruti regio habet altissimũ. Ad furcam uero palenæ siue peli- iella.
gnam planicies sinistrorsum cõtinet furcæ appellata in qua sunt peschũ constan
tium & riuus sonulus oppida populis frequẽtata: quæ qdẽ loca breuibus sed ar-
ctissimis inter scabros montes semitis aditũ habẽt ad planiciẽ quinũmiliũ: quam
supra in supequanis pelignoꝝ primariã esse diximus. Auẽtino amni sinistrorsũ
qua eũ ĩfluit torrẽs uiridis proximum est casale oppidum superius collis maci-
narũ & falascusiũ. Inde altissimi mõtes piciorum auẽtinũ amnẽ usq; in fõtẽ ma-
gnis & inaccessibilibus rupibus superincubant. Sed amni soro siue sangro supra

auentini amnis influxum itē dextrorsum plurima adiacent oppida & castella quæ ascendēdi ordo faciet notissima. Altinum rocha scalogna gipsum turricella pēna hominis mons niger bonanox uilla ubi ponteamnis est iunctus mons lapianus fallū:& paulo supius arduo inter mōtes altissimos aditu petitur ciuitas luparella oppidū natura loci additis opibus & populi frequentia munitissimū. Supra sunt

Quatrum quatrū misseratū gābataꝫ petra ansuria & secus sarri siue sangri flueta est oppidū sancta Maria de quinqꝫ milibus supius rocha quinquemilium deinde influit sarum rasinus torrēs ad planiciem furcæ pelignoꝝ oriūdus: cui castellum hæret rocha rasini dictum: superius ad sarū sunt item dextrorsum scōtronū post ulla ualis regiæ sari ipsius siue sangri amni fōti proxima. at iuxta mare saro amni sinistrorsum eiusdē nominis ciuitas uetusta erat apposita: cuius pridem destructe uestigia dinoscunt̄: superiusꝫ castrū palietti proximis temporibus nouū est suffectū a palearū copia dictū ꝙ in eū campestrem locū mūtanæ adiacētis horæ segetes de messæ ad triturā a uillicis cōgregant̄. prius uero ꝙ adeatur proximus mōs arduus palani dictus oppidū cui archæ appellatio est saro proximū inuenit̄. In mōte aūt palani oppida sunt & castella bomia collis medius & trāsriuū mōs ferrādus īde petra ferracina. prinēt uero superius ad sarū plurima itē oppida & castella ꝙ ascēdēdo in fōtem ordine describem⁹. petræ ferracianæ supeminet castrū pili & post est ciuitas bucelli deinde sunt pesulū pineatarii scūs Angelus pesculi castrū iudi/cis claꝫ in regiōe memoria Iacobi caudolæ magni p ætatē nostrā exercitū ducto/

Iacobus caudola. Anglonā ris: q ex eo oppido duxit originem. supraꝫ est sinistrorsum arduo in colle oppidū capracotta:& interius in depssa ualle adiacet maiellæ anglona quod oppidū nūc in regiōe primariū prisci aqloniā appellauere. īde scūs Petrus de auelana & postea ad sari amnis flueta oppidū præstantissimū castrum sangri appellatū opificibus uariis sed imprimis fabris ferrariis frequētatū: hi. n. minima quæꝫ & maiuscula cuiusꝫ usus īstrumēta ex ferro tā fabre ducūt ut paris pōderis ac mēsuræ argētea pulchritudīne ac pcio uel superēt uel æquēt. Supra castrū sangri eidem fluuio hæret oppidum Aufidena de qua Liuius in. x. Cornelii Fuluii consulis clara pugna ad Bouianum fuit. Bouianū inde aggressus nec multo post aufidenam ui cœpit: deinceps sūt castella uallis regia ciuitella rocha iter mōtes opū & pesculū asserulū in appenini iugo amnis sarni fontibus subiectum. At in littore maris sequit̄ Sentus fluuius in mōte palatio oriūdus: cui in mediterraneis dextrorsum atissa & torraticū oppida adiacēt & sentum iter ac proximū asinellā fluuiū sancti Stephani monasteriū est ī littore. Intus uero castella sūt & oppida turinū casale burdinum polutrū serniū casalangra pilicornū. Ad asinellæꝫ sinistram ī littore est pēna castellū: superiusꝫ uastū annonis nobile & uetus oppidū quod prisci dixere histo/niū. id theatri uetustissimi uestigiis & palatio ē ornatū: quod Iacobus caudola ut in ea hora superbissimum ædificauit. Asinellæꝫ fluuio in mediterraneis dextrorsum adiacet mons dorisius oppidulum comitatus ampli titulo insignitū superi/usꝫ ad asinellæ fontem tendenti castella sunt obuia gipsum carpinionū basili

Trinius fl. cagelinū & tripalū. Deinceps asinellæ proximus est in littore Trinius amnis por/tuosus

tuosos a pli. appellatus. sinistrorsum uero triuius hẽt mõtẽ nigrũ oppidũ q̃ttuor
milia passus a man & toridẽ ab ipso fluuio semotũ. supiusq; sunt castellutũ ro-
chauiuara. Triuẽtũ nobile oppidũ comitatus ampli titulũ ditioneq; hñs. qđ nũc Triuentũ
Antonius Iacobus caudola & ipse fortissimus ductor possidet. Inde sunt salcirũ op.
fossa cæca bagnodũ & ciuitas noua. deinceps in ipsius triuii amnis ortũ montes
altissimi appenino cõtinuant̃: q̃bus in mõtibus castella sunt rata & ipsa populis
infrequẽtia. post triuiũ amnẽ tifernus samnitiũ ĩ mare adriaticũ ultimus illabit̃:
qui fluuius apud bouianũ urbẽ uetustissimã in mõte item tiferno hẽt originẽ: de
quo mõte Liuius in. x. Volumnius in samnio interim res gerit. Sãnitiũq; exercitũ
in tifernũ mõtem cõpulsum nõ deterritus iniq̃tate loci fundit fugatq;. Est in tifer
no amni ad dexterã oppidũ termole mari ꝓximũ quã Guido rauennas interãniã
uult fuisse dictã ut locus uideat̃ fuisse in quo magnus phũs Plato libros de ideis Plato.
scripsit. quos in loci Italiæ eius horæ & in urbe ĩterãnia illũ scripsisse cõstat. Intus
octauo a mari miliario amni tiferno ad mille passus hæret guilimacũ oppidũ no-
bile: & supius. viii. irẽ miliario guardia alferi dicta. Inde luparia carchabotatium
luci tũ lumesanũ castrũ pignani tochetta casale ripã di lispinetũ tornaq̃siũ. Et su
premo ut diximus loco bouianũ q̃ urbs ditissima & pœne osum totius samnii ꝓ- Bouianũ
maria aliq̃ñ fuit hĩta. Liuius. n. lib. ix. Cõsules egregia uictoria parta ꝓtinus inde
ad bouianũ oppugnandũ legiones ducũt ibiq; hiberna egerũt. & infra. Inde ui-
ctor exercitus bouianũ ductus captus hoc erat pentheoꝝ samnitũ lõge ditissimũ
atq; opulentissimũ armis uirisq; spe prædæ milites accensi oppido potiunt̃ præ-
dæ plus ibi q̃ ex omni samnio unq̃ est gestũ: benigneq; oĩs militi cõcessa. & infra
quom bouianũ rebellasset Cornelii Fuluii consulis clara pugna ad bouianũ fuit.
Bouianũ inde aggressus: nec ita multo post aufidenã ui cœpit. Sed iã finis adest
samnitium regiõis q̃ a troẽro ad tifernũ amnẽ apulis cõtinẽtem appenino & mari
supo siue adriatico cõcludit̃: quãq; nũc aprutiũ ut diximus corrupto a ꝑcutinis
uerbo appellant: ad aliã trãseundum est ptẽ samnitũ qui trãsappeninum ĩcolue-
re. Difficiliorem uero hẽt hæc regio cæteris oĩbus descriptionẽ nõ solum ꝙ multis
abundat rebus in ea gestis: ueꝝ q̃a hæc sola appeninũ hincinde cõplexa est ut flu-
mina q̃bus diuidit̃ designaturq; proxima regio cãpania prius dimidiata in mõti
bus hinc ipsi samnio post in cãpos deducta cãpaniæ sint attribuẽda. habebit ta-
men id cõmodi ipsa descriptio ꝙ faciliorẽ reddit cãpaniæ descriptionẽ: q̃a quæ
samniũ ad hanc partẽ in mõtibus terminãt flumina eadẽ quoq; campaniam in
mediterraneis & ad mare cõplectunt̃. Liris itaq; nũc Gaurianus duos in samnio Liris.
habet fõtes unum ad capistrellũ in appenino castellum: & octauo supra sorã mi-
liario: alterũ ad Postam castellũ quatruor a sora milibus distãs: fõsq; hic aquis co
piosissimus esse uidetur ille quẽ Plinius asserit uideri a lacu fucino originem tra-
here. duo hi rami quom ĩfra Soram coeãt ĩsulam efficiũt. In qua sunt castella pe- Insula
schum posta & lobrottulũ. Sorã aũt uetusti ꝑsentisq; noĩs urbẽ Samnitũ primatu Peschum
hac in parte habet: de qua Liuius in. vii. L. Genutio Seruilio Cornelio cõsulibus Posta
Soram atq; albam coloniæ deductæ sora agri uestini fuerat. sed possederant sam Sora

nites eo q̃ttuór milia hoíum missa.q; aũt forã dicit Liuius fuisse agri uestini hac
rõne certũ est:qa quom Vestina urbs fuerit ad lirim in cãpis q nũc sessæ dicunt:
sicut in capaniæ descriptiõe dicemus.Quicqd ab hostio liris quo in mare defluit
ad forã usq; ipsi a dıa cebat:fluuio uestinoꝝ uocabulo est cõprehẽsum.unde Luca
nus lirim describẽs dicit uestinis ĩpulsus aqs & suessa pometia q̃ nũc é sessa uesti-
noꝝ appellata est.Cũ uero forami ad suos samnites defecissent:sic de eis dicit Li-
uius.Mutata tñ belli sedes est ad foram & ex samnio apuliaq; traductæ legiones.
fora ad samnites defecerat interfectis colonis romanoꝝ:qui quom prior roma-
nus exercitus ad ulciscẽdũ ciuiũ necẽ recupandãq; coloniã magnis itineribus pue
nisset:sparsi per uias speculatores seq legiões samnitiũ nec iã ꝑcul abesse alii super
alios nunciãt.obuiã itũ hosti atq; ad lausulas ancipiti ꝓlio dimicatũ est:forã inde
reditũ:nouiq; cõsules.M.Petilius.C.Sulpitius q p difficilem urbis situm foranus
trãsfuga decẽ romanos in arcẽ duxit:& ciuibus p noctẽ refractis ui portis fugien-
tibus ĩgressus est romanus exercitus:trecẽti.xxv.q omniũ cõsensu designabantur
nefandæ colonoꝝ cædis & defectiõis auctores uincti romam ducti:& uirgis in fo
ro cæsi:& securi pcussi summo gaudio plæbis cuius maxime ĩtererat tutam ubicũ
q; in coloniis multitudinẽ esse.Sorã uero quom post ꝑdictã cladẽ deducta a ro-
manis fuisset uoua colonia & diu satis floruisset:Federicus secũdus impator ger-
manicus p tẽpora Gregorii noni pon.ro.eã destruxit.Nihilominus ipsa nunc du
catus titulo & duce optimo litterisq; decorato ornata mediocris oppidi populũ
diuitiasq; hẽt.Insulæ quã bifurcatus in samnio liris sicut ostẽdimus efficit:mõtes
supeminẽt altissimi ad appenini iuga ptinẽtes in qbus nulla est hominũ habita-
tio.Eisq; dextrorsum adiacet plaga ut in ea mõtiũ aspitate amœnissima cui nũc
Comitũ est appellatio:mõtibus enĩ circũsepta altissimis castella hẽt ad octo po-
pulis frequẽtia Vicaliũ Aluetũ sanctũ Donatũ septẽfratres Picinestũ Galinariũ
& Casaliueꝝ.Eam uero plagã uetustissimi Cõminiũ appellauere ab urbe eius no
Cõminiũ. minis cuius locũ incolæ nunc ignorãt:de qua Liuius in.x.Inde Caruilius ad com
muniũ captũ cæsa q̃ttuor milia octuaginta accepta in fidem.xv.milia.iiii.cente.
Athina Sed hac eadẽ in hora mõtibus dextrorsum subiecta é Athina urbs uetustissima:
Melsa flu. secus quã melfa fluuius labit ex appenino oriũdus & apud fregellas in lirim de-
fluẽs.Estq; Athina quã Vergilius facit arma Aeneæ fabricasse.Quinq; adeo ma
gnæ positis incudibus urbes nouat Athina potẽs.& Liuius in.ix.C.petilius dicta
tor quom audisset arcẽ fregellanã ab samnitibus captã omisso Bouiano ad fregel
lam pgit.unde nocturna samnitiũ fuga sine certamine receptis fregellis:ꝑsidioq;
ualido imposito in cãpaniã reditũ maxime ad molã armis repetẽdam q̃ capta est
a.C.Cassio cõsule:a quo etiã athina & collatia captæ.Descẽdẽdo ad ĩfima prædi
Arpinum ctæ regiõis mõtanæ fluuio melfæ sub casalíueri castello sinistrorsum hæret Schia
ui oppidulũ.Inferius cæso itẽ in loco est Arpinũ fama celeberrimum.M.T.Cice
ronis &.C.Marii quos habuit gloriosissimos ciues:de qua Liuius in.ix.Eo anno
Sora & Arpinum recepta a samnitibus.& libro.x.Arpinatibus & trebulatis ciui-
tas data.& sub arpino melfæ fluuio sinistrorsum proxima sunt castella Fontana

& Arce

& Arce. At sub sora ubi bina liris capita coeũt est Insula oppidũ ab ipsis duobus fluuiis circũdatũ: quod maiores interamniã appellauere. & secũdũ eius fluuii decursum castella Turris Cãpus latus & Insuletta ĩueniunt. est etiã nũc paulo supe- Insuletta rior parua nũc sicut semp fuit insula magno eloquẽtibus gaudio inuisenda: apud quã natus est & non Arpini. M. Cicero. sic enĩ ipse in suis legibus scriptũ reliquit. Sed uentũ in ĩsulam est. hac uero nihil est amoenius. Vt enĩ hoc quasi rostro findit fibrenus & diuisus æqualiter in duas ptis latera hæc adluit: rapideq; dilapsus cito ĩ unum cõfluit: & tm cõplectit quod satis sit modicæ palæstræ loci quo effecto tanq̃ id habuerit opis ac muneris ut hãc nobis effecerit sedẽ ad disputãdum statim pcipitat in lirim & quasi in patritiã familiã uenerit amittit nomẽ obscuriusq; lireq; multo gelidorẽ facit. Nec enĩ ullũ hoc frigidius flumẽ attigi: quom ad multa accesserim ut uix pede tẽtare id possim quod ĩ phædro platonis facit Socrates. & ĩfra secũdo libro. Quia si uerum dicimus hæc est mea & huius fratris mei germana patria: hic enĩ orti stirpe antiqssima sumus: hic sacra hic genus hic maiorũ multa uestigia: qd plura: hãc uides uillam ut nũc qdẽ est lautius ædificatã patris nostri studio: qui quom esset infirma ualitudine hic fere ætatẽ egit ĩ litteris. Sed hoc ipso ĩ loco quom auus uiueret & ãtiquo more parua eẽt uilla: ut illa curiana ĩ sabinis me scito esse natum. Quare id est nescio qd quod latet in animo ac sensu meo quo me plus hic locus fortasse delectet. Succedit ordĩe describẽdus a nobis fluuius apud pontẽ coruũ ubi olĩ fregellas fuisse diximus cadẽs in lirim: & apud mõtis casini radices labẽs. Cui fluuio haud lõge remotum: & casino ad qnq; milia pximũ est cãpestre oppidũ gloria arpino nullatenus cedẽs Aquinum Thoma Aquinũ primũ sanctissimo atq; doctissimo ecclesiæ doctore: & pescenino nigro impatore ro. certe præstãtissimo: ac Iuuenale poeta satyrico ciuibus decoratum. Gregorius quoq; septimus põ. ro. ãno salutis tertio septuagesimo supra millesimũ Roberto Guiscardo apuliæ & calabriæ ducatũ in aquino oppido solẽniter concessit. at ultra Aquinũ hinc est sinistrorsum rocha sicca oppidũ: ĩde coelso in mõte ubi urbs olim fuit casinẽsis est monasteriũ casinẽse a scõ celebriq; monachorũ patre Benedicto ædificatũ: quãq̃ ea quæ nũc extant ipsius monasterii ædificia non sunt illa quæ bonus ipse pater Benedictus extruxit: quod paulo post illius obitũ lõgobardi omnia funditus demoliti sunt: cõtulit se ad id monasteriũ Totila rex ostrogothorũ fama ductus sanctimoniæ tãti uiri: & tẽtare uolẽs si quod sibi dictum erat Benedictus spiritu pphetico occulta cognosceret: sese famulũ ĩdumẽto mẽtitus aliũ pmisit: qui regio ornatu & apparatu regẽ Totilã simularet: quem recognitũ sanctus abbas cũ placido uultu ad cæterorũ famulatũ reiecisset: regẽ digito significatũ ut erat sordide ĩdutus ad sei ĩ monasterii uestibulum uocauit. nec tamẽ hæc & alia sanctitatis signa quæ lõgobardi a Benedicto uiderunt adeo eos continere potuerũt: quin pscito & per sanctũ ipsum monachis pdicto dei iudicio crudelis & effera gẽs pdicta celebre id conobium diruerit. Ad Casini quoq; mõtis radices nouũ est oppidũ sanctus German⁹ a sancti abbatis cõditoris sui noĩe appellatũ: S. Germa intra cuius moenia & per circuitum scatẽtes uberrimi fontes omnẽ augẽt quarto op.

supra

ſupra miliario apud oppidū ſanctū Eliā oriū dū:qui tertius lirim amnē in ſamni-
tibus efficit.iſq; amnis duodecim expletis paſſū milibus in maiorem liris curſum
apud caſtellū pōtē coruū ſicut oſtēdimus cadit. Vrbs uero quā fuiſſe diximus in
caſino mōte republica florēte fuit Ro.colonia:de qua Liuius in nono: Volſci pō
tiā inſulā ſitā in conſpectu littoris ſui incoluerāt:& uicerūt ut caſinū deduceret
colonia ſicut factū eſt traditq; Plinius Lucio Craſſo Caio caſſio lōgino cōſulib⁹
caſini puerū factū ex uirgine ſub parētibus:iuſſuq; aruſpicū deportatū in inſulā
deſertā.& Liuius libro.xxii.imperat duci ut ſe in agrū caſinatē ducat edoctus a pe
ritis regionis ſi eū ſaltū occupaſſet exitū romano ad opē ferendam ſociis interclu-
ſurū.Liuius quoq; uiā deſcribēs qua Hānibal ex cāpania romam petiit ſic habet
in.xxvi.ꝑ ſueſſulā aliſanūq; & caſinatē agrū in uiā latinā ducit ſub caſinū biduo
ſtatiua habita:& paſſim populationes actæ:inde ꝑter interamniā aquinūq; in fre
Interānia gellanū agrū ad lirim fluuiū.Interamniā uero fuiſſe credimus ubi ſub ſcō Germa
no ad duo milia paſſus eidem fluuio magnæ ingenteſq; uetuſtorū operum ruinæ
Fregellæ continēt:& fregellas fuiſſe quē nūc pontē coruū dicimus ſatis conſtat.ultimo ſu
S.Elias pra dicti liris fonti apud ſanctū Eliā oriundo haud longe uulturni amnis origo
Vulturnus flu. diſtat.Nam quom intra duodecim milia paſſus uallē rotundā & aquā fundatā
oppidula ad appeninū pergēs poſt tergū reliquerit:ſancti Vincētii oppidū repit:
quod monaſterio eiuſdē nominis a quo id accepit nomē ad mille paſſus eſt ꝓxi-
mū:idq; monaſteriū olim frequētia monachorū opūq; affluētia & magnificētia
ædificii celeberrimū omnibus poene nūc temporū malitia ſpoliatū eſt.Circunda
tū uero eſt naſcētis loco uulturni fluuiolo qd̄ breui curſu maximū a ſcatentibus
circūquaq; fontibus accipit incrementū.Iſq; amnis ſuperiore ꝑte ſicut diximus
ꝑer ſamnites delapſus campaniā poſtea in mediteraneis & maritimis poene dimi
diā diuidit.qua rōne cum ab hoſtiis quibus in mare defluit nunc ex more noſtro
nō liceat deſcriptionē e contra a fonte incipimus.Primū deſcēdentes ad dexterā
oppidū uulturno adiacens montaquilū inueniunt:poſt rochā rauimolam deīde
Venafrū ſanctā Mariam de olíueto.deinceps obuium eſt uenafrū in cāpaniæ partibus de-
ſcribendū.In montibus autē appenino contiguis qui uulturni amnis fonti dex-
trorſum ſupeminēt ſunt caſtella mons niger & riuus frigidus.& inferius eſt foru
lum uetuſti nominis caſtellū:Poſtea ſecundū uulturni decurſum deſcēdētes for
nellū ipſi amni ad tria milia paſſus ꝓximum inueniunt:quod oppidum noui no
minis populo opibuſq; plenū uini ꝓſtantiā in regione habet:uulturnoq; e regiōe
fornelli continet uallis quam porcinā appellant.in qua uetuſti & ut apparet ma-
gni olim oppidi ruinæ conſpiciuntur:pauloq; inferius uulturnū influit amnis ab
eſernia delapſus uetuſta olim romana colonia:de qua Liuius in belli italici ſiue ſo
tialis.lxxii.Eſernia & alba coloniæ ab Italis obſeſſæ.Ad eū uero eſerni fluuiū pau-
lo prius quam in uulturnū labatur ueſtigia cernuntur ingentia urbis uſq; ad fun
damenta dirutæ;quā fuiſſe conſtat teleſiā urbē ſamnitiū potentiſſimam:de qua
Liuius in.xxii.Hannibal ex hirpinis in ſamniū tranſit:beneuentanū depopulatur
agrū:theleſiā urbē capit.Et in.xxiiii.Fabius in ſamnio oppida ui recepit compul-

teriam

teriam thelesiaq; & cōpulteria quidē thelesiæ dextrorsum uicina fuit:& ĩ ea tamē procliuior loca quæ nūc trapiatā & pratū appellant ac mastratū: deinceps beneuē tana sequitur hora totius samnii primaria:& cæteris de Italia rerum gestarū multi tudine ac magnitudine copiosior:q̄ mōtes habet appenninū sua cælsitudine supe rantes:riuis alicubi rupibusq; omnino insupabilibus sepatos. Est tñ fluuiis tortē/ tibus lacu fontibus q̄ irrigua: ptendit uero hæc ipsa samnii pars si appenini iugū sequimur milibus passuū octuaginta ab ipsis uulturni fontibus ad silaris Lucaniæ fluuii ac limitis ortū.& quo ipsi sunt hore fluuii pter admodū paucos unico amne sabbato excepti defluunt in uulturnū ut sabbatū parte infima stipes cæte/ ri amnes arboris rami esse uideant: unde cogimur ab ipso īcipientes stipite ramos qui ad dexteram ascēdēdo īueniuntur primum postea eos q̄ sinistrorsum appenino dilabunt̄ ex superiore instituto nostro describere:itaq; eam arboris amniū descriptionē qcqd regionis samnitū nobis est reliquū cōprehēdemus. Attingāq; prius eos amnes q̄ dextera sabbati cōfluēria q̄ longe ab appenino in mediterraneis onunt̄:primusq; post esernienſem pratellus fluuius a proximo eius nominis oppido appellatus ex īfimis mathesū mōtis radicibus ortū habet. Nam mathesū ap penini pmōtoriū & ī sublime surgēs & lōge in mediterranea lateq; diffusum steri le ut plurimū atq; petrosum unico ad hāc partem castello habitatū est gallo pratelli amnis fonti proximo:fuitq; mōs in quo primani samnitium habitauere uiri fœtes utpote mōtani.unde mōtesū prius appellabātur a quibus facta uerbi corruptela Mathesiū dicit̄ promōtoriū. Hi aūt mōtes sūt de quibus habet Liuius.ix. Samnites ea tempestate ī mōtibus uicatim habitātes campestria & maritima lo/ ca cōtempto cultu molliore atq; ut euenit loci dissimilitudine ipsi montani atq; agrestes depopulāt̄. Quæ regio si fida samnitibus fuisset:haud peruenire harpos romanus quisset exercitus. sub mathesio lacus est decē milia passus circuitu cōple xus:ad cuius īferiora parū a uultumo distātia Aylonum est oppidum īde sancti Angeli castellū de rupe canina appellatum:a quo haud lōge recedit pes mōtis op pidum colli supimpositū arduo ex quo fluuius ont̄ breui quattuor miliū cursu secus aliphas urbē decidēs in uulturnū ut eū collē esse oporteat illū in quo Fabius maximus Hānibalē īsecutus arduo cōsedit loco:sicut Liuius ī.xxiii.p hæc uerba hēt Hānibal trāsducto p saltū & qbusdam in ipso saltu hostibus oppressis ī agro aliphano posuit castra. Fabius quoq; mouit castra:trāsgressusq; saltū sup aliphas loco alto ac cōito cōsedit:& de aliphis in.ix. Dū hæc in etruria gerunt̄: cōsul alter C. Martius Rutilius aliphas de samnitibus ui cœpit.& infra. Fabius cōsul ad urbē aliphas cū samnitiū exercitu signi collatis conflixit minime ambigua res fuit: fusi hostes atq; ī castra cōpulsi postera die deditio fieri cœpta:& pacti q̄ samnitiū forent cū singulis uestimētis emitterent̄:hi oēs sub iugū missi focis samnitiū nihil cautū ad septem milia sub corona uenierūt:q se ciuē hernicū diceret in custo/ dia habitus. Fluuius inde seq̄r supra petram roiam oppidū ex mathesio oriūdus cusanum correctū habens oppositū q̄ prope puianellū oppidū labit̄ in uultur- num:habetq; sinistrorsum is fluuius oppidū fauiculū & Loium in mediterraneis propinquū

Mathesiū promontorium.

Aliphæ. c.

Loium.

propinquū: sed iam ad sabbati stipitē est puentū. Is amnis primo dextrorsum se Seritella ritella auget' ex caudinis montibus oriundo & in ualle quam Seritella toto efficit Pesolia. cursu hæc sunt oppida Castrū potonis pesolia mons saticulus: de quo Ver. i. vii. saticulus asp. & Li. xxiii. Marsellus a casilano caiaciam petit. Inde uultumo amne traiecto p agrū saticulanū trebulanūq; sup suessulā puenit Nolā. Et supius uallis est caudina in qua apparēt uetustæ urbis caudii fundamēta. Nec lōge abest har padiū nūc quod prius hirpinū dicebat'. Id oppidū furculis proximū est caudinis clade romanoꝝ insignibus. De hisq; duobus locis sic habet Liuius in. ix. samnites eo anno cōsulem Corneliū pōtiū herēnii filiū habuerūt exercitu educto circa caudiū q̄ pōt occultissime ducit. Inde ad Callatiā ubi iā consules Romanos castraq; esse audiebat milites decē pastoꝝ habitu mittit: pecoraq; diuersos aliū alibi haud pcul romanis pascere iubet pcipiens ut ubi īciderint in prædatores idem oībus sermo cōstet: legiones samnitiū in Apulia esse: Luceriā oibus copiis circūsedere: nec pcul abesse qn ui capiant. Saltus duo alti angusti syluosiq; mōtibus circa perpetuis inter se iuncti latet inter eos satis patet clausus in medio cāpus herbidus aquosusq;: p quē mediū iter est. sed antea q̄ uenias ad eū intrādæ primo angustiæ sunt: & aut eadē qua te insinuaueris retro uia repetēda: aut si ire porro pergas p aliū saltū altiorē impeditioreq; eua dendum. T. Vecturius caluinus Spurius Postumius cōsules erāt: Item Liuius de hirpino li. xxiii. Hannibal post cānensem pugnā ex Apulia in samniū mouerat accitus in hirpinos a Statio pollicēte se cōpsam traditurū. Itē infra. Eadē æstate Marcellus a nola cū præsidio optinebat crebras excursiones in agrum hirpinū & samnites caudinos fecit. & infra Hannibal Liuius. profectus harpis ad tiphata. Et Liuius itē in bello sociali lib. lxxv. Lucius Sylla hirpinos domuit: Samnites fudit. Absunt hæc loca a Beneuēto fluuius ubi expedit trāsmissis decimo uallis caudina miliario & furcule quarto decimo. Ad alteraq; uallis caudii partē oppida sunt sanctus Martinus: peuna scurmina & Sanctangelus ad scalas fluuius deinde sequit' dexterū illabens Sabbatū ex monte uirginis arduo quidem & late diffuso nascens. Ad cuius uallē alta uilla primū est oppidū Auelinū post mons freddunus castellū: & in proxima ualle auelinū ciuitas uetusta: quam Ptolemæus Abellam: plinius Abelinum uocat. & tamē ab auelana nuce appella Mercuriale. tū dicit: quæ ibi plurima habebat'. Superius est mercuriale castellū & longe supra Virginis monasterium. uirginis monasterium quod ex magnæ matris deum fano ī gloriosæ uirginis Mariæ dei genitricis ecclesiam christianis tpibus est mutatū. Nam Antonius pius in itinerario uiā describens a Beneuento ad columnas ad mercurialem primū post ad magnam matrē posuit. Altera iterū uallis superior torrenti apposita in Sabbatum defluenti: hinc a trā paludē inde serenū oppida habet. deinceps sunt appenini iuga mōtes tremuli appellata a qbus sabbatū habet ortū. Inferius ad sabbati sinistram urbs est Beneuentum: quam urbem seruius in Vergilii octauum sup uerbo Diomedis ad urbem dicita Diomede conditam fuisse: de qua Liuius in. ix. Bñuentū Ad Beneuentum quod tunc maleuentum triginta milia samnitū cæsa aut capta Sulpitio & petilio consulibus. & libro decimoquatto scribit coloniam a Romanis cū

nis cũ arimino fuisse deductam. Et libro .xxii. Hannibal ex hirpinis in samnium transit beneuentanũ depopulatur agrũ. Et libro .xxiiii. ubi & amnis proximi mentio est. & ad Beneuentũ inquit parte altera hãno ex brutiis cũ magna peditum manu altera Gracchus a Luceria accessit: qui prius oppidũ intrauit. Inde ut Hannoné ad amnem caloré tria milia passus ipse egressus mille ferme passus ab hoste castra locat. Nec hostes morã dimicandi fecerũt. decem & septem milia peditũ erãt maxima ex parte Brutii & lucani equites tria milia ducenti pugnatum é quatuor horis. Voloni facti sunt liberi minus duo milia hominũ ex tãto exercitu eua sere. ex uictoribus Romanis ferme duo milia ceciderũt: quam pugnam Gracch⁹ tomæ pingi fecit ĩ atrio libertatis ĩ auẽtino. Et Liuius .xxv. Hãno ex brutiis cum beneuento appropinquasset ad triginta miliaria castra communiuit: quo campani duo milia plaustroꝶ duxerũt ut frumẽtum capua deferrent. Fuluius cõsul ex bouiano beneuentum quom uenisset castra ui cœpit. cæsa sex milia. capti septem milia. Et libro .xxvii. beneuẽtanos Liuius ponit ĩter colonias ex rebellibus decem & octo quæ in potestatem senatus sunt factæ. Beneuentanam urbem nos historiarum sexto ostendimus a Totila ostrogothoꝶ rege destructam fuisse. Et libro. xii. scripsimus sarracenos montem garganũ tenentes beneuẽtum quæ pridem fuerat instaurata: & a lõgobardis ducibus per ãnos supra ducentos possessa iterum spoliatam dirutamq; solo æquasse. Et infra diximus Guilelmum Normãnum Siciliæ regem ab Adriano tertio põtifice Romano ecclesia sancti Martini apud beneuentum sese ligium hominem fecisse Romanæ ecclesiæ: & dimissa urbe ipsa pro peculari & propria Ro. ecclesiæ ĩ regno fuisse quod occupauerat cõfirmatũ. Est autem beneuẽtum in campestri solo cui colles sũt proximi fertiles uillis longe ac late frequẽtati: hisq; in collibus sexto a beneuento distat miliario mons fuscu lus oppidum: supra quod est turris & oppidum mons niditũ appellatum sabbati amnis uallis quam sinistrorsum efficit castella hoc ordine continet. Mons falconus est primitus Candida deinde & serpitum. Superioribusq; in montibus arduis tremulis appellatis uulturaria habetur oppidum calor fluuius tertio ferme supra beneuentum stadio. Sabbatum influit ad cuius dexteram in colles mõtesq; uergentem quos beneuento diximus supereminere castella & oppida ĩueniũtur Iapygium cusanum castrum uetus & superius mõtella oppidum nobile. Caloriq; amni secũdo supra sabbatum miliario Valẽtinus pons fuit in uia appia positus a Valẽte imperatore appellatus: nũc dirutus. & ipsi fluuio sinistrorsum adiacẽt opppida primo apicium ubi alter dicte uiæ pons fuit eximius post mirabella taurasum cusanum balneolum Cassianũ nuscus: & superiori loco ĩsurgit appeninus ubi dictus oritur calor amnis. Quo itẽ ĩ loco alter fluui⁹ habet originẽ Aufidus: quem per apuliam labi ĩ mare adriaticum ostẽdimus. Tropoaldus ĩde fluuius caloré dextrum ĩfluit: Cui tropoalto dextrorsum sylua eiusdem nominis latissima continet. Supra quã castella eidem fluuio hærẽt bonetũ Grypa mamardi flomarlum & uicus ciuitas sinistrorsum uero castella hẽt is fluuius opposita Miletum amãdum Iũculum. & superius in appenino grumus est mõs Crepacorius appellatus

Guilielm⁹ rex.
Adrianus pp.
Iapygium
Cusanum
Valẽtinus pons.
Miletum.
Amandũ.
Mons crepa.

appellatus:ex quo is fluuius ortũ ducit Muſoanus inde fluuius a crepa corio na-
ſcens. Calorẽ eodem loco quo & ſupior tropoaldus influit. Cui dextrorſum ad-
iacent curſanum & mons caluus. Eoq; quod prædictos muſcanũ & tropoalrum
interiacet ſpacio. In colle eſt arianũ ciuitas. Ara iam priſcis temporibus appellata
& muſcani dexteræ ualli inſunt oppida & caſtella mons malus: bonus albergus.
Caſale albulum. Caſtrũ franchũ. ſed & calorem paulo priuſquã ipſe ſabbatũ in-
grediatur ad ualentini pontẽ Tamarus influit amnis nulli prædictoꝝ quos au-
get aquaꝝ copia inferior. Ab ipſiſq; duobus fluuiis pari pœne ſpacio abeſt padu
le oppidũ in regione primariũ. Superiuſq; dextero hærẽt tamaro oppida & caſtel-
S. Geor. la Sãctus Georgius molinaria Caſale Ioãnis reganum ſancta Maria collis. apud
Molinaria quem Iacobus caudola apoplexi interiit: cercellum coffianum Sãcta Crux: quo
in loco ſylua incipit ampliſſima appeninũ hinc inde cõplexa ut pars in fortorũ
apuliæ amnẽ pars in hunc tamarũ ſe extendat: quæ cum latitudine quattuor mi-
liaria tũ longitudine. xx. implet. ſuntq; illius quærnæ arbores ſublimitate inſignes
ramis omnino in uerticẽ carentes. Tamaro ſiniſtro hæc adiacent loca petra pul-
cina pauũ peſtulum farnetrũ campus lotarius monaſterium Guilietti marconũ
ſaxum honorii & in appenino Sepinum ueruſti nominis oppidum: de quo Liu⁹
xxi. Papyrio ad ſepinũ maior ius hoſtium obſtitit: obſidendoq; ui ac operibus ur
bem expugnat uno de quadringentis captis minus tria milia cæſi. & poſt ſequi-
tur alta uilla: & ſupra eſt caſtrũ uetus in grumo ad quem tamarus fontem habet.
Sed iam ad ſiniſtram ſtipitis ſabbatis amnis eſt redeundum. Teleſia urbs uetuſta
colli in planiciæ ſubiacet miliario uno a ſabbati ſtipite remota. Eaq; in urbe flu-
uius oritur cadens in ſabbatum tantæ frigiditatis ut nullos gignat piſces: de qua
Liuius. xxi. Hãnibal ex arpinis in ſamniũ tranſit: beneuẽtanũ depopulat᷑ agrum:
theolaſiã urbẽ capit. Limataq; oppidũ proxime ſabbato hæret: quattuor dehinc
torrentes ad caſtrũ põtis oppidũ unicis hoſtiis in ſabbatũ cadentẽ: quoꝝ torren-
S. Lauren. tum fontibus ab appenino remotiſſimis quattuor hærent caſtella. Sanctus Lau
S. Lupus rentius Sanctus lupus pons landulphi & caſaltonũ. ſabbato amne cum ſuis flu-
uiorum torrentumq; ramis deſcriptio ad finẽ ſamnitium regioni eſt peruentum:
ut campaniam ab ipſo ſabbato in capuanam urbem uerſo hac in parte inchoan-
tem deſcribendam aggredi poſſimus.

Blondi Flauii Forliuienſis Italiæ Illuſtratæ Regio Tertiadecima Cãpania.

CAmbii regiõe ad utrãq; appenini partẽ abſoluta ad ꝓximã cõ
tinẽtemq; atq; cõnexã illi in ciſappeninis cãpaniã eſt trãſeũ-
dũ: uel ea maxime rõne ut ĩchoatos in ſamnitiũ mõtibus flu-
uioꝝ curſus q campaniã quoq; ĩterſecãt expediamus. Cur au
Fœlix cã- tẽ eã fœlicẽ campaniã poſtea alii terrã laboris appellauerint:
pania. ſuo tẽpore & loco dicemus. licet uero tota hæc regio uetuſtiſſi
mis celebrata ſit omniũ dignitatũ monumẽtis: nullũ tamẽ lo-
cum nec ipſa nec alia pars Italiæ habet: in qua maior q̃ in hoc campaniæ initio
dignaꝝ telatu rerũ mutatio ſit facta. Inchoat campania ad dexteram liris fluuii

quem nũc

quem nunc gaurienũ diximus appellari: quem qdem lirim Strabo dic̃t ferri de-
ſuper ex appenino & a ueſtinis: labiq; in mare ad fretealas uicumquæ fuerit urbs
præclara. Cui cõcordat Lucanus & umbroſæ liris per regna maricæ ueſtinis im- Marica.
pulſus aquis. Et cur maricæ regna Lucanus dicat Seruius in Vergilii ſeptimo ſic Veſtini.
oſtendit. Marica fuit uxor Fauni: quæ eſt dea littoris minturnenſium iuxta lirim Minturnæ
fluuium. De ueſtinis & minturnenſibus qui fuerint dicturi prius auſones docebi Auſones
mus a quibus Italia olim auſonia fuit appellata: & proximũ mare auſonium pe- Liuius.
lagus eſt dictũ de his tribus populis Liuius ſic habet in nono consules ſora profe
cti auſonibus bellum intulerunt: & infra: Auſonum gens proditione ciuiũ ſicut
ſora in poteſtatem uenit. Auſonia & ueſtina & minturnæ urbes erant: ex quibus
principes iuuentutis duodecim numero in proditionem urbium coniurati ad cõ
ſules uenerũt. Quibus auctoribus mota propius caſtra miſſiq; milites partim ar-
mati partim inermes ita portæ occupatæ triaq; oppida eadẽ hora eodemq; con-
ſilio capta. ſed quia abſentibus ducibus impetus factus eſt nullus modus cædi-
bus fuit deleta auſonum gens uix certo defectionis crimine Auſonibus & eodẽ
impetu ueſtina urbe deletis ueſtinum nihilominus nomẽ ab ipſo liris hoſtio uſq;
ſoram manſit regioni: & auſonũ omnino interiit. minturnaq; quã liris diuideret
fuit romana colonia: de qua Liuius in decimo. Ita placuit ut duæ coloniæ circa
ueſtinum falernumq; agrum deducerentur una ad hoſtium liris fluuii: quæ tunc
minturnæ apppellata. Fuit Marcellini papæ temporibus generali cõcilio eccleſiæ Marcelli-
decorata cuius ingentia nunc ueſtigia cernuntur ubi ad turrim ſcaphaniq; gau- nus pa.
riani prope traiectũ oppidum extat theatrũ pœne integrũ & aquæductus forma Conciliũ
inchoauit uero pridem minturnarũ urbis deſolatio. Nam in beati Gregorii regi-
ſtro epiſtola eſt quã ſcribit Bacardæ epiſcopo formienſi ĩ hæc uerba. Et ideo quo
niam minturnenſiũ eccleſiam funditus tam clerici q̃ plæbis deſtitutã cõſolatiõe
cognouimus tuã pro eo petitionẽ quatenus formianæ eccleſiæ ĩ qua corpus beati
Eraſmi martyris quieſcit: cuiq; fraternitas tua præſidet adiungi debeat exaudiri
neceſſariũ duximus. Fuit minturna una ex urbibus quæ ꝓpter aeris grauitatem
ſacroſanctã uacationẽ a Romanis habuit: eſtq; locus apud quẽ. C. Marius ſicut
Valerius maximus ſcribit urbe profugus quom in paluſtri canna deliteſceret: ui- Valerius
ſo aſino aquas hilarius petente bonum concepit omen. & inde tranſuectus mare maximus.
copiis reparatis uictor in patriam eſt reductus: de quo Liuius ſeptuageſimo ſepti-
mo ſic dicit. C. Marius pater quom in palude minturnẽſium lateret: extractus eſt C. Marius.
ab oppidanis: & quom miſſus ad occidẽdũ ſeruus natione gallus maieſtate tanti
uiri perterritus receſſiſſet: impoſitus publicæ naui delatus eſt in Aphricam: hunc
eundem locũ duodecimo hiſtoriarum docuimus illuſtratum fuiſſe inſigni prœ
lio: quod decimi Ioannis Romani pontificis temporibus geſtum fuit in ſarrace-
nos maxima occidione ibi ſuperatos: & tunc Italia penitus exactos. Sicq; uide-
mus duas urbes olim præclaras primo fretealas poſt minturnas ad liris hoſtia in
teriiſſe: & pariter omnino deletam eſſe omnem memoriam auſonum & maricæ.
mons uero prædicto liris hoſtio in campaniæ initio proximior uarias & fama ce-

lebres

Massicus lebres habet nominationes. qui alicubi gaurus alicubi massicus alicubi gallicanus
Gallican° est dictus. primaq; pars & eidem hostio proximior gaurus dicta gaurelianum ut
Plinius diximus illum appellari facit: quē qdem gaurū mōtē Plinius dicit sicut & uesēuū
cāpaniæ itē montē sulphura sudare: quod aquæ ostendūt calidæ paulo superius
etiā nunc scatentes: ubi turrim balneoꝝ & balnea nunc uidemus. cæteræ montis
nominationes cū adiacentibus locis & urbibus ostendent᷑. Secundū adiacēs min
Trifanum turnis oppidū in gauro & campaniæ initio fuit trifanū: quē locū Liuius in octa-
Sinuessa, uo dicit mediū fuisse īter minturnas & sinuessam: tertio loco fuit sinuessa stadiis
quadraginta sicut strabo: sed sicut nunc octuaginta a minturnis semota: de qua
habet Liuius in octauo quod supra de minturnis diximus ita placuit ut duæ co-
loniæ circa uestinū falernūq; agrum deducerentur una ad hostium liris quæ nūc
minturnæ: altera in saltu uestino falernū agrū contingente: ubi sinope græca urbs
dicit᷑ fuisse sinuessa: deinde a colonis romanis appellata. Huius uero ciuitatis ad
caput nūc montis draconis deletæ īgentes & late diffusæ in cōtinenti sed maiores
in mari quæ portus moles fuerunt apparent nūc ruinæ. Liuius etiam. xxii. scribit
Hānibal Fabium maximum per iuga massici montis ducentem ꝓhibuisse Hānibalem ad
romanæ coloniæ mœnia tendētem: quom supra dixerit Hānibalis milites præda
rum iuisse usq; ad aquas sinuesanas: unde patet aliam montis partē quæ a suessa
pometia uel aurūca nunc sessa ad calenū oppidū nūc carmilam proten dit᷑ fuisse
massicū per cuius iuga: Fabius tūc ducebat: supplet aūt uicus sinuessæ oppidum
arx mons draconis dictum uel potius eius suburbiū mille passus a mari semotū,
& paulo inde absunt supradicta gauri balnea quæ strabo dicit morbis qbusdam
prodesse plurimū post montis draconis atcē in massico monte uicis uillisq; plu-
rimis frequētato ad partē in mare uersam nullū est oppidū uel castellū. Ad eam
uero partē qua aduerso liri & dextro massico itur solum est octo milia passus qua
uersum inter mare uiam papiam lirim & massicū patēs nunc q; cultissimū & ui-
cis uillisq; frequētissimū: quæ suessæ casalia appellant᷑: quod quidem solū stāte
romana republica sylis siue trifoliis herbis prata cōficiētibus optima abundauit:
Syla unde Valerius Martialis poeta Ceruleus nos liris amat: quē sylua maricæ ꝓtegit
hinc sylæ maxima turba sumus. & qdem etiam nunc ea regio maximum habet in
fœno quæstū. M. Cicero in oratione contra legē agrariā rulli secunda quom uel-
let dissuadere uenditionē agri cāpani montis gauri ꝑdictiq; campestris soli in par
tis tunc culti & uiæ herculanteæ agnieta ad ipsa prata ꝓductæ sic habet hac lege
tribunitia decemuiri uendent agrum campanum. accedit & mons gaurus: acce-
dent silleta ad minturnas. adiungit᷑ & illa uia uendibilis herculantea multarū di
uitiaꝝ & magnæ pecuniæ. In uia aūt appia ubi ea ꝑmum attingit massicū mon-
tem urbs est uetus suessa olim pometia & quādoq; aurūcoꝝ dicta: quæ uarias fe
cit regionum mutationes: q; aurūcoꝝ olim qui & ausones sidicinorumq; & post
Liuius uolscoꝝ demū fuit uestinoꝝ prout ex sequentibus faciliter apparebit. Liuius in
ꝑmo Arūci liberi suessam pometiam exulatum ierant. & infra de Tarquinio sup
bo is ꝑmum uolscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem ānos mouit

suessa mq;

suessamq; pometiã ex his ui cœpit. Et infra idem Liuius eandẽ suessam rebellem
prædæ militi romano datã ostendit. Et in octauo arunci metu oppidum deserue
runt: pfugiq; cũ coniugibus ac liberis suessam commigrarunt: quæ nunc arunca
appellata: mœnia eorũq; urbs ab sidicinis delata. Itẽ in nono suessam eodẽ anno
colonia deducta fuerat aruncorum progressi suessa pometia siue arunca per appiã
silicibus stratam & per cauas uias dextro massico Calenũ octauo miliario inue- Calenum.
niunt uetustã urbẽ: quæ nunc carinula dicitur. Estq; hinc falerno agro inde massi
co monti contigua. q̃q̃ uetusta caleni oppidi uestigia aliquantulũ a nunc carinu
la sunt remota: de qua urbe Horatius molle calenũ continet sinistrorsum appiæ
uiæ qua calenũ urbẽ a suessa peti diximus & ipsi pariter ciuitati mons itẽ massi-
cus supra teanũ ciuitatẽ ut diximus calesq; usq; ad calatiam continuatus: & licet
mons ipse dorso uno a calibus sinistrorsum ad uẽafrũ & inde ad uulturnũ recto
cursu protendat altera pars facta alicubi uiis cauis & siluosa ad caliculã siue nũc
caianellũ se dextrorsum flectit: & uulturnũ sed inferiori loco petit adeo ut inter Campi ue
prædictos montes & uulturnũ sed superiorẽ samninibus cõtinentem campi relin nafra.
quantur uenafrani semper antea sicut & nunc a ciuitate illis contigua appellati. Plinius.
Nãq; Plinius de oliuis tractans uenafranos cãpos dicit glareosos sed pingues fe-
racissimosq; oleæ esse hisq; cãpis adiacẽt hic mignanũ pesantianum uarianũq;
inde sextũ & superius sicut diximus ultra uulturnũ sunt Alife. sed alia parte uul-
turnum inter interiorem contra caianellũ labentem quousq; per capuã & olĩ casi
linum fertur in mare & omne superius dictũ montis tractum & alteram eiusdem.
massici partẽ quæ a carinulla ad maris littora & sinuessanũ olim agrũ nũc mon-
tis draconis suburbium pertinet: campestre est solũ totius Italiæ amœnissimum:
quem olim cãpum stellatẽ apellauere: eidemq; campo partim imminent partim De campo
insunt calenũ primo siue carinulla turris fracolisii teanũ sidicinũ cales siue calui stellate.
& calicula siue caianellũ: sed quod massico monti contigisse diximus ut ad litis
ostia pars eius appellaretur gaurus pariter ad aliã contigit partem: & inter carinul
lam turrimq; francolisii galicanus olim sit dictus: ubi cascanũ incolæ nũc appel Cascanũ.
lant: de campo autẽ stellate sic habet Liuius in nono in campũ stellatẽ agri cam- Liuius.
pani samnitiũ incursiones factæ: idem in decimo Samnitiũ legiones quom par-
tem Appius claudius prætor partẽ Lu. Volũnius procõsul persequeretur in agrũ
stellatem cõuenerũt. pugnatum ĩfestis animis. cæsa samnitiũ sexdecim milia tre-
cẽti. Item. xxii. Hãnibalem thelesia potitũ. auditis capuanis duobus alternis fidẽ-
tem ac diffidẽtem ut campaniam ex samnio peteret monuerũt. ipse imperat du
ci ut se ĩ agrum casinatem ducat edoctus a peritis regionum si eum saltum occu
passet: exitum populo romano ad opem ferẽdam sociis ĩterclusurum: sed pœnũ
abhorrẽs ab latinorũ prolatiõe nomẽ casalinum pro casino ducem accipere fecit.
auersusq; ab itinere per alifanum calatinũq; & calanum agrum ĩ campum stella-
tem usq; ad casilinum descẽdit: ubi cum mõtibus fluminibusq; clausam regio-
nem circũspexisset: uocatum ducem uirgis cæsum ĩ crucẽ sustulit. castris ad uul
turnum amnẽ cõmunitis Hannibalem cum eqtibus in agrum falernum præda-

tum dimisit:usq; ad aquas sinuessanas ea populatio peruenit:ut uero ad uultur/
num amnẽ castra sunt posita exurebatur amœnissimus Italiæ ager: uillaq; passim
incendiis fumabant per iuga massici montis fabio ducẽte:ut uero in extrema iuga
massici montis uentũ est hostes sub oculis erãt falerni agri colonorumq; sinuessæ
tecta urentes:qui ergo a thelesia nunc etiam id retinente nomen & a nobis in sam
nio supra uulturnum dextro e semiensi amne descripta mouebat Hannibal ut
ad casinum iret per alifanum quidem primo:sed in dextrorsum ad uenafrum:ab
eoq; oppido casinum fuit ducendus:sed dux errore nominis auerso sicut proprie
Caiatia. dicit Liuius itinere sinistrorsum flexit in calatinũ cuius urbem nunc Caiaciã pro
calatia dicunt:& transmissis quod euitari nõ potuit angustiis cannaræ siluosariiq;
uiarũ q̃ ad caliculã nunc cauanellum ducunt peruenit ad calenum agrũ eius .sci
uitatis quæ pro cales sidicino dicta est calui.& per ipsum stellatẽ procedens cam/
pum nõ prius uiæ intellexit errorem:q̃ ad propinquũ casilini quod nunc castel/
lutiũ appellant uulturnũ perductus clausam montibus & fluminibus uulturno
ac saono regionem mœstus circũspexit castris. Itaq; ad castellutiũ uel ibi prope
positis facile fuit maherbali usq; ad aquas sinuessanas ubi scilicet saonus in sta/
gnum effusus ibi incipit in uulturnũ prædatũ ire. Vt uero ad prædictum uultur
num castra sunt posita exurebatur amœnissimus Italiæ ager is scilicet quí faler/
nus tũc appellatus pertinebat a carinula ad castellutium siue tunc casilinũ:quod
Liuius. Liuius agrum falernum a campano diuisisse asserit per iuga massici montis ea ui
delicet quæ a carinula ad maritimã oram protenduntur Fabio ducente. Vt uero
ad extrema ipsius massici montis peruenit Fabius hostes sub oculis erant:q; abip
so mõte massico uix quattuor milia passus castellutiũ & uulturni fluenta distãt.
Prius uero quam Hannibalis reditum in samnites describam:aliqua referre li/
bet ex quibus campus stellas qualis q̃tusq; fuerit patebit. Marcus Cicero legẽ dis/
suasurus agrariam qua rullus Cornelius decemuir & collegæ agrum campanum
stellatemq; campum & supradicta ad gaurum litimq; & filetaq; cum uia hercu/
lanea uendere intendebat sic habet: At enim ager campanus hac lege amittitur
orbis terræ pulcherrimus.& infra adiungit stellatem campum agro campano &
in eo duodena distribuit in singulos homines iugera quasi uero paulum nõ diffe
rat ager campanus a stellatis. Nam dixi antea lege permitti ut quæ uelint munici/
pia quas uelint ueteres colonias colonis suis occupent calenum municipiũ com/
plebunt:tranum opprimẽt & atellam. Ostendit uero prædictis in orationibus
Cicero non solum uiam herculaneam gaurũq; & sileta ad minturnas: sed cam
pum quoq; stellatem peculiares fuisse Populi Romani fundos ex quibus aleren/
Suetonius tur exercitus. Quod quidem Suetonius Tranquillus innuere uidetur quom di/
cit. C. Cæsarem in consulatu suo ad gratiam Romani populi comparandam di/
uisisse campum stellatem uiginti milibus ciuibus Romanis quibus tres siue plu/
res filii essent:ut autem ad Hannibalem redeamus: dicit Liuius Fabium tãdiu ex
traxisse reliquum æstatis ut Hannibal destitutus ab spe summa appetiti certami/
nis iam hibernis locum circunspectaret: quia ea regio præsentis erat copiæ non

perpetuæ

perpetuæ arbusta uineęq; & cõsita omnia magis amœnis q̃ necessariis fructibus. Itaq; quom sciret Hannibali per easdem angustias quibus intrauerat redeundũ esse gallicanum montẽ & casilinum occupat modicis præsidiis. & in fra inclusus deinde uiden Hannibal & casilinum obsessus cum capua & samniũ & tantum a tergo diuitũ sociorũ romanis cõmeatum subueheretur pœnus tunc intra fortu næ minas saxa ac linterni arenas stagna p horrida situ hibernaturus esset. Itaq; quom per casilinum euadere non posset: & iugũ caliculæ superandum esset ludi brium oculorum speciem terribilẽ ad frustrandum hostem cõmentus duo milia boum cornua fascibus sarmentorum igni accensorum in montẽ gallicanũ nunc cascanum turri sicut diximus francolisii imminentẽ a Fabio præocupatũ egit. & interea Romani qui ad transitum saltus insidendum locati erant ubi in summis montibus ac super se quosdam ignes cõspexerunt præsidio excessere. Interea toto agmine Hannibal trãsducto in agro alifano posuit castra. Fabius quoq; mouit castra: transgressusq; saltum super alifas loco alto cõsedit. Tum Hannibal simulans se per samniũ petere Romam usq; in pelignos peruenit: fuitque uia nũc etiam trita: & qua nuper Neapolim iuimus ipsi ab alifis traiecto amne uulturno sub formelo monasterii sancti Vincentii sicut in samnio ostendimus castello ad castrũ sarni siue ut dicunt sangri eo exinde superato qui adiacet colle profectus Hannibal amnem rasinum sinistrorsum relinquens ad furculas pelignorum nũc palenæ dictas peruenit: unde flexo itinere per frentanos ortonenses aprutinos retro apuliam repetit. Sed iam ad nostrũ ordinem redeamus uulturni amnis ostiũ dextrorsum urbs olim adiacebat ipsius nomine uulturnum appellata. Liuius uigesimosexto. Capua interim summa uia consulibus obsideri cœpta est: quæq; in eam rem opus erant comportabantur parabanturq;. Casilinum frumentum con uectum ad uulturni ostium ubi nunc urbs est castellum communitum ante Fabius maximus cõmunierat præsidium impositum ut mare proximum & flumen in potestate esset. Item Liuius libro trigesimosecundo. Ostendit coloniam romanam fuisse deductam uulturnum urbem ad ostia uulturni amnis sitam ubi nũc oppidum castellũ ad mare dictum uidemus: supraq; castellũ ad mare uulturno dextrorsum adiacet uiculus castellutium appellatus ubi casilinum fuisse non cõiecturis modo sed multis quoq; ducimur argumentis: primumq; nominis similitudo in cæterarum concursu tationum non parum ualet: sed & cætera habet castellutium quæ de casilino apud Liuium scripta uidemus propinquitatẽ castello quod Fabius ad uulturni ostium communierat ut in his duobus maritimis oppidis uix tertio inuicem distantibus miliario frumentum deponi potuerit sardiniæ auectum: quod postea Capuam importaretur. Castellutium quoq; diuidit supra descriptum faletnum agrum a campano & propinquum est sinuessano olim nũc montis draconis agro. Nec moueat quẽquã ruinarum ueteris ædificii paucitas: quæ nunc in castellutio apparet: casilinũ enim parua urbs nequaquam mœnium structurarũq; munimento sed prænestinorũ perusinorumq; qui forte præsidio inerant uirtute eam pertulit durissimam obsidionem. Si uero fuerint qui apud ui-

Formelũ.

Rasin° fl.

Castellutium.

eos superiore loco appositos uulturno cancellū & arnonum fuisse casilinū ideo opinentur ꝙ in prædictorum aliquo maiusculæ cernantur uetustates cōsiderare debebunt, Solam eorū a mari & a uulturno castello distantiā ne maritima appellari potuerint aduersari & præter id esse apud castellutium non apud cancellum aut arnonum eam amnis uulturni tortuositatem: quā Liuius apud casilinū fuisse dicit Arnonum etiam paululum a prisco mutatum est uetus Romanum nomē quo & non casilino Liuius si uoluisset uti potuisset. Nam petrus noster candidus in parallellatum Plutarchi translatione uitam Fabii maximi & gesta Hannibalis ad casilinum describens sic habet, In ultimas campaniæ oras casilinum usq; delatus est quā uulturnus fluuius quem natoronū Romani appellant defluit. Ea regio montibus undiq; obsessa uersus mare duntaxat importuosum ac fluminis ostia aperitur. Cætera de casilini obsidione notiora sunt ꝙ ut ea hic poni oportere iudicemus. Sed id unum in casilini præconium libet dicere casilini obsidione factum esse ut salua fuerit ab Hannibale res romana: quando quidē eius loci obsidionis causa Hannibalis animi ex recenti uictoria cannensi ardentes refrixerunt. & inclusus Capuæ exercitus ille ferocissimus campanis delitiis eneruatus est: ne etiam arnonū post amissam casilini nominis uetusti gloriā qua a nonnullis ornari consueuit suo etiam careat præconio rem nouā ipsius uici occasione dicemus

Falconis. Aucupiū.

falconis auis aereæ & rapacissimæ aucupiū: quo inclytus Rex Alphonsus arago apud arnonū plurimo utitur: ante ducentos annos omnino incognitū fuisse. Nā & si Seruius grāmaticus Capuā dicit ab augurio falconis eo nomine appellatam ꝙ etrusci eius urbis cōditores capim in augurantes uiderint quo nomine falconem appellabant: tamen quis fuerit hominibus dictæ auis usus nō scribit pariter

Capis Plinius.

Plinius quom multa ponat rapacium auium nomina accipitres scilicet maiores & minores achiluones quos aliqui falcones fuisse uolūt: tamē nullā aucupii usus earūdē auiū facit mentionem: ut etiā non sit dubitandū quin si temporibus Vergilii eius aucupii usus fuisset Aeneā factutus fuerit: & didonē eas quoq; aues in uenationē tulisse ubi dixit Massiliq; ruūt equites & odora canū uis. Audemusq; confidenti assertione dicere ante ducentissimū ut diximus annū nullam gētē aut nationem consueuisse rapaci aliqua aue mansueta alias aues terrestres aut aquatiles aut aerias capere. Supra castellutium siue casilinū & duodecimo a mari miliario amni uulturno adiacet urbs Capua nouo quidē loco: qui duo milia passus a

Capua.

priori Capua est remotus. Nec id multis differi oportet: quādo uetustæ urbis fundamenta pottæ theatra tēpla & cætera ædificia moles magnæ apud sanctæ Mariæ basilicā cui de gratia est cognomen internoscuntur. De capuæ autē origine & nomine sic habet Liuius in quarto peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta, Vulturnū etruscorū urbē quæ nunc Capua est ab samnitibus captā, Capuamq; ab duce eorū Capuo uel quod propius est uero a campestri agro appellatā cœpere autē prius bello fatigatis etruscis in societatē urbis acceptis deinde festo die graui somno epulisque incolas ueteres noui coloni nocturna cæde adorti. Notissima uero sunt & relatu longiuscula quæ Liuius de Capua tradit: sed digniora

gniora summatim accipiemus libro.xxiii.dicit Hannibalem quom descendisset ad mare inferū oppugnaturus Neapoli flexisse iter in capuā luxuriantem longa fœlicitate ac indulgentia fortunæ:eamq; recepisse.& infra eundem Hannibalem castris apud casilinum communitis præsidioq; modico imposito in hibema Capuā concessisse ubi exercitus ille campanis emarcuit deliciis:quē uero finē habuerit Capuanorū cū Hannibale amicitia & si uulgo notissimū est paucis dicemus Capua a romanis capta, dicit Liuius quosdā ex Romanis censuisse delendā esse urbem præualidam propinquā inimicā:cæterū præsens uicit utilitas:nam ꝑpter agrū quem omnium fertilitate terræ satis constabat in Italia primū esse urbs seruata est:ut esset aliqua aratorū sedes urbis frequentandæ multitudo incolarū libertinorūq; & institorū opificūq; retenta:ager omnis & tecta publica Populi romani facta:cæterum habitari tantū urbem Capuā frequentariq; placuit corpus nullum ciuitatis nec plæbis consiliū nec senatus esse sine consilio publico siue imperio nec sæuitium incendiis ruinisq; in tecta innoxia murosq;. Marcus aūt Cicero quom legem agrariam supradictam dissuaderet qua Capuā deduci coloniā uolebant oratione prima habet aliqua:quæ non dubitamus Titū liuium quando supradicta scribebat perlegisse, Capuam deduci coloniam uolunt illā urbem huic urbi rursus opponere. Qui locus propter ubertatem agrorum abundantiamq; rerum omnium superbiā & crudelitatē genuisse uidetur:maiores nostri Capua magistratus senatū consiliū cōmune omnia deniq; insignia reipu.sustulerunt. Neq; aliud quicq̄ nisi inane nomen capuæ reliquerūt: q̄ uidebant si quod reipub.uestigiū illis mœnibus contineretur urbem ipsam imperio domicilium præbere posse, & in oratione item in rullū secunda. At enim ager campanus diuiditur orbis terræ pulcherrimus:& Capua colonia deducitur urbem amplissimam atq; ornatissimam:& īfra unū ne fundū pulcherrimū Populi Romani caput uestræ pecuniæ pacis ornamentū subsidiū belli fundamētū uectigaliū horreū legionū solatium annonæ disperire patiemini:· At uero hoc agri campani uectigal quom eiusmodi sit ut domi sit & omnibus præsidiis oppidorū tegatur neq; bellis sit infestum:nec fructibus uarius nec cœlo & loco calamitosum. Et infra campani semꝑ supbi bonitate agrorū & fructuū magnitudine urbis salubritate ac pulchritudine ex hac copia & omniū rerū affluentia primū illa nata est arrogātia quæ a maioribus nostris alterū consulem postulauit:deinde ea luxuries quæ ipsum Hannibalē armis etiam tunc inuictū uoluptate uicit:hanc ipsam urbem contra ac Cicero suaserat Julius Cæsar coloniam deduci uoluit:de quo Suetonius quom in colonia capua deducti lege iulia coloni ad extruendas uillas uetustissima sepulchra disicerent: idq; eo studiosius facerent:quod aliquantū operis antiqui scrutantes reperiebant tabula ænea in monumento in quo dicebatur capis conditor capuæ sepultus in uenta est:eandem uero capuā urbē quam Romanus populus in tam iusto odio seruauit & quā Cicero tantis extulit laudibus rex Vandalorum gensericus ad annum sexcentesimū postq̄ Romanis fuerat subdita ferro igniq; destructā reliquit habitatoribus destitutā:& cum ostrogothis a Narsete omni potētatu deiectis eo

Luxuries Cāpanorū

dem loco eosdēq; inter parietes & muros capua rehabitata esset: ad annū inde cir
citer centesimū a longobardis sub triginta ducibus tunc a gentibus iterum destru
cta fuit. Quis autem & quo tempore postea eam ad hūc in quo nūc est duos mil-
le passus remotum transtulerit locum nec alicubi legimus: nec ab his qui inhabi-
tant ciuibus scire potuimus. Plinius in Italiæ descriptione quom ad capuā perue
Cāpus leborinus. nit campū illi a diacere dixit leborinum totius Italiæ amœnissimum: & libro septi
mo decimo de terrarū diuersitate tractans leborinū capuæ campū nobilē appel-
lat eiusq; solū dicit arduum opera & difficile cultu bonis q̄ uitiis uberios pascere
est uero hoc totū campestre solū quod a tiphatis monte urbi imminente ad Nea-
politanos puteolanosq; colles ptinens uulturno ab ipsa urbe capua ad eius: ostia
quibus se in mare exonerat est clausum: & periti regionis Capuā ciues affirmant
campos qui aduersam urbem nouā ad atellæ urbis uetustæ ruinas ædificatā cir-
cunstant in trecentorum annorū publicis priuatisq; monumētis dici leborios: eā
uero uim habuit leborinæ terræ appellatio ut campaniæ nomen in sutum mutari
optinuerit. Idq; nos meliuscule q̄ a prauis cronicarum scriptoribus est traditum
referre confidimus. Capua urbe uetusti in eam romanorū odii & binæ desolatio-
nis execrabili infamia laborante uicini urbium oppidanorumq; populi campa-
nos se appellari ignominiosum periculosumq; ducentes id declinarunt patriū
Terra leboris. nomen: & sese leborinos pro campanis dixere: effecitq; obstinata eorū perseueran-
tia: ut quicquid urbium & locorum in campania censeri solebat de terra lebons
diceretur. Sed corruptum nunc laboris uerbum in eam partem ab ignorantibus
accipitur: ut laboris terram cui labor utiliter impendatur dictā existiment: quāq̄
non desunt qui magis absurde dicant terram hanc a labore quem illi capiendæ
e dominio subigendæ impendi oporteat sic a maioribus appellatam. Atella uero
Atella. urbs cuius sæpe meminit Liuius: & quam Cicero supra de lege agraria cum teano
opprimi ægre ferendum ostendit fuisse ubi nunc est noua urbs aduersa præter
alias rationes hoc uno constat argumento q̄ sanctæ Mariæ ecclesia haud longe ab
aduersa cognomen in atella uetustum retinet. Libetque utriusque urbis & ueteris
& nouæ dignitates referre: primum atella haud quaquā minora in re parua quam
Capua in magnis præbuit campanæ luxuriæ documenta: si quidem pro super-
Lasciuia atellanarū. biæ & crudelitatis origine: quam Cicero tribuit Capuæ hæc atellanarum carmi-
num lasciuiam modulationemq;: quod nomē indicat. & Macrobius affirmat in-
uenit: quid uero hæ fuerint Atellanæ. M. Varro Aulus gelius Macrobiusq; & Iu-
uenalis satyricus sæpe indicant: earumq; attis cū non expediat nec sit huius tem-
poris & loci inquirere documentum satis suptaq; fuerit obscœnam notare lasci-
uiam pueri & puellæ luxuriemq; spumātes natu maiores compositum metro ac
musica modulatione lasciuis & omnia dictu factoq; pudenda exprimētibus uer
bis carmen motu quoq; corporis & gestu quaqua uersum etiam resupinato ita in
choreis: & ad impudicorum mensas pronuntiabant gesticulabanturq;: ut nihil
præter ipsum coeundi exquisitissimū deesset effectū meliora aut originis & disci-
plinæ rudimēta habuit urbs aduersa Robertus Guiscardus uir gloria & laude di-
gnissimus

guiſſim⁹ magnā & præſtantē eam Italiæ partem quæ regnū Siciliæ aut Neapoli-
tanū eſt appellata a ſarracenis græciſq; laceratā ad regni ipſius formā primus re-
degit: qui neapolim capuāq; una eadēq; pręmens obſidione caſtra apud atellā ha- Atellæ
buit cōmunita: in qbus quom aliquod pſeueraſſet annis ciuitatem cōdidit ab ip
ſoq; aduerſandi præclaris & potētibus urbib⁹ affectu aduerſæ illi nomen in rei Aduerſa. c
geſtæ memoriā dedit. Sed iam ad maris littus eſt redeundum. Poſt uulturnū ſe Clani⁹ flu.
quitur clani⁹ amnis apud ſueſſulā oppidū medio pene inter Capuā & Nollam
urbes tractu in montibus oriundus. eſtq; is fluuius de quo Vergilius, Clanius nō
æquus acerris: quia acerranū urbis agrum ſicut & capuanum olim atellanum nūc
aduerſanum multis inundat in locis: adeo ut longiuſculis pontibus eum capuā
inter & aduerſam urbem oporteat iungi: ad quos pontes molas eſſe multas ui- Pontes
demus. eidem clanio haud longe a mari infero turris appoſita eſt parum uetu- Molæ
ſta nunc patriæ appellata: & in ruinis Linterni Scipionis Aphricani uillæ ædi-
ficata. Nanq; ptolomæus Pomponiuſq; Mela plinius & Guido Rauennas, Igi-
nii imitator Linternum inter uultumum & cumas ponunt. Liuius autem uno Linternū
in loco cum ſupradictis ſentire in alio diſcrepare uidetur. Nam libro uigeſimo-
ſecundo quom difficultates afferret quibus Hannibal coactus uideretur ex fa-
lerno agro qua uenerat anguſta uia in ſamnium redditurus quod ſupra dixi-
mus ſic habet pœnus tunc intra fortunæ minas ac Linterni harenas perhorrida
ſitu hibernaturus eſſet. Quom ergo ad ſiniſtram uulturni tunc ageret Hanni-
bal nec ipſum amnem ibi præaltum uado neq; ponte ad caſilinum communito
ac præſidiis firmato tranſmiſſurus uideretur oportuit ad falerni agri partem eſſe
Linternum: ubi eum Liuius niſi anguſtias ſuperaſſet hyematurum fuiſſe dicit.
& libro uigeſimotertio idem Liuius cum fraudē ſcribit qua capuani cumas ſuis
partibus adūcere ſint conati ſic habet, Interim Titus ſempronius conſul ſinueſ-
ſæ quo ad conueniendū diem edixerat exercitu luſtrato tranſgreſſus uulturnum
flumen circa linternum poſuit caſtra. Ex quibus nulli dubium fuerit conſtare
Linternum fuiſſe ſicut dicti aſſerūt coſmographi ad eam uulturni partem quæ
ſpectat in cumas: neceſſariūq; erit & dicere & tenere Liuium qui loca perambu-
lauerit & Linterni ſicut infra oſtendimus Scipionis ſtatuā tempeſtate diſiectam
uiderit ſciuiſſe uillam quidem ultra uultumum, ſed eius agrum harenoſum ſta
gnoſumq; citra extitiſſe, Eſt uero Linternū locus in quo Cn. Scipio Aphricanus Linternū
uolūtariū egit exiliū: quē fama eſt morientem ſepulchro inſcribi iuſſiſſe, Ingrata Cn. Scipio
patria ne oſſa qdem mea habes. Quæ facta in monumento ingratitudinis patriæ nis ſepul.
inſcriptio effecit, ut locum nuper certius exploratiuſq; inuenerimus. Nāq; ad di
ctum amnem claniū paulo ſupra oſtiū quod habet in mare turris eſt riuus ædi-
ficiorū ueterū ſuperædificata: quā ut diximus turrim patriæ uocant ubi id mo-
numentū fuiſſe tenemus. Et præter id patriæ uocabulū præterq; ſupradicta pto
lomæi plinii Liuii & alioꝝ teſtimonia certitudinē quoq; attulit nobis euidētiorē
fons aquæ accidulæ: quē plinius Linterni fuiſſe dicit: cuius aqua uini modo fa-
ciat temulentos. Scatet enī nūc etiā inter pdictas ædificiorū ruinas aqua quā pa

ſtores

ſtores affirmant epotã omnes capitis langores curare. Nos eã accurate guſtata
ſaporem qdem ut cæterarũ quæ bibuntur bonũ eſſe cognouimus, ſed quãuis fu-
mos ab ea in nares ſicut a uino conſueuit non ingratos olfauerimus quos pota-
Seneca. tio habeat effectus forte ob hauſtus moderationem intelligere nequimus. Seneca
epiſtola. Li. Linterni honeſtius Scipio q̃ baiis exulabat. Sepulchri autem eiuſque
inſcriptionis & monumenti ac ſtatuæ ſi nullũ nũc extat certũ indiciũ minus mi-
Liuius. tot q̃ Liuius patauinus qui minus centũ annis ab illius ætate abfuit qd ipſe ui-
derit li. xxix. ſcribit. Scipionem alii Romæ alii Linterni mortuum & ſepultum fe-
runt. utrobiq̃ monumenta oſtenduntur & ſtatuæ. Nam & linterni monumẽtũ:
monumentoq̃ ſtatua ſuperimpoſita fuit: quã tẽpeſtate diſiectam nuper uidim⁹
ipſi & Romæ extra portam capenam in Scipionũ monumento tres ſtatuæ ſunt
duæ Publii & Lucii Scipionũ dicunt᷑ eſſe tertia poetæ. Q. Ennii: & Seneca epi-
ſtola. lxxvii. initio uidetur id ignoraſſe ſepulchrum. Nam dicit in ipſa ſcipionis
uilla iacens hæc tibi ſcribo adoratis manibus eius & ara quã ſepulchrum eſſe tan
Cumæ. ti uiri ſuſpicor Linterno Cumæ ad quintũ adiacẽt miliare interq̃ utrũq̃ locum
Vaciæ uil- qua in parte littus inter ſtagnum & mare incuruat᷑ uilla fuit Seruilii Vaciæ: quã
la. ſeneca epiſtola. lv. deſcribit. Dicitq̃ prætoriũ hominem illum diuitem nulla alia
re notũ fuiſſe q̃ eius uillæ otio in quo conſenuerit ut occupati aliquando clama-
uerint, O Vacia ſolus ſcis uiuere quom tamen ille iudicio ſenecæ ſciret latere non
uiuere, Vnde dicit de ſe ipſo ſeneca ſolitum quotiens illac tranſiret iocando dice
re non de uiuo ſed tanquã de mortuo hic ſitus eſt uacia. Cumanæ urbis originẽ
hanc tradit Liuius in. viii. Cumani a chalcyde euboica originem trahunt claſſe
qua aduecti domo fuerant multum in ora maris eius quod incolunt potuere pri
mo in inſulam enariam & pytacuſas egreſſi: deinde in continentẽ auſi ſedes tranſ
ferre Vergilius, Et tandem euboicis cumarum illabitur oris & hic ubi delatus cu
mæam acceſſeris urbem: ſuper quo ſeruius euboea inſula eſt: de cuius ciuitate
chalcyde profecti ſunt ad nouas ſedes quærendas & haud longe a baiis q locus
a Baio Vlyxis filio illic ſepulto nomen accepit. Inuenerunt uacuũ littus ubi uiſa
muliere grauida ciuitatem condiderunt. Liuius in ſecũdo, Accerſita deinde auxi
lia & a latinis populis & a cumis, Cumanæ cohortes arte aduerſus uim uſæ de-
clinauere paululũ: effuſæq̃ palantes hoſtes conuerſis ſignis a tergo adortæ ſunt.
& infra, Inſignis hic annus nuncio Tarquinii mortis: mortuus eſt Cumis quo ſe
poſt fractas opes latinorum ad Ariſtodemũ tyrannũ contulerat. & libro quarto
eodem anno a campanis cumæ quã græci tũc urbem tenebant capiuntur. & oc-
tauo Cumanos Sueſſulanoſq̃ eiuſdem iuris conditioniſq̃ cuius Capua eſſe pla
cuit. Eſt uero cælſus in urbe Cumana collis in cuius cacumine fuit templũ apol
Templum linis: de quo Vergilius, Arces quibus altus Apollo præminet. Et quidem nũc ea
Apollinis. in urbe quam uidimus omni deſtitutam habitatore præter rupes ſaxo ſtupendas
uiuo pinnæ cernuntur murorũ excelſæ. & ubi Apollinis arx fuit ſacellũ eſt chri-
ſtianũ & ipſum uetuſtate conſumptũ: nihilq̃ extat integrum niſi cauerna fronti-
Sibyllæ an ſpitio decorata manufacto: quã Sibyllæ antrum fuiſſe ſocius itineris noſtri pro-
trum.

ſper camuleius

ſper camulei⁹ uir doctus eam ingreſſus quibuſdam coniecturis affirmauit. Fuit
quoq; cumis propinqu⁹ ad tria milia paſſus Hamarũ locus ſacer: de quo Liuius Hamæ
uigeſimotertio Cãpani adorti ſunt rem cumanã ſuæ iuriſdictionis facere primo
ſollicitantes ut ab Romanis deficerent: ubi id parũ proceſſit dolũ ad capiẽdum
eos comparant. Sacrificiũ ad hamas nocturnũ erat: huius uero olim celebris lo-
ci mons arduus qui a balneis nũc tripergulanis uix mille quingentos abeſt paſſus
ruinis ad uerticem tegitᷣ conſpiciendis: & quibus nulla eſt propior tripergulis ho
minũ habitatio aut cultura, ad partẽ uero: qua cumæ ſpectant in auernum & ba
ias diſtat pariter ab utriſq; urbibus fornix lateritio opere ſublimibus colũnis ſu-
ſtentatus cuicũq; Romano operi cõparandus. Abeſt deinde qnto a cumis Miſe- Miſenus
nus mons Vergilii carmine celebratus, Et nũc Miſenus ab illo dicitur. Eidemq; mons.
qua ſpectat in cumas lacunæ adiacent nunc mare mortuũ appellatæ: circa quas
in continentis ſupercilio ruinæ & fundamenta cernuntur eximia. Fuit nãq; locus
in quo Suetoni⁹ tranqllus ſcribit Octauianũ Auguſtũ claſſem apud miſenũ in
ſtituiſſe ingentẽ: quæ uerſas in tyrrhenũ mare imperii Romani prouincias hinc
Galliam & utranq; Hiſpaniã inde Mauritaniã Aphricãq; & interiectas inſulas
tutaretᷣ. Eratq; eius claſſis præfectus Plini⁹ Veronenſis: quãdo apud ueſeuũ mõ-
tem incendio eſt abſumptus. Diſtãt a miſeni promõtorio hinc cumæ ſicut dixi-
mus qnto inde Lucrinus auernuſq; totidẽ mille paſſus: & cum a cumis uix quat
tuor milib⁹ & terreſtri uia abſit auernus illa quinũ undiq; milium maritima lon-
gitudo terram ambit omniũ olim Italiæ pulcherrimam in qua baiæ fuerunt ciui Baiæ.c.
tas opulenta. Idq; omne ſolũ & ſi quinis ut diximus productum eſt milibus lati-
tudine: tamẽ parũ uariata duo alicubi & minus alibi milia explet ut digiti unius
ſpeciẽ præ ſe ferat: quo in terraꝝ ut ita dixerim digito tã multa cernuntᷣ: partim
integra in ſubterraneis: partim ſuperius ſemiruta: partim in ruinas collapſa uete-
rum operum monumenta ut extra urbis Romæ mœnia nihil illi toto in orbe ter-
rarum ædificioꝝ magnitudine ac pulchritudine par credam: exiſtiméq; fuiſſe ut
non iniuria dicat Horatius nullus in orbe locus bais prælucet amœnis. Quomq;
miſenus e regione puteolos ſpectet, mare quo inuicẽ dirimuntᷣ ex Suetonii tran- Suetoni⁹.
qlli in uita Caii calligulæ ſententia uix tria milia paſſus & ſexcẽtos implet: unde Sinus ba-
ſinus utrobiq; dictus olim baianus a miſeno in intimũ auerni ſinũ qnis & totidẽ ianus.
ab auerno in puteolos milibus ẽ pduct⁹. Fuerit uero opoſum ſingula deſcribere q̃
aut digit⁹ ille terreſtris: aut ſinus baianus hẽt, ſed digniora q̃tũ fieri poterit breui-
ter attingem⁹. Primũ Miſenus ipſe mons qua in pmontoriũ coarctatᷣ. & ſi natu-
ra cauernoſus fuit: tñ tãtis excauatus eſt opeꝝ laborib⁹: tantis uel marmoreis uel
lateritio & lapide quadrato cõpactis in ſublime ductis ſuſtẽtatᷣ colũnis: ut ubiq;
penſilis uideatᷣ. erantq; ut apparet intus balnea: erãt natatoria: erant ad cœnas lu-
xumq; triclinia, ſuperius uero in continenti & qua uergit in prædictum miſena-
tium claſſis locũ fundamenta uiſuntur his qui non uiderint incredibilia: ubi pi- Piſcina mi
ſcinam uulgo mirabilem dicũt, nam cũ ea pulchritudine ut cõſtat ædis deſuper ra.
deſtructæ fundamenta fuerint pars hæc extans ſubterranea ſublimibus ſuſtẽtata
lateritiis

PP

lateritiis columnis ducentos quinquaginta longitudine centũq; & sexaginta latitudine passus patet, & ita est integra ut noua uideatur: quã Luciiluculli domũ quæ illi erat in baiano fuisse tenemus, & qa in loco omnium Italiæ callido est sita uidetᵉ esse illa de qua Plutarchus scribit Lucullũ perbellem cum Cn. Pompeio ac Marco Cicerone & plærisq; illius sæculi principibus uiris iocatum fuisse cũ ipsis omnibus Romanis in Lucullano nũc frascato apud Lucullũ æstate cœnantibᵘ Pompeio impetitũ ædificandi in Lucullo damnãti q; domũ pulcherrimã sumptuosissimãq; nimis multis porticibus fenestrisq; apertã æstati quidem idoneã sed hyemi omnino inhabilem fecisset. illi respondit uirtuti suæ pompeium detrahere qui grues se prudentiores existimet æstiua loca hyemaliaq; alternis inhabitantes. Sese enim dicit qui hãc in Lucullano æstati idoneã fabrefecerit: alterã in semper uernãti baiano hyemalem pulcherrimãq; exædificasse. sepulchra uero & uillarũ aliorũq; monumentorũ uestigia partim omnino prostrata: partim semiintegra tam multa eo in quinũ miliũ peninsulæ & digiti territorio cernuntur: ut continuatã ibi urbem potiusquã dispersas per agrum uillas fuisse appareat. Sed iam sinũ describamus Baianũ: de quo nihil est quod admirabilius dicere possimus q̃ q̃ omnia eius littora decem milia passus a miseno ad puteolos in circuitu protensa ædificiis & qdem omniũ quæ raro alibi uidenimus maximis contecta ac continuata fuerũt: quorum eorũ pars collibᵘ imposita cælsissimis & in apertum prominentibᵘ pelagũ brachiis sustentata fuerit insanaq; moliũ opere in profundissimũ mare iactis. Extant tamen aliqua pene integra thermæ scilicet ad ipsum baianum sinum intimũ: qui unicus nũc locus priscã baiani appellationẽ memoriãq; conseruat. Sũt & aliæ pene similes thermæ illis propinquæ: quarum cõditoris & nominis notitiã habere nequimus. Sed balneũ longe infra auernum petentibus & Lucrinũ est obuiũ nedum ædificii structurã sed & picturã quoq; aliqua ex parte integram conseruans: in quo uersuum pars pictorum extat: ex quoq; uerbis carptim lectis conücere licet id fuisse Ciceronis balneum: cui id carmen libertum eius ascripsisse Plinius asserit. Supraq; illud idem Ciceronianũ aliud est balneum in lõgam tortuosamq; fossam saxo excauatum: quod sine aliquo aquæ calentis usu solo uapore sudores prouocat copiosissimos: & sicut ferunt medici salubertimos. Fuit uero maioribus thermatum huiusmodi usus quas ab actu fricandi tergendiq; necessario frictolas appellarunt: easq; æque ac balneas uiduis & uirginibᵘ christianis euitãdas esse gloriosus ecclesiæ doctor Hieronymus admonuit. Tritolam nunc corrupte appellant. Incipitq; ad eam sinus baiani partem Lucrinus esse. De quo in Vergiliani uersus expositioe: An memorem portus lucrinoq; addita claustra. Seruius sic habet in baiano sinu campaniæ contra puteolam ciuitatem lacus sunt duo Auernus & Lucrinus: qui olim propter copiã piscium uectigalis magna præstabant. Sed quom maris impetus plærunq; perrumpens exinde pisces excluderet & redemptores grauia damna paterentur: supplicauerunt senatui & profectus Cæsar ductis brachiis exclusit partem maris: quæ ante infesta esse consueuerat reliquitq; breue spatium per auer-

num quo

L. luculi domus.

Grues.

Baianᵘ si.

Thermæ baiãi sinᵘ.

Frictolæ.

Lucrinus. Auernus.

Cæsar.

num quo & copia piſcium poſſet intrare & fluctus nõ eſſent moleſti: quod opus
Iulium dictum eſt. de eodem Suetonius portum Iulium apud baias immiſſo in
lucrinum & auernum mari lacum effecit. Et Seruius in uergiliani uerſus expoſi-
tione diuinoſq; lacus ſic dicit Auernus & Lucrinus lacus antea ſiluarũ denſitate
ſic ambiebantur ut exhalans inde per anguſtias atquæ ſulphuteæ odor ſuauiſſi
mus ſuperuolantes aues necaret: unde & Auernus dictus. Quam rem Cæſar au
diens deiectis ſiluis amœna reddidit loca. & infra in Vergilianum uerſum Ache
ronte refuſo. Acheron fluuius dicitur infernoꝝ. Sed conſtat locũ eſſe haud pro- Acheron
cul a bais undiq; montibus ſeptum: adeo ut nec orientem ſolem poſſit aſpicere flu.
nec occidentem ſed tantũ meridionalem Baiani ſinus latitudinem de qua dixi-
mus. Suetonius in Calligulæ uita ſic oſtendit, Baianum medium interuallum &
puteolanas moles trium miliũ & ſexcentorũ fere paſſuum ponte iunxit contra- Pons triũ
ctis undiq; onerariis nauibus & ordine duplici ad ancoras collatis ſuperiecto ag- miliũ.
gere terreno ac directo in appiæ uiæ formã. per hunc pontem ultro citroq; com-
meauit biduo continenti primo die faleтato equo inſignis quoq; ciuica corona
& ſcutum tenens & gladio aureoq; clamyde poſtridie quadrigario habitu curri-
culoq; biiugi famoſorum equoꝝ, ſed & Nero illius ſucceſſor maiores circa ba-
ianum excogitauit inſanias: de quo Suetonius inchoabat piſcinam a miſeno ad-
auernum lacũ contectam porticibus quaſi concluſam: quo quicquid totis baias
calidaꝝ aquaꝝ eſſet conuerteret. foſſam ab auerno oſtiam qua nauibus necnon
uia iretur longitudine centũ ſexaginta milium latitudine qua contiguæ quinque
remes cõmearent. De eodẽq; ſceleſtiſſimo imperatore Suetonius agrippinã ma-
trem litteris baias euocauit ad ſolẽnia quinquatrũ ſimul celebrãda: datoq; nego
cio tetrarchis q liburnicã qua aduecta erat uelut fortuito concurſu confringeret
protraxit conuiuium, ſed quom nando euaſiſſet iugulari fecit. Seruius Vergilia-
num exponens uerſum, Inferniq; lacus dicit Lucrinũ & Auernũ ſignificari: iter-
quos eſt ſpelunca per quam ad inferos deſcendebatur. Sed iam ſatis de uetuſtio
ribus ad recentiora ueniamus, Helius ſpartianus de Alexandro imperatore op-
timo Mammeæ chriſtianæ filio ſic habet, In baiano palatiũ fecit cũ ſtagno Mã-
meæ matri: quæ mãmea tũc dictũ hodieq; uocatur. fecit & alia opera in baiano
magnifica in honorem affiniũ ſuoꝝ & ſtagna ſtupenda admiſſo mari. fuit baia-
no ſinui propinquus bauli locus Herculis. quẽ Seruius dictũ putat quaſi bouali Bauli.
ꝙ illic habuerit animalia. hæc ſunt quæ de baiano ſinu ſiue uetuſta ſiue recẽtiora
duximus dicenda: teſtat ut ea præſentibus applicemus ad frictolas nunc tritol- Tritolla
lam Lucrinus incipiebat, cernunt enim regione illius in littore brachia murorum
quæ Cæſar ut uiolentũ excluderet mare iecit. Auernus uero a Lucrino nunc ſe-
paratus eſt ꝙ breue ſpatiũ a Cæſare relictũ quo piſciũ copia poſſet intrare ma-
re ſuperinducta harena concluſit: quæ quidem clauſura diligentiſſime de indu-
ſtria conſeruatur ne creſcentes cedenti mari aquæ balneis afficiant: quæ uicus
nunc tripergula appellatus plurima & ut medici perhibent omnium Italiæ
ſaluberrima habet. Adiacent uero ea omnia auerno lacui ſalſum in aquis re-
tinenti

tinenti saporem: quas quidẽ aquas ita habet altas ut nullis etiam longissimis fu-
nibus saxo aut olumbo magni ponderis ad perpendiculũ colligato eius profun-
ditas tangi possit: mirũq; est cernere stupendi & insani operis ædificia quæ aut in
circuitu auerni aut in eius aquis ripæ proximioribus fuerunt iacta: quom tamen
uiæ silicibus in circuitum stratæ & aquarum formæ dulcium superioribus in col
libus pœne sint integræ. Egressi depressa hæc Lucrini & auerni loca & puteolos
petituri. Via incedunt sillicata ad quã undiq; maiorꝝ supradictis ædificiorum in
Baianũ superne despectantiũ ruinæ cernuntur quousq; ad uiam est uentum atel
lanam: quæ ab urbe Roma atellas per appiam & post ab atellis ducebat ad baias:
qua quidẽ in uia haud longe a puteolis & baiano medioq; ad nũc aduersam spa-
cio tam integra adhuc sunt ueterũ operũ monumenta ut si ostia addantur & fe-
nestræ uideantur habitationẽ non incõmodã præstatura: eademq; uia ad baiani
superciliũ ubi sanctæ Mariæ sacellum est post tergum relicta maiorꝝ etiam om-
nium quæ hactenus circa baianũ descripsimus ædificiorꝝ ruinæ in sublimi ere-
ctæ cernuntur: quas incolæ belgermanũ appellant. fueruntq; opera sicut litteræ
pila incisæ marmorea ostendunt: quæ Tiberius Cæsar bello germanico fœliciter
perfecto. unde germanicus est appellatus ad facti eius famam memoriãq; extru-
xit. Eiq; pulcherrimo etiã nunc operi proximum est pœne integrũ extãs theatrum
cuius occasione factũ esse dicit Suetonius ut cũ celeberrimis ludis quibus Cæsar
interesset Augustus senatoriũ uirũ frequenti consessu nemo recepisset: idem prin
ceps spectandi modũ correxerit. Dehinc sunt puteoli de qua ciuitate uetusta sic
Puteoli. habet Liuius in quarto exitu eius anni. Q. Fabius ex auctoritate senatus puteo
los per bellum captũ frequentari fecit: emporiũq; cõmuniuit: atq; præsidium im
posuit. & infra de hãnibale ad lacũ auerni per speciem sacrificandi re ipsa ut ten-
taret puteolos descendit. sacro deinde ꝑpetrato ad quod uenerat & dum ibi mo-
ratur peruastato agro cumano usq; ad misenũ promontorium puteolos repente
agmen conuertit ad opprimendũ præsidiũ Romanũ. & infra. P. Cornelius Sci-
pio Aphricanus & C. Lælius petus magna inter se cõcordia senatum sine ullius
nota regebant & portoria naualiũ capuæ puteolisq; instituerunt. & infra consul
atinius tulit ut quĩq; coloniæ in horam maritimã deducerentur: quarũ una fuit
Helius deducta puteolos. Helius spartianus dicit Adrianũ imperatorẽ quom mortuus
sptianus. esset apud baias sepultũ fuisse puteolis in uilla Ciceroniana: ubi Antonius suc-
cessor templũ pro sepulchro ibi cõsecrauit. Puteolis nostro ordine transmissis lo
cus occurrit medio inter ipsam & urbẽ Neapolitanã spacio fama apud ueteres
Villa Lu- celebratus. nãq; uilla quã Plutarchus tradit Luciũ Lucullũ habuisse prope Nea-
culli. polim & apud eam montẽ excidisse: atq; ita excauasse ut mare introduceret: un-
Mons exca de. Cn. Pompeius & M. Cicero illũ appellare soliti fuerũt Xerxem togatum: ea est
uatus. cuius ruinæ ingentes balneo supereminẽt agnani dicto quãq̃ nõ balnea loco sed
Xerxes to- alteræ sunt frictolæ supioribus meliores: & qui rerꝝ huiusmodi magnarꝝ ingenio
gatus. uiribusq; factarꝝ peritiã habent facillime scissurã præuiderit. intelliguntq; manu
factam unde defossus reiectusq; mons uiã præbuit. nunc etiã leui opera repara-
bilem

bilē quā mare nunc agnani lacū ita impleret: ut ad uillæ muros porticusq; nauigari posset: pcedentesq; eo itinere ad cauernā perueniunt griptā nunc appellatā: ubi pausilippus mons pulcherrimus olim sicut Plinius tradit uillis habitatus ad sexcentos passus excauatus planū uia puteolana curribus iter præbet. quis autē ad memorabile opus fecit ignotū est nobis qui tamen legimus factam apud Senecam cordubensem ipsius loci mentionem epistola quinquagesimaseptima ubi dicit excepit me cripta neapolitana nihil illo carcere longius: nihil illius faucib' obscurius: quæ nobis præstant non ut per tenebras uideamus: sed ut ipsas cernamus sic loc' haberet lucem puluis auferret. in aperto quoq; res grauis & molesta: quid illic ubi in se uolutatur & quom sine ullo inspiramento sit inclusos in ipsos a quib' excitatus est recidit. & Donatus in Virgilii expositione tradit ipsum poetam sepultum fuisse Neapoli uia puteolana ad secundum lapidem: quod sepulchrum circa prædictam cripram sæpe quæsitum nequiuimus inuenire. Sequitur Neapolis urbs uetusta atq; præclara: cuius originē Liuius in octauo refert in cu manos his uerbis palepolis fuit haud procul ubi nunc Neapolis est duabus urbibus idem populus habitabat: cumis erant oriundi: palepolimq; quā teneret græci dicit infra Liuius a Publio Plantio consule captā fuisse. & infra iam publius inter palepolim neapolimq; loco opportune capto diremerat hostibus societatē auxilii mutui. & infra idem dicit Neapolim auxilio nolanorū romanis deditā fuisse. usi uero sunt semper postea Neapolitani erga romanos & alios dominos constantissima fide: primum romana republica cannensi clade consternata cū adiectionem iam hyeme impendente cōsisteret bellum neapolitani legati romā uenerunt ab his quadraginta pátheræ aureæ magni pondens in curiam delatæ: quas quidem senatus contra morē suum accepit: & neapolitanis gratias egit. Quomq; Hanibal Neapoli summopere potiri quæsiuerit: neapolitani in romano rū partibus præstitetunt. Liuius in .xxiii. de Hannibale ipse per agtum campanū mare inferum petit oppugnaturus neapolim. ut urbem maritimam haberet. & infra. Hannibal capua recepta cum iterum neapolitanorū animos partim spe partim metu nequicquam tentasset in agrum nolanum exercitum duxit. & infra quarto Inde ad populandum agrum neapolitanum magis ita q̄ spe potiundæ urbis duxit. Floruit autem semper postmodum Neapolitana urbs Romana re sub cōsulibus & pariter sub principibus integra: adeo ut apud eā graues uiri animorum a curis laxamentum quærerent: & discoli lasciuiæ diuersoriū. Suetonius de Nerone, Reuersus e Græcia Neapolim q̄ in ea primū artem musicam protulerat albis equis introiit disiecta parte muri. & infra, Nero de motu galliarū neapoli cognouit die ipso quo matrem occiderat. Sed & uiros uidemus litteris celebratos, Virgilium diu Titum Liuium aliquando. & Horatium Neapoli moratos fuisse. & Seruius asserit Virgilium scripsisse georgica Neapoli: quā Parthenopem appellauit: ac otii ignobilis nonauit. Franciscus quoq; petrarcha præstanti uir ingenio a Roberto rege neapolitano gallicana oriundo progenie rogatus Neapolim bis se contulit nulla qdē maioris lucri spe suasus: q̄ ut optimo atq; humanissimo regi do-

Cripta neapo.

Neapolis.

Virgilius.

F. Petrarcha.

Q

ctos & uirtuosos uiros unice amanti gratificaretur:eamq; uim habuit inita inter diuitem regé & doctum integrũq;:sed terũ inopem uirum:& tamé animo & uirtute diuitem poetã:ut per unicã eiusmodi amicitiã conseruatus nunc uiuat rex

Robertus rex.

Robertus. Nam quod omnibus in quoq; manus hæc uenient faciliter ostendere: ac quoad uixerimus probare poterimus extra urbem Neapolitanã paucissimi ac pene nulli sunt uiri quantũuis docti: qui Robertus rex quis & unde aut quo tépore fuerit alia nouerint ratione uel causa:q̃ q̃ eum in amicissimi Francisci petrarchæ operibus siue latinis siue uulgaribus legendo recognouerũt. Seruius in Virgiliani uersus expositione, Nec tu carminibus nostris indictus abibis Oebale: dicit Oebalus filius est Thelonis & nymphæ Sebetidis, Hic autem est iuxta Neapolim: sed thelo regnauit capreis: filiusq; eius trãsiit ad campaniã & multis subiugatis populis suũ dilatauit imperium, At postq̃ Romani impetũ inclinatio cœpit crebrescentibꝰ barbarorũ insultibꝰ Neapolitani ptes Romanoꝝ pro posse suptaq; secuti sunt.& quod in historiis copiose ostédimus ut rex Vãdaloꝝ Gensericus classe ingenti ab Aphrica ducta Romanã urbé captã spoliatãq;:& omni humano habitatore destitutã reliquit:q & Capuã quoq; euertit. Ad Neapolim uero quom uenisset: eã diu obsidione pressam capere nequiuit. Paucis ab inde annis Belisario Iustiniani impatoris duci adeo constanti animo restiterũt Neapolitani: ut quom postea per lapideũ aquæductus fotamen scalpris dilatatũ urbs in eius potestaté facta esset, Neapolitani sola principis humanitate ab excidio sint seruati. Multis postea interiectis annis quom sarraceni oém oram maritimã quæ a Gaieta regiũ usq; protendit per bellũ optinuissent, Neapoli quoq; sunt potiti: quã ad annos triginta possederũt: quousq; Ioãnes decimus põtifex romanus uir excellentissimus pellendis Italia sarracenis animũ adiecit: quo hortãte & auxilia sumministrãte neapolitani omniũ primi id diu inuisum abiecerũt iugũ: secutiq; eius urbis exemplũ cæteri campaniæ lucaniæ & brutioꝝ populi eam scilicet incolentes oram quæ a Neapoli continet freto siculo dñio sarracenoꝝ abiecto: sese in christianã uindicarũt libertatem. Qui afflicti clade sarraceni auxiliaribus copiis ex Aphrica Mauritaniaq; accersitis oppida & urbes quæ sibi erant in Italia reliquæ præsidiis confirmatas maioribus retinere conati sunt phormias minturnas sinuessam uultumũ linternũ cumas atq; baianũ naui puteolani neapolitanis ab initio in rebellione consenserãt. Præstitit uero pseuerauitq; sanctissimus pontifex in sua expellendæ barbariei æternis digna laudibus uolũtate:& Italos omnes quã tumuis inter se aliis rationibus laceros atq; discordes in fidæi christianæ tutelam orando suadendoq; magis quã q̃ nequisset iubendo armari optinuit. Quibus in magnũ coactis exercitũ pontifice Ioanne duce uentum est ad mintumas. & quod in eius urbis descriptione diximus prœlium apud eam gestũ est: in quo sarraceni maxima clade superati sunt. unde factũ est ut ea gens impia & non magis christiano q̃ Italico nomini inimica regioné prædictã a phormiis ad baianũ: & qcqd urbium oppidorũ munitorũ locorum in ea præsidiis optinebant incendiis & toto conatu reliquerint dirutũ adeo ut ea quã hucusq; uix conãdo potuimus singu-

lis in locis

lis in locis ad nominis antiqui notitiam perducere mansere solitudo. Aucta uero est semper postea opibus urbs Neapolitana: & fœliciter sub Ioanne decimo inchoatas in barbaros inimicitias fœlicissime retinuit. Nanq; quom Leonis quarti papæ temporibus sarraceni sanctorum Petri & Pauli apostolorum utrasq; urbis Romæ basilicas ui captas incendio absumpsissent: urbemq; Romam diu obsessam caoturi uiderentur nullis maioribus ex omni Italia quã Neapolitanorum uiribus & seruata est Roma: & barbari sunt expulsi. Nimis multa huic operi & loco essent illa quæ de Neapolitanorum uariis casibus scribi possent dum Guiscardis Germanisq; & Gallicis regibus qui Neapolim a trecentis annis regia ornarunt dignitate obedientissime parentis: sed omnes eorum laudes accumulat gloriosa calamitas in magnam conuersa fœlicitatem dum pro seruata gallico Andegauensi principi Renato fide durissimã ab Alphõso aragonum rege obsidionem pertulerunt: quousq; pari cum Belisarii temporũ euentu per aquæductus cuniculum ab ipso rege captiatq; ad hanc in qua nunc beati florent fœlicitate eiusdem regis præsentia clementiaq; seruati sunt: ut non immerito is rex triumphi consuetudinem diutissime intermissam longo tandem postliminio in Italiam reuocauerit. Habet urbs neapolitana basilicas mœnia & arces & publicas priuatasq; ædes superbas & cæteris Italiæ maioribus comparandas: in quis præclarum est uirginis Claræ monasteriũ: quod a sancta Aragone regina Roberti regis inclyti uxore ædificatum facile omnia Italiæ monasteria antecellit: eique proximum esse uidetur sancti Martini extra urbis mœnia cartusiense cœnobium ædificii magnificentia pulcherrimum. Constat tamen arcem unã castellum nouum appellatum mari imminentem Alphonsi regis laude: & memoria dignum opus cæteris quæ in Italia nunc extent ueteribus siue nouis operibus monumentis & structuris præferendum esse: si turrium eius murorumque altitudinem & crassitudinem & pulchritudinem siue aularum cubiliumq; & singularum eius partium amplitudinem & ornamenta peritus eiusmodi rerũ existimet. Ornata fuit Neapolis patrum nostrorum ætate Bonifacio nono pontifice Romano ex Tomacella gente oriundo: qui primus non modo urbem Romã: sed & ipsum quoq; pontificatũ in dominii potestate continuit. Pauloq; post alterum Neapolis pontificem Romanum habuit Ioannem.xxiii.ex gente Cossea: quẽ alioquin prudentẽ Sigismundus imperator in Germaniã seductũ a concilio Constantiensi pro ecclesiæ facienda unione priuari curauit: magno item per id tpis ornamento Neapolitanæ urbi fuit Ladislaus rex Galliæ regum prosapia Neapoli genitus & nutritus: qui militiæ omnino deditus præter id Neapolitanũ omne regnum armis quæsitum: urbem quoque Romã Perusiãq; & Assisiã de iuribus ecclesiæ & Cortonã de Etruria cœpit: quã uendidit florentinis: constansq; fuit omniũ eius ætatis prudẽtiũ opinio ipsum Italico regno: & quod postea facillimũ erat impio Romano nisi florentẽ eum mors inter cepisset breui potiturũ fuisse. Neapolitanæ urbi secũdũ litus põpeia uetustis scriptoribus pximi describunt: qui uicus olim fuit amœnissimus Romanisq; gratissimus: adeo ut. M. Cicero legem de qua sæpe diximus dissuadens tulli agrariam Ladislaus rex.

ægre ferendũ ostendat Pompeios a decẽuiris uenundari: & quia doctos qui hoc
tẽpore Neapoli apud regẽ in prætio habentur errare uidemus Pompeios & hercu
laneũ ubi nunc turris est octaui fuisse affirmantes uetus testimoniũ ostendendo
certius pompeiorũ loco afferemus: primũq; dicimus ubi nũc annunciata & castel
lum est ad mare Pompeio uicũ oblongũ uillisq; speciosissimis frequentissimum
fuisse. Liuius ĩ nono, Per idẽ tps classis Romana a P. Cornelio quẽ senatus mari
timæ oræ præfecerat in campaniã acta: quom appulsa Pompeios esset socii naua
les ad populandum nucerinum agrum profecti facta præda exuti sunt: qui ergo
nucerinum prædaturi fuerũt agrũ nauales milites. Sarni ostia potius ingredi opor
tuit q̃ ad distantem sexto miliario turrim octaui facere extensionẽ. Herculaneũ ue
ro ulterius & multis distans milibus fuisse infra ostendemus: & quidẽ turris octa
ui nominis noui uicus: cui distantia ab urbe Neapolitana dederit appellationem
nullas habet uetustatis reliquias præter supioris Plinii mortis locũ: quẽ ibi fuisse
necessariũ tenemus. Nulla.n. in parte alia uesevi montis incendia quibus impru
denter inspiciendis Plinius est necatus naui potuerunt aditi: & quidem ea omnis
ora ubicũq; saxa etiã in littoris supcilio terræ supeminẽt incendii uestigia ostendit
adeo certa: ut nihil præter flammã fumũq; desit: quo illa passim nunc etiã ardere
aduena suspicetur. fuitq; id incendiũ de quo Suetõius Tranqllus in Titi Vespa
siani uita sic dicit, Quædam sub tẽpore tristia acciderũt ut conflagratio uesevi
in cãpania curatores restituendæ cãpaniæ consularium numero sorte duxit bona
oppressorũ in uesevo: quorũ hæredes nõ exstabant restitutioni afflictarũ ciuitatũ
Veseuus mons. attribuit. Veseuũ uero montẽ uitium agrorũq; cultura ditissimum nunc appellãt
summũ q; in cõspectu Neapolitanæ urbi positus: & hinc campis inde mari ma
iore parte circũdatus uidet esse summus. In mediterraneis campestribus quæ ad
uersum urbem uesevũq; montẽ interiacet: duo extant loca ueterum memoria ce
marlianũ Acerræ. lebrata, Merel iniũ olim nunc Marlianũ oppidum & urbs acerræ: de aqua Liuius
.xxiii. Hannibal acerras cœpit uacuas & incendit. & libro .xxvii. acerranis permissũ
est ut ædificatent quæ incensa erant: ad quam historiam allusit Vergilius in ge
orgicis ubi terras laudans culturæ excellentioris dicit Talem diues erat capua &
uicina uesevo ora iugo: & uacuis clanius nõ æquus acerris. Quo in loco Vergilid
quod supradiximus de terra leboris innuit omnẽ eã regionem quæ undiq; clanio
amni adiacet leborinã olim appellatã feracissimi esse soli: sicut de ea Plinium scri
psisse ostendimus: qui tamẽ de terris tractãs ad sationem uitium optimis dicit cã
paniã ubiq; optimã uitibus esse: quæ tenues exhalat nebulas & cretam in pompe
ianorũ agro ac argillã cunctis ad uineas generibus anteponi: quoniam excipit cũ
illis inuicẽ sabulum albũ. Sed iam uentũ est ad superiorem clanii amnis: partem:
Suessula oppi. quom ab acerris distet quattuor milia passus Suessula oppidũ nunc uacuũ: iuxta
quod sicut a principio diximus fontem is fluuius habet. Sarnusq; post hac nobis
describendus ordine uidet occurrere quom cætera explicuerimus de Suessula:
de qua Liuius in septimo. Tertia pugna ad Suessulam commissa est: qua fugatus
a. M. Valerio Samnitiũ exercitus. & in. viii. Cumanos Suessulanosq; eiusdem iu
ris conditionisq;

ris conditionisq; cuius capuā esse placuit.& infra, Inter Capuam & Suessulam castra castris conferamus.& libro.xxiii. Hannibal super Suessulam per montes Nolam peruenit.& infra. M. Claudius proconsul ad eū exercitū qui supra Suessulam nolæ præsideret missus. Et inferius claudiana castra erant supra Suessulā. Sed iam aliqua de cāpanis propter dimidiatū in Samno sicut ostendimus nul tumū superius omissa repetenda sunt. Ea in parte ad quā Sabbati amnis stipite utrinq; descripto Samniū omne finitum esse ostendimus. Isclerus sequitur omnium campaniæ hac in parte fluuiorum primus in nultumū supra capuam quin to ferme miliario cadens qui isclerus ex montibus Caudinam uallem claudentibus ortum habet.& inter fontem suum ac Vulturnum fluuium superius in Samno descriptum:& ipsum isclerum sunt montes altissimi: in quibus primum est gripta oppidum cui supereminet mons nūc tabor olim taburnus: quē Seruius Vergilium in georgicis exponens campaniæ montem esse dicit: qui uites ab industria contra naturā alat. Et idem super uersu item Vergilii æneidos.xii. A c uelut ingenti sila summoue taburno: dicit taburnus mons est campaniæ: ualli autē ex monte taburno in isclerum uergenti imminet collis pacis:& uallis quam isclerus efficit dextrorsum habet lunatulam & ducentium. Superiusq; in monte est Airola nobile oppidū comitatus titulo insigne duobus miliaribus a furculis caudinis distans pnnentin hæc usq; loca montes ardui capuæ ad aduersam regionem imminentes: qui & longiusculo tractu ad Nolam uirbem ferunt tiphata olim appellati: in quibus oppida sunt Meronida caserta comitatu insigne magdalonū & superius duraganum: in proximaq; ualle furculis caudinis superiore argentū est:& infra marilianū uetustiut diximus nominis oppidū. Proxime ad mediū montem est cancellum oppidum superius forinū. Sunt uero hi montes tiphata de quibus sic habet Liuius in .vii. Nam Sānites omissis sidicinis ipsam arcem finitimorū cāpanos adorti: unde æque facilis uictoria prædæ atq; gloriæ plus esset. Tiphata imminētes capuæ colles cū præsidio firmo occupassent: descendūt inde quadrato agmine in planitiē: quæ inter Capuā tiphataq; interiacet. Et idem infra prœlium ad tiphata atrox in quo oculos Romanis at dere dixerūt. Fusi cæsiq; Samnites. Et libro.xxiii. Hannibal ad tiphatis castra habebat qui tapidū currens gracchum nō inuenit:& infra. Inter Capuā castraq; Hannibalis quæ in tiphatis erant:& in inferius Hannibal præsidio medio relicto in tiphatis profectus cum exercitu toto:& libro.xxiiii. Hannibal profectus arpis ad tiphata in ueteribus castris super Capuam consedit. Liuius item libro.xxxii. Cornelius petus Scipio aphricanus. C. Lælius Petus sub tiphatis capuæ agrum uendiderūt. Ad eiusdē montis decliuia quæ auersa a capua regione in caudinæ uallis suprema desinere incipiunt Saranū est oppidū a sarno fluuio ibi fontes copiosissimos habente dictūm quibus fontibus scribit Plinius ligna & folia quom ceciderint in lapides durescere. Sed inter eos fontes & uesuuiū montem longe supra a nobis descriptum. Nola est urbs uetustissima & in historiis celebrata: quam Iustinus a Iapygis conditam fuisse asserit: cuius agrū esse fertilissimū Vergilius in bucolicis sic scribit: talem diues arat capua & uicina uesuuo

Isclerus fluuius.

Tabor.

Taburnus

Airola op.

Tiphata montes.

Sarnum op.

Plinius.

Nola.

nola iugo: licet ora posuerit pro nola: nolanis sicut Seruius scribit iratus: quia eum
aut hospitio non acceperant: aut aquulam noluerant ei concedere in suum agel-
lum uesèui radicibus subiectum deriuandum. Liuius in. ix. In campaniam redi-
tum maxime ad nolam armis repetendam: quæ capta est a. C. Liuio consule. & li-
bro. xxiii. Hannibal capua recepta cum iterum Neapolitanorum animos partim
spe partim metu necquicquã tentasset: in agrum nolanum exercitum duxit. Item
infra. M. Claudius proconsul ad eum exercitum qui supra Suessulam nolæ præsi
deret missus. Item inferius & nolæ sicut priore anno senatus Romanorum plæbs
Hannibalis erat. Item inferius eadem æstate Marcellus ab nola quam præsidio ob
tinebat & inferius Hannibal præsidio modico relicto in tiphatis profectus cum
cætero exercitu ire nolam iam pergit. Et libro xxiiii. Aduentu Hannibalis nolana
mota est plæbs. Liuius. Item libro. iiii. de nonagesimo. Sylla nolam in Samnio re-
cepit: & agros eius legionibus diuisit. Si autem Liuius hoc in loco nolam in sam
nitibus annumerauit: minime mirandum quod eo in sociali bello quod tunc is
scribebat Nola uicinis Samnitibus ita obstinate consenserat: ut ex ea regione ha-
beri potuerit. Suetonius Tranquillus mortem Octaui Cæsaris Augusti descri-
bens eum dicit a capreis nolam delatum in eodem cubiculo in quo pater Octaui-
us obiisse: & centuriones eum a Nola bouillas humeris detulisse. Plinius uero Sar
ni descriptio cuius bis supra a nobis est inchoata in mare inferum cadit ad loca
annunciatæ nunc proxima. ubi olim Pompeios fuisse ostendimus. Isque fluui-
Sam^9 flu. us de quo Vergilius in septimo & qua rigat oppida Sarnus & nocturnæ auræ
Scafati fl. editor a Lucano appellatus nunc dicitur Scafati a scafis: quæ ibi tenentur uia-
toribus in agrum nucerinum traiiciendis. Nam proxima ad quattuor mille pas
Nuceria. sus est urbs Nuceria: quam. M. Cicero legem dissuadens agrariam Rullo Corne
lio propositam quæntur in decem uirorum libidinem peruenturam. His uerbis
Neapolim Pompeios Nuceriam suis præsidiis deuincient. Liuius autem libro
xxii. sic habet Nucerini Atellani quia id maluerant Atellani callatiam migrasse
iussi. Nuceriæ dextorsum montes imminent: in quorum medio oppidum est a
S. Seueri. situ nomen nactum: inter montes enim appellatur: uallisque his montibus sini-
op. strorsum proxima sanctum Seuerinum habet nobile oppidum: a quo clara eius
cognominis familia originem habet: eaque uallis omnigenum fertilis frugum: ui
nis præsertim uermiculis abundat. Ad infimam uero eius uallis partem apud op
pidum quod aqua malorum appellatur fluuius est: qui paucis delapsus passuũ
milibus hiatu terræ absorbetur: & post centesimi ferme passus spatium integer
& quantus fuerat in amplam scaturiginem euomitur. Cauaq; urbs a situ appel-
lata ualli & fluuio dextrorsum in monte imminet: sed a Nuceria urbe ad prædi-
ctas cauas progressi montes dextrorsum linquimus cælsos amplissimosq; in ma-
re inferum excurrentes: & promontorium facientes quod Mineruæ cognomẽ pri
scis temporibus habuit: nunc ab amalphi oppido appellatum: cuius oppidi no-
men nullo in ueteri loco inuenimus: primaq; eius loci mentio nobis occurrit ubi
in historiis ostendimus ad annum salutis quintum uigesimũ undeciesq; centenũ
Othonẽ

Othonē imperatorem theotonicū ab Innocētio secundo pōtifice romano cōtra Otho ip.
Rogeriū Siciliæ comitē fuisse uocatū, Rogerioq; Italiæ continenti pulso amal-
phim ciuitatē & riuellū cū castellis circūuicinis spoliatū fuisse. Sed fama est quã
amalphithãos audiuimus gloriari magnetis usum: cuius adminiculo nauigãtes
ad arcton diriguntur Amalphi fuisse inuentū: quicquid uero habeat in ea re ueri
tas certum est id noctu nauigandi auxiliū prisci omnino fuisse incognitū. Nam
licet legamus hispanos ad hesperi syderis directionem nauigasse in Italiã. Vnde
sicut operis principio diximus, Italia hesperiæ appellationē habuit: nullū tam n
ad eam rem cælo nubibus obscurato a magnete aut ab alio instrumento petebãt
auxiliū: ipsis uero in montibus amalphithanis uini oleiq; feracissimis qua in ma
re inferū desinunt: & meridianū excipiūt solē: regio est omniū Italiæ amœnissi-
ma cedri maliq; quod arãtiū uocitamus & punicorũ cæterorūq; malorũ ferax: qb⁹
Neapolitana urbs imprimis gaudet: suntq; hoc in ꝓmōtorio ꝑter amalphim op
pida in mare pariter uersa maius & minus noīe appellata: inde caput uisi & ulte-
rius ueterũ uicus uillis amœnissimis habitatus. Post ꝓmontoriū est Salernū urbs Salernum
ad silerim fluuiū oriturq; is fluuius in appenino qua in parte drumentū in mare
superū currens suos habet fontes uallem nunc describi oportuit: quã siler amnis
sinistrorsum a mari ad appeninū oppidis alicubi castellis & uicis habitata habet.
Sed eam dexteram quæ simul Lucaniæ regionis cōtiguæ descriptionē aggressuri
describemus ut montes Lucaniæ excælsos & plæraq; insuperabiles melius osten
damus. Sunt.n. illi de quibus dicit Liuius in.ix. quom difficultates enumerans
quas inuenturus fuit Alexander magnus si in Italiam traiecisset interrogat quis
illi habitus fuisset Lucanos montes & saltus Apuliæ cementi. Sed iam Apuliæ
manum apponamus.

Blondi Flauii Forliuiēsis Italiæ Illustratæ Apulia Regio quartadecima.

OPortuit supra samnitiū regiōe ad Tiferni amnis dexterã
a nobis expedita ad eiusdē fluuii sinistrã trãsire: & ibi in-
choãtē Apuliã exordiri: sed cōnexã sicut ostēsum ē sam Apulia.
nio cãpaniã ꝑus describere coacti fuimus. Itaq; ad Apu
liã finita cãpãia redeūdū ē eã regionē a duce eiusdē nois
sic appellatã ptolomæus bifariã diuidit ut Apulos dau
nos & tifernos ad bainū urbē penœticos īde usq; ad falē
tinos esse uelit. Serui⁹ uero ī octauo Vergilii uerba expo-
nēs Diomedis ad urbē sic habet Diomedes tēuit ptes apu
liæ: & edomita oī Gargãi mōtis multitudie ī eodē tractu multas cōdidit ciuita-
tes Beneuentū eqn tuciū & arpos quæ & agrippa est dicta: ps uero ad quã Vergi-
lius facit missum fuisse mesappū mesappia & pecēna a fratre. Itē daunia a dauno
rege gesta ī Apulis referre operosum esset: sed aliq̄ ex more nostro sūmatim attī- Apuli.
gemus. Apuli prius bello q̃ amicitia romāis noti fuerūt. Nã Liuius libro octauo
dicit. C. Sulpitio. Q. Aemilio cōsulibus ad defectionē sannitiū accessisse nouū
Apuliæ bellū: cuius tūc ager sit uastatus: & libro.ix. Publiū cōsulē in Apuliã pro-
fectum

fectũ aliquot expeditionibus populos aut ui ſubegiſſe:aut cõditionibus in ſocie
taté accepiſſe.& infra, Inclinatis ſemel in apulia rebus reatini quoq; apuli ad no-
uos conſules.Q.Iuniũ bubulcũ.Q.Emiliũ barbulã fœdus petitũ uenerũt pa
cis per omné apuliã præſtandæ po.R.o.auctores.Id audacter ſpondendo impe-
trauere ut fœdus daretur neq; ut æquo tũ fœdere:ſed ut in ditione po.R o.eẽnt.
ſicq; apulia eſt perdomita libro auté decimo.Magnus motus ſeruilis eo anno in
apulia fuit:tarentũ prouinciã.L.poſtumius prætor habebat: is de paſtorꝝ cõiura
tione qui uias latrociniis paſcuaq; publica infeſta habuerant q̃ſtioné ſeuere exer-
Cãpus marinus Larinum op. cuit:ad ſepté milia hominũ condemnauit:multi indefugerũt de multis ſumptũ
eſt ſuppliciũ.ſunt prima apulorũ ad tiferni ſiniſtrã oppida cãpus marinus in lit
tore & intus decio miliario latinũ nouũ oppidũ alteri ſuffectũ uetuſtiſſimo eiuſ-
dẽ nominis ꝓxime ad duos mille paſſus demolito de quo Liuius libro.xxii.poſt
deſcriptã Hãnibalis fugã ab agro falerno ſic habet hãni.ex pelignis flexit iter re-
troq; apuliã repetés galeranũ ꝑuenit ad urbé dictator in lannate agro caſtra com
muniuit.C.Cæ.i cõmétariis.Inde Cæſar ſepté omnino dies ad corfiniũ cõmora
tus:per fines marucinorũ frentanorꝝ & larinatũ in apuliã ꝑuenit.Quarto ſupra
larini ueteris ruinas miliario eſt caſacalẽda oppidũ cui ad duos mille paſſus ꝓxi
me ſunt ruinæ Gerionis oppidi uetuſtiſſimi:de quo Liuius libro.xxii.qũo ad ge-
rioné iam hyeme impendẽte conſiſteret bellũ:neapolitani oratores uenerũt romã
& infra q̃ diu pro gerionis apuliæ caſtelli inopis tanq̃ pro carthaginis mœnibus
pugnauit.Superius ſunt loueniſcum morronum caſtellum lineum petrella mõs
ſaganus Iacobi copiarum ductoris egregii patria a qua cognomé habet.inde co-
acta rochetta tarinum buſſum baranellum uinculatorium:quod a bouiano & ti
ferni amnis origine quinq; milia paſſus abeſt.Medioq; in montiũ a mari ad bo-
uianum tractu montiagano ad ſiniſtram quarto proximum eſt miliario cãpus
Cãpus baſſus op. baſſus a quo oppido patria quoq; & cognomen habẽt comites campi baſſi: quo
rum Carolus copias cum prudẽtiæ & fortitudinis laude ducit.A tiferno autem
fluuius nũc fortorius uiginti milia paſſus in littore diſtat.Qui quidẽ fluuius in
mare ſe exonerat prope lacum leſinæ appellatum paſſus quadraginta milia ĩ cir
leſina op. cuitu complexum.Leſinaq; oppidum quattuor a mari milibus diſtans lacui cui
dat nomé mille paſſibus eſt propinquum.Intus autem quarto ſupra leſinam mi
liario proximum eſt ad mille paſſus amni fortorio & arduo in colle oppidum in
regione egregiũ Serra capriolla appellatum, ſuperius ſunt oppida & caſtella ſan-
ctus Iulianus collis tortus machia petra cratelli cãpus petræ geldonũ & in ſum-
mo circus maior.cui proximum fortonius amnis habet ortũ.Ad ſiniſtram uero
fortorii ſanctus Nicander oppidũ quinq; milia paſſus a mari diſtãs lacui leſinæ
ĩminet ad eã ꝑté q̃ mõti gargão eſt ꝓxima.Interiuſq; porcina oppidũ quĩ decim
a fortorio duo a gargani mõtis radicibus milia paſſus abeſt:ſextoq; ſupra forci-
Garganus mons. nã miliario oppidum ſcũs ſeuerus.Sexdecim a fortorio & ſex a gargano milibus
recedit.Priuſq̃ ultra ꝓcedamus Garganũ priſci pſentiſq; noĩs mõté fama notiſſi
mũ deſcribamus:is ad infirmas radices ĩ planicié deſinẽtes ducẽtorꝝ miliũ circui
tu patet

tu patet. Qua uero in parte ad occidentem ſolem uerſa fortonium amnem & ma
ris Adriatici ſinũ ſpectat, Lacũ habet uarrani appellatũ triginta milia paſſus in
circuitu cõplexũ: cui quidẽ lacui caſtella circũmminent caprinum cognatum &
ſitella: & qua mons ipſe in mare prominet Rodiũ ut nunc appellant oppidũ in-
feriora optinet: quod quidem promõtoriũ & oppidum Ptolemæus Pliniuſq; &
cæteri omnes priſci Tyriũ appellarunt: ſupra eſt oppidũ uicus dictũ: & ſuperius
montis ſummitatẽ optinet præclarũ ſancti angeli oppidũ: a quo mons ipſe præ-
ſentis temporis ut plurimũ nominationem habet. ornaturq; templo cũ ædificiis
cæteroq; apparatu tum maxime ipſa religioſitate cõſpicuo: quod archangeli Mi-
chaelis patrociniũ apud deum noſtrũ imploraturi totius christiani orbis populi
maximo per uniuerſa anni tempora concurſu frequentant. Qua uero Garganus
ſpectat in orientem ſolem oppidũ eſt portuoſum nunc beſtia olim ueſtice appel
latum. Vnde oſtendimus in hiſtoriis Alexandrũ tertiũ ponti. romanũ a Guihel- Alexã. iii.
mo ſecundo normãnorũ gentis rege adiutũ ſoluiſſe cum tredecim triremibus: ut papa.
pacem cũ Federico primo Imperatore peſſimo cõpoſiturus Venetias nauigaret.
Eoq; in loco quom ſit ſecundũ Gargani promontoriũ Ptolemæus adriatici ma
ris ſinũ finire: ac ionium mare aſſerit inchoare. Qui etiam dicit Diomedis inſu-
lam Gargano ad triginta milia paſſus e regione proximam eſſe. Eſtq; hæc inſula
de qua beatus Aurelius Auguſtinus de ciuitate dei ſcribens aliqua dicit qbus ab .S. Augu.
ipſo tranſcriptis unuſquiſq; pro auctoris grauitate fidem quã uolet poterit adhi Diomedis
bere. Diomedem ferunt deificatũ: & ſotios ſuos in aues eſſe conuerſos: non fabu- aues.
loſo poeticoq; mendacio: ſed hiſtorica atteſtatione: quin etiã templũ eius eſſe aiũt
in inſula diomedica non longe a monte gargano: & hoc templũ circũuolare: atq;
incolere has alites tam mirabili obſequio ut aquam impleant & aſpergant. & eo
ſi græci uenerint aut græcorũ ſtirpe progeniti non ſolũ quietas eſſe: uerum & inſu
per aduolare. Si aũt alienigenas uiderint ſubuolare ad capita cum grauibus icti-
bus ut ẽt perhibeãt uulnerare. Nam duris & grandibus roſtris ſatis ad hæc præ-
lia perhibentur armatæ. Eam uero inſulam tremiti appellatam: & Diomedis ut
uidetur templũ illud nunc inhabitant religioſi canonici regulares appellati: quos
nõ minus hoc in loco q̃ Venetiis: ſicut oſtendimus & fouit & auxit glorioſus põ.
quartus Eugenius: quorũ uitæ auſteritas: & ſanctimonia adeo cunctis eſt admira
bilis: ut cũ aduenis omnibus ſint hoſpitales ac munifici a nullis uel perditiſſimis
quarũcũq; gentium & nationum pyratis ullam hactenus acceperint læſionem:
eorum nos quoſdam narrare audiuimus. Has aues Diomedis nomen retinentes
magnitudine anſeris inſulam habere multas. Sed omnino omnibus inocuas: nec
aliquod eis aut templo præſtantes obſequium. De gargano monte habent aliqua
Vergilius & Seruius: quæ ad uniuerſæ Apuliæ notionem plurimum faciunt. Nã
quom Vergilius in nono dicat Gargani condebat Iapygis arces: exponit Seruius: Iapygia.
Iapygia eſt pars Apuliæ in qua eſt mons garganus: qui uſq; in Adriaticum pro-
tenditur pelagus. Lucanus etiam dicit, Apulus adriacos garganus exit in undas
Garganũ montẽ adiacentiaq; oppida ſarraceni per Grimoaldi Longobardorum
regis

regis tempora ad annũ ſalutis paulo plus ſeptingenteſimũ cœpeſunt: quos idem rex expulit populis chriſtianis ubiq; conſeruatis ut nullum gens Longobarda inducentis regnoꝝ ſuorum annis talem præſtiterint italiæ operam. Ad annũ exinde paulo plus minus centeſimũ Carolus magnus imperator & francoꝝ rex ſatracenos Garganum opprimẽtes:quom expuliſſet:omnia pacifice poſſedit: quæ ab ipſo Gargano ad cordubam hiſpaniæ urbem intercedunt. Prius autẽ q̃ expoſita mari poſt Garganũ montẽ proſequar alia deſcribam quæ ad amnẽ fortorium inchoaui. Supra ſancti Seueri oppidum quarto miliario eſt turris maior caſtellum duodecim milibus e fortorio recedens:& ſupra totidẽ milibus a turri maiore abeſt caſtellutium oppidũ unde paruo diſtat ſpatio mons rotanus:& ſupra eſt Cellentia poſt oppidum ſanctus Marcus:inde Vulturaria:& proxime ſancti oppidum quod dicitur Gaudii:ſupraq; ideſt Roſſenũ ſuperius fortori amnis foroti mons falco caſtellum eſt proximum.

Italiæ Illuſtratæ Blondi Forliuienſis Finis ac Impreſſum Venetiis per
G.M.D.X. Cal.Iulias. Regnante Sereniſſimo ac Illuſtriſſimo
Leonardo Lauredano Venetiarum Principe.

Cum Gratia Et Privilegio.

Imperatorum Romanorum Vitę.

Auctores Imperatorum Romanorum Vitas scribentes.

Dion e græco traductus
Helius Spartianus
Iulius Capitolinus
Helius Lampridius
Eutropius
Suetonius Tranquillus
Flauius Vopiscus.
Vulcatius Gallicanus
Trebellianus Pollio
Paulus Diaconus

AA

Nerua cocceius Ex Dione græco per Georgium Merulam Alexandrinum.

Nerua ĩp. Domitiãi ſtatuæ cõflatæ. Chriſtia-nos intelligit.

POſt Domitiãi cædẽ Romæ Cocceius Nerua impator deſignat᷑. Flagrabãt adhuc odio ĩ Domitianũ ciues: q̃re ſtatuæ oẽs tum aureæ tum argẽteæ ĩ illius honorẽ cõſtitutæ ſubito cõflatæ fuerũt. Arc⁹ ꝓterea ĩ eiuſdẽ uni-us titulũ & nomẽ ſuſtructi euertunt᷑. Cæteꝝ nerua oẽs q impietatis in deos rei fuerãt: eos abſoluti uoluit. Exu les in patriã reduxit. Serui atq; libertoꝝ plurimi domi-nis atq; patrõis ĩſidias fecerãt. Hos ad unũ occidi ĩpera uit. Et ne ſerui de cætero dños criminarent᷑: edicto uetuit. Neue liceret aut ĩpietatis aut Iudaicæ ſectæ quẽpiã dehĩc ĩſimulari. Multorũ ni noĩa falſo delata, Inter quos Sutas philoſophus cõdẽnatus fuit. Deinde non leui de cauſa aut fortuito tumultus orit᷑: ſed qa ex libidine quorũdã multi iniuſte accuſarent᷑. Quare Fronto cõſul ꝓpalã dixiſſe fert᷑. Malũ eſſe eũ imperare ſub quo nemini quippiã cõceſ-ſum ſit: ſed longe peius ſub eo uiuere ſub quo maxime liceat. QVæ uerba poſtea q̃ Neruæ nũciata fuerũt, Ne talia deinceps fierẽt: magnopere curauit. Erat is per ſenectutẽ paulo imbecillior: graui inſup morbo affectus cibũ fere euomebat: ſed ne ſibi ſtatuæ ex auro ſiue argẽto cõſtituerent᷑ omnino recuſauit. Permultos Do-mitianus dũ ĩperaret bonis atq; fortunis iniuſte ſpoliauerat. QVibus ꝓuim abla ta reſtitui dũtaxat ea uoluit: quæ in aula reperta fuiſſent. Ad ſuſtẽtãdã ciuiũ uitã decies & quinquagies cẽtena milia nũmum erogauit: & quoſdã ſenatorii ordinis delegit q agros emerẽt: eoſq; egenis diuiderent. Pecuniæ inops factus ueſtes pri-mũ & uaſa aurea atq; argẽtea precioſam præterea ſuppellectilem: ſiue ſua propria ſiue publica & regia foret: auctioni ſubiecit. Agros itẽ ingentes domos & omnia demũ præter admodũ neceſſaria uendidit. Nihilo tamẽ ſegnior in iuuãdis & ex-tollendis amicis erat. Cõpluribus ingentia beneficia cõtulit. Sed ut impendia cõ traheret ſacrificia non pauca, Equorũ curſus atq; certamina nec minus ſpectacu la quædã ſuſtulit. In curia illud iurauit ſuo iuſſu neminẽ ſenatorum occiſum iri. QVod ſacramentũ quãuis etiam inſidiis petitus eſſet inuiolatũ ſeruauit, Nihil unquã de ſuo arbitrio ſtatuit: ſed principes uiros in conſilium ſemp adhibebat, Leges tulit multas cum de aliis tum maxime ne mares caſtrarentur, Neue fratris filiam uxorem ducere fas eſſet. Ruffum uero Virginiũ: quem Romanæ legiones olim Imperatorem nominauerant minime uentus eſt uel in conſulatu collegam aſſumere, In huius etiam ſepulchro illud quidã inſcripſere, Hic ſitus eſt Ruffus pulſo qui uindice quondam Imperium aſſeruit non ſibi, Sed patriæ, Tanta erat illi integritatis fiducia: ut ſæpe iactauerit ſe nihil tale feciſſe: quominus depoſito imperio ſecurius priuatam uitã ageret. Coniurauerunt in eum forte Craſſus Cal phurnius craſſorum nepos: hinc cum cæteris coniuratis dum ludi ederentur aſſi dere iuxta ſe uoluit, Neſciebant cõiurationem patefactam eſſe: his gladios obtu-lit: quos ſcilicet inſpicerent atq; pertentarent, Satiſne acuti forent. Re autẽ uera

ſignificabat

Iudaica ſecta.

Sura phũs Frõto coſ. Liber dcm

Nerue modeſtia.

Nerue liberalitas.

Ludi circẽſes.

Mares caſtrari uetuit. Ruffus uirginius. Ruffi epitaphium.

Integritatis fiducia

Craſſ⁹ calphurnius.

significabat non admodum sibi curæ esse: si uel tunc eo in loco occideretur. Præfectus erat prætorii Aelianus Casperius: quam præfecturam etiam sub Domitiano gesserat. Hic tumultuantes prætorianos aduersus Neruam concitauit: hoc sane consilio ut per speciem ulciscendæ seditionis: quosdam eorū ceu hostes Cæsaris ad mortem posceret. Sed Nerua Casperio talia molienti adeo restitit: ut denudato collo iugulum confodiendum porrigeret: quāquam nihil profecit. Nā hi fere omnes quos Casperius designauerat: interfecti sunt. Quare cum ob senectam ætatem amissa reuerentia omnibus contemptui quodammodo esset: in capitolium ascendit. Atq; quod felix faustumq; S. P. Q. R. & mihi ipsi sit præfatus Marcum Vlpium Traianum adoptauit. Moxq; in curia Cæsarem designat. Ad quē Imperii iura atq; insignia: præerat enim tunc germaniæ hoc uersu misit. Telis phœbe tuis lachrymas ulciscere nostras. Ita Traianus adoptatus a Nerua: deinde imperator factus est. Cæterum in hoc bonitas Neruæ: & studium in rēp. Maxime apparuit. Nulla intercedebat cum adoptato cognatio. Immo uero propinquos & cognatos q̄plurimos habebat. Publicæ tamen utilitati atq; saluti societatem sanguinis postposuit. Neq; eo deterritus quod Traianus genere Hispanus: aut ex Italia oriundus non esset: quiq; ante eū peregrinus & alienigena Romanū imperium non tenuisset. Virtutem hominis non genus aut patriā spectari oportere existimauit. His confectis Nerua moritur. Imperauit anno uno & mensibus quattuor: ac diebus nouem. Vixit autem annos quinq; & sexaginta: menses decem: & dies totidem.

Traian⁹ a nerua ado ptatus.

Virtutē ho minis non gen⁹ aut pa triā specta ri oportere.

Traianus Nerua. Ex Dione per eundem Merulam.

TRaianus Anteq̄ imperium adipisceretur per quietē uidit seniorem quēdam in tunica & prætexta purpurea cum corona: qua specie pingi senatores solent: qui signum annulo nunc in sinistrum iugulum ac deinde in dextrum imprimeret. Vbi uero imperium assumpsit: edicta quædam ad senatū misit: atq; illud in primis nunq̄ suo iussu bonum uirum occisum iri: aut ignominiā notari. Id quod nō solum in præsens sacramento cōfirmauit. Sed p totū imperii tēpus inuiolatū seruauit. Mox Aelianū & ptorianas cohortes quæ seditionem aduersus Neruam fecerant: quasi operam ab eis posceret ad se uocauit. Confestimq; ut importunos dimisit. Romā deinde regressus multa in emendatione publicorū negociorum: & beneficium bonorum: quos differentius amplexabatur: constituit. In puerorum alimenta in Italia duntaxat multa elargitus est. Cæterum Plotina uxor palatium ascendens ex gradibus ad populum conuersa. Talis inquit huc ingredior: qualē etiam egredi opto: quæ modeste: & sancte in summa potestate ita se gessit: ut de ea nullus iure conqueri potuerit. Sed Traianus tantisper Romæ cōmoratus est, dum expeditionem in Dacos parauit. Quæ enim illi agerent: & molirentur: subinde reputans indigne fe

Sōnii suc cessa fides: Senatorū ornatus.

Aelian⁹ ab exercitu amotus.

Plotina uxor traiāi.

Traian⁹ in Dacos

tebat:annua tributa dependi, Vnde uires & opes magis augeri:animique ad maiora erigerentur, Ergo Decebalus rex cum arma comparari in se audiret extimuit,

Domitianº a Dacis supatus.

Quippe qui nouerat antea Domitianum non Romanum populum uictum, Tunc aduersus Romanos & Traianum imperatorem decertandum fore, Cui integræ:ac solidæ uires:robustum corpus:animi uigor:mores genorosi:ac simplices

Traiãi lacº

superessent.

Traiãi etas in q̃ sũpsit imperium.

Secundum enim:& quadragesimum annum agebat, Cum primum imperare cœpit:in qua ætate ita ei omnia suppetebant: ut neq; per iuuentutem quicq̃ stulte: ac temere aggrederet͛, Neq; item per senectutem languescente corpore segnis ac timidus a magnis rebus retardaretur,

Laudes in principe summæ.

Nullus præterea in eo liuor nulla malignitas:neminem omnino perdere studuit. Contra uero bonos & studiosos uiros honoribus & dignitate auxit. QVapropter timori:aut odio nulli erat Delatoribus operam non dabat:iræ ita moderabatur ut nunquam ab ea uinceretur, Ab aliena pecunia:& iniustis cædibus iuxta abstinuit, Plurimum in gerendis bellis pecuniæ impendebat, Non minore tamen liberalitate:& impensa segnius:ac animo ornamenta pacis amplexus est.

Traianus ædificãdi studiosus.

Complura & ualde quidem necessaria ædificari curauit ut portus & ædes publicas. Vias item muniuit, In quibus faciendis fortunas:aut sanguinem alicuius nunquam absumpsit. Natura magnificus:& gloriæ appetens erat. Circum collapsum ampliorem atque etiam elegantiorem restituit, QVod ideo se fecisse inscripsit ut populum Romanum capere posset. Amari:& obseruari quam timeri malebat, Cum populo benignus: &

Traiãi mores.

mansuetus. Senatum iucunde & honorifice appellabat. Sic dilectus:& carus ciuibus, Hosti duntaxat formidolosus:uenationes præterea conuiuia: seria: & iocos frequenter cum amicis & familiaribus exercebat, In quorum domos sæpius uix

Traiani comitas.

quattuor comitantibus: etiam sine satellite diuertebat: & familiarius cum his recumbens quiescebat: eloquentiæ & diligentis alicuius eruditionis expers fuit. Munera tamen facundi: & non indocti hominis pulcherrime obibat. Nihilque omnino erat quod optime non exerceret. Vini duntaxat appetens: & in adolescentulos pronus citra calumniam habitus est: utpote qui nunquam ex eo turpe:aut mali quicquam effecit. Nam qui uinum usque ad sacietatem biberet:sobrius tamen erat:neque in crimen pregrauante uino propulsus est & in masculorum amoribus ita sibi temperauit, Vt nihil per uim dum uoluptati obsequitur moliretur belli hactenus auidus:& studiosus ut acceptas clades emendaret. Hostes exultantes compesceret, Impetusque reprimeret:& si qui rebellassent eos armis ad obsequium compelleret. In augenda re familiari moderatus. Militarem etiam disciplinam tum seuere tũ remisse exercuit. QVare milites id quod sæpe antea contigerat:nunquam aut contumaces aduersus imperia:aut elati atq; superbi fuere, Igitur Imperatorem iure Decebalus rex ante per ignominia & me-

Decebalus rex dacoꝝ.

tum Domitiani ferotior magnopere reueritus est. Cæterum cum in Dacos exercitum Traianus duceret antequam castris:hostium appropinquaret. Magnus circunferebatur a Barbaris fungus: latinis inscriptus litteris:erantque qui talia uo

Buri ppl̃i

ciferarentur, Socias gentes & Buros præcipue monere & hortari Traianum: ut

pace

pace compósita retro domum abiret, Nihilo tamen minus is cum hoste conflixit: ingenti edita cæde, Cum uulneribus ligamenta suis deessent: propriæ uesti non pepercit: q̃ in lacinias conscissam seuitiis partitus est, Militibus qui in ea pugna conciderant aras constitui. & annua parentalia peragi uoluit: in iuga deinde montium contendit: & Iugum ex Iugo captans ad Dacorum regiam euasit, Hostes ex altera parte Lucius præfectus adortus est: qui continuo terga dedere, Cecidere item in eo certamine permulti, Complures capti: qua iactura perculsus Decebalus confestim primores pilatorum legatos delegit: atq; ad Traianum misit: qui dicerent Regem ad quascunq; pacis conditiones uenturum: & quæ imperata forent haud grauate facturum. Tunc Traianus arma: & bellica instrumenta: machinas præterea: eorumq; artifices sibi tradi postulauit, Transfugas item omnes: & qui ad Dacos profugissent siue Romani siue socii fuissent remitti mādauit: atq; ut castella: & arces deductis præsidiis euerteret: omni præterea terra decederet: quā de finitimis per uim cœpisset: eos deniq; amicos & inimicos haberet: quos senatus censuisset, Quibus cōditionibus & si inuitus assensus tamen Decebalus fuit, Mox ad Traianum deductus illum humi procumbens suopliciter adorauit. His confectis Traianus in Italiam reuenit, Legatos Decebali quos secum duxerat: in urbem præmisit: qui in senatum introducti depositis armis: manibusq; in seruilem morem porrectis cum multa supplices dixissent, Rarificata per Senatum pace: quam Traianus Regi dederat: arma resumpsere. Romam deinde Traianus ingreditur: & ex eo Dacicus appellari cœpit, Tum in Theatrum gladiatores inducit. in certamen compositi sunt, His enī magnopere delectabatur, Mimi adhuc: & saltatores inducti fuere, E quibus unum cui Pyladæ nomen erat: præ cæteris dilexit, Sed in tanto bellorum studio: & gloriæ cupidine: armorumq; cura: res urbanas nunquam deseruit. Ciuiliaq; negocia non minus intenre administrabat, Siquidem studio pugnæ a iure dicendo nunquam auocatus fuit, In Augusti foro nunc in porticu Liuiæ: & sæpissime alibi pro tribunali litigantes audiuit, Indiciaq; reddidit. Interea nunciatur Decebalum præter conuentiones: & fœdera multa ad rebellionem spectantia parare & facere, Quippe arma fabricare transfugas recipere, Munitiones & castella instaurare, Vicinas gentes missis legationibus ad bellum sollicitare, His potissimum infestus qui secum coniurare noluissent. Iamque Iazygum agri partem inuaserant: quam Traianus uictor illis repetentibus minime restituere deinde uoluit: ob hæc iterum hostis a Senatu iudicatur, Bellum Traianus suscepit, QVod tandem sine alterius ducis opera confecit. Cæterum Decebalus longe uiribus impar. Nam si acie dimicare oportuisset: se facile uinci cognoscebat: ad dolos: & fraudes conuertitur, Parumq; abfuit quin per insidias Traianum tolleret, In misiam delectos perfugas mittit: qui illum per speciem colloquii confoderent, Simpliciter: & ex bona fide Traianus omnia gerebat, Vtpote qui se facilem sine metu periculi

Dacoȝ regia capta.

Decebalus ab Traiāo pacē petit.

Pacis cōditiões Decebalo datæ.

Dacic⁹ uñ Traianus.

Pylades histrio.

Foȝ Aug Porticus Liuiæ

Decebal⁹ rebellat.

Iazyges.

Decebali doli.

Traianus simpliciter & bōa fide oīa gerebat

periculi adeuntibus præberet. Quare sibi parum caueret: facile existimabant
illum per insidias excipi posse, Sed rem mandatam peragere latrones nequiuere,
Siquidem unus eorum latrocinii suspectus per tormenta continuo consilia facino
Longinus Traiani legatus. tis aperuit. Ergo cum insidiæ non processissent, Lõginum quem in prœliis haud
in pigrum ducem expertus fuerat, In colloquium uocat: persuadetque ut propius
accedat: quasi quæ Traianus imperaret sine mora facturus esset, Appropinquã
tem compræhendi iussit: atque propalam quæ forent Traiani consilia exquisiuit.
Mox nihil omnino fatente in libera custodia renuit. Interea Traianum per litte-
ras monet se nõ aliter Longinũ e uinculis emissurũ: nisi sibi ignosceret: pacemque
reconciliaret, Ad hæc Traianus media quædam respondit: ostenditque se non tã-
ti facere Longini salutem: ut belli: & pacis momenta in eo ponerentur. Deceba-
lus & si iratus animum tamen aliquantulum compressit, Neque ad cædem Lõgi-
Longini mors. ni statim prorupit. Verum Longinus cum se obseruari uideret: & sæpius quid-
nam rerum ageret exquiri ebibito ueneno cuius tunc copia supererat se ipsum
interemit. Per ea tempora Traianus lapideum pontem in Istro fecit: opus sane
Dãubius lapideo põte iunctus. mirandum: & maxime memorabile, Cui cætera illius opera uix adæquare pos-
sis: uiginti stant ex quadrato lapide pilæ: quarum altitudo centum & quinqua-
ginta pedum præter fundamenta habetur, Latitudo sexaginta pedes continet,
Pons ĩgẽti substructione. Distant inter se centum & septuaginta pedibus. Fornicibus uero coniunguntur,
Impensa profecto ingens & uix credibilis. Sed illud mirari conuenit: quanam
ratione: & quibus uiribus: quoue artificio in illa gurgitum altitudine tanquam
Istri amnis natura. præcipiti fluuio tum singulæ columnæ extrui ualuerint, Tantarum molum fun
damenta stabiliri: uada præterea limosa erant, Neque amnis alio auerti poterat,
Quanta uero altitudo sit aquæ: & quam late pateat amnis haud equidem enarraue-
rim. diffunditur per ea loca spaciosus: atque interim imbrium mole concitatus ri-
pas longius summouet: alibi uero duplo atque interim triplo priore sui parte ma-
ior: aut restagnat: aut defluit: qua uero arctatur uorticosus & ferox ædificia: &
pontes non patitur: & rursum liberatus angustiis in pelagi formam totus ex-
spaciatur, Iterumque coit: quasi retentus profundior: & rapidus fertur. arduũ igi-
tur: & maxime laboriosum fuit in ea fluminis parte pontem ædificare: ex hoc sa-
Traiãi animus ĩgẽs. ne ingens Traiani animus arguitur: atque adeo magis quod nullum commeandi
usum pons præbebat. Pilæ etiamnum extant: ceu in ostentationem potentiæ: &
Romãorum potentia. Cæsaris opum fabricatæ: simul etiam ut posteris testatum maneret, Nihil esse
quod hominum manu: & opibus Romani Imperii effici non posset. Ponte da-
nubium ideo Traianus coniungere uoluit: ut expeditius uel conglaciato amne
præsidia facultas transeunda foret: quotiens Romam qui trans danubium age
rent a barbaris bello: & armis uexarentur, Ergo uel astricto frigoribus fluuio
Adrianus põtẽ dmolitus est. cum res deposceret commeare licebat. Cæterum contraria ratio Adrianum mo
uit, Siquidem is ueritus ne pulso Romano præsidio: aut oppressis legionibus
feræ: & indomitæ gentes facto aditu ea loca inuaderent: quæ eis Danubium
sunt, Misiamque subinde populatentur structuras & fornices quantæ super aquã

eminebant

eminebant demoliri iussit. Traianus uero ponte Istrum transgressus bellum ma gis pro fiducia uirium q̃ pro studio: aut industria gerens illic cõmoratus, Dacos tandẽ subegit: atq; in debellando hoste multa egregii ducis: & fortis uiri opa edidit. Complures militũ pericula intrepidi adiere: pugnando alii multa fortiter fecerunt. Forte eques accepto uulnere de pugna eductus ut scilicet adhibitis remediis sanari posset. Desperata salute protinus de tabernaculo exiuit. Nondũ enim uis mali uitalia occupauerãt. In acie constitutus magna tũ iactando tum etiã faciendo animã afflauit. At Decebalus cũ capta Regia uicina omnis regio in potestatem Romani populi uenisset usq; ad captiuitatẽ periclitatus mortẽ sibi consciuit. Cuius caput deinde Romã delatũ fuit. Ita dacia iuris & ditionis Romãæ facta est. Quã mox Traianus in prouinciam redegit. Vrbes condidit & colonos deduxit. Regios uero thesauros quos Decebalus subter uada Sargetiæ amnis haud procul a regia occultauerat inuenit. Fluuium forte rex captiuos duntaxat manibus & opera de proprio cursu auerterat: atque effossis subinde uadis in specu magnã uim auri & argenti occuluit: preciosissima quæq; & eos liquores qui recondi: & seruari poterant eodẽ congerens. Quibus confectis: ne quispiam quæ gessisset proloqui posset: omnes qui facti conscii erãt occidi iussit. At biculis captiuus cui res cognita erat abditos thesauros in dicauit. per idem tempus Palmas Syriæ præfectus eam Arabiæ partem: quæ ad petram uergit edomuit. Traianum Romã repetentem plurimæ barbaros; gentium legationes: atq; etiã indos; legati adiere: spectacula magnifica per centum: & uiginti dies Romæ edidit. Iugulata sunt aliquando mille: interim decem milia bestiarum: partim feræ partim mansuetæ: & innumerabiles gladiatores decertarunt. Per eadem tempora in pontinis paludibus uia saxo constrata est: secundũ quã domus ædificatæ sunt: põtes præterea magnifice structi. Improbi: atq; adulterini nummi conflati sunt. Suræ Licinio qui tunc decesserat. & sepulchrũ fieri: & statuam dari de publico mandauit eo diuitiæ; atq; potẽtiæ Suras processerat: ut Gymnasium Ro. populo suis impensis sustruxerit. Incredibilis fides: & suprema amicitia intet utrunq; intercesserat. Forte insidiarum aduersus imperatorẽ Suras accusabatur. Aemuli subinde instare: reumq; urgere. Tunc Traianus uel inuocatus in domũ illius cœnaturus accessit. Demississq; stipatoribus atque satellitibus medico Suræ oculos ĩspiciendos: deniq; accersito illius tonsore mentem radẽdum cõmisit. Vtrũq; enim ex uetere instituto tum Romani ciues, tum cæteri impatores præter unũ Adrianum facere soliti erãt. Hic primus Cæsarũ barbam nutrire cœpit. Post hæc Traianus lotus accubuit: atq; postridie ad eos conuersus: qui Surã insimulare non cessabant Ecquid inquit si uim mihi parabat Suras ut dicitis cur heri me non occidit. Permulta sane Traianus & fecit: & tentauit periclitandi hominis gratia & quãuis sæpius illum quidam accusarent. Nunquã tamen induci potuit: ut quicquam ab eo metueret. Quin etiam cum tribunatum militum ei traderet. Parazonium quo pro dignitate accingendus erat: nudum ei porrexit. At talis inquit: ensem accipe: quem pro me ita demum strinxeris: si iuste imperauero. Quod

si perperã

Decebali mors.

Sargetia flu.

Indorũ legatio ad Traianũ.

Spectacula. cxx. dierũ. Via põtinis paludibus Licinius Sura Suræ opes.

Barbã romani tondebant.

Parazonium Tribunatus ĩsigne

ſi perperã quicquã per me fieri cognoueris:eo in perniciẽ meam utaris uelim, Sta
Soſia pal tuas etiã & imagines Soſiæ Palmæ & Celſo conſtituit:quos uiros præ cæteris co/
mas celſus luit:& ſummo in honore habuit:& ſi qui aduerſus coniuraſſent:eos cognitiõe ſe
Bibliothe/ natui delegata puniri uoluit. Inter reos & Craſſus nomĩatus erat. Bibliothecas ex
cas extru/ truxit:& in foro ingentẽ colũnã ſtatuit, Siue ut ea pro ſepulchro eſſet ſiue in oſtẽ/
xit. tationẽ eius operis quod ille circa forũ egit. Cliuus ſurgebat quẽ effoſſa quoquo
Columna uerſus terra ita cõplanauit:ut undiq; columna cõſpiceret᷑, Forũq; deinde in areæ
Traiani, modũ æquatũ mãſit. Poſt hæc armeniis:atq; parthis bellũ ĩferre ſtatuit, Hũc præ
textũ belli faciens:quod armenio℞ rex diadema:& cætera regni inſignia atq; iura
nõ ab ſe: ſed a partho℞ rege uelut illi obnoxius ſumpſiſſet, Re autẽ uera cupidi
ne magis gloriæ impulſus eſt, Namq; ſimul ac partho℞ & armenio℞ fines ingreſ
ſus eſt, Regionis ſatrapæ ipſiq; mox reges cũ muneribꝰ ei occurrerunt:equũq; du
Equus ĩp. xere ita edoctũ ut regẽ adoraret, Nã pedes anteriores in morem ſupplicãtis flexit:
ſupplex. Caputq; pedibus qui proximus eẽt ſubiecit. Traianus cũ fere uicina omnia ſine
armis & certamine ſubegiſſet in Satala:& Elegiã armeniæ ſunt oppida protinus
tranſiuit, Heniocho℞ regẽ proſequutus honore eſt, Parthamaſirẽ:qui in armeni/
is regnabat grauiter mulctauit. Ita omni potitus armenia reges: qui ſponte dedi/
tionẽ feciſſent:aut ĩ fidẽ ueniſſent, Hos ut amicos benigne habuit. qui uero cõtu/
maces obſequiũ abnuiſſent:parereq; recuſaſſent eos:oẽs paruo negocio ſubegit,
Tũ in honorẽ eius multa ſenatus decreuit:atq; illud in primis ut optimus appel/
Traianꝰ op laret᷑:pedibus fere ingrediebat᷑. cũ milites per omnẽ iter inſtructi: & parati erant:
timꝰ appel ordines nunquã eodem modo ductaret:atq; interim aliter q̃ ſuetus eẽt inſtruere.
latus Quotiẽs flumina trãſeunda haberet:ipſe auidus pedibus ſicut miles traiiciebat,
Rumores de hoſte falſos plærũq; diſſipabat etiã aduerſus ea quæ ſpeculatores ex
Militaria poſuiſſent, Ita milites quæ imperaſſet diligẽtius exequebantur:& ad omnia belli
Traiãi ſtu/ momenta parati & intrepidi erãt. Niſibi & Bactris mox potitus parthicus appel/
dia. lat᷑, Nihil tamẽ eũ magis q̃ cognomẽ Optimi iuuit: Vtpote moribus & mãſuetu
Niſibis dini eius maxime cõueniens, Armo℞ etiã & belli huiuſmodi appellatio ꝓpria ui
Bactra debat᷑, Dũ uero antiochiæ Traianus ageret atrox:& funeſtus motus terræ accidit
Antiochie uicinis urbibus atq; populis cladẽ etiam afferẽs: quanquã ipſa Antiochia inſigni
clades ex & publica ſtrage uaſtata fuit. Hyemabat in ea forte Traianus:atq; illuc milites fre
terræmotu quenter:& priuati cõplures cõuenerant, Alii præterea ut iura acciperẽt:quoſdam
legationis officiũ:merces:& priuata cõpendia traxerãt:q̃plurimi uiſendi Impato
ris:& ſpectando℞ ludo℞ gratia cõfluxerant. Ita uix ulla natio:aut ciuitas a detri/
mẽto:& clade immunis extitit, ut plane uniuerſus terra℞ orbis:& populi qui Ro
Terræmo/ mano parebant imperio calamitatẽ ingentẽ acceperunt, Motũ terræ fulmina primũ
tus ingens. anteceſſerũt, Tũ uenti inſoliti:atq; peregrini uehemẽtius ſpirauere: q̃bus mõſtris
atq; prodigiis & ſi grauia:& horrẽda uidebantur, Nemo tamẽ quæ mala ſequu/
Terræmo/ ta extimuit, Tũ magno & repẽtino oborto fragore maria feruеſcere: fluctus intu/
tꝰ artificio meſcere, Adhus æſtus uehementius:& uiolẽtius inſurgere, Terra omnis ſuccuti:
ſa d'ſcripti. domus ædificia cõtrario ictu quaſſari, Diſſilire alia & ſupne aſſultantia tecta cõ
cidere

cidere: crepitus audiebatur ingẽs & horribilis, Mœnia cõtrario pulsu modo huc: modo illuc nutantia cõfringi & ruere, Mare ipsum turbine contorquebatur: terra autem ubi ædificia non erant: maximo compulsa motu assultabat. Terra omnia erant simul contrita ligna. Collisa uasa fictilia: & saxa acceruatim magno cũ stridore proruebant, Puluis densus: atq; concretus excitari: tantaq; obducta calligo cuncta oppresserat, Vt alterũ uidere alloqui: & audire minime cuiquam imo spirare quidem inguente uento: ac puluere liceret. Multi mortales extra domos uitæ periculum adiere, Præcipites tectis erumpebant & uelut agmine fugientes in aceruos cogebantur, Qui omnes ceu a præcipiti loco deiecti elisi sunt, Nõ pauci adhuc mutilato corpore abiere, Arbores radicitus conuulsæ procubuerunt, Ingẽ tem turbam prostrata tecta: & subuersi muri obruere: primo impetu densi alius super alium incidentes extinguebantur, Siqui uero lacero corpore aut lapide uel ligno conuerberati cessissent, Hi profecto omniũ miserrimi erant, Vt pote quibus aut uiuere: aut subito mori negaretur. Non simplex fuit clades, Siquidem de tanto mortalium numero uix sine noxa unus & alter euasit. Videre erat hunc confracto humero illum amissis brachiis fugere, Complures capite adempto iacebant: quidam eliso pectore sanguinem euomebant, Inter quos Pedo consul, Qui tamẽ haud ita multo post animã emisit: atq; ut semel omnia complectar: nullum non calamitatis & miseriæ genus mortales illi sustinuere: sed diutius noctu: & interdiu id agente fato terra contremuit, Tunc uitæ dubii & pauore consternati miseri tanto malo remediũ: aut effugium inuenire non poterant: oblæsi tectorũ casu passim moriebantur: & quamquã fornices & concamerata atq; uacua loca prout casus adegerat: tum perystilia penilesq; horti intercedente ligno a morte quosdã seruassent: hi tamẽ omnes durante motu fame & inedia priusquã opem quisquã ferre posset cõfecti fuere, Desinẽte tremore quidam ruinas ascenderunt: tunc mulieris uox: & infantis uagitus auditus est. Matrem & filium ruinæ oppresserant, Mirandumq; fuit quo pacto alendo puero lac sufficere potuerit, Sed mater & filius terra incolumes educti sunt. Dum uero accuratius prostrata cadauera: & collapsas domos rimaref: alter infans inuentus est qui matris mortuæ ubera adhuc sugeret: omnibus autem qui ab excidio & clade superfuerunt: salus ingrata & uita molesta extitit. Cũ luctuosum urbis casum: totq; obruptos mortales cernerẽt: hac cõmuni: & miseranda populorum strage miserrima & infelicissima tunc antiochia afflicta fuit. Traianus uero a tam fœdo diroq; periculo per fenestram domus quã inhabitabat: uix ablatus est: accedens forte quidam humana maior effigie illum inter exiguos tectorum lapsus incolumẽ subtraxit: sed tanta deinceps Cæsarem formido tenuit: ut cũ iam aliquot dies tremot quieuissẽt: in hippodromo sub diuo: & in publicis tabernaculis uitam ageret, Mons item casius ita concussus est: ut nutante cacumine quasi cõuulsus in subiectas urbes labi existimaretur: subsedere & alii montes quin etiã aquarũ fontes nõ ante uisi emicuere. Fluuii quoq; defecerunt. Cæterũ Traianus appetente iam uete hostilẽ terrã aggredif, Sed regio quæ Euphratẽ attingit neq; ligna neq; cæteram materiam fabricandis

Pedo cos.

Patherica narratio.

Traianus a diis seruatus.

Casi' mõs.

BB

Nauigia i idoneam nauibus ferebat, QVare nauigia in nemore circa Nisibim ædificata ea
Euphrate. plaustris imposita in fluuiũ transportari iussit, Sic enim cõpacta erant: ut soluta
Card nus denuo coniungi possent. Ergo cũ iuxta Cardynon montem fluuium difficulter
mons Eu ponte iunxisset, Barbari continuo occurrete, Totisq; uiribus trãsitu prohibere co
p'hrates põ nati sunt Sed Traiano naues:& milites superetant, Tunc alias subito conuehi:&
te iunctus. contabulari iussit:antecedebant aliæ sagittariis oppletæ:quas ita remis inhib bat:
ne statim in aduersam ripam procurrerent, Sed uagantis modo hanc modo illam
riparum partem petere simulabant, Perculsi & quodammodo attoniti barbari:
unde tanta nauiũ uis ex ea terra quæ arbores non fert coiuisset, Ripa fluminis cõ
Adiabeni tinuo cessere Ita superato amne Romani uniuersam Adiabenorum gentem subi
superati. gunt, Arbela deinde Gaugamela Traianus cœpit, In quorũ campis olim Alexan
Alex. ubi der debellauit Dariũ:oppida sunt hæc. Assyriæ quam Barbaris littera in t mutata
dariũ uicit Attyriam. Post Babylonem ire pergitur cui admodũ pauci per uastam solitudi-
Babylon. nem intercessere, Iam pridem parthorũ uires:& opes ciuilibus armis tum etiam
Parthor. re nouo:& domestico dissidio attritæ erant. Lacum bituminis ex itinere Traianus
gia. spectare:& uisere uoluit, Ex quo muri Babylonis ædificati fuerent:cuius ea uis est:
Bitumen ut latenbus:aut exiguis lapidibus interlitum saxo:aut quouis ferro muros solidio
qd Babylo tes:& firmiores faciat:os præterea antri ex quo grauis & pestilens halitus redditur
nis mœnia inuisit:quem neq; terrestria animalia:nec cœli uolucres pati possunt Namque si
Antrũ pe supra deuolauerint:siue propius oberrauerint olfatu ipso statim exanimes con i-
stiferũ dunt QVare incultus locus:& a seipso circunscriptus:ac desertus manet, Simi-
Hierapolis lem specum aliquando Hierapoli quæ ciuitas est Asiæ uidi, Eadẽ pestifera spiri-
Asiæ ciui tus uis in auibus cognita fuit atq; desuper incubuit ut quicquid infra esset despi
tas. cerem. Cisterna undiq; circũsepta stat:quam super theatrũ constructum est: spi-
rataura omnibus animantibus noxia, Intereuntq; cuncta protinus:quæ halitum
Eunucho olfatumue hauserunt. Hi duntaxat impune pestifera alioquin spiramenta hau-
rũ uis i na riunt:quibus genitalia excisa sunt:causa facti incoperta mihi adhuc est: q̃q dili-
tura. Eu. gentissime pscrutatus de ea fuerim, Id aũt scribo & trado quod uidi:& quæ au-
phrates. diui:ut audiui. Traianus interea fossam educere aggressus est: per quã Euphratẽ
Tygris. in Tygrim deriuaret, Simul etiam ut nauigia faciendo ponti deueheret, Sed ubi
Euphratis alueũ Tygri multo excelsiorẽ esse comperit:ab cœpto destitit, Veritus
Nauigia uidelicet:ne Euphrates conuerso in decliuiorẽ partem fluxu extenuaretur, Satius
plaustris igitur duxit plaustris impositas naues per id terræ quæ exigua interiacebat in Ty-
aduecta. grim transmittere:pontem itaq; fecit qua Euphrates in paludes emissus Tygndi
Parthicus misceretur, Protinusq; Ctesiphonta inuadit quam mox recepit Imperatoris tunc
uñ Traia. Parthici cognomẽ quod ante ei tributũ fuerat confirmauit senatus:præterea dies
Mare ru- festos supplicationes:& triũphos prout illi agere libuisset:decreuit recepta Ctesi-
brũ. phonte:rubrum dehinc mare nauigare instituit, Sinus hic ex Oceano indico in
Erithreum Arabiã profunditur:quem Erithreũ mare ab Erithreo rege qui illud tenuit poste
mare cur. ri appellauere. Tygris insulã facit in qua per ea tempora regnabat Athabilus:eam
athabil' rex igitur sine certamine Traianus in potestatem redegit:in his tamen locis tum hie-
mis:&

mis:& fluuii rapido cursu, Tum æstu maris periclitatus est. Agger erat & uallum quod Spasinum incolæ uocant, A quibus & si Athabilo parerent benigne: & pacatis animis Traianus susceptus fuit, Inde ad oceanum usq; progressus cognita maris natura, Nauesq; conspicatus: utinam inquit iuuenis essem:& uires atq; robur suppeterent: profecto enim in fines indorum penetrarem: tunc de india multa cognouit, Deq; gentis uictu atq; uestiru paulo curiosius sciscitatus est. Alexandrum fœlicem duxit: iactabat subī de se ultra quam ille penetrasset progressurū: id quod senatui per epistolam significauit. Subiungens ægre posse eas gēres quas deuicisset in fide:& officio continere: aut a ui:& iniuria defendere quāquā nō cessaret quottidie orientis populos armis agitare & debellare, Nomina præterea uictarum a se gentium senatui nunciauit: quarum numerus tantus erat ut uix recenseri aut nominari possent, Triumphalis tūc arcus præter alia multa: quæ in honorem eius & decreta & facta fuerant: in illius foro sustructus est. Iamq; ita ciues se ornabant: ut illi in patriam reuertenti læti:& plaudentes occurrerent. Sed languescente corpote: deficientibusq; uiribus neq; romam redire: neq; quicquam superiore uita:& rebus ante gestis dignum efficere ualuit, Immo uero præ tædio bellorum:& magnitudine curatum coactus aliqua ex parte gentes quas subegisset liberas facere. Nam dum & oceanum nauigat: indeq; remeat populi fere omnes qui ad deditionem compulsi fuerant: facile desciuere. Romana enim præsidia quæ fines tuebantur:& quorum metu: uel inuiti in officio perseuerabant: partim eiecere: partim interfecere. Hæc Traianus cum adhuc per oceanum nauigaret cognouit. Transiuerat eo: rerum & locorum fama & si nihil: quod opinioni: aut sermoni responderet: inuenerit: præter aggeres: atq; ruinas: ex quibus scriptores fabulosa multa commenti fuerant. Alexandro autem cuius æmulatione rubrum mare: & oceanum nauigauerat in ea domo parentauit: in qua expirasse ferebatur. Cæterū audita populorum rebellione Maximum:& Lucium in eos populos cum exercitu misit qui defecerunt, Sed aliter acie uictus occubuit, Lucius uero cum multa prospere gessisset: acceptaq; damna emendasset, Nisibim recepit, Edessam obsidione:& ui captam diripuit, Igniq; funditus absumpsit, Duo legati interea Euritius:& clarius seleuciam expugnant: atq; uicina urbi concremarunt. Interea Traianus nouarum rerum anxius parthis: qui iam ad defectionem spectantes imperia detractabant, Regem dare constituit: propiusq; Ctesiphonta profectus: in patentes campos romanos simul & parthos in concionē uocat: atq; ex suggestu multa præfatus super iis: quæ egisset: parthenaspatem regē parthis diademate imposito designat, Mox arabiam perit, Agatenosq; rebellantes adortus est: erat illorum ciuitas patua: neq; admodum copiosa: uicina omnis regio sterilis: & deserta propter aquæ penuriā manebat:& si quid liquoris ex ea terra scatet minime potui gratus habetur. Pabuli indiga: ligna non fert: quare eam multitudine militum obsideri: aut expugnari nō facile erat: defendebatur ardore solis, Cui exposita est, Ergo neq; Traianus in præsens: neq; postea Seuerus Agatenos expugnate potuerunt, Muri parte subrupta stabat, Equites proxime mœnia aduecti sūt: qui graui

Spasinū.

Alex. traiani iudicio fœlix.

Traianus gloriabūd⁹

Arcus triūphalis.

Traiano extructus.

Traianus animū despondet.

Traiani expeditiōes.

Maxim⁹ & Lucius.

Traiani legati.

Edessa capta & īcēsa

Parti a traiāo domiti

Ctesiphō.

Agarenoꝝ regio.

Seuer⁹ īp.

detrimento affecti in castra continuo rediere. Ipse etiam Traianus urbi sine regio
ornatu oberrãs ut hostem falleret, Vulneratus pene fuit. Generosa canities:& ous
Maiestas i principe latere non põt. maiestas principem prodidit:& quis foret in ementito habitu facile ostendebat.
In eum igitur quem regem suspicati erant sagittas frequentes coniecere, Qua-
rum tanta fuit uis ut qui pone Cæsarem sequebatur transfixus fuerit. Prodigia
Prodigia. mihi multa facta sunt, Tonitrua atq; fulgetræ:arcus ingens in cælo uisus. Tem-
pestas:& grandines immensæ præterea (quod monstro simile existimatum est)
quotiens Romanus cum hoste manus confereret ictu fulminis auertebatur. Or-
Muscarũ i gens uis. ta subito muscarum uis eduliis:& poculis insidens fœdo contactu cũcta Roma
no grauia & molesta faciebat. Digrediens itaq; inde Traianus morbo primum tẽ-
Iudei rebellant. tatur: per quod sane tempus Iudæi qui circa cyrenem incolebant Andrea duce
constituto, Romanos & græcos sine discrimine statim obtruncant. Nec cæde cõ
Iudæorũ crudelitas. tenti:humanis carnibus uesci cœpere:horum intestinis stillante adhuc sanguine
cincti tum pellibus obluti multos per medium usque ad uerticem dissecuere.
Plures bestiis dilaniandos obiecere:alios inter se digladiari coegere, Vt ducenta &
Iudæorũ furor. amplius hominum milia eo furore:& armis Iudæorum interierint. Ingens item
cædes ab eisdẽ in ægypto patrata fuit:nec minore clade Cyprii effecti fuere, Si-
quidem in ea Insula duce Artemione conspirantes Iudæi circiter ducẽta:& qua-
draginta capitũ milia trucidarẽt, QVa facti atrocitate Iudæus de cætero legibus
Cyprus iudæis inaccessa. & pœnis Cyprum attingere prohibetur. Si uel ui tempestatis uel per errorem illuc
delatus fuerit:ceu capite dãnatus:statim morte mulctatur. Sed inulta clades non
mansit Nam Traianus misso cum exercitu Lucio tum antecedentibus aliis duci
Iudæorũ clades. bus iudæos qui per uniuersum fere terrarum orbem tantum cædis ediderant p-
fligauit, Inter hæc expeditionem in Mesopotamiam parabat:a qua ingrauescente
Aeli9 adrianus q post imper. fuit morbo deterritus est. Quare publio Aelio Adriano in Syria cum legionibus re-
licto ipse in Italiam nauigare cœpit, Frustra multa tunc Romani tentauere dum
Armenia:& Mesopotamia:necnon Parthorum potiri student: pericula quoque
in irritum, Nam Parthi repudiato Parthenaspate:quem indignum regno existi-
Traiani mors suspecta. mabant, Ipsi res suas prisco gentis instituto administrare cœperunt. Sed Traianũ
grauior morbus oppressit, Venenũ sibi datum suspicatus est, Aiebãt quidã com-
presso sanguine:qui statis diebus per inferiorẽ partem profluere solitus erat:con-
tractã ægritudinem fuisse:stupore ita membra resoluta sunt:ut pars corporis de-
fecta sensu:aliquãdo manserit. Mox intercute aqua repletus apud selinuntam ci
liciæ urbẽ:quæ deinde Traiani ciuitas cognominata est defertur, Ibiq; statim ex-
tinctus est, Cum impasset annos undeuiginti, Menses sex:& dies quindecim.

Adrianus

Adrianus ex Dione Græco per Georgium Merulam.

ADrianum nunquã uiuens Traianus adoptauit. popularis illi erat: educatus sub eo: affinis deinde nam illi nupserat sororis Traiani filia: quæ per omnẽ uitam cũ eo uixit: legatus Syriæ belli parthici tempore præpositus fuit, Neq; ullam egregiam dignitatem ab eo accepit: sed nec consul nisi sero fuit, Cæsarẽ autem: & imperatorẽ eũ cum Traianus sine liberis e uita excessisset, Attianus municeps eius & Cæsaris ꝓcurator factõe Plotinæ: quæ illius amore flagrabat: cũ uicinus esset: & potẽs declarauit, Cæteꝝ pater meus Apronianus: qui tũc ciliciæ præerat: de illo plæraq; cõperta mihi narrabat: quo ordine & consilio quæq; facta erant: & illud in primis mortem Traiani aliquot dies: ideo occultam fuisse: ut adoptio procederet, Quæ res deinde ex litteris eius ad senatũ patuit, Nam epistolis non ipse sed Plotina subscripsit. Id quod in nullo ante alio fecerat. Erat Adrianus quando imperator declaratus fuit Antiochiæ: quæ metropolis est Syriæ: pridie quã designaretur somnium tale uidit. Ignis de cœlo ĩnitenti & puro aere in humerũ sinistrum incidit: deinde in dextrũ transilit, Illum exterruit: nec læsit. Scripsit autẽ ad senatũ Adrianus rogans imperiũ sibi ab eo confirmari: abnuens illud in primis ut quicquã sibi aut tunc aut alio tempore: ut consuetum erat tituli: & honoris decerneretur: nisi quod ipse rogasset. Traiani autẽ ossa in illius columna condidit, Celebrata fuere per multos annos publica spectacula: quæ Parthica nominata sunt: quæ tamen sicut & plæraq; alia exoluerũt, Cæterum Adrianus quãquã humane & moderate imperasset: tamen propter cædes optimoꝝ quorundã: quos in principio imperii: & antequã uita decederet interfici curauerat: multũ calumniã etiã infamiæ subiuit. quapropter minimo minus in deos relatus non fuit. Imperiũ adeptus: continuo occidi uoluit Palmũ, Celsum, Nigrinum: & Lusium: partim quia in uenatione insidias illi struxisse dicebant̃: partim alio crimine insimulati: quod scilicet plurimũ potẽtia: opibus itẽ atq; gloria pollerent: quos neq; in dicta causa damnauit: nec ægre tulit quod hi causam dicerẽt, Immo patrociniũ & defensionẽ eoꝝ suscepit: quin etiam iurauit suo iussu occisos non esse. Sub finem uitæ fuere perempti Seuerianus & Fuscus nepos: fuit autem Adrianus genere afer Adriani filius suapte natura disciplinis deditus: & studiorũ amator, In utraq; lingua impense eruditus. Nã quædã soluta oratione: & item poemata uaria reliquit ambitiosus supra modum: utpote qui cætera omnia etiã minima tractauerit: nam pinxit uenustissime atq; etiã effigies e cæra & creta formauit. Iactabat præterea se nihil eoꝝ ignorare: quæ aut in pace aut in bello siue ad regẽ: siue ad priuatũ ꝑtinerẽt, Inuidebat autẽ magis q̃ æmulabat̃: quare quosdã celebres: & excellẽtes artifices: quos æquare nõ poterat: alios & quidẽ frequẽtes subuertit: alios ceu studioꝝ & artiũ æmulos interfecit. Quippe cupiẽs oẽs in quacũq; arte & disciplina superare. Quapropter Fauorinũ Gallum genere & Dionysiũ milesiũ sophistas tunc egregios tollere tentauit. Vt

Adrianus Impa.

Dionis pf.

Adrianus ĩpera. ubi declarat⁹.

sõnii fides cõsequuta

Traiaĩ cõditorium.

Parthici ludi.

Adrianus difficulter in deos relatus.

Adrian⁹ q̃s cædes patrauit.

Adriaĩ gñs

Adriaĩ eruditio.

Adriaĩ studia.

Adrian⁹ inuidia laborabat.

Fauorin⁹ phũs gñe Gallus.

Dionysi⁹. milesius.

uit, Vt scilicet eorum sectatores:atq; inuicẽ certantes perderet. Nam Dionysius
aduersus Heliodoꝝ quẽ ille supreme amabat:& epistolaꝝ magistrum fecerat ta-
lia dixisse fertur:potest Cæsar pecunias & honorẽ tribuere, Rhetorem facere non
Libere dictum. potest, Fauorinus uero cum apud eũ de immunitate quã is in patria sua obtinere
cupiebat:causam acturus esset:suspicans ne aut inferior in iudicio esset:atq; etiã
contumelia afficeret, Cum ad tribunal uenisset, Nihil aliud dixit:nisi q̃ per no-
ctem Magister eius in quiete ãstans mãdauit ei:ut pro patria operaretur: atq; de-
precaret:quando in ea genitus foret, Vtriq; quãuis iratus grauiter Adrianus pe-
Apollodorus architectus. percit.Quãdo illoꝝ mortis nulla honesta causa uideret. Sed Apollodoꝝ archi-
tectum qui Traiani foꝝ Metodæum:& Gymnasiũ illo iubente Romæ fabrica-
uerat:primum urbe expulit:postea interfecit:quasi criminis reum. Re aũt uera q̃
Metodæũ forum. dum olim cũ eo Traianus de opibus cõmunicaret, Adrianus rei nescius quædã
etiã nõ uocatus loquutus est, Cui Architectus abi obsecro:& cucurbitas depin-
ge.Nihil enim hoꝝ recte nosti.Forte tũc ille huiusmodi quadã pictura cõmẽda-
batur. Adrianus uero impiũ adeptus iniuriæ recordatus est, Atq; licẽtiã hu9 nõ
Adrianus uenuste depinxit. tulit, Siquidẽ descriptionẽ:& formã tẽpli Veneris quod Romæ fabricabãt ad eũ
misit:q̃ppe significãs sine illius opa & ministerio etiã ingẽtia ædificia extrui pos-
se, Quærebat itaq; an ædificiũ illud recte:& cõmode se hẽret, Rescripsit de tem-
Veneris tẽplum. plo.sublime illud & concauũ fieri oportere:ut ex loco supiori in sacrã usq; uiam
insignior ꝓspectus esset:& magis cõspicuus cõcauũ ad excipiendas ludoꝝ ma-
Sacra uia. chinas:quæ in eo latenter cõpingi:& itẽ ex occulto in theatrũ duci possent.quãtũ
tẽpli cõdẽdi ratio. ad simulachra ptineret dixit maiora facta fuisse q̃ ratio altitudinis:& magnitudi
nis postularet, Nã si surgẽtia spectacula & pægmata efferre uoluerint:illud nullo
Ludorum machinæ. pacto effici poterit humilitati loci. Hæc palam cũ rescripsisset, Iratus est Cæsar:
& supra modũ doluit.uidebat sane se id admisisse quod nullo pacto corrigi pos
Pægmata. set:quare iræ & doloris impatiens eum tolli iussit. Talis & ad hunc modum erat
Hõeri poemata abolere cogitabat. Adrianus. Idem Homeri poemata abolere cogitabat: & pro eo Antimachum in
scholis legendũ inducere, Cuius nomẽ multi adhuc ignorauerant, Erant insuper
ei hæc uitia:hoc est qui nimis diligenter & curiose q̃ expediret omnia exquireret,
Quod itẽ uarius foret:& prudens nimisq; omnia leniebat:atq; eleuabat alia dili-
Adriãi uitia. gentia:prouidẽtia:magnificẽtia:& dexteritate quadã, Nam nullum ipse bellum
mouit:& si quod motũ erat:illud cõposuit:nulli iniuste pecunias abstulit:multis
Adriãi uirtutes. multa elargiens publice & priuatim:senatui & equestri ordini. Alios auxit pecu-
nia:honoribus alios & dignitate honestauit:neq; patiebat a se quicq̃ peti:sed pro
Militaris i Adrião disciplina. necessitate cuiusq; omnia faciebat. Disciplinã militarẽ diligẽter exercuit, ita ut q̃
uiribus polleret, Neq; contumax esset: neq; ẽt iniurias inferret, Ciuitates socias-
atq; tributarias:& subditos mirifice iuuit.multas eaꝝ inuisit:& quas nullus ante
Ludus armorum. se impatoꝝ uiderat:atq; omnibus aliquid opis, & auxilii ut ita dixerim tulit. Ro-
manũ populũ acerbe magis q̃ indulgenter tractauit. Nam cũ olim quædã p uim
Domitiãi uerbũ silete. & supbe in ludo armorũ peterent:nihil eis distribuit, Immo uero iussit illud Do-
mitiani pronunciari. Silete:quod uerbũ minime prolatum est. Nam præconianũ

continuo

cõtinuo ſubſtulit. Ita eo ſigno quod fieri ſolet eos quieſcere fecit: atq; tacere: qua
re inquit non opus eſt: ut ex præcepto ſileant: qui iam tacuere. Hoc enĩ uult prin/
ceps: neq; tamẽ ideo iratus eſt præconi. Immo uero maiore in honore habuit: pro
pterea q; grauitatẽ mandati nõ expoſuiſſet. patiebat᷑ talia huiuſmodi: neq; ægre
ferebat admoneri & corrigi uel ab humili perſona. Siquid præter ſniam & etiam
ſubito ac fortuito iuuaret᷑. Tranſeuntẽ quendã mulier rogauit: ut ſe audiret: cui
cum ille reſpondiſſet otium mihi non eſt. Illa deinde clamans ait noli ergo impe
rare: tum conuerſus eam audiuit. Nihil non conſultu ſenatu faciebat: ius aſſidue
dicebat: cũ primoribus ciuiũ aliquando in palatio: nonnunquã in prandio: inter
dum & ſiquidẽ ſæpius ex tribunali ut quæ fierent publicarẽtur. Aſſiſtebat inter/
dum conſulibus: quotiens hi iudicarent. In circenſibus ludis eos apprime hono/
rabat. Domũq; a circo plærũq; reducebat. Geſtabatur in lectica ne quiſpiã comi
tum illi moleſtus eſſet. In diebus neq; feſtis neq; publicis domi manebat. Nemi/
nem nequidem ſalutantẽ ne aſſiduo labore fatigeretur recipiebat: niſi neceſſaria
res fuiſſet. Semp circa ſe & Romæ & extra urbem optimates habuit: quos etiam
in conuiuiis adhibat. Quapropter quartus ſæpe adhibat. Venabatur quotiens
contingebat: prandebatq; ſine uino: deinde cũ principibus & optimis uiris cœna
bat: & ſemp erat cœnatio omnifariã ſermonibus refecta. Infirmos amicos uiſita/
bat: & quoties dies feſtos illi agerẽt: cum eis ſimul ueniebat: & eorum agris ac do/
mibus ſuauiter utebatur. Vnde & multis eorum fato functis: & aliis dum uiue//
rent ſtatuas in foro poſuit. Neq; tamen quicquã familiariũ iniuriã alicui intulit.
Neq; quicquã uenditum: neq; ex iis quæ dicebat neq; faciebat qualia olim Cæſa
rei: & qui cum imperatoribus uictitabãt: facere ſoliti erant. Et hæc quidem obiter
& in ſumma de moribus eius expoſui. Nunc quæ generatim fecerit: quatenus
eorum meminiſſe licet. Romã ubi uenit continuo per edictum condonauit omnia
debita. Siue ea pertinerent Regi: ſiue ad ærariũ decenniũ præſcripſit: a quo tem/
pore debere quiſquã deſineret. Nec poſtea debiturus eſſet. Per natales dies ſpecta
cula gratis populo diuidebat. Feraſq; multas cõfodi iuſſit: ut ſemel leones centũ
& tondem leenæ conciderunt. Dona per teſſerulas ſeparatim uiris: & ſeparatim
mulieribus in theatro & in circo dedit. Item uiros diſcretos: a fœminis lauari uo/
luit. Eodẽ quo hæc geſta ſunt anno Euphrates philoſophus uolũtaria morte ex/
ceſſit e uita. ueniam dederat ei Adrianus citra ignominiã & infamiã: ut cicutam
tũ propter ſenectutem: tũ etiam propter grauem morbũ bibere poſſet. Cæterum
Adrianus aliã ex alia prouinciã percurrens regiones & urbes pluſtrabat: & in pri/
mis arces omnes ubiq; cõtẽplatus cõſiderabat: quarum alias in loca magis opportũa
trãſtulit. alias penitus ſubuertit: oĩa illa ſimplr nõ dico quo pacto generalia & cõ
munia in exercitibus ſe haberẽt. Sed arma, machinas, foſſas, uallũ, & mœnia, alia
priuatim uniuſcuiuſq; & eorum q in ordine militabãt: & eos ducebãt uitas: ſtatiua
hiberna ipſe intueri & exqrere uoluit: multa p licẽtiã in ſolutiorẽ morẽ lapſa: & q
fabricata fuerãt correxit: & emẽdauit: alia deſtruxit & ſuſtulit. Milites uero exer/
cebat ad oẽm ſpẽm pugnæ: hos honore affecit: illos officii admonebat: oẽs pariter
ea docebat

Silẽtii nota.

Imp. offm

Circenſes ludi

Infirmos amicos uiſitabat.

Adrianus Cæſarii.

Debita cõdonauit. Adrian⁹.

Teſſerulæ donatiuorum quæ.

Militaris diſciplina

ea docebat facere: quæ par erat: atq; ut etiã eius exẽplo meliores & duriores red-
derentur, Duro & aspero uictu utebat', Nam siue pedibus iret: siue equitaret: nũ-
quã uehiculum aut quadrigas ascendit, Caloris & frigoris iuxta patiẽs: quippe
qui etiam alpinas & gallicas niues: & ægypti ardores capite intecto pertulit: atq;
ut omnia breuiter complectar: sic opere & præceptis per totum Imperii tempus
milites omnes & exercuit & exemplo instituit, Vt usq; in hodiernum diem: quæ
ab eo facta fuerunt: ea pro lege & militari instituto habeantur, per belli tempus
plurimum in peregrina terra commorabatur. Et externi apparatum eius intuen-
tes inuiolati etiam pecuniis acceptis nihil nouarum rerum moliti fuerunt. Sed
adeo peritos & laborum patientes habebat exercitus: ut olim equites qui uocan-
Bastai eq-tes. tur Bastai Danubium armati transnatauerint, Quæ omnia obstupefacti hostes
in se ipsos conuersi eo magistro usi sunt ad disciplinam eorum qui inuicem con
tendebant. Theatra & certamina faciebat, Vrbes peragrabat sine regio ornatu
Imperatoriaq; pompa. Nãq; ea nunquam extra Romam usus est, Patriam quã-
uis eam magno honore & muneribus auxerit: & multa præclara ei dederit, Nun-
Venandi studium, quam tamen inuisere uoluit. Venandi studio usq; ad insaniam & periculum te-
nebatur. Nam inter uenandum diffracto humero: & crus pene cõtriuit, Vrbem
præterea in mysia condidit: quã Adriani Venarica septa nominauit. Et quãquã
huic rei assiduam operam daret, Nihil tamen eorum neglexit: quæ ad admini-
strandam rempublicam: & imperii cõmoda pertinerent, Quantopere item ue-
Borysthenes equus. nationi intentus fuerit: argumentũ est, Borysthenes equus: quo in uenando pluri-
mũ utebatur, Cui mortuo sepulchrum fecit, Columnã erexit: & epigramma in
scripsit. Quare minime mirandũ est: si Plotinam mortuam, Cuius potissimum
opera Imperium adeptus fuerat: eumq; amauerat: excellentissime coluerit & or-
Pulla uestis ĩ luctu nauerit, Per nouem. N. funeris dies pullatus ĩcesserit, Templũq; erexit: & hym
nos in eam fecit, Sed in uenando tanti roboris fuit: ut suem eximiæ magnitudi-
Cereris misteria. nis solus uno ictu occiderit. In Græciam cũ uenisset: multa largitus est, Sacrisq;
initiatus mysteria Cereris spectare uoluit, Inde per Iudæam in Aegyptum tran-
Põpeii sepulchrũ. siuit ubi Pompeio parentauit, Carmenq; tale addidit, Ossa uiri magni tenui q̃
clausa sepulchro. Tum disiectum monumentũ ĩstaurauit: atq; protinus in ægy-
ptum ueniens urbẽ quã Antinoi nominauit condidit, De nomine Antioni pue
Claudiopolis. ri eximiæ pulchritudinis: qui ex Bithyniæ urbe Cithynide quã Claudiopolĩ uo-
cant: ortus & in deliciis habitus in Aegypto moritur: siue in Nilum ceciderit ut
Adrianus scribit. siue immolatus: ut ueritas habet fuerit, Alioquin enĩ curiosis-
Magicis sacris utebat' Adriãus. simus harum rerum: ut supra diximus Adrianus fuit, Quippe diuinationibus
atq; magicis sacris crebro utens, Quare seu ob amorem: siue q uoluntariam mor
tem oppetierit, Indigebat enim ad ea quæ parabat anima eius hominis qui spon-
te occubuisset, Illum in primis coluit: quo enim loco is oppetiit, Vrbem cõditã
ab eo denominauit eius statuas per uniuersum orbem terrarum atq; etiam effi-
gies erexit: stellam deniq; a se uisam aiebat quæ Antinoi foret, Eosq; perlibenter
audiebat qui familiarius se cũ uiuebant: quotiens talia fabularentur ex Antinoi

spititu

spiritu, Vere stellam natam quæ tunc primum apparuisset. Hæc igitur crebro secum recogitabat. Interea Hierosolyma pridem euersa: rursus habitari iussit: atq; urbem Aeliam Capitolinam appellauit, Ioui item ex aduerso templi ædem excitauit, Bellum huic & graue & diutinum natum est: magno dolore afficiebátur Iudæi atq; indignabantur peregrinos secum in ciuitate habitare: & illud quoque etiam grauius ferebant externa sacra fieri: & externorum deorum imagines in ipsa constitui, Quieuere tamen ab armis & cædibus, Adrianum ueriti: qui per ea tempora uicinis in locis constiterat, Nihilo tamen secius inter se ea studiose fabricare non cessabant: quibus quotiens belli necessitas posceret uti possent. Postquam uero longius Adrianus abfuit: palam in arma uertuntur: quamquam aperta acie cum Romanis congredi non ausi sunt: auxilia sumebant muro & cauernis: subterraneis specus fodientes: atque cuniculis omnia munientes, Vt quotiens uiolarentur liberos haberent ad fugam exitus: inuicem quoq; subter terram clanculum commeare: specus & subterraneas uias superne quibusdam in locis hiantes ad uentos & lucem excipiendam perforauerant, Impetus eorum Romani primum contempsere, Verum posteaq̃ uniuersa prouincia tumultuara est: & qui ubiq; gentium erant cum eis conspirauerunt, Tunc cognouere atq; intellexerunt quam graue & periculosum bellum exortum foret: multa enim mala in Romanos: partim clam: partim aperte edebant: asciscere multos etiam externorum prædæ: & lucri cupiditate: & fere ut ita dixerim uniuersus terrarum orbis ex motu Iudæorum concussus fuit. Tunc ergo Adrianus minime cunctatus: præcipuos Romanorum duces aduersus eos misit. Quorum primus Iulius Seuerus in Iudæam ex Britannia uocatus. Hic minime ausus est prœlium committere, Nam & multitudine longe impar erat ad decertandum & hi de salute desperauerant, Igitur diuisos adortus carptim ut quosq; poterat comprehendens pro multitudine militum: atq; tribunorum: tum ab alimentis: & commeatu interclusos tardius quidem: sed minore cum periculo penitus oppressit: pauci admodum euasere: atq; a cæde superfuerunt, Arces eorum quinquaginta celeberrimæ directæ sunt: uici ad nongentos: & octogintaquinq; qui sane frequẽtes: & nominatissimi erant direpti: & mox igne consumpti sunt. Viri in excursionibus: & in prœliis ipsis ad quinquaginta milia cæsi fuere, Fame morbis ac igni ingens multitudo absumpta est. sic fere omnis Iudæa desolata est, Quam cladem etiam ante bellum multa ipsis denunciauerant. Nam Salomonis sepulchrũ: quod illi in supremo cultu; & reuerentia habebant sponte: & nullo impellente discussum corruit: lupi atq; hyenæ passim per urbes incidentes ululabant, Non fuit incruenta uictoria Romanis, Siquidem multi eorum occubuere, QVare Adrianus ad senatum scribens eo minime usus est principio quo cæteri imperatores consueuerant, Ad hunc scilicet modum, Si uos & filii uestri ualent bene habet, Ego & exercitus ualemus. Seuerum dein debellatis Iudæis in Bithyniã misit Adrianus, Non quidem ad bellũ: sed indigebat prouĩcia præside: & gubernatore iusto sapiẽti: & qui in dignitate fuisset: auctoritatemq; haberet quæ omnia in eo

Hierosolyma euersa.

Bellum iudaicum.

Iudæi spectãt ad defectionẽ.

Iudæorũ rebellio sub Adriano.

Iuli⁹ Seuerus.

Adriãi legatus in iudæos.

Iudæorũ clades sub adriano.

Salomõis sepulchrũ.

Iulii seueri laus.

Dionis pa tria. inerant. Hic res bithynicorum tam priuatę q̃ publice ita disposuit: & correxit: ut nos omnes Bithynii in hãc usq; diem semper eius memoriã faciamus: & hic fuit Iudaici belli exitus.

Alani. Massagete Exortum est mox alterũ bellum ab Alanis,(Sunt enim massagetæ)auctore pha rasmano, Hic mediam grauissime deuastauit Armeniam quoq; & Capadociã lacessiuit, Demũ Alani accepta pecunia: & donis a Vologæso partim inducti: par

Flauius ar rhianus. tim item q; timebãt Flauium Arrhianum: qui tũc Capadociæ præerat ab armis quieuere. Adrianus per hæc tempora ædem Iouis olympii in quã & ipsius statua

Iouis olym pii ædes. fuit Athenis ædificauit, Imposuit in ea draconẽ ex India deportatum, Festa præ terea liberi patris quod apud eos maximum est princeps in ueste indigena ma-

Athenis Liberi tem plum. gnifice concelebrauit: atq; templum eius quod Græci Panhellinon uocant ædifi care eis cõcessit: certamen & ludos instituit: pecunias multas: frumentum annu- um: & insuper uniuersam Cephalenã Atheniensibus elargitus est. leges multas tulit, Sed illud in primis sanxit: ne senator: aut abipso: aut per alterũ tributo con demnaretur. Romam cum uenisset: atq; in quodam spectaculo aurigam quẽdã liberum fieri cum clamore populus rogaret. Respondit per tabellam docens ini- quum a se hoc peti: ut alienum seruum liberũ faceret, Ne domino eius uis: & in- iuria fiat. Morbo deinde tentari cœpit: siquidem sanguis qui ei cõsuetus erat per nares effundi, Tunc maxime abũdauit: desperata est salus: & uita: quapropter

Cõmodus Cæsar de signatur. cũ adhuc sanguine transmissurus esset, Commodũ Luciũ successorẽ sibi: & Ro manis Cæsarẽ designauit. Seuerianũ uero: & Fuscũ nepotẽ eius quod illud ægre ferre uiderentur suspectos & inuisos iussit occidi, Quorum alter nõ agenarius:

Impreca- tio seueri i adrianum. alter uero decem & octo annos natus erat, sed Seuerianus priusquam iugularetur ignẽ poposcit: atq; incẽso thure, Vos inquit o dei testor me nihil mali cõmisisse, De Adriano hoc tantum imprecor: ut cum mori cupiet non possit: & quidẽ mor- tuus est. Adrianus post morbum largum sæpius frustra inuocata morte: sæpe et se ipsum occidere uoluit. Extat eius epistola q̃ hoc ipsum significat, Scribit enim

Seueriani I-aus & mors. q̃ miserum est mortem optare & mori non posse, Hunc Seuerianũ Traianus suc- cessorẽ aliquando & dignum imperio iudicauit. Nam in conuiuio olim quæsiuit ab amicis ut decem nominarent uiros: quibus summa reipu. & rerum fastigium demandari posset, tum uero compresso aliquantulum sermone, Inquit. Nouem per uos discere cupio.. Vnum ego seuerianum habeo.

Similis uir fortissim°. Floruere ea tẽpestate excellẽtes alii uiri sed maxime celebres: atq; illustres duo fue re, Turbon: & Similis qui etiã præmia fortitudinis retulere, Turbon uir fuit ma- xime militaris: & gubernandi exercitus scientissimus. Hic primum in prouinciis procurator fuit: deinde præfectus prætorianoр, In quo magistratu nihil unquã aut molle: aut superbum gessit, Sed uelut unus de numero Gregariorum militũ uixit: & alia multa: tum illud maximũ fecit: quod totã diem cum Imperatore uer

Frõto cor nelius ora tor. sabatur ad quem plærunq; post mediam noctem accedebat quo tempore cæteri fere homines dormire incipiunt. Floruit etiã Cornelius Fronto: cuius in agendis causis primæ partes erant, Hic aliquando peruesperi cũ a cœna domum rediret,

Audiuissetq;

Audiuisset'q; eum cui patrocinium quandoq; pollicitus fuerat: causam agere in ueste senatoria: quam tunc habebat iudicium ingressus est, Iudicesq; salutauit. Nō dicēs aue: quæ matutina erat salutatio: sed uespertino usus uerbo saluete inquit. Turbo nunquam domi per diem neq; etiam cum morbo laboraret uisus fuit: atque monenti olim Adriano ut quiesceret respondit oportere præpositos rerum stantes mori. Cæterū Similis & ætate: & honore eos antecedebat: nulli præfectorum ut ego existimo cedens, Id quod ex paucis cōiectari licet: olim eum Adrianus cum Centurio esset in consilium uocauit: priusq; præfectos, Cui ille inquit turpe est o Cæsar cum Centurione differere: præfectos uero non admitti, Præfecturam deinde inuitus accepit: quā deinde deposuit uacatione data, Vixque dimissus in agro septem annos (quod fuit reliquum uitæ) in ocio & quiete exegit: atque hæc moriens sepulchro inscribi iussit, Similis hic iacet: cuius ætas quidem multorum annorum fuit, Septem tamen duntaxat annis uixit, Interea Adrianus nimio sāguinis defluxu phthisi mox tabescēte corpore hydropesi corripitur. Adoptauerat Lucium Commodum, Sed cum multo sanguine: & perpetuo defluente morbo miserando teneretur, Primores obiter etiam celebres senatorum domū conuocauit: atque decumbens in lectulo, Hæc inquit, Amici uiri, Filium ut ex me genuerim natura non concessit, Sed uos per leges dedistis. Genuerim an elegerim multum interest: qui genitus filius is erit: quem fata uoluerint: adoptatum autem unusquisq; sibi pro uoluntate assumit, Quare plætunque per naturam stulti: atq; mutilati filii dantur. Qui uero leguntur, Integro hi sunt corpore & mente sana. Quare Lucium primum ex omnibus delegeramus: qualem neq; filium optare potuissem, Sed quando fata nobis illum eripuere: inueni profecto uobis imperatorem: qui nobis pro illo succedat, Quem uobis damus & pollicemur, generosum, mitem, mansuetum, misericordem atq; prudentem: & qui neq; temerarium quiddam propter iuuentutem: neq; per senectutem negligenter aut timide facere poterit. Sub legibus educatum: & qui secundum mores patriæ princeps Reipub. & dux exercituum fuit: & qui nihil eorum ignoret: quæ ad Imperium pertineant: omnibusq; rebus pulchre uti poterit, Hunc & si cognoscā supra omnes homines ocio deditum: & inuitum Imperium & summam rerum capessere, Tamen ut existimo nunquam aut uos aut me deseret aut negliget, Sic Antoninus Imperator creatus est, Sed cum illi uirilis stirps nulla foret, Commodi filium adoptauit, Adiuncto etiam Marco Annio Vero: uoluit enim in longum tempus eos qui post se Imperaturi essent, Hunc Annium Marcum prius Catilium nominauerant, Nepos fuit Annii Veri: qui ter consul: atq; etiam tribunus fuerat, Vtrosq; adoptari ab Antonino iussit, Maiore tamen honore prosequutus est, Verum eum propter cognationem quæ cum illo intercedebat: tum propter ætatem: & quod uiuatiore & fortissimo ingenio cognoscebatur: ex quo illum sæpe per iocum ad sensum uerbi Græci respiciens: minime aptum iudiciis esse dicebat, Cæterum Adrianus magicis artibus & incantamentis quibusdam aquam omnem intercutem eduxit: qua tamen rursus & celeriter repletus fuit.

Aue Salue

Libere dictum

Viuere qs uere dici possit.

Adrianus phthisi cōsumptus.

Adoptiui liberi genitis pferēdi.

Cōmodus imp. designat⁹ e uita excessit.

Antonin⁹ pius imp.

M. Anni⁹ uerus.

Catilius.

Annius uerus ter cos.

Magicis artib⁹ hydropisim curauit.

Adrianus

Mastor barbarus. Adrianus optat mortem. Hermogenes medicus. Vitalia sub mamilla. Medicorū turba noxia. Adriāi mors & sepulchrū. Augusti sepulchrū. Adrianus natura mitis.

Postquā igitur morbus auctus est:& ut cūq; adhibitis remediis in dies deficiebat mori decreuit, Sæpe aut uenenum aut gladium postulabat & frustra quidem:nullus enim portigebat, Postea quam autem promissa pecunia & data uenia nemo ei obtemperabat, Accersit Mastorem quendam barbarum nomine genere Iazigem quo homine propter robur & audaciam plærunq; in uenationibus usus fuerat, Hunc partim minis:partim magnis pollicitationibus impulit:atq; coegit ut cædē sibi inferret, Circunscripsitq; locum sub mamilla: quem Hermogenes medicus demonstrauerat:quo lætaliter percusso statim sine dolore expiraret. Sed ubi hoc ei non successit, Nam Mastor tanto facinore perterritus atque attonitus aufugit: multum in graui morbo de se conquerebatur:q nullam potestatem haberet: nec sibi mortem consciscere posset:maxime quando etiam multa super alios posset. Demum cōsilio medicorum supet uitam abstinuit cibo & potu qui ad salutem, Imo ad morbum exaugendum faceret, Mortuus est tandē dicens illud in populo uulgatum, Turba medicorum interfecit Regem. Vixit autem ānos duos & sexaginta:menses quinque:& dies sex. Imperauit annos uiginti:menses undecim, Sepultus est in ripa fluuii iuxta pontem Aeliam, Illic enim sepulchrum conditum. Iam enim Augusti monumentum repletum erat, Nec quisquam amplius in eo sepeliebatur, Infensissimum omnibus cædes fecerant, Initio imperii & sub eius mortem uelut iniuste:& impie occisi fuerint:quanquā natura minime sæuus esset. Nam cum multi grauiter in eum peccassent:id satis existimauit, Hoc ad eorum ciuitates scribere q sibi non placerent:si qui quibus filii erant:pro scelere debebant:saltem pro numero puerorum supplicia eorum eleuauit.

Vesæui cō flagratio.

Cōflagratio Vesæui mōtis ex Dione, Merula trāstulit pro Suetonio Tranqllo.

Vesuuius mons.

SVb tito in campania hortēda & mirāda quædam obtigerūt, Magnus enim ignis per autumnum subito exarsit, Mōs enim Vesuuius qui iuxta Neapolim ad mare uergit, Abundantes ignis fontes habet:olim undiq; altus: ab cuius medio ignis exoritur, Quæ pars solum igne compræhensa fuit:extra hæc omnia sine igne etiam nunc manent, Ex hoc cum cætera essent incōbusta:media uero exusta & in cinerem redacta iuga circūstātia ab antiquo usq; nunc manent, Quodcunq; ambustū est atq; cōsumptū rpe concauum factum est:ut mons omnis:si licet magnis parua conferre:similis est uenatorio theatro, Vertex arbores & uites habet, Circulus ab igne lætior factus per dies fumū:noctu flāmam emittit, Vt uideantur in eo odores euaporari & sacrificia fieri. Et quidē semp:interim uero magis:interim uero minus, Sæpe uero cineres effundit:quando scilicet aliqd coactū subsederit:lapides sursum mittit: quotiens uero a spiritu & uento uiolatur:sonat & stridet:ceu non coacta & constructa:sed rara & occulta spiracula habens:talis igitur est uesuuius:& hæc quidem in eo per annū plurimū fit:quæcūq; uero id tēporis accidere: q̄uis magna & præter

ſolitũ uiſa ſint:parua tamen ad cõparationẽ eorũ quæ tunc acciderunt: etiã ſi oĩa
in unũ conferant:parua exiſtimari poſſunt. Quæ quidẽ ſic habebant, Viri mul-
ti atq; magni humanã omnẽ naturã excedentes quales gigantes ſcribunt partim Gigãtũ ſi-
in monte partim in finitima regione per urbes interdiu atq; noctu per terrã obet- mulachra.
rantes:& in aere procurrentes uidebantur, Poſt hæc uehemens ſiccitas & uehe- Veſæuus
mentes terræmotus ſubito facti ſunt, Vt planicies illa uniuerſa aquis ſcaturiret emiſit.
& montes ſubſillirent:ſonitus a cauernis ſubterraneis tonitruis perſimiles ſuper-
ne uero & in terra mugire uidebantur. Mare uero fremebat: & cælum reſonabat,
Poſt hæc fragor immenſus ſubito ceu concidentium montium audiebatur, Exi
liebant primum lapides ingentes quaſi ad ſumma montium exirent, Deinde tan
tus fuit ignis & fumus:ut aera totum obumbraret, Totum uero ſolem occultaret
ceu defectum, Mox uero ex die nox & tenebræ & ex luce factæ ſunt. Et exiſtima-
bant Gigantes inſurrexiſſe, Apparebant quidem illorum effigies in fumo:præte-
rea tubarum ſonitus audiebantur:putabant alii aduentiſſe Chaos: uel per ignem
mundum abſumi, Atq; fugiebant partim ex domibus in uias, Alii extra, Alii ue
ro ex mari in terram:& rurſus ex terra in mare, Quidam uero trepidi & amentes:
utpote qui exiſtimabant quod ſecurius eſſe præſente. Hæc autẽ ſimul facta ſunt,
Eructabat immenſus cinis:occupabat enim terrã mare & aera & multa quidem
alia ſicut accidebat:lædebantur homines ſcilicet regiones & pecora: piſces: præ-
terea aues abſumebat, Inſuper duæ ciuitates conflagrarũt Herculaneum: & Põ Herculãeũ
peii, Herculaneum uero:& Pompeios ſedente in theatro populo oblimauit, Tan Pompeii.
tus fuit puluis ut ab eo loco in Aphricam & Syriam & Aegyptum penetrauerit, Veſæui cõ
Peruenit etiam Romam uſq; Quin etiam aer totus imminens puluere oppletus flagratio
fuit, Sol etiam obtenebratus obſcuratuſq; eſt, Nec paruus metus fuit per multos Syriam &
dies. Neſciebant homines quod factum eſt, Nec cõiectari unde factum eſt, Exi aphricam
ſtimabant enim quæ ſupra & infra erant euerti, Solem in terram deſcendere, Ci- pulueris
nis autem nihil magni incommodi attulit. Cæterum deinceps peſtem grauem at guttis cõ-
tulit. Cæterum in ſequenti anno a terra progrediens ignis, Agente in cãpania Ti- pluit.
to ut igni & conflagratis ædificiis remedia daret:urbem Romam populatus eſt, Peſtis ex ĩ-
Nam Serapis & Iſidis Templum etiã ſepta, Neptuni ædem, Thermas Aggrip cẽdio ueſæ
pæ Panthæum Diribitorium, Balbi Theatrum, Pompei porticum, Octauiæ do ui.
mum cum bibliotheca, Templum Iouis capitolini cum ædibus & ſacellis cõiun Pantheon.
ctis conflagrarunt, Vt non ab homine factum malum ſed magis diuinitus im- Diribito-
miſſum exiſtimari debeat, Ex iis igitur quæ connumeraui: coniectari licet quãta riũ. Thea-
fuerint detrimenta & damna. Cæterũ Titus duobus ex iis qui conſules erant, Vt trũ Balbi.
ædificia repararẽt pecunias inſuper dedit, Donauit prætetea eorũ bona qui ſine Portic᷒ põ
hærede deceſſerãt, Nihil enim a priuato homine neq; ab ærario neq; fiſco cũ mul peii.
ti multa conferrent ſumpſit. Ex his quæ tũc aderant: oĩa reparauit: & in aliis qui Capitoliũ.
dẽ nihil egregiũ fecit, Theatrũ uero uenatoriũ in quo feræ depugnarẽt:& Balneũ amphithe
ſibi cognomĩe dedicauit, Multa quoq; admirãda fecit, Grues iuicẽ. Et quattuor atrũ Titi.
Elephãtes depugnarũt, Aliæ ꝑterea ad nouẽ milia feræ & cicures iugulatæ ſunt: Balneũ titi

Mulieres ĩ harenã descendunt.

Naumachia Titi.

Naualis pugnæ simulachra

quis mulieres nõ admodum illustres interfecere; uiri præterea tum singulari certamine, Multi pedestri pugna: alii nauibus decertarũt. Theatrum uero quod ipse confecerat, Cum ex improuiso aqua repleuisset, Induxit equos & alia mãsueta animalia: quæ omnia facere didicerant: quæ in terra & in aqua solita erant, Induxit & homines in nauibus: quorum pugnas ita partitus fuerat, Vt hi corciræi: hi corinthii pugnam committerent, Alii uero extra in nemore Caii & Lucii ubi augustus ad hoc ipsum terrã effoderat: etenim eo in loco prima die digladiati sunt: homines & feræ in defectæ lacus tabulis munito ad faciẽ similitudinis: qui item quaq; circũ uallum habebat: secunda uero die equorum cursus, Tertia tria milia hominum nauibus depugnarunt, Deinde terrestris; pugna facta, Victores Athenienses Syracusanos: his enim nominibus utebantur, Naualiq; pugna depugnarunt, Atq; in paruã insulã insiliẽtes & muro quæ circa monumẽtũ cõfectũ erat: illud cepere. Hæc repræsentata sunt ad centũ dies, Exhibuit deinde quædam ad utilitatem & lucrum, Tesserulas ligneas superne in theatrum sparsit, In quibus signa erant: aut esculenti aut uestis: argenti præterea uasis & aurei: equorum domitorum, pecorum, seruorum, Quæ qui excepissent oportebat ad distributores afferre: atq; ab eis quod inscriptum erat accipere.

Tesserulæ donatiui.

Conflagrationis Vesæui montis Finis.

quantos creen en dios. Entõces vino vno q̃
dixo q̃ vinierã los magos cõ dos dragones
q̃ echauã de sus narizes ⁊ de sus bocas lla-
mas de piedra çufre: y q̃ matauan todos los
hõbres. Y el apostol santiguãdose salto segu
ro contra ellos: ⁊ luego q̃ ellos vierõ los dra
gones cayerõ muertos ante el. E dixo alos
magos. O encãtadores do es la vr̃a arte: fa-
zeldes biuir si pudierdes. E yo fiziera a vos
lo que vos pensastes fazer a mi: sino porque
yo rogue a nuestro señor jesu christo que no
vos hiziessen mal. Entonces mando alos
dragones que se fuessen: ⁊ luego se leuanta-
ron y se fueron ⁊ no fizieron mal a ninguno.
Y el començo a fazer gran sermon al pueblo
dela gl'ia del parayso terrenal: diziendo les q̃
es mas alto q̃ todos los montes. Y q̃ es cer-
ca del cielo: y que no ay espinas ni cardos:
mas es tal q̃ siẽpre es el hõbre enel mance-
bo ⁊ siẽpre suenã ay todos los organos d'los
angeles: los que llaman luego obedecen. E
dixo que deste parayso fuera el primero hõ-
bre echado: mas despues por el nacimiento
de Jesu christo fuera traydo al parayso del
cielo. Y el diziendo esto al pueblo he vos a d'
sora grã ruydo delas gẽtes que llorauã por
el fijo del rey que era muerto: ⁊ no lo pudien
do resuscitar los dos magos a quien todos
temiã por poderosos d'lo fazer. Deziã ellos
al rey q̃ el su fijo era puesto enla compañia de
los dioses. E porende q̃ conuenia q̃ le hizies
se su ydolo ⁊ su tẽplo. Y el dicho enuito de q̃
vos desuso fablamos faziendo guardar es-
tos magos: llamo al apostol: y el Apostol vi
no ay ⁊ fizo a dios sus oraciones muy de co-
raçõ ⁊ luego el muerto fue resuscitado: ⁊ por
ende el rey d' egypto viẽdo esto embio por to
das las prouincias a dzir que viniessen: y ve
rian vn dios que parescia hõbre: ⁊ vinieron
luego cõ coronas d' oro: ⁊ cõ muchas mane-
ras de sacrificios queriendo le sacrificar: ⁊
defendiogelo sant matheo diziendo. Varo-
nes que fazeys que yo no soy dios: mas soy
sieruo de Jesu christo. Entonces ellos fizie-
rõ vna yglesia del oro ⁊ dela plata q̃ traxerã:
mandandogelo el apostol sant matheo: ⁊ fi-
zierõ la toda en. xxx. dias y el rey d' egypto cõ
su muger ⁊ con su pueblo se baptizo. E sant
matheo fizo monja a su fija Eufagenia: ⁊ des
pues fizo la abadessa del monesterio en que
erã mas d' doziẽtas virgines. E despues de-
sto fue rey Yrtano: y el codicio mucho estar
virgẽ ⁊ ꝓmetio la meytad d'l su reyno al apo
stol si gela quisiesse dar por muger. E dixo le
el apostol q̃ el domingo viniesse ala yglesia:
assi como hiziera el otro rey q̃ fuera de ante
del: ⁊ oyria las cosas de dios: y de mas que
seria muy bien de fablar enel casamiento: do
estuuiesse eufagenia cõ todas las otras vir-
gines. E oyẽdo lo el rey: pẽsando q̃ seria assi
fuesse vn dia alla con gran gozo: pensando q̃
cõsejaria a eufagenia cõ todas las otras vir
gines q̃ se quisiessen casar cõ el. Y estãdo las
virgines y todo el pueblo ayũtado: ⁊ fablan
do sant matheo gran rato del bien q̃ enel ca-
samiento auia: alabo mucho al rey: y el rien-
do y pensando que lo dzia esto porq̃ hiziesse
ala virgen consentir enel casamiẽto. Y dẽde
callando se todos tomo el sermõ en otra ma
nera: diziendo. E avn que el casamiento sea
bueno: si guarda el vno al otro verdad. Em-
pero bien sabeys los q̃ aqui estays q̃ si algũ
vassallo quisiesse: o se atreuiesse a tomar la es
posa del rey: no tan solamente auria la saña
del Rey: mas de todo en todo meresceria la
muerte: ⁊ no porq̃ fuesse ꝓuado q̃ tomara la
muger: mas q̃ fuesse vencido tomando la es-
posa de su señor (queria corrõper el casami
ento: E assi rey sabiendo tu q̃ Eufagenia es
esposa del rey perdurable y q̃ es ya mõja: co
mo puedes tomar la esposa de aquel: que es
mas poderoso q̃ tu. E dizes q̃ quieres casar
cõ ella. E quando esto oyo el rey houo muy
grã pesar por ello: ⁊ fue muy sañudo. E sant
matheo estando sin temor ⁊ cõfortando las
bẽdixo a Eufagenia ⁊ a todas las otras vir
gines que yazian en tierra ante el: con grã te-
mor q̃ auian del rey. Y despues de missa em
bio el rey Yrtano vn montero que matasse a
sant matheo. E matolo alli do estaua ante el
altar las manos alçadas al cielo orando: fi-
riendo lo de parte de çaga cõ vn cuchillo ⁊ a
lli rescibio sant matheo martyrio. E oyendo
lo el pueblo fuerõ se al palacio del rey porq̃
lo quemassen a el ⁊ a todas sus cosas ⁊ mas
temiẽdo los a mala ves los sacerdotes ⁊ los

diaconos hizierō vna fiesta del Apostol con gran gozo. Y el rey no ptiendo por razō alguna de mudar la volūtad dela virgen eufagenia ni por mugeres que le enbiaua: ni por los magos. Entōces cerco todas las casas de aql monesterio cō fuego en derredor: por tal q se quemasse ay eufagenia cō todas las otras virgines. E alli aparescio el Apostol sant matheo y esparzio todo aql fuego: y q̄moa y el rayo a todos los que estauan conel rey τ a sus casas. Y escapo el rey τ vn su fijo. E luego tomo el diablo a aquel su fijo: τ confessando todos los pecados del padre fuese a priessa al sepulchro del apostol: y el padre fue fecho gato muy dañado: τ nunca pudien de ello sanar mato se el mismo cō su mano. Y el pueblo fizierō rey al hermano de eufagenia q̄ baptizara el Apostol. Y este fue rey lxx. años. Y desque el estaua a la muerte hizo a su hijo rey: τ acrecētoa demas la hōrra de los xpianos: y en toda la tierra de ethiopia hizo yglesias a Jesu xpo: τ Zaron τ arfaxat fuerō se a persia de aql dia adelante q̄ el apostol resuscito al fijo del rey: mas despues los vencierō a y sant simon τ sant judas. Y deueys saber que bien assi como leen mas el psalterio en la yglesia: q̄ es vn libro que compuso el pphеta dauid. Y las epistolas de sant pablo τ otros libros algunos: assi leen mas el euāgelio de sant matheo que otro euāgelio algūo. Y esto es q̄ dize sant juā: q̄ tres maneras son de pecado. Ca ay peccado de sobernia; y pecado de luxuria: y pecado de auaricia. Y enel primero peco sant pablo: ca persegu ia mucho la yglesia de dios q̄ son los christianos. Y enel. ij. peco dauid: ca fizo adulterio τ despues mato a Urias su cauallo muy fiel. Y enel. iij. peco sant matheo: ca por razon de auaricia fazia muchas malas ganancias Ca el estaua enel puerto del mar: τ tomaua los portazgos d̄las naues. Y como q̄er que estos tres hōbres fueron pecadores: plugo mucho a dios cō la su penitencia: ca no solamente les pdono dios las sculpas: mas antes les dio muchas grās y dōes: ca el fizo a sant pablo predicador: τ a dauid fizo lo pfeta: τ a sant matheo fizo apostol y euāgelista: τ por ende leemos los dichos libros destos tres mas q̄ de los otros: porq̄ ningun hombre ni muger por pecador q̄ sea no deue desespar d̄ la misericordia d̄ dios pues q̄ tales grās τ tā grādes ouierō tales pecadores como estos.

La vida de sant Mauricio con sus compañeros.

Sant Mauricio fue de la region τ cibdad de Thebea: τ capitā de seys mill τ sey scietos τ. lxvj. caualleros: y esta tierra es en oriente muy complida de riquezas y de fruta: τ muy deleytosa de arboles. E los hombres que morau en ella son muy grandes de cuerpo τ muy sotiles de ingenio τ fuertes en batalla. Y esta cibdad esta assentada sobre el rio de nilo q̄ sale d̄l parayso terrenal: τ aqlla cibdad auia ciēt puertas. E a estos predico santiago el q̄ dizen hermano de Jesu christo la fe muy cōplidamēte τ: Diocleciano τ Maximiano empadores de roma: queriēdo desfazer a la fe de Jesu xpo del todo: embiaron cartas por todo el mundo: entre las quales cartas vinieron dellas a aqlla tierra: do era mauricio diziēdo assi. Todo el mūdo que se ayūtasse cōtra roma: ella sola vēceria a todo el mundo: τ vos q̄ soys vn pueblo pequeño quereys yr cōtra sus mādamiētos τ ordenamiētos. E porēde tomad la fe d̄los dioses: τ sino daremos sentencia q̄ seays dañados. E los xpianos embiarō los mēsajeros sin hōrra: no dando nada por sus amenazas. Entōces ambos los empadores muy sañudos embiarō sus cartas y p̄gones q̄ todos los q̄ fuessen pa tomar armas q̄ viniessen pa contra los rebeldes. Y que los metiessen so el se

lo tirole luego vna saeta enarbolada: mas la saeta boluiose luego ala sazon: bien como si la tornase el viento: ⁊ firio a aql que la echara. Y los cibdadanos turbados ⁊ marauillados por esta razō fuerō se al obispo ⁊ demandarōle q̃ queria ser esta cosa tan estraña ⁊ tā to de marauillar. Y el obispo mandoles que ayunasen tres dias. E ayunando los tres dias aparescio sant Miguel a aquel obispo: diziendole. Sabed q̃ aql fue ferido dela saeta porque lo quise yo. Ca yo soy san miguel archāgel q̃ quiero hōrrar este lugar: ⁊ la tierra ⁊ guardar lo seguro. E quise esto en esta manera mostrar que yo soy catador deste lugar ⁊ su guarda. Y luego el obispo ⁊ los cibdadanos fueron a aquel lugar con gran procession. Y no osando entrar ay echaronse a la puerta en oracion. La segunda su aparecion fue enel año dela encarnacion de seteciētos ⁊ quarenta ⁊ ocho años. E fue en vn lugar q̃ dezian tumba: cerca del mar a seys millas dela cibdad del almacer. Sant myguel aparecio al obispo dela cibdad: ⁊ mandole que hiziesse en aql lugar vna yglesia: ⁊ que assi hiziessen alli remembrança de sant miguel como la fazian en monte gargano. E dubdando el obispo en q̃ lugar haria esta yglesia mostrogelo el que alli la hiziese: do hallariā vn toro q̃ escōdierā los ladrones. Y el dubdando que tan grāde la faria: mādogela hazer tanto grāde quāto cercaua el toro con sus pies. Y estauan ay dos peñas q̃ por manera alguna no las podiā mouer. Entonces sant Miguel aparecio a vn hōbre: ⁊ mandole que se fuesse a aquel lugar: ⁊ que tirase den de aquellas peñas. E yendo el alla tan de ligero mouio aquellas peñas como si no ouiesen pesadūbre alguna en si. E hecha ay vna yglesia tomaron vna partida de vn manto: q̃ sant Miguel dexo sobre el altar: ⁊ la piedra de marmol sobre que fundaron la yglesia: ⁊ no hauiendo ay bastimēto de agua: por mandado del angel hizieron ay vn horado en vna peña. E tanta agua mano dende que hasta agora siempre mana muy abastadamente. Y enste lugar aparecio vn milagro: que es de razon que se cuente: ca aquel monte cerca lo enderredor el lugar grāde: mas dos vezes

enel dia se abre: por que el pueblo pueda yr a sant miguel. E yendo gran cōpañia ala yglesia acaescio que vna muger preñada andando en dias de parir yua cō ellos: ⁊ a desora vino vna gran onda: ⁊ toda aquella cōpañia hauiendo miedo tornaronse ala ribera ⁊ sola esta muger no pudo huyr: mas el mar la cerco dentro: ⁊ sant Miguel guardando la muger de lision: en manera que estādo en medio del mar pario vn hijo. E tomo lo en sus braços: ⁊ diole a mamar. Y ella en esto estando abrio se otra vez el mar: ⁊ salio ella muy alegre con su hijo. La tercera aparicion fue en Roma en tiempo de sant Gregorio: estableciēdo las ledanias mayores por enfermedad que hauian todos enla yngre: ⁊ rogando a dios por salud del pueblo: con gran deuocion: vio sobre el castillo que dezian en tiēpo delos antiguos la remembrança de andrian el angel de dios: q̃ alimpiaua vn cuchillo sangriento ⁊ metiolo enla vayna: y en aquello entēdio sant Gregorio que dios hauia oydo su oracion. E luego hizo ay vna yglesia a honrra delos angeles. E agora llamā aquel castillo: el castillo de sant angel. E otras muchas apariciones fuerō que seriā luēgas de cōtar: mas por no hazer enojo no las quiero cōtar. ¶ El segūdo nombre dsta fiesta es dicho vitoria: que quiere tanto dezir como vencimiento. E hallamos que muchas vezes vencio sant miguel: ⁊ los otros angeles. La primera hizo sant miguel enla dicha cibdad de siponto en esta manera. Al poco de tiempo que fallaron este lugar: los de neapoli que eran gentiles: començaron de lidiar contra los de siponto ⁊ los de beneuente: que no hay mas dela vna ala otra de cinquenta millas. E demandaron treguas tres dias por consejo del obispo: porque pudiesen ayudar este tiempo: ⁊ que demandasen ayuda a sant miguel su patrō. Y enla tercera noche aparescio sant miguel al obispo ⁊ dixole que oyria su ruega ⁊ que le faria vēcer sus enemigos. E yendo contra ellos tremio todo el monte de Gargano: ⁊ bolauan rayos muy menudos. E gran niniebla cubrio la cabeça del mōte: en manera que murieron de parte dlos enemigos seyscientos